

ราชภัญฉวาท

ของ

ท่านพุทธทาสภิกขุ

บรรยายอบรมภิกษุราชภักก์กับนวกะภิกษุ

ผู้บวชประจำพรรษา ๒๕๑๘ ระหว่าง ๑๔ ก.ย. - ๘ ต.ค.

ที่ลานหินโค้ง สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา



ธรรมทานมูลนิธิ และ สวนอศุสมมูลนิธิ จัดพิมพ์

ด้วยทุนของผู้บริจาคตั้งไว้ทาง "สวนอศุสมมูลนิธิ" เป็นอันดับที่สิบเอ็ดแห่งทุนนี้
เป็นการพิมพ์ครั้งแรกของ หนังสือธรรมโฆษณั อันดับ ๓๙ ง. บนพื้นแถบสีน้ำเงิน

ในชุดชุมนุมธรรมบรรยาย

จำนวน ๑,๕๐๐ ฉบับ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๒๗

[ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับแจกเป็นธรรมทาน สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย]



พระยาพิชัยดาบหัก
คุณหญิงจางดา
เจ้าหญิงจางดา



อนไมทก.

ข้าพเจ้า ขออนไมทก ในทศกัณฑ์ดณะกรรมทศ แล่งธรรมทศ-
มคณสี และผู้หนังสืออื่น ๆ ได้มีอุปมาคติคุณตลกขบขันร่วมกันจัด
ตั้งทศกัณฑ์ชื่อค่า " ทศธรรมทานปรีชาธรรม " นี้ขึ้น เพื่อสนับสนุนการ
คิดพิจารณาข้อ สอ สด ธรรมไมทกนี้ เหมือนหนังสืออื่นหนึ่ง. ทศกัณฑ์
มีชื่อที่หนังสือแล้ว ไปลกขบขันจากชื่อทศกัณฑ์ต่าง ๆ ที่ได้มีตั้งชื่อไว้ ตาม
ชื่อบุคคล หรือชื่อสกุลหนึ่ง ๆ ก็ตาม, แต่ท่าน และผู้เขียนทศกัณฑ์นี้ มี
อยู่ในโลกธรรม-ได้ไปกัน ใจดีแท้.

ทศกัณฑ์ ๑๒๖ และ ๑๒๗ เป็นเรื่องมาก ในทศกัณฑ์ให้ขบข-
ตามบรรดาธรรม หรือชื่อธรรมต่างๆ ในพระ-พุทธศาสนา ซึ่งควรคิด
พิจารณาโดยแยบเยื้อง ได้มีโลกทัศน์ถูกนำมาโดยแยบเยื้องมากจนเกินไป และโดย
วิธีตั้งชื่อ เป็นแน่พอน. เรื่องทศกัณฑ์ ก็เป็นโลกทัศน์ให้ผู้ประสาดทศกัณฑ์
รายย่อยๆ แต่มีอุปมาประ-สังคิมงหมาย ให้ได้ใช้ไปในโลกธรรม ธรรม-
ทศกัณฑ์ที่ตัดใช้ทศกัณฑ์มาก ใจดีธรรม, และได้รับอุปมาพอลิ โสภณธรรม. และ
เรื่องทศกัณฑ์นี้ เป็น การสอดแทรกธรรมอันเป็นโลกทัศน์ของมคณสี นี้
เอง ในทศกัณฑ์รวมเป็นอันได้รับมา จากทศกัณฑ์แยบเยื้อง สอ ขบขัน
ของขบขันวิธวิธ สามารถได้ในทศกัณฑ์ เมื่อทศกัณฑ์นี้เห็นมีไว้ให้ สอ ขบขัน.
ตั้งขึ้น การปรีชาธรรมในทศกัณฑ์ สอ ขบขันปรีชาธรรมแต่ทศกัณฑ์ แต่เป็น
ทศกัณฑ์ของธรรม ที่แยบเยื้อง นี้เห็นดีด้วย ซึ่งอุปมาและปรีชาธรรม
ของขบขันโลก แล่งธรรมนี้.

โลกธรรมนี้ ก่อให้เกิดธรรม ใจดีธรรมในทศกัณฑ์ดณะธรรม ด้วย
ในทศกัณฑ์นี้; ซึ่งเกิดทศกัณฑ์สาระสอ ขบขัน, แล้วก็แก้ไขโลกทัศน์ทศกัณฑ์
ขบขันในทศกัณฑ์นี้ไม่ได้ : พอลกัณฑ์มีไว้เรื่อง ทศกัณฑ์ในทศกัณฑ์ และจะ-
แสดงออก. วิถีบุคคลต่างๆ ในโลกกัณฑ์ตั้งขึ้นมา แก้ไขปัญหาให้ขบขัน
ทศกัณฑ์หนึ่ง ไม่ได้ และทุกวิถีบุคคล, แม้จะเป็นวิธีบุคคลที่ต่างกับกัน
ก็ขบขันโลกทศกัณฑ์เหมือนกันที่ขบขันโลกทศกัณฑ์นี้ เห็นดีด้วยโลกกัณฑ์
ที่เห็นเอง, ไปดรรชนีหนึ่ง. เราจะตัดขบขันไปโลกกัณฑ์เพื่อไว้ สอ

คำปรารภ

ธรรมโฆษณ์เล่มนี้ ได้รวบรวมคำบรรยายอบรมที่เป็นนวกานุศาสน์แก่นวกภิกษุที่บวชประจำพรรษา ๒๕๑๘, จัดเป็นธรรมโฆษณ์อันคับ ๓๘ ง. บนพื้นแถบสีน้ำเงิน ในหมวดสี่ ชุคธรรมบรรยาย, โดยเฉพาะเล่มนี้ ใช้ชื่อหนังสือว่า ราชภโฏวาท.

การจัดพิมพ์ครั้งนี้ สำเร็จได้ด้วยใช้เงินทุนธรรมทานปริวรรตน์ ซึ่ง พันศรีหญิง สิบเสริม เลขะวณิช ผู้เป็นทานบศิ บริจาคทรัพย์ตามราคาค่าพิมพ์ ทั้งไว้ที่ "สวนอนุสมมูลนิธิ"; โดยแจ้งความจำนงช่วยสร้างหนังสือจากธรรมบรรยายของท่านอาจารย์พุทธทาสภิกษุ ไว้ในพระพุทธรศาสนา เพื่อเผยแผ่ความรู้แก่เพื่อนผู้ร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้ได้มีแหล่งวิทยากร, สำหรับค้นคว้าศึกษาส่งเสริมในการประพฤติปฏิบัติธรรมตามแนวของพระพุทธรศาสนาสืบไป.

คำบรรยายนี้ มีชื่อเรื่องเจาะจง เป็นโอวาทสำหรับภิกษุราชภักุ จัดได้ถือปฏิบัติ แม้เมื่อลาสิกขาไปแล้ว. แต่โดยนัยแห่งการศึกษารธรรมแล้ว มิได้มีประโยชน์เพียงเฉพาะภิกษุเท่านั้น หากแต่เป็นข้อธรรม ศึกษาประพฤติปฏิบัติได้ ทั้งบรรพชิตและฆราวาสทุกเพศทุกวัย, เริ่มแต่รู้จักปฏิบัติตน เกี่ยวกับความเป็นอยู่ตลอดชีวิต, ให้ดำรงอยู่ตามแนวทางของศาสนา เป็นต้นว่า : *อยู่อย่าง เป็นเกลอกับธรรมชาติ, รู้จักเก็บความโกรธ, อยู่อย่างลดหัวลดหาง ฯลฯ, กระทั่งรู้จักเคารพตนเอง* เป็นต้น.

ผู้ศึกษาปฏิบัติตามคำสอนจากธรรมโฆษณ์ ฉบับราชภโฏวาท นี้ จัดดำรงชีพอยู่ในโลกได้อย่างผาสุก ประสบสันติสุข สันติภาพโดยลำดับกระทั่งถึงที่สุด จุทหมายปลายทาง.

การจัดพิมพ์คำบรรยายทำนองดังกล่าวนี้ ท่านผู้ใดศรัทธาจะร่วมงาน
เผยแพร่ธรรมะของท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ โดยเป็นทานบดึ จัดพิมพ์หนังสือชุด
ธรรมโฆษณ์เล่มอื่นต่อไป ซึ่งยังมีอีกมาก จะติดต่อได้ที่ ธรรมทานมูลนิธิ อำเภอ
ไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี, หรือ ติดต่อที่สวนอศุสมมูลนิธิ เลขที่ ๗๗ หมู่ ๖
แขวงหนองบอน เขตพระโขนง ถนนสุขุมวิท ซอย ๑๐๓ กรุงเทพฯ ๑๐๒๖๐.

คณะผู้จัดทำ

สวนอศุสมมูลนิธิ

๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๒๗

สารบาญ
 ราชภโฏวาท
 (นวนกานุศาสน์ พ.ศ. ๒๕๑๘)

เรื่อง	หน้า
๑. ควรจะได้อะไรจากการบวช	๑
๒. ปรัทศุปรชีวี	๓๓
๓. เป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง	๕๘
๔. ความเป็นมนุษย์ในความเป็นมนุษย์	๑๐๓
๕. การเป็นเกลอกับธรรมชาติ	๑๔๓
๖. การเป็นเกลอกับธรรมชาติ (ต่อ)	๑๕๕
๗. การเก็บความโกรธใส่ยั้งฉาง	๑๘๙
๘. การอยู่อย่างลคหัดคทาง	๒๒๐
๙. การรู้จักชิมรสของโลกอื่น	๒๔๘
๑๐. การสามารถชิมรสนิพพานบางเวลา	๒๗๗
๑๑. ประชาธิปไตยตามแบบแห่งพระพุทธรศาสนา	๓๑๒
๑๒. ความพอใจในศาสนา	๓๔๗
๑๓. การเคารพตัวเอง	๓๗๓
๑๔. ความมีบ้จัจัยแห่งนิพพานและวิญญูะ	๔๐๕
๑๕. ผลพลอยได้ที่เนื่องถึงกันและกันในโลก	๔๓๙
๑๖. การส่งเสริมความมื่ออยู่แห่งศีลธรรม	๔๖๙
๑๗. ธรรมะกับปัญหาในโลก	๔๙๙

(โปรดคยสารบาญละเอียคหน้าต่อไป)

สารบาญละเอียด
 ราชภโฏวาท
 (นวกานุสาสน์ พ.ศ. ๒๕๑๘)

หน้า

๑. ควรวะไค้อะไรจากการบวช

การบวชแล้วลาสิกขา เป็นฆรวาสที่ก้าวหน้า ต้องมีเข้าหมายตามแบบพุทธรบรชท์ ๑	๑
ลาสิกขาแล้วควรวะอยู่อย่างเป็นมมนุษย์สมบุรณ์ — — — —	๒
ผลดีเมือบวชอยู่ จะไค้ลองชิมชีวิต ๑. แบบปรทัตตูปชวี	๓
เมือออกไปอยู่ตามเคิมก็ควรมีชีวิตอย่างที่เคยบวช — — — —	๔
๒. ลองกินอยู่อย่างต่ำที่สุด ๓. อยู่อย่างมุนี — — — —	๕
๔. อยู่อย่างเป็นเกลอกกับธรรมชาติ, ฐักัธรรมสัจจะอันเป็นกฎธรรมชาติ	๖
๕. อยู่อย่างเก็บความโกรธใส่ยุงใส่นางไว้เสียให้หมด — — — —	๗
๖. ให้อ้อย่างหดห้วหดหาง, แพ้เป็นพระชนะเป็นมาร — — — —	๘
๗. มีความเป็นอยู่อย่างฐักัปรโลก ซึ่งโลกอื่นมีอยู่หลายแบบ — — — —	๙
๘. ชิมลองพระนิพพานตัวอย่างโนบางเวลา, อยู่เหนืออารมณ์ทั้งหลาย	๑๐
๙. อยู่อย่างประชาธิปไตยที่แท้จรง, ก็อตามแบบของพระพุทเจ้า — — — —	๑๑
๑๐. การบวชทำให้ชอบศาสนายิ่งขึ้นหรือไม้? ต้องทคสอบค — — — —	๑๒
๑๑. ให้วัวตัวเองไค้หรือไม้? ๑๒. การบวชเป็นบัจจัยแก่นิพพานหรือไม้	๑๓
คู้ทั้ง ๑๒ ข้อ จะช่วยให้ปรับตัวเองไค้ถูกต้อง — — — —	๑๔
ผลดีที่ผูนจะพลอยไค้ : ๑. พลอยไค้รับความรู้ ๒. พลอยชื่นชม	๑๕
๓. เขาพลอยไค้บุญ ๔. ตนเองช่วยส่งเสริมศีลธรรมของสังคม — — — —	๑๖

๕. เป็นผู้นำที่ตีในเมื่อสึกออกไป	๖. สามารถเลิกล้างศักรู้ได้หมด	—	—	—	๑๗
๗. สึกแล้วจะได้เพิ่มพลเมืองที่ตีชนสักคนหนึ่ง	—	—	—	—	๑๘
ผลดีในเรื่องอื่นที่จะได้รับ :	๑. ทำให้ศาสนาอายุยืน	๒. ปุชนิยมวัดอุทิศมีความหมาย	—	—	๑๙
๓. ขนบธรรมเนียมประเพณีมีความหมายขึ้นมา	—	—	—	—	๒๐
ประเพณีที่ดีจะมีความหมายว่า “ความดีต้องชนะความชั่ว”	—	—	—	—	๒๑
ต้องช่วยกันทำให้การบวชอันเป็นประเพณี มีความหมาย ไม่มั่งมาย	—	—	—	—	๒๒
ปฏิบัติถูกต้องแล้ว แม้ทรัพยากรตามธรรมชาติก็ไม่ถูกทำลาย	—	—	—	—	๒๓
ประโยชน์จากการบวชมีมากทั้งตนเองและผู้อื่น	—	—	—	—	๒๔
สรุ่ยย่อประโยชน์แต่ละข้อ ๆ	—	—	—	—	๒๕
คำถามของผู้ถาม สงสัยว่าประโยชน์ของการบวชเป็นหมัน	—	—	—	—	๒๖
คำตอบ : มีผลน้อยเพราะศีลธรรมสลาย, โลกก้าวหน้าทางวัตถุนิยม	—	—	—	—	๒๗
ต้องแก้ไข โดยทุกคนทำความเข้าใจเสียใหม่ให้ถูกต้อง	—	—	—	—	๒๘
ธรรมะนี้ถูกตลอดกาล แต่คนจับฉวยเอาธรรมะผิดอย่างงมงาย	—	—	—	—	๒๙
ต้องศึกษากันใหม่ วินิจฉัยกันใหม่ ให้พบจุดที่ถูกต้อง	—	—	—	—	๓๐
อย่าท้อใจว่าเกิดมาในยุคศาสนาเสื่อม, ช่วยกันแก้ จะได้บุญมาก	—	—	—	—	๓๑
การศึกษาทั้งโลกกำลังผิด เราแยกตัวออกมา แก้ไขเสีย จะดีกว่า	—	—	—	—	๓๒

๒. ปรทัตคฺคฺปิฉวี

ให้รู้จักความหมายของคำปรทัตคฺคฺปิฉวีอย่างถูกต้องกว้างขวาง	—	—	—	๓๓
การพิจารณาถ้อยคำต้องดูโดย พหุชนะ อรรถะ, และโดยประยุกต์	—	—	—	๓๔
ตัวอย่าง “จิตว่าง” คือจิตรู้สึกลอยแต่ไม่มีความหมายแห่งตัวกู—ของกู	—	—	—	๓๕
ความหมายของคำปรทัตคฺคฺปิฉวี—คือบุคคลผู้มีชีวิตด้วยสิ่งของที่ผู้อื่นให้	—	—	—	๓๖
ผู้ที่เลี้ยงชีวิตเป็นอยู่ได้ด้วยเงินเดือนก็เป็นปรทัตคฺคฺปิฉวี	—	—	—	๓๗

มองให้ลึกทางวิญญาณ ทุกชีวิตเป็นผู้ถูกลีงโดยธรรมชาติ	—	—	๓๘
กฎธรรมชาติทำให้เกิดสิ่งมีชีวิต ทุกชีวิตจึงเป็นปรทัตตูปชีวิต	—	—	๓๙
จะอยู่คนเดียวในโลกไม่ได้ เพราะต่างฝ่ายต้องอาศัยกัน	—	—	๔๐
ทุกอย่างง่อมม ทุกอย่างเป็นอยู่ด้วยสิ่งอื่น จะถือเสรีภาพเห็นแก่ตัวไม่ได้	—	—	๔๑
ถ้าโลกขาดคุณธรรมไม่รู้จักปรทัตตูปชีวิตจะมีแต่ความแข็งกระด้างต่อกัน	—	—	๔๒
จะมีทิวฎฐิแห่งตัวถูกระทั่งยอมถูกให้ผู้อื่นเลี้ยงไม่ได้ ฯลฯ	—	—	๔๓
ถ้าไม่ได้รับการอบรมให้รู้จักเป็นหนี้บุญคุณก็จะเมืออิสระเสรียิ่งขึ้น	—	—	๔๔
ถ้ารู้ว่าเรามีชีวิตอยู่เนื่องด้วยผู้อื่น ก็จะมีเมตตากรุณาช่วยเหลือกัน	—	—	๔๕
ครอบครัวย่อมมีสันติสุข ต่างต้องยอมรับว่าเลี้ยงดูซึ่งกันและกัน	—	—	๔๖
ธุรกิจทุกอย่าง: ลูกจ้างนายจ้าง, นักการเมือง, ต่างฝ่ายต้องเลี้ยงกัน	—	—	๔๗
ข้าราชการกับประชาชน ต้องพึ่งพาอาศัยกัน, ไม่ก่อความช้งกัน	—	—	๔๘
เหตุขบ้งจยที่จะให้มีศีลธรรม ต้องรักใคร่ กตัญญู, ไม่เอาเปรียบกัน	—	—	๔๙
“เราจะต้องเลี้ยงซึ่งกันและกัน” นี้เป็นธรรมสัจจะให้เกิดศีลธรรม	—	—	๕๐
จะเป็นปรทัตตูปชีวิตต้องไม่ยกหูชูหาง, หมกคิเลสไปตามลำคับ	—	—	๕๑
มีข้อปฏิบัติคือ ๑. ต้องมีสัมมาทิวฎฐิ ๒. ทำชีวิตให้เป็นปรทัตตูปชีวิต	—	—	๕๒
๓. ไม่ถือหลักให้สิทธิเสมอภาคอย่างบ้ำหลัง	—	—	๕๓
การเลี้ยงซึ่งกันและกันต้องอยู่ในลักษณะไม่ขัดต่อธรรมชาติ	—	—	๕๔
ข้อ ๔. ทำหน้าที่ของตนให้ถูกต้อง ๕. ไม่ทำตนเป็นกาฝากของสังคม	—	—	๕๕
ผู้ไม่มีสัมมาทิวฎฐิจะเป็นคนเห็นแก่ตัว, จึงต้องทำตนเป็นปรทัตตูปชีวิต	—	—	๕๖
ทุกคนควรถ่อมตนลงเป็นปรทัตตูปชีวิตตามกฎที่ธรรมชาติกำหนดให้	—	—	๕๗

๓. เป็นอยู่อย่างต่ำมุ่งกระทำอย่างสูง

เมื่อลงมีชีวิตแบบปรทศตูปชีวิต นี้ก็จะต้องอยู่อย่างต่ำๆ	—	—	—	๕๘
เวลานี้โลกกระส่ำระสาย มีมูลมาจากความไม่มีศีลธรรม	—	—	—	๕๙
ถ้าเป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง ศีลธรรมจะกลับมาเร็ว	—	—	—	๖๐
ต้องจัดระบบความเป็นอยู่เป็น ๔ ระยะ : ปัญหาสำคัญคือการบริโภคนิยม	—	—	—	๖๑
การบริโภคนิยมที่จำเป็นคือปัจจัยแท้มี ๔, ทางวัตถุ กับ ธรรมะทางวิญญาณ	—	—	—	๖๒
ปัจจัยเทียมเป็นสิ่งไม่จำเป็นแต่มีบทบาทครอบงำโลก	—	—	—	๖๓
ปัจจัยแท้มี ๔ อย่างต่ำคำนึงถึงคุณค่า แต่สูงทางจิตใจ	—	—	—	๖๔
ที่ถูกต้องใช้เท่าที่จำเป็น แต่ปัจจุบันนี้ทำแต่สิ่งที่ไม่จำเป็นเสียมาก	—	—	—	๖๕
ปัจจัยแท้ไกลจากความถูกต้องแล้วมีแต่ ถึงไปหาความยุ่งยากมากขึ้น	—	—	—	๖๖
ปัจจัยเทียมคือเครื่องเล่นโลกกลายเป็นเรื่องทำลายเศรษฐกิจและอนามย์	—	—	—	๖๗
สิ่งเสพติด ชนิดที่กระตุ้นให้หลงทางวัตถุยิ่งกว่าธรรมะ	—	—	—	๖๘
คำว่าสูง—ต่ำ ต้องดูทางคุณสมบัติ : ต่ำทางวัตถุ, สูงทางจิตใจ	—	—	—	๖๙
เรื่องต่ำ—สูง ต้องพิจารณาเอาความหมายทางคุณภาพ	—	—	—	๗๐
“เป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง” ดูตัวอย่างแบบสเวนโฮกซ์	—	—	—	๗๑
เช่น กินข้าวจานแฉะ ก็อง่าย, อาหารมีค่า; <i>อาบน้ำในคู</i> —เป็นเกลอธรรมชาติ	—	—	—	๗๒
เป็นอยู่อย่างทาส, มุ่งกระทำอย่างสูง, มุ่งมาดความวาง	—	—	—	๗๓
ทำอย่างตายแล้ว, <i>กุมแก้วในมือ, คือดวงจิตว่าง</i>	—	—	—	๗๔
มีคำกลอนว่า “ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ว่าง” <i>คืนหมดทุกอย่าง</i>	—	—	—	๗๕
สลัดคืนหมด คือไม่เอามาเป็นตัวกู—ของกู, เป็นผู้แจกของ, ส่งตะเกียง	—	—	—	๗๖
คำว่า สูง—ต่ำ พิจารณาได้จากหลักทางสัตยชาติญาณและสติปัญญา	—	—	—	๗๗
ต้องรู้เสียก่อนว่า พวกกันในระดับสัตยชาติญาณหรือสติปัญญา	—	—	—	๗๘

ระดับโง่มี ๓ : อย่างอันธพาล, สัตว์ขาดญาณ, อย่างคนฉลาดที่อวดดี	—	๗๙
ระดับกรณีเกี่ยวกับกามารมณ์ จิตใจคนจะโง่หลายชั้นเช่น :-		
๑. บุษากามารมณ์สูงสุด ๒. บุษากามารมณ์พอประมาณ	— — —	๘๐
๓. กามารมณ์เป็นเพียงอรร้อยเท่าที่จำเป็น คนธรรมคาคัดไม่ขาด	— —	๘๑
๔. เป็นของธรรมชาติของสัตว์ ที่ต้องมีตามสัญชาตญาณ	— — —	๘๑
๕. กามารมณ์เป็นเรื่องธรรมดา ขาดเสียก็ไม่เป็นไร ไม่ตาย	— — —	๘๑
๖. กามารมณ์เป็นเหยื่อที่ธรรมชาติจ้างให้สัตว์สี่ขา	— — —	๘๑
ธรรมชาติจ้างให้สี่ขา เป็นอาการของความบ้าบวมเดียว	— — —	๘๒
พิจารณาคะระกับของกามารมณ์ ต่ำ—สูงอย่างไร ขึ้นอยู่ที่ทิวฐิของคน	— — —	๘๓
เทียบดูความรู้สึกของคนและสัตว์ สัตว์ไม่เพื่อ แต่คนเพื่อจนวินาศ	— — —	๘๔
มนุษย์สมัยนี้มีปัญหาทั่วโลก เพราะ over sex	— — —	๘๕
พึงรู้ว่าความสูง—ต่ำของคนต่างกว่าสัตว์, คนไม่ควรเร็วกว่าสัตว์	— — —	๘๖
เป็นอยู่อย่างต่ำ มีความมุ่งหมายไปในทางศีลธรรม, ไม่เพื่อเป็นปรัชญา	— — —	๘๗
มองดูให้ถูกตรงจะเห็นว่า อยู่อย่างต่ำจะทำให้สูงทางศีลธรรมได้	— — —	๘๘
ความทะยานอยากของคนในโลกทำให้กินอยู่พุ่มเฟือยขนาดเป็นทาสยาเสพติด	— — —	๘๙
ถ้าประพฤติอย่างปรกติคูปชีวิตต้องสนใจเป็นอยู่อย่างต่ำ ๆ ตามหลักพุทธศาสนา	— — —	๙๐
ในท่านจิตใจนั้นลงทุนน้อยได้ผลมาก โลกจะมีสันติมากขึ้น	— — —	๙๑
อุกมคตินี้จะมีขึ้นได้ ต้องปฏิบัติอยู่ในสัมมาทิวฐิ	— — —	๙๒
ตั้งใจเป็นพุทธบริษัทให้ถูกต้องหลักเป็นอยู่อย่างต่ำ ๆ จะเข้ามาเอง	— — —	๙๓
ตอบคำถาม : ไม่เป็นทาสของกิเลส ต้องไม่มั่นหมายอะไรเป็นตัวกู—ของกู	— — —	๙๔
ตอบปัญหาเรื่องอิทัปปัจจยตาโดยย่อ	— — —	๙๕
ให้รู้จักหลักของศาสนาว่า ทุกอย่างตั้งกันจากผัสสะ	— — —	๙๖

	หน้า
ตอบปัญหาความไม่เข้าใจกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจายตา	๕๗
การเป็นอยู่อย่างต่ำ ทำให้กระทำอย่างสูงก็ขึ้นไปตามกฎอิทัปปฯ	๕๘
พุทธศาสนามีหลักปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ	๕๙
ตอบปัญหาเรื่องศีลธรรมเสื่อมเพราะหลงรสกามารมณ์	๑๐๐
ตอบปัญหาเรื่องหลงความก้าวหน้าทางวัตถุเป็นเรื่องของกิเลส	๑๐๑
วัตถุมีประโยชน์ก็มี แต่คนเอามาใช้ทำลายมนุษย์เสียก็มี	๑๐๒

๔. ความเป็นมุนีในความเป็นมนุษย์

ซ้อมความเข้าใจให้ได้รับผลจากการบวชไปใช้เมื่อเป็นฆราวาส	๑๐๓
ทบทวนความเป็นภิกษุว่าเป็นปรตัตถุขชีวิ	๑๐๔
ทบทวนความเป็นอยู่อย่างต่ำ มีการทำอย่างสูง	๑๐๕
ศึกษาให้รู้จักคำว่ามุนีซึ่งแปลว่าผู้รู้ ผู้หนึ่ง, ผู้ไม่ตกสู่อำนาจกิเลส	๑๐๖
มุนีแปลว่า นักปราชญ์ หรือ นักบุญ ก็ได้	๑๐๗
ความหมายของมุนีกล่าวได้ว่า <i>รูัจฉนังด้วยกำหนดจิตไม่ตกทางต่ำ</i>	๑๐๘
คำว่ารูแบ่งได้เป็น ๔: คือรูเพราะ ๑. จำได้ ๒. เข้าใจ ๓. สัมผัสมาถึงที่สุด	
๔. เข้าถึงความเป็นอย่างอันเดียวกับธรรมชาติ	๑๐๙
ความรู้ ๔ ระดับ ทั้งกล่าวข้างต้น เรียกว่าเป็นมุนี	๑๑๐
สรุปว่า ความรู้ที่เป็นมุนี เป็นเรื่องของภาวิตัตถุขชีวิ—ถูกกระทำให้มีขึ้น	๑๑๑
เพศบรรพชิตหรือเพศฆราวาสไม่พลัดตกทางต่ำก็เป็นมุนีได้	๑๑๒
มุนีเป็นได้ทั้งเพศหญิงเพศชาย	๑๑๓
ลักษณะของมุนีต้องเป็นผู้รู้, ฉลาด, มีปฏิภาณในทุกกรณี	๑๑๔
มุนีสามารถทำสิ่งร้ายให้กลายเป็นดีไปหมด ไม่มีอะไรร้าย	๑๑๕

ลักษณะของมุนีควรจำ: <i>ดูให้คัมแต่ได้ ไม่มีเสีย</i> — — — —	๑๑๖
ศึกษาลึกเข้าไป ๆ จนรู้อะไรที่พูดไม่ได้ <i>แบบจริงจังนี่เป็นไข</i> , นี้คือมุนี	๑๑๗
ผู้ไม่รู้ว่าจะไรคือสิ่งที่สุดท้ายที่มนุษย์ควรได้ จะเป็นมุนีตายบ้าน	๑๑๘
สิ่งใดก็ตาม ถ้าผูกพันกำหนดโดยกฎวิธแล้ว จะเกิดความรู้ได้	๑๑๙
การประกอบจิตตคติเข้าไว้กับสิ่งที่จะให้ความรู้ขึ้นต้องทำโยคะคือทำสมาธิ	๑๒๐
ผู้หญิงก็เป็นบัณฑิตได้ถ้ามีวิจักษณ์, แต่ไม่อาจเป็นพระสัมมาสัมพุทธ	๑๒๑
ผู้หญิงเป็นมุนีได้ แต่ต้องทำหน้าที่ให้ถูกต้องตามเพศด้วย	๑๒๒
ถ้าเป็นมนุษย์ ก็พัฒนาความรู้ให้เป็นมนุษย์มีความรู้สูง, ใจสูง	๑๒๓
การบวชจริง เรียนจริง ทำให้มีความเป็นมนุษย์และมุนีมากขึ้น	๑๒๔
ตอบข้อสงสัยเรื่องผู้หญิงเป็นมุนีได้ ก็ต้องทำหน้าที่อย่างผู้หญิงด้วย	๑๒๕
ที่ว่าผู้หญิงไม่เป็นพระสัมมาสัมพุทธ เพราะเหลือวิสัยทางสติปัญญาจะทำได้	๑๒๖
ผลดีที่สุดไม่ควรทำหน้าที่สับสนกันทำตามธรรมชาติดีกว่า	๑๒๗
ตอบปัญหาในกรณีที่มุนีช่วยแก้ปัญหาทั้งตนเองและผู้อื่น	๑๒๘
มุนีไม่มีทางขัดแย้งกับปัญหาที่มีอยู่ในโลก, จะแก้ปัญหาทางจิตใจก่อน	๑๒๙
มุนีมีความรู้จริงแก้ปัญหาทางศีลธรรมกระทั่งบรรลุมรรค ผล นิพพาน	๑๓๐
พวกเทศนิเขียนมักผลิดควักดูจนเพื่อ มุนีอาจแก้ปัญหาไม่ทัน	๑๓๑
โลกก้าวหน้าสู่ยุคปรมาณู มีการขัดแย้งมากขึ้น เพราะชาคมุนี	๑๓๒
คำถามของผู้สงสัยว่าใครเจริญทางจิตใจ? ละสังโยชน์ได้เพียงไร	๑๓๓
คำตอบถ้าศีลธรรมกลับมาไม่ทันเวลา ก็ต้องวินาศ นอกนั้นไม่ควรสนใจ	๑๓๔
รู้จักหลักจากเหตุให้เกิดทุกข์ ไม่มีความรู้สึกเป็นทุกข์ ก็เป็นมุนีแล้ว	๑๓๕
ถ้าไม่มีศีลธรรม จะนำความยุ่งยากมาสู่ทุกฝ่าย	๑๓๖
ถ้าศีลธรรมเข้ามาแก้ปัญหาทั้งหมด จึงต้องพยายามให้ศีลธรรมกลับมา	๑๓๗

ศีลธรรมกลับมากคนก็จะเหวียงกลับได้ บัญหาจึงอยู่ที่ทำให้ศีลธรรมกลับมา	๑๓๘
ทุกคนจึงควรศึกษาให้เข้าใจศาสนาของตัว เลิกหลงวัตถุนิยม	๑๓๙
ทุกคนควรเข้าใจหัวใจศาสนาของตน และทำให้เข้าใจกันได้ทุกศาสนา	๑๔๐
พระพุทธเจ้าทรงอยู่เหนือกฎหมาย แต่ทำอย่างเผด็จการ, ถือว่าทุกคนเป็นเพื่อนทุกข์	๑๔๑
ถ้าเข้าใจกันได้ทุกศาสนา, ทุกลัทธิการเมือง, โลกก็ไม่ถูกครอบด้วยโมหะ	๑๔๒

๕. การเป็นเกลอกับธรรมชาติ

บททวนตั้งแต่การบรรยายข้อที่ ๑	๑๔๓
บททวนอันนิสงส์ของการบวช ข้อที่ ๒	๑๔๔
บททวนข้อที่เป็นอยู่อย่างมุณี	๑๔๕
ปัญหาเรื่อง "ธรรมชาติ" : ทุกอย่างเป็นธรรมชาติ	๑๔๖
ธรรมชาติ เราหมายถึงความหมายอย่างไรในภาษาบาลี	๑๔๗
ธรรมชาติแบ่งออกเป็น ๔ ลักษณะ เช่น ตัวธรรมชาติและกฎ	๑๔๘
หลักสำคัญในพุทธศาสนา คือต้องปฏิบัติคล้อยตามธรรมชาติ	๑๔๙
ความเป็นอยู่ : กิน, นุ่งห่ม, บำบัดโรคต้องถูกต้องตามธรรมชาติ	๑๕๐
เป็นเกลอกับธรรมชาติคือสมคล้อย, ไกล่ชิด, เป็นอันเดียวกัน	๑๕๑
ควรรู้จักธรรมชาติและกฎกับหน้าที่ของมนุษย์ตามกฎหมาย	๑๕๒
การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าก็คือรู้เรื่องธรรมชาติทั้ง ๔ ความหมาย	๑๕๓
เราจะใช้ธรรมชาติ ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด	๑๕๔

๖. การเป็นเกลอกับธรรมชาติ (ต่อ)

พูดต่อครั้งที่ ๕ ค้างอยู่ เพราะฝนตก	๑๕๕
เมื่อเข้าถึงธรรมชาติ ก็คือ เข้าถึงพระเจ้า	๑๕๖

ประโยชน์ในการเป็นเกลอกับธรรมชาติได้แก่ :-

๑. เพื่อรู้จักธรรมชาติที่จะเกี่ยวกับธรรมชาติ
 ๒. รู้จักใช้ธรรมชาติ ให้เป็นประโยชน์ที่สุด
 ๓. เป็นอันเดียวกับธรรมชาติแล้ว จะอยู่เหนือประโยชน์ --- ๑๕๗
- ประโยชน์คือ สิ่งผูกพันมนุษย์ให้ติดอยู่ในปัญหา --- --- --- ๑๕๘
- รู้จักธรรมชาติแล้ว จะมีจิตเกลี้ยง ไม่เกาะเกี่ยวประโยชน์ --- --- ๑๕๙
- พวกวัตถุนิยมไม่รู้จักธรรมชาติ ทำลายธรรมชาติมาก --- --- ๑๖๐

การเป็นอยู่สมคล้อยกับธรรมชาติ มีหลักว่า :-

๑. จะบริโภคน้ำจืด ๔ โดยไม่ทำลายธรรมชาติ, แต่ส่งเสริม --- ๑๖๑
- มาวชก็คือมาลองชิมอยู่ด้วยน้ำจืด ๔ อย่างง่าย, อย่างต่ำ --- --- ๑๖๒
- ทำสหกรณ์กับธรรมชาติเพื่อส่งเสริม, ไม่ขัดขวางกัน, จะอยู่เป็นสุข --- ๑๖๓
- การเป็นอยู่พุ่มเพี้ยเนื่องไปจนถึงกามารมณ์ ไม่มีประโยชน์อะไร --- --- ๑๖๔
- คนทั้งโลกทำกับธรรมชาติอย่างบ้าหลังคุด่าช่างตัวเอง --- --- ๑๖๕
- เดี๋ยวนี้มีการทำลายธรรมชาติทั้งเจตนาและไม่เจตนา --- --- ๑๖๖
- อบายมุข เป็นเรื่องทำผิดต่อธรรมชาติอย่างลึกซึ้งถาวร --- --- ๑๖๗
- อบายมุขที่ ๑ คิมของเมา; ธรรมชาติไม่ต้องการ
- .. ๒ เทียวกลางคืน เป็นทางเสื่อมสุขภาพ, สูทางฉิบหาย
 - .. ๓ ตุ๊กการเล่นเพื่อกระตุ้นความรู้สึกเร้าอารมณ์ --- --- ๑๖๘
 - .. ๔ เล่นการพนันกระตุ้นระบบประสาทให้ผิดธรรมชาติ
 - .. ๕ คบคนชั่วเป็นมิตร ผิดศีลธรรมมากขึ้น --- --- ๑๖๙
 - .. ๖ เกียจคร้านทำงาน, ผิดความมุ่งหมายของธรรมชาติ --- ๑๗๐
- ขนบธรรมเนียมประเพณี ที่ปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติมีมาก --- --- ๑๗๑

อย่าบ่กั้ทั้งประเพณีที่เขามีไว้ เพราะอยู่รอกันมาได้เพราะสิ่งนี้	—	—	๑๗๒
การเป็นเกลอกับธรรมชาติ ที่มนุษย์ควรทราบได้แก่:—			
๑. ให้คิดถึงข้อที่ว่าพระศาสดาล้วนแต่อยู่กลางคืน	—	—	๑๗๓
๒. เป็นเพื่อนซื่อสัตย์ต่อธรรมชาติแล้วธรรมชาติจะซื่อต่อ	—	—	๑๗๔
มนุษย์ประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๖ ไม่อาจแยกกันได้ ต้องอยู่กันให้ถูกต้อง	—	—	๑๗๕
เป็นอันเดียวกับธรรมชาติ หมกความรู้สึกรู้สึกเป็นตัวกู— ของกู	—	—	๑๗๖
ธรรมชาติทั้งหลายมีแต่กระแสแห่งอิทัปปัจจยตา	—	—	๑๗๗
ทุกสิ่งมีแต่ภาวะเกิดขึ้น— ตั้งอยู่— คับไป, เป็นสุญญตา, อนัตตา	—	—	๑๗๘
การสมคล้อยกับธรรมชาติ คือ มัชฌิมาปฏิปทา	—	—	๑๗๙
เข้าถึงเป็นอันเดียวกับธรรมชาติแล้ว ไม่มีทางจะเกลียดชังกัน	—	—	๑๘๐
ปฏิบัติหน้าที่ตามควรแก่การปฏิบัติแล้วจะไม่มี ความทุกข์	—	—	๑๘๑
เข้าถึงธรรมชาติแล้วจะมีความรู้สึกไปสำหรับปรับปรุงความกึณิก	—	—	๑๘๒
ตอบข้อสงสัยว่า “สมคล้อยกับธรรมชาติ” ต้องสมควรทุกทาง	—	—	๑๘๓
ธรรมชาติต้องหมายทั้งวัตถุ กาย จิต วิญญาณ	—	—	๑๘๔
ธรรมชาติหมายถึงทุกสิ่งต้องสมคุณุ์กันตามระดับของธรรมชาติ	—	—	๑๘๕
ถ้ามีปัญหาไม่มีสันติสุข สันติภาพ นี้ต้องมีส่วนผิดธรรมชาติ	—	—	๑๘๖
เดี๋ยวนี้คนเป็นอยู่ด้วยอบายมุข ซึ่งเสียสมคุณุ์ของความเป็นมนุษย์	—	—	๑๘๗
มาศึกษากันใหม่พิจารณาดูเขาอบรมกันอย่างไรผิดธรรมชาติ	—	—	๑๘๘

๑. การเก็บความโกรธาใส่ขึงฉาง

ซ้อมความเข้าใจว่าวชชั่วคราวควรได้ประโยชน์กลับออกไป	—	—	๑๘๙
ทบทวนทุกข้อที่บรรยายมาแล้วให้นำไปใช้เมื่อเป็นฆราวาส	—	—	๑๙๐

ระหว่างบวชฝึกสร้างยังจงใส่ความโกรธ	— — — —	๑๙๑
เพราะความโกรธมีง่ายและมากยังละไม่ได้ ต้องทำ ขนาดเก็บใส่ยัง	— — — —	๑๙๒
ลักษณะของความโกรธ : ขัดใจ, บันดาลโทสะ, ผูกโกรธ, จองเวร	— — — —	๑๙๓
ความโกรธมาจากคันทา, ไม่ใช่ต้องการคว่ำสติปัญญา	— — — —	๑๙๔
คันทามี ๓ : กามคันทา ภวคันทา วิภวคันทา	— — — —	๑๙๕
ศึกษาเรื่องความอยากไม่ได้ตามต้องการก็โกรธมีอาการเป็นไฟ	— — — —	๑๙๖
บาลีว่าความโกรธเป็นคังสนิมของศาสตรา, โกรธขึ้นมาวิชาเสียหายหมด	— — — —	๑๙๗
ความโกรธเป็นกดี, เคาระห์ร้าย, เป็นเหตุให้สลัดความดี, ละกุศล	— — — —	๑๙๘
ขนาดยอมตายยอมวินาศ, อาจฆ่าแม่มารดา, ไม่เห็นเหตุผล	— — — —	๑๙๙
ความโกรธทำให้เห็นความชั่วซึ่งทำยากกลายเป็นทำง่าย	— — — —	๒๐๐
ความโกรธมีเสน่ห์ เพราะเป็นความอ่อยของคนโง่มีปัญญาทราม	— — — —	๒๐๑
ขณะโกรธเหมือนน้ำคาลหวานอ่อย ภายหลังเป็นเหมือนยาพิษ	— — — —	๒๐๒
ความโกรธครอบงำใคร ความมีตบอดจักมีแก่บุคคลนั้น	— — — —	๒๐๓
การสร้างยังจงใส่ความโกรธต้องใช้ธรรมะต่าง ๆ เช่น :-	— — — —	๒๐๔
ใช้ ขันดี—ความอดกลั้น ต้องฝึกหัด, เพราะเป็นแกนของประพฤติธรรม	— — — —	๒๐๕
หมะ คือบังคับตนเอง ไม่ให้ความโกรธพลุ่งออกมาในระยะทัน แล้วใช้	— — — —	—
สติปัญญา ให้ทัน่วงทีให้วิชาความรู้ตัดความโกรธได้	— — — —	๒๐๖
สติ ขจัดความโกรธได้, ใช้ สติ หมะ ปัญญา สัมพันธ์กันทำหน้าที่	— — — —	๒๐๗
ศึกษาให้รู้อัสสาหะ, อาทีนวะ, สมุทัย, อักถังกมะ, นิสสณะของความโกรธ	— — — —	๒๐๘
นิสสณะคืออุบายวิธีที่จะดับทุกข์ได้แก่ มรรคมืองค์แปด	— — — —	๒๐๙
นิสสณะความหมายกว้างในเรื่องแก้ไข จึงใช้ข้อธรรมอื่นอีก	— — — —	๒๑๐
ฝึกขจัดโกรธ ด้วยข้อธรรมหมวดคณาธาธรรมอยู่เสมอ	— — — —	๒๑๑

ระวางมิให้โกรธ เพราะโกรธที่ไร จะเพาะอนุสัย—อาสวะเพิ่มขึ้น	—	—	—	—	๒๑๒
หิริโอคตปัสจะช่วยให้ละอายกลัวตัวรับผิดชอบตนเอง	—	—	—	—	๒๑๓
ฝึกพิจารณาเห็นความมีกรรมเป็นของตน	—	—	—	—	๒๑๔
ระลึกถึงมรณานุสสติ เห็นความตายอยู่เสมอเป็นกำลังให้ทำดี	—	—	—	—	๒๑๕
ปลุกอัปมัญญาเมตตา ให้มีความรักความเมตตาไม่มีประมาณ	—	—	—	—	๒๑๖
ธรรมะที่ช่วยให้โลกรอดได้คือความเมตตา ไม่ทำลายผู้อื่น	—	—	—	—	๒๑๗
ไม่โกรธตลอดเวลา เราก็คือเป็นพรหมอยู่ตลอดเวลา	—	—	—	—	๒๑๘
ตัดเรื่องโกรธเรื่องกามได้ ก็เป็นพระอนาคามีอยู่ในบ้านเรือน	—	—	—	—	๒๑๙

๘. การอยู่อย่างลทวัลลททาง

ทบทวนว่า การบวชเป็นอนาคาวิก ได้ชิมลองรสของธรรม	—	—	—	—	๒๒๐
ควรรู้ว่า หลักธรรมในศาสนาเพื่อบรรลุนิพพานก็ใช้ไต่แก่มราวาส	—	—	—	—	๒๒๑
พิจารณาใช้แต่ละข้อโดยลำดับเริ่มแต่ข้อ ๑—๗	—	—	—	—	๒๒๒
วันนี้พูดเรื่องอยู่อย่างลทวัลลททางตามเสียงพระอรหันต์	—	—	—	—	๒๒๓
ไม่ยกหูห่าง ก็คือความอ่อนน้อมต่อมตัวใช้ทั้งทางศีลธรรมปรมาัตถ์	—	—	—	—	๒๒๔
ยกหูชูทางภาษาธรรมเรียก อหังการมมังการ, มานานุสัยซึ่งมาจากมานะ	—	—	—	—	๒๒๕
มานะนี้ มีความสำคัญมันหมายถึง ค่ายอวิชา เป็นความรู้ผิดรุนแรง	—	—	—	—	๒๒๖
สัญญาตญาณมีส่วนส่งเสริมทั้งนั้นในเรื่อง รัก โกรธ ฯลฯ	—	—	—	—	๒๒๗
สัญญาตญาณพื้นฐาน รู้สึกว่า “ตัวตน” มีคู่มากับชีวิต, ไต่อะไรก็ยกหูชูห่าง	—	—	—	—	๒๒๘
แม้สิ่งมีชีวิตระคับต่ำ มันก็มีการยกหูชูห่างอย่างละเอียดอ่อน	—	—	—	—	๒๒๙
สัญญาตญาณบางอย่างต้องควบคุม บางกรณีก็ส่งเสริมให้ดีขึ้น	—	—	—	—	๒๓๐
ค้นหาทำให้เกิดอุปาทาน, มานะ, มันก็ยกหูชูห่างไปตามแบบของมานะ	—	—	—	—	๒๓๑

	หน้า
ในอุปาทานนั้นมีลักษณะแห่งมานะ — สำคัญมันหมายความว่า ฯลฯ — —	๒๓๒
มีการเปรียบเทียบ : ดีกว่าเขา, เสมอกับเขา, เลวกว่าเขา, ก็ยกหูทางใต้	๒๓๓
ยกหูทางนี้ มันยกได้ทั้งข้างนอกข้างใน เพื่อจะกลัดกลุ้มคนเดียว — —	๒๓๔
ความรู้สึยกยกหูทางทำให้เกิดกำลังที่ซ่อนอยู่ให้พุ่งออกมา — — —	๒๓๕
การยกหูทางคือมานะนี้มีอันตรายนมาก ธรรมชาติไม่เจริญแก่กันนั้น — —	๒๓๖
เขาก็เป็นคนเลวทราม ไม่ก้าวล่วงสังสารวัฏฏ์ได้ — — —	๒๓๗
การบังคับตนเองจะไม่มีแก่คนที่มีความมานะ, มีมัจฉาทิฏฐิอย่างยิ่ง — —	๒๓๘
อำนาจของมานะมันไม่ยอมลดตัวเองไม่มีทมะก็มีแต่ล้มละลาย — — —	๒๓๙
การยกคนออกคนเพราะไม่มีต้นนั้นผิด, แต่ถ้ามีศิวีอวด นี่เป็นประกาศดี	๒๔๐
ในทางปฏิบัติ ถ้าเขาคิดว่าเราจงเคารพ, ค้อยกว่า จงสงสาร, เสมอกัน	
ก็เป็นเพื่อนกัน — — — —	๒๔๑
ศึกษาให้เข้าใจเรื่องโลกธรรม ๘ การยกหูชูหางจะหมดสิ้นไป — —	๒๔๒
อยู่อย่างลดหูหาง แม้เขาปรับว่าเราผิดก็ยอม, ไม่สร้างเวรภัย — —	๒๔๓
ตอบข้อสงสัยเรื่องอวดดี กับ ประกาศความดี — — — —	๒๔๔
ตอบปัญหากรณีที่เขาไม่ยอมฟัง ก็ให้แก่เราไม่ใช่แก่เขา — — —	๒๔๕
ถ้าไม่มีศิวีตนเสียฝ่ายหนึ่งแล้วจะกระทบกันไม่ได้ — — — —	๒๔๖
การแก้ไขผู้อื่นทำยาก เพราะประชาธิปไตยเปิดโอกาสให้ยกหูชูหาง — —	๒๔๗

๘. การรู้จักขมรสของโลกอื่น

การอธิบายเรื่องนี้ จะช่วยให้เข้าใจคำในเรื่องก่อน ๆ สมบูรณ์ขึ้น — —	๒๔๘
ผู้ฟังควรจะรู้จักเปรียบเทียบความต่างของการบวช, ไม่บวช — —	๒๔๙
ระหว่างบวชควรรู้จักธรรมชาติระณะเพิ่มคู่กับวิชาชีพ — — — —	๒๕๐

วิชาชีพฝ่ายวัตถุก้าวหน้ามากเท่าไร ฝ่ายธรรมะควรก้าวให้ทันกัน	—	—	—	—	๒๕๑
คำว่า “โลกอื่น” มิได้หมายความว่าตายแล้ว, แต่มีอยู่ในชีวิตนี้มาก	—	—	—	—	๒๕๒
คำว่า “โลก” ในภาษาบาลี มีความหมายหลายประการ	—	—	—	—	๒๕๓
ภาษาบาลี โลก แปลว่า ของที่แตกได้ มีเกิด—ดับเป็นธรรมดา	—	—	—	—	๒๕๔
ทั้งสิ่งที่แตกได้ และแตกไม่ได้ ก็เรียกว่า ธรรม	—	—	—	—	๒๕๕
โลกมีทั้งตรงกับธรรม และตรงกันข้ามกับธรรม	—	—	—	—	๒๕๖
โลกมีหลายชนิด จึงมีโลกอื่นต่อกันและกันได้ แต่อยู่ในขอบเขตเกิด—ดับ	—	—	—	—	๒๕๗
เราจะพูดถึงโลกอื่น ที่เราสัมผัสและชิมหรือเวทนาสัมผัสเสียได้	—	—	—	—	๒๕๘
โลกอื่น ก็หมายถึงภูมิของจิตที่อยู่ในภาวะต่างๆ กัน	—	—	—	—	๒๕๙
ความหมายของโลกมีทั้งอย่างนรกสวรรค์, โลกอย่างในสมาธิภาวะ	—	—	—	—	๒๖๐
ภาวะอื่นนอกจากมนุษย์ก็เป็นโลกอื่นหมด; รู้จักโลกให้ดีจะอยู่พอเหมาะสม	—	—	—	—	๒๖๑
เขาบัญญัติโลกไว้เป็นคู่คือโลกภายในกับโลกภายนอก	—	—	—	—	๒๖๒
คำอธิบายชั้นหลังๆ บัญญัติเรียก สังขารโลก, โอกาสโลก, สัตว์โลก	—	—	—	—	๒๖๓
สังขารโลก เป็นโลกภายในตัวคน, โอกาสโลกกับสัตว์โลกเป็นภายนอก	—	—	—	—	๒๖๔
โลกภายในหมายถึงความทุกข์, มีอยู่ในร่างกาย, เป็นนามธรรม	—	—	—	—	๒๖๕
วิธีแจกโลกที่ ๑. แจกไปตามอายตนะภายนอกที่มาสัมผัสกับภายใน	—	—	—	—	๒๖๖
๒. แจกโลกตามวิภาคของต้นเหตุซึ่งเรียกว่าอารมณ์	—	—	—	—	๒๖๗
๓. แจกตามภูมิของจิตเป็นกามาวจร, รูปาวจร, อรูปาวจร	—	—	—	—	๒๖๘
พูดทางจิตใจ โลกก็อยู่ในจิตของมนุษย์ที่กำลังเป็นอยู่นั้น	—	—	—	—	๒๖๙
๔. แจกโดยวัยแห่งชีวิต : ปฐม—มัชฌิม—ปัจฉิมวัย	—	—	—	—	๒๗๐
พวกปฐมวัย, วัยรุ่นมักจมคั่งในทางกาม และทำลายศีลธรรม	—	—	—	—	๒๗๑
๕. แจกโลกอย่างภพในสายปฏิจางสมุปบาท : เป็น กาม—รูป—อรูปภพ	—	—	—	—	๒๗๒

ถ้าเป็นไปตามกิเลสก็ตกสู่กามเป็นอบายฝ่ายต่ำไม่เป็นมนุษย์	---	---	๒๗๓
ถ้าจิตว่างไปจากสามโลกอยู่เหนือโลกได้จะเป็นโอกาสชิมโลกุตระ	---	---	๒๗๔
การรู้จักเลือกชิมรสของปรโลก จะดำรงตนอยู่ในโลกปรกติ	---	---	๒๗๕
บวชอยู่ที่ชิมโลกของพระ ลาบวชแล้วก็ชิมรสโลกอื่นที่มีประโยชน์	---	---	๒๗๖

๑๐. การสามารถชิมรสนิพพานบางเวลา

คนส่วนมากยังไม่เข้าใจนิพพานอย่างถูกต้อง	---	---	---	๒๗๗
นิพพานเป็นระดับเดียวกับสัพพัญญา ; ถ้าไม่สนใจก็บวชการศึกษาศาสนา	---	---	---	๒๗๘
นิพพานเป็นความเย็น แต่มักถูกเปลี่ยนความหมายมาเรื่อย ๆ	---	---	---	๒๗๙
ทบทวนเรื่องที่บรรยายแล้ว เพื่อสัมพันธ์กับเรื่องใหม่	---	---	---	๒๘๐
เรื่องโลกคือสิ่งที่สัมผัสกับจิตทางอายตนะ	---	---	---	๒๘๑
จิตเป็นสิ่งที่สัมผัสโลก อาจเปลี่ยนโลกร้อนเป็นเย็นก็ได้	---	---	---	๒๘๒
คำว่า “สามารถ” ภาษาวรรณ หมายถึงทำให้ผิดจากธรรมคาได้	---	---	---	๒๘๓
จิตที่อบรมดีแล้วจะชิมรสพระนิพพานได้ไม่เหลือวิสัย	---	---	---	๒๘๔
คำ “นิพพาน” คนใช้กันมาก่อน มีความหมายว่า “เย็น” ๓ ระดับ	---	---	---	๒๘๕
ระดับวัตถุ, ระดับสิ่งมีชีวิต, ระดับจิตใจของคนเย็นลง	---	---	---	๒๘๖
ความเย็นของจิตเคยมีเป็นลำดับ ๆ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้จึงเย็นจากกิเลส	---	---	---	๒๘๗
นิพพาน—เย็นจากกิเลสมีได้เมื่อจิตเป็นสมาธิจากนิวรรณ์, ฌานเป็นต้น	---	---	---	๒๘๘
สันนิทสน์สมบุรณ์เป็นพระอรหันต์, มีสติ—ปัญญาด้วยก็เป็นพระพุทธเจ้า	---	---	---	๒๘๙
เย็นทางกิเลสเนื่องด้วยกาย, ด้วยจิต, จากอุปธิทั้งหลาย, เป็นของพุทธศาสนา	---	---	---	๒๙๐
เย็นอย่างไม่สิ้นเชิงก็มี, กลับริ้อนอีกก็มี, อย่างสิ้นเชิงก็มี	---	---	---	๒๙๑
ข่มความร้อนของกิเลสไว้ได้จิตมีภาวะตั้งเดิมเป็นจิตประภัสสร	---	---	---	๒๙๒
ความเย็นมีหลายชั้น : ๑ นิพพานแท้จริงสมบุรณ์ของพระชินาสพ.	---	---	---	๒๙๓

พระอรหันต์สันนิเกส ย่อมสิ้นทั้งอนุสัยและอาสวะ — — — —	๒๙๔
สันนิเกสอาสวะแล้วใหม่ ๆ ยังรับอารมณ์ ไม่เย็นสนิทก็มี, ต้องรอกต่อไป — —	๒๙๕
๒. ความเย็นของพระอริยเจ้าที่ยังไม่ถึงขั้นพระอรหันต์ — —	๒๙๖
๓. เย็นเพราะกิเลสยังไม่เกิด. ๔. กิเลสเกิดแล้วข่มไว้ได้ — —	๒๙๗
๕. สลัดความเลวร้ายในจิตออกได้ ๖. ระวังกิเลสได้ด้วยความเชื่อ	๒๙๘
๗. เย็นชนิดที่ธรรมชาติช่วยแวกล้อม ๘. กิเลสกินเหยื่อแล้วดับ	
ชั่วขณะ — — — — — — — — — —	๒๙๙
๙. เย็นเพราะดูถูกวางยา ทำให้ร่างกายหยุดความรู้สึก — —	๓๐๐
รู้จักความเย็นทุกระดับ ควรจะชิมลองได้ตามสมควร — —	๓๐๑
เมื่อไปเป็นฆราวาส, ดงแห่งความร้อน จะได้รู้จักผ่อนผันพอสมควร	๓๐๒
ฆราวาสไม่สนใจนิพพาน, สุนฺญตา, อนัตตา จะเป็นคนโง่ — —	๓๐๓
ตอบปัญหา เรื่องการหยุดกิเลสด้วยการบริโภคมก, มีได้แต่อุทริ	๓๐๔
เรื่องนิยมทางกาม ถือเป็นพวกมิจฉาทิฎฐิ, เป็นเรื่องหลอกลวง — —	๓๐๕
๑๐. อวัยวะเสื่อมสมรรถภาพจะถือเป็นนิพพานก็เป็นอย่างโง่	๓๐๖
นิพพานของพวกอื่นเรียกไควล์ย์ ปริมาตมัน, ถืออหิงสาฯ ก็ได้ — —	๓๐๗
ลัทธิโซณะยังมีอยู่ในอินเดีย เพราะปฏิบัติอหิงสาเท่านั้นอยู่ — —	๓๐๘
เขาทำลายลัทธิครองสิ่งส่งเสริมกามารมณ์, เมื่ออหิงสาไม่เบียดเบียนอะไรเลย	๓๐๙
ตอบข้อสงสัยเรื่องพระอรหันต์ของศาสนาอื่น — — — —	๓๑๐
นักบวชในอินเดียมีนานาชนิดเป็นพวกผู้อื่นเลี้ยง — — — —	๓๑๑

๑๑. ประชาธิปไตยตามแบบแห่งพระพุทธศาสนา.

ทบทวนให้พิจารณาว่าการมาบวชก็มีการอยู่แบบประชาธิปไตย — —	๓๑๒
ระบบประชาธิปไตยลงกันได้กับเจตนารมณ์ของการปกครองสงฆ์ — —	๓๑๓

อุดมคติทั้งปวงที่บรรยายมาแล้วก็ลงกันกับประชาธิปไตย	—	—	—	—	๓๑๔
เรื่องนิพพาน เรื่องไม่มีตัวกู, ล้วนมีประโยชน์มาก	—	—	—	—	๓๑๕
นิพพานรู้จักไว้มาก ๆ จะช่วยให้รู้จักความสงบเหมาะแก่ประชาธิปไตย	—	—	—	—	๓๑๖
ประชาธิปไตยถ้าชาตธรรมะโลกนี้จะไปไม่รอด	—	—	—	—	๓๑๗
ลองเปรียบเทียบกันดูระหว่างประชาธิปไตยของโลกกับพระพุทธศาสนา	—	—	—	—	๓๑๘
ยุคประชาธิปไตย เต็มไปด้วยวิกฤตการณ์ ยังหาสันติภาพไม่ได้	—	—	—	—	๓๑๙
ประชาชนเป็นใหญ่ ถ้ากิเลสของเขาเป็นอย่างไร มันก็เป็นอย่างนั้น	—	—	—	—	๓๒๐
ประชาชนเป็นใหญ่ก็เป็นประชาธิปไตยแห่งการข้อยแย้งต่อสู้	—	—	—	—	๓๒๑
กฎหมายไม่สามารถทำลายความเห็นแก่ตัว, เห็นแต่ประโยชน์ตน	—	—	—	—	๓๒๒
ประชาธิปไตยในโลกไกลจากประชาธิปไตยแบบพุทธศาสนา	—	—	—	—	๓๒๓
ประชาธิปไตยบริสุทธิ์ต้องขึ้นอยู่กับธรรมตามหลักพุทธศาสนา	—	—	—	—	๓๒๔
ระบอบราชาธิปไตย สังคมนิยม เผด็จการอะไรก็ได้ถ้าขึ้นอยู่กับธรรมะ	—	—	—	—	๓๒๕
ประชาธิปไตยไม่มีอันตราย ต้องเคิมคำว่า “ธัมมิก” เข้าข้างหน้า	—	—	—	—	๓๒๖
การปกครองสงฆ์ไม่เอาบุคคลเป็นหลัก แต่เอาธรรมวินัยเป็นหลัก	—	—	—	—	๓๒๗
ระเบียบทางสงฆ์เอาไปใช้ในรัฐสภาไม่ได้ เพราะไม่มีกฎระเบียบตามประเพณี	—	—	—	—	๓๒๘
วินัยของสงฆ์มีทั้งธรรมและวินัย ขนาดทำให้อลัชชีอยู่ไม่ได้	—	—	—	—	๓๒๙
ในรัฐสภาไม่มีอำนาจที่จะเอาคนบ้าออกไปได้	—	—	—	—	๓๓๐
ผู้มาบวชจะได้ชิมรสของประชาธิปไตยตามแบบแห่งพุทธศาสนา	—	—	—	—	๓๓๑
ความเป็นประชาธิปไตยของธรรมชาตินั้นแหละจะประเสริฐที่สุด	—	—	—	—	๓๓๒
กฎของธรรมชาติเป็นประชาธิปไตยแก่ทุกชีวิตเช่น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา	—	—	—	—	๓๓๓
ประชาธิปไตยแบบพุทธศาสนามีรากฐานไปยังธัมมาธิปไตย	—	—	—	—	๓๓๔
ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ศีลธรรม กวรวรักษาเอาไว้	—	—	—	—	๓๓๕

	หน้า
ประชาธิปไตยแบบพุทธศาสนาควรเรียกว่ารัชมิกประชาธิปไตย	๓๓๖
พึงขจัดความเห็นแก่ตัวโดยประพฤติวัตรปฏิบัติให้ครบถ้วน	๓๓๗
มาบวชแล้ว ทำความเข้าใจในปัญหาต่าง ๆ ออกไปแก้ปัญหาคำใด	๓๓๘
มีคำถามสงสัยเรื่องปฏิจาสมุปบาทกับเรื่องกรรม จุติ วิบาก	๓๓๙
ตอบปัญหาเรื่องมีตัวตน ไม่มีตัวตน, เรื่องชาติ	๓๓๙
ให้เข้าใจว่าศีลธรรมเล็กไม่ได้ ปริมัตต์ก็ต้องมี, ตัวตน, ไม่มีตัวตนก็มี	๓๔๐
ตอบปัญหาเรื่องนิพพานธาตุ และวิญญาณธาตุ	๓๔๑
อธิบายเรื่องนิพพานทุกแง่มุมเกี่ยวกับสุขทุกข์โดยตรง	๓๔๒
ปฏิจาสมุปบาทมีทั้งฝ่ายตัวตนและไม่มีตัวตน	๓๔๓
พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหมายเฉพาะเรื่องความทุกข์และดับทุกข์	๓๔๔
ความรู้ที่ฟังมาแล้วควรสอบดูว่าเข้าใจหัวใจพุทธศาสนาหรือไม่	๓๔๕

๑๒. ความพอใจในศาสนา

มาบวชครั้งหนึ่งนี้ มีความพอใจในศาสนามากขึ้นหรือไม่?	๓๔๖
ความพอใจในศาสนาต้องคู่กันหลายแง่หลายมุม	๓๔๗
ต้องมองเห็นประโยชน์ของเรื่องนั้น ๆ ก่อน	๓๔๘
การแสดงธรรมจะต้องกลมกลืนกับผู้ฟังทุกระยะ	๓๔๙
พูดถึงอานิสงส์ของศาสนา ๑. ทำให้มีสุขทันตาเห็น	๓๕๐
๒. ความพอใจในศาสนาจะกระตุ้นให้เกิดก้าวหน้า	๓๕๑
๓. ความพอใจฯ เกิดผลแก่จิตใจโดยเฉพาะ	๓๕๒
ความพอใจในศาสนาเป็นปีติสูงสุดใช้ประโยชน์ได้รอบ	๓๕๓
๔. ถ้าเป็นความพอใจแท้จริงจะทำให้บุคคลนั้นปลอดภัย	๓๕๔
๕. จะห้ามกันความชั่วได้ทุกชนิด	๓๕๔

ปัจจุบันนี้ความพอใจในศาสนามีน้อย, ความก้าวหน้าทางกิเลสมีมาก	—	—	๓๕๕
ถ้าฝากชีวิตไว้กับธรรมะทุกคนจักทำประโยชน์ได้เป็นส่วนรวม	—	—	๓๕๖
ถ้าทุกคนพอใจในศาสนา โลกนี้จะมีประชาธิปไตยที่แท้จริง	—	—	๓๕๗
ทั่วโลกมีอันธพาลวัยรุ่นเพราะเขาแยกการศึกษาออกไปจากศาสนา	—	—	๓๕๘
ถ้ามีความพอใจในศาสนา ประชาชนวัยรุ่นจะไม่น่าเป็นปัญหา	—	—	๓๕๙
คำว่า “พอใจ” ภาษาศาสนามีหลายคำ เช่น ธรรมกามตา, ธรรมราค	—	—	๓๖๐
ธรรมนันทิ, ธรรมปีติ, นี้พอใจ; สิ่งที่ถูกพอใจก็คือธรรมหรือศาสนา	—	—	๓๖๑
ศาสนาก็คือคำว่าธรรม, มีคำอื่นอีกคือ “พรหมจรรย์”	—	—	๓๖๒
ศาสนามีได้เส็งเพียงคำสั่งสอน แต่เป็นเครื่องอุ่นใจ, เป็นที่พึ่ง	—	—	๓๖๓
จิตระคับต่ำก็มีที่พึ่งเท่าที่สบายใจกระทั่งพึ่งเงินเป็นศาสนาเงิน	—	—	๓๖๔
ศาสนาที่สมบูรณ์จักแก้, คับ, ถอนความทุกข์ในใจได้	—	—	๓๖๕
ทุกคนมีศาสนาตามแบบและระดับจิตของเขาที่ขจัดความกลัวได้	—	—	๓๖๖
จิตธรรมตาของบุคคลจะเอียงหน้าคือกามารมณ์จะไปทางสูงได้ยาก	—	—	๓๖๗
เพราะมีกิเลสไปทางต่ำ จึงต้องมีวิธีการที่จะดึงมาหาศาสนาระดับสูง	—	—	๓๖๘
เรามีศาสนามากตามทีกิเลสพาไป จึงยังนำออกจากทุกข์ไม่ได้	—	—	๓๖๙
ความพอใจในศาสนาใด ๆ ก็ได้, ให้คับทุกข์หรือตัดปัญหาได้	—	—	๓๗๐
ระดับสูงสุดของเรา ก็ต้องเป็นพุทธศาสนาอย่างสมบูรณ์	—	—	๓๗๑

ควรตอบปัญหาตนเองให้ได้ว่า :—

- | | | | | |
|-----------------------------------|---|---|---|-----|
| ๑. เรารู้จักศาสนาอย่างไร เพียงไร? | } | — | — | ๓๗๑ |
| ๒. บวช ๓ เดือน พบศาสนาเช่นไร? | | | | |

๓. ที่กออกไป, จะนำศาสนาชนิดไหนอย่างไรกลับบ้าน ?
 ๔. จะใช้ศาสนาให้เป็นประโยชน์อย่างไร เพียงไร ?
 ๕. จะพอใจสงวนศาสนาไว้ตลอดชีวิตได้อย่างไร ?

๓๗๒

๑๓. การเคารพตัวเอง

การเคารพตัวเอง มีความสำคัญเนื่องถึง การบังคับตัวเอง	---	---	๓๗๓
ธรรมชาติเบื้องต้นของสิ่งมีชีวิต ต้องรู้จักบังคับตัวเอง	---	---	๓๗๔
เคารพตัวเองจะเป็นทางรอด, ทำให้เป็นมนุษย์ถูกต้อง จิตใจสูง	---	---	๓๗๕
เคารพตัวเป็นฝ่ายถูกต้อง ส่วนเห็นแก่ตัวเป็นฝ่ายเลว	---	---	๓๗๖
การประพฤติก้าวต่าง ๆ คือลักษณะของความไม่เคารพตัวเอง	---	---	๓๗๗
ถ้าพอใจในธรรมในศาสนาก็จะเกลียดกลัวความชั่ว, เคารพตัวเองได้	---	---	๓๗๘
การเคารพตนนำไปสู่ความเคารพพระธรรมซึ่งสร้างความเป็นมนุษย์ขึ้นมา	---	---	๓๗๙
อาการที่สำแดงความไม่เคารพตนคือทำไม่สมคติของความเป็นมนุษย์	---	---	๓๘๐
มีตัวอย่างคือ ๑. เกียจคร้านต่อหน้าที่ในการรักษาความเป็นมนุษย์			
๒. ไม่มุ่งถึงจุดสูงสุดของความเป็นมนุษย์ มุ่งแต่เงิน	---	---	๓๘๑
๓. กิริยาอาการที่ปล่อยไปตามอำนาจกิเลส, นี้ไม่เคารพตน			๓๘๒
ปล่อยตามอำนาจกิเลส ก็คือหลงสอรัยทางเนื้อหนัง	---	---	๓๘๓
เป็นผู้ไม่ละอาย จึงลงไปใบบายที่นั่นและที่นั่น	---	---	๓๘๔
อบายที่นั่นที่นั่น ก็คือตกไปในอบายมุข ๖	---	---	๓๘๕
๔. ความไม่บังคับตัวเองกินความถึงไม่รักษาตัวเองด้วย	---	---	๓๘๖
๕. ไม่พิจารณาตัวเองอยู่เป็นปกติ	---	---	๓๘๗
ผู้เคารพตัวเองต้องไม่เกียจคร้าน มุ่งสู่จุดสูงสุดของมนุษย์	---	---	๓๘๘
การเคารพตัวเองจะสำเร็จได้ : ๑. ต้องบังคับตน, ๒. มีปัญญา	---	---	๓๘๙

บังคับตัวเอง จุกสำคัญอยู่ที่จิต, ใช้ธรรมะสหกรณ์ธรรม	---	---	๓๙๐
สหกรณ์ธรรม คือเริ่มด้วย สัจจะ ทมะ ขันติ จากะ	---	---	๓๙๑
มีธรรมข้ออื่นช่วย : สติสัมปชัญญะ, หิริโอตตักัปะ แล้ววิชชฐาน	---	---	๓๙๒
มีสัจจะแล้วมี ทมะ อย่างแรงประกอบด้วย สติสัมปชัญญะ, อิทธิบาทสี่	---	---	๓๙๓
ขันตี : ออกกลั้นภายในคือออกกลั้นต่อการบีบคั้นของกิเลส	---	---	๓๙๔
ออกกลั้นภายนอก คือออกทนต่อสิ่งแวดล้อม, รอได้ค่อยได้	---	---	๓๙๕
จากะ คือละสิ่งที่เป็นนามธรรมออกไปเสียจากจิตใจ	---	---	๓๙๖
หมวด ๒ ทำให้มีปัญญา (๑) ต้องรู้อุคตมคติสมบุรณ์ของเรื่องนี้	---	---	๓๙๗
อุคตมคติสูงสุดของความเป็นมนุษย์อยู่ที่นิพพาน—พินักิเลส	---	---	๓๙๘
(๒) รู้การกระทำที่ตรงไปยังอุคตมคตินั้น คือศีล สมภาิ ปัญญา	---	---	๓๙๙
(๓) รัผลของการกระทำคือสันติทั้งภายในภายนอก	---	---	๔๐๐
ส่วนบุคคลเรียกว่าสันติสุข, ส่วนสังคมเรียกว่า สันติภาพ	---	---	๔๐๑
ปัญหาของมนุษย์ จะแก้ได้ด้วยสัมมาทิฏฐิ, แลพอใจในศาสนา	---	---	๔๐๒
ต้องเป็นอยู่อย่างไ้หัวตัวเองได้เสมอ ซึ่งเป็นสวรรค์แท้จริงสูงสุด	---	---	๔๐๓
ปฏิบัติธรรมจนเป็นที่พอใจให้หัวตัวเองได้ก็มีรัตนตรัยสมบุรณ์	---	---	๔๐๔

๑๔. ความมีบัจจัยแห่งนิพพานและวิญญะ

ถ้าเคารพตัวเองจริง ต้องสร้างบัจจัยแห่งนิพพาน	---	---	---	๔๐๕
บัจจุบันนี้เขาเห็นไปว่าพวกพอใจนิพพานเป็นคนโง่	---	---	---	๔๐๖
แท้จริงอานิสงส์ของนิพพานทำให้หุคกิเลสเป็นระยะ ๆ	---	---	---	๔๐๗
นิพพานคือสิ่งสูงสุด เรียกชื่อต่างกันตามยุค	---	---	---	๔๐๘
ความหมายของนิพพานคือ ความดับ, เครื่องดับ, แคนดับ ฯลฯ	---	---	---	๔๐๙

นิพพานเป็นธาตุ ซึ่งมีคุณสมบัติสำหรับดับกิเลส --- ---	๔๑๐
ไวพจน์ของนิพพานมีมากเช่น ศิวาลัย—เย็นอย่างไม่มีกิเลส --- ---	๔๑๑
อมตนคร, ศิวโมกขสถาน, สัพพทุกขนิสสรณะ, ทุกขอนันโต --- ---	๔๑๒
นิพพานมีทั้งโดยตรงโดยอ้อม; โดยตรงนั้นดับสันนิท --- ---	๔๑๓
โดยปริยายหรือโดยอ้อมยังมีมาก เช่น เมื่อจิตประภัสสร --- ---	๔๑๔
นิพพานจากสมาธิ, นิพพานเมื่อจิตตก มีความเย็นขึ้นมา --- ---	๔๑๕
ธรรมชาติแท้ ๆ ทำให้จิตหยุดสบายก็เป็นนิพพาน --- ---	๔๑๖
นิพพานที่แท้จริง เป็นพวกอยู่เหนือเหตุปัจจัย --- ---	๔๑๗
คำว่า "ปัจจัย" คือเหตุหรือเครื่องมือที่ก่อมาแล้วดำรงอยู่ได้ --- ---	๔๑๘
เหตุเป็นตัวการ, ปัจจัยเป็นเครื่องช่วยหล่อเลี้ยงให้คงอยู่ --- ---	๔๑๙
คำว่า "นิทาน" แปลว่าเหตุ เหมือนคำว่าสมุทัย --- ---	๔๒๐
เหตุหรือปัจจัยมาได้ทุกขณะ, ทั้งคู่อาศัยกันและกัน --- ---	๔๒๑
ปัจจัยมีไต่ทั้งเพื่อการเกิดขึ้น—ตั้งอยู่—ดับไป --- ---	๔๒๒
ในโลกนี้ไม่มีอะไรที่ไม่มีปัจจัย ยกเว้นแต่พระนิพพาน --- ---	๔๒๓
นิพพานแท้จริงสร้างขึ้นไม่ได้ แต่ปฏิบัติให้กิเลสออกไปนิพพานจึงมี --- ---	๔๒๔
สิ่งที่จะช่วยจิตให้ถึงนิพพานได้แก่ข้อ ๑. สัมมาทิฏฐิหรือญาณ --- ---	๔๒๔
ข้อ ๒. การปฏิบัติอย่างเหมาะสมในอันดับรากฐานหรือริเริ่ม --- ---	๔๒๕
เช่นหมวดลักษณะกัณฺฐกคฺคินธรรมวินัยข้อ (๑—๒—๓—๔) --- ---	๔๒๖
(๕) สันโดษ (๖) ชอบสงบไม่ชอบคลุกคลี --- ---	๔๒๗
(๗) พากเพียร (๘) เลี้ยงง่ายเป็นอยู่ง่าย --- ---	๔๒๘
ข้อ ๓. เป็นการปฏิบัติโดยตรง มีน้ำหนักตั้งลงไปยังพระนิพพาน --- ---	๔๒๘
ต้องไม่ปล่อยให้กิเลสเกิด เพราะอนุสัย, อาสวะจะเกิดทุกครั้ง --- ---	๔๒๙

	หน้า
อยู่ในลักษณะไม่เกิดกิเลสจะได้ถอนอนุสัย, อาสวะให้น้อยลง --- ---	๔๓๐
แต่ละวันเราทำบัจจยเพื่อนิพพาน หรือเพื่อกิเลสวัฏฏสงสารก็ได้ --- ---	๔๓๑
บัจจยแห่งวัฏฏะก็คือตรงกันข้ามกับบัจจยแห่งนิพพาน --- ---	๔๓๒
ลักษณะของวัฏฏะ มันบรรจบเป็นวง ซึ่งไม่มีที่สิ้นสุด --- ---	๔๓๓
วัฏฏะมีทั้งอย่างเลวเป็นอบาย ๔, อย่างดีเป็นเทวคาหรือพรหม --- ---	๔๓๔
ข้ามวัฏฏะไม่ได้เพราะมีอัสสาหะมาก, ต้องออกจากชั้นต่ำไปสู่ชั้นสูง --- ---	๔๓๕
ถ้าฟังมีความรู้อย่างไม่พอ ต้องได้ชิมรสฝ่ายดีกว่า แล้วจะละสิ่งต่ำได้เอง --- ---	๔๓๖
โลกจมอยู่ในวัฏฏะเพราะเต็มไปด้วยเหยื่อ ไม่รู้จักสังขารข้าม --- ---	๔๓๗
สนใจวัฏฏะไว้ เพื่อหลบหลีกไม่หลงแล้วสะสมบัจจยแห่งนิพพาน --- ---	๔๓๘

๑๕. ผลพลอยได้ที่เนื่องถึงกันและกันในโลก

การบวช ทำให้เกิดผลพลอยได้ไปยังผู้อื่นด้วย --- ---	๔๓๙
ต้องทำให้พบว่าการบวชทำให้มีผลพลอยได้แก่ผู้อื่น --- ---	๔๔๐
ผลพลอยได้มาจาก ๑. จากการทำให้มีอยู่ : มีศาสนา, มีภิกษุ --- ---	๔๔๑
๒. ผลจากการกระทำ, ๓. จากการประสบความสำเร็จ ทั้งนี้ดูให้ทั่วถึง --- ---	๔๔๒
คุณผลพลอยได้ของการมีอยู่แห่งความเป็นพุทธบริษัท --- ---	๔๔๓
พุทธบริษัทต้องรู้อริยสัจ ๔ จึงจะสมชื่อพุทธ—ผู้รู้—ผู้ตื่น --- ---	๔๔๔
พุทธบริษัท คือ (๑) ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน (๒) ประสบความสำเร็จในหน้าที่ --- ---	๔๔๕
(๓) เป็นผู้ไม่มีเมตตาการุณา บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์อยู่เสมอ --- ---	๔๔๖
ความเป็นภิกษุมีผลพลอยได้ในเมื่อบวชจริง เวียน, ปฏิบัติจริง --- ---	๔๔๗
เวียนจริงคือเวียนอย่างภิกษุเพื่อสันนิเลศ บังคับตัว, ปฏิบัติได้จริง --- ---	๔๔๘
มีศีล, สมานเป็นเพียงเปลือก, ต้องคับทุกข์ได้จึงจะถึงจุดประสงค์ --- ---	๔๔๙
มีผลจริงก็ต้องทำหน้าที่ประกาศพรหมจรรย์เพื่อสันติสุข สันติภาพ --- ---	๔๕๐

การทำให้โลกมีศาสนา เป็นการสืบอายุของบรมธรรม	— — —	๔๕๑
ถ้าคนมีธรรมะ, มีศาสนา, มีพระเจ้า, โลกนี้ก็ไม่วินาศ, ผู้สืบอายุพระศาสนา- ย่อมทำได้ผล	— — —	๔๕๒
เรียนศาสนาเป็นเรื่องไม่เห็นแก่ตัว ทำให้มีผลคุ้มครองโลก	— — —	๔๕๓
เราเป็นสมาชิกทำตามพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นบุรุษอาชาไนยไปตามสามารถ		๔๕๔
ผู้รับผลพลอยได้ข้อแรก คือสัตว์ทั้งหลายทั้งเทวดาและมนุษย์	— — —	๔๕๕
ความหมายของธรรมะนี้ใช้ได้ทั้งแก่คนอัมปากท้องและยังไม่อัม	— — —	๔๕๖
ถ้ามีธรรมะอยู่ในโลกผลพลอยได้จะให้แก่ทุกคนในโลก	— — —	๔๕๗
ความมุ่งหมายของศาสนาสอนให้มีเมตตากรุณาเห็นแก่ผู้อื่น	— — —	๔๕๘
บวชจริงเรียนจริงแล้วจะช่วยเหลือประเทศชาติให้มีสันติสุขสันติภาพ	— — —	๔๕๙
แม้ในครอบครัวถ้าพ่อบ้านมีธรรมะก็จะมีสันติสุขสันติภาพได้	— — —	๔๖๐
ผลพลอยได้ในการบวชมีอยู่มากแถมมองข้ามกันไปเสีย	— — —	๔๖๑
ตัวผลพลอยได้: ๑. เกี่ยวกับความรู้ ๒. เกี่ยวกับการปฏิบัติ	— — —	๔๖๒
๓. ผลของการปฏิบัติจะเป็นผู้มีความสุขให้ดู	— — —	๔๖๓
เกี่ยวกับการปฏิบัติคือรู้จักละ, สร้าง, รักษา, ทามสมควร	— — —	๔๖๔
มีพุทธบุคคลในโลกแล้วผลพลอยได้ก็จะแผ่ไปทั่วโลก	— — —	๔๖๕
ทบทวนเรื่องผลสำเร็จของการบวชทำให้เกิดผลพลอยได้อื่น ๆ	— — —	๔๖๖
พระพุทธเจ้าและคณะสงฆ์ มีอยู่เพื่อเป็นดวงประทีปของโลก	— — —	๔๖๗
เราไม่เห็นแก่ตัวควรเป็นดวงประทีปบริวารของพระพุทธเจ้า	— — —	๔๖๘

๑๖. การส่งเสริมความมีอยู่แห่งศีลธรรม.

การบวชครั้งหนึ่ง จะมีส่วนส่งเสริมความมีอยู่แห่งศีลธรรม	— — —	๔๖๙
ไม่มีอะไรที่มีใช้ศีลธรรม ที่จำเป็นสำหรับมนุษย์	— — —	๔๗๐

ความหมายของ “ศีลธรรม” ๑. เหตุแห่งความปรกติ ๒. ผลก็คือความปรกติ	๔๗๑
๓. เป็นภาวะที่เป็นไปตามธรรมชาติไม่เกี่ยวกับมนุษย์ — — —	๔๗๒
ที่เราทำอะไรอยู่เป็นประจำเพื่ออยู่ได้เป็นปรกตินี้เป็นศีลธรรม — — —	๔๗๓
ศีลธรรมในแง่ที่เกี่ยวกับศาสนาจะมีอยู่ในรูปของสังคมด้วย — — —	๔๗๔
เครื่องกระตุ้นของศีลธรรมมีในแง่ศาสนา, สังคม, การเมือง — — —	๔๗๕
ควรช่วยกันแก้ไขให้รู้จักบาปบุญนรกสวรรค์, เพื่อมีศีลธรรม — — —	๔๗๕
ศีลธรรมในแง่สังคมและการเมืองปัจจุบันเปลี่ยนไปในทางต่ำ, สกปรก — — —	๔๗๕
จะมีศีลธรรมมาได้ก็ต้องปรับปรุงให้มีศีลธรรมในแง่ศาสนา — — —	๔๘๐
ถ้าไม่มีศีลธรรมแล้วจะไม่มีปรกติคือสันติสุขสันติภาพ — — —	๔๘๑
ระบบศีลธรรมเข้ารูปกันได้กับธรรมชาติ, เป็นเรื่องของการปฏิบัติ — — —	๔๘๒
คำว่าศีลธรรมเรียกกันต่าง ๆ, ถ้าแบบพระพุทธศาสนาก็คือทำให้ปรกติ — — —	๔๘๓
ต้องปฏิบัติเหตุแห่งปรกติจนมีผลปรกติ จึงจะเรียกว่าศีลธรรม — — —	๔๘๔
ศีลธรรมตามแบบพุทธศาสนาต้องปฏิบัติเพื่อเกิดภาวะปรกติ — — —	๔๘๕
หลักธรรมในพุทธศาสนาจะอยู่ในรูปแบบของศีลธรรมได้ทุกอย่าง — — —	๔๘๖
ข้อธรรมะต่าง ๆ มาใช้ประจำก็เรียกว่าเป็นวัจนธรรม — — —	๔๘๗
หลักธรรมในศาสนาทุกแบบลงมาอยู่ในรูปของศีลธรรมได้ทุกแบบ — — —	๔๘๘
บัญญัติเกี่ยวกับบัจจัย ๔ ก็ต้องเป็นไปในทางพอดีและปรกติ — — —	๔๘๙
บัจจัย ๔ ยังมีแบ่งแยกได้หลายชั้นหลายระดับทั้งกายและจิต — — —	๔๙๐
โดยเฉพาะอาหารก็ยังมีระดับกายระดับจิต, อาหารจิตที่ดวงวิญญาณก็สูงขึ้น — — —	๔๙๑
ศีลธรรมในส่วนสังคมจะต้องระวังไม่ให้กระทบกระทั่งกันกับผู้อื่น — — —	๔๙๒
รากฐานของศีลธรรมในสังคมพึงรู้ว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ ฯลฯ — — —	๔๙๓
การดำรงชีวิตทุกแง่มุม ต้องให้เป็นเรื่องของศีลธรรม — — —	๔๙๔

การทำสงครามที่บริสุทธิ์ก็เป็นศีลธรรมเพราะต่อสู้เพื่อความถูกต้อง	—	—	—	—	๔๙๕
อันใดที่ทำเพื่อความปรกตอันนั้นเป็นศีลธรรม	—	—	—	—	๔๙๖
การกลับมาแห่งศีลธรรมเท่านั้น จะไม่มีความพินาศ	—	—	—	—	๔๙๗
การบวชทำให้รู้จักศีลธรรมดีขึ้น ช่วยส่งเสริมศีลธรรมได้	—	—	—	—	๔๙๘

๑๑. ธรรมะกับปัญหาในโลก

อบรมพระที่มาจากวัดชลประทาน ๒๓ ต.ก. ๑๘

การทำความเข้าใจกันในเรื่องบวชชั่วคราวนั้นจำเป็นอยู่มาก	—	—	—	—	๕๙๙
ศึกษาให้เข้าใจ : ทุกสิ่งเป็นธรรมะ, และธรรมะที่ใช้แก้ปัญหาก็	—	—	—	—	๕๐๐
ปัญหาคือสิ่งไม่พึงปรารถนาต้องดิ้นรนแก้ไขให้หมดไป	—	—	—	—	๕๐๑
เรามีปัญหามากขึ้นตามวิวัฒนาการ ซึ่งคนเห็นเป็นความเจริญ	—	—	—	—	๕๐๒
ปัญหาเกิด เพราะความคิดเห็นผิดไม่รู้ตามความเป็นจริง	—	—	—	—	๕๐๓
หลงรักที่น่าวัก หลงเกลียดที่น่าวักเกลียดตามเหตุผลของตน ๆ	—	—	—	—	๕๐๔
ความคิดเห็นที่แตกต่างกันมันก็ขัดแย้งกันมากขึ้น	—	—	—	—	๕๐๕
ความอโรยทางอายตนะมีอำนาจสูงมากโดยเฉพาะทางการสืบพันธุ์	—	—	—	—	๕๐๖
ไม่เป็นทาสทางอายตนะ การสืบพันธุ์จึงเป็นไปอย่างบริสุทธิ์	—	—	—	—	๕๐๗
คนที่เกี่ยวข้องกับเพศเพื่อความอโรยตามอายตนะไม่ใช่สืบพันธุ์	—	—	—	—	๕๐๘
โลกเต็มไปด้วยปัญหาเกิดจากการเป็นทาสของอายตนะ	—	—	—	—	๕๐๙
ธรรมชาติต้องการเพียงไม่ให้สูญพันธุ์และอยู่กันอย่างสมเป็นมนุษย์	—	—	—	—	๕๑๐
มนุษย์บุชากามารมณ์เป็นพระเจ้า จึงทำลายตนเองและผู้อื่น	—	—	—	—	๕๑๑
เมื่อบุชากามารมณ์เป็นสิ่งสูงสุด ก็ต้องรบรบกันจนต้องวินาศ	—	—	—	—	๕๑๒
ถ้ามีความทุกข์มาก มีปัญหามาก ก็เป็นปุถุชนมากจนเป็นเป็นอันธพาล	—	—	—	—	๕๑๓
ปัญหาของมนุษย์จะแก้ไขด้วยธรรมะและช่วยเหลือกันและกัน	—	—	—	—	๕๑๔

ระหว่างที่บวชควรศึกษาจนสามารถควบคุมตนเองได้ไม่ให้ตกนรก	—	๕๑๕
บรรพชิตหรือฆราวาสควรเอาชนะกิเลสตัณหา, ความโล่งให้ได้	— —	๕๑๖
แม้ลาสิกขาแล้ว ควรศึกษารรณะเพิ่มเติมที่จะแก้ปัญหาลงโลกได้	—	๕๑๗
ทุกคนมีความคิดอย่างสัจจาภินิเวส, เป็นอย่างนี้แล้วจะไม่ฟังเสียงใคร	—	๕๑๘
เมื่อบวชแล้วควรรู้จักการมรณเสียให้ถูกต้องไม่ใช่หลงไหล	— —	๕๑๙
ศีลธรรมมีขึ้นมาสสำหรับควบคุมความรู้สึกลทางกามารมณ	— — —	๕๒๐
โลกปัจจุบันเป็นทาสกามารมณ ก็ต้องเป็นทุกข์—สุขไปตามเหตุ	—	๕๒๑
ปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ จะแก้ปัญหาลงโลกได้	— — —	๕๒๒
ต้องเริ่มมีสัมมาทิฏฐิแล้วสัมมาสังกัปปะ, สัมมาอื่น ๆ ก็ถูกต้องตาม	—	๕๒๓
ต้องทำให้ถูกต้องจริง ๆ อย่างเดียวจะรู้ธรรมสำหรับดับทุกข์ได้	— —	๕๒๔
ฝึกเป็นเกลอกับธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยให้เกิดความถูกต้องทุกทาง	— —	๕๒๕
พยายามเป็นเกลอกับธรรมชาติ เพื่อเป็นอยู่ต่ำ แต่จิตใจสูง	— —	๕๒๖
ขอให้หนักถึงพระพุทธเจ้าทรงมีความสูงทางจิตแต่เป็นอยู่ต่ำ	— —	๕๒๗
การเข้าถึงธรรมะขั้นสูงเป็นการได้สิ่งที่ที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้	— —	๕๒๘
สิ่งสูงสุดที่มนุษย์ควรได้ คือไม่มีความทุกข์อีกต่อไป	— — —	๕๒๙
ขอให้รู้ความหมายคุณค่าของพระธรรมและเจริญในทางธรรม	— —	๕๓๐

ราชภโฆวาท

- ๑ -

๑๔ กันยายน ๒๕๑๘

ควรจะได้อะไรจากการบวช.

ท่านผู้ที่บวชใหม่ ผู้เป็นราชภักุ์ทั้งหลาย,

ผมเห็นว่า ถึงเวลาที่ควรจะได้พูดเรื่องบางอย่าง ที่เป็นประโยชน์แก่ท่านทั้งหลาย หลังจากที่เวลาในพรรษา ก็ได้ล่วงมาถึงครึ่งพรรษาแล้ว, เรื่องต่างๆ ตามระเบียบวินัยขนบธรรมเนียมประเพณีของภิกษุใหม่ ก็ได้รับการศึกษาอบรมมาพอสมควรแล้ว, และในวันนี้ก็จะพูดอย่างที่ถือว่า ท่านเสรีจการศึกษาประเภทนั้น ซึ่งทำไปตามตำรับตำรา หรือตามขนบธรรมเนียมประเพณีนั้น เสริจสิ้นแล้ว. แม้ที่สุดแต่ว่าเรื่องกติกปฏิบัติสำหรับผู้ที่ละลาสิกขานั้น ก็เป็นอันว่าเรียนแล้ว หรืออ่านเอาเองได้, ถึงกับทราบด้วยว่า ขรവാสจะต้องมีเป้าหมายอย่างไร. ในการที่จะเป็นขรവാสที่ก้าวหน้า ตามแบบของพุทธบริษัท จึงไม่พูดเรื่องทำนองนั้น ซึ่งจะหาอ่านเอาได้จากหนังสือนวโกวาทบ้าง, หนังสือขรവാสธรรมชุดหนึ่ง ที่เคยบรรยายกันที่สวนโมกข์นี้แล้วบ้าง, ก็คือจะได้พูดถึงเรื่องไม่มีอยู่ในหนังสือเหล่านั้น หรือมีอยู่อย่างที่ย่อเกินไป ไม่สำเร็จประโยชน์.

ผู้ที่มาบวชโดยเป็นราชภัฏมาก่อน^๕ ก็มีทั้งหนุ่มและทั้งสูงอายุ^๕ ก็ว่า ผ่านความเป็นหัวหน้าครอบครัวมาแล้วก็มี หรือว่ายังไม่เคยเลยก็มี; แต่เรื่องที่จะพูดนั้น ก็กลายเป็นเรื่องรวมกันได้; เพราะว่าจะพูดถึงประโยชน์ของการที่จะได้รับอย่างเดียวกัน ในการที่มาบวชที่นี้ ในลักษณะอย่างนี้. จะเป็นผู้หนุ่มหรือผู้สูงอายุ บวชแล้วก็ต้องลาสิกขาออกไป จะได้ทำอะไรให้ดีกว่าเดิม, ก็ดีกว่าที่ยังไม่เคยทำความเข้าใจกันในเรื่องนี้, หรือว่าออกไปก็ พร้อมทั้งจะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ อย่างน้อยก็ในวัยสุดท้าย คือปัจฉิมวัย.

ท่านทั้งหลายก็คงจะสังเกตเห็นได้ ว่าผมย้ำมากที่สุดในเรื่อง “ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์.” จะเป็นฆราวาสหรือเป็นบรรพชิตมันก็มีจุดหมายปลายทางอย่างเดียวกัน คือ เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ อยู่เหนือปัญหา ทุกอย่างทุกประการ, แล้วก็ได้รับผล ที่เรียกกันว่าความสุข หรือจะเรียกว่าอะไรก็ได้ อย่างสูงสุด ไม่มีอะไรสูงไปกว่านั้น. เพราะฉะนั้นเรามาพูดกันถึงขั้นนี้เป็นส่วนใหญ่ แล้วก็คิดว่า จะพูดกันหลายครั้งหลายหนด้วย เพราะไม่สามารถจะพูดให้ครบถ้วนละเอียดลเอียดได้ ด้วยการพูดเพียงครั้งเดียว.

ในวันนี้จะไต่กล่าวถึงหัวข้อที่ธรรมคสามัญที่^๕สุด มีหัวข้อว่า ควรจะได้อะไรจากการบวช. นี่คือนำปัญหาข้อแรก ที่จะต้องพิจารณาหรือว่าสะสาง ว่า เราควรจะได้อะไรจากการบวช แล้วเราก็ได้แล้วหรือยัง? หรือไต่ก็มากน้อย? ยังจะต้องเพิ่มเติมอะไรอีกบ้าง? ส่วนใหญ่ก็เป็นข้อที่เคยพูดเคยถกกันมาแล้ว แต่เดี๋ยวนี้จะเอามาคุยพร้อมๆ กันให้สมบูรณ์.

ควรจะได้อะไรจากการบวช แก่ตัวเอง อย่างหนึ่ง, แก่ผู้อื่น อย่างหนึ่ง, และ แก่สิ่งอื่น อีกสักอย่างหนึ่ง, รวมเป็น ๓ อย่าง.

ตัวเองควรจะได้อะไร จากการบวช ในลักษณะอย่างนี้ ก็อย่าง
 ราชภัฏบวชพรรษาเดียว, แล้วผู้อื่นก็จะพลอยได้อะไรจากการบวชอย่างนี้, แล้วสิ่ง
 อื่นซึ่งไม่ใช่บุคคลจะได้คิณบ้าง หรือจะเรียกว่าได้รับประโยชน์ก็ได้ แม้ว่ามันจะ
 ไม่มีชีวิตจิตใจ นั่นมีอะไรบ้าง? แล้วเราจะพยายามทำให้เป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจน.
 ฉะนั้นจึงจะไม่รีบพูดมาก พูดกันแต่ข้อเดียวนี้ แล้วก็ชักใช้ไล่เรียงกันให้ถึงที่สุด.

สำหรับข้อที่ว่าตัวเองจะได้อะไรนั้น ตามความสังเกตของผม ๔๐-๕๐
 ปีมาแล้ว จนบัดนี้ก็มองเห็นอยู่อย่างนี้ ว่าผู้ที่บวชเข้ามาแม้พรรษาเดียวนี้ จะต้อง
 ผ่านสิ่งเหล่านี้, จะต้องได้สิ่งเหล่านี้.

ประเภทที่หนึ่ง ผลที่ตัวผู้บวชจักพึงได้.

ข้อที่ ๑. จะได้ลองชิมชีวิตแบบ ปรัตตอุปชีวี, ปรัตตอุปชีวีคือ
 บุคคลผู้มีชีวิตอยู่ด้วยของที่ผู้อื่นให้. ถ้ามีความหมายกว้าง สุนัข และ แมว มันก็
 อยู่ด้วยของที่เจ้าของผู้เลี้ยงให้, ขอทาน ก็อยู่ด้วยของที่ผู้อื่นให้, 'พวกที่เรียกกันว่า
 เปรต' ก็อาศัยส่วนบุญที่คนอื่นอุทิศให้ เฉลี่ยให้. เหล่านี้ เป็นปรัตตอุปชีวี ทั้งนั้น,
 แล้วก็รวมภิกษุเข้าไปด้วยในพวกนี้.

ถ้าเราจะปฏิบัติตรง จริง ตามหลักของการบวชนี้ จะเป็นปรัตตอุปชีวี
 คือไม่แสวงหาด้วยตนเอง ไม่ค้าขาย ไม่ลงทุน ไม่อะไร มาเพื่อจะเลี้ยงชีวิตตนเอง;

แต่ปล่อยชีวิตมอบไว้ในมือของผู้อื่น, สำหรับภิกษุนั้นก็มอบไว้ในมือของทายกทายิกา หรือพุทธบริษัท แล้วแต่เขาจะให้. ถ้าไม่เคยบวชก็ไม่มีโอกาสที่จะลองชิมชีวิตแบบนี้, หรือบวชแล้วแต่ไม่บวชจริง มันก็ไม่มีโอกาสที่จะลองชิมชีวิตแบบนี้.

ฉะนั้นขอให้อุทิศเวลาชั่วเวลาบวชนี้ ทั้งตัวลงไปในการ เป็นอยู่แบบปรทัตตูปชีวี แล้วแต่ว่าจะเป็นไปอย่างไร เราก็จะได้ความรู้เพิ่มขึ้น ว่าพวกคนหรือสัตว์ประเภทหนึ่ง ซึ่งอยู่ด้วยสิ่งที่ผู้อื่นให้ หรือผู้อื่นเลี้ยงนี้ มันอยู่กันอย่างไร? ทำไมพระพุทธเจ้าหรือพระศาสดาทรงหลาย ก็ล้วนแต่อยู่ในแบบนี้? นักบวช พระอรหันต์ทั้งหลายก็อยู่ในแบบนี้, เป็นแบบซึ่งเขาकुหมินकुถูก หรือเขากลับ ว่ามันจะไร้สาระหรือมันต่ำต้อยที่สุด. นี้ผมจึงได้ปล่อยให้เป็นไปตามแบบนี้ ให้สะตวกแก่การที่ท่านทั้งหลายจะอยู่ได้ในแบบนี้ แล้วจะเปรียบเทียบกันดู เมื่อเราออกไปอยู่ในแบบเดิม คือแบบที่หากินเอง ทำงานเอง ทำงานเอาเอง.

ถ้าอยู่แบบนี้ ก็ผู้อื่นเลี้ยง ก็ทำงานให้ผู้อื่น หรือทำงานให้โลก เป็นอาหุเนยยบุคคลในโลก, ทำประโยชน์แก่โลก; ตัวเราเองเล็กน้อย. ฉะนั้นผู้ที่หวังทำประโยชน์อันสูงหรือกว้างขวาง มันต้องมีชีวิตแบบนี้. ต่อให้เป็นนักการเมืองหรือเป็นอะไรก็ตามเถอะ ถ้าเขาไม่ต้องมายุ่ง ในเรื่องที่จะมีอะไรของตัว กิณของตัว อะไรของตัว แล้วมันก็จะทำได้ดี; อย่าว่าแต่จะเป็นพระศาสดาเป็นผู้สั่งสอนในทางศาสนาเลย ผู้จะเป็นนักการเมืองผู้ครองโลก ถ้าเขาเป็นอยู่อย่างแบบนี้. โดยไม่ต้องมีปัญหาล้างปากท้องของเขา จะทำได้ดีกว่า. ฉะนั้นขอให้ลองชิม, อยากรู้ได้ลองชิมตลอดเวลาที่บวชอยู่.

ข้อ ๒. ลองกินอยู่อย่างต่ำที่สุด.

นี่มันไม่เหมือนกับข้อ ๑ ;

ความหมายว่า ให้อยู่อย่างต่ำที่สุดในการกินการอยู่. พวกที่เคยรับประทานหลายมือเมื่อก่อนบวช : ต้องกินนม กินเนย กินไข่ลวก เวลาเช้าวัน, แล้วก็ยังมีมันถ้อมันว่าต้องเป็นอย่างนั้น โดยเหตุผลหลายๆอย่าง. นี่เราก็ดูผลลึกลงไป กินอยู่อย่างต่ำที่สุด เพื่อจะพิสูจน์ดูว่า มันจะเป็นอะไร? มันจะตายไหม? หรือมันจะเสื่อมสุขภาพไหม? หรือว่ามันจะทำอะไรได้, หรือว่าค่าที่เขาพูดไว้ว่า **“เป็นอยู่อย่างต่ำก็จะทำได้อย่างสูง”** คือในทางร่างกายเป็นอยู่ต่ำๆแล้ว ทางจิตใจจะทำได้สูง. คำพูดนี้มันจริงหรือไม่? หรือมันจริงสักทีมากน้อย? ไม่เคยก็ไม่รู้. ฉะนั้นต้องเคย ต้องถือโอกาสให้เคย; เพราะเราก็พอมองเห็นอยู่ว่า พระศาสดาทิ้งหลาย, พระอรหันต์ทั้งหลาย, ก็กินอยู่อย่างต่ำเท่าที่จะต่ำได้; แต่ใช้คำมันไพเราะไปหน่อยว่า **“สันโดษ” บัญญัติตามมีตามได้** ซึ่งในที่สุดมันก็เป็นเรื่องกินอยู่อย่างต่ำที่สุด, กินอยู่อย่างต่ำแต่มุ่งกระทำอย่างสูง. เรามาบวชแล้วได้ลองอย่างนั้นหรือไม่? ได้รู้จัก ได้ประสบ ได้มีความเจนจัดในจิตใจ เกี่ยวกับเรื่องนี้หรือไม่?

ข้อ ๓. ลองอยู่อย่างมุนี, ใช้คำว่า “มุนี” จะดีกว่า. พระพุทธเจ้า

ก็ดี พระอรหันต์ก็ดี ก็เป็นมุนี, นอกนั้นก็ยังเป็นมุนี ในความหมายของคำว่ามุนี แปลว่าผู้รู้. **มุนี** แปลว่า **ผู้รู้, ความหมายแฝง** ยังมีอีกว่า **อยู่อย่างน้อยที่สุด.** มุนีนี้ อยู่อย่างมีอะไรน้อยที่สุดก็เรียกว่ามุนี; แต่ความหมายที่แท้จริงก็คือผู้รู้, อยู่อย่างผู้รู้. **กินข้าวจานแมว อาบน้ำในตุ** จะอยู่อย่างผู้รู้ได้อย่างไร? ก็ไปพิจารณาตัวเอง, ตลอดถึงว่า ท่านไม่ได้นึกคิดถึงเรื่องกินเรื่องอยู่, นึกคิดแต่จะทำประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น, หรือประโยชน์ทั้งสองฝ่ายควบคู่กันไป ให้มันมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ จนลืมเรื่องกินเรื่องอยู่ในทางร่างกาย. มีทรัพย์สินสมบัติน้อย

ที่สุด คือมีจิวรกับบาตรเท่านั้น ที่เรียกได้ว่าเป็นทรัพย์สินสมบัติ, มีอิสระเหมือนกับนก, มีสมบัติแต่เพียงมีสำหรับจะบินไป, นี้เรียกว่าเป็นมุนี.

ขอให้ลองอยู่อย่างมุนี ตามความหมายของคำว่ามุนี ให้สุดเหวี่ยงก่อน แต่ที่จะสึกออกไป เพื่อจะให้อู่ว่ามันเป็นอย่างไร? และมันต่างกันอย่างไร? ทำไมเราจึงฉลาดหรือกลัวหรือโง่ ต่อความเป็นอย่างนี้ คือไม่รู้อะไรกันเสียเลย. ขอให้ลองอยู่อย่างพระหรืออย่างมุนี, หรืออย่างผู้เป็นอนาคาริกโดยสมบูรณ์ คือไม่มีทรัพย์สินสมบัติ แต่เต็มไปด้วยความรู้. ถ้าถามว่ามีอะไรเป็นทรัพย์สินสมบัติ? ก็มีแต่ความรู้.

ข้อ ๔. อยู่อย่างเป็นเกลอกับธรรมชาติ. ถ้าไม่บวชโอกาสมีน้อยมาก; แล้วบวชก็จะต้องอยู่ในสถานที่ที่มีลักษณะอย่างวัดเรา นี้จึงจะมีโอกาสเป็นเกลอกับธรรมชาติมาก. นี้ก็เคยอธิบายแล้วว่า *ธรรมส์จะทั้งหลายเป็นกฎของธรรมชาติ*; เราต้องรู้จักธรรมชาติให้มาก เราจึงจะรู้จักสังขธรรมหรือธรรมส์จัจ ซึ่งเป็นกฎของธรรมชาติ. ฉะนั้น เป็นอยู่ให้มันกลมกลืนกันไปกับธรรมชาติ, ปลดเปลื้องที่ไม่ใช่ธรรมชาติออกไปเสียให้มากที่สุด ให้มันเป็นธรรมชาติมากที่สุด แล้วมันกลมกลืนกันไปกับธรรมชาติ ก็จะตรัสรู้ขึ้นมาได้ด้วยตนเอง. พังศูให้ก็เถอะ ให้กลมกลืนเป็นธรรมชาติไปเลย, แล้วก็จะตรัสรู้ขึ้นมาได้ด้วยตนเอง; เหมือนพระศาสดาทั้งหลาย ผั่งตัวลงไปในธรรมชาติ ไม่ค้ำนทาน ไม่ป้องกัน ไม่อะไร เพื่อความเป็นอันเดียวกับธรรมชาติ, แล้วมันก็ง่ายที่สุดที่จะรู้ ตัวธรรมชาติ, รู้ตัวกฎของธรรมชาติ, หน้าที่ของมนุษย์ตามกฎหมายของธรรมชาติ, เราควรจะไปอะไร มีอะไร ตามที่ถูกต้องที่ควร. นี้ก็มีความหมายกว้าง

ขวาง แต่ไปมองดูเอาเองได้ ให้อยู่อย่างเป็นธรรมชาติไปเสียเลย เรียกว่าเป็น
 เกลอกับธรรมชาติ; อย่ามีตัวกู—ของกูอะไรแยกออกมาจากธรรมชาติ.

ข้อที่ ๕. อยู่อย่างเก็บความโกรธใส่ขึงใส่ฉางไว้เสียให้หมด.

พวกเป็นฆราวาสเขาชอบโกรธ ใต้โกรธแล้วสบาย คือได้ตำคนแล้วก็สบาย; แต่
 บรรพชิตทำอย่างนั้นไม่ได้ เพราะว่าทำอย่างนั้นมันไม่ใช่บรรพชิต “อนุปวาโท
 อนุปมาโต ปาติโมกฺเข จ สิวโร” ก็ต้องกันอยู่ทุกวัน ถึงขนาดที่ต้องสร้างยังสร้าง
 ฉางใหญ่ๆไว้ใส่ความโกรธ. นี่เป็นภาพพจน์ที่ทำให้มองเห็นได้ง่าย ว่าความโกรธ
 นั้นมันมีมาก, ความไม่ถูกใจ, ความไม่ถูกอกถูกใจ, แล้วเรื่องที่จะต้องขัดใจนั้นก็ม
 าก จนขนาดต้องมีขึงใหญ่ๆไว้ใส่จึงจะพอ. มันเคยตามใจตัวเองโดยประการ
 ทั้งปวง พอมาบวชประพฤติพรหมจรรย์มันต้องตัดทิ้งไป ในการที่จะทำตามใจ
 ตัวเองโดยประการทั้งปวง. ต้องยอม, ต้องยอมต่อหลายๆอย่าง : ยอมต่อ
 ธรรมวินัย, ธรรมวินัยบังคับเท่าไรก็ไม่โกรธ; อย่าไปถือ, อย่าไปถือสัส; ต้อง
 ยอมต่อการเป็นอยู่กับธรรมชาติ, ซึ่งมันไม่อำนวยให้ตามที่ต้องการ. เราเคยอยู่ที่
 สบาย เคียงวันมาอยู่กับธรรมชาติ ก็มีขัดใจ, แล้วก็มีบุคคลที่อยู่ด้วยกัน มีสิทธิ
 ที่จะบวชในพุทธศาสนาอยู่ด้วยกัน; แล้วก็มีอะไรต่างกัน มีการศึกษาต่างกัน
 จริตนิสัยต่างกัน, ระดับการเป็นอยู่ต่างกัน มันก็มีทางที่จะทำให้โกรธ. ฉะนั้น
 เราจึงมีบทเรียนชนิดที่กระทำให้โกรธ เพื่อจะทดสอบดูว่าใครมันทนได้บ้าง? ฉะนั้น
 เราจึงต้องทำอย่างนั้น ต้องทำอย่างนี้ ต้องทำวัตร สวดมนต์ ต้องฟังเทศน์ ต้อง
 อะไรหลายๆอย่าง ซึ่งล้วนแต่เป็นเหตุให้เกิดความโกรธ เมื่อไม่ได้ตั้งใจ เพื่อจะ
 ทดสอบดูว่า ใครจะโกรธหรือไม่โกรธ? จะเก็บความโกรธไว้ได้หรือไม่? ซึ่งก็คง
 จะรู้กันอยู่ทุกท่าน ความไม่ได้ตั้งใจมันมีมาก แล้วที่นี้ก็มีหลักเกณฑ์ชนิดที่จะ
 ไม่ต้องการให้ได้อย่างใจไปเสียหมด.

ข้อที่ ๖. ให้อยู่อย่าง “หดหู่ หดหาง”. ต้องขอภัยที่ว่าใช้คำหยาบคาย โสกโศก แต่มันประหยัดเวลา. ปล่อยให้ตามตัวกู—ของกู มันก็ยกหูชูหาง ยกหัวยกหาง; นี่ขอให้อยู่ตลอดเวลา ว่าอยู่อย่างหดหู่หดหาง; แม้ใครจะมาข่มขู่ ให้มันยกหูชูหาง มันก็ไม่ยอม, ไม่ยอมยกหูชูหาง, ให้อยู่อย่างนั้นตามคำโบราณที่ว่า แท้เป็นพระ ขณะเป็นมาร อย่างนี้, ไม่ต้องการที่จะชนะด้วยกำลัง หรือชนะอย่างเตี้ยก้อมมีมันต้องการจะชนะ. นี่ การที่ยอมได้นั้นแหละ เป็นฝ่ายชนะ, ยิ่งคิดกว้างขวางออกไปถึงว่ามันไม่มีเรื่องอะไรเกิดขึ้นแก่หมู่แก่คณะ และแก่สังคม.

ในโลกนี้มันมีปัญหาที่น่าหวาดเสียว ด้วยการยกหูชูหางของแต่ละคนในโลก แล้วแต่ละประเทศชาติในโลกก็เหมือนกันแหละ, ที่จริงจะเรียกประเทศชาติมันก็คือบุคคลคนหนึ่งนั่นแหละ ที่กุมอำนาจหรือกุมการปกครองไว้ แล้วแต่เขาจะทำอย่างไร, เขาได้สิทธิอำนาจมาจากทางไหน, เขาก็เป็นผู้ที่จะบัญชากิจการของประเทศชาติได้.

เดี๋ยวนี้ แต่ละคนๆในประเทศชาติหนึ่งๆนั้นมันไม่ยอม ไม่ยอมแม้ในความถูกต้องตามที่ควรจะยอม เพราะว่าเขาทำหน้าที่ของเขาเพื่อได้ประโยชน์; ไม่ใช่ทำหน้าที่ให้ถูกต้อง; ปากก็พูดว่าช่วยกันทำเพื่อสันติภาพ แต่ที่แท้จริงๆมันทำเพื่อประโยชน์. ขอให้ไปสังเกตดูให้ดี ว่าในโลกกำลังเป็นอย่างนี้ : เขาต้องไม่ยอม เขาต้องดีกว่า เก่งกว่า เหนือกว่า อะไรกว่า; แม้ดูก็ไม่ยอม แม้ผิดก็ไม่ยอม ในการที่จะลดหูลดหาง.

โรคนี้คิดมาแต่กำเนิด ตั้งแต่ก่อนแต่เกิด ถูกกระตุ้นให้มากขึ้นๆ. ผมสังเกตดูพระเนตรทั้งหมดเป็นอย่างนี้, เป็นโรคนี้ : เป็นโรคที่ชอบยกหูยกหาง บางที

ก็ไม่ได้พูด แต่ในจิตใจมันก็เป็น เพราะมันเคยชินมาแต่อันแต่ออก; แล้วอันนี้คืออุปสรรคอย่างยิ่ง ของการที่จะมีความเจริญองกามก้าวหน้า ไปตามทางแห่งพระพุทธศาสนา. ฉะนั้น อยู่ก็บีบๆ มันก็ไม่เจริญองกามก้าวหน้า ไปตามทางแห่งพระพุทธศาสนา; เพราะไม่มองเห็นข้อนี้ ไม่ยอมลดหลดทาง.

เอาละ, เคียวหนักว่าเราจะไม่ได้เป็นภิกษุสามเณรตลอดไป; แต่ควรจะได้ศึกษาบทเรียนนี้ให้ตลอดเวลา ที่ยังเป็นภิกษุสามเณรอยู่. ถ้าสึกออกไปมันก็จะได้ประโยชน์มากเหมือนกัน คือศึกษามากก็หดหัวหดหางได้โดยสบายใจ ในเมื่อมันควรจะหดเสีย. เคียวนี้มีปัญหาว่า แม้มองเห็นอยู่ว่า ถ้าชินยกหูชูหางมันจะวินาศ มันก็ไม่ยอม, มันก็ยังยกหูชูหางอยู่นั่นเอง; มันก็เกิดเรื่องขึ้นในหมู่หรือว่าในสังคมเหล่านั้น, แม้ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา.

ข้อที่ ๗. มีความเป็นอยู่อย่างรู้จักปรโลก. อยู่อย่างรู้จักปรโลก; คำว่า “ปรโลก” นี้หมายถึง โลกอื่น; ถ้าภาษาธรรมคาก็หมายถึงตายเข้าโลงไปแล้ว จึงไปโลกอื่น นั่นถูกนิตเดียว, ถูกนิตเดียว, ถูกนิตเดียวเหลือเกิน ที่ว่าโลกอื่นมันต้องตายไปแล้วจึงจะไปรู้จักมัน. โลกอื่นอีกหลายๆ อย่าง ที่จะรู้จักได้โดยยังไม่ต้องตาย; นี่เป็นภิกษุนี้ถ้าเอาจริงนะ มีโอกาสจะรู้จักปรโลกหรือโลกอื่นได้มากมาย หลายแบบ คือหลายโลก, แล้วก็จะขึ้นไปแต่ในทางฝ่ายที่ดีที่นำคุณ คือถ้า *ทำสมาธิได้ดีก็ไปอยู่ในพรหมโลก* นั้น ซึ่งไม่เคยชินมาก่อน ไม่เคยลองมาก่อน, หรือถ้าละกิเลสได้ในบางคราว ก็ไปอยู่ในโลกของพระอริยเจ้า. ถ้าสังเกตดูให้ดี บางทีจะอยู่ในโลก นรก เปตก เศวจฉาน อสุรกายอะไรก็ได้.

ถ้าสังเกตดูให้ดี บางเวลาเราก็กโรธเป็นฟืนเป็นไฟ เคียดกร้อน นี้มัน อยู่โลกนรก. บางคราวก็โง่เหลือประมาณ อย่างไม่น่าจะเป็นไปได้ถึงขนาดนั้น

ก็เรียกว่ามัน อยู่ในโลกของสัตว์เดรัจฉาน โดยแท้จริง, โดยแท้จริง. หิวทะเยอ-
ทะยานในสิ่งที่ไม่ควรหิว ไม่ควรทะเยอทะยาน ค่ายเข้าไป ก็เรียกว่ามัน อยู่ใน
โลกเปรต, โลกของเปรต. ขลาดเหลือประมาณ ก็อยู่ในโลกของอสุรกาย
อย่างนี้ก็ยังไถ้ นะ แต่เราไม่ต้องการคอกโลกอย่างนี้, ปรโลกอย่างนี้ไม่ต้องการ; ต้อง
การปรโลกแห่งความสงบเยือกเย็น. ฉะนั้นขอให้มันเป็นอยู่อย่างถูกต้องตามแบบแผน
ของบรรพชิต มันจะกลายเป็นอยู่คนละโลก คือโลกอื่น เป็นโลกทิพย์ก็มี โลกพรหม
ก็มี โลกอริยะก็มี.

คนหลายคนพอเข้ามาในสวนโมกข์ ก็ออกปากออกมาเองว่า “คนละโลก,
คนละโลก”, นี่เพียงแต่บรรยายภาศอย่างวัตถุธรรมาสนี้ มันก็ยังไม่รู้สึก ว่า คนละโลก
เสียแล้ว. ถ้าเอาสวนโมกข์ไปเปรียบกับที่กรุงเทพฯ พอเข้ามาในสวนโมกข์ จิตใจ
มันเปลี่ยนไปอย่างอื่นหมด จากที่เคยเป็นอยู่อย่างที่กรุงเทพฯ ว่าเป็นต้น มันก็ออกปาก
มาว่า คนละโลก, คนละโลก.

ที่นี้ทางจิตใจมันยิ่งกว่านั้น, มีทางที่จะเปลี่ยนไปมากกว่านั้น, การทำ
สมาธิ โดยเฉพาะนี้. จะช่วยให้มีโอกาสอยู่ในโลกอื่น. ตลอดเวลาที่มีจิตเป็นสมาธิ.

ที่นี้ ข้อที่ ๘. ชิมลองพระนิพพานตัวอย่างในบางเวลา. ถ้า
ปฏิบัติจริง มีโอกาสชิมลองพระนิพพานตัวอย่างได้โดยง่ายที่สุด คืออย่าให้มีอะไร
เกิดขึ้น แล้วมัน ก็เป็นนิพพานตัวอย่างอยู่ตลอดเวลา. นี้เราจะไม่เรียกว่าโลกอื่น
แต่ยกคำว่าพระนิพพาน ซึ่งมีไซ้โลกมาเป็นหลัก, จะเรียกว่าอยู่เหนือโลกก็ได้. บาง
เวลาเราสามารถที่จะไม่ให้ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณรูปพะ ธัมมารมณ์ หรือความรู้สึก

คิดนี่อะไร มาผูกมัดจิตใจ มาปรุงแต่งจิตใจ ลากจูงจิตใจ; ตอนนั้นก็ขึ้นอยู่กับเนื้อโลก ก็อยู่เหนืออารมณ์ทั้งหลาย เป็นตัวอย่างของพระนิพพานสำหรับชิมลองดู การได้บวชแม้เพียงชั่วคราวยังนี้ ก็มีโอกาที่จะชิมลองนิพพานตัวอย่างนี้ได้มาก.

แต่ถ้าไม่สังเกต ก็จะไม่เข้าใจหรือจะไม่เห็นด้วยซ้ำไป; ข้อที่ไม่สังเกตนั้นแหละ ก็ทำให้ไม่ตั้งใจที่จะชิมลอง ก็ไม่ได้ระมัดระวัง หรือไม่ได้จัด ไม้ได้เตรียม เพื่อให้โอกาสแก่การได้ชิมลองพระนิพพานตัวอย่าง ในบางเวลา. จะให้พระสวคมนตรีหรือว่าจะทำอะไรก็ตาม มันอาจจะจืดจางไป ในทางที่ปราศจากความรบกวนของอารมณ์ทั้งหลายในโลก; ก็เป็นเวลาที่เราว่างหรือเย็น, เรียกว่าตัวอย่างรสชาติของพระนิพพานปรากฏ.

ที่นี้ ข้อที่ ๘. เราจะพูดเลยไปถึงว่า จะอยู่อย่างประชาธิปไตยแท้จริง, เพื่อให้รู้จักประชาธิปไตยจอมปลอม ที่มีอยู่ทั่วโลกในเวลา. ประชาธิปไตยแท้จริงนี้ มันต้องหมายถึงจริง อย่างที่เรียกว่าสุขเหวียงของธรรมชาติทีเดียว ไม่ใช่มีรัฐธรรมนูญนั้น รัฐธรรมนูญนี้ มากอย่กับอย่างนั้นอย่างนี้, แล้วก็เดี๋ยวก็เล็กเดี๋ยวก็มี เดี่ยวก็เปลี่ยน, อย่างนั้นมันไม่ใช่ประชาธิปไตยที่แท้จริง.

ถ้าอยู่กันแบบของพระพุทธเจ้าหรือพระธรรมวินัยในศาสนา. จะเกิดระบบประชาธิปไตยที่แท้จริง เหมือนที่ได้พูดให้ฟังกันบ่อย ๆ ว่า การเข้ามาบวชนี้ เบียดกว้าง ไกรเข้ามาก็ได้ : โง่ที่สุด ฉลาดที่สุด, หยาบคายที่สุด, ละเอียดประณีตสุขุมที่สุด, อะไรมันก็เข้ามา, ก็มีสิทธิเสมอกันโดยธรรมะโดยวินัย. นี่คือนิพพานประชาธิปไตยตามแบบของธรรมชาติหรือของศาสนา. ถ้าเราเป็นพลเมืองประชาธิปไตยนี้ดู จะพบประชาธิปไตยที่แท้จริง ซึ่งมันตั้งรากฐานอยู่บนการบังคับตัวเอง หรือ

การอดกลืนเลือดหนของเรา มากทีเดียว คือว่านอกจากจะไม่ให้ผิดจากระเบียบแล้ว ก็ต้องระวังไม่ให้มันเกิดเรื่อง ความยึดถือว่ามันถูกต้อง แต่ทำไปแล้วมันเกิดเรื่องนั้นก็ทำไม่ได้ มันไม่ใช่สิ่งที่ควรทำ; มันต้องไม่มีเรื่อง จึงจะมีสันติภาพหรือสันติสุข มันก็เลยยอมไต่มากกว่ากันมาก.

เรื่อง กฎหมาย หรือ ธรรมเนียมอะไรต่างๆ นั้น มีไว้สำหรับคนคดโกง; กฎหมายหรือธรรมเนียมอะไรก็ตามเถอะ มันมีไว้สำหรับคนคดโกง, ไม่ใช่มีไว้สำหรับพระอรียเจ้า. นี่ไปพิสูจน์ดูเถาะ กฎหมายไหน ประเทศไหนอย่างไร ฉบับไหน ธรรมเนียมไหน มันมีสำหรับคนคดโกง, เพื่อคนคดโกงจะโกงไม่ได้; นี่เรามันไม่คดโกง ไม่ตั้งใจจะคดโกง. เราต้องเอาตามความบริสุทธิ์ของธรรมชาติ, คือจิตใจที่มันเป็นไปตามธรรมชาติอันบริสุทธิ์. ความเป็นประชาธิปไตยในหมู่สงฆ์ เมื่อปฏิบัติถูกต้องตามธรรมวินัยแล้ว มันเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง, ความหมายแห่งประชาธิปไตยที่แท้จริง; ฉะนั้นขอให้ลองชิมดูในระหว่างที่บวช.

ที่นี้ ข้อที่ ๑๐. จะพูดในเรื่องของการทดสอบว่า การบวชของเรา ทำให้เราชอบธรรมะ หรือศาสนามากยิ่งขึ้นหรือเปล่า? นี่ทุกท่านต้องชื่อตรงต่อตัวเอง วัตถุประสงค์อะไรคุณเองว่า เมื่อเราบวชเข้ามาหรือกลับออกไปก็ตาม เราชอบพระธรรมหรือพระศาสนามากยิ่งขึ้นหรือเปล่า? ถ้าเราได้ชอบพระธรรมหรือพระศาสนามากยิ่งขึ้น เมื่อสึกออกไป จึงจะเรียกว่าบวชจริง หรือได้รับประโยชน์หรืออานิสงส์ของการบวช. ถ้ามันทำให้รู้สึกเฉยๆ แล้วยังไม่ชอบ ยิ่งเห็นว่าไม่จำเป็นหรือไม่มีประโยชน์; นี่ก็แปลว่าการบวชนั้นไม่ถูกต้องแล้ว มันผิดทางแล้ว. ไปทดสอบเอาเองเถาะว่า การบวชของเราถูกหรือไม่? จริงหรือไม่? ถ้าถูกและจริง เราจะชอบพระศาสนาเพิ่มขึ้น หลังจากสึกออกไปแล้ว.

ข้อที่ ๑๑. ใ้หัวตัวเองได้หรือเปล่า? ชาวบ้านไหว้เรา, เอ้า, ว่าอย่าง
 หลับหูหลับตาก็คงได้. แต่ว่า *เรา* ใ้หัวตัวเองได้หรือเปล่า? แล้วก็เอาความบริสุทธิ์ใจ
 นี้เป็นเครื่องทำความรู้สึก ว่า เราใ้หัวตัวเองได้หรือเปล่า? ถ้าใ้หัวตัวเองได้โดย
 สนิทใจก็เรียกว่าเราบวชจริง หรือบวชถูกต้อง. ใ้รับประโยชน์อันสูงสุดของ
 การบวชนั้นเป็นแน่นอน. ถ้ารู้สึกว่ามันน่ารำคาญ น่าขยะแขยง ใ้หัวตัวเองก็ไม่ลง
 ละก็ขอให้ถือเถอะว่า การบวชนี้เป็นหมัน; อย่าเอาเป็นประมาณที่ว่าชาวบ้าน
 ทุกคนเขาไหว้เรา แล้วเราก็จะวิเศษประเสริฐอะไรไปเสีย. ต้องมีปัญหาว่า เราใ้หัว
 ตัวเราได้หรือเปล่านั้น จึงจะเป็นเครื่องวัดที่แน่นอน.

ข้อสุดท้ายเป็น **ข้อที่ ๑๒.** การบวชของเรา เป็นบัจฉัยแก่พระ-
 นิพพานพอสมควรหรือเปล่า? ถ้าเป็นพุทธบริษัทแท้มีหลักว่า ทำอะไร ๆ ก็
 ต้องเป็นไป เพื่อให้เป็นบัจฉัยแก่พระนิพพานยิ่งขึ้น ๆ โดยเร็ว. ผู้ธรรมะ
 ถูกต้องเขาจะอธิษฐานจิต หรืออุทิศส่วนกุศลอะไรก็ตามโดยบทว่า “*จงเป็นบัจฉัย
 แก่พระนิพพาน*” ทั้งนี้; เขาไม่ต้องการสวรรค์วิมานอะไร จะให้ท่าน สักกนิกหนึ่ง
 ก็ให้ผลท่านนี้ จงเป็นบัจฉัยแก่พระนิพพาน, รักษาศีล ก็ศีลนี้ เป็นบัจฉัยแก่
 พระนิพพาน, ทำสมาธิ ทำความดีอะไรก็จะประสงคผลว่า ให้เป็นบัจฉัยแก่พระ-
 นิพพาน คือให้ใกล้พระนิพพานยิ่งขึ้น ๆ. ให้เหมาะสมที่จะใกล้พระนิพพานยิ่งขึ้น;
 นี้ก็เรียกว่าเป็นบัจฉัยแก่พระนิพพาน. การบวชของเรานี้เป็นบัจฉัยแก่พระนิพพาน
 หรือเปล่า? ฉะนั้นจึงบอกวว่าอย่าหัวเราะกันนัก, อย่าหยิบเอาเรื่องที่ชวนหัวมาเดินคุย
 นั่งคุย นอนคุย เพื่อให้หัวเราะกันนัก, มันทำให้ลึ้มเลื่อนไปหมด ไม่รู้ว่าอะไร
 เป็นอะไร; ก็เลยไม่รู้จักพระนิพพาน, ไม่รู้จักหน่วงเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์,
 ไม่รู้จักทำสิ่งที่ เป็นบัจฉัยแก่พระนิพพาน, ก็เรียกว่าการบวชนี้ยังไม่ถูกต้อง; จึงมา

ทดสอบดูว่า เราบวช ๓ เดือน, ๔ เดือนก็ตาม มันมีส่วนไหนที่เป็นบัจฉัยแก่พระ-
นิพพานขึ้นมาบ้าง เป็นเครื่องวัดที่ศักดิ์ที่สุด. หรือข้อสุดท้ายที่สำคัญที่สุด.

นี่ทั้ง ๑๒ อย่างนี่พอที่จะเป็นตัวอย่างสำหรับทดสอบว่า เราบวชนี้ได้
อะไรบ้างหรือไม่ได้อะไรเลย? เต็มอ็คอยู่ด้วยทวิภูริมานะ, ความหลงในความคิด
ความเห็นของตัวเอง. นี่ผมพูดว่า บวชนี้จะได้อะไรบ้าง? และยกตัวอย่างมาให้ดูทั้ง
๑๒ ข้อ, แล้วก็ให้เห็นว่า ในข้อ ๑๒ ข้อนี้ไม่ได้รวมสิ่งที่เราหวังอะไรกันอยู่บาง
อย่าง.

เช่นว่าบวชจะได้เรียนนักษรรณ, จะได้เรียนปริยัติ. หรือจะเป็นเวลาที่
เอาหนังสือมาอ่านอย่างลึกซึ้งที่สุด, หรือว่าเป็นเวลาที่พักผ่อนที่สุด. อย่างนี้เราไม่
จัดว่ามีค่า ก็มีความหมายหรือมีราคาอะไรเป็นพิเศษ, ก็มันธรรมดาเกินไป, ผู้
๑๒ ข้อที่กล่าวมานั้นไม่ได้.

เรียนปริยัติจากหนังสือหนึ่งหาตำรับตำรา เรียนที่บ้านก็ได้, หรือจะหา
เวลาอ่านหนังสือให้ลึกซึ้ง ให้เยือกเย็นที่สุด ที่บ้านบางแห่งก็ทำได้. นี่จะพูดเฉพาะ
ที่ว่ามันจะทำได้แต่การออกจากบ้านเรือน, ไปอยู่อย่างผู้ที่ไม่มียานเรือนที่เรียกว่า
อนาคาริกหรือบรรพชิตโดยสมบูรณ์ จะได้ทำอะไรบ้าง? ถ้ากลับไปสู่บ้านเรือนอีก ความ
รู้เหล่านั้นจะมีประโยชน์อะไร? ไปศึกษา.

มันจะมีประโยชน์อย่างยิ่งก็ตรงที่ว่า จะช่วยให้ปรับตัวเองถูก; เดี๋ยวนี้
เราก็ไม่รู้จักแม้แต่ตัวเอง, ไม่รู้จักสิ่งที่ไม่ใช่ตัวเอง, มันปรับตัวเองไม่ค่อยถูก. นี่
มาบวชนี้ ก็เหมือนกับมารู้จักตัวเองให้ถึงที่สุด ก็จะได้ปรับตัวเองในอนาคตให้

เหมาะสมกับเวลา กับสถานที่ กับสังคม กับอะไรต่างๆ, แล้วให้ความเป็นอยู่นั้นมันเป็นปัจจัย ส่งเสริมเกื้อกูลแก่การที่จะได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ ในวาระสุดท้าย, ทั้งเป้าหมายไว้ว่า ในวาระสุดท้ายจะได้อะไรที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์. เดียวนี้เราปรับตัวเอง, ตระเตรียมตัวเอง เพื่อให้ได้สิ่งนั้นให้ทันแก่เวลา. การบวช ๓ เดือนก็เป็นเวลาที่จะใช้ ให้อุจกตัวเองมากที่สุด, และมีเวลาทดลองด้วย. นี้เรียกว่า ส่วนที่ตัวผู้บวชเองจะพึงได้ เป็นประเภทที่หนึ่ง.

ที่นี้ ประเภทที่สอง ก็ผลดีที่ผู้อื่นจะได้. เราก็มาดูกันอีก :-

ข้อที่ ๑. มีผู้พลอยรู้ หรือพลอยได้รับความรู้ ก็คือการบวชของเราจะทำให้มีผู้ที่พลอยได้รับความรู้; เช่น บิดา มารดา, บุตร ภรรยา อะไรก็ตาม ถ้ามีหรือกลับออกไปมี, นั้นมันมีคนพลอยได้. ที่เป็นภายในหรือเป็นภายนอก ประชาชนทั่วไปก็พลอยได้. ขอยกตัวอย่างผมเองดีกว่า แต่อย่าหาว่าอวดตัวนะ คือผมพูดว่า เพราะผมได้บวชนี้ จึงได้มีคนพลอยได้รับความรู้อะไรบางอย่าง, อย่างชนิดที่คนอื่นเขาไม่สอนกัน มันพอมิ พอหาได้. ความรู้ชนิดที่คนอื่นเขาไม่สอนกัน แต่ผมอุทริเอามาสอน นั้นก็มี; ฉะนั้นส่วนนั้นต้องถือว่า เป็นประโยชน์ให้ผู้อื่นพลอยรู้หรือพลอยได้.

ที่นี้ ข้อที่ ๒. มีผู้พลอยชื่นชม. มันเป็นธรรมชาติของคนเรา ถ้ามีอะไรถูกใจมันก็พลอยยินดีด้วย. ฉะนั้น การบวชของเราเป็นที่ถูกใจของใคร, มีผู้พลอยชื่นชมมากมาย หรือว่าไม่ก็คน นี้ก็ไปดูเอาเอง. นี้หมายถึงบวชดี บวชจริง มันจึงจะมีผู้ชื่นชม; ถ้ามันไม่ดี ไม่จริง ไม่บวชจริง เวียนจริง ปฏิบัติจริง ก็มีแต่คนเบือนหน้า, และคนรำคาญ คือเราไปเพิ่มความทุกข์ให้แก่เขาเปล่าๆ โดย

ไม่จำเป็น. เพราะเราบวชเข้ามาทำให้เขารำคาญ; ฉะนั้น การบวชที่ถูกต้อง
มันต้องทำให้มีผู้พลอยชื่นชม.

ข้อที่ ๑. ให้มีผู้พลอยได้รับความรู้. ข้อที่ ๒. ให้มีผู้พลอยชื่นชม.

ข้อที่ ๓. มีผู้พลอยได้บุญ. คำว่า "บุญ" ในที่นี้หมายถึง *ความดีหรือกุศล* ที่เขาจะได้รับไปจากการบวชของเรา. เช่นเราจะเป็นผู้สอน และทำให้เขาได้บุญ; เราเป็นทักษิณเยยบุคคลที่ดี. เขาให้ทานในเรา เขาก็ได้บุญ, อย่างนี้เป็นตัวอย่าง นั่นคือการบวชของเราทำให้ผู้อื่นพลอยได้บุญ.

ข้อที่ ๔. การบวชของเรา เป็นการช่วยส่งเสริมศีลธรรมของสังคม, สังคมกำลังจะวินาศ เพราะไม่รู้จักศีลธรรม ไม่มีศีลธรรม, เหยียดหยามศีลธรรมมากขึ้นทุกที. นี้ผมพูด, พูดจนคนรำคาญแล้วเรื่องนี้, ผมก็ยังพูดอยู่นั้นแหละว่า ปัญหาอย่างเดียวในโลกนี้เวลานี้ ก็คือ ความเสื่อมทางศีลธรรม. ทุกอย่างเป็นไปไม่ได้ เพราะขาดศีลธรรม; ประเทศเราหรือประเทศไหนในโลกนี้ก็ตามทีทุกอย่าง เป็นไปในทางสงบเรียบร้อยไม่ได้ เพราะขาดศีลธรรม, แล้วมีแต่คนที่มีความรู้ มีความเฉลียวฉลาด เก่งกาจปราดเปรี้ยวแต่ไม่มีศีลธรรม; ฉะนั้น คนชนิกคนไม่สร้างสันติสุขสันติภาพได้.

นี้การบวชของเรามันก็เข้ามาอยู่ในหัวใจของศีลธรรม; ฉะนั้นเราก็จะต้องรู้เรื่องศีลธรรมเป็นแน่นอน, เราอาจจะส่งเสริมศีลธรรม, หรือผู้ที่มองเห็นเราพอใจเอาตัวอย่าง เขาก็จะต้องรักศีลธรรม จะต้องยินดีในการที่จะมีศีลธรรม

เพิ่มขึ้น. นี้เรียกว่า การบวชของเรา กลับไปส่งเสริมความมีศีลธรรมของสังคม
คือผู้นับจำนวนมากเขาจะพลอยได้.

ข้อที่ ๕. อาจจะเป็นผู้นำที่ดีในเมื่อสึกออกไป : นำครอบครัวก็ได้,
นำผู้ใต้บังคับบัญชาก็ได้, นำในการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ใดๆก็ได้, อย่าง
น้อยสัก ๓ อย่างก็พอ : เป็นผู้นำครอบครัวที่ดี, เป็นผู้นำคนที่อยู่ใต้บังคับบัญชา
ที่ดี เป็นผู้นำเพื่อนฝูงที่จะช่วยกันสร้างสาธารณกุศล สาธารณประโยชน์ที่ดี;
เพราะว่าเมื่อเราบวชแล้ว เรารู้ว่าอะไรดี อะไรไม่ดี, อะไรผิด อะไรถูก, อะไรมงาย
หรืออะไรถูกต้อง, นี้เรารู้.

ฉะนั้นขอให้เราสึกออกไปเป็นผู้นำที่ดีก็แล้วกัน อย่างน้อยก็ให้ดีกว่า
เมื่อยังไม่ได้บวช ก็จะมี สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ อะไรมากขึ้น, ในการฝึกฝน
อบรมในการบวช ออกไปแล้วก็มี สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ มากขึ้น, ก็จะเป็นผู้นำ
ครอบครัวที่ดี, นำคนใต้บังคับบัญชาที่ดี, นำเพื่อนฝูงที่ดี โดยไม่ยาก.

ข้อ ๖. สามารถเลิกล้างศัตรู หรือเจ้ากรรมนายเวรอะไรได้, ได้
หมด. คำว่าเจ้ากรรมนายเวรนี้^๑มันได้ไม่มีหยุด, มีหยุดกันอยู่แต่ทางภาคกลางและ
ภาคเหนือ; ที่นี้เขาเรียกว่าศัตรู คู่เวร คู่อาฆาต. การบวชของเรา ถัดถึง
หัวใจของการบวชแล้ว มันจะเลิกล้าง หรือทำลายล้างความริษยาที่ผูกอยู่ในบุคคล
หรือในอะไรก็ตาม ว่าเขาเป็นศัตรู, เป็นเจ้ากรรมนายเวรเป็นอะไรต่างๆได้.

เมื่อก่อนบวชเรามีความรู้ดีกว่า คนนั้นเป็นศัตรู, เป็นเจ้ากรรมนายเวร
ในระหว่างบวชนี้ก็พิจารณาว่า มันคืออะไร? แล้วพระพุทธเจ้าท่านสั่งสอนให้ทำ

อย่างไร? ถ้าศึกษาถูกต้องปฏิบัติถูกต้อง สิ่งเหล่านี้จะถูกชะล้างออกไปจากจิตใจจนหมดสิ้น. ฉะนั้น กลับไปบ้านที่นี้ มันก็จะเป็นผู้ที่ไม่มีศัตรู ไม่มีเจ้ากรรมนายเวร, ต้องเป็นอย่างนั้นถึงจะได้.

ที่นี้ ข้อ ๗. ข้อสุดท้ายจะถามพวกว่า เราสึกออกไปนี้ จะได้เพิ่มผลเมืองที่ติดแต่ขึ้นสักคนหนึ่ง. อย่าเห็นว่าเป็นการต่ำ ที่อยากจะพูดว่า *ก่อนนี้* เรายังไม่ได้เป็นผลเมืองที่ติดแท้; เมื่อเราบวชแล้ว เราศึกษาอบรมประพฤติปฏิบัติอะไร เต็มที่ของการเป็นนักบวชนี้ กลับออกไปนี้ก็จะเป็นผลเมืองที่ติดแท้, แล้วก็จะเพิ่มขึ้นมาคนหนึ่งในประเทศของเรา. ถ้าทุกคนเป็นอย่างนี้ มันก็เต็มไปด้วยผลเมืองที่ติดแท้ ประเทศไทยก็ปลอดภัยโดยประการทั้งปวง. นี่เอาเป็นอันว่า จะไปทำให้มันมีการเพิ่มผลเมืองชั้นสมบุรณ์แบบ คือติดแท้ ไม่มีที่ติดขึ้นมาสักคนหนึ่ง.

เอาละ, พวกกันแล้วสำหรับตัวอย่าง ๗ ประการนี้ ว่าการบวชของเรา ทำให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์อะไรบ้าง; ถ้าพูดถึงในระดับโลกก็เป็นผลโลกที่ติดขึ้นมาสักคนหนึ่ง. นี่ขอให้ไปชำระสะสางดู ด้วยจิตอันเป็นธรรมว่า เราได้รับ หรือเราได้กระทำสิ่งเหล่านี้ ให้เกิดขึ้นตามนี้จริงหรือไม่? นี่เป็นประเภทที่สอง คือประโยชน์หรืออานิสงส์ ที่ผู้อื่นจะพลอยได้รับ จากการบวชของเรา.

ประเภทที่สาม สิ่งอื่นที่จะได้รับ:

ที่นี้ ประเภทที่ ๓. สิ่งอื่นจะได้รับ. ใช้คำพูดที่มันสั้น ๆ เท่านั้นเอง. สิ่งนั้นหมายความว่า ไม่ใช่คน ไม่ใช่สัตว์, จะรวมคนและสัตว์ด้วยก็ได้. สิ่งอื่น

เช่นศาสนา นี่ก็เรียกว่าสิ่ง. การบวชของเรา ทำให้ศาสนามีอายุยืนยาวเข้า หรือไม่? ถ้าเราบวชจริง เรียนจริง ปฏิบัติจริง ได้ผลจริง การบวชของเราก็เป็น การสืบอายุพระศาสนาจริงเหมือนกัน. ฉะนั้น ศาสนาเป็นสิ่งที่ได้รับประโยชน์ จากการบวชของเรา; เพราะว่าการบวชของเรานั้นสืบอายุพระศาสนา. เราจะ ไม่เล็งไปถึงประโยชน์ที่ได้รับโดยบุคคล โดยสิ่งที่มีชีวิต ว่าตัวศาสนาเองมันมีค่า, เป็นสิ่งที่มีค่าอยู่ในตัวมันเอง, มันควรจะมียู่; เพราะฉะนั้นเราบวชนั้นก็ส่งเสริม ความมีอยู่แห่งพระศาสนานั้น ก็คือสิ่งอื่นพลอยได้รับ. ^๕นี่คือข้อ ๑.

ที่ ^๕ข้อ ๒. ปุชณียวัตถุ ปุชณียสถาน พลอยมีความหมายมากขึ้น : โบสถ์ วิหาร พระเจดีย์ วัตถุอาคารม อะไรต่างๆ ที่เป็นปุชณียวัตถุ ปุชณียสถานนั้น เขาทำขึ้นมาทำไมกัน? คุให้ตี มันมีประโยชน์ลึกซึ้ง แต่เราไม่รู้. เราหลับตามี หลับตาสร้าง หลับตาทำ หลับตาไหว เท่านั้นเอง ปุชณียวัตถุปุชณียสถาน ^๕นี้ เขามีไว้สำหรับเป็นที่ระลึก; ส่วนใหญ่เป็นที่ระลึก, ระลึกถึงสิ่ง หรือคน หรืออะไรที่เป็นที่ตั้งแห่งความดี. เช่น พระพุทธรูป ทำให้ระลึกนึกถึงพระพุทธเจ้า; ลืมไม่ได้ ลืมยาก, อยากจะทำให้ตรงตามพระพุทธประสงค์. พระเจดีย์ โบสถ์วิหารนั้นก็เหมือนกัน เป็นสัญลักษณ์ของพระศาสนา, หรือสัญลักษณ์ของ พระธรรม. ถ้าคนรู้จักความหมายและเข้าใจความหมาย มีประโยชน์คล้ายๆ กับ คอยเตือนอยู่, คอยเตือนอยู่, เหมือนกับว่าพระพุทธเจ้าคอยดูแลอยู่.

อย่างเรามีพระพุทธรูปไว้; เรามีอย่างกับว่า พระพุทธเจ้าคอยดูแลอยู่; เราก็ทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น, เหมือนกับเราไปเฝ้าพระพุทธเจ้าทั้งเช้าทั้งเย็น, คอย เตือนเราอยู่ คอยดูแลอยู่. ถ้าเราบวชจริง สิ่งเหล่านี้จะมีความหมาย, วัตถุอาคาร จะมีความหมาย, เพราะว่ามีพระที่แท้จริงอยู่ในวัดนั้น. ถ้าว่าไม่มีพระที่แท้จริงอยู่

ในวัดนั้น วัดนั้นก็ไม่มีความหมายอะไร; ไม่มี ความหมายว่าเป็นวัด เป็นอะไรได้; เมื่อมีการบวชจริง ก็ทำให้ปุชณียวัตถุปุชณียสถานเหล่านั้นมีความหมาย.

ข้อที่ ๓. ทำให้ชนบธรรมเนียมและประเพณีมีความหมายขึ้นมา. คุณก็มองเห็นอยู่แล้วว่า บวชนั้นก็บวชนี่ก็เป็นธรรมเนียม เป็นประเพณีที่ต้องบวช; แต่มันไร้ความหมายมากยิ่งขึ้นทุกที. ถ้าเราบวชจริง เรียนจริง ปฏิบัติจริง ได้ผลจริง ชนบธรรมเนียมประเพณีมันก็มี ความหมาย; ฉะนั้นขอให้มันมีความหมาย, ให้ชนบธรรมเนียมประเพณีทุกอย่างมีความหมาย. เราจะไปจัดไปทำ ให้ชนบธรรมเนียมประเพณีทุกอย่างมีความหมาย. อย่าให้เป็นเพียงทำอย่างมวงาย หรืออย่าทำให้มันเป็นเพียงเรื่องสำหรับสนุกสนาน สำหรับชาวบ้าน, สำหรับลูกเด็ก ๆ.

ยกตัวอย่างเช่นว่าประเพณีแห่พระพุทธรูป, เอาพระพุทธรูปใส่บุษบก มีล้อเลื่อนไปบ้าง, เอาใส่เรือลากไปบ้าง, เรียกว่าแห่พระ มันมีความหมายอันแท้จริงของมัน. ถ้าเป็นสมัยก่อนนี้ ยิ่งมีความหมาย; เพราะเวลาน้อยคนจะได้เห็นพระพุทธรูป, พระพุทธรูปไม่ค่อยมี, หายาก; แล้วความที่มันไม่ค่อยมีมันจึงศักดิ์สิทธิ์, จึงขลังและศักดิ์สิทธิ์. ฉะนั้นการที่พี่น้องเขาจะเอาพระพุทธรูป หรือเทวรูปอะไรก็ตาม แล้วแห่ประเพณีอะไร เขามาใส่รถใส่เรือแห่ไป ผ่านหน้าบ้านทุกบ้าน ๆ นี้ คนเหล่านั้นก็ตื่นตื่น มันเหมือนกับขึ้นไปในโลกใหม่, โลกอื่นอะไรทำนองนั้น. นี่ก็เพื่อจะยึดเหนี่ยวจิตใจของคนนั้น ให้มันคงอยู่ในธรรมะในศาสนา หรือในพระเจ้าก็ได้แล้วแต่จะเรียก.

ฉะนั้นเขาจึงมีประเพณี ในฐานะเป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุดที่มนุษย์จะต้องมี โดยเฉพาะอย่างยิ่งมนุษย์ที่ยังไม่เต็มมนุษย์ จะต้องฟังชนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ

ช่วยแวดล้อมกันมา, ช่วยยกกันมา. เช่นประเพณีแห่พระ เกียวนี้กลายเป็นเรื่องสำหรับสนุกของลูกเต๋ากันไป; มันไม่ได้มีความหมายของประเพณีนั้นอย่างแต่ก่อน; บางทีกลายเป็นอันตราหายไปเสียก็มี ที่แห่พระบางแห่ง แห่พระในคลองในทะเล ก็เป็นนักชัศตฤกษ์สำหรับกินเหล้าเมามาวย แล้วก็ตีกัน ขำพ่นกันเป็นประจำ, มันยังไปไกลไปอีก; ถ้าเราบวชจริง ประเพณีมีความหมาย.

ที่ประเทศอินเดียในราวเดือนพฤศจิกายน ผมไปเห็นด้วยตนเอง เขามีพิธีตามขนบธรรมเนียมประเพณีที่น่าสนใจ มีความหมายลึกซึ้งที่สุด แต่มันกลายเป็นเรื่องสนุกสนานสำหรับคนชาวบ้านไปเสีย; เป็นอย่างนั้นเหมือนกับพิธีแห่พระของเรา เขาเรียกว่า *ทุรคา* สำหรับบูชา. ทุกหมู่บ้านไปเอาดินมาปั้นเป็นรูป *ทุรคา* คือเทพเจ้าที่สูงที่สุดในทางความดี แล้วก็ประดับประดาเสวยงาม ให้อิมแก้ว แหวนเงินทองของใครก็ตามไม่หวง เอามาประดับรูป *ทุรคา* ตั้งไว้ในโรงที่ทำขึ้นเฉพาะพิเศษ, ประโคมดนตรี สวดบทสรรเสริญอะไรกันตลอดวันตลอดคืน. รูป *ทุรคา* นั้นก็เป็นรูปผู้หญิง หรือจะเป็นผู้ชายก็ไม่ทราบแต่ผมเคยเป็นผู้หญิง ถืออาวูรแล้วก็ฆ่าหรือฟันหรือแทงอสุรรูปกาย คว้าตัวคำที่ถูกเหยียบถูกฆ่าถูกแทงนั้น เป็นอสุรที่ร้ายมาก, ร้ายถึงที่สุด ความเลวทรามหรือความบาป เรียกอะไรอสุรก็จำชื่อไม่ค่อยได้. เขาสมโภชอยู่ ๒ วัน ๓ วัน อย่างสุขเหวี่ยงที่เขาจะกระทำกันได้, พอถึงวันสุดท้ายก็แห่รูป *ทุรคา* นี้ทิ้งลงไปในแม่น้ำ ให้ละลายกลายเป็นดินไปตามเดิมไหลไปในแม่น้ำ.

ถ้าดูกันในทางความหมายลึกซึ้ง ก็คือว่า มันย้ำในข้อที่ว่า “*ความดีจะต้องชนะความชั่ว*” เสมอ. *ทุรคา* เป็นสัญลักษณ์ของความดี, อสุรของความชั่ว, และมันไม่มีทางจะสู้กันได้. เขาทำหน้าที่สวยเหมือนผู้หญิง มันคงจะหมายถึง

ขอแถมพิกขัตที่ ๔ สักข้อหนึ่งว่า แม้แต่ทรัพย์สินของธรรมชาติ ก็จะไม่ถูกทำลายโดยไม่จำเป็น. เราจะเป็นตัวอย่างที่ดี ที่จะเป็นอยู่อย่างไม่ต้องล้างผลาญทรัพย์สินสมบัติของธรรมชาติ; ตัวทรัพย์สินธรรมชาติในแผ่นดินของโลกของพระเจ้ามันไม่ถูกทำลาย. นี่มันเป็นประโยชน์ แม้แก่ตัววัตถุธรรมชาติ, ธรรมชาติทางวัตถุ. เกือบทุกคนทั้งโลก กำลังระดมกันล้างผลาญทรัพย์สินธรรมชาติในโลกนี้ ให้หมดไปอย่างรวดเร็วโดยไม่จำเป็น; เขาเอามาเล่นหัวสนุกสนาน บำรุงบำเรอทางกามารมณ์. นี่การบวชมันไม่เป็นไปอย่างนั้น, มันก็เป็นฝ่ายต้านทาน ไม่ให้มีการทำลายล้างทรัพย์สินธรรมชาติ กันอย่างเป็นบ้าเป็นหลังอย่างนั้น. นี่ก็ควรจะนึกดู พอจะเป็นตัวอย่างที่เอามาพูดได้.

นี่เอามาพูดให้เห็นนี้ ก็ว่าอย่าว่าแต่สัตว์หรือคนที่ไม่มีชีวิต แม้แต่สิ่งที่ไม่มีชีวิต ก็จะพลอยได้รับประโยชน์จากบุคคลผู้บวชอย่างถูกต้องอย่างแท้จริง; ก็พอมองเห็นได้แล้วว่า การบวชที่แท้จริงนั้นมันก็ได้ประโยชน์ แก่ตัวผู้บวชด้วย, แก่ผู้อื่นด้วย, และแก่สิ่งอื่นด้วย, อย่างมากมายมหาศาล.

นี่เป็นหัวข้ออันแยกไปเถอะ พูดกันเท่าไรก็ไม่จบ. นี้พูดแต่หัวข้อ ก็ยังเห็นได้ในวงกว้าง บรรยายไม่หวาดไม่ไหว; จริงตามที่อุปัชฌาย์อาจารย์เขาได้ถือเป็นคำสำหรับบอกให้ผู้บวชได้ทราบในข้อนี้. เมื่อผมบวช อุปัชฌาย์ก็บอกในข้อนี้ แล้วก็ไปนั่งบวชคนอื่น ก็ได้ยินอุปัชฌาย์บอกในข้อนี้ ว่าอานิสงส์ของบรรพชานั่น พรรณณาไม่หวาดไม่ไหว; ให้เอาท้องฟ้าทั้งหมดนี้เป็นเหมือนกับกระดาศ แล้วก็เอาภูเขาแห่งยาว ๆ มาเป็นปากกา, เอาดินทั้งโลกนี้ละลายกับน้ำในมหาสมุทรเป็นน้ำหมึก แล้วก็เอามาเขียนบรรยายอานิสงส์ของการบรรพชา ให้เต็มไปทั้งท้องฟ้า มันก็ไม่หมดสิ้นอานิสงส์ของบรรพชาก็การบวช. นี้ผมก็ยิ่งคิดมาก ที่แรกก็ไม่ค่อย

จะเชื่อ ชักจะถูกคุกคามเข้าไป. ที่นี้ต่อมาๆ ยิ่งเห็นๆๆ ก็เห็นด้วยว่า เราไม่อาจจะบรรยายอันสงฆ์ของบรรพชาให้หมดสิ้นทีเดียวได้ ต้องเหมาเอาไว้ว่ามันมากจริง.

ขอให้ไปกสิณดูเถาะว่า เท่าที่ผมยกตัวอย่างมาให้ดูนี้ มันก็มากเหลือประมาณแล้ว : ประโยชน์ที่ได้แก่ตัวผู้บวชนั้นเองด้วย, ประโยชน์ที่จะได้แก่ผู้อื่นด้วย, ประโยชน์ที่จะได้แก่สิ่งอื่นแม้ไม่มีชีวิตจิตใจด้วย; แม้แต่สุนัขและแมวก็พลอยได้รับ เพราะว่าถ้าบวชจริง เรียนจริงแล้วก็คงไม่ทำให้สุนัขและแมวเป็นต้น มันเคียดร้อน แต่มันอยู่สุขสบายด้วย มีกินมีใช้มีอะไรไปด้วยได้.

เอาละ, พอกันทีสำหรับการบอกให้ทราบว่ ควรจะได้อะไรจากการบวช, เราควรจะได้อะไรจากการบวช จะพึงได้ แก่ตนเอง แก่ผู้อื่น และแก่สิ่งอื่น. สำหรับการบรรยายในครั้งแรก ซึ่งเป็นแต่หัวข้อ ก็ขอยุติไว้แต่เพียงเท่านี้สำหรับวันนี้ ถ้าท่านผู้ใดมีความสงสัยอะไร ที่มันเกี่ยวพันกับหัวข้อนี้ขอให้ถามได้; อย่าให้หนีไปจากประเด็นนี้ มันจะไม่มีที่สิ้นสุด. ถ้าข้อสงสัยที่มันเนื่องอยู่กับประเด็นเหล่านี้ละก็ถามได้ นิมนต์ ถ้าใครสงสัยจะถามได้มีโอกาส.

....

ถาม : ประทักต ตั ว ท หรือ ตั ว ท ?

ตอบ : ประโยชน์แก่ตนเอง. คำว่าประทักตูปชีวิ ทักต มี ท ทหาร ต เต่า ต เต่า, ปร — ผู้อื่น ทักต — ที่เขาให้ ชีวิ — มีชีวิต (ปร + ทักต + อุปชีวิ) มีชีวิตอยู่ด้วยของที่ผู้อื่นให้ เป็นข้อ ๑.

๒. กินอยู่อย่างต่ำ แต่ได้กระทำอย่างสูง ไม่ต้องกินอาหารแพงๆ ไม่ต้องลวกไข่ตอนเช้ากินกับกาแฟ.

๓. ลอยอยู่อย่างมันนี่.
๔. อยู่อย่างเป็นเกลอกับธรรมชาติ.
๕. อยู่อย่างเก็บความโกรธใส่ยุงไว้หมดสิ้น อย่าให้ออกมาเพ่นพ่าน.
๖. อยู่อย่างหดหัวหดหาง ถ้ามีอย่างนั้นมิใช่หนักบวช, ถ้ายกหูชูหางมิใช่หนักบวช.
๗. อยู่อย่างรู้จักปรโลก ปรโลกโดยแท้จริง.
๘. ชิมลองพระนิพพานตัวอย่างในบางเวลา.
๙. เข้าถึงหัวใจของประชาธิปไตยอันแท้จริง.
๑๐. ทำให้ชอบศานนามากขึ้นกว่าแต่ก่อน.
๑๑. ให้อำนาจตัวเองได้ เป็นเครื่องพิสูจน์ชั้นสูงสุด.
๑๒. เป็นบัจจัยแก่พระนิพพานพอสมควร.

ที่นั่งสำหรับผู้คนที่ได้แก่ผู้อื่น:-

๑. การบวชของเรามีผู้พลอยได้รับความรู้.
๒. มีผู้พลอยได้รับความชื่นชมยินดี.
๓. มีผู้พลอยได้บุญ.
๔. ส่งเสริมศีลธรรมของสังคมให้ดีขึ้น.
๕. จะไปเป็นผู้นำที่ดีในการนำครอบครัว นำผู้ใต้บังคับบัญชา หรือนำการบำเพ็ญกุศลสาธารณะอื่น ๆ.
๖. เลิกล้างเจ้ากรรมนายเวรออกไปหมดจากจิตใจ ต่อไปนี้ไม่มีเจ้ากรรมนายเวรอีกต่อไป.
๗. เพิ่มพลเมืองหรือพลโลกที่ดีแท้ขึ้นมาคนหนึ่ง หลังจากสึกไปแล้ว.

ที่สิ่งอื่นจะพึงได้.

๑. เป็นการสืบอายุพระศาสนาให้ยืนยาว ทั้งในแง่ปริยัติ แง่ปฏิบัติ แง่ปฏิเวธ คือการเรียนกัมม์ การปฏิบัติกัมม์ การได้รับผลของการปฏิบัติกัมม์ แน่นแฟ้น มั่นคง ยืนยาว.
๒. ปุชนิยมวัตถุ ปุชนิยมสถาน มีความหมายเด่นชัดแก่ทุกคน.
๓. ขนบธรรมเนียมประเพณี มีความหมายเด่นชัดแก่ทุกคน.
๔. ทรัพยากรของธรรมชาติ ไม่ถูกทำลายโดยไม่จำเป็น เป็นต้น.

นี่ทั้งหมดก็เป็นเพียงตัวอย่าง ถ้าพูดให้หมดก็ต้องเอาพามาทำกระดาษ เอาดินทั้งโลกมาเป็นหมึกละลายน้ำในมหาสมุทร นั่งเขียนกันจนตาย.

ใครมีปัญหาอะไรนิมนต์ถาม

ถาม : กระผม มีคำถามข้อหนึ่งที่ยอยากจะกราบเรียนถามท่านอาจารย์ คือในข้อที่ว่า ถ้าหากว่าการบวชเป็นอันสูงสุดยิ่งตั้งนั้นแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทย มีการเข้าพรรษาคิดต่อกันมานานับร้อยปี จำนวนผู้ที่บวชเรียนนับเป็นแสนติดต่อกันมา ทำไมประโยชน์ที่จะพึงได้แก่ผู้อื่นในการเป็นผู้นำที่ดีเป็นการส่งเสริมศีลธรรมของมวลชนอะไรต่างๆ เหล่านี้ สิ่งนี้ได้ปรากฏชัดให้เห็นประจักษ์ หรือ ผมเห็นแต่ความผิดพลาด ความตกต่ำลงของศีลธรรม จะเป็นไปได้หรือไม่ ว่า เป็นการบวชที่เป็นหมัน? มิได้เป็นการฝึกที่ในตัวบุคคลผู้บวช, แต่เป็นการฝึกที่ระบบ กระผมเรียนถามท่าน.

ตอบ : สงสัยว่า มันฝึกที่การปฏิบัติของบุคคล หรือฝึกที่ตัวระบบที่วางไว้ เพราะมันพันสมัยล้านสมัย นี่มีคำถามขึ้นมาอย่างนี้.

นี่เป็นข้อเท็จจริงที่มันได้เกิดขึ้น และเปลี่ยนไปอยู่ในโลก สำหรับ
 ตัวธรรมะต้องถือว่า ไม่มีผิด ไม่มีเสื่อม ไม่มีชรา ไม่มีแก่แก่. ประเทศไทย
 ก็ได้รับพระพุทธศาสนาอย่างน้อยก็ต้องพูดได้ว่า ๒๐๐๐ ปี ที่แน่นอนแท้ ๆ คือ
 ๑๕๐๐ ปี นี่แน่นอน มีวัตถุพยานเป็นหลักฐาน มีการบวชกันมา.

ผมเชื่อว่าสมัยหนึ่งได้รับผลเป็นที่พอใจ มีสันติภาพสันติสุขเป็นที่พอใจ
 ในเมื่อมนุษย์ยังอยู่ในสภาพที่ยังไม่มีอะไรมายั่ววนมาชักจูง ให้ไปเป็นทาสของ
 อายคนะเนื้อหนัง คงจะได้รับประโยชน์เป็นที่น่าพอใจ. ที่นี้ยุคต่อมามันเปลี่ยน;
 เมื่อเร็ว ๆ นี้มันเปลี่ยนไปในทางวัตถุ ซึ่งมีเสน่ห์ยั่ววนมากไป, เป็นผู้หลงใหลใน
 วัตถุ. การบวชมันก็ถูกมองไปในแง่อื่น หรือไม่ถูกมองก็ได้ ก็เหลือแต่เป็น
 ประเพณี, บวชตามประเพณี, จึงรู้สึกคล้าย ๆ กับว่า เคี้ยวเนื้เวลานั้นมันเป็นความ
 เสียหายอย่างใหญ่หลวง ที่การบวชไม่ได้รับประโยชน์คุ้มค่า.

จะโทษใครมันก็ยาก คณะสงฆ์ก็ทำอะไรไม่ได้ดอก ถ้าว่าประชาชนเขาไม่
 เอา, หรือถ้าคณะสงฆ์เป็นไปเสียเองด้วยละก็หมกทำเลย, จะหมกไปเลย. ประเพณี
 นี้อยู่ในกำมือของใครที่ควบคุมมันได้? หรือวัฒนธรรมก็ตาม มันอยู่ในกำมือของ
 ใครที่ควบคุมมันได้? มันก็อยู่ในหมู่คนที่มองเห็นประโยชน์เท่านั้น; ไม่ใช่ว่า
 ตั้งกระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงศีลธรรมแล้ว มันจะควบคุมได้ทันที ในเมื่อจิต
 ใจของมนุษย์มันเปลี่ยนไปหมด, สลายไปหมดในทางที่จะมีศีลธรรมหรือมี
 ประโยชน์อย่างสูงสุดในด้านจิตใจ, แล้วก็หยุดออกกันอยู่แค่ประโยชน์ทางวัตถุ ทาง
 เนื้อหนัง โลกก็ก้าวหน้าไปตามทางของวัตถุอย่างวิ้ง; ส่วนทางธรรมะ
 ทางศาสนาเคยมีการบวชนั้น มันก็เหลืออยู่อย่างประเพณีที่ไร้ความหมายมากขึ้น ๆ.

ฉะนั้นผม จึงขอร้องให้ช่วยกันมองดู ปรับปรุงให้ประเพณีนั้นมัน กลายเป็นสิ่งที่มีตัวตน มีประโยชน์ หรือเป็นของจริงขึ้นมา; นั้นแหละจะช่วย แก้ปัญหาได้; แต่วิกฤตการณ์อันนั้นมันหนักมาก. เช่นที่ว่าเสียประโยชน์ไป ปีหนึ่ง ๆ สำหรับนักบวชเป็นแสน ๆ นี้, แล้วกำลังจะถูกมองเป็นกาฝากสังคม; แล้วจะทำอย่างไรได้ มันเป็นยุคเป็นสมัยที่ต้องเปลี่ยนไป ๆ. มันก็คงจะวกกลับมา หากความถูกต้องได้ออกสักครั้งหนึ่ง ถ้าเราช่วยกันปรึกษาหารือ ให้เกิดความเข้าใจที่ ถูกต้องขึ้นมาในเรื่องนี้, ในเรื่องบวชโดยเฉพาะ นี้จะเป็นรากฐานอันดีของศีลธรรม ทั้งหลาย, แล้วศีลธรรมก็เป็นรากฐานอันดีของการแก้ปัญหาทุกชนิดในโลกนี้.

ถ้าเราจะมองกันสั้น ๆ มันก็รู้สึกใจหาย คือทำลายเศรษฐกิจมากกว่าที่จะ ทำให้เกิดประโยชน์แก่เศรษฐกิจ และพร้อมกันนั้นก็ไม่ได้ทำให้เกิดประโยชน์ในด้าน จิตใจ ที่เป็นความมุ่งหมายของศาสนาโดยแท้จริง ก็ต้องยอมรับอย่างเห็นอกเห็นใจ อย่างไม่ขัดใครออกไป แต่อย่างมีความรับผิดชอบร่วมกัน ช่วยกันแก้ไข; จะ ไปพึ่งรัฐบาลก็ไม่ได้ ไม้รู้ว่าใครอยู่ที่ไหน เข้าใจอย่างไร, จะพึ่งคณะสงฆ์ก็ยังไม่ ได้ เพราะคณะสงฆ์ก็ไม่สามารถจะควบคุมหมู่ภิกษุ. คณะสงฆ์ก็ไม่มีอำนาจ ที่จะควบคุมภิกษุ เช่นเดียวกับที่ผู้ปกครองแผ่นดินมีอำนาจปกครองคนในแผ่นดิน.

ต้องยกให้ว่าเป็นยุคที่มีกรรม มีบาป มีอะไรก็สุดแท้; แต่ว่าแก้ไขได้ โดยที่ทุกคนช่วยกันทำความเข้าใจให้ถูกต้องเสียใหม่ ก็ถือเอาความผิดเป็น ครู.

ฉะนั้น ความผิดนี้แพงหน้อย ก็ยอมรับมันแพงหน้อยให้มันเป็นครู ให้ เกิดการแก้ไขให้ถูกต้องกลับมา คงจะเรียกว่าเป็นการลงทุนที่ดีเหมือนกัน. มันจะ

ทำอะไรได้ เพราะเราเกิดมาอยู่ในสภาพอย่างนี้แล้ว, และความผิดพลาดนี้มันค่อยๆมา, ค่อยๆมา โดยไม่มีใครรู้สึก, โดยไม่มีใครเจตนาโดยตรง, มันเป็นเพียงความผลอเรือของมนุษย์เอง; ไปทำเล่น ๆ ทำเหลวไหลกับของจริง แล้วก็หันไปนิยมเรื่องทางวัตถุ เรื่องทางจิตมันก็ไม่เข้าใจ จนการบวชก็กลายเป็นเรื่องไม่รู้อะไรจะเรียกว่าอะไรดี.

มีคนเขามาเล่าให้ฟัง เป็นเรื่องจริง บวชลูกชาย ๓ คน ผีเนนาที่เป็นมรดกตกทอดมานั้นหลุดไปเป็นของนายทุน, ไปกู้เงินมาที่ละหมื่นๆ บวชลูกชายสามคนหมดพอดีไม่ใช่เล่น แล้วเป็นเรื่องจริงด้วย. จะทำอะไรได้ กำลังอยู่ในวิกฤตการณ์อย่างนี้ แล้วก็ใครเขาจะมาช่วยแก้ไขให้ได้; มันก็เป็นเรื่องแก้ไขเอง. สิ่งที่เคยมีประโยชน์มีคุณมีอานิสงส์มันเปลี่ยนเป็นอย่างนี้ เพราะว่าไปรับเอาผิด ไปถือเอาผิด ไปยึดเอาผิด คือไปเปลี่ยนแปลงค่าของมันนั่นเอง โดยไม่รู้สึกรู้สีก้าว. มันมีค่ามากอย่างที่ว่า แต่แล้วมันไปเกิดการเปลี่ยนแปลง ชนิดที่ไม่ได้ทำกันเพื่อจะไปรับประโยชน์อันนี้ ก็ตกเป็นหน้าที่ของพวกเราในยุคนี้ บัจจุบันนี้ที่มีมันเกิดรู้สึกขึ้นอย่างนี้; ผมว่าจะเลิกไม่ได้ เพราะของนี้มันถูกมันดีตลอดกาลนิรันดร ที่นี้เราไปทำผิดกันอย่างไรส่วนไหน ก็แก้กันในส่วนนั้น. ขอให้สนใจพิจารณาอย่างยิ่ง ในข้อที่ว่าธรรมะนี้ไม่มีเปลี่ยน, เปลี่ยนไม่ได้, ถูกตลอดกาล; แต่ว่าคนเข้าไปจับฉวยเอาผิด ไม่ถูกต้องธรรมะ แล้วไปทำกันอย่างงมงาย ผิดๆ ก็เกิดอันตรายขึ้นมา คล้ายกับหูกยาเอาไปใช้อย่างเป็นทางการไปเลย.

หวังอยู่นักศึกษาทั้งหลายในโลกนี้ จะเหลือบตามองมาทางนี้ ทางสิ่งที่เรียกว่าศาสนา ที่เป็นรากฐานของศีลธรรมกันมาก ๆ มันจะค่อยๆเปลี่ยนกลับไปสู่ความถูกต้อง. เดียวนี้การศึกษาในโลก รวมทั้งประเทศไทยเราก็คือ ไม่สนใจ,

ไม่สนใจต่อสิ่งที่เรียกว่าศาสนาที่เป็นรากฐานของศีลธรรม, ไม่มีคำว่าศีลธรรมรวมอยู่ในสิ่งที่ใช้เป็นข้อมูลสำหรับการศึกษา, ทั้งโลกมันเป็นอย่างนี้ มันก็ไม่มีศีลธรรมในโลก. โลกก็วนาหลงไปสักครึ่งสักก่อน ก็เลยได้สติขึ้นมา ก็จะหันกลับขึ้นมาใหม่, มาสนใจพระเจ้า มาสนใจศีลธรรม มาสนใจศาสนา. ที่จริงมันเป็นวิทยาศาสตร์ คือเท่าที่มนุษย์จะต้องอยู่ด้วยสิ่งที่เรียกว่าศีลธรรม จึงจะรอดอยู่ได้, มันเป็นเรื่องวิทยาศาสตร์ มองเห็นได้โดยวิธีการอย่างวิทยาศาสตร์ เห็นชัดเลย; แต่ไม่มีใครมอง กลับบักทั้งไปว่า โอ๊ย, เป็นเรื่องบ้าบอไม่มีเหตุผล ไม่มีรากฐาน. ไม่มีสาระ เขาไม่มองกันอย่างนั้น.

ฉะนั้นในหลักสูตรของการศึกษาคควรจะให้ได้ศึกษาเล่าเรียน ให้รู้จักกับสิ่งที่เรียกว่าศีลธรรมแท้จริง คู่กันมากับโลก, แล้วควรจะเรียนประวัติศาสตร์ของสิ่งเหล่านั้นมากกว่า ที่จะไปเรียนประวัติศาสตร์ของคน ชนิดที่เป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ เรื่องการเมือง เรื่องอะไรต่างๆ. ผมมองดูหลักสูตรที่เขาปรับปรุงใหม่ มีคนส่งมาให้ดูเมื่อไม่กี่วันนี้ มันก็ยังไปใหญ่ คือไม่มีอยู่ในหลักสูตร ที่มันจะบังคับควบคุมให้คนกลับไปสู่ศีลธรรม, ไปเรียนสิ่งที่ไม่ต้องเรียนมากมายก่ายกอง, สิ่งที่เป็นไปได้เรียน. ฉะนั้น การศึกษาระบบนี้ก็ยังไม่ช่วยโลกได้; ต้องวินิจฉัยกันใหม่ วิจัยวิจารณ์กันใหม่เรื่อยๆ ไป ให้พบจุดที่ถูกต้อง สิ่งเหล่านั้นก็จะหมดเอง.

แต่ยังอยากจะแยกเอาไว้สักชนิดหนึ่งว่า ขึ้นชื่อว่าศีลธรรมนั้นแม้จะงมงาย หรืองมงายไปบ้าง ก็ยังมีประโยชน์แก่ทางสันติ. คนที่หลงไหลในทางศีลธรรมนั้น ไม่ทำผิดไม่ทำชั่ว แม้จะงมงาย. แต่ที่บวชเข้าไปแล้วไม่เข้าไปเกี่ยวกับศีลธรรม, ไม่ได้เข้าไปในตัวศีลธรรม ในจุดของศีลธรรม, การบวชมันเลยไม่ส่งเสริมศีลธรรม. ฉะนั้นการบวชก็มีผลน้อยกว่าการมีศีลธรรมอย่าง

งมงามของพวกชาวบ้าน; สู้ชาวไร่ชาวนาก็ไม่ได้, เขามีศีลธรรมอย่างงมงามเขา
ยังเว้นอะไรได้มากกว่า. การบวชชนิดที่มันเกิดพันทาง มันเปลี่ยนเป็นของพันทาง
กลายเป็นอะไรไปเสีย.

เอาละ, เป็นอันว่า เราน้อย่าไปคิดอะไรมาก มีก็คนก็ตามใจ มองดูข้อนี้
ให้เข้าใจ, แล้วก็ช่วยกันคนละไม้คนละมือ แต่ให้สุดความสามารถ ช่วยให้การบวช
กลับไปสู่ความถูกต้อง และเพื่อให้ศีลธรรมกลับมา, แล้วปัญหาที่เรากลัวนั้นจะหมด
ไป, ค่อยๆ หมดไป. เคี้ยวนี้กำลังเป็นวิกฤตการณ์ หรือเป็นผลของวิกฤตการณ์
อีกที; แต่ยอมรับเอาว่า รักษาโครงสร้างไว้ก็ยังดี โครงสร้างที่ไม่ค่อยจะมีเนื้อ
หนัง หรือจะพูดให้ดีกว่านั้นอีกหน่อยก็ว่า รักษาเมล็ดพืชนี้ไว้ก็แล้วกัน, ค่อยไป
เพาะว่านกันใหม่ในแผ่นดินที่ดี เหมือนกับหัวต่างๆ ที่เป็นดอกไม้ก็ดี ผลไม้ก็ดี
พอถึงฤดูหนึ่งมันก็ตาย, ต้นตายเหลือแต่หัว. นี้เราก็คิดว่าศาสนาอาจจะเหลืออยู่
ในสภาพอย่างนั้นบ้าง, มันคงไม่วินาศหมด; ต่อไปนี้ก็เพาะปลูกกันใหม่ให้ดี.

ที่นี้ก็อยากจะให้มองในแง่ดี คือว่าเรามีบุญนะ ที่ได้เกิดมาในยุค
ที่มันเสื่อมทราม; ถ้าเราเกิดมาในยุคที่มันถูกต้อง สบายไปหมด เราก็ไม่ต้องทำ
อะไร, เราก็นอนสบายไปกับเขาด้วย; อย่างนี้ไม่เรียกว่าได้บุญ. เราเกิดมาใน
ยุคที่มันมีวิกฤตการณ์ร้ายแรง เมื่อเป็นผู้แก้ไขเราก็ได้บุญ; เพราะมีคนเดือดร้อน
เพราะมีคนยากจน, เพราะมีคนเสียอะไรนี้ เราก็ได้บุญ เพราะได้ช่วยเขา, ไป
แก้ไขเขา; มีคนขาดแคลน, คนมั่งมีก็ได้บุญเพราะได้ช่วยเขา.

อย่าท้อใจว่า เกิดมาในยุคที่ศาสนาเสื่อม โลกเป็นกลียุคเหลือเกิน;
ไม่ต้องท้อใจ ตีกลับว่า เราเกิดมาสำหรับที่จะให้บุญมากที่สุด ในยุคที่มีงานทำ

อย่างนี้, ฉะนั้น ผมก็ไม่ท้อใจดอก; แต่ผมก็นึกว่ามันยังเป็นไปไม่ได้; คือมันจะกลับมาเร็ว ๆ นี้, มันจะเป็นไปไม่ได้; แต่ก็ไม่ท้อใจ ก็ตั้งเข็มเป้าหมายทำไปเรื่อย.

มีปัญหาอะไรอีก ตามอีกก็ได้.

นี่เรื่องของมนุษยทั้งโลกนะ ไม่ใช่เรื่องของใครคนใดคนหนึ่ง. ศาสนาไหนที่กำลังเป็นอย่างนี้ทั้งนั้นแหละ; ไม่เฉพาะพุทธศาสนา. ศีลธรรมของทั้งโลก, การศึกษาก็ของทั้งโลก มันกำลังผิด โลกกำลังเสื่อมศีลธรรม; ไปเจริญองกามทางสนุกสนาน ทางสวยงาม ทางความหลงใหล ทำให้เห็นแก่ตัว คอยจะเอาเปรียบผู้อื่นมากขึ้น.

ถ้าเราไม่รู้จักแยกตัวเราออกมาเสีย เราก็จะรู้สึกท้อแท้ รู้สึกว่าโชคร้ายเสียหายยุบยับไปหมด เราแยกตัวมาเป็นผู้ที่ไม่ให้สิ่งเหล่านั้นครอบงำเรา แล้วเราจะแก้ไขสิ่งเหล่านั้นก็ยิ่งดีกว่า.

บางที่ผมคิดว่าจะพูดกันอีกวันละครั้งวันละครึ่ง
 ยกเว้นแต่วันพิเศษมีอะไร คู่สักพัก กว่าจะออกพรรษา. ติดต่อกันไปทุกวัน
 หอกันที่ ไปคิดไว้สำหรับจะพูดหรือถามกันวันหลัง. ถ้าไม่มีอะไรถามวันนี้

ปรทัตตูปชีวี

ท่านที่เป็นราชภฏ ผู้ลบบวชทั้งหลาย,

การบรรยายในวันนี้ ผมจะกล่าวโดยหัวข้อสั้น ๆ ว่า “ปรทัตตูปชีวี”, เป็นการทำความเข้าใจให้กว้างขวางออกไป เกี่ยวกับหัวข้อหลายๆหัวข้อ ที่ได้กล่าวมาแล้วเมื่อวาน ซึ่งเป็นการกล่าวแต่โดยย่อเท่านั้น, ผมเห็นว่า ถ้าเข้าใจความหมายของคำเหล่านี้ ก็จะช่วยให้มีประโยชน์หลายทาง, อย่างแรกก็คือ ให้ประพจน์ได้ดียิ่งขึ้น, แต่ว่ายังมีทางที่จะเป็นประโยชน์อย่างอื่น; เช่น รัฐธรรมะกว้างขวางออกไป, รู้คำพูดคำที่สำคัญๆ กว้างขวางออกไป.

การพูดนักปรารภ การมาบวชของท่านทั้งหลายที่เป็นราชภฏ; ฉะนั้นจึงเลือกข้อความที่จะเป็นประโยชน์มากที่สุด เท่าที่จะเลือกได้ ในขอบเขตอันนี้, ก็จะมีพจนานุกรมจะนำเอาความหมายของคำว่า “ปรทัตตูปชีวี” นี้ไปใช้ได้อย่างไร, ให้ท่านเห็นว่ามันจำเป็นหรือไม่? เคี้ยวนี้เราจะพูดกันโดยละเอียดและโดยเฉพาะหัวข้อใดหัวข้อหนึ่งนั้น มันก็ต้องคุยกันหลายแง่หลายมุมให้มันละเอียดจริงๆ.

สิ่งแรกที่เขานิยามคู่กันก็คือ ดูถ้อยคำนั้น ๆ และ ความหมาย ของ ถ้อยคำนั้น ๆ และจะเอาความหมายนั้นไปใช้ให้เป็นประโยชน์ได้อย่างไร เรียกตามวิธี เรียกในภาษาบาลีที่ว่า โดยพยัญชนะ คือโดยตัวหนังสือของมัน, และโดยอรรถะ คือดูความหมายของมัน คู่อีกทีก็คือดูโดยประยุกต์ ในข้อที่ว่าเราจะเอาไปใช้ให้เป็น ประโยชน์ได้อย่างไร. ขอให้จำไว้สำหรับใช้ในการศึกษาหรือดูความหมายของคำใด ก็ตาม ที่เราจะศึกษาในทางธรรมะ, หรือแม้แต่เรื่องทั่วไปที่ไม่เกี่ยวกับธรรมะ. ถ้าจะศึกษาเรื่องใด โดยหัวข้อว่าอย่างไรแล้วก็จะต้องหาทางเข้าใจ ๓ ประการนี้ จะ เป็นเครื่องรับประกันว่ามันเพียงพอ : ดูโดยพยัญชนะ ว่าตัวหนังสือมันว่าอย่างไร, ดูโดยอรรถะ ว่าความหมายของมันเป็นอย่างใด แล้วก็ดูโดยประยุกต์ ว่าเราจะเอา ไปใช้ได้อย่างไรจริงๆ.

ที่นี้ก็จะต้องทราบ ว่า คำพูดคำเดียวที่มีความหมายเป็นสองชั้น เรียกว่า สองความหมายก็ได้, เรียกว่าความหมายสองชั้นก็ได้. ความหมายในทางภาษาคน ก็อย่างหนึ่ง ใน ภาษาธรรม ก็อีกอย่างหนึ่ง ภาษาคนก็คือที่ชาวบ้านทั่วไปเขาก็พูด ก็เข้าใจกันได้ โดยไม่ต้องศึกษาเล่าเรียนอะไรอีก. ส่วนภาษาธรรมนั้น จะพูดเป็น แต่ผู้ที่มีมองเห็นลึก หรือศึกษาธรรมะมาอย่างเพียงพอ จึงจะเห็นความหมายใน ชั้นลึกนั้นได้. ฉะนั้นจึงถือว่าทุกคำมีความหมายเป็นสองชั้นเสมอ : ชั้นธรรมคา สัมมัญและชั้นลึกซึ่งเห็นและพูดกันไม่ได้ก็คน.

นี้ถ้าจะดูตามที่มันมีอยู่จริง เรายังพบว่า มันมีภาษาที่ใช้พูดกันอยู่, และมีความหมายได้เป็น ๓ ชนิดหรือ ๓ ประเภทอีกอย่างหนึ่ง : ก็ภาษาของคน อัมธพาล, แล้วก็ภาษาคนธรรมคา, กับภาษาของนักปราชญ์.

ยกตัวอย่างให้ฟังเช่นว่า; ภาษานัณฑพาลของคำว่าจิตว่าง ก็หมายถึง จิตที่คนอันธพาลแก่งทำว่าว่าง แล้วทำไปเพื่อจะเอาเปรียบ; พอถึงคราวที่จะ รับผิดชอบ มันก็ไม่รับผิดชอบ, แล้วก็อ้างว่าทำจิตว่างเสีย, ซึ่งหนังสือพิมพ์ เอาคำว่า จิตว่างไปล้ออยู่บ่อยๆ; นั่นเป็นจิตว่างภาษาคณอันธพาล.

ที่นี้ จิตว่างภาษาคณธรรมดา ตรงไปตรงมา ก็คือจิตที่ไม่คิดไม่นึกอะไร, จิตที่อยู่เฉยปราศจากการคิดนึกรู้สึกอะไร.

และจิตว่างภาษานักปราชญ์ นักธรรม หรือภาษาพุทธศาสนาโดยแท้ จริง. คำว่า “จิตว่าง” หมายความว่า มันเป็นจิตที่รู้สึกอยู่ หรือ คิดอยู่ ตามปรกติ; แต่ปราศจากความหมายแห่งตัวกู-ของกู.

นี่เป็นตัวอย่างสำหรับเข้าใจ และขอให้จำไว้เป็นหลัก ว่าที่ทุกคนอยู่ใน โลกนี้ มันทุกคนอยู่สามชั้นอย่างนี้, แล้วทำความยุ่งยากลำบากให้แก่กัน หรือถึง กับทะเลาะวิวาทกัน; อย่างน้อยที่สุด ก็ช่วยทำประโยชน์ให้แก่กันและกันไม่ได้ เพราะมันทุกคนไม่รู้เรื่อง ทุกคนคนละภาษา. นี่คือภาษาอย่างนี้ ภาษาไทยด้วยกัน แต่มันยังมีสามภาษาอยู่อย่างนี้.

ความหมายของคำปรทัตตูปชีวี.

ที่นี้เราจะคุกคำว่า “ปรทัตตูปชีวี” ตามตัวพยัญชนะ ก็ว่า ปรทัตตะ-
อุปะ - ชีวะ - เข้าไปมีชีวิตอยู่ด้วยสิ่งที่บุคคลอื่นให้ ทั่วหนังสือคือพยัญชนะว่า

มีชีวิตอยู่ด้วยสิ่งทีบุคคลอื่นให้ ก็ได้, หรือว่ามีชีวิตทีบุคคลอื่นให้ก็ได้ เป็นสองอย่าง, อย่างน้อยเป็นสองอย่าง. เรามีชีวิตชนิดทีคนอื่นเขาให้ : ให้ชีวิตก็อย่างหนึ่งละ. เรามีชีวิตอยู่ด้วยสิ่งอุปกรณต์ต่างๆ ทีคนอื่นให้ ก็ได้; นี้โดยพยัญชนะโดยคัวหนังสือ มันเล่นตลกได้ถึงอย่างนี้ จนไม่รู้ว่าจะเอาอย่างไหนกันแน่. แต่เราก็ต้องรู้ไว้ ว่ามันเป็นได้อย่างนี้โดยทางตัวพยัญชนะ.

ทีนี้ โดยอรรถนะ นี้ มันก็ถกความออกมาจากพยัญชนะ; แต่มาขยายให้ซุกซ้นไป คือ มองไปยังการเป็นอยู่ ชนิดที่อยู่ได้ด้วยความช่วยเหลือของผู้อื่น ได้แก่คนนั้น คนนั้นคนนั้น; เช่นได้แก่ภิกษุ หรือได้แก่พวกเปรต ซึ่งตรงกันข้าม. แม้แต่คำว่า ภิกษุเองนี้ จะแปลว่า ขอดาน ก็ได้, หรือจะแปลว่า ผู้ที่รับทาน ทีเขาถวาย ในฐานะเป็นเครื่องบูชาก็ได้, นี้ความหมายมันเป็นอย่างนี้. *ปรทัตตูปชีวี* ผู้ที่มีชีวิตอยู่ได้เพราะสิ่งทีผู้อื่นให้; แม้สุนัขและแมวตามธรรมดามันก็อยู่ด้วยของทีผู้เลี้ยงให้; *ภิกษุก็อยู่ด้วยบัจฉัยทีหายกลถวาย.* นี้เป็นเครื่องเปรียบเทียบ.

ถ้าดูโดยประยุกต์, ดูโดยประยุกต์ก็ดูว่า หลักการอันนี้จะเอาไปใช้ได้อย่างไร? มันหมายเลยไปถึงว่า ถ้าทุกคนยอมรับข้อเท็จจริงอันนี้, และมีหลักการทีมันเข้ากับข้อเท็จจริงอันนี้, แล้วมันจะเกิดประโยชน์อะไรขึ้นมาแก่ผู้อื่น หรือแก่สังคม หรือแก่โลกทั้งโลก, ซึ่งผมคิดว่าเป็นเรื่องทีควรจะพิจารณาเป็นอย่งยิ่ง โดยเฉพาะคำๆนี้.

สำหรับภาษาบาลี ถ้าเราพูดว่า *ปรทัตตูปชีวี* นี้หมายถึงบุคคลผู้มีชีวิตอยู่ด้วยสิ่งของทีผู้อื่นให้ แต่ถ้าพูดถึงภาวะคือ มิใช่บุคคล คือความเป็นผู้มีชีวิตอยู่

ได้ด้วยสิ่งที่ผู้อื่นให้ เหมือนกัน ก็มีคำว่า ปรทัตตูปชีวีตา เป็นต้นเกิดขึ้น มันแจกศัพท์โดยผันไปตามวิภक्ति บัจฉัยของภาษา หมายถึงคน ก็ได้, หมายถึงภาวะอันนั้นก็ได้, หมายถึงกิริยาอาการ ที่กระทำอย่างนั้นก็ได้ มันแจกผันไป. แต่เดี๋ยวนี้เราเอาคำว่า ปรทัตตูปชีวี เป็นหลักคำเดี่ยวก็พอ คือผู้มีชีวิตอยู่ด้วยสิ่งที่ผู้อื่นให้.

จะให้เข้าใจยิ่งขึ้นก็ขอให้ฟังต่อไป; ภิกษุมีชีวิตด้วยสิ่งที่ผู้อื่นให้ แต่มันหลายความหมายหลายระดับ : ให้อย่างให้คนขอทาน; หรือว่าให้อย่างบูชาคุณความดีที่ภิกษุได้กระทำ, หรือให้ชนิดที่ผู้ให้จะได้บุญ เป็นต้น ภิกษุเป็นปรทัตตูปชีวี.

ลักษณะของผู้เป็นปรทัตตูปชีวี.

ที่นี้ ข้าราชการ ตามความหมายตรงไปตรงมาก็เป็นปรทัตตูปชีวี; มีชีวิตอยู่ได้ด้วยเงินเดือนที่พระราชาให้ หรือที่องค์การที่ทรงอำนาจให้คือทางราชการให้เป็นต้น. โดยส่วนคนเลี้ยงชีวิตเป็นอยู่ได้ด้วยเงินเดือนนั้น ก็เป็นความหมายแห่งปรทัตตูปชีวี.

ขอทานที่เป็นคนทุพพลภาพไม่มีปัญญา ขอทานโกง ขอทานปลอม ขอทานอะไรก็ไม่ต้องคิดถึง; เราพูดถึง ขอทานจริง ๆ โดยตรงก็เป็นปรทัตตูปชีวี.

ที่นี้ เปเรต นั้น เป็นคำโบราณเรียกคำบรรพ์ ไม่มีทางเลี้ยงชีวิตด้วยตนเอง แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง, เลี้ยงชีวิตอยู่ได้ด้วยส่วนบุญ ที่ญาติทั้งหลายอุทิศส่งไปให้ ก็เป็นปรทัตตูปชีวี.

พูดถึงคำว่า ราชภักดิ์ อย่างนี้เรียกว่า เป็นปรทัตตูปชีวีโดยสมบุรณ์; ราชะภะภูจะ แปลว่า ผู้อันพระราชาเลี้ยง, ภะภูจะ แปลว่า ถูกเลี้ยง เป็นกรรม- วาจก, ราชภักดิ์คือผู้ที่ถูกเลี้ยงโดยพระราชา. ราชภักดิ์นี้เป็นปรทัตตูปชีวีโดยตรง ตามตัวหนังสือ, เคี้ยวก็จะพูดกัน.

นี้อย่างผมเรียกตัวเองว่า “พุทธทาส” ยังเป็นปรทัตตูปชีวีหนักขึ้นไปอีก เพราะอาศัยพระพุทธเจ้ากิน ว่าอย่างนี้ดีกว่า; พูดด้วยคำธรรมคาสามัญ พุทธทาส เป็นทาสของพระพุทเจ้า นี้ก็มีความหมายปรทัตตูปชีวีอยู่ในตัว.

ปรทัตตูปชีวีคืออะไร ?

ข้อที่ ๑. ปรทัตตูปชีวี คืออะไร? ตอบไปอย่างนี้: ผู้มีชีวิตอยู่ด้วย สิ่ง^๕ที่ผู้อื่นให้; นี้เป็นการมองตามธรรมคาสามัญ, มองเห็นได้ง่ายๆ. ที่นี้บอก แล้วว่า คำนี้มันมีความหมายต้น มีความหมายลึก จะเรียกอีกอย่างว่า มีความหมาย ทางกายวัตถุ เอาร่างกายเนื้อหนังเป็นหลักก็มี, แล้วเอาทางวิญญาณจิตใจเป็น หลักก็มี, คือเป็นฟิสิกส์หรือว่าเป็นเมตาฟิสิกส์ (metaphysics).

ถ้ามองให้ลึกทางฝ่ายวิญญาณ จะต้องพูดได้ว่า สิ่งที่มีชีวิตทั้งหมด เป็น ผู้ที่พระเจ้าสร้างพระเจ้าเลี้ยงอยู่โดยธรรมชาติ. พระเจ้านี้ถ้าถือศาสนาพระเจ้า ก็เอา พระเจ้าที่เขาคือกันอยู่. ถ้าถือศาสนาที่ไม่มีพระเจ้า ก็ต้องหมายถึงพระธรรม คือ ธรรมชาติ หรือกฎของธรรมชาติ.

กฎของธรรมชาติทำให้เกิดเรา เกิดสิ่งที่มีชีวิตขึ้นมา เรียกว่าสร้างมาแล้วมันควบคุมดูแลสิ่งๆ ให้เป็นอยู่ได้ โดยกฎของธรรมชาตินั้น. ในความหมายลึกๆ ทุกคนเป็นปรทัตตูปชีวี ทั้งสัตว์มนุษย์ทั้งสัตว์เครื่องจักรด้วยซ้ำ; แม้กระทั่งต้นไม้ต้นไม้มันก็เป็นเรื่องที่พระเจ้าสร้าง พระเจ้าเลี้ยงอะไรทั้งนั้น. ความหมายที่ลึกมันมองได้แบบนี้; ส่วนจะมีประโยชน์อะไรหรือไม่ คอยๆ ไป; อย่าเพ้อคิดเสียว่า มันเทลิดเป็ดเป้งบ้าง บอๆ ไม่สนใจดีกว่า; อย่าคิดอย่างนั้น. ถ้าคิดกันอย่างนั้นจะไม่เข้าใจอะไร นอกไปจากที่ตามองเห็น.

ฉะนั้นจึงถือว่า คำว่าปรทัตตูปชีวี เป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุด ที่จะต้องสนใจ เพราะจะทำให้เกิดสันติสุขแก่ทุกฝ่าย. ถ้าเรายอมรับว่า เราเป็นปรทัตตูปชีวีโดยบริสุทธิ์ใจ มันไม่มีทางที่จะทำอะไรแก่ใครได้ ในทางที่เบียดเบียนและเป็นวิกฤตการณ์ทั้งหลาย. ที่มองไม่เห็น ว่าตัวเป็นปรทัตตูปชีวี ก็ยกหัวชูหางและเบียดเบียนผู้อื่น. นี้ขอให้อ่านไว้ก่อนว่า มันเป็นสิ่งสิ่งหนึ่ง ที่จำเป็นที่สุด ที่จะต้องสนใจ แล้วก็มองให้เห็น และ จะนำมาซึ่งสันติ.

ที่นี้คุยต่อไปอีกว่า ถ้าเราเข้าใจกฎแห่งอิทัปปัจจยตา ซึ่งมีรายละเอียดที่ได้บรรยายมากมายแล้ว ไปศึกษาๆ เถอะ. นี้ว่าโดยใจความ กฎอิทัปปัจจยตา มันมีอยู่ว่า เพราะสิ่งนี้มีสิ่งนั้นมี, เพราะสิ่งนี้มีสิ่งนั้นมี, เพราะสิ่งนี้มีสิ่งนั้นมี, ทอยกันไป ไม่มีที่สิ้นสุด. กฎที่ทำให้เป็นอย่างนั้นเรียกว่ากฎแห่งอิทัปปัจจยตา, แล้วมีอาการคือว่า ทำให้สิ่งนี้มีโดยสิ่งนี้, เพราะสิ่งนั้นทำให้สิ่งนั้นมี, สิ่งนั้นทำให้สิ่งนั้นมี เป็นลำดับไป มันเป็นกฎอิทัปปัจจยตา.

ถ้าคุณโดยกฎนี้แล้ว ทุกอย่างหมดเลยเป็นปรตัตตูปชีวิตี คือมีชีวิตอยู่เพราะสิ่งที่ผู้อื่นให้ ก็คือปัจจัยอย่างนี้. มันทำให้เกิดผลอย่างนี้, เหตุอย่างนี้มันทำให้เกิดผลอย่างนี้; แล้วผลอย่างนี้กลายเป็นเหตุ ก็ทำให้เกิดผลอย่างอื่น, ผลอย่างอื่นกลายเป็นเหตุก็ทำให้เกิดผลอย่างอื่นต่อไป, ไม่มีอะไรในโลกนี้ที่ไม่เป็นอย่างนี้; ใช้คำว่าในโลกนี้นะ ไม่ได้หมายถึงนอกโลกนะ, ไม่มีอะไรในโลกนี้ที่จะไม่เป็นอย่างนี้; เพราะฉะนั้น ทุกอย่างเป็น ปรตัตตูปชีวิตี.

มันตรงกับคำพูดที่ทุกคนยอมรับ แม้ในปัจจุบันนี้ว่า เราอยู่คนเดียวในโลกไม่ได้, คำว่า "เราอยู่คนเดียวในโลกไม่ได้" นั้น อย่ามองสั้น ๆ เพียงแต่ว่าเนื้อหนัง ร่างกายปากท้อง. มันมีส่วนลึกส่วนจิตใจส่วนอะไรอีกมากมาย ที่ว่าเรา จะอยู่คนเดียวในโลกไม่ได้ โดยปราศจากความช่วยเหลือของสิ่งอื่นหรือผู้อื่น; นี่มันไม่ลึกจนมองไม่เห็นคอก, มองเห็นได้โดยไมยาก แต่ขอให้มองลึกไปถึงด้านจิตใจด้วย. ถ้าเราไม่มีคนอื่นอยู่ในโลกร่วมกับเราด้วย เราก็จะต้องตายและสูญพันธุ์. เกียวนี้เราก็ต้องกิน ต้องใช้ ต้องเกี่ยวข้องกับ สิ่งมากมายหลายอย่าง ที่ผู้อื่นเขาทำให้หรือสร้างขึ้นมา.

ถ้ายอมรับว่า อยู่คนเดียวในโลกไม่ได้ แล้วจะอย่างไรต่อไป? ก็ต้องทำให้มันอยู่รวมๆ กันไปได้ โดยอาศัยอุดมคติที่ว่า ต่างฝ่ายต่างอาศัยสิ่งที่ผู้อื่นให้. ใครอยู่นอกขอบเขตอันนี้บ้าง? ก็ไปพิจารณาตนเองก็แล้วกัน; เหมือนอย่างที่เราจะพูดว่า ธรรมชาติหรือพระเจ้าก็ตาม สร้างเรามา, และเลี้ยงเราไว้, แล้วทำลายลงไปเมื่อถึงวาระที่ควรจะทำลาย, แล้วก็สร้างขึ้นมามีอีก, แล้วก็เลี้ยงเอาไว้, แล้วก็ทำลายลงไปเมื่อถึงคราวที่จะทำลาย. นี่คือกฎแห่งอิทัปปัจจยตา. นี่แก่ทุกสิ่ง

ที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต, หรือที่เรียกว่า ที่มีชีวิตอยู่ตามปกติก็เป็นอย่างนี้ ไม่เป็นอย่างอื่น อะไรที่มันมีชีวิตละก็มันต้องมีอาการที่ว่า เกิดขึ้นมาแล้วก็เป็นไปตามกฎ แล้วก็ดับไปตามกฎ; แล้วก็เกิดขึ้นมาอีก เป็นไปตามกฎ แล้วก็ดับไปอีก; ก็เรียกว่ากฎมันสร้าง มันเลี้ยง มันควบคุม แล้วมันทำลายที่เขาต้องการจะให้มันขลัง ให้มันศักดิ์สิทธิ์ เขาจึงใช้คำว่าพระเจ้า, พระเป็นเจ้ามันน่ากลัวกว่า, คนจะได้นับถือยึดถือ. เราดูพระเจ้าสร้างมา .พระเจ้าเลี้ยงไว้ พระเจ้าอุปเสีย พระเจ้าสร้างขึ้นใหม่ ตามเรื่องตามราว.

นี่สำหรับคำว่า ราชภฏ นั้นแหละ เป็นตัวปรทัตตูปชีวี. นี้ก็จะเห็นได้ในความหมายทุกความหมาย : ในความหมายภาษาคน เราก็อยู่ด้วยเงินเดือน พுகกันตรงๆ. ในความหมาย ทางภาษาธรรม ก็อยู่ได้โดยการศึกษา โดยการคุ้มครอง โดยอะไรต่างๆ. ที่เราจะได้รับจากที่มาที่เราจะได้รับ. ฉะนั้นผมจึงอยากจะพูดเสียใหม่ว่า ถ้าจะเป็นราชภฏ ก็เป็นข้าราชการกัน ให้จริงตรงตามความหมายนี้แล้ว ปัญหาต่างๆ ก็จะหมด, จะไม่มีปัญหาที่ว่าโกงบ้างอะไรบ้างอย่างที่กำลังเป็นปัญหา.

นี่สรุปความในชั้นนี้ว่า แสดงให้เห็นว่า ปรทัตตูปชีวินั้นคืออะไร; ก็อย่างนี้ ขอให้ครบในทุกแง่ทุกมุม ว่ามันเป็นอยู่ด้วยสิ่งอื่น มันสร้างขึ้น หรือมาหล่อเลี้ยงไว้ ไม่ได้เป็นอิสระแก่ตัว. การที่มาสอนกันผิดๆ เรื่องอิสรภาพ เสรีภาพ หรืออะไรชนิดที่ทำให้ยกตัว เห็นแก่ตัว มันเป็นคำสอนที่เป็นอันตราย.

“ปรทัตตูปชีวี” มาจากอะไร?

ที่นี้คู่ต่อไปข้อที่ ๒ ว่ามันมาจากอะไร? นี่เป็นหลักที่ผมใช้อยู่ ในการศึกษาหรืออธิบายอะไรก็ตาม คือเอาหลักในพระพุทธศาสนาง่าย ๆ ที่มีอยู่ : เรื่อง *อริยสัจ* ก็อะไร, มาจากอะไร, เพื่อประโยชน์อะไร, จะได้เช่นนั้นโดยวิธีใด, ก็เป็นพวก logic แต่ว่าเป็น logic อย่างที่เราใช้กันอยู่ในวงพุทธศาสนา ก็อะไร, จากอะไร, เพื่ออะไร, โดยวิธีใด?

ที่นี้ถ้าจะว่าลัทธิ *ปรทัตตูปชีวี* นี้มาจากอะไร? มันเนื่องจากอะไร? จึงต้องมีความรู้เรื่องนี้ หรือต้องมีหลักเกณฑ์อันนั้นขึ้นมา. ก็ตอบว่า : เนื่องจากว่า ถ้าโลกมันขาดคุณธรรมข้อนี้ แล้วก็จะเกิดวิฤตการณ, คือถ้าเราไม่ยอมรับว่า ชีวิตของเราเนื่องด้วยผู้อื่น คือขึ้นอยู่กับผู้อื่น หรือมีผู้อื่นเลี้ยง ต่างคนต่างอยู่อย่างนั้น โลกนั้นก็จะมีแต่ความแข็งกระด้าง แล้วก็นำมาซึ่งวิฤตการณทั้งหลาย ในระหว่างมนุษย์กันเอง.

กล่าวกัน ในทางภาษาคน หรือ ภาษาธรรม ก็ได้; ถ้าภาษาคนธรรมดา, ถ้าเราไม่ยอมแก่กันและกัน, ไม่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่กันและกัน ในฐานะผู้มีบุญคุณแก่กัน, แล้วโลกนั้นมันจะเป็นอย่างไร? ในชั้นที่ลึกขึ้นไป ถ้าเราไม่ยอมรับกฎเกณฑ์อย่างที่ว่า พระเจ้าสร้าง อะไรทำนองนี้ มันก็ยิ่งกระด้างไปกว่านั้นอีก.

และยังจะคู่ได้ทั้ง ในแง่ของศีลธรรม และ ในแง่ของปรัชญา ในแง่ของศีลธรรม ก็คือ คู่เห็นกันชัด ๆ แล้วนำมาปฏิบัติให้ได้ มีตัวจริงเห็นอยู่ สำหรับปฏิบัติให้ได้ มันก็จะเกิดศีลธรรมขึ้นมา.

คุณในแง่ของปรัชญานั้น คือ คุณกันไนแง่ของสมมุติฐานเรื่อยไป ไม่รู้จบ; แต่มันก็ยังมองเห็นได้ว่า มันเป็นอย่างนั้น. ถ้าผลทางปรัชญานั้นถูกเอามาปฏิบัติ มันก็กลายเป็นศีลธรรมไป; ความรู้ที่กำลังวิ่งไป ๆ นั้น มันอยู่ในรูปของปรัชญา พอมาหยุดอยู่ในการปฏิบัติ มันก็เป็นรูปของศีลธรรม หรือจริยธรรม. ฉะนั้น เราจะศึกษา เรื่องความที่สัตว์มีชีวิตเป็นอยู่ได้ด้วยสิ่งที่ผู้อื่นหรือสิ่งอื่นให้; จะศึกษากันได้ทั้งในแง่ของปรัชญา หรือในแง่ของศีลธรรม ถ้าใครชอบปรัชญาก็เอาไปศึกษาดูได้, ก็จะได้นำมาสู่ศีลธรรม ที่จะทำให้โลกนี้มีสันติ.

ทีนี้อยากจะดูเลยไปถึงว่า ทำไมเราจึงไม่มีความสำนึกในคุณธรรมข้อนี้ หรือในข้อเท็จจริงอันนี้? เราไม่เอาใจใส่กันเลย, หรือว่าถ้าเราอยากจะเอาใจใส่ขึ้นมา เราก็เอาใจใส่ในทางคัดค้านมากกว่า. นี่เราจึงเลยไม่มีการใช้คุณธรรมข้อนี้สำหรับสร้างสันติภาพ ถ้าจะพูดก็พอจะแยกออกได้เป็นสัก ๓ ตัวอย่าง:—

เช่นว่าเพราะเรามีทิวฐิแห่งตัวกู เต็มปรืออยู่ในหัวใจ เราก็นึกว่า มันเสียเปรียบโวย ที่เราจะยอมเป็นผู้ที่ให้ผู้อื่นเลี้ยง หรือถูกเลี้ยงโดยผู้อื่น, มันมีทิวฐิแห่งตัวกูอันแข็งกระด้าง อยู่ในจิตใจของคนทุกคนในโลก, เขาก็ไม่ยอมรับข้อนี้ และไม่อยากจะยอมรับ.

ทีนี้อีกอย่างหนึ่งก็ว่า เรามันเป็นทาสของอายตนะ : ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เกินไป, มันเมาในสิ่งนี้มากเกินไป จนลืมดู ลืมคิดว่า เรานี้เป็นอยู่อย่างมิใช่เป็นอิสระแก่เรา. ไม่หอบขึ้นมาดู. ในการที่เราไม่เป็นอิสระแก่ตนนี้ เพราะไปหลงไหลในเรื่องความเอร็ดอร่อย ทางเนื้อทางหนัง ทางวัตถุ ที่เรียกว่า

เป็นทาสของอายตนะ, เป็นทาส ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ก็ทำให้ไม่มองเห็น ข้อเท็จจริงอันนี้ และไม่ยอมรับ ไม่เคารพ ไม่อยากจะรับ ไม่อยากจะเคารพ.

อีกอย่างหนึ่ง ก็จะต้องพูดว่า เพราะว่าเราไม่ได้รับการอบรมอย่างนี้ ตั้งแต่ อ่อนแต่ออกมา, เราไม่ได้รับการอบรมจากบิดามารดา ครูบาอาจารย์อะไรอย่างนี้; เว้นไว้แต่ผู้ที่หนักอยู่ในศีลธรรมหรือวัฒนธรรมเก่าแก่สมัยโบราณ เขาจะสอนให้เรา นึกอย่างนี้, ให้ง่ายที่สุดก็สอนเด็ก ๆ ว่า พระเจ้าสร้าง พระธรรมสร้าง พระธรรม ปกครอง พระธรรมคุ้มครอง. เขาอบรมอย่างนี้ แล้วมันก็จะมีความคิดอย่างนี้; แต่เดี๋ยวนี้ยุคทันสมัยนี้ไม่อบรมกันอย่างนี้ เติลิกเบ็ดเบียงไปอย่างอื่น ให้มีมานะทิฎฐิ, ให้มีความแข็งกระด้าง จนมัวเมาในอิสรภาพเสรีภาพอะไรก็ตาม, ไม่ยอมลงหัวให้ แก่ใคร โดยคิดดั่งว่า เราอยู่ในโลกคนเดียวไม่ได้ เราต้องเป็นหนี้บุญคุณของคน ทุกคนในโลก.

นี่คือคำตอบที่ว่ามันเนื่องมาจากอะไร เราจึงต้องมีคุณธรรมข้อนี้ คือการ ยอมรับว่า เราอยู่ได้ด้วยการให้ของผู้อื่น; คือมันมาจากการที่โลกจะเต็มไปด้วย วิกฤตการณ์ ถ้าเราไม่มีคุณธรรมข้อนี้. เพราะฉะนั้น เราต้องมีคุณธรรมข้อนี้ อยู่ในจิต อยู่ในโลก.

“ปรทัตตอุปชีวี” เพื่ออะไร ?

ที่บัญญัติหาต่อไปเป็นอันดับที่ ๓ ก็คือว่ามันเพื่ออะไร? นี่ก็ต้องการ จะชี้ให้ชัด เหมือนเป็นเครื่องชี้ชวนให้ยินดีศึกษาและปฏิบัติ โดยหลักการอันนี้, มีหลักการอันนี้ ก็ยอมรับว่า:—

ข้อที่ ๑. เรามีชีวิตอยู่ด้วยการเลี้ยงของสิ่งอื่น, เพื่อประโยชน์ว่าเราจะมีศีลธรรมขึ้นมา, เป็นศีลธรรมที่จะช่วยให้โลกนี้มีสันติ, เพื่อให้โลกนี้มีสันติ. เราจะมีหลักศีลธรรมข้อนี้ มีสันติสุขแบบโลกพระศรีอารยกันก็ได. แบบโลกพระศรีอารยนั้นมันมีรายละเอียดมาก แต่ว่าโดยใจความก็คือ ไม่มีความเบียดเบียน มีแต่ความรักใคร่ และไม่มีความขาดแคลนอะไรเลย.

ถ้าเรายอมรับและนี่ก็อยู่เสมอกว่า เรามันมีชีวิตเนื่องด้วยผู้อื่น, ต่างฝ่ายต่างเนื่องแก่กันและกัน, อย่างนั้นมันไม่เบียดเบียน มีแต่รักใคร่หว้อกเดียวกัน แล้วมันก็ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ก็เลยไม่ขาดแคลน. โลกนี้ก็จะเป็นโลกพระศรีอารยขึ้นมาในทันที; ถ้าเราถือหลักเกณฑ์อันนี้ มันก็เป็นศีลธรรม ที่ช่วยให้โลกมีสันติสุขส่วนบุคคล, มีสันติภาพส่วนสังคมขึ้นมาได้ นี่เป็นข้อที่ ๑.

ข้อที่ ๒. ผมอยากพูดว่าเศรษฐกิจก็ดี การเมืองก็ดี การปกครองเป็นต้นก็ดี ในโลกนี้ จะดีเลิศ, นี้เข้าใจว่าคงฟังไม่ออก, ผู้ฟังยังฟังไม่ออก, มันจะดีเลิศได้อย่างไร? เดี๋ยวนี้เรามีเศรษฐกิจคดโกง, คือเครื่องมือสำหรับจะเอาเปรียบผู้อื่น, มีการเมืองสำหรับจะเอาเปรียบผู้อื่น, มีการปกครองเพื่อประโยชน์แก่ตัว เพื่อทำนาบนหลังคนอื่น; เพราะเราไม่มีเมตตากรุณาต่อกัน; เพราะเราไม่ถือเสมือนหนึ่งว่า มันเป็นสหกรณ์กัน ทุกคนในโลก ซึ่งจะต้องให้และจะต้องรับ คือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน คือเอาปรัชญาที่ว่า เราอยู่คนเดียวในโลกไม่ได้มันขึ้นมาเป็นหลัก.

ถ้าหัวใจมันค้ำค้ำอยู่ด้วยความจริงดังกล่าวข้อนี้แล้ว ก็ไม่มีใครโกงใครได้, ไม่มีใครสามารถจะเอาเปรียบผู้อื่นได้, ก็มันทำไม่ลง. เศรษฐกิจมันก็ไม่

เป็นเครื่องมือสำหรับเอาเปรียบผู้อื่น แต่มันเป็นไปเพื่อช่วยให้ทุกคนที่เป็นเพื่อน
ทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ได้อยู่กันอย่างเรียบร้อย ผาสุก หรือถูกต้อง.

การเมืองก็เหมือนกัน มันก็จะมีเจตนาอันบริสุทธิ์ เพื่อทำให้เกิดสันติสุข.
เที่ยว^{นี้}ก็พูดกันอยู่แล้ว เห็นกันอยู่แล้ว; การเมือง^{นี้}สำหรับกวนเมือง หรือถ้า
หนักขึ้นไปอีกก็สำหรับโกงเมือง. ถ้าการเมืองระคับโลกก็สำหรับกวนโลกให้มันยุ่ง
หรือว่าเป็นการโกงโลกเลย, โกงธรรมชาติเลย.

ถ้าเรามีความรู้สึก ข้อนี้คือมันต้องให้แก่กันและกัน เพราะเราอยู่คน
เดียวในโลกไม่ได้ก็, หรือเพราะตามกฎแห่งอิทัปปัจจยตา : ไม่มีสิ่งใดยู่ได้
ตามลำพังมันเอง ผลัดกันเป็นเหตุและเป็นปัจจัย หรือเป็นเหตุและเป็นผลแก่กัน
และกัน ก็ทำสิ่งที่เรียกว่า เบียดเบียนผู้อื่น เอาเปรียบผู้อื่น ทำนาบนหลังผู้อื่น
มันทำไม่ได้; เพื่อประโยชน์อันนี้ ขอให้มึคุณธรรมข้อนี้.

ข้อที่ ๓. ผมอยากจะพูดว่า จะมีครอบครัวแห่งสันติสุข คือผัวเมีย
จะรักใคร่กันอย่างสุดชีวิตจิตใจ ไม่ขบถ ไม่ทรยศ. ถ้าเราเข้าใจข้อนี้ถูก เราก็จะ
ต้องเข้าใจว่า สามีก่เลียงภรรยา ภรรยาก่เลียงสามี ในน้ำหนักที่เท่ากัน แม้ว่าใน
รูปร่างที่ต่างกัน. ถ้าทั้งสองฝ่ายยอมรับว่า ต่างฝ่ายต่างเลียงอยู่ซึ่งกันและกันอย่าง
นี้; มันจะเกิดอะไรขึ้น? ถ้ามันเกิดแยกจากคู่เลียงมึง; อีกฝ่ายย้อนว่าคู่เลียง
มึง; มันจะเกิดอะไรขึ้น? มันก็จะมีอาการเหมือนกับกั๊กกัน. ขอให้สังเกตดูให้
ดี ถ้ามีการทอดคนลงไปเป็นผู้ถูกเลียงกันทั้งสองฝ่าย ทั้งสามีและภรรยา มันจะรัก
กันสักเท่าไร, มันจะเห็นอกเห็นใจกันสักเท่าไร มันจะเป็นครอบครัวชนิดไหน;
จะขบถทรยศต่อกันและกัน ก็ทำสิ่งที่ไม่ชอบใจให้แก่กันและกันได้อย่างไร;

เหมือนที่กำลังเป็นปัญหาอยู่ในเวลานี้. ฉะนั้น เรายอมรับข้อที่ว่าเรามีชีวิตอยู่ด้วยสิ่งที่ผู้อื่นให้ สิ่งทีผู้อื่นเลี้ยง มันจะนำมาซึ่งความปกตีสุข ไม่มีทางที่จะข้ามเหงกัน.

ข้อที่ ๔. มองไปว่า ในวงธุรกิจการงานทั้งหลาย ก็จะมีสันติ. ตัวอย่างเช่นว่าระหว่าง ลูกจ้างกับนายจ้าง หรือระหว่าง ผู้บังคับบัญชากับผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา เรื่อยไป ที่เป็นคู่ๆกัน ที่ต้องเกี่ยวข้องในวงธุรกิจทั้งหลาย ทั้งเรื่องเล็กเรื่องใหญ่; ถ้าเรายอมรับข้อนี้ก็หมายความว่า ลูกจ้างก็ยอมรับว่านายจ้างเป็นผู้เลี้ยง, และนายจ้างก็ยอมรับว่าลูกจ้างเป็นผู้เลี้ยง, หรือจะเป็นผู้บังคับบัญชากับผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ก็จะต้องมองเห็นว่า มันต้องช่วยเลี้ยงซึ่งกันและกัน แก่กันและกัน ต่อกันและกัน มันก็เกิดความรักใคร่, สิ่งที่เราเรียกว่าสไตรค์หรืออะไรอย่างที่กำลังมีอยู่นี้ มันมีไม่ได้. เกียวนี้โลกกำลังระบาศด้วยปัญหาการสไตรค์มากขึ้นๆ; เพราะว่า มันไม่มีรากฐานอันลึกซึ้งในข้อนี้ มันเกิดจากตัวใครตัวมัน.

ข้อที่ ๕. พวกนักการเมืองทั้งหลายนี้ จะมีหน้าที่ทำให้โลกให้มีสันติโดยส่วนเดียว, โดยอย่างเดียว ไม่มีเรื่องอย่างอื่น คือ เขาสามารถทำให้โลกให้มีสันติ เพราะว่าเขาจะซื้อสัตย์ต่อหน้าที่ของตน. เกียวนี้ทำไมเราจึงแยกนักการเมืองออกมาพูดเป็นคนเดียวโดยเฉพาะ ก็เพราะว่าเรามองคุณักการเมือง ในฐานะเป็นบุคคลสำคัญในโลก โดยเฉพาะปัจจุบันนี้ คือผู้ที่เขาสามารถจะจัดโลก เราเรียกว่านักการเมืองระดับโลก. ถ้าเขาจัดไปด้วยความโง่ มันก็โลกนี้ก็จะเป็นโลกนรก, ถ้าเขาจัดด้วยความฉลาดคือถูกต้อง โลกนี้ก็จะเป็นโลกสวรรค์ได้ เอามาเป็นรากฐานสำหรับการจัดให้มันถูกต้อง. ผมคิดว่า ต้องความรู้หรือการยอมรับรู้และปฏิบัติในข้อที่ว่า เราเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน, ต่างฝ่ายต่างเลี้ยงกัน. ที่นี้

ก็ไปคุยซึนักการเมืองในเวลา^{นี้} ในโลก^{นี้} มันต่างฝ่ายต่างจัดเพื่อประโยชน์แก่ตัวหรือพวกของตัวทั้งนั้น. ปากก็พูดว่าร่วมมือกัน ช่วยเหลือกัน; แต่มันเพื่อประโยชน์ของตัว, จะร่วมมือต่อเมื่อตัวได้เปรียบหรืออย่างตึกก็เพียงว่าเมื่อตัวจะตายจึงจะร่วมมือกัน.

ข้อที่ ๖. ข้าราชการกับประชาชนนี้จะไม่มีความผูกพัน. เคยวันปัญหาที่มันมีอยู่ ข้าราชการเป็นที่เกลียดชังแก่ประชาชน, หรือประชาชนก็ไม่ไว้ใจ ข้าราชการ, ข้าราชการก็ทำคอร์รัปชัน หรือทำนาบนหลังประชาชน, ประชาชนก็ยังเกลียดข้าราชการ, ไม่มีทางจะแก้ได้. คุณมันยิ่งรุนแรงขึ้นทุกที. หลักธรรมะกลับมา ว่าต่างฝ่ายต่างต้องเลี้ยงกัน มีคนพูดกันอยู่เสมออันไปหมดแล้วว่า *รวมกันเราอยู่หรือแยกกันเราตาย* อะไรทำนองนั้น. ทำไม่ไม่มองเห็นว่า ทำไม่จึงต้องเป็นอย่างนั้น? ต้องมองให้ลึกลงไปว่า มันเป็นอย่างนั้น; เพราะว่าโดยแท้จริงตามธรรมชาติ^{นี้} เรามันเลี้ยงซึ่งกันและกันอยู่. ถ้าเราแยกกัน ก็คือ ไม่เลี้ยงกันแล้วเราก็ต้องตาย, ถ้าเราวมกันเราก็อยู่.

ฉะนั้น เราจะมีความรักที่ลึกที่สุดในโลกทั้งโลกเลย ประชาชนหรือประชาโลกก็ตามที่มันดีที่สุด คือรักกัน, และหวังจะพึ่งพาอาศัยกันและกัน, ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน; เหมือนจะกอดคอกัน ทั้งในกรณีที่เป็นทุกข์และเป็นสุข. เคยวัน^{นี้}เราหาได้ที่ไหน ว่ามันจะกอดคอกัน ทั้งในกรณีที่เป็นทุกข์และเป็นสุข; แม้ภายในประเทศเราก็ยังหายาก, อย่างว่าไปตั้งทั่วโลกเลย. แม้แต่ในครอบครัวก็ยังหาไม่ค่อยจะได้; เพราะเราไม่ยอมรับในข้อที่ ต้องเลี้ยงซึ่งกันและกัน; นั่นคือภาระหน้าที่ที่จะต้องทำ.

ในที่สัจนี้ เป็น ข้อที่ ๗. ข้อสุดท้ายก็จะสรุปความว่า มันจะ เป็นรากฐานที่ดีที่สุดและชั้นลึกที่สุด ชนิดหนึ่งแบบหนึ่งเพื่อยู่แห่งศีลธรรม. เรื่องศีลธรรมจำเป็นอย่างไรพวกกันมากแล้ว ไปหาอ่านดูได้. นี้โลกกำลังวินาศลงๆ เพราะความเสื่อมไปแห่งศีลธรรม โลกจะรอดได้เพราะการกลับมาแห่งศีลธรรม.

นี้เหตุปัจจัยที่จะให้มีศีลธรรม หรือกลับมาแห่งศีลธรรมนี้ เพราะความรู้อันถูกต้องข้อนี้เอง, แล้วเรา ต้องอยู่ในลักษณะที่เรียกว่า เลี้ยงดูซึ่งกันและกัน มันจะทำให้เกิดความรัก ความกตัญญู หรือคุณธรรมอื่น ๆ มากมายหลายอย่าง หรือครบทุกอย่าง, จะไม่ทำให้เกิดคำว่าศักดินา, ระบบศักดินาอะไรขึ้นมา.

เกี่ยวนี้ดูเหมือนว่าเกลียดกันนักคำว่าศักดินา, ระบบศักดินา มันก็มีแง่ที่ควรจะต้องเกลียด ถูกแล้ว; แต่ถ้าเรายึดหลักอย่างนี้ มีศีลธรรมที่เกิดขึ้นมาจากสัจธรรมอันนี้ แล้วก็ ไม่มีสิ่งที่เรียกว่าศักดินา, ในโลกมีไม่ได้. มันตกลงมาเป็นผู้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยน้ำหนักที่เท่ากัน เพราะไม่มีใครเอาเปรียบกัน, เรายึดหลักว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น นี้ ใ้ได้อย่างง่ายดาย.

เกี่ยวนี้ เราไม่อาจจะยึดหลักอย่างนี้ เพราะเหตุหลายๆ ประการ : เรากลัวอย่างนี้ เราระแวงอย่างนี้ เราไม่อาจจะทอดค้วลงไปยึดหลักว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งหมดสิ้น. เรามัน ถือเอาตัวเราไว้ก่อน, เราเอาตัวเราออกไว้ก่อน นั่นอย่างดีที่สุดนะ. ที่มันมันเลยไปถึงว่าเอาเปรียบผู้อื่น มากที่สุดที่เราจะเอาเปรียบได้.

ขออีกครึ่งหนึ่งว่า ธรรมชาติจะที่ว่า เราจะต้องเลี้ยงซึ่งกันและกัน
 นี้จะทำให้เกิดศีลธรรมขึ้นมา; อันนี้เป็นเรื่องทางศีลธรรม, อย่าไปมองในแง่
 ของปรัชญาแล้วค้างเต็งอยู่ที่นั่น. เรื่องปรัชญาทั้งหลายมันมองไปในแง่ที่ทำให้
 ค้างเต็งอยู่ ปฏิบัติไม่ได้. ฉะนั้นต้องมาในแง่ของวิทยาศาสตร์ดีกว่า คือมองเห็น
 อยู่อย่างนี้ ชักๆ อยู่อย่างนี้; เหมือนกับเอามาใส่ผ้ามือकुแล้ว เราสมัครเลี้ยงคูซึ่ง
 กันและกัน, ผูกพันกันอยู่อย่างนี้ ก็เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ ที่ไม่สร้างปัญหา
 ที่ไม่มีความเคียดระแค้น. อย่าต้องไปตั้งไว้เป็นปัญหา ทำไมต้องเป็นอย่างนั้น?
 แล้วทำไมต้องเป็นอย่างนั้น? แล้วทำไมต้องเป็นอย่างนั้น ไม่รู้จักจบ? คือมัน
 ระแวงไว้ว่า จะมีอย่างอื่นดีกว่าหรือถูกต้องกว่า ตามแบบของปรัชญา.

ขอโอกาสที่จะพูดเรื่องนี้สักนิดเถอะว่า เมื่อผมพูดว่า *ปรัชญา* ก็หมายถึง
 ถึงคำว่า Philosophy คือ *ความรู้และความคิดค้นเพื่ออยากจะรู้อันไม่รู้จบ* คือ
 Philosophy. แต่ถ้าคำว่า ปรัชญาตามความหมายของภาษาสันสกฤตหรือภาษา
 บาลี ก็ตาม หมายถึง *ความรู้ที่จบลงไปแล้ว* มีอันโตมคติเด็ดขาด, มี conclusion
 เด็ดขาดแล้ว; อย่างนี้คือปรัชญา ตามความหมายของตัวหนังสือมันต่างกัน
 ดิบกับ Philosophy. เคียวนี้เอามาปนกันเสียหมดแล้ว, รับเอามาใช้ในภาษาไทย
 จนเป็นอย่างนี้ไปแล้ว มันจึงลำบากในการพูด. พอพูดคำว่าปรัชญามันก็ขวางขึ้น
 มาทันที เพราะว่า Philosophy มันไม่ใช่ออย่างความหมายของคำว่าปรัชญา, ก็
 ทราบไว้ด้วย.

ฉะนั้นเราจะให้เรื่องนี้เป็นวิทยาศาสตร์ของศีลธรรม, ไม่ใช่เป็นเรื่อง
 ของปรัชญา Philosophy ที่ไม่มีจุดจบ ไม่มีจุดยืน ไม่มีอะไรที่ตายตัวลงไป. เรา
 เป็นคนโบราณโง่เง่าก็แล้วกัน. มัน มีจุดยืนที่แน่นอน คือ มีเอกลักษณ์อะไรที่

เขาชอบเรียกชอบใช้กันที่แน่นอนว่า เราจะเป็นตัวที่เลี้ยงดูซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน, โดยหลักที่ว่าเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน ทั่วหมดทั้งสิ้น แก่ทุกคน ไม่เฉพาะแต่แก่สามีกับภรรยา, ภรรยา กับสามี. แม้อย่างนั้นก็ยังทำไม่ได้ ภรรยา กับสามีก็ยังกักกันบนที่นอนนั้นเอง; เพราะมันไม่มีหลักอะไรที่จะเป็นเครื่องรับประกันในทางจิตใจ.

นี่ขอให้ดูว่ามันมีประโยชน์อย่างไร? แต่เราใช้คำว่าเพื่อประโยชน์อะไร? เพื่อประโยชน์อย่างนี้ ที่จะต้อง มีหลักเกณฑ์แห่งปรทัตตูปชีวีตา ทำตนเป็นผู้ที่เลี้ยงซึ่งกันและกัน; เพราะว่า ทุกคนจะต้องถูกผู้อื่นเลี้ยง มันจึงจะอยู่ได้.

จะเป็นปรทัตตูปชีวีได้ โดยวิธีใด?

ที่อันสิ้นสุดท้าย ก็มีหัวข้อที่เป็นคำถามว่า โดยวิธีใด? อุคมกติหรือตัวประสงค่อนั้นจะสำเร็จได้โดยวิธีใด? ถ้าว่าโดยหลักมูลฐานของพระพุทธศาสนา ใช้ได้แก่ทุกกรณี, แล้วมันตอบได้อย่างกำปั้นทุบดิน, มันถูกยิ่งกว่าอะไร. พอหมดตัวกู ก็จะเป็นปรทัตตูปชีวีถึงที่สุด; ตัวกูยกหูชูหางอยู่ตลอดเวลา เท่าไร มันก็ไม่มีทางที่จะยอมเป็นปรทัตตูปชีวี, นี้พูดภาษาง่ายๆ ภาษาลึกๆ ก็ยังไปไกลถึงว่า หมกกิเลส หมกกัณฑ์ หมกอะไร, เป็นพระอรหันต์ไปแล้ว ก็จะเป็นปรทัตตูปชีวีอยู่ ตามธรรมชาติ, ตามธรรมชาติเท่าที่มันจะมีอะไรเข้ามาเกี่ยวข้อง.

นี่เป็นข้อเท็จจริงที่เป็นหลักมูลฐานเราจะทำให้ตัวกู ความรู้สึกที่เป็นตัวกูนี้หมดไป ก็จะเป็นอยู่ได้โดยเลี้ยงดูซึ่งกันและกันทุกชั้น ทุกระดับ กระทั่งทั่วโลก. ที่นี้จะแยกช้อยพ้อเห็นเป็นข้อปฏิบัติ เป็นข้อๆ ถ้าทำเป็นข้อ ๑ ข้อ ๒ ก็ว่า:—

ข้อที่ ๑. เราจะต้องมีสัมมาทิฐิ ในข้อนี้, มีสัมมาทิฐิในข้อนี้ ใช้ได้แก่ทุกเรื่อง ไม่เฉพาะเรื่องนี้. แต่ในเรื่องนี้ก็พออย่างนี้ คือ มีสัมมาทิฐิในข้อที่ว่า ตามความเป็นจริงนั้น เราต้องเลี้ยงดูซึ่งกันและกัน; กฎอันนั้นมันเป็นกฎของธรรมชาติ. ผมอยากจะใช้คำที่เหมาะสมคำหนึ่งว่าเป็น “ธรรมสัจจะ”, ธรรมสัจจะเป็นตัวสัจจะของธรรมชาติ; ใครเปลี่ยนแปลงไม่ได้, ใครจะแก้ไขไม่ได้, ไม่มีใครสร้างขึ้น, มันเป็นของมันเอง; นี่เป็นตัวธรรมสัจจะของธรรมชาติ. เราต้องรู้ธรรมสัจจะของธรรมชาติข้อนี้ แล้วไม่อาจจะเปลี่ยนแปลงมัน มีแต่จะประพฤติก้อยตามมันเท่านั้น. ถ้าอย่างนั้นก็เรียกว่ามีสัมมาทิฐิ คือ มีความรู้ ความเข้าใจ ความเห็น ความเชื่ออะไรที่ถูกต้อง ตามธรรมสัจจะของธรรมชาติ. เรื่องที่เราต้องเลี้ยงดูซึ่งกันและกัน เป็นปรกัตตูปชีวิตอกันและกันนี้ มันเป็นธรรมสัจจะของธรรมชาติ; ถ้าเราไม่รู้เราขาดสัมมาทิฐิในข้อนี้. เราจึงทำไปอย่างตรงกันข้าม โดยกิเลสมันชักจูงไปในทางที่ตรงกันข้าม. ฉะนั้นเราจึงพร้อมที่จะเห็นแก่ตัว, แล้วเอาเปรียบผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา.

ข้อแรกจึงได้พูดถึงสัมมาทิฐิก่อน ในทุกกรณี ให้ช่วยจำไว้เป็นหลักสากลของพระพุทธศาสนา คือ ทั้งเนื้อทั้งตัวของพระพุทธศาสนาขึ้นอยู่กับสัมมาทิฐิ จนพระพุทธเจ้ายอมรับว่า *คนเราล่วงความทุกข์ทั้งปวงได้เพราะสมาทานสัมมาทิฐิ*, คือมีสัมมาทิฐิอยู่ในกำมือตลอดเวลา ก็จะล่วงความทุกข์หรือปัญหา ทั้งหมดทั้งสิ้นได้. นี่ให้ใช้ในทุกกรณี ไม่ใช่เฉพาะหัวข้อนี้ ธรรมะข้อไหนก็ได้ ปัญหาข้อไหนก็ได้.

ทั้ง ข้อที่ ๒. อยากรจะระบุว่า ขอให้ช่วยกันทำให้ชีวิตครองเรือนเป็นปรกัตตูปชีวิต ให้มากขึ้นๆ จนกว่าจะสมบูรณ์. ชีวิตครองเรือนนี้ก็ระบุ

ไปยังความเป็นภรรยาสามีนี้ หรือว่าจะเป็นคู่ไหนก็ตามเถอะ พ่อแม่ พี่น้อง ที่มันเป็นคู่ๆกัน อยู่ที่บ้านที่เรื่อนตามประชาชาวโลก. ให้ชีวิตที่ครองเรือนนั้นยึดหลักปรทัตตูปชีวี, คือต่างฝ่ายต่างเลี้ยงฝ่ายตรงกันข้าม. ฉะนั้นทุกฝ่ายต้องเป็นผู้ที่ถูกเลี้ยง อย่าอวดคิไป, ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง เช่นพูดถึงว่าภรรยาเลี้ยงสามี สามีเลี้ยงภรรยา โดยสัดส่วนที่เท่ากัน; แม้ในรูปลักษณะที่ต่างกันก็ไม่ใช่ไร, แต่โดยสัดส่วนที่มันเท่ากัน.

เรื่องที่บ้านที่เรื่อน เรื่องอย่างโลกๆ นะก็ต้องมีหลักนี้ชัดเจนแจ่มแจ้ง อยู่ในจิตใจ. เราต้องเลี้ยงซึ่งกันและกัน โดยอยู่คนเดียวในโลกไม่ได้, ในครอบครัวก็ยังไม่ได้; จะแคบเข้ามาเท่าไรก็ได้, กระทั่งมองเข้าไปข้างใน. แล้วก็อย่าให้เกิดการทะเลาะกันในระหว่างอวัยวะของคนๆ หนึ่ง เรื่องปากทะเลาะกับเท้า อยู่ทำนองนั้น. ใครมีประโยชน์กว่าใคร, ใครเก่งกว่าใคร, ใครจำเป็นกว่าใคร; อย่างนี้ก็อย่าให้มันมี. อวัยวะทุกส่วนในร่างกายของคนเราคนหนึ่งๆ นะ มันหล่อเลี้ยงซึ่งกันและกัน มันจึงอยู่เป็นร่างกายเป็นชีวิตอยู่ได้.

ที่นี้ ข้อที่ ๓. ผมอยากจะพูดตามความเห็น ส่วนตัวยิ่งกว่าอย่างอื่นว่า ไม่ถือหลักที่ให้สิทธิเสมอภาคแก่สตรีอย่างบ้าหลัง; เหมือนที่กำลังนิยมกันอยู่ในเวลานี้ คำว่าเสมอภาคนั้น มันมีความหมาย ๒ ชนิด:-

ความหมายของคนโง่ ก็คือ ทำอะไรเหมือนกัน. เมื่อเช้านี้ก็ได้ยินวิทยุประกาศถึงว่า จะให้สตรีเป็นผู้พิพากษาได้เต็มรูปเหมือนกับผู้ชาย เป็นนายทหาร เป็นอะไรก็ได้ เหมือนกับผู้ชายในรูปเดียวกัน, โดยอ้างหลักว่า สิทธิเสมอภาคของสตรี. อย่างนี้ผมรู้สึกว่ามันเป็นเรื่องหลักตามากขึ้น ในเรื่องทำไปอย่างบ้า

หลัง, ไม่ยอมรับกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินักขึ้น มัน ควรพูดในทางที่ว่า ให้สตรี ก็ได้ทำหน้าที่ ที่สตรีควรจะทำ ให้สุดเหวี่ยงของสตรี, บุรุษก็ทำหน้าที่ ของบุรุษ ให้สุดเหวี่ยงของความเป็นบุรุษ. อย่าไปทำให้เหมือนกัน; ถ้า เหมือนกันแล้วมันจะโง่ ในลักษณะที่ว่า เลี้ยงซึ่งกันและกันไม่ได้. มันจะ เลี้ยงซึ่งกันและกันอย่างไรได้ ถ้ามันไปเหมือนกันทุกกระเบียดนิ้ว. นี่ความหมาย ธรรมดาสามัญต้องพูดยังไง. เพราะฉะนั้นต้องมีหน้าที่ที่จัดสรรไว้โดยเฉพาะ แล้วโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่ธรรมชาตินั้นจัดสรร. ผู้ชายมันกลอดลูกได้เมื่อไร.

มันก็ต้องนึกถึงข้อที่ว่า ธรรมชาตินั้นจัดสรร แต่เขาไม่มองในแง่นี้แล้ว ไปมองเคล็ดไปถึงว่า มันไม่เท่ากัน, มันควรจะทำกันโดยน้ำหนักร โดยสัดส่วน, แต่ว่ารูปลักษณะที่ทำ ไม่จำเป็นจะต้องเหมือนกัน.

ถ้าเราจะถือว่า ให้เลี้ยงซึ่งกันและกัน มันก็ต้องมีการกระทำที่ไม่เหมือน กัน, ถ้าไปทำให้เหมือนกันมันก็เป็นกระเทยไปหมดทั้งสองฝ่าย, ไม่มีพ่อแม่ หรือไม่มี บุรุษสตรี, มันจะเป็นกระเทยหรืออะไรกันไปเสียหมดทั้งสองฝ่าย แล้วใครจะเลี้ยง ลูก แล้วโลกนี้จะไม่มีการตา, โลกนี้มันจะเป็นบ้าเป็นหลังไปเลย เพราะไม่มีมารดา ที่อบรมวิญญาณของลูกเด็ก ๆ. หน้าที่มันต้องต่างกันโดยรูปลักษณะ จึงจะสามารถ สนองให้แก่กันและกันอย่างครบถ้วน เลยเรียกว่า ถูกต้องตามที่ธรรมชาติต้องการ.

มันน่าประหลาดที่ว่า มนุษย์เราในโลกยังมีการศึกษามาก ความคิด ความรู้สึกมันยิ่งเล่นไป ในลักษณะที่ขัดขวางต่อธรรมชาตินักขึ้น. การ ศึกษาอะไรก็ไม่รู้ ยิ่งทำไป ๆ จะยิ่งขัดขวางต่อธรรมชาตินักขึ้น, แล้วมันก็กระต้อน กลับออกมา เป็นวิกฤตการณ์อยู่ในโลกนั้นเอง. นี่ค่อยๆเถอะ จะให้ผู้หญิงทำ

เหมือนผู้ชายทุกอย่างนี้ จะมีปฏิกริยาจากธรรมชาติ เกิดขึ้นมาอย่างเป็นวิฤต-
การณฺ์ ไม่มีสันติภาพ เพราะไม่มีโอกาสที่จะเลี้ยงซึ่งกันและกัน ในลักษณะที่ถูกต้อง
ตามหน้าที่.

ที่นี้ ข้อที่ ๔. ถ้าจะเป็นภิกษุหรือเป็นอะไรก็ตาม ขอให้เป็นอย่างจริง
ตรง ตามนั้น, จะเป็นภิกษุหรือเป็นชาวบ้าน ก็ขอให้ตรงและจริงตามนั้นเถอะ.
ภิกษุจะเลี้ยงชาวบ้าน, ชาวบ้านจะเลี้ยงภิกษุ, ชาวบ้านจะเลี้ยงเนื้อหนังของภิกษุ,
ภิกษุจะเลี้ยงวิญญาณของชาวบ้าน, จะทำเหมือนกันไม่ได้. แต่มันก็เป็นการเลี้ยง
ด้วยกัน. นี้เมื่อสรุปโดยย่อ ชาวบ้านจะเลี้ยงร่างกายของภิกษุ, ภิกษุจะเลี้ยงจิต
หรือวิญญาณของชาวบ้าน. ฉะนั้นชาวบ้านก็ต้องเป็นชาวบ้านให้สมบูรณ์แบบ,
ภิกษุก็เป็นภิกษุให้สมบูรณ์แบบ, แล้วการเลี้ยงซึ่งกันและกันมันก็จะดี ขอให้เข้าใจ
อย่างนี้ จะเป็นอะไรต่อไปก็ได้. ในโลกนี้มันมีหน้าที่การงาน ก็อย่างก็แบบ ใคร
จะทำหน้าที่อะไร ก็ขอให้เป็นอย่างนั้นโดยสมบูรณ์, แล้วก็ตรงตามธรรมชาติ
ต้องการ. ถ้าเป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ก็ชื่อว่า ตรงตามพระพุทธประ-
สงค์ : เป็นพ่อก็ให้ถูกต้อง, เป็นแม่ก็ให้ถูกต้อง, เป็นลูกก็ให้ถูกต้อง, เป็น
หลาน เป็นพี่ เป็นน้อง เป็นอะไรก็ให้ถูกต้อง, แล้วก็ตรงตามธรรมชาติ; มัน
จะเกิดการเลี้ยงซึ่งกันและกันอย่างถูกต้อง ไม่มีปัญหาอะไรเกิดขึ้น.

ข้อที่ ๕. ก็อยากจะพูดว่า อย่าสะเพร่าจนเข้าใจคำนี้ผิด ๆ คือ เห็น
เป็นกาฝากสังคม. เมื่อเขาพูดกันว่า กาฝากสังคม ก็หมายถึงเมื่อคนอื่นต้องเลี้ยง;
นั่นก็เป็นคำพูดที่แคบเกินไป, แล้วผิดต่อหลักการอันนี้ที่ว่า ทุกฝ่ายจะต้องเลี้ยง
ซึ่งกันและกัน; ไม่มีใครเป็นกาฝากสังคมแก่กันและกัน. ถ้าคิดอย่างสะเพร่า
เหมือนที่คนโดยมากเหมือนกันคิดว่า ภิกษุนี้เป็นกาฝากสังคม, *ภิกษุเป็นกาฝากสังคม*

คุณก็ต้องเคยได้ยิน. ในศาสนาอื่นก็เหมือนกัน ก็ถูกหาอย่างนี้ นี้เขาเข้าใจคำนี้ผิด เพราะมองดูอย่างสะเพร่า จึงเห็นเป็นว่า ปรัชตตูปชีวิตนี้เป็นกาฝากสังคม, เพราะมองด้านเดียว. โดยแท้จริง ปรัชตตูปชีวิตนี้ จะเป็นผู้เลี้ยงซึ่งกันและกันทั้งสองฝ่าย, ไม่มีใครเป็นกาฝากให้แก่ใคร. ในเมื่อแต่ละฝ่ายทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง; แต่ละฝ่ายทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง จะไม่มีกาฝากสังคมเลย.

อย่างว่าเราเลี้ยงแมวอย่างนี้ จะว่าแมวเป็นกาฝากของเราไม่ได้ มันทำหน้าที่ของความเป็นแมวอย่างสมบูรณ์ที่สุด และเป็นหน้าที่ที่เราทำไม่ได้. ครั้งหนึ่งเราเคยไม่มีแมว เคียดร้อนที่สุดเลย หนังสือหนังสือของถูกทำลายลงไปคืนหนึ่งวันหนึ่งมากมายเหลือเกินละ; เพราะไม่มีแมวเท่านั้นแหละ. พอมีแมวเท่านั้นแหละ บัญหาก็หายไป; นี่เป็นแต่แมวเท่านั้นเอง มันยังมีความหมายอย่างนี้.

ขอให้ถือหลักให้ถูกต้อง แล้วก็ไม่มีกาฝากสังคม; กาฝากสังคมมันควรจะเป็นผู้ที่ไม่ทำให้เกิดประโยชน์อะไรแก่สังคมโดยแท้จริง. แทนที่มองกันอย่างสะเพร่า ก็เห็นภิกษุสงฆ์เป็นต้นนี้เป็นกาฝากสังคม, หรือรังเกียจความหมายของคำว่า ปรัชตตูปชีวิต, แล้วก็จัดปรัชตตูปชีวิตเป็นกาฝากสังคมไปเสียเลย.

นี่เป็นตัวอย่างของการที่ไม่มีสัมมาทิฐิ. เขาไม่เข้าใจคำนี้, เห็นแก่ตัวเกินไป, ก็เลสชักนำให้เห็นแก่ตัวมากเกินไป; เป็นคนทารุณโหดร้ายบ้าง, เป็นคนอกตัญญูบ้าง, เป็นอะไรต่างๆ เท่านั้นก็ดูเหมือนจะพอแล้ว, และพอแก่เวลาด้วยว่าเราจะต้องกระทำโดยวิธีนี้ จึงจะได้รับประโยชน์อันสูงสุด ที่จะได้รับจากหลักการที่ว่า ทุกคนเป็นปรัชตตูปชีวิต อยู่โดยธรรมชาติ โดยธรรมชาติ อันเด็ดขาด อันเป็นนิรันดร เปลี่ยนไม่ได้.

เอา, ที่นี้ก็รู้ว่า มันคืออะไร? ปรทัตตูปชีวี คือ กฎเกณฑ์ที่ธรรมชาติกำหนดมา ให้เราเป็นอย่างนั้น, แล้วมันเนื่องจากอะไร? ก็ตอบว่า ถ้าไม่มีหลักเกณฑ์อันนี้ เราก็คืออยู่อย่างไม่มีสันติสุขสันติภาพ. นี้เพื่อประโยชน์อะไร? มันก็ตรงกันข้าม คือ เพื่อสันติภาพสันติสุข ไม่มีอะไรที่เป็นปัญหาเกิดขึ้นในหมู่มนุษย์. มันจะสำเร็จได้โดยวิธีใด? ก็คือยอมรับ ยอมรับความประสงค์ของธรรมชาติ, ยอมรับความต้องการของพระเจ้า ที่ให้มนุษย์อยู่กัน โดยหลักเกณฑ์ของปรทัตตูปชีวี ต่างฝ่ายต่างเลี้ยงซึ่งกันและกัน.

ที่จะนำมา ประยุกต์อย่างสมัยนี้ ก็เพื่อจะแก้ไขความเข้าใจผิด หรือ วิกฤตการณ์ที่กำลังมีอยู่ในโลกนี้ คือ การเห็นแก่ตัวของคนทุกคนมากขึ้น ๆ จนไม่รู้จะมากกันอย่างไร. นี้คือปัญหาอันแท้จริง หรือวิกฤตการณ์อันแท้จริง ที่กำลังมีอยู่ในโลกนี้.

นี้ท่านทั้งหลายก็ได้ล้าบวช ในฐานะเป็นราชาภัก เป็นปรทัตตูปชีวีมา ในคำว่าราชาภัก. นี้บวชแล้วได้ชิม ได้ชิมรสของมันหรือไม่? เราจะชิมรสของ ปรทัตตูปชีวีที่สูงขึ้นไป แล้วเข้าใจมัน จนถึงกับนำไปใช้ได้จนตลอดชีวิต ในลักษณะอย่างที่ผมได้กล่าวไปแล้ว, แล้วก็จะมองเห็นได้เองว่า มันเป็นสิ่งที่จำเป็นก็มากน้อย ที่มนุษย์จะต้องมีหลักการอันนี้. ถ้าทุกคนยอมถ่อมตัว ๆ ถ่อมลง เป็นปรทัตตูปชีวี ไม่ยกหูชูหาง โลกนี้ก็มีแต่สันติภาพเป็นแน่นอน.

เอาละเวลาก็หมด, ฝนก็ตก พุทไม่ไต่ยีนแล้ว ก็ยุติกันไว้ที. ตามปัญหาที่คงจะไม่ไต่ยีนอีก.

เป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง.

ท่านที่เป็นราชภักุ ผู้ลาบวช ทั้งหลาย,

ในการบรรยายครั้งที่ ๓ นี้ ผมจะกล่าวโดยหัวข้อว่า “การเป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง” ซึ่งเป็นหัวข้อที่ได้เอ่ยถึงมาแล้ว ในการบรรยายครั้งที่ ๑ ซึ่งเราได้พูดกันถึงเรื่องว่า ควรจะได้อะไรจากการบวช, แล้วก็ได้พูดว่า เราจะได้ลองชิมชีวิตแบบปรทัตคูปชีวิ, เราจะได้ลองเป็นอยู่อย่างต่ำสุด เพื่อมีการกระทำอันสูงสุด นั้นเป็นหัวข้อ. ที่นี้ก็จะได้พูดกันโดยละเอียด.

ที่จริง ก็ไม่ค่อยจะมีรายละเอียดที่เร้นลับอะไรนัก แต่ถ้าจะคุยกันให้มันลึกซึ้งสักหน่อย มันก็มีอยู่เหมือนกัน, แล้วก็ เป็นประโยชน์ไม่น้อย. ขอให้ลองสังเกตดู คือ พยายามฟังดูให้ดี ๆ แล้วก็สังเกตดู จะพบว่า แม้คำพูดคำนี้ ก็มีความหมายอะไรบางอย่างซ่อนเร้นอยู่มาก, เป็นคำพูดที่พูดกันมานานแล้ว

พวกฝรั่งก็พูดมากด้วย plain living high thinking. อะไรทำนองนี้ แต่ดูเหมือนเขาจะไม่ได้มองกันให้ลึกในแง่หนึ่งมุมหนึ่ง เหมือนที่เรากำลังจะมอง, แล้วเราก็จะมองเป็นพิเศษอีก คือในส่วนที่มันจะเป็นประโยชน์แก่ศีลธรรม.

โลกจำเป็นต้องมีศีลธรรม.

เราถือว่า ศีลธรรมเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งในโลกในเวลานี้ ที่จะต้องมี. โลกกำลังจะวินาศ เพราะว่าศีลธรรมกำลังเสื่อมไปๆ โดยไม่มีใครสนใจ หรือว่ารู้สึกค่าของศีลธรรม, แล้วไปหลงว่าพลเมืองมันเกิดขึ้นมามาก, วัตถุพัฒนา มาก, เศรษฐกิจจักไม่ตก, การเมืองไม่ถูกต้อง, โลกจึงระส่ำระสาย หากความสุขไม่ได้.

ผมเห็นว่ามองอย่างนั้น เป็นการมองผิวเผินมาก, ก็ว่าสิ่งที่เลวร้ายเหล่านั้น ทุกสิ่ง มันมีมูลมาจากความที่ไม่มีศีลธรรม; ถ้ามีศีลธรรม คนมีศีลธรรมแล้ว ถึงกับไม่ต้องมีกฎหมายก็ได้, เศรษฐกิจก็ไม่มีใครคดโกงใคร เอาเปรียบใคร, การเมืองก็ไม่มีใครตลบตลึงกับใคร; ทุกอย่างมันเป็นไปอย่างบริสุทธิ์ หรืออย่างถูกต้องไปหมด. เที่ยวนั้นมันไม่มีศีลธรรม แล้วก็จะจัดสิ่งต่างๆ ให้เป็นไปเพื่อสันติสุข มันก็น่าหัว, มันเป็นเรื่องที่กลับกันอยู่.

ฉะนั้นเราจะมองธรรมะ อะไรก็ตาม ขอให้มองในแง่ที่เป็นประโยชน์แก่ศีลธรรม; แม้ท่านทั้งหลายที่เป็นผู้ลาบวชชั่วคราว เป็นราชภักดิ์ ก็ยังมีทางที่จะมองได้มาก และเอาไปใช้เป็นประโยชน์ได้มาก. ตัวอย่างที่ได้พูดไปเรื่อง *ปรทัตตูปชีวี*; ถ้าเราถือลัทธิที่ว่า ขอให้ต่างฝ่ายต่างเลี้ยงซึ่งกันและกัน, เพื่อ

ความรักใคร่กัน, เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น เท่านั้น และ *ปัญหาหนักก็จะไม่มี*. เคียงนี้ต่างคนต่างจะเอาเปรียบ เห็นแก่ตัวก็จะเลี้ยงแต่ตัว จะไม่เลี้ยงผู้อื่น. เรายังเห็นสามมีบ่าบออะไรก็ไม่รู้ ที่เอาเงินไปซื้อเหล็กกินหมก จนลูกเมียไม่ต้องกินอาหารกันก็มี, นี่คิดดู แล้วมันจะมีอาการที่ต่างฝ่ายต่างเลี้ยงกันอย่างไร. ศีลธรรมก็ไม่มีรากฐานที่จะตั้ง คือไม่มีความรัก อย่างว่าทุกคนเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายนี้ มันก็ฆ่ากันขโมยกันอะไรกัน อย่างกับว่าเป็นศัตรูกัน หรือเป็นเหยื่อของกัน.

ในวันนี้ก็เหมือนกันแหละ จะพูดถึง การเป็นอยู่อย่างต่ำและมุ่งกระทำอย่างสูง ในลักษณะที่ จะเป็นประโยชน์แก่ศีลธรรม, หรือความมีอยู่แห่งศีลธรรม, หรือการกลับมาแห่งศีลธรรม, คือเราต้องยอมรับว่า การที่ศีลธรรมจะกลับมา ต้องอาศัยเหตุปัจจัยในแง่มุมต่างๆ หลายๆ มุม; แม้อันนี้ก็เป็นมุมหนึ่งแง่หนึ่งด้วย ที่จะทำให้ศีลธรรมกลับมา. ถ้าเราเป็นอยู่อย่างต่ำ, และมุ่งกระทำกันแต่อย่างสูง ศีลธรรมจะกลับมาเร็วที่สุด; เพราะมันเป็นตัวศีลธรรมในรูปหนึ่งอยู่แล้ว แล้วก็จะดึงศีลธรรมในรูปอื่นๆ เข้ามาได้อีกมาก.

คำว่า “*เป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง*” มันไปพ้องกับคำว่า “*กินอยู่อย่างต่ำ*” ถ้าเราพูดว่า เป็นอยู่อย่างต่ำ ภาษามันกว้างกว่าที่จะพูดว่า กินอยู่อย่างต่ำ; ฉะนั้นจึงขอให้ใช้คำว่า เป็นอยู่อย่างต่ำ, แล้วมันรวมเอาคำว่ากินอยู่อย่างต่ำ เข้าไปไว้ในนั้นด้วยเอง. การเป็นอยู่^{นี้} มันก็ หมายถึงทุกสาขาของการที่มีชีวิตอยู่; ดูเหมือนเขาจะพูดกันว่า *mode of living* อะไรทำนองนี้ มันหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มันจะต้องรวมกันเข้าเป็น *mode of living*; เพราะฉะนั้นเราจะใช้คำว่า ความเป็นอยู่.

ระบบของความเป็นอยู่.

ที่ระบบของการเป็นอยู่ ก็ควรจะมองกันว่า ตั้งแต่เกิดจนตาย. ที่เมื่อยังทำอะไรไม่ได้ ก็จะตัดออกไปก็ได้; มันก็ต้องโตพอที่จะทำอะไรได้; ถ้าเป็นทารกนอนเบาะอยู่ก็แล้วแต่ผู้เลี้ยง. แต่พอเป็นตัวเองขึ้นมา ทำอะไรได้ด้วยตนเอง เราก็คงค้นเรียกว่า มันเป็นระบบการเป็นอยู่ของคน ๆ นั้น.

นี่ผมอยากจะระบุถึงความเป็นอยู่ ลงไป ๔ ระยะ : เรื่อง ๑. การศึกษา, ๒. การงาน, ๓. การพักผ่อน, ๔. การบริโภค, บริโภคผลของการงาน. แต่ละคำมีความหมายกว้าง เช่น : —

๑. คำว่า การศึกษา ก็ศึกษาในโรงเรียน นั้นเป็นลูกเต๋ก ๆ จนโต, แล้วก็ศึกษาอย่างผู้ใหญ่ จนกระทั่งศึกษาชีวิตจิตใจ, ศึกษาได้จนกระทั่งแก่เฒ่าเข้าโลงไป ก็มีการศึกษาอยู่ส่วนหนึ่งเสมอ. ที่นี้ ๒. การงาน ก็เหมือนกัน เรามีการทำงานทำตั้งแต่เป็นเด็ก ๆ มา แม้แต่การช่วยเหลือพ่อแม่ ก็เป็นการทำงาน, ยกการศึกษาออกไปเสีย ก็เป็นการทำงานหมด. ถ้ามีการศึกษาในฐานะที่เป็นการทำงานก็ได้เหมือนกัน. ที่นี้ ๓. การพักผ่อน นั้นสลับกันไปกับการงาน. ข้อสำคัญที่สุดก็คือ ข้อ ๔. การบริโภค แล้วดูเหมือนจะพูดได้เลยว่า ที่ทำมันก็เพื่อกิน, กินทางปากเป็นส่วนใหญ่ กินทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ก็เรียกว่าเป็นการกิน เป็นการบริโภคทั้งนั้น. นี่จึงเล็งถึงการบริโภค นี้ว่าเป็นปัญหาที่สำคัญ ที่จะนำมาซึ่งความผิดหรือความถูก.

อย่างหัวข้อที่พูดนี้ ถ้ากินอยู่หรือบริโภคสูงไป แล้วมันจะผิดอย่างไร? ถ้ากินอยู่หรือบริโภคให้ต่ำ ๆ เข้าไว้ มันจะมีผลดีอย่างไร? ฉะนั้นเราจึงหยิบเอา

ตัวการบริโภคนั้นมาเป็นตัวปัญหาของเรื่องนี้ ก็จะพูดว่า ให้มันต่ำเข้าไปเถอะแล้ว มันก็จะได้มีโอกาสที่จะทำงานที่สูง เป็นชีวิตที่สูงได้.

ที่นี้ สำหรับ การบริโภคนั้น หมายความว่า มันก็บริโภคสิ่งที่เรียกกันว่าปัจจัย; อย่าเล็งถึงบริโภคอาหาร คือ ก้อนข้าว คำข้าว. นั้นมันแคบไป; คำว่าบริโภคใช้ได้กว้างขวาง : บริโภคทางปาก ทางธรรมดานี้ก็มี, บริโภคทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ นั้นก็มี. เพราะฉะนั้น สิ่งใดที่เข้าไปเป็นปัจจัยให้สำเร็จการบริโภค เราก็เรียกว่า สิ่งนั้นแหละเป็นปัจจัยในที่นี้.

การบริโภคนั้นมีปัจจัย ๒ ประเภท คือ — ปัจจัยที่จำเป็นนั้นเป็น ปัจจัยแท้, ปัจจัยแท้ คือปัจจัยที่จำเป็น — อย่างที่ ๒ เป็น ปัจจัยเทียม, ปัจจัยเทียมนั้นไม่จำเป็น คือไม่ควรจะพูดว่าจำเป็น แต่ก็เป็นเรื่องที่ทนออกไม่ได้ ทั้งที่ไม่จำเป็น; จึงต้องเรียกว่าปัจจัยเทียม เพื่อความเล้าโลม. ปัจจัยแท้เพื่อความจำเป็นอยู่ให้ได้.

ปัจจัยแท้จำเป็นต้องมี เมื่อพูดถึงทางร่างกาย ก็คือ ที่เรียกกันว่า ปัจจัยสี่ เคี้ยวรับรู้จักกันมากแล้ว; แม้แต่หนังสือพิมพ์ก็เอาไปพูดได้ ก่อนนั้นรู้กัน อยู่แต่ในวัด ปัจจัยสี่คือ : อาหารอย่างหนึ่ง, เครื่องนุ่งห่ม หรือที่มันเกี่ยวกับ เครื่องนุ่งห่ม น้อย่างหนึ่ง, แล้วก็ที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้สอย ที่มันเนื่องกับที่อยู่อาศัย อย่างหนึ่ง, เครื่องบำบัดโรค น้อยอย่างหนึ่ง เป็น ๔ อย่างนี้.

ที่นี้เราพูดกันแต่เพียงทางฝ่ายร่างกาย หรือการ เป็นอยู่ธรรมดาสามัญ มีปัจจัย ๔; แต่ถ้าจะพูดทางฝ่ายวิญญาณเพิ่มมาด้วย ก็มีปัจจัยสำคัญอีกอันหนึ่ง ก็คือ “ธรรม”, พระธรรม ที่เป็นอาหารของจิตใจ. ปัจจัย ๔ อย่างที่กล่าวไป

แล้วนั้น เป็นเรื่องของทางร่างกาย ทางฝ่ายวัตถุ; ๔ อย่างนี้เรียกว่า บัจจยที่
จำเป็น มันก็มีทางทำให้สูงหรือให้ต่ำหรือให้พอดี อะไรได้มากอยู่เหมือนกัน.

ที่บัจจยเทียม ไม่จำเป็นโดยแท้จริง แต่จำเป็นสำหรับคนที่เป็
นทาสของมัน เพื่อความเล้าโลมก็จะระบุไปสัก ๓ ประเภท : ก็คือ ๑. *กามารมณ*
คือเรื่องทางเพศ; เรียกว่าเพศรส : สตรีรส บุรุษรส อะไรก็ตามใจ นี่เพศรส.
๒. *มทรสพ*, ๓. *สังเสหติด*, นี่เป็นบัจจยเทียม ไม่จำเป็น แต่มันกลับมีบทบาท
ที่ยิ่งกว่าที่จำเป็น; โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกปัจจุบันนี้ บัจจยเทียมกำลัง
มีบทบาทครอบงำโลก หรือว่าเป็นปัญหาในโลกยิ่งกว่าบัจจยแท้. อาชญากรรม
ทั้งหลาย, ความเลวร้ายทั้งหลาย, วิกฤตการณ์ทั้งหลาย, มาจากบัจจยเทียมนี้
ทั้งนั้น.

พิจารณาตุรายละเอียดของบัจจยแท้.

ย้อนมาดูโดยรายละเอียด คืออาหารเป็นบัจจยแท้ก็มีต่ำมีสูง ในหลาย
แง่หลายมุม, แล้วแต่เราจะเอากันในความหมายไหน? ถ้าในทางเกียรติหรือฐานะ
คือของเลวๆ. เมื่อก่อนนี้ *ปลาที่อยู่ทะเล ปลาช้เหร์ไม่น่ากิน* ชื่อเขาเบาราคา
ปลาช้ข้าใช้ผู้ดี. นี่ปลาทุในฐานะต่ำ แต่เดี๋ยวนี้หากินไม่ก่่อยจะได้. นี่ว่าเกียรติ,
สูงต่ำทางเกียรติว่า "ปลาที่อยู่ทะเล ปลาช้เหร์ไม่สู้ดี ชื่อเขาเบาราคา ปลาช้ข้าใช้
ผู้ดี"; เมื่อผมเป็นเด็กๆ เรียนหนังสือเล่มนี้ น้มน้สูงต่ำทางราคาก็มี. เขามัก
หาว่าอาหารสูงคือราคาแพง, อาหารต่ำราคาถูก.

นี่เอาไปคิดดูให้ทีเถอะ ว่ามันยังมีสูงหรือต่ำในทางคุณภาพ ทางคุณสมบัติ. ถ้าเราจะกินต่ำๆ, อยู่กินอาหารต่ำๆ มันก็ต้องมีคุณภาพดี ที่จะเลี้ยงชีวิตได้; แต่ไม่ต้องหุ, ไม่ต้องแพง, ไม่ต้องมีศิลปะ, ไม่ต้องเสียเวลาหรือหมดเปลือง. นี่จะเรียกว่าต่ำแล้วอาหารต่ำนั้นกลับจะถูกอนามัย ดีกว่าอาหารสูง. คุณเองก็แล้วกัน เวลานี้ อาหารยิ่งสูงยิ่งแพง หรือว่าจะยิ่งให้โทษ; อาหารง่ายๆ ไม่ปรุง ไม่ประคิตประคอยให้มากนัก กลับจะมีคุณค่าทางอาหารดี; ฉะนั้นขอให้ไปคิดเอาเองอย่างนี้.

เครื่องนุ่งห่ม ก็เหมือนกัน นุ่งห่มอย่างต่ำ ผ้าซักรักก็ได้; ถ้าว่าที่จริง. แต่ในที่นี้เราหมายถึงว่า ที่มันไม่หมดเปลือง ในการหามา ในการรักษา ในการซ่อมแซม อะไรก็ตาม อย่าให้มันเปลือง ให้มันง่าย. ยกตัวอย่างเช่น จีวรของภิกษุนี้ เรามันทำผิดเสียหมด จนไม่รู้จักความมุ่งหมายเดิม. จีวรที่ภิกษุใช้นี้ เป็นการแสดงถึงความต่ำ ในทางค่า หรือในทางอะไรของเครื่องนุ่งห่ม; แต่ว่ามันสูงในทางจิตใจ.

ที่ว่า ต่ำในทางค่า หรือทางวัตถุนั้น จีวรนี้ต้องไม่คัดไม่เย็บให้เป็นรูปเป็นร่าง เพราะมันหาง่ายมันถูกกว่า, แล้วเอาเศษผ้ามาปะมาชนๆ กันเข้า เย็บติดกันเป็นผืนธรรมดา, แล้วก็มันไม่มีค่า สำหรับพวกโจรจะมาลักเอาไปขาย. จีวรเตี้ยมันผิดหลักเกณฑ์; เช่นผ้าเนื้อดีผ้าเนื้อบางเป็นผืนใหญ่ ขโมยยังลักเอาไปขาย, เอาไปทำอย่างอื่นได้. แล้วยิ่งกว่านั้นยังต้องยอมสี้ เพื่อความทนทาน ไม่ใช่เพื่อความสวยงาม. ฉะนั้น จีวร นั้นจึง อยู่ในระดับที่ต่ำโดยวัตถุ หรือโดยราคาอย่างชาวโลก; แต่มัน สูงในทางจิตใจ หรือความหมายอย่างอื่น.

ที่อยู่ที่อาศัย และ เครื่องใช้สอยต่างๆ นั้น : อย่าง พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวินัยว่า มัน ๗ กีบ ๑๒ กีบ ๗ ฟุต ๑๒ ฟุต แล้วก็ไม่ให้มีอะไรที่ไม่จำเป็น อยู่ในนั้น. เคียวนี้เราก็ทำผิดกันในข้อนี้มาก, แล้วมันมีการเปลี่ยนแปลงจนเป็นคึกใหญ่ๆ สวยงามหรูหรา, มีสิ่งที่ไม่จำเป็นเต็มไปหมด. นี้เรียกว่าทำไม่ถูกพระพุทธประสงค์ ไม่เอื้อเฟื้อต่อพระพุทธโอรสเสียแล้ว. ฉะนั้นจึงขอให้นึกถึงข้อนี้ ถ้าจะถือหลักเป็นอยู่อย่างต่ำแล้ว ก็มีที่อยู่แต่พอที่จำเป็น มีเครื่องใช้สอยแต่ที่จำเป็น.

เคียวนี้เราเอาสิ่งที่ไม่จำเป็นมาใช้ไว้มากเกินไป. เครื่องนุ่งห่มของฆราวาสก็มีลักษณะที่ไม่จำเป็นอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งลวดลายประดับประดา ยักย้ายต่างๆ นั้นมันไม่จำเป็นจะต้องทำ มันเปลืองเปล่าๆ, หรือมันชำรุดเร็ว, แล้วมันแสดงจิตใจที่ต่ำ. เสื้อผ้าที่สวยงามแสดงจิตใจที่ต่ำ, แล้วเป็นไปเพื่อความยั่วยวน เพราะเป็นคนเลวอยู่ในตัวแล้ว. ถ้าแต่งตัวสวยท่าทางจะอ่อน นั้นเป็นโสเภณีอยู่โดยกำเนิดแล้ว ไม่ว่าจะเป็นคนชนิดไหน; ถ้ามีอะไรเพื่อความยั่วยวน ล่อหลอกผู้อื่นแล้วมันก็เป็นโสเภณีอยู่ในตัวแล้ว จะเป็นคนชนิดไหนก็ตาม.

หรือว่าที่ทำลวดลายประหลาดๆ อย่างเสื้ออะไรกัน ผมก็เรียกไม่ค่อยถูก; เสื้อฮาวาย เสื้ออะไรกัน ที่มันมีลายประหลาดๆ นั้น นี้มีจิตใจต่ำ ไปในทางที่ว่า มันไม่มีอะไรที่ จึงต้องใช้ลวดลายเป็นเครื่องอวดกันหรือเป็นเครื่องขู่ผู้อื่น; มัน เป็นสัญชาตญาณของสัตว์ ยกตัวอย่าง เช่น เสือ มันก็ต้องมีลายที่หน้ากลัวที่หนึ่ง เพื่อจะขู่สัตว์อื่น.

ที่มันมนุษย์ไม่ต้องการอย่างนั้น สวมเสื้อเกลี้ยงๆ สีขาวก็พอแล้ว; ที่มัน
 ย้อนไปใส่เสื้อลายน้ำกล้วอย่างสัตว์อีก มันก็กลับไปเป็นสัตว์โดยจิตใจอีก, มัน
 หมกท่าทีจะทำอะไรให้ชีวิตถูกต้อง. หรือว่าถ้ามันเป็นสี่ส่วยเช่นผีเสื้อ นั้นเพื่อจะ
 อดทน, แล้วคนก็จะไปใส่เสื้อสวยๆ อย่างผีเสื้อ; คนมันก็ไม่เป็นคน มันก็
 เป็นผีเสื้อไป.

นี่มันเกล็ดไปอย่างนี้ คือมันไกลจากความถูกต้อง หรือความบริสุทธิ์
 ชนิดที่จะคงไว้ซึ่งสันติ. เครื่องนุ่งห่มก็ดี เครื่องใช้สอยในบ้านในเรือนก็ดี มัน
 เป็นไปแต่ในทางที่จะดึงไปหาความยุ่งยาก สับสน วุ่นวาย เป็นต้นเหตุแห่ง
 อาชญากรรมนานาประการ.

สำหรับเครื่องบำบัดโรค นี้ดูไม่ค่อยมีความเปลี่ยนแปลงเท่าไร; แต่
 ก็มีลักษณะสำคัญมากขึ้น : จะไม่ต้องขมบ้าง จะไม่ต้องเจ็บบ้าง; อย่างนี้เป็น
 เรื่องสำคัญ. นี้ก็ดี แต่ว่ามันทำให้เข้าใจผิดได้ ทำให้เสียนิสัยได้; ฉะนั้นอย่า
 บุกจากันนักเลย ยาที่ไม่ขมไม่เหม็น, หรือการกระทำที่ไม่เจ็บไม่ปวด อย่าไปพอใจ
 กันนัก; ให้มันเจ็บปวด ขม เหม็น อะไรบ้าง จะได้ว่าอะไรได้ดีกว่า คือไม่สำคัญ.

ปัจจุบันจำเป็นแท้ๆ : อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยใช้สอย และ
 การบำบัดโรคนี้ ให้ต่ำไว้ในทางค่าหรือทางราคา, หรือในทางที่ไม่ต้องมีเกียรติ
 หูหระ ให้ต่ำไว้, แล้วเราจะมีโอกาสที่จะสูงในทางอื่นในทางจิตใจ. นี้ปัจจุบัน
 จำเป็น ๔ อย่าง อย่างนี้. ส่วนธรรมะที่เป็นความจำเป็นแก่จิตใจ นั้น ไม่รวม
 อยู่ในข้อนี้ แยกออกไปพูดในกรณีอื่น.

ดูรายละเอียดของปัจจัยเทียม.

ทั้งปัจจัยเทียม คือปัจจัยเล่าโลม กามารมณ์ นี้ก็หมายถึงเพศรส, แล้วก็จะคู่กันกับสิ่งมีนเมา. นี้ก็ได้พิจารณากันโดยละเอียด เพราะ กำลังเป็น ปัญหาามากที่สุดในโลก และมันมีความหมายเป็น ๒ ชนิด : เพศรส ก็อรรถที่ เกิดจากเพศตรงกันข้าม มีความหมายเป็น ๒ ชนิด ก็ต่ำและสูงอีกเหมือนกัน แลละ; ถ้าต่ำก็ของคนโง่คนหลง; ถ้าสูงก็คือของคนที่มีสติปัญญาลึกซึ้งเพียงพอ. นี้นั่นก็เป็นปัจจัยที่ว่ามันหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะธรรมชาติมันสร้างวัตถุ ต่อมา แกลนค์ สำหรับเกิดความรู้สึกทางนิชนมาในคนในสัตว์ก็ต้องมี. แต่ว่ามีอย่างไร เรียกว่ามีอย่างต่ำๆ มีอย่างไรเรียกว่ามีอย่างสูงๆ ก็ควรจะได้อรรถปัจจัย. ให้สรุป ความว่า เรื่องรสที่เกิดจากเพศตรงข้ามนี้ เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้; ฉะนั้น ต้องทำให้ดี ให้ถูกต้อง.

ทั้งที่เรียก มหรสพ นี้คือพวก entertainment ทั้งหลาย คือสิ่งประเล้า ประโลมใจ ทั้งหลาย อะไรก็ได้รวมกันเรียกว่ามหรสพทั้งนั้น, จะโดย ทางตา ทาง หู ทางจมูก อะไรก็ได้, มันเป็นความหมายเพียงประเล้าประโลมใจ. นี้เป็นของ จำเป็นมากสำหรับคนสมัยนี้ จนหลงกันอย่างไม่น่าจะหลง, แล้วทำลายเศรษฐกิจ หรือทำลายอะไรมากเหลือเกิน; แม้แต่การศึกษา ถ้าทำเพื่อประเล้าประโลมใจก็อยู่ในชั้นนี้, ไม่ได้อยู่ในเรื่องอนามย หรือเรื่องบำเพ็ญศโรภภัยใช้เจ็บ.

ฉะนั้นปัญหาเรื่องมหรสพนี้ก็มีเรื่องสูงเรื่องต่ำ เราเรียกโรงหนังนี้ว่า โรงมหรสพทางวิญญาณ ก็เล็งเอาในความหมายนี้; ให้รู้จัก entertainment ใน ระดับสูงฝ่ายวิญญาณ. อย่าไปสู้อิงสิ่งลามกอนาจาร เหมือนกำลังมีและกำลังนิยม

กันอย่างรุนแรงในโลกเวลานี้. ที่กรุงเทพฯ คุณก็เห็นกันอยู่แล้ว ว่าเป็นอย่างไรในเรื่อง มหრศพ, เป็นเรื่องต่ำทรามลงไปถึงเรื่องลามกอนาจาร, เป็นเรื่องกามารมณ์ปนกันไปทั่วทุกมี ถ้าจะมีมหรศพ ก็มีให้มันสูงอย่ามีให้มันต่ำ.

ที่นี้ **สิ่งเสพติด** นี้มันก็เป็นเรื่องที่มีมันหลีกไม่พ้นเหมือนกัน เพราะว่า **สิ่งเสพติด** นี้ มันก็มีค่าตามปกติของมันก็คือการกระตุ้น. คนเราก็ชอบกระตุ้น, มันกระตุ้นกันไปคนละทาง; กามารมณ์กระตุ้นไปทางหนึ่ง, มหรศพกระตุ้นไปทางหนึ่ง. **สิ่งเสพติด** มันก็กระตุ้นไปทางหนึ่ง. สัญชาตญาณของสัตว์มันชอบกระตุ้น มันก็ไปสู่สิ่งเสพติดได้เป็นข้อแรก, แล้วยังมีสิ่งเสพติด ชนิดที่มันมีประโยชน์อย่างหลอกลวง หรือประโยชน์ชนิดที่ไม่คุ้มค่าก็มี; เช่น กินเข้าไป แล้วมันก็มีเรี่ยวมีแรง, หรือกินเข้าไปแล้วมันก็ทำให้กล้าหาญขึ้นมา, หรือกินเข้าไป แล้วมันทำให้คิดสนุกสนานไป.

เมื่อผมเด็ก ๆ คนแก่ เขาพูดว่า **เหล้ามันพูดว่าเอาว** แล้วก็ชวยมันพูดว่าอย่าเพ่อก่อน ยาฝิ่นมันบอกว่า **เฮ้! คิดเสียใหม่ให้แน่นอน**, แล้วกระท่อมมันพูดว่า **หาบคอนเอาไว้ให้กูเอง**. นี้เราพูดกันอยู่อย่างนี้. นี้คือสิ่งเสพติด; แล้วคนแต่โบราณเขารู้จักใช้ประโยชน์จากสิ่งเสพติดชนิดที่ว่านี้ : **เอาเหล้ากระตุ้นให้มันกล้าหาญ**, **เอาฝิ่นชวยยับยั้งความรู้สึกที่ผลุนผลัน**, **เอาฝิ่นไว้สำหรับคิดให้มันละเอียดลออ**, **เอากระท่อมไว้ให้มันเรี่ยวมีแรงทางร่างกาย**. มันก็เลยเข้าไปในขอบเขตของการเสพติดไม่ทันรู้ตัว, ก็เลยหลีกกันไม่ได้ ที่มนุษย์จะไม่เข้าไปแตะต้องกับสิ่งเสพติด. เคียงนี้มีสิ่งเสพติดมาก และที่มีมากที่สุดคือ เรื่องเหล้า เรื่องบุหรี่ อย่างนี้, กระทั่งว่าพวกเครื่องอาหาร เช่นเป็นกาแฟอะไรต่าง ๆ มันก็มีส่วนเสพติด.

มันก็ควรให้สูงไว้, มีสิ่งเสพติดก็ให้มันสูงไว้ ก็มาเสพติดธรรมะกันดีกว่า, เสพติดในรสของธรรมะกันดีกว่า.

นี่เป็นการวางรูปโครงให้เห็นว่า การเป็นอยู่มันมีรูปโครงอย่างนี้ มีการศึกษา มีการงาน มีการพักผ่อน และมีการบริโภค. การบริโภคแยกเป็น ๒ ฝ่าย คือฝ่ายบ้ัจจยแท้กับฝ่ายบ้ัจจยเทียม. เราหลักไม่ได้ทั้งสองฝ่าย ทั้งบ้ัจจยแท้และบ้ัจจยเทียม นี่คือรูปโครงของการเป็นอยู่ ต้องให้มันสูงในทางความหมาย ให้มันต่ำในทางวัตถุ.

โดยหลักว่า ถ้ามันต่ำในทางวัตถุ แล้วมันก็เหลือแต่จะสูงในทางจิตใจ; ถ้ามันสูงในทางวัตถุเสียแล้ว มันก็จะมีแต่ต่ำในทางจิตใจ. เพราะมันไปละโมภโลก ลาก ไปเป็นทาสเป็นบ่าวของวัตถุเสียแล้ว มันต่ำลงไปขนาดนั้น, คือวัตถุมันสูง มันอยู่เหนือศีรษะของคนเสียแล้ว; นี่คนก็มีแต่ต่ำ เพราะวัตถุมันเหยียบเรา, มันเหยียบศีรษะเรา. ถ้าเราเหยียบศีรษะวัตถุ เหยียบวัตถุอยู่ เรามันก็สูง; ฉะนั้น เป็นอยู่ให้มันต่ำๆ แล้ว การกระทำทางความคิด การพูดจาอะไร ก็มัน ก็สูง.

คำว่าสูงต่ำต้องดูทางคุณสมบัติ.

คำว่าต่ำสูงนี้ คุณันได้อีกทีหนึ่ง, คำว่า ต่ำว่าสูง ในทางวัตถุ, วัตถุต่ำ วัตถุสูง, วัตถุไม่มีค่าวัตถุมีค่า, นี่ก็เป็นเรื่องทางวัตถุ; คุณสูงต่ำกันในแง่ของ วัตถุ, กระทั่งร่างกายก็ไม่ดี. ที่นี้สูงต่ำในทางมารยาท หรือการแสดงปรากฏ ออกมาทางกิริยาอาการมารยาททั้งหลาย นี่มัน ก็มีสูงและมีต่ำ.

ที่นี้คำพูดมันหลอกลวง อย่างที่ผสมเคยพูดแล้วพูดอีกว่า ระวังให้คำพูด
 นี้มันเล่นตลก มันหลอกลวง มันสับปลับ, ทำให้ยากแก่การศึกษา. ถ้ามรรยาท
 ท่า มันก็มี ๒ ความหมาย : ท่าคือถ่อมตัวก็ได้, มรรยาท ท่าคือมรรยาทเลวกก็ได้,
 ระวังให้ดี. ถ้าพูดว่ามรรยาทท่า คนนี้มันหยาบกายไร้สมบัตย์ผู้ศักดิ์, ที่นี้มรรยาท
 ท่า คือมันอ่อนน้อมถ่อมตัว, ท่าลงไปอ่อนน้อม ก็เป็นคนอ่อนน้อม. นี้คำว่า
 ท่ามันเล่นตลกหลอกลวง ต้องรู้จักให้ดี.

ที่นี้วิญญานสูงหรือวิญญานต่ำ, จิตใจสูงหรือจิตใจต่ำ; ถ้าทำในทาง
 คุณค่าก็ไม่ไหว; ถ้าทำในทางไม่ทะเยอทะยานไม่ใฝ่สูง มันก็ดีเหมือนกัน; สิ่ง
 ถึงคุณภาพของจิต ว่ามีมากหรือมีน้อย นั้นแหละแน่นอน. คุณค่าคุณสมบัติของ
 วิญญานมันมีท่าหรือมันมีสูง; ถ้าต้องการวิญญานสูงต้องมีร่างกายต่ำ. เราจะ
 ถือหลักอย่างนี้ นี้การเป็นอยู่แสดงภายนอก กินอาหารต่ำมรรยาทท่า อะไรท่า, และ
 ก็มีจิตใจสูงมีวิญญานสูง. แต่ขอให้สังเกตไว้เถอะว่า คำพูดนี้กลับไปกลับมาได้
 หลอกลวงได้, ให้ถือเอาความหมายเป็นหลัก.

ในภาษาบาลีก็มีประโยคอยู่ประโยคหนึ่งว่า ทวิพัญชนะไม่สำเร็จ
 ประโยชน์ในความหมายอรรถะ; อรรถะคือความหมายต่างหากที่จะ ทำให้สำเร็จ
 ประโยชน์, ยึดถือตัวหนังสือแล้วมีทางผิดได้, แล้วก็ไม่สำเร็จประโยชน์ด้วย.
 ความหมายที่ถูกต้องอย่างไร มันจะทำให้สำเร็จประโยชน์? เคียนั้นมันมีคำว่าสูงว่า
 ท่าสับสนกันไปหมด, ก็ต้องดูเอาความหมายเอง; ท่าทราม นี้ก็อย่างหนึ่ง, ท่า
 อย่างอ่อนน้อม นั้นก็อีกอย่างหนึ่ง, มันตรงกันข้ามเลย. ท่าทรามอย่าเอา;
 แต่ท่าอ่อนน้อมนี้รับเอาเข้าไว้ แล้วคนนี้จะสูง ภาษาทางภาคอีสานเขาว่า
 กัมศีระจะจนหัวจกถึงยาง หรือว่าเงศีระจะจนหัวจกคิน. มันเงศีระจะแต่หัวกลับ

จิตกิน ; ถ้ามันก้มหัวมันกลับไปจดยอดคาง, ยอดคันท่าง. ^{นี้}เป็นคำพูดที่มี
 ความหมายดีมาก ในคำสอนเหล่านั้น แต่ไม่ค่อยมีใครสนใจ; ^{ผู้}ที่ถ่อมตัวมัน
 น่ารักน่านับถือ ^{ผู้}ที่จงหองมันน่าเกลียดน่าชัง. ฉะนั้นขึ้นยกหัวไปเถอะมัน
 จะจิตกิน ; ก้มไว้มันจะจดยอดคันท่าง อย่างนี้เป็นต้น.

นี่ขอให้สังเกตเอาเองเถอะ ผมยกมาเพียงเป็นตัวอย่างเท่านั้น คำสูงกับ
 มันหลอก มีความหมายที่หลอกได้ แล้วแต่เราเล็งถึงอะไร; เล็งถึงวัตถุหรือเล็งถึง
 มรรยาภิรยาอาการ หรือว่าเล็งถึงจิตถึงวิญญาณ, แล้วเราก็จำกัความลงไปได้ ว่า
 ควรจะถือเอาอย่างไร, แล้วก็ถือเอา ให้มันเข้ากันกับหลักที่ว่า ถ้าเป็นอยู่อย่างต่ำ
 แล้วก็จิตนั้นก็จะมุ่งไปกระทำอย่างสูงเสมอไป. ถ้าจิตมามุ่งสูงในทางเป็นอยู่เสียที่นี้
 แล้วก็จิตนั้นจะต้องทำเป็นธรรมคา.

พิจารณาเรื่องสูงต่ำแบบสวนโมกข์.

ที่นี้เราก็จะดูคำว่าสูงหรือต่ำกันต่อไป โดยเอาหัวข้อที่ว่า “เป็นอยู่อย่าง
 ต่ำมุ่งกระทำอย่างสูง” มาพิจารณากันอีกให้ละเอียดขึ้น. จะยกตัวอย่าง หลักเกณฑ์
 ที่เรากลือกันอยู่ที่นี่เป็นตัวอย่าง; ^{นี้}หมายความว่ากล่าวอย่างอื่นก็ได้, พูดอย่างอื่น
 ก็ได้, โดยหลักเกณฑ์อันอื่นก็ได้; แต่จะเอาอย่างทีง่าย ๆ ^{นี้}เป็นตัวอย่างเป็น
 อยู่อย่างต่ำมุ่งกระทำอย่างสูง ในความหมายของคำว่า เป็นอยู่อย่างต่ำนั้น เรารู้ว่า :
 ๑. กินข้าวจานแมว, ๒. อาบน้ำในคู, ๓. เป็นอยู่อย่างทาส. ^{นี้}จะเป็นอยู่อย่างต่ำ.

กินข้าวจานแฉะ พังกุแล้วมันก็สลัวๆ อยู่ ไม่รู้อะไรกันแน่ บางคนฟังไม่เข้าใจ ก็เกลียดหรือหัวเราะเยาะ. กินข้าวจานแฉะ เอาแต่เพียงว่า กินง่าย อย่าต้องกินลำบาก; เหมือนปัญหาที่เกิดขึ้นแก่คนร่ำรวย แล้วคนไม่ร่ำรวยก็เอาอย่าง, มันซับซ้อนซ้ำ คือคนจนมันจะเอาอย่างคนร่ำรวยเรื่องกิน มันก็ประสบความสำเร็จความวินาศ. กินข้าวจานแฉะ ผมพูดด้วยคำๆ นี้ ว่าเอาข้าวกับกับใส่กันอย่างง่ายๆ แล้วก็ฉันอย่างพระพุทธรเจ้าฉัน หรือพระอรหันต์ทั้งหลายในกาลก่อนฉัน ซึ่งเป็นรูปข้าวจานแฉะทั้งนั้น, แล้วก็ไม่ใช่อย่างตัวอย่างประณีต. อย่างที่ข้าวราดแกงตามตลาด มันเป็นข้าวเลวๆ เป็นกับเลวๆ เป็นกับเหลือเดนก็มี เขาใส่ลงไปใบบาตร แล้วก็ระคนกันอย่างน่าเกลียด, ไม่ใช่อย่างจานบุฟเฟ่. นี่คำว่าจานแฉะมันคือง่ายๆ แต่ก็ เป็นอาหารที่มีค่าทางอาหารเพียงพอ.

ที่นี้ อานน้ำในกุ นี้ก็คือ ให้เป็นอยู่อย่างเรียกว่า ไม่ต้องมีห้องน้ำราคาตั้งแสน ในการที่จะอาบน้ำล้างตัวๆ ไปนี้, ทำตามธรรมชาติธรรมดาให้มากๆ เข้าไว้ก่อน; แต่ไม่ถึงกับว่าไปอาบน้ำในกุสกปรกคอก. มันก็มีห้องน้ำอะไรพอสมควร, ให้ถือความหมายเหมือนกับว่าเราไปอาบน้ำในลำธารในกุ ในอะไรตามธรรมชาติ. อยู่ที่นี่จะง่ายละ ถ้าจะไปอาบน้ำในลำธาร ก็เข้ากันกับบ่อน้ำ ในกุ มันจะเป็นเกลอกับธรรมชาติง่าย; แล้วธรรมชาติมันจะควบคุมจิตใจไว้, จะช่วยควบคุมจิตใจไว้ อยู่ในระดับที่ไม่หลง ไม่พินเพื่อน, อะไรอย่างไร, อะไรเท่าไร, อะไรก็อยู่ได้, อะไรก็ไม่จำเป็นต้องให้มันมากไปกว่านั้น มันเปลืองเปล่าๆ. นี่มันบอกให้อย่างนี้, ธรรมชาติมันจะบอกให้อย่างนี้; อานน้ำในกุก็เป็นเกลอกับธรรมชาติ.

ก่อนนี้ผมก็ไปอาบน้ำที่ลำธารเหมือนกันแหละ เคียงนี้มันก็ไปไม่ค่อยไหว, แล้วคุณก็สังเกตเอาเองว่า มันเกิดความรู้สึกต่างกันอย่างไร กับอาบน้ำในห้องน้ำ,

อาบในบ่อ กับอาบในห้องอย่างสมัยใหม่ น้ำมันต่างกันอย่างไร, ก็แสดงให้เห็นอยู่
มากแล้ว. แต่เดี๋ยวนี้เอาความหมายว่าเช่น การอาบน้ำเป็นต้นนี้ จะให้นั่งง่ายที่สุด
จึงใช้คำว่าในกุ.

ข้อที่ว่า เป็นอยู่อย่างทาสนี้ ก็เอาความหมายของคำว่า “ต่ำ” เหมือน
กัน. คำว่า ทาสก็คือต่ำ ไม่โง่ทัว ไม่จ้องหลง ไม่ยกหูชูหาง แล้วก็ไม่มีใคร;
ใช้ได้แม้แก่ฝ่ายถูก, ผู้ที่เป็นฝ่ายถูก ก็ขออย่าได้ปรินปากเลย, เราเป็นฝ่ายถูกแท้ ๆ
นี่อย่าไปเถียงมันเลย อย่าไปเอาชนะกับมันเลย ยอมแพ้หุบปากเสียดีกว่า แล้วจะ
ชนะทีหลัง, จะหัวเราะทีหลัง; ไม่ใช่เราจะต้องไปเป็นทาสนะ. แต่เราเอาคติ
หรือเยี่ยงอย่างทาส มาพิจารณาว่า ไม่ปรินปากที่จะเถียงที่จะคัดค้าน; ไม่ยกหูชู
หางต่อคนอื่น นี้เรียกว่าเป็นอยู่อย่างต่ำ.

ที่นี้ มุ่งกระทำอย่างสูง นี้เรามีหัวข้อไว้แล้วสำหรับที่นี้ ว่า มุ่งมาด
ความวาง ทำอย่างตายแล้ว กุมแก้วในมือ คือดวงจิตว่าง คตินหมดทุกอย่าง.
ที่เคยเขียนไว้ เต็มรูปเต็มชั้นเขียนไว้อย่างนี้.

มุ่งมาดความวาง นี้ ถึงแม้จะเป็นอยู่อย่างทาสแต่ใจมุ่งมาดความปล่อย
วาง แล้วภิกษุเป็นอยู่อย่างทาส ก็ไม่ปรินปาก ไม่เรียกร้อง ไม่สไตรค์ ไม่อะไรต่าง ๆ
เพราะว่าหัวใจมันมุ่งมาดความปล่อยวาง คือ วิมุติความปล่อยวาง; เพราะทุกคน
แล้วรู้กันแล้วว่า ปล่อยวาง นั้น คือดับทุกข์ หรือ พ้นทุกข์. หัวใจมุ่งมาดความ
ปล่อยวาง คือ สิ่งสูงสุดในพระพุทธศาสนาหรือของมนุษย์ ปล่อยวาง สลัดของหนัก
ทั้งหลายออกไป; ถ้าเป็นชั้นสูงสุดก็สลัดกิเลส คตินหา อุปาทานแล้วก็ดับทุกข์เป็น

นิพพาน นี้เรียกว่าปล่อยวาง, มุ่งมาดความวาง. ฉะนั้นบทสวดที่ว่า *ขันธห้า* เป็นภาระหนัก, คนแบกภาระอยู่ แบกอยู่หนักหนัก โยนทิ้งเสียมันก็เบา.

มันก็ต้องมีการกระทำอย่าง ทำอย่างตายแล้ว, ถ้ามุ่งมาดความวางต้อง ทำอย่างตายแล้ว; นี่จะไม่เข้าใจ เรามีพูดอีกคำหนึ่งว่า ตายเสียก่อนตาย คือ ไม่มีตัวกู—ของกู เหลืออยู่ แม้เฉพาะในเวลานั้นก็ยังได้. นี่ตัวกูมันตายไปแล้ว, ร่างกายยังไม่ทันตาย ตัวกูตายแล้ว. นี่ตายเสียก่อนตาย ความรู้สึกว่าตัวกู, คำว่า อหังการมมังการ egoism อะไรต่างๆ นี้อันหมดแล้ว ก่อนแต่ร่างกายนี้ตาย. นี่เรียกว่า ทำอย่างตายแล้ว. คนฟังไม่ถูกแล้วก็กลัวว่ามาสอนให้ตาย ให้แก่สิ่งทำตาย; ที่ตายแล้วนี้เป็น การตายแห่งตัวกู—ของกู, ร่างกายยังอยู่; ตายชนิดนี้มันสูง, เป็นการตายที่สูงที่มีค่าสูง.

กุมแก้วในมือ ทำอย่างตายแล้ว ก็กุมแก้วในมือ : แก้วพระรัตนตรัย ก็ได้ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์นี้ ถือไว้เป็นหลัก อย่าให้ผิดได้ อย่าให้พลาดได้ ตามหลักของคำว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์, มีดวงแก้วอยู่ในมือ ในฐานะที่เป็นเครื่องคุ้มครอง หรือเป็นอาวุธ หรือเป็นอะไรแล้วแต่จะเรียก ว่าต้องมีอยู่ในกำมืออยู่ในมือละ, สรูปลงก็คือ ดวงจิตว่าง. ถ้ามีอะไรอย่างนั้นละก็ สรูปคือดวงจิตว่าง คือ จิตมันว่าง ไม่มีความทุกข์ ไม่มีกิเลส ไม่มีตัวตน.

ถ้ามีจิตว่างแล้ว มันก็ไม่มีการกิเลส; ไม่มีกิเลส มันก็ทำอะไรถูกหมด โดยอัครโนมิตี พูดให้เป็น logic ไปหน่อย แต่ไม่ใช่ logic คือ ถ้าจิตว่างจากกิเลส แล้วก็ทำอะไรถูกหมด ไม่มีผิดเลย. ฉะนั้นก่อนแต่คุณจะทำอะไร ก็ทำจิตให้ว่าง เสียก่อนเถอะ, แล้วจะทำถูกหมด ก็จะคิดถูก จะพูดถูก จะทำถูก จะตัดสินใจถูก.

ถ้าจิตมันมีอะไรมาครอบงำมาขัดแย้งเสียแล้ว มันไม่ว่าง คือ มันวุ่นวายแล้ว มัน
คัดสินใจผิด คิดผิด พุคผิด ทำผิด. นี่เราจึงมีจิตว่างนี้เป็นหลักสำคัญ ในการที่
จะทำอะไร จึงถึงกับพูดว่า :-

ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง

ยกผลงานให้ความว่างทุกอย่างสิ้น

กินอาหารของความว่างอย่างพระกิน

ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวเองทันที.

มีคนถามมากที่สุดว่าทำอย่างไร กินอาหารของความว่าง? ใ้ทำอะไรมา
ก็ไปมอบให้ความว่าง แล้วเมื่อทำก็ทำด้วยจิตว่าง; นี่ไปหาอ่านเอาเอง ในหนังสือ
ที่เขียนไว้แล้ว อธิบายไว้แล้ว.

เรามีชีวิตอยู่ด้วยจิตว่าง, ความพยายามที่จะมีชีวิตด้วยจิตว่างนี้ก็คือว่า
มุ่งอย่างสูง, กระทำอย่างสูง, ให้มันได้อย่างสูง.

ข้อถัดไป ก็คืนหมดทุกอย่าง, คืนเจ้าของหมดทุกอย่าง : ความทุกข์
ก็คืนไปให้แก่ต้นเหตุของความทุกข์, สิ่งที่ยึดถือเป็นอุปาทาน เป็นตัวตนของคน
ก็คืนให้ธรรมชาติไป, สังขารทั้งหลายเป็นของสังขาร เป็นของธรรมชาติ ฉะนั้น
คืนให้สังขารไป. ก่อนนี้เอามาเป็นตัวตนของคนว่า รูปของคน เวทนาของคน
สัญญาของคน สังขารของคน วิญญาณของคน มันโง่ไป; ต่อมาก็รู้ว่า อ้าว,
มันเป็นไปตามธรรมชาติ, ตามกฎของธรรมชาติ คือกฎอิทัปปัจจยตา; ฉะนั้น
เราไม่เป็นขโมย, เป็นโจร, ปล้นใครไว้, เราคืนให้เจ้าของเดิมให้หมด. ถ้าคืน

ให้หมดทุกอย่างนั่นกลายเป็นผู้ไม่โกง ไม่คดโกง, เป็นผู้สูงสุด เป็นผู้บริสุทธิ์, ไม่มีกิเลสและความทุกข์.

ข้อปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ในก้านจิตใจ จะมีคำว่า “สลัดคืน” นี้ อยู่เป็นข้อสุดท้ายเสมอ, ไปสังเกตดูในบทสวดอานาปานสติ บทสุดท้ายจะเป็น *ปฐินิสฺสคฺคานุปสฺสึ อสฺสสิสฺสสามิตี สิกฺขติ ปสฺสสิสฺสสามิตี สิกฺขติ* เอามัน คืนเจ้าของ อยู่ทุกลมหายใจเข้าออก, อย่าไปดึงมาเป็นของกูเป็นตัวกู; นี่แหละ มุ่งกระทำอย่างสูง.

ที่อันสุดท้ายอันหนึ่งที่ว่าสูงโดยสมบูรณ์ ในอันที่สุดท้ายว่า แจกของสองตะเกียง นี้หมายถึงผู้อื่น, หมายถึง กระทำต่อผู้อื่น ก็ให้มันสูงด้วย, ไม่ใช่สูงสุดแต่ประโยชน์ของตน ให้สูงสุดไปถึงประโยชน์ของผู้อื่นด้วย กลายเป็นผู้แจกของสองตะเกียง.

ขอให้ทุกคนมีความหมายมั่นว่า ให้เราจบชีวิตลงด้วยความเป็นผู้แจกของสองตะเกียง คือ ส่วนตัวเรากระทำเสร็จแล้ว ไม่มีปัญหา ไม่มี ความทุกข์แล้ว; ที่มันยังไม่ตาย ก็เลื่อนขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง เป็นผู้แจกของสองตะเกียง. ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยวัตถุ นี้เรียกว่า แจกของ ช่วยเหลือผู้อื่นในทางสติปัญญา, ทางจิต ทางวิญญาณ นี้เรียกว่า สองตะเกียง; ช่วยในทางวัตถุ เรียกว่า แจกของ ช่วยในทางจิตทางวิญญาณ เรียกว่าสองตะเกียง; ถ้าทำหน้าที่สำเร็จบริบูรณ์อีกทีหนึ่ง มันก็พอ; คนเราก็พอ เกิดมาทีหนึ่ง ทำประโยชน์เต็มที่ ทั้งส่วนตนเอง และผู้อื่น.

กินอยู่ต่ำๆ แล้วมุ่งกระทำอย่างสูง คือ ทำอย่างนี้ จึงจะยำให้ฟังอีกทีว่า :
กินข้าวจานแฉะ อาบน้ำในคู เป็นอยู่อย่างทาส นี้อยู่ต่ำๆ แล้วมุ่งมาดความวาง
ทำอย่างตายแล้ว กุมแก้วในมือ คือดวงจิตว่าง คั่นหมดทุกอย่าง. นี่คือการทำอย่าง
สูง แล้วก็แจกของสองตะเกียง ขบ. นี้นุ้พูดเป็นตัวอย่าง อย่างที่เราพูดอธิบาย
กันอยู่ที่นี่ ใช้คำอย่างนี้ กินอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง.

ความต่ำสูงมีหลักพิจารณา ๒ อย่าง.

ที่^๕ความต่ำหรือสูงกันอย่างไรอีกทีหนึ่ง ที่ว่าต่ำมันก็มีได้ทั้งอย่างเอา
สัญชาติญาณเป็นหลัก และ เอาสติปัญญาเป็นหลัก; สูงก็เหมือนกันแหละ
เอาสัญชาติญาณเป็นหลัก หรือว่าเอาสติปัญญาเป็นหลัก.

จากสัญชาติญาณ เราก็มีมาสำหรับหาอาหาร หนีอันตราย หรือว่าต่อสู้
หรือสืบพันธุ์; อย่างนี้ก็ตามสัญชาติญาณ, ไม่ได้ถือว่าเป็นอะไร มันเป็นไปตาม
สัญชาติญาณ ก็ตามธรรมชาติ. ถ้าเป็นสัญชาติญาณแล้วก็มีลักษณะบริสุทธิ์
อย่างที่เรียกว่า innocent. innocent นี้บริสุทธิ์ในความหมายหนึ่ง, ไม่ใช่บริสุทธิ์
เพราะเราทำ, บริสุทธิ์อย่างปฏิบัติธรรมนั้น มันบริสุทธิ์ในความหมายอื่น ก็ต้อง
ทำมันขึ้นมา, และมันก็บริสุทธิ์ ในความหมายที่บัญญัติกันไว้อย่างไร. ถ้าตามสัญชาติ
ญาณแล้วก็มีบริสุทธิ์อย่างลูกเต๋ากๆ ทารกมันบริสุทธิ์ innocent ทั้งนั้นว่า จะนั้นเราจึง
ไม่ถือว่า ที่จะคิดหาอาหาร, หรือว่าการสืบพันธุ์, หรือว่าหนีอันตรายนี้, เป็นของ
ผิดของทำอะไร.

แต่พอมาถึง เรื่องของสติปัญญา เรากลับพบว่าเราต้องทำอะไรให้ดีกว่านั้น; ถ้าทำเพียงสัญชาตญาณ เราก็จะไปจัดมันว่าต่ำเสียอีก. ที่เวลานั้น เป็น intellect ขึ้นมาแล้ว มันต้องมีระดับอื่น ความหมายอื่น สำหรับต่ำหรือสูง.

ฉะนั้นเมื่อพูดว่า ต่ำ หรือพูดว่า สูง ก็เล็งคู่ว่า กำลัง พุดกัน ในแง่ไหน; ถ้าพูดถึงสัญชาตญาณ มันก็ระดับทั่วไป แล้วมันก็สูง ในแง่ที่มันบริสุทธิ์อย่าง innocent. ถ้าเป็นอย่างสติปัญญามันก็มีศีลธรรมชาติ, แล้วมันมีความสูงหรือความบริสุทธิ์ ที่ปัญญาที่ขึ้นไว้ใหม่ : ต้องอย่างนั้น ต้องอย่างนี้, ต้องเป็นพระอรหันต์ คือมันจะต้องละอิทธิพลแห่งสัญชาตญาณได้ มันจึงจะสูง. ฉะนั้นเราจะไม่ทะเลาะกันในเรื่องนี้ คือ เราต้องรู้จักเสียก่อนว่า เรากำลังพุดกันในระดับของสัญชาตญาณ, หรือว่าระดับของสติปัญญา คือสัญชาตญาณที่ถูกพัฒนาแล้ว.

ตัวอย่างเช่นความโง่ ความโง่นี้มันโง่ได้ตั้ง ๓ ชนิดเป็นอย่างน้อย : ลำดับที่ ๑ โง่อย่างอันธพาล คนเลว คนอันธพาล คนกักขะ; นี่มันโง่ของมันไปแบบหนึ่ง เพราะว่ามันเป็นทาสของกิเลส, กิเลสทำให้มันโง่ ทำให้มันเห็นแก่ตัว มันก็ทำอย่างน่าเกลียดน่าชัง นี่ความโง่ของคนอันธพาล ชั้นต่ำ.

ทีนี้ถ้าโง่อย่างสัญชาตญาณ ลำดับที่ ๒ มันโง่อย่างสัญชาตญาณ มันอยู่ตรงกลาง มันเป็น innocent คือมันบริสุทธิ์ไม่ประสีประสาไปตามธรรมชาติ. นี่ถ้ามันโง่มันยังน่ารัก, แล้วมันก็จะต้องโง่แน่นอนละ เพราะว่าตามสัญชาตญาณ มันจะรู้สึกอะไรหมดไม่ได้. ยิ่งมาถึงยุคนี้ปัจจุบันนี้แล้ว ความรู้เพียงแค่อสัญชาตญาณมันไม่พอ, มันก็ถูกจัดไว้ในระดับที่มันยังโง่อยู่ แต่ความโง่นั้นบริสุทธิ์อย่าง innocent. ในทางศาสนาคริสเตียนคำว่า innocent นี้มีค่ามาก ถือเป็นคำสูงสุดเลย.

ที่อันสุดท้าย ลำดับที่ ๓ โง่อย่างคนฉลาดที่อวดดี คนฉลาดเรียน
มาปริญญายาวเป็นหาง มันฉลาดทุกอย่างแหละ แล้วบางเวลามันก็เฟลอสติหรือ
ประมาทขึ้นมา มันก็โง่; อันนี้ร้ายกาจที่สุด.

ฉะนั้นขอให้เรา ระวังความโง่ของความฉลาดของเรา, ระวังความ
ฉลาดของเรา จะแสดงบทบาทออกมาเป็นความโง่ ที่เลวร้ายกว่าความโง่ ๒ อย่าง
ข้างต้นเสียอีก. หรือเรา ระวังความโง่ของผู้อื่น ก็ระวังความโง่ของคนฉลาด.
เมื่อคนฉลาด เขา คิดจะทำอะไรให้เลวทรามแล้ว เขาทำได้มักได้ลึก, ถ้าเขา
โงงเขาก็โงงได้ลึก, ถ้าเขาจะทำลายล้างผู้อื่น เขาก็ทำลายล้างได้ลึก, ความโง่ครอบ
งำเขาแล้ว คนฉลาดก็ทำอะไรที่เป็นอันตรายที่สุด.

นี่ยกตัวอย่างให้เห็นว่า คำพูดมันมีความสลับซับซ้อนนี้แหละ ที่ฉันนึกคิดว่า
ที่พวกคุณจะต้องสนใจต่อไป ก็คือ เรื่องความสลับซับซ้อนของภาษาที่ใช้พูดนี้ สนใจ
ให้มาก ถ้าไม่อย่างนั้นจะไม่เข้าใจธรรมชาติที่ถูกต้องหรือเพียงพอ; เพราะภาษามัน
สลับซับซ้อน ภาษาธรรมชาติก็สลับซับซ้อนเหมือนกัน; ไม่ใช่สลับซับซ้อนอย่างเลวทราม อย่าง
เจตนาอะไรคอก, มันเป็นเรื่องของมันอย่างนั้นเอง ตามธรรมชาติของภาษาที่ใช้
พูดกันมา, ถ้ายกออกกันมาเป็นพันๆ ปี คือใช้พูดกันอยู่ในระหว่างชนชั้น หมู่พวก
ที่มันมีอะไรไม่เหมือนกัน มีระดับต่างกันมาก. คำเดียวกันแต่ใช้ความหมาย
ต่างกันมาก.

ระดับต่ำสูงของจิตเกี่ยวกับกามารมณ์.

ที่นี้ก็ไปต่อไปถึง หัวข้อที่ได้พูดค้างไว้เมื่อตะกี้ ก็เป็นเรื่องความ
สลับซับซ้อนของคำพูดอีกเหมือนกันแหละ คือจะพูดกันถึงระดับของจิตใจ ที่ว่า ต่ำ หรือ

สูง ที่พูดค้างไว้ในกรณีที่เกี่ยวกับกามารมณฺ์ ที่เป็นบัจจัยเทียบข้อที่ ๑ ซึ่ง กำลัง เป็นทางมาแห่งอาชญากรรมทั้งหลาย. เราจะพิจารณากันให้ละเอียดสักหน่อย ก็จะถูกันที่นี้:—

คือพูดถึงระดับของจิตใจของแต่ละคน ๆ ที่เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่ากามารมณฺ์. กามารมณฺ์ ในที่นี้หมายถึงรสของเพศตรงกันข้ามโดยตรงไม่เล็งถึงความใคร่อย่างอื่น ๆ ในตัว อย่างนี้ คือกามารมณฺ์ทางเพศ มันจะมีอยู่หลายชั้น ในจิตใจของคนที่แตกต่างกัน.

คน จำพวกที่ ๑ เขารู้สึกต่อกามารมณฺ์ แล้ว บุษากามารมณฺ์อย่าง สูงสุดเลย. ไปนึกเอาเองว่าใครบ้าง? คือคนชนิดไหนบ้าง? ที่มันบุษากามารมณฺ์ อย่างสูงสุด ถึงขนาดที่กล่าวหาคนที่ไม่บุษากามารมณฺ์ ว่าเป็นคนบ้า [เป็นคนโง่ เป็นคนจิตผิดปกติ. นี้ระดับต่ำสุดของผู้ที่บุษากามารมณฺ์ ผมเข้าใจว่าในกรุงเทพฯ หาได้เป็นฝูงๆ ที่บุษากามารมณฺ์ขนาดนี้ ว่ามันเป็นของสูงสุด; ถ้าใครไม่บุษากามารมณฺ์เป็นคนโง่ เป็นคนบ้า เป็นคนจิตผิดปกติ, เขาหาว่าถ้าไม่บุษากามารมณฺ์ จิตผิดปกติ คือเป็นคนบ้า.

ที่นี้ พวกที่ ๒ หย่อนลงมาหน่อย ก็คือ บุษากามารมณฺ์พอประมาณ หรือตามธรรมดา, บุษากามารมณฺ์ตามธรรมดา. พวกแรกที่บุษาขนาดสูงสุด นั้น มันถึงขนาดว่า ถ้าจิตใจนึกเดียวกับฆ่าตัวมันตาย ฆ่าคู่รักตาย ฆ่าอะไรตาย, แล้วก็ ใครสอนในทางตรงกันข้าม มันค่าเลย แต่พวกที่ ๒ นี้ก็อย่งชั่วพวกบุษากามารมณฺ์ ตามธรรมดา ก็จะต้องถือว่าจิตใจมันสูงขึ้นมานิดหนึ่ง.

ที่นี้ พวกที่ ๓ ก็รู้สึกว่ กามารมณ ก็เป็นเพียงของอรรยชนิตหนึ่ง ที่จำเป็น หรือไม่ควรขาดสำหรับคนธรรมดา. นี้ไม่ถึงกับบูชา จัดไว้เป็นของอรรยชนิตหนึ่ง ที่ไม่ควรขาด สำหรับคนธรรมดา ก็ต้องมีจิตใจสูงกว่าพวกคนที่ ๒ หน่อยละ.

ที่นี้ พวกที่ ๔ พูว่ กามารมณนี้เป็นของธรรมดาของสัตว์ ที่จะต้องมีตามสัญชาตญาณ หรือตามธรรมชาติ; แต่ไม่ยืนยันว่ขาดไม่ได้ มันมีไปตามธรรมดา, ใครจะเอาเท่าไร ก็ว่เอาเอง ตักสินเอาเอง, กามารมณเป็นของธรรมดาของสัตว์ ที่จะต้องมีตามธรรมชาติ.

ที่นี้ พวกที่ ๕ มีความรู้สึกสูงขึ้นมาหน่อยหนึ่งว่ กามารมณเป็นของธรรมดา เว้นเสียก็ไม่เป็นไร, เว้นเสียได้ก็จะได้. คนพวกนี้จะถือว่ กามารมณเป็นของธรรมดาถูกแล้ว; แต่ว่ถึงเว้นเสีย ขาดเสีย ไม่ต้องมีก็ได้ ไม่เป็นไร. ถือไม่ตาย ถ้าเว้นเสียได้ก็ดี.

ที่นี้ พวกที่ ๖ พวกสุดท้าย กามารมณนี้มันเป็นเหยื่อหรือเป็นค้ำจ้งที่ธรรมชาติ หรืออะไรก็ตาม จ้งให้สัตว์สืบพันธุ์. อำนาจลกลับส่งลกลับที่เรียกว่ธรรมชาติ กฎธรรมชาติ ก็ตาม มันมีกามารมณนี้เป็นค้ำจ้งหรือเป็นเหยื่อลให้สิ่งที่มีชีวิตทำการสืบพันธุ์; ถ้าไม่อย่างนั้น ชีวิตมันก็เป็นไปไม่ได้ คือมันไม่สืบพันธุ์, แล้วมันก็สูญไปแล้ว, ไม่เหลืออยู่จนกระทั่งบัดนี้.

จะนั้นไปเรียนเรื่องชีววิทยบบ้าง กระทั่งทันไม้ มาถึงสัตว์ และคนนั้นที่มันมีคอมเกลนค้สำหรับความรู้สึกในการสืบพันธุ์, มันค้ันรนที่จะสืบพันธุ์และ

ขณะที่สืบพันธุ์นั้นแหละ เป็นเวลาที่รู้สึกสูงสุดในทางความรู้สึก ที่พูดกันว่าเป็นสุขที่สุด เอรีคอร้อยที่สุด, อย่างเป็นทางการที่มีชีวิตนี้ โดยเฉพาะเวลาหลังน้ำเชื้อของเพศตัวผู้ เป็นเวลาสูงสุดของความรู้สึก; นั่นใครทำให้? ธรรมชาติมันทำให้; ถ้าไม่อย่างนั้นมันไม่สืบพันธุ์ต่อกัน มันตายหมดแล้ว, มันสูญพันธุ์ไปหมดแล้ว ฉะนั้นต้องเอาของที่มีนรีสอร้อยที่สุดใส่ไว้ที่นั่น เพื่อว่าสัตว์จะเป็นอย่างนั้น แล้วมันจะเกิดการสืบพันธุ์ออกมา.

ฉะนั้นเราจึงถือว่าเป็นเหยื่อหรือเป็นค่าจ้าง ที่จัดไว้โดยธรรมชาติ มีที่ต่อมแกลนดอะไรต่างๆ สำหรับรู้สึกอยู่ในตัว เป็นค่าจ้างให้สืบพันธุ์ ด้วยการกระทำที่ไม่น่ากระทำ, กิริยาอาการที่สืบพันธุ์นั้นไม่น่ากระทำ. นั่นมันเป็นกิริยาที่น่าเกลียดน่าชังที่สุด จนต้องทำในที่ปกปิด, เป็นอาการที่น่าเกลียด เป็นอาการที่สกปรก, เป็นการกระทำที่เหน็ดเหนื่อย เพื่อความบ้าบอเดียว มันก็เสรีตามความต้องการของธรรมชาติแล้ว คือมันให้มีพันธุ์ได้แล้ว, มันก็ได้พืชพันธุ์มา สำหรับเป็นภาระเลี้ยงดูต่อไป.

ไม่ต้องคุมมนุษย์ต่อกัน คู่สัตว์เศรษฐกิจนั้นก็แล้วกัน มันรักลูกอย่างไร, มันอดทนอย่างไรในการเลี้ยงลูก. ผมเห็นค่างที่อยู่บนยอดไม้ มันเลี้ยงลูกอย่างเป็นทางการของมันที่สุด นั่นก็คือความลำบาก เพราะไปกินเหยื่อเข้านั้นเอง. เพราะไปกินเหยื่อ หรือไปรับค่าจ้างเข้า แล้วมันต้องได้ลูกมาเลี้ยง. การกระทำนั้นมันน่าเกลียดที่สุด สกปรกที่สุด เหน็ดเหนื่อยที่สุด เพื่อความบ้าบอเดียว. ฉะนั้นคนชนิดนี้ก็ไม่ไปยุ่งกับกามารมณ์ในทางเพศที่เป็นเรื่องเพศโดยตรง คือการสืบพันธุ์ทางเพศ.

นี้ทบทวนดูซิ คำว่ากามารมณ์ เกี่ยวกับเพศอย่างเดียวกันเท่านั้นแหละ มันมีคุณค่าหรือมีคุณลักษณะ ที่ทำให้เกิดความรู้สึกแก่คนเรา อย่างน้อยได้เป็น ๖ ชั้น อย่างที่บอกแล้ว : พวกที่ ๑. มันบูชาสูงสุด ถึงกับทว่าคนที่ไม่บูชา กามารมณ์ เป็นคนมีจิตผิดปรกติ; แม้พระอรหันต์ก็ถูกสงสัยอย่างนี้; แม้ พระพุทธเจ้าก็ถูกคำอย่างนี้. ผมเคยอ่านพบในหนังสือหลายเล่ม ที่ *ฝรั่งเขียน ทว่าพระพุทธเจ้าเป็นคนมีจิตวิปริต โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับทางเพศหรือทาง กามารมณ์*; คนนั้นมันมากเกินไปแล้ว. พวกที่ ๒. บูชากามารมณ์พอประมาณตาม ธรรมดา. พวกที่ ๓. รู้สึกว่า เป็นเพียงของอร่อยชนิดหนึ่งธรรมดาๆ ไม่ควรซาค สำหรับคนเรา. พวกที่ ๔. ว่าเป็นธรรมดาของสัตว์ตามธรรมชาติ อย่าให้ค่าแก่มัน มากนักเลย. พวกที่ ๕. เป็นของธรรมดา เว้นเสียก็ได้ ไม่ตายคอก แล้วจะยิ่งดีเสียอีก. พวกที่ ๖. เห็นว่าเป็นเหยื่อ หรือค่าจ้างที่อย่าไปกินเข้า อย่าไปรับเข้า. นี่จะเป็น เครื่องเปรียบเทียบ ให้เราเห็นความสูงและต่ำแห่งจิตใจ ของคนเราเป็นชั้นๆ โดยยกตัวอย่างมาเพียงอย่างเดียวก็คือคำว่า กามารมณ์ทางเพศ ที่เกี่ยวกับเพศตรงกันข้าม. จะเอาตรงไหนต่ำ ตรงไหนสูงพูดไม่ได้; เพราะพวกที่ ๑ ที่บูชา กามารมณ์ เขาก็ว่าพวกที่ไม่สนใจกามารมณ์คอก เป็นพวกบ้า พวกบอ พวกต่ำ พวกอะไร พวกเขาสูง เพราะเขามี กามารมณ์ ทำนองนั้น ฉะนั้นต่างพวกต่างก็จะมองดูกันใน ทางที่ตรงกันข้าม แล้วแต่ที่ภูฏิวความรู้สึก ความยึดถือ ของเขาเป็นอย่างไร.

นี่เป็นการแสดงให้เห็นพร้อมกันไปในตัวทั้งสองอย่างว่า คำพูดนั้นมัน สับปลับ เพราะความหมายมันต้องบัญญัติไว้เฉพาะระดับแห่งคน เป็นระดับๆ ไป และว่าสิ่งๆ เดียวนั้น ถูกรู้สึกแตกต่างกัน ถึง ๖ ระดับเป็นอย่างน้อย; เช่น คำว่า กามารมณ์ทางเพศนี้เป็นต้น. ฉะนั้นเมื่อเราพูดว่าให้ มีความเป็นอยู่อย่างต่ำ แล้วมุ่งกระทำอย่างสูง ในกรณีของกามารมณ์นี้ เราจะเอาสูงกันอย่างไร? มันก็

อยู่ที่บุคคลนั้นอีกแหละ ว่าบุคคลนั้น จะจัดตัวของตัวไว้ในระดับตรงไหน, แล้ว
ความสูงและต่ำกว่านั้นมันก็จะเกิดขึ้น.

ถ้าจัดตัวไว้ผิดเป็นพวกที่ ๑ แล้วยัง มันก็ไม่มีทางที่จะเข้าใจหลักเกณฑ์
ของเราได้ ทว่าเป็นอยู่อย่างต่ำมุ่งกระทำอย่างสูง. ฉะนั้นก่อนที่จะจัดอะไรว่าต่ำ
ว่าสูงจงดูตัวเองว่า ถูกวางไว้ในที่ตรงไหน มีจุดยืนที่ตรงไหน อย่างนี้เป็นต้น จึงจะ
รู้ค่าว่าต่ำว่าสูง.

ที่นี้เกี่ยวกับเรื่องนี้ เราจะเห็นความสลับซับซ้อนของภาษาที่ใช้พูด ละเอียด
ยิ่งขึ้นไปอีก. ที่นี้เราจะเทียบความรู้สึกระหว่างคนกับสัตว์ สัตว์เดรัจฉานนะ;
คนก็เป็นสัตว์แต่เป็นสัตว์มนุษย์. ที่นี้จะเทียบระหว่างคนกับสัตว์.

เทียบความรู้สึกระหว่างคนกับสัตว์.

สัตว์นี่ถือว่า ทำอะไรไปตามสัญชาตญาณ ส่วนคนนั้นมี *Intellect* ที่
พัฒนาถ่ายทอดเป็นมรดกตกทอดกันมานาน มันก็มี *Intellect* เป็นทรัพย์สินสมบัติ;
ส่วนสัตว์มันก็มีสัญชาตญาณมี *Instinct* อะไรทำนองนี้เป็นทรัพย์สินสมบัติ. ที่นี้สัตว์
เดรัจฉานไม่มีกามารมณ์เพื่อหรือกามารมณ์เกิน ที่เรียกว่า *over sex* กามารมณ์
ส่วนที่เกิน สัตว์เดรัจฉานไม่มี, และไม่อาจจะมี, แล้วคนป่าสมัยหินสมัยก่อน
ก็ไม่มี เชื่อกันว่าไม่มี; มันเกิดบัญญัติกันขึ้นมาแล้วว่า เป็นของเหลวของชั่ว;
แล้วก็กลัวว่า *over sex* นี้จะทำให้วินาศฉิบหายหมดในหมู่คณะนั้น, แล้วยังให้ทุกคน

ปฏิบัติ ถืออย่างเคร่งครัดว่า จะไม่มีการกระทำที่เรียกว่า over sex นี้ คนป่าเถื่อนยุคไหนก็ดี สัตว์เศรษฐกิจก็ดี ไม่มี over sex.

เกี่ยว^๕ มนุษย์สมัย^๕ ที่เต็มไปด้วยสติปัญญา^๕ และยังมี over sex. ผมไม่ต้องอธิบายตอกคุณก็รู้ได้เองว่า over sex สำหรับคนยุค^๕นี้คืออะไร. ความไม่มีจุดเพียงพอในเรื่องการารมณ^๕ของคนสมัย^๕นั้นมันมีเท่าไร ก็เพราะว่าคนนั้นมีสติปัญญา มันคิดได้ด้วยมันสมอง, ความคิดมันเดินไปทุกแง่ทุกมุม, เรา^๕เดินไปในทางการารมณ^๕ มันก็เกิด over sex ^๕ขึ้นมา.

ที่^๕เราดูในแง่^๕ก่อน ว่าอันไหนมันดีกว่ากัน? สัตว์ที่ไม่มี over sex ^๕ก็ไม่มีความสุข^๕เกี่ยวกับการารมณ^๕เลย; แล้วมนุษย์^๕มี^๕ความสุข^๕ และมี^๕ปัญหา, ปัญหาของสังคม ปัญหาของโลกเกิดเพราะ OVER SEX. ถ้ามองกันเพียงเท่านั้น คือมองเพียงกิริยาปรากฏการณ์ทางภายนอก^๕ ก็จะต้องพูดว่าคน^๕มันเร็วกว่าสัตว์^๕มาก จริงหรือไม่จริงก็ลองไปคิดดู คนมันจะเร็วกว่าสัตว์^๕มากในข้อ^๕นี้ เมื่อเรามองกันอย่าง^๕นี้.

ที่^๕ขั้นต่อไป ถ้าว่าคน^๕นี้เกิดควบคุม over sex ^๕ได้ เกิดไม่มี over sex ^๕ขึ้นมา มันกลับดีกว่าสัตว์เศรษฐกิจที่ไม่มี over sex อยู่แล้ว. สัตว์เศรษฐกิจไม่มี over-sex ^๕ที่เท่า^๕นั้น. ที่^๕คนไม่มี over sex ^๕จะกลับดีกว่าสัตว์เศรษฐกิจ^๕นั้นหลายเท่า เพราะว่าการ^๕ทำด้วยสติปัญญา ในการที่จะไม่มี over sex ^๕นี้สัตว์เศรษฐกิจมันไม่ over sex ตามธรรมชาติ. เราเกือบจะพูดได้ว่า สัตว์เศรษฐกิจสำเร็จความใคร่ด้วยตนเองก็ยังทำไม่เป็น และทำไม่ได้; แต่คน^๕นั้นมันยังทำงานเป็นอันตรายแก่คน. ผมเคยอ่านจากหนังสือพิมพ์ที่เขาถามพวกหมอ ผมจึงสันนิษฐานและคาดคะเนเอาไว้ว่ามนุษย์^๕สำเร็จความใคร่ด้วยตนเองมากเกินไป ในเมื่อสัตว์เศรษฐกิจมันทำ

ไม่ได้; ฉะนั้นถ้าหากมนุษย์ เกิด ทำการควบคุมได้ ไม่มี over sex มันก็ต้องเก่งกว่าสัตว์เดรัจฉาน เพราะมันทำด้วยสติปัญญา, ด้วยความสามารถของตน.

คนจะต้องดีกว่าสัตว์อยู่เสมอไป จะสูงกว่าสัตว์อยู่เสมอไป ถ้าเขาทำได้ แต่เมื่อทำไม่ได้มันก็ต้องเร็วกว่าสัตว์ เพราะว่าเขาไม่ได้สามารถใช้สติปัญญาเลย ปล่อยให้ไปตามสัญชาตญาณส่วนเกิน ซึ่งสัตว์เดรัจฉานมันทำไม่ได้. เทียบที่เรา มีสติปัญญาที่สูงกว่าสัตว์ เราสามารถบังคับได้; เพราะฉะนั้นควรจะถือว่า คนที่ควบคุม over sex หรือ SEX ธรรมดาได้นั้นไม่ใช่คนบ้า, ไม่ใช่คนมีสติวิปลาส, ไม่ใช่เป็นคนมีจิตผิดปกติ. ฉะนั้นอย่าได้สงสัยว่า พระอรหันต์เป็นคนมีจิตผิดปกติ เพราะไม่มีเรื่อง sex เรื่อง over sex เป็นต้น; เพราะมันเป็นสิ่งที่ควบคุมได้ ด้วยสติปัญญาของมนุษย์ ที่พัฒนามาอย่างสูงสุคนั้นเอง.

เพราะฉะนั้นเราจะเห็นได้ว่า คำพูดคำเดียวที่ว่าสูงๆ นี้ มันมีความหมายต่างกัน ระหว่างคนกับสัตว์ เพราะ คนมันขึ้นอยู่กับ INTELLECT สัตว์มันขึ้นอยู่กับสัญชาตญาณ. ถ้าเราพูดว่า สูงก็ตีค่าก็ตี ความหมายต้องต่างกัน ต้องรู้ซึ้งให้เพียงพอ ว่าคนและสัตว์มันมีหลักเกณฑ์ สำหรับกำหนดระดับกันคนละอย่าง; แต่อย่างไรก็ดี สิ่งที่ต้องระวังยังมีอยู่ว่า อย่าให้คนมันเร็วกว่าสัตว์ได้ คืออย่าให้คนเป็นทุกข์มากกว่าสัตว์ก็แล้วกัน, จะละอายมัน.

ผมเลี้ยงสุนัข เลี้ยงแมว เลี้ยงปลา เลี้ยงต้นไม้ ไว้เพื่อศึกษาสิ่งเหล่านี้ทั้งนั้น อย่างยิ่ง จนบางครั้งรู้สึกว่าจะละอายสิ่งเหล่านี้ หรือสัตว์เหล่านี้; กินเหยื่อของธรรมชาติ หรือเป็นลูกจ้างของธรรมชาติจนเกินไปที่เรียกว่า over จึงมี over sex หรือมีความสำเร็จความใคร่ด้วยตนเอง ซึ่งตามธรรมชาติหรือสัญชาตญาณ.

นั้นมันไม่มี. ที่นี้เมื่อคนมีสติปัญญามากถึงขนาดนี้ ทำไมไม่ใช้มันให้ถูกต้อง ก็คือถึงมันไปในทางสูงสุดได้จริง. มันต้องมีการควบคุมให้ถูกต้อง; ฉะนั้นยอมให้มันต่ำในส่วนนี้. ในส่วนบัจจัยแท้บัจจัยเทียมอะไรก็ตาม ยอมให้มันต่ำๆ ไว้เถอะ แล้วคนก็จะเอาชนะสิ่งเหล่านั้นได้, แล้วมันก็จะมีความสูงในทางความหมายหรือทางจิตใจ.

คำบรรยายนี้คล้ายๆ กับสอนไวยากรณ์ไปในตัว, สอนภาษาไปในตัว, แต่โดยที่แท้จริงต้องการจะสอนธรรมะ ในแง่ของธรรมะ แต่มันหลีกเลี่ยงพื้นที่จะสอนเรื่องภาษาไปในตัว; เพราะว่า ความสลับปลับของภาษา ทำให้เราเข้าใจธรรมะไม่ได้. นี้ขอให้จำไว้ตลอดกาลต่อไปข้างหน้า ระวังความสลับปลับของภาษา ที่ใช้อยู่ในการพูดจา สั่งสอน เทศนา อะไรก็ตาม ถ้าถือเอาความหมายผิดละก็ผิดแน่.

เป็นอยู่ต่ำจะมีค่าในทางศีลธรรม.

เฮ้, ที่นี้ตอนสุดท้ายนี้ ก็อยากจะพูดกันถึง ความหมายและคุณค่าในทางศีลธรรม ของสิ่งที่เรียกว่า เป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง. คำนี้มี ความหมายอย่างไรในทางศีลธรรม, มีคุณค่าอย่างไร? ในทางศีลธรรม เราเอาแต่ที่ประยุกต์ได้ อย่าเอาให้มันเพื่อเป็นปรัชญา.

เราจะไปมองตรงๆ เห็นว่าสิ่งนี้เป็น สิ่งที่คนมองข้าม มองไม่เห็น มันเป็นหลุมพราง, หรือสิ่งพรางตาอันหนึ่ง ซึ่งคนมองไม่เห็น. คนธรรมดาก็

มองไม่เห็น, คนโง่ก็มองไม่เห็น คนตะกละก็มองไม่เห็น, ถ้ามัน ตะกละเรื่องกิน เรื่องอยู่อะไรมากเกินไป : จะเอาเอร็ดอร่อย สวยงาม สนุกสนาน; มัน ตะกละขนาดนั้นแล้วมันจะ มองไม่เห็น ความจริงข้อนี้ ที่ว่าเป็นอยู่อย่างต่ำแล้ว ก็จะมีการกระทำอย่างสูง. ถ้าคนตะกละนี้ เขาก็ตะกละในกามารมณ์หรือใน อารมณ์มากเกินไป ก็มองไม่เห็น.

ที่นี้คนโง่แม้ไม่ตะกละก็มองไม่เห็น, แม้นคนธรรมดา ตามปรกติก็ไม่ค่อยเห็น, มองไม่ค่อยจะเห็น. คนธรรมดาสามัญที่เรายอมรับกันว่าธรรมดานี้ ก็ยังมองไม่ค่อยเห็น ว่าเป็นอยู่อย่างต่ำ แล้วจะมีการกระทำอย่างสูง ขึ้นมาได้ อย่างไร? ถ้าถามว่า สิ่งนี้คืออะไร? ก็จะตอบอย่างกำปั้นทุบดินว่า คือสิ่งที่คน ธรรมดามองไม่เห็น, คนโง่มองไม่เห็น, คนตะกละในอารมณ์จะมองไม่เห็น.

ที่นี้คุณอีกมุมหนึ่ง ก็จะเห็นว่า สิ่งนั้นจะจมอีกไม่ได้ เพราะว่าเรา ได้ เป็นอยู่อย่างต่ำเสียแล้ว มันต่ำลงไปอีกไม่ได้, มันจมลงไปอีกไม่ได้; ฉะนั้นมันก็คือสิ่งที่จะเลวลงไปอีกไม่ได้, จะต่ำลงไปอีกไม่ได้, แน่แน่นอนว่ามีแต่จะ สูงขึ้น. ถ้าเรากินอยู่สูง เป็นอยู่สูง มีทางที่จะพลัดตกลงไปสู่ที่ต่ำ. เดียวนี้ มันต่ำอย่างถูกต้องเสียแล้ว มันไม่มีทางที่จะตกหรือจมลงไปอีก มันมีแต่จะลอยขึ้น ไปสู่ที่สูง อย่างแน่นอนที่สุด ปลอดภัยที่สุด; ฉะนั้นจึงขอให้ยึดถือเอา เป็น อยู่อย่างต่ำอย่างถูกต้อง อย่างที่ว่ามาแล้วนี้ไว้เป็นหลักประจำ ต่อไปนี้จะมีแต่สูง, นี้ค่าของศีลธรรม มันจะมีอย่างนี้ ถ้าเรามองดูว่า มันเป็นอย่างไร, มันเป็นอย่างไร.

ที่นี้มองดูอีกแง่หนึ่งว่า มันมาจากอะไร? เนื่องจากอะไร? ที่มนุษย์ เราจะต้องมีหลักเกณฑ์อันนี้ มันก็จะมองเห็นไม่ยากดอก ว่าเดี๋ยวนี้เรื่องปรากฏอยู่ เฉพาะหน้าสัก ๆ ไรอัน ๆ ทั่วไปในโลกนี้ มันมีปัญหา หรือมีวิกฤตการณ์หรืออะไร

เกิดขึ้นมาในโลก เพราะความทะเยอทะยานของคนในโลก ที่จะกินอยู่อย่างเทวดา, กินอยู่อย่างเทวดาในภาษาไทยนะ. พุทธภาษาไทยเรารู้ดีกว่า ทุกคนมันกำลังมุ่งหมายจะกินอยู่อย่างเทวดา, แล้วสิ่งที่ไม่ต้องกินมันก็ยังอยากจะกิน คือพูดได้ว่า ทั้งบัจจัยแท้และบัจจัยเทียมทั้ง ๒ ประเภทนั้น มันอยากจะให้มากมายพุ่มเพื่อยอย่างกับเป็นเทวดา คือบัจจัยแท้ที่จะกินเข้าไป บริโภคเข้าไป เพื่อผลอันถูกต้องนี้ มันก็ยังต้องการให้พุ่มเพื่อยอย่างกับเทวดา.

ที่นี้ บัจจัยเทียม เช่น กามารมณ์ เช่น มหรสพ เช่น สิ่งเสพติด มันก็ต้องการให้เป็นอย่างเทวดา; ฉะนั้นโลกมันจึงเป็นโลกที่ไม่รู้จะเรียกว่าอะไรแล้ว จะเรียกว่าเป็นโลกที่บ้าบอที่สุด มันก็ยังน้อยไป, แล้วก็ไม่มีคำอะไรจะเรียก.

สมัยผมเด็กๆ บัญหาเรื่องเด็ก ๆ ไปแตะต้องยาเสพติดนั้นมันไม่มี, แล้วเด็ก ๆ กลัว กลัวคำว่าผีเน กลัวคำว่าภูษา กลัวคำว่าอะไรต่าง ๆ มันกลัว. แต่พอมาถึงสมัยนี้ เขาให้การศึกษากันอย่างสูงสุดแล้ว ทำไมเด็กจึงไม่กลัว? เด็กที่มีการศึกษามัธยมเตรียมอุดมอะไร มันก็ยังไปเป็นทาสของยาเสพติด แล้วประเทศที่นำหน้าในการศึกษา ทางยุโรป ทางอเมริกาอะไรก็ดี สอนกันอย่างไร ก็ว่า พอเรียนแล้วมันไปบูชาสิ่งเสพติดได้.

นี่คือสิ่งที่ปัญหาอยู่ว่าการศึกษามันเป็นอย่างไรไปแล้ว; ถ้าใ้ก่อนสมัยก่อนนี้ ไม่มีปัญหาเรื่องที่จะต้องปราบยาเสพติดเหมือนอย่างกับเดี๋ยวนี้, เด็กมันกลัว. เดี่ยวนี้เด็กมันอยากจะลอง หรือมันกล้าต่อยาเสพติด; ฉะนั้นถือว่าการศึกษาไม่ถูก; เมื่อการศึกษาไม่ถูกแล้ว ทุกสิ่งมันจะวิปริตไปหมด.

นี่เราจึงมีภาระมีปัญหามีความทุกข์ทรมานอะไรอยู่ตรงที่คนในโลก
มันทะเลาะทะเลาะกันที่จะเป็นอยู่อย่างเทวดา โดยไม่มีเหตุผล, โดยไม่รู้จกัว่านั่น
แหละ คือความต่ำทรามแห่งจิตใจ. แต่เขาก็ถือว่า เป็นการสูงสุดทางฝ่ายเนื้อ
หนัง : อยู่อย่างอยู่บนวิมาน, มีกามารมณ์ในทุกแง่ทุกมุมบำรุงบำเรอ.

ประพุดติอย่างปรทัตตูปชีวีได้ โลกจะมีสันติ.

ฉะนั้นก็เป็นการเพียงพอแล้ว ที่จะสรุปเอาว่ามันเพราะเหตุอันนี้; เรา
ต้องมาสนใจเรื่องนี้ เพราะโลกกำลังมีปัญหาอย่างนี้; เราจึงต้องมาสนใจกัน
ในข้อที่ว่า เป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง. ประโยชน์ที่เป็นภาษาอังกฤษผม
ได้ยืมมาตั้งแต่เล็กๆ ก่อนหน้านั้นคนก็สนใจกันมาก่อนแล้วมากทีเดียวก็ได้ ที่นี้
มาศึกษาพุทธศาสนาเข้า ก็กลับพบว่า อ้าว, แม้ในพุทธศาสนาของเรา ก็มีหลัก
อย่างนี้อย่างยิ่งอยู่แล้ว.

ที่นี้คุณในแง่ว่า เพื่ออะไรกันบ้าง? ถ้าเราสนใจหลักเกณฑ์อันนี้ พวกกัน
ประพุดติปฏิบัติทั้งอยู่ในหลักเกณฑ์อันนี้ เราจะได้อะไร? ก็อย่างที่เคยพูดมาแล้ว
ในการบรรยายครั้งที่แล้วมาแล้ว ถ้าเราเป็นปรทัตตูปชีวี มีลัทธิต่อกันอย่างนี้ โลก
จะได้อะไร? อย่างน้อยเศรษฐกิจมันก็จะดีขึ้น ทั้งทางวัตถุ ทางกาย ทางจิต
ทางวิญญาณ, คือเราไม่บริโภคเกินจำเป็น แล้วก็มุ่งเป็นอยู่อย่างต่ำๆ แล้ว
ผลได้ทางจิตใจมันสูง เพราะมันไม่หมกแปดองบั้งจัย ไม่ทำลายทรัพย์ากรธรรมชาติ
ไม่ทำให้อะไรขาดแคลน, คือเรียกว่าไม่มีการถลุงกันเปล่าๆ, วัตถุมันก็ไม่แปดอง,

ร่างกายมันก็ไม่สะบักสะบอม, จิตใจก็ไม่กระสับกระส่ายฟุ้งซ่าน, แล้ววิญญาณมันก็บริสุทธิ์ เพราะมีความเข้าใจถูกต้อง.

คุณอาจจะเห็นว่าผมพูดประหลาดๆ ว่า *เศรษฐกิจทางวัตถุ, เศรษฐกิจทางกาย, เศรษฐกิจทางจิตใจ, เศรษฐกิจทางวิญญาณ*, ไปยืมคำเขามาใช้ คือ คำว่า เศรษฐกิจ. ถ้าเราลงทุนน้อยได้ผลมาก ได้ผลดีที่สุด เราจะใช้คำว่าเศรษฐกิจ; ในด้านจิตด้านวิญญาณก็เหมือนกัน ถ้าเราลงทุนน้อยได้ผลมาก ได้ความเจริญมาก ก็เรียกว่าเป็นเศรษฐกิจทางวิญญาณ, คือช่วยให้ถึงพระนิพพานได้ง่ายขึ้นและเร็วขึ้น โดยลงทุนน้อยที่สุด, โดยการเป็นอยู่อย่างต่ำๆ แล้วมุ่งกระทำอย่างสูง.

นี่ลงทุนน้อยที่สุด แล้วก็ได้สิ่งที่มีค่าสูงสุดออกมา เราถือว่าเป็น เศรษฐกิจที่ดี ทางวัตถุสิ่งของที่ไม่มีชีวิต, ทางร่างกายเนื้อหนัง, แล้วก็ทางจิตใจ ด้วย ทางวิญญาณด้วย. โลกจะมีสันติไม่ขัดแย้งกันอย่างเดี๋ยวนี้ เพราะต้องการเป็นอยู่อย่างต่ำ ต้องการวัตถุปัจจัยน้อย ไม่ต้องแย่งฆ่าฟันกัน. มันมีคนส่วนหนึ่งที่มัวเมา เป็นชาติที่พัฒนาแล้ว, ต้องการจะเป็นอยู่อย่างเทวดา เขาก็สู้หรือ कुछเอาไปจากพวกที่ยังไม่พัฒนา ไปเป็นปัจจัยของเขา สำหรับจะเป็นอยู่อย่างเทวดา; ถ้าเขากลับมาถือลัทธิอันนี้เสีย การกระทำอย่างนั้นมันก็ไม่ดี มันก็เป็นผลดีต่อโลก.

ที่^๕นี้มาพูดกันในวงแคบ ในครอบครัวดีกว่า; ถ้าครอบครัวไหนสามภรรยาถือหลักอย่างนี้ ครอบครัวนั้นจะเป็นครอบครัวของพระอริยเจ้า, อย่างน้อยก็เป็นพระโสดาบัน. พ่อแม่ ลูกหลาน อะไร ในครอบครัวนั้น ถือหลักเป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง กันทุกคนโดยไม่ขัดแย้งกัน, ครอบครัวนั้นจะเป็น

ครอบครัวของพระอริยเจ้า ไปลองดู ไปสังเกตดู ไปทดลองดู. นี่เพื่อประโยชน์
 อย่างนี้ จึงไต่ถามเรื่องนั้นขึ้นมา.

อุดมคตินี้สำเร็จได้ด้วยมีสัมมาทิฐิ.

ที่นี้ถ้าเราถามว่า สำเร็จได้โดยวิธีใด? อุดมคตินี้จะสำเร็จได้โดยวิธี
 ใด? คำตอบแบบกำปั้นทุบดินมีอยู่ ใช้ได้แก่ทุกคำถาม คือ มีสัมมาทิฐิใน
 เรื่องนี้เถิด, มีความเข้าใจถูกต้องในเรื่องนี้เถิด ก็จะสามารถแก้ปัญหาได้ทุกเรื่อง. ^๕
 พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ อย่างนั้น เมื่อต้องการจะให้อะไรสำเร็จตามอุดมคติอันนั้น
 ก็จะมีสัมมาทิฐิในเรื่องนั้นให้เพียงพอ แล้วมันก็นอนอยู่ไม่ได้ คือมันจะลงมือ
 ปฏิบัติแล้วก็ปฏิบัติไปจนได้รับผลอันนั้น. ฉะนั้น อย่าเห็นว่ามันเป็นของน่าระแวง
 หรือน่าเกลียด ที่จะเป็นอยู่ต่ำๆ คนจะมองไปในแง่ที่น่าเกลียดน่าชัง หรือน่า
 ระแวงว่ามันจะไม่คุ้มค่า, จะไประแวงถึงกับว่า ถูกหลอกแล้วโว้ย เราถูกหลอกแล้ว
 ให้เป็นอยู่ต่ำๆ. แต่ว่าถ้ามีสัมมาทิฐิเพียงพอ เขาก็เชื่อตัวเขาเองได้ แล้ว
 สามารถปฏิบัติถูกต้องตามหลักเกณฑ์ต่างๆ ของเรื่องนี้ ก็ว่าเป็นอยู่อย่างต่ำ
 อย่างไม่รู้ แล้วการกระทำ การพูด การคิด อะไรๆ มันก็จะสูงของมันไปเอง.

นี่เป็นหลักที่ควรจะต้องจำไว้ตลอดกาล เหมือนพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัส
 ไว้ อย่างนี้ ซึ่งในครั้งที่แล้วมา ผมก็ได้อ้างพระพุทธภาษิตนี้ สมมาทิฐิสมาทานา
 สพฺพํ ทุกฺขํ อุปฺจจฺคํ คนเราจะก้าวล่วงความทุกข์ทั้งปวงได้ เพราะสมทานสัมมาทิฐิ.
 สมทานสัมมาทิฐิก็คือ ปฏิบัติในสัมมาทิฐิอยู่ มีอยู่จริง มิใช่พูดแต่ปาก
 ก็แก้ปัญหาได้ทุกปัญหา เพราะว่าทุกข์ทั้งปวงคือปัญหาทั้งปวง จะแก้ได้ก็เพราะ

มีสัมมาทิฐิ; ฉะนั้นต่อไปก็ไม่ต้องพูดซ้อนกันอีกก็ได้ เพียงแต่เอ่ยชื่อถึง ก็พอว่า มีสัมมาทิฐิในเรื่องนั้น.

ทีนี้จะพูดอย่างเอาเปรียบบ้าง ว่า ขอให้เป็นผู้ที่ถูกต้องกัน เท่านั้นเป็นเพียงพอ, พวกที่เรียกตนเองว่าเป็นพุทธบริษัท ขอให้เป็นผู้ที่ถูกต้องให้ถูกต้องเท่านั้นแหละ, หลักอันนั้นก็วิ่งเข้ามาเอง. เราตั้งใจเพียง เป็นพุทธบริษัทให้ถูกต้อง แล้วหลักปฏิบัติเรื่องเป็นอยู่อย่างต่ำ มีการกระทำอย่างสูงนั้น จะวิ่งเข้ามาหาเอง, ขอให้เป็นผู้ที่เพียงพอ ปัญหาต่างๆ จะหมดไป.

นี่คือเรื่องที่ผมตั้งใจจะพูดในวันนี้ โดยหัวข้อสั้นๆ แต่เพียงว่า “เป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง” หรือจะพูดไปในทางผลของมันว่า “เป็นอยู่อย่างต่ำ แล้วการกระทำมันก็จะสูง”; เป็นอันว่ายุติการบรรยายในวันนี้ ไว้เพียงเท่านี้.

.....

ถาม : ธรรมดาอยากจะเรียนถาม อาจจะนอกเรื่องจากที่พูดไปนิดหน่อย แต่ก็จำเป็นที่จะต้องถามว่า คือถ้าหากว่ามีผู้ถามพระนวกะที่ได้เข้ามาศึกษาในพรรรษานี้ว่า พุทธศาสนาคืออะไร? มีขอบเขตความมุ่งหมายและหลักการสอนอย่างไร? และเพียงพอ? พระนวกะที่บวชอยู่ในพรรรษานี้ ควรจะตอบว่าอย่างไร ถึงจะชัดเจนและสามารถที่จะให้เข้าใจได้ในคนทุกระดับ.

ตอบ : สรุปสั้นๆ อาจจะตอบรวมกันได้ว่า พุทธศาสนามุ่งอยู่ที่อะไรอย่างหนึ่ง และทุกอย่างต้องหมุนไปหาจุดนั้น. ถ้าจะพูดอย่างโฆษณาชวนเชื่อสักหน่อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับคนศาสนาอื่น ที่เขาไม่รู้หรือเขาไม่ได้ศึกษา หรือ

บางทีเขาจะเกลียดชังพุทธศาสนาก็ได้; เราก็จะตอบว่า พุทธศาสนานี้คือ หลักการที่จะแก้ปัญหาของมนุษย์ ในส่วนที่วัตถุแก้ไขไม่ได้. วัตถุในที่นี้หมายถึงความเจริญทางวัตถุ : ทรัพย์สินสมบัติ อำนาจวาสนา เกียรติยศชื่อเสียง พลังทางวัตถุ ทุกสิ่งทุกอย่าง สติปัญญาการศึกษาที่มนุษย์มีอยู่ในโลกนี้แก้ไขไม่ได้. ปัญหานี้แหละพระพุทธศาสนาจะช่วยแก้ไขได้ หรือมีหน้าที่ที่จะต้องแก้.

ถ้าจะถามว่านั่นคืออะไรอีก? คือปัญหาที่คนคิดจมอยู่ในสิ่งที่ลลอลวง ให้หลงเข้าไปยึดมั่นถือมั่น จนเกิดกิเลส จนเกิดความทุกข์ จนเกิดเบียดเบียนกัน หรือสิ่งนั้นก็คือมนุษย์ไม่มีความรู้ ไม่มีวิชา มีแต่อวิชา แล้วก็ไปหลงติดในวัตถุที่มึนเขี้ยวล่อ หรือกามารมณ์ที่มึนเขี้ยวล่อ, แล้วเป็นทาสของสิ่งนั้น แล้วมันก็เห็นแก่ตัวแล้วก็เบียดเบียนกัน ทั้งตัวเองและผู้อื่นเดือดร้อน. ฉะนั้นพระพุทธศาสนาจะช่วยแก้ปัญหานี้ คือสมรรถภาพของคนในโลกเวลานี้ อย่างอื่น ๆ นั้นมันแก้ไขไม่ได้. แล้วอยากจะพูดว่า ถึงศาสนาอื่นเขาจะมุ่งหมายอย่างนี้เหมือนกัน คือมีความมุ่งหมายที่จะแก้ปัญหาด้านจิตทางวิญญาณ ที่วัตถุแก้ไขไม่ได้ คือความสามารถทางวัตถุแก้ไขไม่ได้; ทำให้มองเห็นความจำเป็นชัดขึ้นขึ้นมาว่า จะช่วยแก้ปัญหาดีกครั้งหนึ่งหรือ ๕๐% ที่มนุษย์แก้เองตามลำพังไม่ได้, คือเรื่องโลก ๆ มันแก้ไขไม่ได้. ฉะนั้น ต้องไว้เป็นหน้าที่ของธรรมะหรือศาสนาเข้าไปแก้.

ทีนี้ จะปฏิบัติอย่างไร? นั่นก็สรุป แล้วก็ปฏิบัติเพื่อความเป็นอย่างนี้ คือเพื่อ ไม่ให้มันหมายอะไรเป็นตัวกูเป็นของกู, เป็นตัวตนเป็นของคน. ให้เป็นสิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติ ที่เรียกว่า ตามกฎแห่งอิทัปปัจจยตา คนเราก็ไม่หลงใหลในสิ่งใด ไม่หมายมั่นในสิ่งใด ไม่เป็นทาสของสิ่งใด มันก็ไม่เกิดกิเลสที่จะทำลายตนเองหรือผู้อื่น. วิธีปฏิบัติมันมีอย่างนี้ เรื่องนี้ก็เคยพูดไว้ในคำบรรยาย

ชุดหนึ่ง ไปหาคุณ ว่าหลักสำคัญก็คือ ไม่ยึดมั่นว่าตัวตนว่าของตน; ถ้าเรียน ก็ต้องเรียนอย่างนี้, ถ้าปฏิบัติก็เพื่ออย่างนี้, ถ้าได้ผลก็ต้องได้ผลเป็นอย่างนี้, ไม่ยึดมั่นโดยความเป็นตัวตน, แล้วก็ไม่เกิดกิเลส แล้วก็ไม่ว่าใครให้เป็นทุกข์ : ตัวเองก็ไม่ใช่ทุกข์, คนอื่นก็ไม่ใช่ทุกข์ มันก็พอแล้ว; เอาแต่ความสงบสุข เพราะความไม่มีทุกข์.

นี่เป็นหัวข้อที่สรุปสั้นที่สุด และดีที่สุด ที่ควรจะกำหนดไว้ให้แม่นยำ แล้วรายละเอียดไปหาเอาเองเถิด. ถ้ามีอะไรส่วนไหนที่ยังไม่ชัดเจน ก็ถามได้ในประเด็นหัวข้อนี้.

ถาม : ผมขอเรียนถามอีกข้อหนึ่ง เพื่อที่จะพยายามศึกษาให้เข้าใจว่า พุทธศาสนานี้มีจุดเริ่มต้นจากไหน ไปถึงไหน คือว่าอะไรเป็นเหตุและเป็นปัจจัยของสิ่งเหล่านี้
ก. อิทัปปัจจยกา ข. ขันธห้าของมนุษย์ ค. สัญชาติญาณของมนุษย์

ตอบ : ปัญหานี้เป็นปัญหาที่ไกลออกไปแล้ว ไม่ได้อยู่ในประเด็นที่เรากำลังพูดคุยอยู่ในวันนี้; แต่ก็ใช่, แต่ว่าก็จะไม่ได้ถามเรื่องของประเด็นวันนี้.

เรื่องอิทัปปัจจยกา อธิบายกันอย่างละเอียดในการบรรยายชุดใหญ่ชุดหนึ่ง เขาพิมพ์เป็นหนังสือชื่อนั้นอยู่แล้ว ใจความสำคัญนั้นคือ “เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี, เพราะสิ่งนี้ มี สิ่งนี้จึงมี”. ตั้งแต่ต้นที่สุดนั่นคือ สิ่งที่เราขาดความรู้ในสิ่งนั้น ๆ ที่เรียกว่า “อวิชชา” ไม่รู้หรือขาดความรู้ เป็นจุดตั้งต้น, ไม่ใช่จุดตั้งต้นอย่างที่คนอื่นเขามุ่งหมายกัน ว่า โลกมาจากไหน อะไรมาจากไหนไม่ทราบ. โลกของเรามีมันอยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, แล้วมันตั้งต้นเป็นปัญหาขึ้นมาเมื่อมันขาดวิชชา

มันมีอวิชา พอคตาเห็นรูปเป็นต้น หูฟังเสียงเป็นต้น ได้ยินแล้ว เห็นแล้วตอนนั้น มันขาดอวิชา คือมีแต่อวิชา รู้ไม่ถูกต้อง มันจะตั้งต้นที่ตรงนี้ ที่จะทำความ ผิดพลาดขึ้นมา, เป็นเวทนาสำหรับเป็นเหยื่อของคตฺหา แล้วก็ตั้งคตฺหา เป็น อุปาทาน เป็นทุกข มันตั้งต้นที่ตรงนี้ ปฏิจจสมุปบาทมันตั้งต้นที่ตรงนี้.

สัญชาตญาณตั้งต้นที่ตรงไหน นั้นมันเป็นเรื่องของธรรมชาติ แล้วไปฝ่าย วัตถุ ไปไกลออกมาตั้งต้นมาจากสิ่งมีชีวิต. เมื่อมีชีวิตขึ้นมา ถ้าอธิบายตามความ เห็นความรู้ของพุทธบริษัท ตามหลักเกณฑ์ของพระพุทธศาสนา เราก็ถือว่า สิ่งที่มีชีวิตต้องมีความรู้สึก, จะไม่มีความรู้สึกไม่ได้ มันก็มีความรู้สึกคั่นรนไปตาม สิ่งแวดล้อม มันก็มีหลายๆความรู้สึก หลายๆแขนง แขนงไหนผิดมันก็ตายไป หรือสลายตัว แขนงไหนถูกมันก็ยังมีอยู่, แล้วมันอยู่เรื่อยๆ มาจนบัดนี้. ที่นี้ความ รู้สึกนั้นมันก็เป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา ว่าต้องอย่างนั้น ต้องอย่างนี้, ต้องอย่างนี้ เช่น มันจะรู้สึกหกกแล้วเมื่ออันตรายมา, แล้วก็ขยายออกมาเป็นวงหนึ่ง เป็นบ่วงกันตัว เรื่อยขึ้นมา ชั้นสูงสุดเป็นสัตว์เป็นคน ฉะนั้นสัญชาตญาณทั้งหลาย มันตั้งต้น มาจากผัสสะของสิ่งที่มีความรู้สึก.

ขอแทรกว่า พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ในทำนองที่ว่า ทุกอย่างมัน ตั้งต้นมาจากผัสสะทั้งนั้น : ความเห็นผิด ความเห็นถูก ทุกอย่างตั้งต้นที่ผัสสะ, คือ ตากระทบรูป หูกระทบเสียง จมูกกระทบกลิ่น. ถ้าสมมติว่า ตั้งแต่สมัยที่โลก มันยังไม่มီးอะไร นอกจากสัตว์เซลล์เดียว เริ่มมีผัสสะ แล้วผัสสะมันกระทบอะไร ตั้งต้นอะไร รู้สึกอย่างไร นั่นแหละมันจะเป็นจุดตั้งต้นของความรู้สึก, ความคั่นรน ตามความรู้สึก กระทั่งเป็นความกิดเป็นทฎฐิ. ฉะนั้นจะตอบไว้เลยว่า ตั้งต้นที่ ผัสสะ ญาณที่เป็นสัญชาตญาณอย่างนั้นก็คือ หรือญาณที่เป็นภาวิตญาณ คือ *Intellect*

ทั้งหลาย ที่มนุษย์ประกอบกระทำขึ้นก็ดี ตั้งต้นที่ผัสสะทั้งนั้น ; นี้ไม่มีทางผิด,
ไปศึกษาดู, ทุกอย่างตั้งต้นที่ผัสสะ.

ถาม : ผมขอแทรกนิดหนึ่งนะครับ คือ อิทัปปัจจยตา ขอยกตัวอย่างว่า ถ้าระหว่างที่
เกิดตัณหาขึ้นมาในขั้นต่อไปนี้จะต้องมีอุปาทาน, ในการเกิดตัณหา เกิดอุปาทาน
อันนี้เป็นปฏิจจสมุปบาท แต่ว่าในระหว่างที่จะเกิดตัณหาจนถึงเป็นอุปาทาน นี้
เป็นอิทัปปัจจยตาใช่ ไหมครับ?

ตอบ : อิทัปปัจจยตา ตลอดสาย.

ถาม : แต่ว่าปฏิภิกิริยาอันนี้ เราจะถือว่าเป็นปฏิภิกิริยาตามธรรมชาติ, เป็นปฏิภิกิริยาของจิต
ตามธรรมชาติ หรือว่าจะมีอะไรอยู่ที่เบื้องหลัง หรือว่ามีอำนาจลึกลับ เนื่องจาก
ที่เราจะเข้าใจได้ในสามัญฐานิกหรือปัญญาของปุถุชน?

ตอบ : ถ้าอย่างนั้นต้องแยกกัน ว่าจะตอบอย่างพุทธบริษัทหรือตามหลักเกณฑ์
ของพุทธศาสนา หรือว่าตามหลักเกณฑ์ของมนุษย์.

ผู้ถาม : ตอบตามหลักเกณฑ์ของพุทธศาสนา.

ตอบ : เขาจะถือว่า ของกฎธรรมชาติ หรือของธรรมชาติ การที่สิ่งต่างๆ เป็น
ไปตามกฎเกณฑ์แห่งอิทัปปัจจยตา เป็นธรรมชาติ เป็นกฎของธรรมชาติ
เป็นอำนาจของธรรมชาติ ทำให้เป็นไปอย่างนั้น อย่างไม่น่าเชื่อ. เราเรียกว่า
“ธรรมะ” คือ ธรรมชาติ ศาสนาอื่นเขาเรียกว่าพระเจ้า หรือเรียกว่าอะไรก็ตามใจ
เขาเถิด เขาก็เรียกได้เหมือนกัน ถ้าอยากจะเรียกว่าพระเจ้า เพราะมันเข้าใจยาก

เต็มที. แต่เราจะถือว่าธรรมชาติล้วน ๆ คือ กฎของธรรมชาติ ทำให้เมื่อสิ่งนี้มี
 อย่างนี้ สิ่งนั้นจะต้องมีอย่างนี้ เป็นเหตุเป็นปัจจัยแก่กันและกันเรื่อยไป. ถ้าว่าอิทัป-
 ปัจจัยตาคือกฎอันนี้ กฎที่เมื่อสิ่งนี้มีแล้วสิ่งนั้นจะมี แล้วสิ่งนั้นจะมีเช่นอวิชชาจะมีแล้ว
 สิ่งนั้นจะมี, จนถึงว่าเป็นความทุกข์ หรือว่าสิ่งที่ไม่ใช่สัตว์ไม่ใช่คน เป็นวัตถุอันไม่
 อะไรก็ตาม ไปตามกฎของอิทัปปัจจัยตาทั้งนั้นเลย, แต่ถ้าเป็นเรื่องสำหรับคนเรา
 ในระดับสูงสุดนี้ เราจะเรียกเสียใหม่ว่า ปฏิจสมุปบาท อิทัปปัจจัยตานั้นแหละ,
 ให้ชื่อเสียใหม่ว่า “อิทัปปัจจัยตาปฏิจสมุปปาโท”. สำหรับคน มนุษย์ ถึงแม้ทั่วไป
 ไม่ว่าอะไรก็เรียกว่า อิทัปปัจจัยตา เฉย ๆ ไม่ต้องใช้คำว่า ปฏิจสมุปบาท. สำหรับ
 คนเกี่ยวกับความทุกข์โดยตรงหรือดับทุกข์โดยตรงเราจะใช้คำว่า ปฏิจสมุปบาท-
 อิทัปปัจจัยตาคือส่วนที่จะเรียกว่าปฏิจสมุปบาท ให้มันแคบเข้ามา ที่เราสวดกัน
 ท่องกัน สอนกันนั้นมันคือปฏิจสมุปบาท, อิทัปปัจจัยตาส่วนที่เรียกว่าปฏิจ-
 สมุปบาท.

ทำไมกินอยู่อย่างต่ำจะทำให้เกิดการเป็นอยู่อย่างสูง? ก็เพราะปฏิจ-
 สมุปบาท หรือเพราะอิทัปปัจจัยตา เพราะกฎของอิทัปปัจจัยตา จะให้ผลออกมา
 เป็นอย่างนี้.

วันนี้เราพูดกันถึงเรื่องค่าเรื่องสูงของการพูด การคิด การกระทำ การ
 เป็นอยู่และผลของมัน; ส่วนความจริงคือสังขารมของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง เป็น
 ของสิ่งเหล่านั้นมันก็ส่วนหนึ่ง, แล้วธรรมะอีกส่วนหนึ่ง ก็คือที่มนุษย์เรา จะต้อง
 เอามาเรียน มาปฏิบัติ คือธรรมะส่วนนี้ เป็นศีลธรรมหรือเป็นจริยธรรม ที่เรา
 จะต้องรู้ ต้องเรียน ต้องปฏิบัติ ก็เรียกว่าธรรมะในส่วนนี้คือธรรมะในส่วนที่ว่า
 อะไรเป็นอย่างไร, อะไรเป็นอย่างไร, ตามกฎของอะไร, เป็นเรื่องของธรรมชาติ

ล้วน. ธรรมะในส่วนนั้น ซึ่งเราจะเรียนกันบ้างเหมือนกัน ธรรมะในส่วนนั้น เพื่อมารู้ธรรมะในส่วนนั้น, เพื่อจะต้องปฏิบัติอย่างไร อย่าให้มันขัดกัน. กฎของ ธรรมชาตีก็น่าจะเรียน, แล้วหน้าที่ของมนุษย์ต่อกฎนั้นมีอย่างไรก็ต้องเรียน เรียนยิ่ง ขึ้นไปอีก แล้วก็ปฏิบัติให้มันได้. นี่ธรรมะส่วนที่เป็นหน้าที่ของมนุษย์; ธรรมะ ส่วนที่เป็นธรรมสังฆะของธรรมชาตีก็น่าจะเป็นของธรรมชาติเท่านั้น; เราจึงเอามา ทำให้รู้จักปฏิบัติส่วนที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติ, อธิปไตยจึงมาเป็นกฎของธรรมชาติ เป็นตัวธรรมชาติ มันมีอยู่อย่างนั้น เราได้แล้วเรามาปฏิบัติอย่างไร ที่เกี่ยวกับปัญหา ของเราโดยตรง, อย่าให้เกิดความทุกข์ขึ้นมาได้ รวมกันก็เป็นพุทธศาสนา.

พุทธศาสนาสอนอย่างนี้ มีหลักอย่างนี้ ถ้าจะพูดแก่ชาวต่างประเทศ หรือว่าคนที่ไม่เคยรู้เสียเลยก็พูดอย่างนี้. เราจะพูดถึง เรื่องของกฎของธรรมชาติ สังฆะ ธรรมสังฆะทั้งหลาย แล้วก็พูดถึง หน้าที่ ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง ตามกฎ อันนั้น เพื่ออย่าให้ความทุกข์เกิดขึ้นมา. นี่เรียกว่า ธรรมะส่วนที่สำคัญ และจำเป็นสำหรับมนุษย์ ที่จะต้องรู้, แล้วก็สอนกันมากในส่วนนี้พร้อม ๆ กันไปกับ ส่วนนี้ เรียนอธิปไตยพร้อมกันไปกับที่จะต้องเรียนอภิวุฒิสถาบัน มรรคมีองค์ ๘ นั้น เรียนพร้อมกันไป.

ถาม : กระผมขอกราบเรียนถามว่า ตามที่ท่านอาจารย์ได้กล่าวเรื่องเพชรเมื่อตะกั้นนั้น; ตามที่ท่านอาจารย์ได้บอกไว้ว่า มนุษย์ได้รับค่าจ้างในเรื่องเพชร แล้วก็ต้องชดใช้ งาน เป็นภาระหนักหน่วง อย่างเช่นภาระการหาเลี้ยงครอบครัวเป็นต้น แต่ กระผมคิดว่า ปัจจุบันมนุษย์สามารถที่จะได้ค่าจ้างโดยไม่ต้องชดใช้ภาระอัน นั้น เช่น ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ในเรื่องการควบคุมการเกิด. มนุษย์ สามารถที่จะเสวยสุขจากเพชร โดยที่ไม่ต้องไปชดใช้ภาระการกระทำของตน กระผม อยากจะกราบเรียนถามว่า ท่านอาจารย์คิดว่าจะมีแนวทางใด ที่จะตัดปัญหา ที่เกิดขึ้นจากเรื่องนี้ได้บ้าง?

ตอบ : นี่ก็มีคนเคยถามและเคยคิดก็กินเหยื่อฟรีโดยไม่ต้องคิดเบ็ด แต่อย่าลืมว่ามันจะเรียกร้องทางอื่น มันมี ไม่มีแต่เพียงว่า เราจะต้องชดเชยด้วยการมีพืชพันธุ์ขึ้นมา แล้วลำบากในการเลี้ยงพืชพันธุ์มันมีใช้แต่อย่างนั้นอย่างเดียว. เมื่อเราลำลงไปในค่าจ้างอันนี้ กินเหยื่ออันนี้ ซึ่งธรรมชาติมีไว้สำหรับจ้างเพื่อให้ทำอย่างอื่น แต่เราไปกินเข้าไปแล้ว, เราก็กินเข้าไปแล้ว, เราก็คือเป็นคนคดโกง, กินเหยื่อแล้วไม่ได้ปฏิบัติตามหน้าที่. เพราะฉะนั้นก็ถูกลงโทษหนักขึ้นไปอีก; เมื่อมีกิเลสหนา มีราคะหนาแล้ว แล้วมันจะฆ่าฟันกัน หรือว่ามันจะทำผิดอย่างอื่น ๆ ซึ่งได้รับความเดือดร้อน เพราะความหลงใหลในกามารมณ์นั้น, มากกว่าที่จะได้รับจากการเลี้ยงลูกเสียอีก. ฉะนั้นอย่าไปลงโทษอะไรมันอีกเลย มันสาสมอยู่แล้ว มันพออยู่แล้ว ที่จะต้องรับโทษ.

มนุษย์จะต้องมีปัญหามากขึ้น เกี่ยวกับลุ่มหลงทางกามารมณ์ มันจะเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ ทางการปกครอง ทางทุกอย่าง ที่จะหาสันติภาพและสันติสุขในโลกไม่ได้. นี่มันพอแล้ว เพราะสัตว์นั้นมันคดโกง มันเอาค่าจ้างแล้วไม่ทำงานตามหน้าที่ ว่าแม้มันทำตามหน้าที่มันก็ยังลำบากอยู่ส่วนหนึ่ง. มองอย่างนั้นซิ ก็หมดปัญหา ก็เราจะไปให้เขาหยุดเป็นคนคดโกงเรื่องค่าจ้างอย่าคดโกงกัน ก็ต้องชี้ให้เห็นว่า คนคดโกงก็จะต้องถูกลงโทษ มากกว่าที่เข้าไปตามธรรมเนียมตามระเบียบเสียอีก.

ฉะนั้นไปช่วยกันเผยแผ่ศีลธรรม ว่าศีลธรรมมันเสียหายหมด เพราะคนไปหลงรสอร่อยของกามารมณ์ เนื้อหนัง ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งกำลังบูชากันสุดเหวี่ยง. วัตถุก้าวหน้า, เขาสนใจพัฒนาแต่วัตถุ วัตถุมันก็ก้าวหน้า ยัว่มาก กามารมณ์มีความดึงดูดแรงขึ้นกว่าสมัยพุทธกาลหลายร้อยเท่า หลายพันเท่า,

มันก็ต้องมีความทุกข์มากขึ้น เท่ากับวัตถุมากขึ้น, ไม่สักซึ่งคอก พอพิจารณาจะเห็น. ถ้าเราทำผิดในเรื่องกิเลสมากขึ้นเท่าไร เราจะมีทุกข์มากขึ้นเท่านั้น; ต้องเลี้ยงลูกน้อยเสียอีก สัตว์มันก็เลี้ยงของมันได้ ดูก็น่าสงสาร แต่มันไม่ร้ายกาจเท่าที่มนุษย์จะต้องฆ่าฟันกันเพราะเหตุนี้; เมียฆ่าผี ผัวฆ่าเมีย, เทียนลูกฆ่าแม่ฆ่าพ่อแล้วเนื่องจากกามารมณ์เป็นมูลเหตุ ไม่น่าเชื่อ.

ถาม : ขอเรียนถามอีกคำถามหนึ่งครับ ที่ท่านอาจารย์บอกว่าให้เป็นอยู่อย่างต่ำ เช่นว่า การบริโภควัตถุต่างๆ ก็ควรเลือกบริโภคแต่เพียงของต่ำๆ ธรรมดา แต่สภาพปัจจุบัน โดยเฉพาะความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุ ได้ผลิตของที่ดียิ่งขึ้นทุกอย่าง; อย่างนี้จะก่อให้เกิดปัญหา ว่าจะทำอย่างไรจึงจะกลับไปบริโภคของธรรมดาได้ เพราะของธรรมดาก็มีแต่จะหายาก?

ตอบ : ผมคิดว่าไม่หายากคอกคือ ถ้าว่าเรามุ่งจะหา ถ้าคนเกิดนิยมกันขึ้นมา ไม่ใช่ชื่อของฟุ่มเฟือย ตลาดก็จะผลิตของธรรมดาออกมาขาย.

ถาม : อีกอย่างหนึ่ง จะเป็นการขัดขวางความก้าวหน้าทางวัตถุ เป็นการขวางคือ ไม่ยอมผันตามความเปลี่ยนแปลงตามธรรมดาของโลกไปหรือเปล่าครับ?

ตอบ : นั้นมันแน่นอนละ แต่ถ้ามันเป็นเรื่องผิด เราก็ไม่ไปเอาด้วย ความก้าวหน้าทางวัตถุในบางแง่มันผิด คือมันทำให้คนหลงใหลมากขึ้น หรือว่าใช้กิเลสได้มากขึ้นนั้น เราไม่เห็นด้วย. ที่จะพัฒนาวัตถุในแง่นี้ แล้วเราก็ไม่สามารถที่จะไปหยุดยั้งเขาได้ มันก็แยกทางกันเดิน เราเอาข้างถูกต้องไว้เสมอ.

มันนำหัว อาหารที่ใส่กระป๋องมาจากต่างประเทศ เขาส่งมาอย่างไม่น่าจะมีมา แล้วมันเลวจนหมาไม่กิน, หมาผมทุกตัวไม่กินของชนิดนี้ กู้ก็ เก๊กอะไร

มันไม่กิน หม่าไม่กิน แล้วราคาแพงที่สุดเลย กระจ่างเท่านั้น เป็นสิบบาทขายเรา
จนหม่าไม่กิน. หม่าของผม ๒-๓ ตัวนี้จะไม่กินไอ้เด็กกุกกึนี้ แล้วคนยังอุตส่าห์
ซื้อหม่ามันก็แพง; เราก็ควรจะกินธรรมชาติ ที่มันมีอยู่นี้ ตามหลักอนามัยตามธรรมชาติ
ผักผลไม้ตามธรรมชาติ.

เดี๋ยวนี้เราก็ยอมรับว่ามันมีประโยชน์ก็มี เช่นเดี๋ยวนี้เราก็ได้ฟังในความ
ก้าวหน้าทางวัตถุของเขา เช่นไมโครโฟนก็ดี, เทปบันทึกเสียงก็ดี, มันก็เป็นความ
ก้าวหน้าทางวัตถุของเขา. เราก็ไม่ได้คัดค้านเรื่องนี้ เพราะมันจะช่วยเป็น
ประโยชน์ได้; แต่เขาเอาไปบันทึกเพลงกันทั้งนั้น ไม่ได้บันทึกธรรมะ สถานี
วิทยุที่ลงทุนมากๆ มันส่งเพลงที่ทำให้คนเลว ให้เด็กหญิงเลว ให้เด็กชายเลวทั้งนั้น
น่าเสียสยการก้าวหน้าทางวัตถุหมุนกลับมาเป็นเครื่องทำลายมนุษย์เสียอีก เอาละ
หมดเวลาแล้ว.

ความเป็นมุนีในความเป็นมนุษย์.

ท่านที่เป็นราชภัฏ ผู้ลาบวช ทั้งหลาย,

ในการบรรยายเป็นครั้งที่ ๔ นี้ ผมจะพูดโดยหัวข้อว่า ความเป็นมุนี
ในความเป็นมนุษย์. หัวข้อของการบรรยายนี้เดินมาตามลำดับของหัวข้อที่บรรยาย
ครั้งแรก ที่ว่า ราชภัฏผู้ลาบวช ควรจะได้อะไรจากการบวชกลับไป, ก็ว่าเมื่อบวช
เราก็ได้รับอะไรจากการบวช แล้วกำลังจะกลับออกไปเป็นฆราวาส แล้วควรจะได้
อะไร.

(กบพน)

ขอให้เข้าใจว่า สิ่งที่เราได้รับระหว่างที่บวชนี้ ไม่ใช่จะเลิกกันเมื่อ
ลาสิกขาออกไป, มันต้องมีอะไรเหลืออยู่มาก แม้ไม่เต็มที กลับไปด้วย. ฉะนั้น
ทุกหัวข้อที่ได้พูดไว้ในการบรรยายครั้งแรกนั้น เราจะทำความเข้าใจกันใหม่ โดย
ละเอียดเป็นข้อ ๆ ไป อย่างที่ท่านทั้งหลายก็จะเห็นได้ว่า :—

หัวข้อที่ ๑. ปรทัตตูปชีวี แม้ว่าเวลาสิกขาคล้อยออกไปแล้ว ก็ยังเป็นสิ่งที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ โดยส่วนตัว ขยายไปถึงทั้งครอบครัว ทั้งหมู่บ้าน ทั้งประเทศ ทั้งโลก; กลายเป็นลัทธิๆ หนึ่ง ซึ่งไม่อยากจะเรียกว่า ปรัชญาปรัชญา หรืออะไรให้มันฟุ้งซ่าน. แต่อยาก ให้มองในแง่ของศีลธรรม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของศาสนา; ถ้าว่าเรามีลัทธิปรทัตตูปชีวีกันทั้งโลก ก็ต่างฝ่ายต่างยอมให้เป็นผู้ถูกเลี้ยง และเป็นผู้เลี้ยงตบ พร้อมกันไปในตัว, โลกนี้ก็จะมีความสงบสุขโดยง่ายตาย ขึ้นถึงระดับชนิตว่าโลกของพระศรีอารยได้ คือไม่มีการเบียดเบียนกันเลย.

ถ้าฟังอย่างลวกๆ สะเพร่าๆ ปรทัตตูปชีวีก็หมายถึงเปรต ที่ต้องกินส่วนบุญ ไม่มีความหมายหรือไม่เรื่องอะไรเกี่ยวข้องกับคนเราตามธรรมดา. แต่พอว่าเขียบมาถึงภิกษุ ว่าภิกษุก็เป็นปรทัตตูปชีวี มันก็ยังมีความหมายเดินออกไปอีกทางหนึ่ง, เป็นผู้ที่มิชีวิตอยู่ด้วยการเลี้ยงดูของผู้อื่น เพื่อมีโอกาสกระทำการที่มีค่าสูงสุดแก่ผู้อื่น หรือแก่คนทั้งโลก. ถ้าว่าดูต่อไปอีก ก็อยากจะให้เป็นเรื่องของการถ่อมตัวไม่ยกหูชูหาง, แล้วถือว่าเราอยู่คนเดียวไม่ได้ เราต้องให้ผู้อื่นเลี้ยงในลักษณะใดลักษณะหนึ่งที่สมควรกัน, แล้วเราก็เป็นฝ่ายเลี้ยงผู้อื่น ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งอีก; มันก็กลายเป็นเรื่องที่ทุกคนจะต้องสนใจ และทำให้มากตามที่จะทำได้.

ฉะนั้นการที่เข้ามาบวชก็ลงชีวิตแบบปรทัตตูปชีวี นี่มันก็เป็นเรื่องเมื่อยังอยู่ในเพศบรรพชิตนี้. พอกลับออกไป มันจะคิดกลับออกไปได้อย่างไร? ก็อย่างที่กล่าวมาแล้ว มันกลายเป็นลัทธิอันหนึ่งซึ่งใช้ได้แก่ทุกคน และขยายลงไปถึงแม้แก่สัตว์ เช่น สุนัข และ แมว เป็นต้น. อย่าลืมว่าเราเลี้ยงมัน, มันถูกเลี้ยง.

แต่มันก็เลี้ยงเราในปริยายอันหนึ่ง แม้จะโดยอ้อม มันก็อยู่ในสภาพที่ว่า มันเลี้ยงเรา คือให้เราได้รับความปลอดภัย, หรือไม่มีความยุ่งยากลำบากใจ ด้วยสิ่งที่แมวมันช่วย บั๊องกันหรือกำจัดให้. คุณให้คิดถึงความผูกพันกันในระหว่างสิ่งที่มีชีวิต.

นี่คือแง่หรือมุมที่อยากจะให้สังเกตให้เห็นว่า เรื่องที่เราได้ศึกษา ได้รู้ ได้ทดลอง ได้ชิม ในขณะที่ยังเป็นเด็ก ต้องเป็นเรื่องที่ติดกลับมาด้วย เมื่อกลับไปสู่ความเป็นฆราวาส โดยที่จรรู้จักมันดียิ่งขึ้นกว่าที่เคยรู้มาแล้วบ้าง, หรือไม่เคยรู้มาเลยก็จะดีขึ้นบ้าง ว่าเราจะเอาอะไรกลับมาออกไปจากวัดหาไปบ้าน, และเป็นสิ่งที่มหัศจรรย์แล้วที่สูงสุด.

ในครั้งถัดมา ก็พูดถึงเป็นอยู่อย่างต่ำ มีการกระทำอย่างสูง นี่ก็อย่างเดียวกันอีก ให้มาอยู่อย่าง กินข้าวจานแมว อาบน้ำในคู นี้อยู่อย่างที่เราเรียกว่า ต่ำที่สุดเท่าที่จะอยู่ได้ ตามแบบของบรรพชิต, ได้ชิมความเป็นอยู่อย่างต่ำ และขณะนั้นพร้อมกันไปนั้น มีจิตใจที่สูง, ความคิดที่สูง, การกระทำที่สูง เป็นอยู่อย่างสูงในกัณฐิกคานาวิญญาน. ถ้าไม่ลองมาบวชดูเสียสักทีหนึ่ง ก็ยากที่จะเข้าใจ หรือได้ชิมรสของธรรมะชั้นนี้: ฉะนั้นการบวชชิมรสของหลักปฏิบัติให้ติดกลับมาออกไปเมื่อกลับไปอยู่ที่บ้าน แล้วยังคงใช้ได้ต่อไปตามเดิม, และอาจจะเอาไปใช้ปรับปรุงให้เกิดความพอเหมาะพอดี ในการเป็นอยู่ในเพศฆราวาสนั้นก็ได.

(เริ่มการบรรยายครั้งนี้.)

ทีนี้ในครั้ง^{๕๕} นี้ จะพูดถึง ความเป็นมุนี^{๕๖} ก็คือการบวชที่มีการลองเป็นอยู่อย่างมุนี หรืออย่างพระก็แล้วแต่จะเรียก แต่อยากจะถือเอาคำว่ามุนีเป็นหลัก.

ฉะนั้นเราจะต้องพิจารณากันโดยละเอียด บางคนก็จะตั้งข้อแย้งขึ้นในใจเสียตั้งแต่ที่แรกแล้วว่า จะเป็นมุนีอยู่ในครอบครัวได้อย่างไร? ก็ขอให้อ่านพิงกุ.

ถ้าเราจะตั้งหลักสำหรับศึกษา เกี่ยวกับเรื่องที่เรากำลังพูดกันอยู่นี้ ขึ้นเป็นหัวข้อสัก ๓ ข้อ ก็ดูจะง่ายขึ้น สำหรับทุกเรื่อง ด้วยหัวข้อว่า มันคืออะไร? มัน เป็นได้อย่างไร? และ จะติดตัวออกไปสู่ชีวิตกฤหัสถ์ได้อย่างไร?

หลักปฏิบัติข้อใดก็ดี ศึกษาจนรู้ว่า มันมีลักษณะอย่างไร? มีเจตนารมณ์อย่างไร? มีหลักการอย่างไร? นี้ก็ดูอีกทีว่า มันเป็นไปได้อย่างไร? โดยวิธีใดแล้วดูอีกทีว่า ส่วนไหนที่จะติดตัวออกไป เมื่อออกไปเป็นกฤหัสถ์หรือฆราวาสได้อย่างไร? หรือ เท่าไรด้วย, มุนีคืออะไร? เป็นมุนีได้อย่างไร? ความเป็นมุนีจะติดตัวออกไปสู่ชีวิตกฤหัสถ์ได้อย่างไร ขอให้พิงกุ อย่าเพิ่งเข้าใจว่า เป็นเรื่องบ้าหลังอะไรอย่างหนึ่ง ที่จะไปเป็นมุนีอยู่ในฆราวาส นี่มันคือสำหรับผู้ที่ไม่รู้ว่า คำว่ามุนีนั้นคืออะไร.

ศึกษาให้รู้จัก คำว่ามุนี.

ในชั้นแรกเราศึกษาเรื่องของมุนีนี้ โดยพยัญชนะกันก่อน คือโดยตัวหนังสือกันก่อน. คำว่า มุนี มีรากศัพท์ว่า *มฺยูเน* คือ *เป็นไปในความรู้ พนฺธเน* — *เป็นไปในความผูกพัน*, นี้เป็นเรื่องของบาลี ไม่รู้จักได้ รู้ก็ดี หรือตอบออกมาเป็น มุนี ทำให้คำว่า มุนีนี้มีคำแปลได้เป็น ๓ คำ คือ *ผู้รู้* คำหนึ่ง, แล้วกับผู้หนึ่งอีกคำหนึ่ง, ผู้ผูกจิตไว้ไม่ให้ตกไปสู่อำนาจของกิเลส อีกคำหนึ่ง.

สองคำแรก คือ ผู้รู้ และผู้หนึ่ง มาจากรากศัพท์ที่ว่า *ญาเณ* เป็นไปใน *ความรู้*, อย่างหลัง *ผู้กจิตไม่ให้เกิดไปสู่อำนาจของกิเลส* มาจากรากศัพท์ที่มีความหมายว่า *พฺนฺธเน* คือ *ผูก*, *มุนี* แปลว่า *ผู้มีโมนะ*, *โมนะ* แปลว่า *ความรู้*, *ผู้มีโมนะ* ชื่อว่า *มุนี*, *มุนี* คือ *ผู้มีความรู้*. ที่นี้ *โมนะ* แปลว่า *ความนิ่ง*, *ผู้อยู่ด้วยความนิ่งก็ชื่อว่าผู้มีโมนะ* คือ *มุนี*. *ผู้ผู้กจิต* โดยรากศัพท์ *มู* มีความหมายว่า *พฺนฺธเน* คือ *ผูก*, *ผู้มีมุนะ* ชื่อว่า *มุนี* คือ *ผู้มีการผูกจิตไม่ให้เกิดไปสู่อำนาจของกิเลส*. ที่ใช้มากก็คือ ความหมายว่า *ผู้รู้* ส่วนผู้หนึ่งหรือผู้ผู้กจิตไม่ให้เกิดไปสู่กิเลสนั้นใช้น้อย. ที่คันทูของเราที่เช่นคำว่า *จอมมุนี* *มหามุนี* *มหามุนี* *โมนะ* *บัตโต* — *ผู้ถึงซึ่งความเป็นแห่งมุนี* มีใช้มากในภาษาบาลี.

แล้วก็อยากจะนึกถึงคำที่จะช่วยให้เข้าใจง่าย ช่วยให้เข้าใจคำว่า *มุนี* ได้ง่ายขึ้นอีกก็คือ คำที่ใช้ในทางศาสนาโดยเฉพาะฝ่ายคริสเตียน หรือแม้แต่ศาสนาอื่นคือคำว่า *saint* ที่เขาแปลว่า *นักบุญ* และคำว่า *sage* ซึ่งแปลว่า *นักปราชญ์* หรือ *มุนี* นั้นเอง. *saint* เป็นนักบุญเขาเล็งไปถึงการเสียสละ การอุทิศ หรือความบริสุทธิ์ จนกลายเป็นนักบุญ; ส่วน *sage* นี้ หมายถึง *มุนี* คือ *ผู้มีความรู้* ซึ่งจะเป็น *saint* ด้วยหรือไม่ก็ได้. บุคคลบางคนอาจเป็นทั้ง *saint* ทั้ง *sage* ก็เป็นทั้ง *มุนี* และนักบุญรวมกันไปในตัวคราวเดียวกันก็ได้.

นี้เราถือเอาคำว่า *sage* เป็นคำที่แปลว่า *มุนี* แล้วควรจะหลับตาเห็นภาพเพียงแต่ว่า *ผู้รู้* อยู่ในรูปร่างของคนที่มีรูปร่างอยู่ด้วยผ้าชีรวักได้ หรือทำอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่พอเลี้ยงชีวิตไปวันหนึ่งๆ; แต่เป็นผู้เต็มไปด้วยความรู้ และเป็น *มุนี* ก็ได้. แม้แต่ปรมาจารย์อย่างคอลลอสอยที่ตายกลางสถานีรถไฟ นี้ก็เป็น

มุนีได้ นี้รู้จักความหมายคำว่ามุนีอย่างกว้าง ๆ กันอย่างนี้ก่อน. ตามตัวหนังสือ ก็แปลว่า ผู้รู้ ผู้หนึ่ง หรือผู้ผูกจิตไม่ให้พลัดไปสู่อำนาจแห่งกิเลส นี้คือมุนี.

ทีนี้จะพูดกันถึงผู้รู้กับผู้หนึ่ง กับผู้ผูกจิต, นี้มันต่างกันมาก มันสัมพันธ์กันอย่างไร? แล้วพูดตามธรรมชาติจะฟังง่ายกว่า ถ้าเป็นผู้รู้จริง รู้สึกซึ่งถึงที่สุดจริง มันคงจะต้องทูปปากทุกคนแหละ. นี้ลองไปคิดดูเถอะ เพราะว่าสิ่งที่มีมุนี ถ้าสักซึ่งจริง มันก็รู้สึกว่าจะไม่รู้จะพูดอย่างไร ออกมาเป็นคำพูดให้คนเขาเข้าใจได้ตามนั้น, หรือถึงจะพูดออกไปก็เข้าใจได้นิดเดียว ก็เลยไม่อยากพูด.

คนโบราณเขาเคยพูดกันว่า *รู้จริงหนึ่งเป็นบัว* ผมก็เคยได้ยินมานานแล้ว; แต่เพิ่งมาเข้าใจเมื่อศึกษาคำว่า มุนี นี้. ทำไมมุนีจึงแปลว่าผู้หนึ่งด้วย; เพราะถ้ามันรู้จริงมันพูดไม่ได้หมดตามที่รู้ มันก็เลยต้องนิ่ง เพราะรู้จริงทำให้ต้องนิ่ง. การนิ่งนี้ไม่ใช่หนึ่งอย่างท่อนไม้ ไม่มีความรู้สึกอะไร; มันมีการกระทำชนิดที่มีการกำหนดจิตอยู่กับสิ่งที่มันรู้ ก็เท่ากับผูกจิตไม่ให้ตกไปสู่อำนาจของกิเลสอยู่นั่นเอง. มันเลยเป็นคนเดียวกันไปหมด ผู้รู้, รู้แล้วก็เลยนิ่ง. การนิ่งคือการผูกจิตอยู่กับภาวะอันหนึ่ง ซึ่งไม่ตกต่ำไปสู่กิเลสได้.

นี่เราได้ความหมายของคำว่า มุนี เป็น ๓ ชั้น ด้วยคำว่ามุนี เพียงคำเดียว ก็พอจะกล่าวได้ว่า เป็นผู้รู้จนถึงกับต้องนิ่งอยู่ด้วยการกำหนดจิต ไม่ให้ตกไปในทางต่ำ; นี้คือมุนีโดยพยัญชนะ โดยคำพูด.

ทีนี้ดูกันที่คำว่ารู้ พิจารณาคนที่คำว่ารู้ ก็เพื่อจะรู้จัก "มุนี" อีกนั่นเอง, คือเราจะแบ่งการรู้ออกเป็น ๔ ระดับ :—

๑. รู้เพราะจำได้ จากการอ่านหรือการฟัง. นี่คือการศึกษทั่วไป ที่เรียกว่าสุตะ สุตะคือการได้ฟัง เป็นการศึกษาอย่างโบราณ ที่ไม่มีกระต่ายกินสอ จะเขียนหนังสือหนึ่งทหาอะไรกัน เลยใช้คำว่า "ฟัง" นี้เป็นคำที่เล็งถึงการศึกษที่เขา ใช้อยู่เวลานี้ มีกระต่ายกินสอ มีหนังสือสำหรับอ่าน; เพราะได้อ่านได้ฟังก็รู้ ขึ้นมา, ก็เป็นความรู้ระดับนี้ แล้วจำได้และก็พูดไปตามที่จำได้.

๒. รู้เพราะเข้าใจ นี่ต้องใช้การคำนึงคำนวณด้วยเหตุผล ในสิ่งที่ได้ ฟังมา จนรู้ขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง เรียกว่า ความเข้าใจ. ที่นี้การรู้ไม่ได้หยุดรู้เพียง เท่านั้น โดยเฉพาะพุทธศาสนา ไม่ได้ว่าสองอย่างนี้ เป็นความรู้ด้วยซ้ำไป ตาม หลักของพระพุทธศาสนา จะเอาความรู้ชั้นที่ถัดไปจากชั้นนี้อีกที คือ :-

๓. รู้เพราะการสัมผัสสิ่งนั้น ๆ ด้วยการเจริญภาวนา คือการปฏิบัติ ลงไปในสิ่งนั้น ตามหลักการอันนั้น จนถึงที่สุด, ผลปรากฏขึ้นในใจอย่างไร นี้เรา เรียกว่าความรู้ ซึ่งเป็นความรู้แจ้งแทงตลอด ด้วยการสัมผัสด้วยจิตใจ ในสิ่งที่ได้ กระทำลงไปจนสำเร็จ. พุคส์ัน ๆ ก็ว่าการปฏิบัติสิ่งนั้น ๆ ลงไป จนได้สัมผัสผลของ มันด้วยจิตใจของตนเอง ก็เรียกว่า ภาวนา. นี้เป็นคำกล่าวในทางฝ่ายวัด ๆ นี้ว่า **สุตมยบัพฺญา** เป็นบัพฺญาเกิดมาจากการเล่าเรียน, **จินตามยบัพฺญา** บัพฺญา เกิดมาจากการคิด, **ภาวนามยบัพฺญา** บัพฺญาเกิดจากการภาวนา. ตรงกับหลัก อย่างที่ว่ามานี้ แต่ใช้คำว่าบัพฺญา คือรู้ถึงที่สุด.

ที่นี้ข้อที่ ๔. ซึ่งออกจะแหวกแนวหรือว่านอกแบบ อย่างที่เรียกว่า รู้ เมื่อเข้าถึงความเป็นอันเดียวกันกับธรรมชาติ คือเราทำตัวให้เป็นอันเดียวกับ ธรรมชาติ, ลืมตัวเองเสีย ลืมอะไรเสีย ไปอยู่ในท่ามกลางของธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง

ให้หนักเข้า ๆ จนเป็นธรรมชาติไปด้วย; นั้นมันรู้ของมันเอง, มันรู้ของมันขึ้นมาเองทุกกระเบียดนิ้ว ว่าอะไรเป็นอย่างไร ในส่วนที่มันเกี่ยวกับธรรมชาติ. มีอาจารย์ทิเบตคนหนึ่งชื่อมิลาเรปะ เรื่องของผู้ที่มีเล้าไว้ว่า ไปนั่งอยู่กลางตง เขามือป้องหูฟังเสียงธรรมชาติ แล้วก็ได้ยิน แล้วก็แต่งเป็นโคลงเป็นกลอนไว้สำหรับกันลืม บอกให้คนที่เขาไปเยี่ยมไปพบ.

นั่นมันก็แปลกออกไปหน่อยหนึ่งที่ว่า ไม่ได้ตั้งใจจะคิดจะนึกจะอะไรมาก คือปล่อยตัวเองให้สลายไปหมด ไม่มีความคิดของตัวเอง มันมีเคล็ดลึกลับอยู่ที่ว่า เราจะไม่มีความคิดของเราเอง ปล่อยให้ธรรมชาติครอบงำ; เมื่อเกิดเป็นความรู้สึกอะไรขึ้นมา ก็เรียกว่า ธรรมชาติบอก. นึกไปไกล, ไปไกลโดยอาศัยวิธีการ เป็นตัวธรรมชาติเสียเอง แล้วก็รู้ธรรมชาตินั้น ๆ. นี้ไม่เคยพบในบาลี แต่พอจะเทียบกันได้กับข้อความบางแห่ง ที่ว่าเมื่อจิตเป็นสมาธิตั้งมั่นอย่างดีแล้ว อยากรู้อะไรมันก็รู้ออกมาได้.

ในความรู้ทั้ง ๔ ระดับ นี้ก็จะเรียกว่าเป็นมุนี ด้วยกันได้ทั้งนั้นแหละ : มุนี อย่างอ่านฟังเอามา มันก็เป็นมุนี แบบนั้น แบบเรียนไว้ท่องจำไว้อะไรไว้ เป็นมุนีชั้นเด็กอมมือก็ได้, แล้วคิดนึกใคร่ครวญด้วยเหตุผล แห่งวิธีการคิดนึก มันก็รู้อะไรมากไปกว่านั้น ก็เรียกว่าเป็นมุนีวัยรุ่งขึ้นมาแล้ว, ถ้าเป็นถึงมุนีอันแท้จริง มันก็เป็นเรื่องที่ ปฏิบัติผ่านไปแล้ว รู้เรื่องสิ่งนั้น ๆ โดยสมบูรณ์, ถ้าเป็นขั้นสูงสุด ทำตัวเป็นธรรมชาติไปเลย เป็นผู้รู้โดยธรรมชาติในตัวของมันเองเลย นี้ก็เก่งมาก ละเอียดยิ่งหรือประณีตมาก.

ที่นี้เป็นภิกษุบวชอยู่ในพระพุทธศาสนา จะเป็นมุนีกันได้ในระดับไหน ก็ดูเอาเองก็แล้วกัน เรียบ ๆ สอด ๆ ชั้นนั้นชั้นนี้ไป ก็เป็นมุนีอย่างที่เรียกว่าเพราะการศึกษา ไต่ย่นไต่พัง ไม่ค่อยจะขึ้นไปถึงการคึกคักด้วยเหตุผล. ต่อบวชไปนานๆ เข้า บางทีก็ไปถึงการใช้เหตุผล, แล้วก็น้อยคนที่จะไปถึงการปฏิบัติสมาธิภาวนา จนรู้อะไรด้วยอำนาจของสมาธิ, และจะกล่าวได้ โดยขอรักษากันหน่อย ว่าไม่ใช่ดูถูกกัน ว่าน้อยคนที่จะออกไปได้ถึงกับว่าทำตัวเป็นธรรมชาติเสียเลย ครั้นรู้อาณาเอง โดยเข้าถึงธรรมชาติแล้ว นี่จะหายาก. ที่นี้ การที่มามองเป็นมุนีในการบวชดูสักกระยะหนึ่ง นี้ ใครจะไปได้ถึงไหนก็รู้อาณาเอง เพียงแต่ฟังผมพูดให้ฟังนี้ ก็ในพวกแรกคือมุนีที่ยังอมมืออยู่; ต้องเอาไปทำให้เป็นมุนีที่รู้จักใช้เหตุผล. ถ้าเอาไปปฏิบัติให้มันปรากฏแก่จิตใจ ถ้าทำได้อย่างไรก็เป็นมุนีอย่างนั้น ได้เท่าไรก็เป็นเท่านั้น คงจะเหลือติดกลับไปบ้านเมื่อลาสิกขาออกไปบ้าง ซึ่งให้ไปพิจารณาดู ว่ามันจะเป็นอย่างไร.

สรุปความว่า ความรู้ที่เป็นมุนี นี้เป็นเรื่องของ ภาวิตปัญญา คือความรู้ที่เราทำให้รู้; ภาวิตญาณ ญาณที่ถูกกระทำให้เกิดมีขึ้นมา มันไม่ลงไปถึงระดับที่เรียกว่าสัญชาตญาณ. สัญชาตญาณคือความรู้ที่มันเกิดของมันเอง คือสิ่งที่เรียกว่า instinct ทั้งหลาย ที่ถ่ายทอดมาโดย gene โดยอะไรของมันทำเป็นกันทั้งนั้น.

เช่น นกกระจาบทำรัง หรือว่า ปลาทำรัง ผึ้งทำรัง หรือทำอะไรได้หลาย ๆ อย่าง แม้มันก็ทำอะไรโดยสัญชาตญาณได้หลาย ๆ อย่าง; อย่างนี้ไม่ใช่ญาณเพื่อความเป็นมุนี เพราะมันเป็นเพียงสัญชาตญาณ; มันต้องเป็นภาวิตญาณ คือความรู้ที่พัฒนาขึ้นมาจากสัญชาตญาณนั้น ออกมาจากสัญชาตญาณนั้น กระทั่งไกลออกไปได้ เรียกว่า ภาวิตญาณ, ภาวิตะ แปลว่า ถูกกระทำให้มีขึ้นมา.

ที่นี้ก็ดูให้คิดว่า ไม่จำเป็นจะต้องเป็นพวกฤาษี มุนี นักบวช อะไรไป เสียหมด จะมีมุนีชาวนา มุนีชาวป่า มุนีชาวคอง มุนีชาวทะเล ชาวนาก็เป็นนักปรัชญาได้, ก็อยู่ในพวกที่เป็นมุนีได้, แล้วบางทีก็แยกคากว่านักปรัชญาในมหาวิทยาลัยเสียอีก, นี่บางแง่เนะมีคนพูดถึง *farmer philosophy* ปรัชญาในกลางทุ่งนา เขียนไว้แปลก ๆ นะ.

แต่ถึงอย่างไรก็ดี เราจะต้องหันตาเห็นภาพของมุนี อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ เป็นเกลอกับธรรมชาติ ไม่มีมุนีในวิมานบนสวรรค์, ไม่มีมุนีในวิมานบนตึก ๗ ชั้น ท่ามกลางกามารมณ์ อภิวารมณอะไรเลย อย่างน้อยมันก็ต้องอยู่ตามธรรมชาติ กับธรรมชาติ; เพราะถ้าไปหลงอยู่แค่อภิวารมณกามารมณแล้ว มันไม่เป็นมุนี ไปได้; แม้จะมีความรู้ก็ไม่ควรจะจำกัดว่าถึงขนาดที่จะเป็นมุนี เพราะยังไปหลงรสอร่อยของอภิวารมณเหล่านั้น.

สรุปความ "มุนี" กันเสียทีก็ว่า ผู้รู้ด้วยวิธีการรู้อย่างใดอย่างหนึ่ง : จะรู้เพราะศึกษาเล่าเรียน, รู้เพราะการใช้เหตุผล, รู้เพราะการได้ผ่านสิ่งนั้น ๆ ไปแล้วด้วยตนเอง, รู้เพราะว่าเป็นอันเดียวกันกับธรรมชาติ, รู้ไปเสียทั้งเนื้อทั้งตัว และถ้ารู้จริงถึงขนาด ก็จะต้องนิ่ง ก็ยากที่จะบรรยายเป็นตัวหนังสือ. ก็นิ่งอยู่ได้ด้วยการทรงตัวไว้ได้อย่างดีที่สุด คือไม่พลัดตกไปในทางต่ำ. พูดอย่างสมัยใหม่ว่า มีจุดยืนที่ทรุดไม่ลง นี้คือมุนี. ระหว่างบวชนั้นเป็นมุนีกันได้เท่าไร ก็รู้กันอยู่แล้วเฉพาะตน ๆ.

ด้วยเหตุคงที่กล่าวมาแล้วนั้นแหละ มันพอจะเห็นได้ว่า มุนีนี้มีได้ทุกเพศ : เพศบรรพชิตหรือเพศฆราวาสก็เป็นมุนีได้ทั้งนั้น; แม้แต่มุนีชาวนามุนีกลางทะเล มุนีในผ้าขาวตามฟุตบอลปาร์ต ไปตายที่สถานีรถไฟอย่างคอลอสตอย

อย่างนี้. มุนีมีได้ทุกเพศ ทั้งเพศหญิงและเพศชาย; อย่าคิดว่าเป็นได้แค่เพศชาย เพศหญิงก็เป็นได้. แต่จะต้องน้อยเป็นธรรมดา; เพราะเพศหญิงนี้มีอะไรที่ผิดจากเพศชาย แต่ก็ไม่ถึงกับว่าจะไม่มีผู้รู้ ผู้ฉลาดเอาเลย.

ที่เป็นภาษาบาลี เป็น พระพุทธภาษิตก็มีพูดถึงว่า “*ไม่ใช่ว่าบุรุษจะเป็นบัณฑิตไปเสียในที่ทุกหนทุกแห่ง ผู้หญิงสตรีก็เป็นบัณฑิตได้เหมือนกัน*” ฉะนั้นจึงถือว่าเป็นได้ทุกเพศ คือเพศบรรพชิตหรือฆราวาส เพศหญิงหรือเพศชาย ทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ ทั้งคนแก่ เด็กบางคนมี IQ. สูงมาตั้งแต่เล็กก็มีเชื้อแห่งความเป็นมุนีมาก. มุนีที่เรารู้จักกันดีในเพศฆราวาสก็เช่น เหลาจื่อ ชงจื่อ พวกฝรั่ง เรียกชงจื่อ เหลาจื่อ ว่าเป็น sage ทั้งนั้น ไม่เป็น saint, คนฉลาดตั้งแต่เด็ก เคยอ่านชาดก เรื่องมโหสถชาดกนั้นก็สนุกมาก เขาเป็นมุนีมาตั้งแต่เด็ก คือพระมโหสถบัณฑิต.

ฉะนั้นขอให้ถือว่าอย่าคิดว่าเป็นฆราวาสแล้วจะเป็นมุนีไม่ได้, และเป็นฆราวาสแล้วอย่าคิดว่าผู้หญิงเป็นไม่ได้, จะหาพบครอบครัวยุคนี้เป็นมุนีกันทั้งผวทั้งเมีย รู้เผื่อเอาไว้และควรจะสนใจด้วย.

ลักษณะของมุนีที่เห็นชัด.

ลักษณะที่เห็นได้ชัดของความเป็นมุนีนั้น พอจะพูดได้ว่า มีความรู้ มีความฉลาด และมีปฏิภาณ. ความรู้คือ สิ่งที่ต้องรู้ หรือควรรู้ ก็รู้ อย่างพอทั่ว, เขากันแต่สิ่งที่ควรรู้ ไม่ต้องเพ้ออย่างเดี๋ยวนี้. เดียวนี้ การศึกษาเพื่อไปในทางรู้อะไรที่ไม่ต้องรู้ แล้วสิ่งที่ควรจะรู้นั้นรู้อะไรไม่พอ โลกนี้จึงไม่มีสันติ; อย่าง

ที่ผมพูดนี้ ไม่ใช่เป็นการประชดประชันคำท้ออะไร, พูกว่าปัญญาหาเป็นทางมาจากเมืองนอก ก็ไม่มีความรู้ในส่วนที่ควรจะรู้ที่เพียงพอ ไปเอาความรู้เพื่อเกินอะไรมามาก.

ที่นี้ ความฉลาด นั้นหมายถึง วิธีการที่จะใช้ความรู้ให้ถูกต้อง มันไม่ใช่ตัวความรู้; เพราะเรามีความรู้; แล้วใช้มันไม่ได้ก็มี, ใช้ได้น้อยเกินไปก็มี, อย่างที่ไปเรียน ๆ กันมา ใช้ไม่ค่อยได้ เพราะไม่มีความฉลาดในการใช้ความรู้, หรือที่เรียกว่าปฏิภาณ นั้นคือการใช้ความรู้ได้ทันเหตุการณ์ เรียกว่าทันควัน; บางคนมีความรู้ ใช้ความรู้ แต่งุ่มง่าม, โอกาสก็ผ่านไปแล้ว ก็เลยไม่ได้ใช้ความรู้ ทั้ง ๆ ที่มีความรู้และฉลาดในการใช้ความรู้ แต่มันงุ่มง่ามเพราะว่าไม่มีปฏิภาณ.

คำว่า ปฏิภาณนี้ ถ้าตามตัวหนังสือแปลว่า ได้ตอบได้ทันควัน. ผู้มีปฏิภาณ คือผู้ใช้ความรู้ทันควัน แก่การถามและการถูกรุมซักถาม รุมล้อม; ถ้ามีแต่ความรู้ไม่มีความฉลาดก็ไม่ไหว; ถ้าไม่มีปฏิภาณด้วยก็ยังไม่ปลอดภัย. ฉะนั้นการที่ให้พรกันอย่างสมบูรณ์นั้น เขามักจะให้พรว่า ให้มีปฏิภาณด้วยเสมอ, อายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ. ถ้าไม่เข้าใจคำว่าปฏิภาณก็คงจะว่าไม่สู้จำเป็น, และบางคนก็เข้าใจผิด ว่าปฏิภาณนั้นเป็นแค่เพียงไหวพริบในการที่จะพูดจาเท่านั้น, เป็นไหวพริบในการที่พูดจา ของบุคคลที่มีความรู้และฉลาดในการที่ใช้ความรู้.

ถ้าจะเรียกว่า เป็นมนุษย์กันจริงๆ ก็ต้องเป็นผู้รู้ และผู้ฉลาด และเป็นผู้มีปฏิภาณ ครบทั้ง ๓ อย่างนี้ จึงเรียกว่าเป็นมนุษย์ มีความรู้ ความฉลาด มีปฏิภาณ ในทุกกรณีที่มีมนุษย์เราจะต้องเกี่ยวข้อง; เช่นในการป้องกัน, ในการแก้ไข, ในการสร้างสรรค์, ในการกำจัดสิ่งไม่ควรกำจัด; เรื่องการบ้านการเมืองการอะไรทุก

อย่างมันก็มีปัญหาอย่างนั้น, จะบ่งกันอย่างไร, แก้ไขอย่างไร, สร้างขึ้นมาอย่างไร, ทำลายมันลงไปเสียอย่างไร, หรือว่าในวงกว้างกว่านี้ ก็ว่าในการศึกษาซึ่งเป็นเบื้องต้นในการแสวงหา คือประกอบอาชีพตามการศึกษา และการได้มาซึ่งผลของการทำงานแล้วการบริโภคผล การรักษาสิ่งนั้น ๆ ไว้ ในลักษณะของการสะสม.

นี่คือตัวชีวิตที่ลองไปพิจารณา ดูชีวิตของเราประกอบอยู่ด้วยลักษณะ ๔-๕ ประการนี้ คือ เรียน แล้วก็ ทำงาน ก็ได้ผลงาน แล้วก็ บริโภคผลงาน แล้วก็ รักษามันไว้ สะสมมันไว้ บุตร ภรรยา สามิ ถูกนับรวมไว้ในสิ่งเหล่านี้. การแสวงหา มา การได้ การบริโภค การรักษา นี่ต้องเป็นมุนีในทุกกรณีอย่างนี้แหละ; ในการศึกษา ในการแสวงหา ในการได้ผล ในการบริโภคผล ในการรวบรวมไว้ นี่ต้องรู้ ต้องฉลาด ต้องมีปฏิภาณ. ฉะนั้น ขรวาาสที่สมบูรณ์ที่สุด ต้องทำหน้าที่เหล่านี้สมบูรณ์ที่สุด ก็ด้วยความเป็นมุนีที่สุด เป็นมุนีอย่างสูงสุด แล้วจะเป็นขรวาาสที่ดีที่สุด, เป็นมุนีอย่างขรวาาส รู้จักใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์.

อยากจะให้ตัวอย่างไว้สักอย่าง คือ สามารถทำสิ่งร้ายให้กลายเป็นดีไปหมด ไม่มีอะไรที่ร้าย. ในโลกนี้ ไม่มีอะไรที่ร้าย ที่ผิดที่เสียสำหรับเรา อะไรเข้ามาในลักษณะที่เขาถือว่าฉิบหายหรือว่าวินาศนี้ มันกลายเป็นดีได้สำหรับเรา ผู้ค่าเรา เราก็ถือว่าเป็นผู้ที่มาทำให้เราได้บุญ. นี่มุนีจะทำได้ถึงอย่างนี้, จะ *sublimate* อะไรต่าง ๆ ใดอย่างไม่น่าเชื่อ; *sublimate* การทำให้กลายเป็นการบอกขุมทรัพย์ หรือการทำให้เราได้บุญ. ถ้าไม่เป็นมุนีทำไม่ได้ดอก จะทำผู้ค่าให้เป็นผู้ที่มาทำให้เราได้บุญ, หรือว่า ทำให้ความตายเป็นสิ่งที่มาสอนให้เราได้รับรู้จากความไม่ตาย มันก็สูงสุดกันเท่านั้นแหละ; นี่คือมุนีแท้.

ผมเคยบอกให้หลายคนจำไปคิดนึกเสมอ ๆ ว่า *ดูให้ดี มีแต่ได้ ไม่มีเสีย*, *ดูให้ดี มีแต่ได้ ไม่มีเสีย* เป็นลักษณะของมุนี; มีเรื่องยืดยาวไว้พูดกันคราวอื่น ไว้คิดกันคราวอื่น. ที่เขาว่าฉิบหาย หรือเสีย หรือขาดทุน หรืออะไร, เราทำให้มันกลายเป็นการได้ไปหมดได้; เช่น การขาดทุนมันทำให้เราลดราคาขึ้น ซึ่งจะไม่ขาดทุนอีกต่อไป, เราไม่มานั่งร้องไห้อยู่เพราะการขาดทุน.

มุนีมีทุกเพศมีทุกวัย มีลักษณะเป็นผู้รู้ ผู้ฉลาด ผู้มีปฏิภาณ ในการศึกษา ในการแสวงหา ในการได้ ในการบริโภค ในการสะสม; จะยังเห็นชัดขึ้นทุกทีแม้ฆราวาส, ชีวิตฆราวาสก็ต้องการความเป็นมุนี.

หลักสำหรับเป็นมุนี.

ทีนี้จะพูดกันถึงข้อที่ว่า จะเป็นมุนีกันได้อย่างไร? ถ้าจะถามว่า เป็นมุนีกันได้อย่างไร? ต้องย้อนไปทบทวนหลัก ๓ ประการ ข้างต้นของมุนี คือ รู้ รู้จนหนึ่ง พูดออกมาไม่ได้ และ หนึ่งอยู่ในทำนองที่จิตผูกอยู่กับความว่างหรือนิพพาน, หนึ่งนิ่งเปล่าณะ หนึ่งอย่างจิตอยู่กับนิพพานหรือความว่างจากกิเลสและความทุกข์. ให้เห็นว่า ๓ ประการนี้เนื่องกัน ไม่แยกจากกัน สำหรับผู้เป็นมุนี.

มีความรู้ ไม่ต้องถึงขนาดสูงสุดดอก ผมเชื่อว่าท่านทั้งหลายคงเคยประสบมาแล้ว ผมไม่ใช่อดีต ผมรู้อะไรบางอย่างหลายๆ อย่าง จนพูดให้คนอื่นฟังไม่ได้บ่อยๆ; ไม่ใช่เรื่องพระนิพพานหรือเรื่องอะไรนักดอก แต่มันออกจะลึกซึ้งหน่อย; เชื่อว่าทุกคนคงเคยผ่านมาแล้ว ที่เรารู้มากจนพูดออกมาให้คนอื่นฟัง

ถึงขนาดนั้นไม่ได้ มันก็มี. ถ้ามันเป็นเรื่องที่สูงที่สุด จริงถึงที่สุด มันก็ยิ่งพูดไม่ได้, ยิ่งเป็นเรื่องทางจิตใจ ที่ต้องสัมผัสด้วยจิตใจล้วน แล้วก็ยิ่งพูดไม่ได้. เพราะฉะนั้น นักปราชญ์ เช่น เหล่าผู้อุ่ก่าวลัทธิเต๋า ประโยกแรกของเขา อิงว่า เต๋าที่เอามาบรรยายให้ผู้อื่นฟังได้นั้นไม่ใช่เต๋า เต๋าคือสิ่งสูงสุด ความจริงหรือธรรมะที่สูงที่สุด ถ้าเอามาบรรยายได้แล้ว ก็เรียกว่ายังไม่ใช่เต๋า.

นี่ก็เป็นหลักเดียวกันกับในพุทธศาสนาเช่น พระนิพพานนี้ ถ้าบรรยายได้ ยังไม่ใช่นิพพาน, มันก็เป็นเรื่องอะไรที่พูดฟุ้งไปเท่านั้นเอง. พระนิพพานที่รู้สึกอยู่ในจิตใจจริงแล้ว มันบรรยายไม่ได้; แม้แต่เรื่องทางวัตถุแท้ๆ เช่น กลี้อ, น้ำตาลเป็นต้นนั้น กินเข้าไปเค็มหรือหวาน; จะไปบรรยายให้คนที่ไม่เคยกินกลี้อ ไม่เคยกินน้ำตาล รู้จักเค็มหรือหวานได้อย่างไร. มันก็บรรยายไม่ได้เหมือนกัน. เรื่องพระนิพพาน เรื่องของเต๋ามากกว่านั้น ไปไกลมากกว่านั้นมาก; ฉะนั้น ลองพยายาม ศึกษาลึกเข้าไปๆ ไปถึงขนาดที่รู้อะไรที่พูดให้ผู้อื่นฟังเป็นคำพูดไม่ได้ มากเรื่องขึ้นทุกที, มากเรื่องขึ้นทุกที, นี่จะเป็นมุนีฝึกการเป็นมุนี. ที่นี้รู้อะไรจริงต้องนิ่ง เพราะว่ามันพูดไม่ได้; แบบรู้อะไรจริงนิ่งเป็นไป, มันก็ถึงกับว่าเราจะพยายามพูดเท่าไรมันก็ไม่ฟังไม่ดู, จนที่สุดต้องยอมแพ้ ต้องยอมแพ้ด้วยการนิ่ง.

ถ้าพูดถึง สิ่งที่ต้องรู้ที่ควรรู้ ก็ไม่มีอะไรดีกว่า รู้ว่าเกิดมาทำไม? หรือจะพูดให้ชัดกว่านั้นก็ต้องพูดว่า สิ่งที่ดีที่สุดที่ควรจะได้ นั่นคืออะไร? ถ้ารู้จักสิ่งนั้นจะเป็นมุนีที่สมบูรณ์ แต่มันต้องรู้ครบหมดว่า ทำอย่างไรจึงจะได้ด้วย, สิ่งนั้นคืออะไร ทำอย่างไรจึงจะได้? ก็รู้การประกอบ การกระทำ การอะไรทุกอย่างที่มันถูกต้อง จนได้สิ่งนั้น คือสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้; ฉะนั้นจึงต้องรู้อะไรที่

ที่สุดจริงๆ, จะมาเอาเงินเพียงแค่ทรัพย์สินสมบัติ เกียรติยศชื่อเสียง อำนาจวาสนา
อย่างนี้ไม่พอ, มุนีอาจจะถ่มน้ำลายรดเขาก็ได้.

ทรัพย์สินสมบัติ เกียรติยศชื่อเสียง อำนาจวาสนานี้ บางคนจะบูชาเป็นสิ่ง
สูงสุด; ถึงเราเองก็ดูให้คิด เมื่อเต็กรๆก็อาจจะคิดอย่างนั้น, ความร่ำรวย เกียรติยศ
ชื่อเสียง ไต่ยกหูชูหาง อำนาจวาสนาที่ทำอะไรก็ได้; พอโตขึ้นมาจึงค่อยๆเห็นว่า
มันก็ไม่วิเศษสูงสุดเสียแล้ว มีอะไรที่ตกว่านั้น จึงคิดไปในทางว่า อะไรมันเป็น
สิ่งที่ดีที่สุด และก็มีมักจะตายด้านอยู่เพียงเท่านั้น.

ขอถ้อยคำหาว่าคำทอประชดประชัน “มันจะตายด้านอยู่ที่ **ไม่รู้ว่าจะ**
อะไรคือสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้” จึงเป็นมุนีไม่ได้โดยสมบูรณ์; เป็น
มุนีตายด้าน แต่ก็ยังดีกว่าไม่เป็นมุนีเสียเลย. นี้เราพูดกันแต่โดยย่อมีเวลาน้อย
จำกัดไว้เฉพาะเรื่อง ก็พูดได้แต่หัวข้ออย่างนี้เอง.

ปัญญาของผู้เป็นมุนีมาจากการกระทำ.

ที่นี้ ทางมาแห่งความรู้หรือปัญญา, ทางมาแห่งความรู้ ตามหลักพุทธ-
ศาสนา ก็ต้องมาจากการประกอบหรือการกระทำ; เพราะคำว่ามุนี นี้มาจาก
รากศัพท์ว่า มุ คือ **ทนฺทเน-สุกฺพันฺ** นี้มันก็บ่งไปหาความประกอบหรือการกระทำอยู่
แล้ว. พระบาลีมีอยู่ว่า โยคา เว ชายเต ภฺริ; **ภฺริ** คือ **ปัญญาสูงสุด ย่อมเกิดมา**
จากโยคะ ฉะนั้น โยคะเป็นทางมาแห่งความรู้. โยคะนี้เป็นคำที่ใช้กันอยู่ ๒
ความหมาย : ความหมายหนึ่งเป็นชื่อของกิเลส และผูกพันอยู่ในสิ่งที่ไม่ควรผูกพัน;

โยคะอย่างนี้เป็นชื่อของกิเลส ผู้กัณฑ์อยู่ในกามารมณ์ เรียกว่า กามโยคะ ผู้กัณฑ์อย่างนี้ ติดอยู่ในกิเลส. ที่ผู้กัณฑ์อยู่ในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของความรู้ เช่น อารมณ์ของวิปัสสนา อารมณ์ของสมาธิ ก็เลยได้ความรู้มา; ถ้าผู้กัณฑ์อยู่กับกิเลสก็ ได้ความหลงมา ความผิด ความงอ ความไม่รู้มา; ถ้าผู้กัณฑ์อยู่ในอารมณ์เป็นที่ตั้งของความรู้ ก็ทำให้ได้ความรู้มา คืออารมณ์ที่ทำให้เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โดยเฉพาะ.

แต่ถึงอย่างไรก็ตามเราอาจจะมองเห็นได้ว่า สิ่งใดก็ตาม ถ้าผู้กัณฑ์ คือไปกำหนดโดยถูกวิธีแล้ว มันเกิดความรู้ได้; แม้กามารมณ์ที่สมบูรณ์ที่สุด ถ้าเข้าไปผู้กัณฑ์ด้วยปัญญา ตามวิถีทางที่จะให้เกิดปัญญา หรือโยคะที่ถูกตั้งแล้ว ก็ให้เห็นความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของกามารมณ์นั้น ๆ, ก็จะถอยมาจากกามารมณ์ได้. คำว่า โยคะ จึงเป็นความหมายที่ค้นได้ แล้วแต่ว่าจะเข้าไปผูกจิตไว้กับสิ่งใด, ในลักษณะอย่างไร. ผู้กัณฑ์ในลักษณะให้ใจให้หลง, หรือผู้กัณฑ์ในลักษณะที่จะให้รู้อย่างแจ่มแจ้ง.

คำว่า โยคะ เป็นคำกลางแปลว่า ผูก ผู้กัณฑ์ติดกันไว้. นี้เรียกว่าโยคะ ยืมมาจากชาวบ้าน ซึ่งเขาผูกวัวให้ติดกับแอก แล้วก็ไถนาได้; ถ้าวัวไม่ยอมให้ผูกติดกับแอก มันก็ไถนาไม่ได้; ฉะนั้นความหมายของโยคะจึงมีประโยชน์อย่างนี้. ขอเตือนไว้ว่า อย่าลืมนึกว่าภาษาธรรมะ คำบัญญัติเฉพาะฝ่ายธรรมะนี้ ยืมมาจากภาษาชาวบ้าน ก็คำๆ ก็ล้วนแต่เป็นคำที่ยืมมาจากภาษาชาวบ้าน ที่เขาพูดกันอยู่ก่อนแล้ว. นี้ต้องทำโยคะ—ประกอบจิตติดเข้าไว้กับสิ่งที่จะให้ความรู้, เคี้ยวนี้ เราเรียกว่าทำสมาธิ ทำวิปัสสนา แล้วจะเกิดความรู้ เกิดปัญญาออกมา.

บทวิเคราะห์ ภาษบาลีของคำว่า “มุนี” มันมีว่า อุตฺตโน จิตฺตํ มุนาติ มวติ พนฺธติ. พนฺธติ ย่อมผูกพัน คือมันใช้แทนคำว่าผูกพันได้ มุนาติ ก็ผูกพัน มวติ ก็ผูกพัน พนฺธติ ก็ผูกพัน ซึ่งจิตของตน รวคโทสาทวสํ คนฺตุํ น เทติ คือไม่ยอมให้ไปสู่อำนาจของราคะ โทสะ เป็นต้น ; นี่ก็อีกว่า มุนี คือ ผู้ที่ผูกจิต กำหนดจิต ผูกพันจิต ตั้งจิตของตนไว้ ไม่ยอมให้ไปสู่อำนาจของกิเลส มีราคะ โทสะ เป็นต้น.

รักษาคือเป็นมุนี ทำได้ทั้งบรรพชิตและฆราวาส.

ฉะนั้น เราทำความเป็นมุนี ด้วยการรักษาคือ ไม่ให้โอกาสแก่มัน ที่จะเข้าไปเกิดกิเลส เช่นราคะ เป็นต้น ; บวชอยู่ที่ต้องทำอย่างนี้, ต่อให้สึกออกไปก็ต้องทำอย่างนี้ ; ล่องไม่ทำเฉาะ จะเห็นคำเห็นแคงกันเป็นแน่ คือไม่รักษาคือ ควบคุมจิต ผูกพันจิตไว้ในลักษณะที่จะไม่ให้เกิดราคะหรือโทสะ เป็นต้น. เมื่อฝึกอยู่อย่างนี้ แม้ไปอยู่ที่บ้าน ก็ยังทำอย่างนี้, สามีกทำภรรยาที่ทำ ก็เลยเป็นมุนีกันทั้งสามมีภรรยา, กระทั่งถึงลูกหลานด้วยก็ได้ ถ้ารู้จักสอนให้เขาทำความรู้อันลึกซึ้งที่จะตั้งจิตไว้ ไม่ให้ตกเป็นทาสของกิเลสตนหาทั้งหลาย. ฉะนั้นผมจึงเห็นว่า แม้จะสึกออกไปเป็นฆราวาสแล้ว ก็ยังต้องเป็นมุนี อย่างน้อยก็ในระคับัน.

ที่นี้ ที่กล่าวเมื่อตะกว่า แม้ผู้หญิงก็เป็นบัณฑิตได้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ว่า อิตฺถิปี ปญฺหิตา โหติ ตตฺถ ตตฺถ วิจฺขณา — แม้ผู้หญิงก็เป็นบัณฑิตได้ ถ้า

เป็นผู้มีวิจักษณ์าในกรณีนั้น ๆ. มีวิจักษณ์า พุทไปตามบาลีเลย แปลอาจจะเขาได้ ฉะนั้นผมก็ใช้คำบาลีเลย ว่าวิจักษณ์า จะมีอยู่ในปทานุกรมของภาษาสมัยใหม่ ที่ เขาใช้บัญญัติกันในวงการศึกษหรือไม่ก็ไม่ทราบ, อาจจะมีก็ได้ แต่ผมนี่ก็ไม่ออก; แต่ในบาลีนั้นมีคำว่า วิจักษณ์า.

วิจักษณ์านี้หมายถึงพิจารณา รู้เท่าทัน มีปฏิภาณ, รวมกัน ก็คือ คุณสมบัติของมุนีเรียกว่า วิจักษณ์ะ; วิ แปลว่า แจ่มแจ้ง อย่างยิ่ง ครอบคลุม ไม่ขาดตกบกพร่อง, จกฺขณ มาจากศัพท์ที่แปลว่าเห็น. ซึ่งไม่ได้หมายถึงเห็นด้วยตา เนื้อธรรมตา เห็นด้วยสติปัญญา แล้ว การเห็นชนิดนั้นจะต้องทันควินด้วย; ยังไม่พบคำบัญญัติในภาษาหรือในปทานุกรมสำหรับคำนี้. ฉะนั้นขอให้จำไว้ก็แล้วกันว่า วิจักษณ์า จะช่วยได้ เห็นแจ่มแจ้งครบถ้วนทันควิน ทันทั่วทั้งที่มีปฏิภาณ มีไหวพริบเต็มที; เพราะฉะนั้นผู้หญิงก็เป็นบัณฑิตได้ ถ้ามีวิจักษณ์าในกรณีนั้น ๆ.

ควรจะนึกถึงครอบครัวแห่งความเป็นมุนีทั้งสามทั้งภรรยา พุทถึงผู้หญิง นี้ก็ลำบาก เดียวนี้เขากำลังมีสิทธิเสมอภาคเท่ากันเหมือนกัน. นี้คงจะลำบาก ถ้าถือตามหลักบาลีหรือพุทธภาษิตนี้ ว่ามีเป็นส่วนน้อย ไม่ใช่เป็นแค่บุรุษถึงผู้หญิงก็ได้ แต่มันเป็นส่วนน้อย, แล้วในที่อื่นพุทธภาษิตก็มีอยู่ว่า ผู้หญิงไม่อาจจะเป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า, ผู้หญิงไม่อาจจะเป็น จักรพรรดิ จักรวรรดิ ตามบทบัญญัติ อย่างอินเดียในครั้งนั้น, ผู้หญิงไม่นั่งในสภา, ผู้หญิงไม่ไปสู่แคว้นกัมโพช สภาที่ประชุมกันเพื่อปรึกษาเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง. เขามีแล้วตั้งแต่พุทธกาล เขารู้จักกันดี, เขาเชิญบัณฑิตทั้งหลายในทุกแห่งทุกมมมานั่งประชุมเป็นสภา, บางประเทศ เช่นประเทศสากยะ นี้ก็เชิญแค่พวกสากยะทั้งนั้น. ที่เป็นบัณฑิตมาประชุมเป็น สภาของพวกสากยะ ในกรณีอื่นอาจจะเชิญกว้างออกไป แต่ไม่เชิญผู้หญิง, ผู้หญิง

ไม่มีการนั่งในสภา อย่างสภาผู้แทนของเราในเวลานี้; ถ้าเป็นผู้หญิงเขาไม่ไป
แคว้นกัมโพชะ คือไม่ไปศึกษาที่ต่างประเทศ.

การที่ผู้หญิงไม่เป็นสัมมาสัมพุทธะนั้นก็พอจะเห็นชัดแล้ว ว่าต้องมีอะไร
มากกว่าที่ผู้หญิงจะเป็นได้. ผู้หญิงมีความอ่อนแออ่อนไหวรู้สึกไว; ฉะนั้นจึง
ไม่มีความหนักแน่นเข้มแข็งบึกบึนพอที่จะเป็นสัมมาสัมพุทธะ. ที่นี้มาทวงให้มี
สิทธิเสมอกัน ทำงานเหมือนกัน ความรู้สึกของผมนั้นมองไม่เห็นว่าเป็นการถูก
ต้อง, แล้วยังจะเลยไปถึงว่า ถ้าทำเหมือนผู้ชายเสียแล้ว ก็ไม่มีหญิงชาย เป็นกะเทย
กันไปหมด; โลกนี้ก็ไม่มีพ่อไม่มีแม่ ที่จะทำหน้าที่กันให้ถูกต้อง ตามหน้าที่ของ
บิดาฝ่ายหนึ่ง ตามหน้าที่ของมารดาฝ่ายหนึ่ง. โลกนี้ก็จะเป็นโลกบ้าบออะไรชนิด
หนึ่ง ไม่มีมารดาสำหรับอบรมจิตใจของลูกเด็ก ๆ ในแง่ของมรรยาท วัฒนธรรม
ศีลธรรม อะไรที่ดี มันมีไม่ได้เพราะแม่ไปเป็นผู้ชายเสียแล้ว.

บิดาทำหน้าที่อย่างหนึ่ง ที่จะคุ้มครองรักษา แสวงหา บังคับอะไรก็ตาม
หรือถ่ายพิษพันธุ์ก็เถอะ มันก็โดยพิษพันธุ์ภายใน พอออกมาแล้ว ผู้หญิงมารดานี้
จะต้องทำทุกอย่าง เพื่อให้เป็นมนุษย์ที่ดี ที่พร้อม ที่จะไปให้ถึงที่สุดของความเป็น
มนุษย์; ฉะนั้น หน้าที่ที่สำคัญมาก แล้วย่างกันคนละอย่างกับฝ่ายบิดา. ฉะนั้น
เก็บมารดาไว้ทำหน้าที่มารดา, เก็บบิดาไว้ทำหน้าที่บิดา โลกนี้จึงจะสมบูรณ์.

นี้ก็พูดกันไปถึงแง่ที่ว่าผู้หญิงก็เป็นมนุษย์ได้ แล้วเป็นมนุษย์ในการเป็น
มารดา, ผู้ชายก็เป็นมนุษย์ได้ ก็เป็นมนุษย์ในการเป็นบิดา ก็เป็นมนุษย์ได้ด้วยกัน.
ฉะนั้นเราอาจมีครอบครัวแห่งมนุษย์ ที่น่าชื่นอกชื่นใจที่สุด มีลูก มีหลาน มีเหลน ที่ดี,
ขอแต่อย่าทำให้เป็นกะเทยกันเสียหมด. อย่างที่กำลังบ้าหลังกันอยู่ในเวลานี้. เวลานี้

เป็นมุนีไม่ได้ เพราะกำลังเป็นกะเทยกันเสียหมดทั้งบิดาและมารดา จะทำอะไรให้เหมือนกัน โดยเรียกร่องสิทธิเท่ากัน ทำอย่างเดียวกัน อะไรอย่างเดียวกัน เป็นเรื่องบ้าบอที่สุด.

สรุปความก็คือ เป็นมุนีได้ทุกเพศทุกวัย มีความรู้ให้เพียงพอในหน้าที่ของตนๆ พ่อหรือแม่, แม่หรือแม่, ลูกหรือลูก; หรือว่านายจ้างหรือลูกจ้าง, ลูกจ้างหรือลูกจ้าง, แล้วไม่มีวันที่จะกระทบกัน คือไม่มีวันจะเกิดเป็นนายทุนและชนกรรมาชีพขึ้นมา ถ้าคนมันเป็นมุนี. ก็จะไม่ทำให้โลกนี้เป็นปัญหาโลกนั้นจะไม่เป็นปัญหาเพราะว่าคนเป็นมุนี. หวังว่า เราจะได้เห็นมุนีมากขึ้นในครอบครัวของประเทศไทยเรา. นี่ก็คือคำว่ามุนี และความเป็นมุนีมีอยู่ในความเป็นมนุษย์.

พูดไปก็ยิ่งเป็นการสอนบาลีมากขึ้น และผมก็ได้บอกแล้วว่า ยอมสารภาพว่า *บรรยายธรรมะนี้เป็นการสอนภาษาบาลีไปในตัว* ก็จะชี้ให้เห็นว่า มุนีกับมนุษย์รากศัพท์จะเป็นอันเดียวกันเสียแล้ว : *มุนะ มุนีก็แปลว่ารู้, มนุษย์ก็มาจากมนะ มนะที่แปลว่าใจ ก็แปลว่ารู้, มโน มนะ มนัส* อะไรก็ตามแล้วแต่อยู่ในรูปไหน มันก็ *แปลว่ารู้*. ฉะนั้น เป็นมนุษย์ก็คือเป็นคนรู้ คือ มีใจสูง, จะสูงหรือไม่สูงก็ตามใจ แต่ถ้าว่ามันเป็นใจอันแท้จริงแล้ว นี้จะต้องมีความรู้ รู้ตามธรรมชาติ ถ้ามีมนะ หรือมนัส หรือใจในความหมายนี้ ต้องเป็นธาตุรู้ แล้วมันจะต้องรู้มันพร้อมที่จะรู้ ถ้าเป็นมนุษย์ ก็คือ พัฒนาความรู้ให้มันสูงสุดก็เป็นมนุษย์แปลว่า มีใจสูง มีความรู้สูง.

บางคนเขายึดหลักว่า คำว่า มนุษย์มาจากคำว่าเหล่ากอของพระมนู, เขาไม่แปลว่าใจสูง ก็ให้เหมือนกัน. ถ้าแปลว่าเหล่ากอของพระมนู มนุษย์ก็แปลว่า

รู้จักแล้ว, มันหนีไปไหนไม่พ้น เหล่ากอของมุนุ คือเหล่ากอของผู้รู้; ฉะนั้น
 มนุษย์ต้องมีความรู้, ถ้าไม่มีความรู้ก็ไม่ใช่มนุษย์, เพราะฉะนั้นมนุษย์ก็คือมุนุ
 คือผู้รู้ เป็นมุนุก็คือเป็นมนุษย์ เป็นมนุษย์ก็คือเป็นมุนุ ถ้าไม่เป็มุนุก็ไม่เป็น
 มนุษย์. นี่จึงพูดว่า ความเป็นมนุษย์มีอยู่ในความเป็นมุนุ.

ที่เราบวชมานี้ ก็เพื่อจะพัฒนาเท่านั้น, พัฒนาพืชพันธุ์ อันนั้นคือ
 มันมีเมล็ดพืชพันธุ์อะไรอยู่แล้ว คือ มนะ ธาตุรู้. ถ้ามาบวช ก็มีโอกาพัฒนามาก
 พัฒนาเร็ว ก็คงจะได้ผลในการพัฒนานี้, กลับสี่กออกไป ก็ต้องมีความเป็นผู้รู้
 ที่มากกว่า ที่สูงกว่า จะไปเป็นมุนุก็ได้, ไปเป็นมนุษย์ก็ได้, อยู่ที่บ้านที่เรือน;
 ฉะนั้น ดีกว่าที่จะไม่เคยบวช. ถ้าหากว่าการบวชนั้นหมายถึง บวชจริง เรียน
 จริง ปฏิบัติจริง ได้ผลจริง ก็เป็นการทำให้ความเป็นมนุษย์นั้น มีความ
 เป็นมุนุมากขึ้น, แล้วเราก็เป็นมุนุกันจนตลอดชีวิต.

นี่คือข้อที่ผมอยากจะให้เข้าใจหรือมองเห็น ว่า มาบวชนี้ มาลองความ
 เป็นมุนุ ชิมรสของความเป็นมุนุ แล้วลาสิกขาออกไป ก็มีความเป็นมุนุ
 ติดออกไป ให้อ้อใช้, อย่างน้อยก็ให้อ้อใช้, ที่มันเกินจำเป็นก็ให้มันร่วงไป เหลือไว้
 แต่ที่มันจำเป็น ก็ไปเป็นมนุษย์ที่ทำอะไรถูกต้อง ทำอะไรไม่ผิดพลาด รู้จักแก้ไข
 สิ่งร้ายให้กลายเป็นดีไปหมด; เรียกว่าความเป็นมุนุอยู่ที่นี้ ไม่ต้องพูดถึงวิกฤต-
 การณ์อะไรในครอบครัว ในบ้านเมือง ในโลก. ทุกอย่างรอดตัวได้เพราะความ
 เป็นมุนุ.

ขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้เพียงเท่านี้.

ถาม : ข้อ ๑. ท่านอาจารย์บอกว่า ผู้หญิงถ้าจะเป็นมุนีได้ ก็ให้เป็นมุนีในความเป็นมารดา. ที่นี้ผู้หญิงที่เก่งๆ อยู่เดี๋ยวนี้เป็นต้นว่า เป็นประธานาธิบดี หรือเก่งในทางการปกครองต่างๆ แล้วมีความอดทน มีปัญญาเฉียบแหลมนี้ นี้จะจัดไว้ในพวกอะไร จะเรียกมุนีได้หรือไม่?

ข้อ ๒. ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ผู้หญิงไม่สามารถที่จะเป็นสัมมาสัมพุทธเจ้าได้นั้น ใช้อะไรเป็นการตัดสินหรือมีหลักเกณฑ์อะไร? หรือว่าเล็งญาณเห็นว่าปัญญาของผู้หญิงมีเพียงแค่นั้นหรืออย่างไร?

ตอบ : ผู้หญิงเป็นผู้รู้ ก็ควรจะรู้หน้าที่ของผู้หญิง จึงจะเป็นยอดมุนีของผู้หญิง, ที่นี้ถ้าไปเป็นประธานาธิบดีก็เป็นกะเทย โดยความหมายในทางจิตทางวิญญาณ เพราะไม่ทำหน้าที่อย่างผู้หญิง. นี้เราก็ไม่ได้ต้องการอย่างนั้น; แต่เราก็ไม่ได้คัดค้านว่า เขาจะเป็นประธานาธิบดีไม่ได้ ถ้าผู้ชายมันโง่ลงๆ. ในบางกรณี ผู้ชายเป็นไม่ได้ ก็ให้ผู้หญิงเป็นก็ได้แล้วกัน ก็เลยยกให้ผู้หญิงคนนั้นอยู่เหนือความเป็นผู้หญิงเท่านั้น; เพราะผู้หญิงต้องมีหน้าที่ของผู้หญิง ถ้าเป็นมุนีผู้หญิงก็ต้องรู้อย่างผู้หญิง จึงจะเรียกว่าตรงตามที่ธรรมชาติต้องการ. ถ้าผิดจากนั้นก็ถือเป็นกรณีพิเศษ ก็เป็นได้ทำไมจะเป็นไม่ได้ เป็นรัฐมนตรีหรือว่าเป็นอธิบดี เป็นผู้ใหญ่บ้าน เป็นทหารอย่างที่เขาจะให้เป็นกันเดี๋ยวนี้ เป็นตำรวจ เป็นอะไรก็เป็นไป ก็ไม่ใช่ตรงตามความหมายว่าสตรีหรือผู้หญิง, แล้วก็จะไม่เป็นไปเพื่อความสมบูรณ์ของมนุษย์ของโลก ที่จะต้องมีผู้ทำหน้าที่อย่างผู้หญิงที่สมบูรณ์. ผู้ทำหน้าที่อย่างผู้ชายที่สมบูรณ์ ถ้าไม่เรียกว่ามุนีก็ได้เหมือนกัน เขาเป็นประธานาธิบดีรู้ในเรื่องของการเมือง; แต่มุนีอย่างนี้ไม่ได้ครึ่ง หรือไม่ได้เศษหนึ่งส่วนสิบหก. ถ้าพูดอย่างบาลีก็ว่าไม่ได้ $\frac{๑}{๑๖}$ ของความหมายของคำว่ามุนี ให้เป็นมุนีอะไรไปแบบหนึ่ง หรือไม่ควรจะใช้คำว่ามุนีก็สุดแท้.

ส่วนการเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นการบัญญัติไปตามความรู้หรือความหยั่งเห็น หน้าที่ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นมีมาก จนเหลือวิสัยที่ผู้หญิงจะเป็นได้ และสติปัญญาที่จะตรัสรู้ขึ้นมาด้วยตนเอง อย่างพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ผู้หญิงก็ยังสามารถอยู่ เป็นแค่สาวกผู้ไต่ยินไต่ฟัง ปฏิบัติเป็นพระอรหันต์ได้; แต่จะเป็นพระอรหันต์ด้วยตนเองนั้น ไม่ได้กล่าวไว้ ถือว่ามีไม่ได้. ฉะนั้นถ้าไปเล็งถึงคุณสมบัติที่ทำความเป็นพระพุทธรเจ้า เราจะรู้สึกได้ว่า ผู้หญิงจะไม่สมบูรณ์จะขาดอยู่ อธิษฐานนะความเข้มแข็งแห่งจิต ความอธิษฐานจิต อย่างเข้มแข็งแห่งจิต คงจะมีไต่ยาก สำหรับเพศที่มีความอ่อนไหวอย่างผู้หญิง. ความเข้มแข็งบึกบึน ความอ่อนไหวอ่อนแอนี้ มันต่างกันอยู่ในขั้นนี้.

ตามธรรมชาติกันแท้ ๆ เราจะได้รู้สึกว่า ตัวผู้เข้มแข็งบึกบึนกว่าตัวเมีย; คู่ฝูงสัตว์ฝูงวัวฝูงควาย กา ไก่ สุนัข ไร่ ไร่ ตัวผู้มันเข้มแข็งกว่าตัวเมีย; ฉะนั้นอย่างอื่น ๆ มันก็อย่างเดียวกันอีก เพราะผู้หญิงเขาต้องเอาโลหิต กำลังของโลหิตไปใช้หล่อเลี้ยงส่วนอื่นนอกจากจะหล่อเลี้ยงมันสมองส่วนเดียวเหมือนผู้ชายเหมือนตัวผู้ นี่เพียงแต่ทาง physic ทางร่างกายมันก็ต่างกันมาก. สมมติว่ามีโลหิตที่ไปหล่อเลี้ยงร่างกายเท่ากัน ผู้หญิงก็เอาไปใช้เลี้ยงส่วนอื่นเกี่ยวกับเพศหญิง ผู้ชายก็เอามาเลี้ยงมันสมองหมด. นี่กำหนดโดยลักษณะอย่างนี้ จะพบว่าผู้หญิงไปแบบหนึ่ง, ผู้ชายไปอีกแบบหนึ่ง. คัมภีร์ไบเบิลเขาเขียนว่าพระเจ้าสร้างผู้ชายจากดิน, สร้างผู้หญิงจากกระดูกซี่โครงของผู้ชาย. เป็นอันว่ายอมรับความต่างกันมากระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย.

นี่เราก็มองไปอย่างนั้นก็พอจะเห็นเค้าอยู่ แล้วก็ไม่ใช่เรื่องสำคัญ ก็เลยไม่ได้คิด ไม่ได้คิดมองต่อไป ไม่เทียบแทนผู้หญิง ไม่ได้คิดจะเทียบแทนผู้หญิง ก็

เลยหยุดคิดเสีย. แต่ในใจยังเชื่อว่า ผู้หญิงจะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ได้ หรือได้โดยยากเหลือเกิน. แล้ว โลกในสมัยนั้น ผู้หญิงเขาจัดไว้ให้ทำหน้าที่ อย่างผู้หญิง ไม่นั่งในสภา ไม่ไปศึกษาเมืองนอก. เคียงนี้เกิดมีผู้หญิงนั่งในสภาแล้ว ผู้หญิงไปศึกษาเมืองนอกจนมากกว่าผู้ชายเสียอีก ก็ต้องเปลี่ยน โลกนี้ก็ต้องเปลี่ยน. ความสับสนกันระหว่างหน้าที่ของผู้หญิงผู้ชายก็มีมากขึ้น ทำอะไรเหมือนกันหมด ก็ไม่มีใครทำหน้าที่แบ่งแยก ก็เลยเป็นกะเทย แล้วจะยุ่ง, แล้ว โลกนี้มันจะยุ่ง เพราะภาระหน้าที่ที่แบ่งกันไว้ดีแล้วไม่มีใครทำโดยสมบูรณ์. แต่ถึงอย่างไรๆ ก็คงทำให้ผู้ชายคลอเคลียไม่ได้ ผู้หญิงทำหน้าที่ให้เกิดบุตรนี้มันทำไม่ได้, มันก็เป็นไปอย่างนี้. ผมเลยรู้สึกว่าคุณทำให้มันเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ หรือคล้ายตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติไม่ได้; คล้ายๆ กับบวกกับลบ ต้องมีทั้งสองอย่าง แล้วมาเอ็งกันเข้าแล้ว จึงจะเกิดพลังหรือกำลัง, ผู้ชายเป็นพลังหนึ่งซึ่งทำหน้าที่ฝ่ายหนึ่ง สูงสุดเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

คราวหนึ่งผมไปฉายสไลด์ที่ยูซีเอส สมาคมอเมริกัน แล้วฉายภาพปริศนาธรรมชุดนั้น เผอิญมันติดภาพที่ว่า ผู้หญิงถูกเปรียบด้วยมนุษย์ในโลก ที่ต้องตามหลังพระหรือเณรไป ที่โจรไล่ตามหลังไล่ฆ่า. เนื้ออธิบายว่าผู้หญิงต้องฟังศาสนา คือพระเณรที่เดินไปข้างหน้า; ส่วนสัตว์โลกนั้นต้องฟังพระศาสนา เพราะตัวเองช่วยตัวเองไม่ได้. เพราะฉะนั้นเขาจึงเขียนภาพสัตว์โลกนี้เป็นรูปผู้หญิง ในลักษณะว่าเป็นผู้อ่อนแอ แล้วมีโจรตามฆ่ามาข้างหลังก็ฆ่าไม่ได้ เพราะเขาไปกับพระหรือเณร คือศาสนา. มีผู้หญิงลุกขึ้นตั้งท่าชกมวยให้คัมภีร์ผู้หญิง, ว่าเคียงนี้ผู้หญิงก็ชกมวยต่อสู้ป้องกันตัวเองได้, ผู้หญิงไม่ได้อ่อนแออย่างที่ว่าในภาพนั้น หัวเราะกันใหญ่แสดงว่าผู้หญิงเขาไม่ยอมอ่อนแอ, ไม่ยอมเป็นผู้อ่อนแอ.

เอาละเรื่องนี้ ไม่สำคัญ ยุคิไว้ว่า ผู้หญิงนี้เป็นพระพุทเจ้าไม่ได้ เพราะ เขามีกำหนดอะไรพิเศษ, ผู้หญิงก็เป็นมุนียอดสุดของผู้หญิงไปไม่ได้ ถ้าไม่ทำหน้าที่ ของมารดาให้สมบูรณ์ ก็ว่ากลุ่มเมฆดาววงเวียนของโลก ให้ถูกทิศถูกทางของมัน ก็อมุนีผู้หญิง.

ถาม : ขอรบกวนเรียนถามท่านอาจารย์ ที่ท่านอาจารย์กล่าวว่า ความเป็นมุนีนั้น อยู่ที่ มีความรู้ในสิ่งที่ควรจรรู้ ซึ่งโดยความหมายทางธรรมะ ก็คือรู้อรรถรสถึง รุถึง ทางที่จะพ้นจากทุกข์ และปฏิบัติตนให้พ้นจากทุกข์นั้น. แต่ในอีกแง่หนึ่ง เมื่อถึงโลกปัจจุบัน ในความที่เรามีปรตตปุชีวิ คือมีชีวิตที่เนื่องด้วยผู้อื่น ปัญหาความทุกข์ของผู้อื่น มีอยู่ในโลกปัจจุบัน คือปัญหาเกี่ยวกับอาหาร อะไร ต่างๆ เหล่านี้ ก็จำเป็นต้องอาศัยความรู้ ทาง technology ปัจจุบัน เพื่อจะมาใช้ แก้ไข เป็นการแก้ไขช่วยให้คนอื่นพ้นทุกข์ บางทีอาจทำให้ผู้ที่ช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์นั้นเป็นทุกข์ได้เหมือนกัน เพราะในการกระทำดังกล่าว อาจจะไม่เกี่ยวเนื่องกับความขัดแย้งในการปฏิบัติงาน การดำเนินงานอะไรต่างๆ ซึ่งท่าน อาจารย์เคยบอกว่าเป็นสิ่งที่บาป คือความขัดแย้ง ในวันตาย. กระผมจึงใคร่ จะขอทราบถึงแนวทางกลางๆ ของความเป็นมุนี และความเป็นคุณุหัสดีที่มี ปรตตปุชีวินี ว่า จะมีทางออกอย่างไรบ้าง?

ตอบ : ไม่มีข้อขัดแย้งกัน เป็นมุนีรู้และแก้ปัญหาคือปัญหา ช่วยตนเองก็ดี ช่วย ผู้อื่นก็ดี technology นี้เป็นอุปกรณ์หนึ่งของความรู้ สำหรับการช่วย, ช่วยในทางฝ่ายวัตถุ. มุนีสูงสุดกับทุกข์ทางจิตใจ พ้นทุกข์ตามทางธรรมะ บรรลุ มรรคผลนิพพาน นั้นกล่าวไว้ในระดับสูงสุด เขามีมุนีที่รองๆ ลงมา รู้จักช่วยแม้ ในทางฝ่ายวัตถุ; หมายความว่ามุนีต้องมีความรู้ มีความรู้ในสิ่งที่ควรรู้ ก็คือสิ่ง ที่จะช่วยแก้ปัญหาคืออย่างที่มีมุนีอยู่จริง. ฉะนั้นต้องแก้ปัญหาคือขัดแย้งได้ทุกอย่าง

ไม่ทำให้เกิดข้อขัดแย้งขึ้น เป็นนายทุนเป็นชนกรรมาชีพ, และถ้าเกิดข้อขัดแย้งขึ้นแล้ว มุนีก็ต้องมีความรู้ที่จะขจัดข้อขัดแย้งนั้นได้ จึงจะเรียกว่าเป็นมุนี.

ฉะนั้นขอเสริมคำจำกัดความคำว่ามุนีว่า รู้แก้ปัญหาทุกอย่างได้ จึงเรียกว่าความรู้ที่ควรรู้ คือแก้ปัญหาทุกอย่างได้; ในทางวัตถุในทางร่างกาย ก็มีหน้าที่ที่จะต้องแก้เหมือนกัน ไม่ใช่จะไม่นึกถึงกันเสียเลย. แต่ว่าส่วนใหญ่เน้นเสียงถึงด้านจิตใจ; ถ้าเราแก้ทางด้านจิตใจหมดแล้ว ทางด้านวัตถุนี้เกือบจะไม่มีเหลืออยู่สำหรับเป็นปัญหา ฉะนั้นคำพูดทั้งหลายจึงระดมไปยังเรื่องทางจิตใจ เป็นส่วนใหญ่ เป็นหลักใหญ่ จนฟังดูคล้ายๆกับว่า ไม่คำนึงถึงปัญหาทางร่างกายกันเสีย.

นอกจากปัญหาของตัวเองกับปัญหาของผู้อื่น คือสังคมนั้นด้วย; ต้องรู้จักแก้ปัญหาตัวเองและแก้ปัญหาสังคม. คำว่ามุนีนี้ไม่มีทางที่จะขัดแย้งกับปัญหาที่มีอยู่ในโลกนี้ ในยุคปัจจุบัน จะเป็นปัญหาทางการเมือง ทางอะไรก็ตาม ที่ทำให้มนุษย์ไม่มีความสุข แล้วก็ต้องแก้ได้ทั้งนั้น, ความรู้ของมุนีจะต้องแก้ได้. แต่โดยเหตุที่มุ่งหมายจะแก้ทางจิตใจเสียเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบัน ปัญหาทางศีลธรรม; ถ้าแก้ปัญหาทางศีลธรรมได้แล้ว โลกหมดปัญหาได้. มุนีควรจะรู้และสามารถแก้ปัญหาทางศีลธรรม ในโลกปัจจุบันนี้ คือทำให้โลกมีศีลธรรม, หรือให้ศีลธรรมกลับมาสู่โลกนี้ ก็มีความเข้าใจถูกต้องว่า ชีวิตคืออะไร? เพื่อนมนุษย์คืออะไร? โลกนี้คืออะไร? ไปรวมอยู่ที่ว่า ทางศีลธรรมแล้วต้องอยู่บนรากฐานที่ว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น มันก็นำไปสู่หลักที่ว่าปรารถนุชีพวิ ต่างฝ่ายต่างเสียงกัน มันก็แก้ปัญหานี้ได้.

ที่นี้เราไม่ค่อยมองที่ต้นเหตุ, มองแต่ที่ปลายเหตุ, มัวแก้ปัญหามาทางผลิตหรือทางสร้าง หรือทางอะไรทางเศรษฐกิจ ทางเทคโนโลยี มันก็เป็นปัญหาที่ไม่สิ้นสุด; เพราะไม่ได้แก้ในส่วนต้นตอหรือต้นเหตุคือการที่มนุษย์เห็นแก่ตัว, ตัวใครตัวมัน มันมีผลซับซ้อน. มนุษย์มีกิเลสเห็นแก่ตัว นี่สร้างปัญหาขึ้นมาทำให้อะไร ๆ เป็นไปยาก, เป็นไปในลักษณะที่พอดีถูกต้องนั้นมันยาก, เห็นแก่ตัวมันก็เอามาก คอยขัดขวาง คอยอะไรกันไม่มีที่สิ้นสุด. ถ้าศีลธรรมดีไปก็ติดก็แล้วกัน อะไร ๆ ก็จะดีขึ้นมาอย่างไม่น่าเชื่อพร้อมขึ้นมา, คือไม่มีใครก็จะเอาเปรียบผู้อื่น, อย่างว่าแต่คิดจะทำลายผู้อื่นเลย. แต่เดี๋ยวนี้คิดแต่จะทำลายผู้อื่นให้วินาศไป มีศีลธรรมก็ไม่คิดแม้เพียงจะเอาเปรียบผู้อื่นสักนิด.

มนุษย์จะต้องรู้จนถึงกับว่า ทำอย่างไรจะต้องไม่เป็นทุกข์ เราจะเป็นอย่างไรก็ต้องไม่เป็นทุกข์. การปฏิบัติงานในโลกนี้ มันก็ต้องมีความทุกข์คอยแทรกอยู่ทุกห้วงแห่ง คือความไม่ได้อย่างใจ; ความไม่ได้อย่างใจก็เป็นทุกข์ ข้อนี้ไม่ค่อยเห็น ถ้ามีความรู้จริงจะต้องแก้ปัญหาก็ได้. technician ทั้งหลายนี้ ก็เป็นมนุษย์ในส่วนนั้น คือแก้ปัญหามาในส่วนนั้น; แต่คงจะแก้กันอย่างไม่รู้จักจบจักสิ้น เหมือนจับปูใส่กระดิ่ง, เป็นมนุษย์ที่จะแก้ปัญหามาทางฝ่ายศีลธรรมได้ จะช่วยโลกได้ก่อน; แต่มันก็ยังหวังยาก ว่าจะมีขึ้นมาได้อย่างไร, เป็นมนุษย์ที่ทำให้คนบรรลุมรรค ผล นิพพานได้ก็ยิ่งดี จะอยู่ด้วยความสงบ, มีความต้องการที่น้อยมาก.

มันได้แต่หวัง ได้แต่คิดด้วยเหตุผล แต่ไม่รู้จะเกิดขึ้นได้อย่างไร ที่ว่าเราจะมีมนุษย์ที่ดีจนไม่มีการเบียดเบียน ไม่ต้องมีกฎหมาย ไม่ต้องมีคุกตาราง ไม่ต้องมีศาล ไม่ต้องมีเรือนจำ มันจะมีได้อย่างไร? ถ้าใครทำให้มันได้ คนนั้นเป็นนอกของมนุษย์ แต่เดี๋ยวนี้เขาจะต้องสร้างให้เพิ่มมากขึ้นโดยเทียบส่วนโดยเรโซ เทียบส่วน,

จะต้องสร้างคุกสร้างเรือนจำ สร้างโรงพยาบาล, สร้างโรงพยาบาลโรคจิตมากขึ้น เพราะเห็นได้ว่า ส่วนที่มันเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมนั้นมันมากขึ้น; เทียบส่วนของคนกินเหล้าก็แล้วกัน เอาตามจำนวนพลเมืองที่เพิ่มขึ้น แล้วเทียบส่วนให้ถูกต้อง, คนกินเหล้ามากขึ้น เมื่อศตวรรษที่แล้วมาก่อนโน้น มันไม่อย่างนั้นมันไม่เป็นมุนีกันเสียเลย ไปบูชาอบายมุข.

พวกเทคนิเชียน จะแก้ปัญหาด้านวัตถุ ก็ถูกก็ทำไปให้ถูกต้อง ตามหน้าที่ตามศักดิ์ส่วน เทคนิเชียน จะผลิตวัตถุช่วยวณการมรดกขึ้นมาให้เพื่อให้เหลือ มันก็คงไม่ถูกกัน. ที่จะแก้ปัญหามันจะตายจะเป็นจะเกิด จะตายจะยุ่งยากลำบากนั้นก็ถูกละ มันขึ้นอยู่กับว่าเท่าไรจึงจะพอดี; เคี้ยวมันก็กินไปอีก มันก็ไล่ไม่ทันการผลิตไล่ไม่ทันความต้องการของมนุษย์ ที่มีแก้วหน้า อยากรู้หน้า ทะเยอทะยานแก้วหน้า ก็เป็นปัญหาไม่รู้จัก; เอามุนีมาช่วยคัดลिनช่วยวิเคราะห์สักเท่าไรจะพอดี.

นี่แหละเป็นปัญหาจริง เป็นปัญหาที่น่าพิจารณาอย่างยิ่ง เช่นว่ามี ไฟฟ้าใช้ อย่างนี้ก็ยังปัญหา. นี่เขาจะต่อไฟฟ้าไปทุกหมู่บ้านทุกตำบลทั่วประเทศ มันก็มีปัญหา ว่าอะไรมันจะดีขึ้น ความสะดวกสบายมันจะดีขึ้น; แต่จิตใจของคนจะเป็นอย่างไร ก็ยังมองยาก มันจะกลายเป็นอุปสรรคสำหรับความพึงพอใจในการมรดกอะไรไปเสียหรือไม่ นี่ผมก็ตอบไม่ถูก. แต่ผมวัน ๆ อยู่ว่า จะเป็นไปในทางเกินเร็วเกินไป มันจะไม่พอดีกับวัตถุที่มีอยู่, หรือว่าคนที่มันจะเพิ่มขึ้น มันคงจะยุ่งอีกยุ่งในฝ่ายที่ขาดแคลนนั่นขาดแคลนนี้ ไปแบ่งทางนั้น ทางนี้ขาดแคลน, ไปแบ่งทางโน้น ทางนี้ขาดแคลน ไม่มีที่สิ้นสุด. ทางลทดูเหมือนไม่มี, ไม่มีใครเคยคิด

ลต คิคแต่จะเพิ่ม ก็แปลว่าเราจะต้องยอมยุ่งมากขึ้น. ที่ว่าพอดีคือจะยุ่งมากขึ้น ทั้งบังคับและต่อไปข้างหน้า; สมัยก่อนยุ่งน้อย อันไหนจะดีกว่า คิคค.

อยู่อย่างนักบวช กินข้าวจานแฉะ อาบน้ำในคู ก็ลองดูในทางที่มันจะยุ่ง น้อยหรือมีน้อย แล้วไปเทียบกับส่วนที่มันยุ่งมาก แล้วค่อยๆ เฉลี่ยให้พอดี มีเท่าไร พอดี? ความรู้ที่ถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ รู้ความพอดี รู้มัชฌิมาปฏิปทา รู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้บริษัท รู้บุคคล อย่างสัปปริสธรรม ๘ จะพอดี.

ตั้งแต่โลกนี้ก้าวขึ้นมาสู่ยุคปรมาณู ยุคสูงสุดของเทคนิค มันก็ไม่เห็น ว่ามันมีสันติภาพเพิ่มขึ้น กลับจะหายๆ มากไปเสียอีก. ผมสะดุ้งวันนั้น ตาม ประสาของผม วันนั้นนึกสันเขาเป็นผู้ประกาศ เมื่อวันที่เหยียบดวงจันทร์ ว่า มนุษย์ชนะธรรมชาติแล้ว. เขาประกาศว่าอย่างนั้น. ถ้าภาษาของเราแล้ว ไม่มี ทางเป็นไปได้ที่มนุษย์ชนะธรรมชาติ เช่นโดยการไปเหยียบดวงจันทร์. มันแพ้ ธรรมชาติหนักเข้าไปอีก; ตั้งแต่ไปเหยียบดวงจันทร์แล้วมีสันติภาพอะไรแปลก ออกมาบ้าง? อ่านหนังสือพิมพ์ ทำไม่จึงได้แต่ข่าวร้ายทั้งนั้น, มันไม่มีข่าว สันติภาพ, สันติภาพเอาไปซ่อนไว้ที่ไหน ไม่เอามาลงหนังสือพิมพ์ประจำวัน. ประธานาธิบดีคืออเมริกาเดี่ยวอย่างนั้นเดี่ยวอย่างนี้ คนจะฆ่าเสียบ้างอะไรเสียบ้าง มัน มีแต่ยังไม่เข้าใจกัน, มีการขัดแย้งมากขึ้น เราจะไปเอาอย่างไร. นี่ความเจริญหรือ คิวไลซ์ มันประหลาดอยู่, ผมว่ามันชาตมุนี.

ถาม : กระผมยังมีคำถามอีกข้อหนึ่ง จะกราบเรียนถามท่านอาจารย์ ที่ท่านอาจารย์ได้ กล่าวตะกัณฑ์ว่า การนิ่งอย่างมันก็มี, การนิ่งอย่างคนโง่ก็มี, ทำให้กระผมนึกถึง คำถามข้อหนึ่ง ซึ่งอาจจะมีผู้เรียนถามท่านอาจารย์มาหลายครั้งแล้ว แต่กระผม

ยังไม่เคยทราบคำตอบที่แน่ชัด คือเกี่ยวกับ เราจะรู้ได้อย่างไรว่า ใครเจริญทางจิตใจ, ละสังโยชน์แก่ไหน? เป็นพระอริยเจ้าถึงเพียงใด? เนื่องจากเมื่อก่อนที่กระผมจะได้มานี้ ได้เห็นบทความของนิสิตนักศึกษาบางฉบับได้พูดทำนองว่า คติพจน์ทางพุทธศาสนา เกี่ยวกับนิพพานนั้นไม่มีจริง, พระอริยเจ้าก็ไม่มีจริง ทั้งที่กระผมพิจารณาเห็นว่าด้วยเหตุอันหนึ่ง คือ เราไม่สามารถที่จะชี้ให้เห็นผล จุดหมายปลายทางได้แน่ชัด เหมือนอย่างเช่นทางวัตถุ ซึ่งอาจจะวัดได้จากตัวเลขหลักที่ ๗ ที่เก็บไว้ในธนาคาร หรือว่ารถยนต์คันที่ ๓ อะไรทำนองนั้น ทำให้มีผู้เชื่อเป็นสองแนว ซ้ายสุดและขวาสุด. ถ้าขวาสุดก็ว่าพระอริยเจ้าพระอรหันต์ยังคงมีอยู่ ตามที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ก่อนสิ้นพระชนม์ว่า “สุกัทธะ ถ้าพวกเธอเป็นอยู่โดยชอบแล้ว โลกจะไม่ขาดพระอรหันต์เลย” ในปัจจุบันนี้ก็ยังมีพระอรหันต์. บางคนก็ลืกกันว่า ท่านเจ้าคุณนรรัตน์บ้าง, ท่านอาจารย์บ้าง, และพระอาจารย์ทางวิปัสสนาหลายท่านทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือบ้าง ก็ล้วนแต่เป็นพระอรหันต์กันทั้งสิ้น. แต่อีกฝ่ายหนึ่ง ซ้ายสุดก็ว่า มันเป็นไปได้ไม่ได้ ไม่มีเหตุไม่มีผล ไม่มีใครแสดงออก จะวัดได้อย่างไร? ทุกอย่างเป็นบัจจัตถ์ เวทิตัพโพ วิญญูติ. กระผมใคร่อยากจะขอทราบทัศนะของท่านอาจารย์เกี่ยวกับปัญหานี้ ด้วยเหตุสำคัญมากที่ว่า ในโลกปัจจุบันปัญหาทางด้านวัตถุจะยิ่งมากขึ้น, เป็นปัญหายิ่งใหญ่ขึ้น เนื่องจากการขาดแคลนทางอาหาร, การเพิ่มทางประชากร, การขาดแคลนที่ยืดเหนียวทางใจ ทำให้มนุษย์ยิ่งห่างไกลไป ปัญหาทางด้านศีลธรรมอาจจะเป็นทางออกทางเดียว. แต่กระผมคิดว่าถ้าจะสงกาก็จะไหม้ เพราะว่าเราจะดึงมนุษย์พวกนั้นกลับมาได้อย่างไร? กระผมคิดว่าคำถามของกระผมคงจะเป็นข้อคำถามสำคัญอันหนึ่งที่หลายคนยังไม่ทราบ จึงขอทราบเรียนถามท่านอาจารย์ในที่นี้ด้วย.

ตอบ : นี่มันหลายปัญหา รวมอยู่ในนี้หลายปัญหา จะรู้จักว่าคนนี้เป็นพระอรหันต์หรือไม่ นี่ก็ปัญหาหนึ่ง และจะรู้ได้อย่างไร?

แล้วปัญหาสำคัญที่สุดก็คือ ศีลธรรม, ศีลธรรมกลับมาไม่ทันเวลา นี้ก็
จะวนสากันก่อน. อันนี้จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่มากก็น้อย; เพราะมันได้ผิดไป ถึง
ขนาดที่จะต้องได้รับโทษ จนทุกคนไม่รู้เรื่อง. เดี๋ยวนี้เราทุกคนไม่รู้เรื่อง, ฝ่าย
ซ้ายกับฝ่ายขวาทุกคนไม่รู้เรื่อง. ฉะนั้นจะต้องมีโทษเกิดขึ้น เพราะการที่ทุกคน
ไม่รู้เรื่อง ก็จะมีการทำลายชีวิตซึ่งกันและกัน. ถ้ามีมนุษย์ที่รู้จักจริง สามารถจะทำให้
ทุกคนรู้เรื่องก็ดี.

สำหรับเรื่องเป็นพระอรหันต์หรือไม่นั้น อย่าไปสนใจดีกว่า มันก็ไม่มี
ทางที่จะรู้โดยอากัปภิกขยา อย่างที่เรียกว่า คนหนึ่งชาวบ้านหาว่าเป็นพระอรหันต์
ก็เป็นคนบ้าชนิดหนึ่ง, จึงคุยภายนอกไม่ได้ ก็ปล่อยไว้. เราจะเอาประโยชน์จาก
พระอรหันต์ ก็คือว่า ท่านทำอะไรหรือท่านสอนอย่างไร แล้วเราลองปฏิบัติ
ตามนั้นดู แล้วมันได้ผลชัดเจน อย่างนั้นแหละจึงจะได้ คือได้รับประโยชน์หรือมี
ประโยชน์ ถ้าไปเชื่อเขา เป็นพระอรหันต์ แล้วก็ไม่ได้ทำอะไร มันก็ไม่มีประโยชน์
นี้หลักเหล่านี้เขาสอนไว้เพียงพอแล้ว ที่ใคร ๆ เขาจะศึกษาเล่าเรียนว่า ทำอย่างไรจึง
จะชนะกิเลสเป็นพระอรหันต์. ฉะนั้นอย่าไปสนใจในข้อที่ว่า เดี๋ยวนี้ใครกำลัง
เป็นพระอรหันต์, ไม่มีประโยชน์ ในครั้งพุทธกาลก็มี, พุคไปเดี๋ยวมันจะมากไป
เกินไปแล้ว. พระอรหันต์ก็ไม่รู้จักพระอรหันต์ด้วยกันก็มี มันมีเรื่องในพระคัมภีร์
พระอรหันต์รูปร่างไม่สมประกอบองค์หนึ่งถูกเขาเซกหัว แล้วบางแห่งพุทไปก็จะยัง
ร้ายไปอีก. พระพุทธเจ้าเองก็ลืมไปหรือเผลอไป ไม่ทันรู้ว่าคนนี้เป็นพระอรหันต์
ก็มี ผมงคที่มา. ฉะนั้นอย่าดีกว่าที่จะไปดูพระอรหันต์ รู้จักพระอรหันต์ด้วยกิริยา
ท่าทางหรืออะไรต่าง ๆ นี้.

อยากให้สนใจว่า เขาสอนไว้อย่างไร คนจึงจะเป็นพระอรหันต์ คือเป็นคนที่อยู่เหนือความทุกข์ หรือเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ หรือว่าถ้าเป็นมุนี ก็เป็นมุนีสุกยอก. พระอรหันต์คือมุนีสุกยอกในแง่ส่วนบุคคล จะระทมกำลังกันอย่างไร ให้เกิดความรู้. ผู้รูชนิคนั้นมา ช่วยคุ้มครองโลกในบัดจจุบันนี้ ผมว่า ยาก เพราะมันเป็นจังหวัดเวียงจะสุคอยู่แล้ว มันมาแรง มันจะสุคก่อนเวียงกลับ เตียนนี้ ไม่มีคุณธรรมสำหรับความเป็นสัทบุรุษ หรือเพื่อเป็นพระอริยเจ้า มันไม่มี มันหมด, มันหมดหนักขึ้น ศีลธรรมก็ไม่มี, กว่ามันจะกลับมา; ก็จะทำอย่างไร ได้ละ มันก็ต้องแบบที่ว่า เรื่องตัวสุกงาไหม้ไหม้มันก็จะต้องมีไม่มากนักน้อย.

แต่ขอให้นักที่รู้, ผู้รู้จักหลักออกมาเสีย ไม่ต้องไปเป็นทุกข์, หรือถ้า มันจะมีปฏิกริยามาถึง ถึงจะต้องตายไปด้วย ก็ต้องไม่เป็นทุกข์ เท่านั้นก็ดีแล้ว, คือรู้จักทำให้ไม่มีความรู้สึกเป็นทุกข์ ไม่มีความทุกข์สำหรับผู้นั้น ก็เรียกมุนีได้ เหมือนกัน คือไม่มีตัวกูจะตายหรือเป็นทุกข์ มันก็เฉยไปเหมือนกัน ไม่มีความทุกข์; นี้ก็เป็นมุนีแบบหนึ่งในระดับสูงสุด. ถ้ายังไม่ต้องตาย ขวนขวายช่วยให้ทุกคน รู้จักเป็นอย่างนี้กันเสียบ้าง ให้มากขึ้น ๆ, สอนให้เป็นมุนีมากขึ้น.

ถึงว่าเราจะไปช่วยกันแก้ตัววัตถุให้สุดเหวี่ยง มันก็แก้ไม่ได้ เพราะ ต้นเหตุมันอยู่ที่กิเลสของคน ผลคือขึ้นมาเท่าไรมันก็ตกลงกันหมด. มันต้องเป็นมุนี ต้านจิตใจด้วย, แล้วเป็นมุนีต้านวัตถุต้านเทคนิคด้วย, โลกจึงจะเป็นโลกพระศรีอารย์ เตียนนี้มันเป็นไม่ได้ แม้ว่าเราจะไปเร่งต้านวัตถุ ต้านจิตใจไม่มีมุนีเลย ไม่มีคนที่ จะถือหลักธรรมะ ก็เป็นการได้เปรียบ แก่คนที่มันสามารถ. คนที่อ่อนแอก็ถูก เอาเปรียบ มันเป็นโลกของการได้เปรียบ เอาเปรียบกันไปข้างหนึ่ง.

ที่หน้าเรานี้จะอยู่อย่างไร จะอยู่นอกวงการเอาเปรียบและการถูกเอาเปรียบ
 ทำให้ให้ที่ ๆ จะอยู่นอกวงการถูกเอาเปรียบหรือเสียเปรียบ? เป็นผู้ไม่มีปัญหา แล้ว
 ก็ช่วยแก้ไข โลกที่มันกำลังหลงอยู่ด้วยการเอาเปรียบและเสียเปรียบ และต่อสู้.

ปัญหา^{สี่}นี้ เป็นปัญหาที่ควรจะไปวินิจฉัย ไปวิจารณ์ ไปค้นคว้ากัน
 อยู่เรื่อยไป พอให้มันพบจุดที่พอจะพูดลงไปได้สักครั้งหนึ่งก่อน ที่จะเอากันอย่างไร;
 ส่วนผมมันก็ต้องยอมรับว่า เมาศีลธรรมนี้, เมาศีลธรรม หายใจเป็นศีลธรรม
 ในลักษณะที่จะช่วยโลกได้ แก้ปัญหาโลกได้ อย่างอื่นไม่มี ในการผลิตนี้ ถ้าไม่มี
 ศีลธรรมแล้วก็ยิ่งเกิดความยุ่งยากเป็นปัญหาอีก.

เราไม่ได้รังเกียจฝ่ายซ้ายหรือความคึกอย่างฝ่ายซ้าย แล้วฝ่ายซ้ายก็มีหลาย
 แบบ ฝ่ายที่มันมูทะลุคุดันอยากจะทำอย่างเดียวกัน ก็น่าสงสารมากกว่า ก็ทำไป
 ตามแบบคนที่ไม่รู้อะไร. ถ้าฝ่ายซ้ายที่ฉลาดเป็นสังคมนิยมที่แก้ปัญหาก็ มันก็
 มีอยู่เหมือนกัน. พอไปคุหนักเข้า อ้าว มันพบศีลธรรมในสังคมนิยมที่ถูกต้อง
 เพราะว่าศีลธรรมมันก็เป็นสังคมนิยม, สังคมนิยมมันเป็นศีลธรรม, มันต้องสังคม
 นิยมที่ถูกต้อง ทำไปด้วยความเมตตากรุณา. ฉะนั้นถ้าเป็นเรื่องของการเมือง
 มันต้องบีบบังคับให้คนมีศีลธรรมมากกว่า ที่จะไปบีบบังคับให้ทำอย่างนั้น ให้ทำ
 อย่างนี้ ให้ก้มหน้าผลิต ให้ก้มหน้าอะไรกัน อย่างไม่รู้ว่ามีศีลธรรมอยู่ที่ไหน. นี่จึง
 นำมาสู่ความยุ่งยากแบบกฎหมู่ มันเลยไม่มีศีลธรรมทั้งสองฝ่าย ทั้งฝ่ายเรียกร้อง
 และฝ่ายที่จะต้องอำนาจให้ มันไม่มีศีลธรรมกันทั้งสองฝ่าย.

ฉะนั้น ต้องพูดกันให้รู้เรื่องให้เด็ดขาดลงไป ว่าอย่างนั้นมันถูกตามความ
 จริงหรือของธรรมชาติ, แล้วผู้แทน^{สี่}ที่จะรู้เรื่องนี้ ก็เอาความรู้ของผู้รู้เป็นหลัก,

ยูคืออย่างไรก็ต้องเอาอย่างนั้น หรือต้องอย่างเผด็จการ ต้องเป็นอย่างนี้คือต้องเผด็จการ. เผด็จการในที่นี้เป็นเพียงวิธีการ เพื่อให้สำเร็จวัตถุประสงค์ ไม่ใช่อุดมคติด้วย กิเลส บ้าๆบอๆอย่างที่คุณมีอำนาจเขากอบโกย, เผด็จการอย่างนั้นเราไม่ต้องการ เมื่อเราพบหลักธรรมหรือจุดของศีลธรรมที่ถูกต้องแล้ว ก็ต้องให้มันเผด็จการ ให้ธรรมเผด็จการ จะแก้ปัญหาล่าช้าได้. นี่เป็นโอกาสที่มีช่องโหว่อยู่ ใครเก่งก็กอบโกยเอา, ใครไม่เก่งก็ยอมเป็นผู้เสียเปรียบ.

เรื่องผลิตให้พอนั้น มันก็เป็นเรื่องที่น่านับถือ คือว่าถ้าทำไปด้วยความบริสุทธิ์ใจมันก็ดี : ผลิตอาหารให้พอกิน ผลิตอะไรให้พอ มันยากที่จะไม่ตกไปอยู่ในกำมือของคนที่มีกิน ใช้เป็นโอกาสสำหรับเอาเปรียบคนอื่นอีก. เดียวนี้มันผลิตให้พอ คือผลิตมากเพื่อจะได้เปรียบฝ่ายข้างตัว ปากก็ว่าเพื่อช่วยโลก แต่การกระทำแท้จริงเพื่อช่วยตัว. อะไรที่เป็นปัจจัยสำคัญสำหรับมนุษย์ เขาก็ยึดเอาสิ่งนั้นไว้ให้มาก ๆ จะได้สามารถบีบบังคับผู้อื่น.

ความไม่มีศีลธรรมอันใหญ่หลวงนี้. เดียวนี้ผมก็จนปัญญา ๑๐๐% ที่ว่า จะทำอย่างไร พลเมืองประเทศไทยเราจะกลับไปหาศีลธรรม, จนปัญญา แต่กำลังคิดอยู่เรื่อย มันอยากจะลองอยู่เรื่อยพร้อมๆกับที่ทำงานทางวัตถุ ผลิตทางวัตถุ ก็ทำไป แต่ทางจิตใจต้องทำให้มีศีลธรรมมันคงขึ้น ๆ.

ถ้าศีลธรรมเข้ามา นี่เป็นเรื่องคำพูด ถ้าศีลธรรมเข้ามาปัญหาทั้งหมดจริง. แต่จะทำอย่างไรศีลธรรมจึงจะเข้ามา? เพราะว่าถ้าศีลธรรมเข้ามา นายทุนมันก็เปลี่ยนหมด เปลี่ยนเป็นผู้มีความเมตตากรุณาไปหมด, เป็นเจ้ามือร่วมมือผู้มีทรัพย์สินสมบัติมีอำนาจวาสนา ไม่เกลียดเขาอย่างข้าศึก. ศีลธรรมกลับมาก็ดึงด้วย

อำนาจของผู้รู้ แล้วผู้รู้อยู่ที่ไหนก็ตามตัวไม่พบอีกแหละ. ถ้าเป็นผู้รู้ของรัฐหลัก
ข้อเท็จจริงอันนั้นด้วย, และต้องรู้ขนาดที่ทำให้ปฏิบัติอย่างนั้นได้ด้วย คือวิธีที่ทำให้
ให้ปฏิบัติในข้อนั้นให้สำเร็จได้ด้วย ไม่ใช่มีแต่โครงการปฏิบัติไม่ได้ ต้องมีความรู้
ถึงขนาดที่ว่า สร้างโครงการมาแล้วต้องสามารถปฏิบัติได้.

การที่เขาพูดไว้แต่บรมโบราณว่า โลกมันมีจังหวะที่เป็นยุค เป็นกลียุค
ให้มันสุดเหวี่ยง เป็นมิกสัจญ์สูงสุด เหลือที่จะทนทานได้ แล้วมันก็จะกลับมา,
เขาพูดไว้เช่นนั้น. เราจึงคิดก็ยังมองเห็นว่า มันเป็นความจริงที่ไปสุดเหวี่ยงแล้ว
คงจะกลับมา. ทีนี้ปัญหามันก็เกิดขึ้นว่า ถ้าเราจะให้มันกลับมาก่อนหน้านั้น เรา
จะอย่างไร? ตอบแบบกำปั้นทุบดิน ก็ว่า ให้ศีลธรรมมันกลับมาแก่คนทุกคน
ในโลก มันก็เหวี่ยงกลับได้เหมือนกัน; แต่เราก็จับปัญญาดตรง ทำอย่างไร
ให้คนทุกคนในโลกจึงจะมีศีลธรรม มันจนอนุอยู่แต่ว่าตรงนี้, ติดอยู่แค่ตรงนี้. ทำ
อย่างไรจะให้คนในโลกมันมีศีลธรรมขึ้นมา? และการเหวี่ยงทางนั้นมันหยุด
เพื่อเหวี่ยงกลับมาทางที่ถูกต้อง.

นี่ถ้าว่าประเทศหนึ่งทำได้ แล้วอีกประเทศหนึ่งมันจะเป็นผู้จ้องโอกาสจะ
เอาเปรียบหรือไม่ อันนี้ปัญหาอีก มันก็เลยมีปัญหาคือไปว่า ต้องเป็นผู้รู้ที่รู้ขึ้นมา
บ้องกันไม่ให้คนอื่นเอาเปรียบได้. ทีนี้มันไม่กล้าถือศาสนา, ไม่กล้าถือพระเจ้า
เพราะกลัวผู้อื่นเอาเปรียบ. ผมสังเกตดู คู่ผู้อื่นจะได้เปรียบ จะเป็นโอกาสให้ผู้อื่น
เอาเปรียบ เช่น อเมริกันเกิดจะถือศาสนาถือพระเจ้าขึ้นมา ก็กลัวจะเสียเปรียบ, หรือ
พวกอื่นจะถือขึ้นมากลัวอเมริกันจะเอาเปรียบ, เป็นเสียอย่างนี้ มันไม่มากินน้ำ
سابานกันได้ง่ายๆ เหมือนระหว่างบุคคล ว่าเราจะไม่เอาเปรียบกัน จะช่วยกันกู้โลก.
ประเทศไทยเราก็มีปัญหาย่างเดียวกัน เราจะทำไปคนเดียวไหวหรือ ที่จะเป็นผู้มีศีล-

ธรรม ประพฤติสุจริต ในเมื่อประเทศรอบบ้านเรามันพร้อมที่เอาเปรียบ, มันพร้อมที่จะเขมือบอะไรถึงขนาดนี้ ก็เลยเกิดปัญหาแก่มุนีขึ้นมาอีก จะแก้อย่างไรในเรื่องอย่างนี้? จะทำพวกเหล่านั้นให้กลายเป็นผู้เข้าใจถูกต้องไปด้วย จะทำได้หรือ? เพราะเขากำลังเมาที่สุด, พุกกับคนเมา. ถ้ามุนีจะเก่งจริงสารพัดอย่าง เป็นสัพพัญญูจริง ก็ต้องแก้ปัญหามากประเภท หลายรายการ ในภายใน ให้เข้มแข็งป้องกันตัวเองได้, แล้วแก้ไขให้มันถูกต้องมากขึ้น. เคี้ยวหรือที่แล้มาแล้ว ส่วนใหญ่มันก็ปล่อยไปตามเหตุปัจจัย ปะทะปะทั่งได้บ้าง ก็ยังโชคดี มันรอดอยู่ได้. ถ้ามาคิดเรื่องนี้ มันก็สนุกเหมือนกัน มันก็ลืมเรื่องอื่นได้ แล้วต้องเป็นผู้บูชาอุคคมกตอันนี้ ยอมเสียสละ ไม่รู้เรื่องลูกเมียอะไรหมด คิดจะแก้ปัญหานั้น.

เราอยู่ที่นี้ อะไรมันมาเราก็ไม่มีปัญหา แต่พอเหลือบไปดูทางโน้น แม้แต่อ่านหนังสือพิมพ์, โอ๊ย, ปัญหาเยอะเหลือเกิน แล้วเราก็เชื่อว่าเราจะอยู่อย่างนี้อยู่ที่นี้อย่างนี้ไม่ได้หรอก ถ้าอันนั้นมันคืบคลานเข้ามา มันก็อยู่อย่างนี้ไม่ได้ เราก็รู้. แต่ผมอาจจะพูดว่า กว่ามันจะมาถึงผมก็จะตายแล้ว ก็พ้นปัญหาส่วนตัวผม. ที่คนอื่นล่ะ จะว่าอย่างไร? โลกทั้งโลกจะว่าอย่างไร.

ฉะนั้นจึงตั้งปณิธานว่า ขอให้ทุกคนทำความเข้าใจกันให้ดี อย่าไปหลงในเรื่องของวัตถุนิยม จะบรรเทาความเห็นแก่ตัว, และพุกกันรู้เรื่อง. ให้ทุกคนศึกษาศาสนาของตัว ให้เข้าใจให้ถึงที่สุด แล้วแต่ประเทศไหนจะถือศาสนาอะไร หรือทุกคนก็ได้ ถือศาสนาอะไรก็เข้าใจศาสนาให้ถึงที่สุด.

ถ้าเราทำได้นะ มีหลักสูตรที่ยอมรับ หรือชวนให้ทุกคนเข้าใจศาสนาของตนให้ดีที่สุด มันจะเปลี่ยนที่ส่วนนี้ ในทางจิตใจ, และพร้อมกันนั้นนั้นก็

ศาสนาทั้งหลายก็อย่าไว้ ถึงขนาดที่ว่า เห็นศาสนาของตัวเป็นอย่างหนึ่ง, เห็นศาสนาของผู้อื่นเป็นอีกอย่างหนึ่ง, จนขัดกันเสียในระหว่างศาสนา. ฉะนั้นการพยายามทำความเข้าใจกันระหว่างศาสนาให้มันถูกต้อง แล้วมันจะเหมือนกันและตรงกัน ก็ต้องทำ.

ผมเคยคิดเคยฝันอย่างนั้น คิดฝันมาก จึงพยายามพูดอย่างแบบที่ทำความเข้าใจระหว่างศาสนา อยู่ส่วนหนึ่ง, แล้วพูดแบบที่ว่าทุกคนจะได้เข้าใจศาสนาของตัวเองอย่างถึงหัวใจ ส่วนหนึ่ง, พยายามพูดให้ทุกคนในโลก ถอนตัวออกมาเสียจากความเป็นทาสวัตถุ; ถ้าทำได้เพียงแค่นี้ ผมว่า โลกจะมีสันติภาพอย่างยิ่งอย่างที่ไม่มီးอะไรมาต้านทานไว้ได้, โลกมันจะกลับไปสู่สันติภาพ. ปัญหามันก็มาอยู่ที่จะทำอย่างไร จะให้ทุกศาสนาเข้าใจกันได้ ให้ทุกคนสนใจศาสนาของตน จนถึงหัวใจของศาสนาของตน มันก็จับปรับปรุ้งได้ง่าย ก็อย่าไปลุ่มหลงเรื่องเนื้อหนัง.

เดี๋ยวนี้เรามีสถานที่ หรือว่าการกระทำต่างๆ ที่มันยุบส่งเสริม ความมัวเมาในเนื้อหนังมากไป เพราะมันเท่อนักหนา. มันเร็วเสียด้วย อย่างในกรุงเทพฯ นี่มันมีเงินเต็มถ้วยร่นมันทนไม่ไหว, ถ้ามีอย่างนี้เต็มถ้วยร่นมันต้องเป็นทาสเนื้อหนังหมด แล้วไปพูดกับมันรู้เรื่องหรือ, แล้วมันยังมีอย่างอื่นอีก นอกจากเป็นทาสเนื้อหนังกามารมณ์แล้ว ยังเป็นทาสลัทธิ ลัทธินิยม, คอมมิวนิสต์บ้างอะไรบ้าง, ก็เป็นเรื่องเป็นทาสลัทธิอย่างหลับหูหลับตาอีก; ก็เลยคิดไปถึงว่า เรื่องลัทธินี้ถ้าเอาให้เข้าถึงจุด ถึงหัวใจจริงๆ มันคงจะอย่างเดียวกับศาสนาอีก. มันจะไปด้วยกันได้, ทุกศาสนาไปด้วยกันได้ ถ้าเข้าถึงหัวใจ. ลัทธิช้ายก็ดี ลัทธิขาวก็ดี ขอให้มันไปเส่งที่จุดหัวใจอันบริสุทธิ์ ก็ต้องการสันติภาพด้วยกัน โดยแท้จริงมัน

ก็คงจะรวมเป็นลัทธิเดียวกันได้ คือ ชายหรือชวา มันจะรวมกันเป็นอันเดียวกันได้
ทุกแขนง. ชายจะมีที่แขนง ชวามีที่แขนง เอามารวมกัน เป็นธรรมาริบัติโดย
อะไรทำนองนั้น แล้วใช้วิธีเจียบขาดสำหรับเผด็จการให้ดี. ฉะนั้นเรากำจั้น-
แคงว่าเผด็จการนั้นระวังให้ดี เราจะโง่ลึก. ถ้าเขาเผด็จการให้มีศีลธรรมผมว่าถูก;
ถ้าเกิดจั้นแคงมีศีลธรรมมากกว่าชาติไหน ๆ หมดขึ้นมา นั่นคือผลของเผด็จการ,
เผด็จการในส่วนวิธีการเพื่อให้ลัทธิประสงค์ ไม่ใช่เผด็จการทรวาช.

คนไม่เข้าใจคำว่าเผด็จการ ผมก็เลยบอกว่า พระพุทธเจ้าเป็นนักเผด็จ-
การ, อุดมคติเป็นสังคมนิยม, แต่วิธีปฏิบัติงานของท่านคือเผด็จการ; ต้อง
อย่างนี้ อย่างอื่นไม่ได้, และตัวเองอยู่เหนือกฎหมายด้วย. หลักอันนี้ผมว่ายังใช้
ได้อยู่จนเดี๋ยวนี้.

พระพุทธเจ้าทรงอยู่เหนือวินัย อยู่เหนือกฎหมาย ทำอย่างเผด็จการ;
แต่อุดมคติ^{นี้} สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งหมด
ทั้งสิ้น พรหมจรรย์^{นี้} เพื่อประโยชน์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย. เทวดาก็คือ
นายทุน มนุษย์คือชนกรรมาชีพ ลัทธิ^{นี้} เพื่อประโยชน์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.
นี่ถ้าเขาเข้าใจไปตามรูปเก่า เอาเทวดาไว้บนสวรรค์ ตายแล้วจึงจะไปถึง มนุษย์
อยู่ที่นี้ มันก็ไม่มีทางที่จะตรงจุดของเรื่องราวอันแท้จริงได้.

นี่ถ้าเราจะพูดส่วนตัวของคอมมิวนิสต์ คือเอาเนื้อแท้อันบริสุทธิ์ของเขา
มาพูด เราก็ถูกหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ถูกตีตายเสียก่อนก็ได้ ก่อนที่จะพูดจบ แล้ว
คอมมิวนิสต์ก็ไม่รู้ว่าอะไร. ผมคุย ๆ ปรึกษากันอยู่หลายแบบเหลือเกิน แล้วก็ยังไม่ว่า
อะไรคือตัวคอมมิวนิสต์; ถ้าเอาหลัก หลักก็คือสังคมนิยมนั่นเอง คอมมูน คอมมิว

หลาย ๆ คนมันมีปัญหาร่วมกัน คือมนุษย์ทั้งหลายมันมีปัญหาย่างเดียวกัน. คอมมิวนิสต์ที่แท้จริงคืออะไร? วัตถุประสงค์มันว่าอย่างไร? ที่นี้ รู้จักแต่การปฏิบัติงานของคน สมุนของคอมมิวนิสต์ บ้าง ๆ บอ ๆ ทั้งหมด ซึ่งก็ ไม่รู้จักว่าคอมมิวนิสต์คืออะไร พวกผู้ก่อการร้ายทั้งหลายก็ไม่ว่าคอมมิวนิสต์คืออะไร? แล้วบางทีมันก็ไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์ดอก.

ถ้าเราสามารถทำความเข้าใจระหว่างศาสนาทุกศาสนาเข้าใจกันได้ อย่างเดียวกัน, เรามาทำความเข้าใจระหว่างลัทธิการเมืองในโลกทุกลัทธิ เป็นหัวใจอันเดียวกัน เรื่องมันก็สำเร็จ; แล้วใครจะพูดให้เชื่อ มันมีแต่ความระแวง ไม่ยอม แม้เห็นจริง ก็ยังระแวง ไม่กล้า ไม่กล้ายึดถือหลักอย่างนี้ เพราะกลัวฝ่ายโน้นจะเอาเปรียบ, ถ้ากลัวมากเกินไป เราก็ยังทำไม่ได้. มันต้องยอม, ยอมตายเพื่ออุดมคติกันบ้าง. เช่น ว่าเราจะไม่ฆ่าเขา นี้ มันมีปัญหาคือเขากำลังจะฆ่าเรา ก็มีปัญหาย่างนี้; ถ้าเราไม่ฆ่าคอมมิวนิสต์ คอมมิวนิสต์กำลังจะฆ่าเรา มันมีปัญหาย่างนี้ มันไม่กล้า กล้าทอดตัวลงไป ฆ่าก็ฆ่าซิ จะเอาที่มันถูกต้องไว้เสมอซี มันไม่กล้า; มันก็เลยต้องฆ่าตอบ บางทีฆ่าเสียก่อน ฆ่าด้วยความระแวง ทั้งสองฝ่ายมันจึงฆ่ากันด้วยความระแวง, เรื่องจริงไม่มี นี้โลกกำลังถูกปกคลุมด้วย อวิชชาด้วยโมหะ, โลกกำลังถูกรอบด้วยโมหะ จึงทำอย่างนี้อยู่ในเวลานี้ มุนีคือ ผู้ไม่มีโมหะ.

คุณเกือบจะเข้าใจแล้วละ คุณไปคิดดูเถอะ ปัญหาที่ถามมา คุณเกือบจะเข้าใจอยู่แล้ว หมดเวลาแล้วกระมัง จะเลย ๕ โมงเย็นแล้ว เดี่ยวจะไปทำอะไรกันต่อไปอีก.

การเป็นเกลอกับธรรมชาติ.

ท่านที่เป็นราชภัฏ ผู้สาววช ทั้งหลาย,

ในการบรรยายครั้งที่ ๕ นี้ ผมจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า “การเป็นเกลอกับธรรมชาติ”. ขอให้บทวนไปถึงการบรรยายครั้งที่ ๑ เสมอไป ซึ่งได้พูดถึงกันถึงอันิสงส์ ประโยชน์ ที่จะได้รับจากการลงมือมาบวช แล้วก็อยู่ในสถานที่อย่างนั้น.

(บทวน)

เราได้พูดถึงกันมาแล้วว่า เป็นการชิมลองอะไรหลาย ๆ อย่าง นับตั้งแต่ว่าข้อที่ ๑. ทดลองมีชีวิตแบบปรตัตตูปชีวี มันมากกว่าที่อยู่ที่บ้านที่เมือง.

บรรพชิตมีหลายประเภท บางประเภทก็ไม่สู้จะเป็นปรตัตตูปชีวี คือ หาเลี้ยงกันเองไปตามประสา แต่ภิกษุในพุทธศาสนาเรา นี้ อยู่ในประเภทที่เป็นปรตัตตูปชีวี ไม่ไปเก็บผลไม้กิน เก็บผักบัวกิน เก็บรากไม้กิน ตามลำพัง, เหมือน

กับบรรพชิตบางพวก ซึ่งเป็นบรรพชิตประเภทสันยาสี คือคิดค่ออยู่กับชาวโลก เพื่อทำประโยชน์แก่ชาวโลก ดังนั้นจึงรับอาหารจากชาวโลก.

ขอให้เข้าใจเรื่องนี้ จนเอาไปใช้เป็นประโยชน์ได้ทั่วไปหมด; แม่จะลาจากบรรพชิตไปแล้ว ก็ให้ใช้ประโยชน์จากลัทธิปรทัตตูปชีวี แม้ในครอบครัว, ยอมรับข้อที่ว่า ต่างฝ่ายต้องเลี้ยงซึ่งกันและกัน มันก็สมควรสมานสามัคคีกัน อย่างที่เรียกว่าเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ ร่วมเกิด ร่วมเจ็บ ร่วมไข้ ร่วมตายกันได้ง่าย. แล้วขอให้ถือว่าทั้งโลกอาจจะถืออุกมกคิอันนี้ แล้วผมคิดว่า ก็จะได้รากฐานแห่งลัทธิสังคมนิยมที่ดี. เทียนนี้มีแค่สังคมนิยมหลอกกลาง; ถ้าลองมีลัทธิปรทัตตูปชีวีอย่างแท้จริง ความหมายของสังคมนิยมจะบริสุทธิ์, แล้วจะเป็นสังคมนิยมชั้นมาเอง คือเห็นแก่กันและกันอย่างยิ่ง. ฉะนั้นขอให้เอาไปใช้กันอย่างกว้างขวาง, หรือมองดูให้มันกว้างขวางถึงที่สุด ก็ยิ่งดี.

อานิสต์ ข้อที่ ๒. ที่ว่า จะได้ชิมลองการ เป็นอยู่อย่างต่ำแล้วมีการกระทำอย่างสูง ก็มีความหมายกว้างขวางอย่างเดียวกันอีก, แล้วก็เพิ่งเล็งเอาที่ใจความสำคัญ ในข้อที่ว่า เป็นอยู่อย่างต่ำมีลงทุนน้อย แล้วก็กระทำอย่างสูงได้ผลมาก มากกว่ากันหลายเท่า, มันก็เป็นหลักเศรษฐกิจทั่วไป. ถ้าใครมีลัทธิเป็นอยู่อย่างต่ำ ๆ แล้วก็ทำอย่างสูง ๆ ก็เป็นผู้ที่มีเศรษฐกิจทางวิญญาณอย่างสูง แล้วทางวัตถุด้วย, แล้วก็ขึ้นไปเพื่อสันติสุขสันติภาพของมนุษย์.

แม้แต่เรื่องธรรมคาสาญญี่ ถ้าเรามีการ ลงทุนน้อยได้ผลมาก มันก็เป็นใจความของเรื่องเศรษฐกิจ; ส่วนเรื่องการลงทุนน้อยเอาผลมากเอากำไรมากเพื่อประโยชน์แก่ตัวเอง เพื่อประโยชน์แก่กิเลสนั้น ไม่รวมอยู่ในข้อนี้. เรา

ยอมรับว่า ลงทุนน้อยได้ผลมากนี่เป็นหลักที่ดี แต่ต้องเป็นเรื่องที่บริสุทธิ์ที่ถูกต้อง ;
นี่ก็มาทดลองเป็นอยู่อย่างต่ำๆ แล้วทำอย่างสูงสุด จนที่ราคาไม่ไหว. ขอให้
ทดลองชิมรสอย่างนี้อยู่ตลอดไป จนกว่าจะถึงวันลาสิกขา, แล้วเอาไปใช้ในสัดส่วน
ที่พอสมควรกัน.

อานิสส์ ข้อที่ ๓. อยู่อย่างมุนี ทดลองการเป็นอยู่อย่างมุนี มีความรู้
ตลอดถึงความหนึ่ง, ตลอดถึงหนึ่งอยู่กับความสะอาด สว่าง สงบ เป็นมุนี, ที่ความ
ให้ถูกต้องให้สมบูรณ์ เอาไปใช้ที่บ้านได้ เป็นมุนีในครอบครัว พ่อก็เป็นมุนี แม่ก็
เป็นมุนี ลูกหลานก็เป็นมุนี ก็มันฉลาดกันทั้งนั้น; ถ้ามีการกระทบกระทั่ง
เรียกว่า กัดกันแม้บนเตียงนอน มันก็เป็นเรื่องไม่ฉลาดนั่นเอง.

ขอให้สนใจคำว่า มุนี ที่แปลว่า ผู้ มีรู้ขนาดที่จะแก้ปัญหาได้ ;
นี่คือว่าความเป็นมุนี. นี่มันคู่กับความเป็นมนุษย์ รากศัพท์อันเดียวกัน ความ
เป็นมุนีก็อยู่ในความเป็นมนุษย์; ฉะนั้นมนุษย์ที่ไม่สมบูรณ์ก็ไม่ได้เป็นมุนี,
หรือไม่เป็นมุนีก็ไม่ได้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์. แต่มุนีมีหลายชั้น ขอให้เป็นมุนีก็แล้ว
กัน อย่าเป็นคนที่น่ากลัวจากความเป็นมุนี ที่จะสามารถแก้ปัญหาของโลกทั้งมวลได้,
คือปัญหาทุกระดับปัญหา และปัญหาทุกระดับของโลก ด้วยความรู้ความเป็นผู้รู้.

ขอให้ฝึกฝนในความเป็นมุนี ชิมลองรสของความเป็นมุนี ในระหว่าง
ที่บวชนี้ให้เต็มที่ แต่จะลาสิกขาออกไป ก็เอาไปใช้ให้เต็มที่เท่าที่มันจะอำนวยให้
ให้ได้ อย่างที่ไท่กล่าวกันมาแล้วอย่างละเอียด.

(เริ่มการบรรยายครั้งนี้.)

ที่นี้มาถึงข้อที่ ๔. การอยู่อย่างเป็นเกลอกับธรรมชาติ ก็ขอให้ทดลองให้มาก แล้วก็รู้อะไรมา ถ้าหันหลังให้ธรรมชาติ ก็รู้อะไรน้อย ในส่วนที่จะต้องรู้. ธรรมชาติทั้งทางฝ่ายวัตถุ ธรรมชาติทั้งฝ่ายที่เป็นนามธรรม คือเป็นจิตใจ กระทั่งว่าทุกคนก็เป็นเกลอกับธรรมชาติ สังคมโลกทั้งโลกคือมนุษย์ทั้งหมด ก็คือสัตว์ที่จะเป็นเกลอกับธรรมชาติ โลกก็จะดีกว่านี้; โลกนี้จะดีกว่าที่เป็นอยู่ทุกวันนี้. เต็มวันมนุษย์ในโลกไม่แยแสกับธรรมชาติ ไม่รู้ไม่ชู้กับธรรมชาติ จะเอาแต่ประโยชน์ของตน; ฉะนั้นเราจะพิจารณาเรื่องการเป็นเกลอกับธรรมชาตินี้ ให้ละเอียดต่อไปอีก.

ในชั้นแรกมันมีปัญหาอยู่ที่คำว่า "ธรรมชาติ" ในภาษาไทย หรือภาษาธรรมดาๆ นี้ ก็มีความหมายไม่ค่อยตรงกัน; ยิ่งไปเทียบกับคำฝรั่งที่ว่า *nature* แล้วก็ยิ่งทำให้เข้าใจกันยาก ยิ่งไปเทียบกับภาษาบาลีแล้วยังมีความหมายกว้างแคบกว่ากัน หรือไปกันคนละทิศละทาง.

ในภาษาไทย เมื่อพูดถึงธรรมชาติ ก็ดูจะเล็งถึงอากาศ หรือวัตถุสิ่งของที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ, แล้วก็นิยมรู้จักแต่เพียงเรื่องทางฝ่ายวัตถุ. ภาษาบาลีใช้คำว่าธรรมชาตีกว้างกว่านั้นมาก จนไม่มีอะไรที่มิใช่ธรรมชาติ; แม้พระนิพพานก็เป็นธรรมชาตินิกนหนึ่ง. ต่อเมื่อเรียนบาลี เรียนธรรมแล้วจึงจะรู้ว่า พระนิพพานก็เป็นธรรมชาตินิกนหนึ่ง; ถ้าเรียนอย่างที่เรียนๆ กันอยู่ตามปกติ นี้จะไม่ได้รับฟังอย่างนั้น, จะไม่เข้าใจอย่างนั้นได้, เป็นภาษาธรรมดาขั้นปรมัตถ์แล้ว ก็ยังยืนยันในข้อนี้ชัดเจนที่สุด ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธรรมชาติ. ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ

วิญญาณ ๖ ธาตุ^{นี้} ก็เป็นธรรมชาติ ประกอบกันขึ้น เป็นสัตว์ เป็นคนก็เป็นธรรมชาติ, เป็นไปตามธรรมชาติ ยังคงเรียกว่า ธรรมชาติอยู่นั่นเอง.

ถ้ามาประกอบกันขึ้นเป็น สิ่งประดิษฐ์ ของมนุษย์ ก็คือธรรมชาติที่รวมกลุ่มกันเรียกว่าสังขาร มันก็คือธรรมชาติ; แต่ภาษาไทยไม่ยอมใช้อย่างนั้น, ไม่ยอมให้ความหมายอย่างนั้น พอผิดจากภาวะเดิมก็ไม่เรียกว่า ธรรมชาติ. พอจะพูดคำนี้กับชาวต่างประเทศ เราก็มักไม่มีคำอื่น คือเราไม่ทราบ ทราบแต่คำว่า *nature*.

ที่^{นี้}คำว่า *nature* นั้น ก็มีความหมายจำกัดบางสิ่งบางอย่าง ไม่อาจจะใช้แก่สิ่งที่เราเรียกกันว่านิพพานได้เลย มันมีความหมายเฉไปทางอื่น แคบกว่าคำว่า ธรรมชาติในภาษาไทยเสียอีก. บางที่ใช้คำว่า *nature* เป็นเพียงลักษณะปรกติ ธรรมดาของคน ของสัตว์ ของอะไรไปในการทำงานนั้น; ไม่ใช่หมายถึงทุกสิ่ง ฉะนั้นไปหาคำพูดเอาเอง. ผมเคยปรึกษากับชาวต่างประเทศบางคน เขาก็จับปัญหาเหมือนกัน จะเอาคำอะไรมาแทน มาใช้คู่กับคำว่า ธรรมชาติในภาษาบาลี และเป็นภาษาทางธรรม.

ธรรมชาติมี ๔ ความหมาย.

ที่^{นี้}เมื่อพูดถึง ธรรมชาติ^{นี้} เราก็มักหมายถึงความหมายอย่างในภาษาบาลี ที่ใช้เป็นหลักอยู่ในทางอธิบายธรรมะในพระพุทธศาสนา ซึ่งไม่ขัดกับภาษาไทยด้วย, และที่เคยใช้อธิบายมาแล้ว ให้ยึดไว้เป็นหลักสำหรับทำความเข้าใจกัน. เรามี

ธรรมชาติที่แบ่งออกไปเป็น ๔ ประเภท หรือ ๔ รูปลักษณะ เพื่อให้เป็นความหมายอันสมบูรณ์ของคำว่าธรรมชาติ ซึ่งเรียกในภาษาบาลีสัน ๆ ว่า ธรรม, ธรรมะ เพียงคำเดียวเท่านั้น และเชื่อว่าคงจะเคยได้ยินได้ฟังกันมาแล้ว จากเรื่องที่ได้บรรยายไปแล้วหรือเขียนไปแล้ว : ธรรมชาติ คือปรากฏการณ์โดยตรง. ธรรมชาติ คือกฎของธรรมชาติ. ธรรมชาติ คือหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ. แล้วผลที่จะเกิดขึ้นตามหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ.

อย่างนี้เราเรียกว่า ธรรมชาติ หรือ เกี่ยวกับธรรมชาติไปหมด เพื่อให้เป็นถ้อยคำที่รวบรวมความหมายทั้งหมดกันเอาไว้ เป็นใจความของพุทธศาสนา ว่า พระพุทธศาสนาทั้งหมด ระบุลงไปยัง ๔ เรื่องนี้ ซึ่งล้วนแต่เป็นธรรมชาติ.

สิ่งทั้งหลายที่เป็นอยู่อย่างไร มีปรากฏการณ์อย่างไร เป็นรูปธรรม เป็นนามธรรม เรียกว่าตัวธรรมชาติ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ วิญญาณ ก็ตัวธรรมชาติ.

แล้ว ในธรรมชาติก็มีกฎของธรรมชาติ เช่น กฎอิทัปปัจจยตา, หรือ กฎไตรลักษณ์ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; นี้เรียกว่า กฎธรรมชาติ โดยเฉพาะกฎอิทัปปัจจยตานี้ ทำให้ธรรมชาติปรุงแต่งกันเป็นนั่น เป็นนี่ ขึ้นมาเรื่อย, คล้าย ๆ กับตัวกฎนั้นเป็นพระเจ้าผู้สร้างสรรพอะไรรขึ้นมาไม่รู้สิ้นสุด.

ที่นี้ ในกฎของธรรมชาตินั้น มันมีส่วนหนึ่งซึ่งทำให้เกิดหน้าที่แก่ทุกสิ่งที่ต้องการจะดำรงชีวิตอยู่เป็นกัน จึงต้องมีการทำหน้าที่ การหาอาหารเป็นข้อแรก, การป้องกันตัว, การอะไรตามสัญชาตญาณ กระทั่งว่าจะต้องไม่เจ็บ

ไม่ใช่ ไม่เป็นไม่ตาย ต้องทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ, ต้องปฏิบัติธรรมเพื่อดับทุกข์ทั้งปวงนี้ ก็เป็นหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ แต่มันเป็นหน้าที่ระดับสูงสุด.

ธรรมชาติส่วนสุดท้ายก็คือว่า อะไรมีผลออกมาจากการทำหน้าที่ ซึ่งตรงตามกฎของธรรมชาติ จะฝันไม่ได้ ก็เรียกว่า เป็นผลที่ได้รับตามกฎของธรรมชาติ. พุทธศาสนาไม่มีอะไรมากไปกว่านี้ ทุกๆ อย่างมันจะรวมอยู่ในคำนี้ คำเดียว แล้วกระจายออกเป็น ๔ รูปการ ๔ รูปลักษณะ.

เมื่อเรารู้จักธรรมชาติ และความหมายของธรรมชาติ ในลักษณะอย่างนี้ ก็จะสรุปใจความได้ว่า สิ่งที่มีมันเป็นไปเอง ในตัวมันเอง ตามกฎของมันเอง. ถ้าไปเส็งถึงลักษณะภาวะที่มันต้องเป็นอย่างนั้น เราก็เรียกกันว่า "ธรรมคา" ที่มันต้องเป็นไปเองอย่างไร ก็เรียกว่าธรรมชาติ. ความที่มันต้องเป็นอย่างนั้น เราเรียกว่าธรรมคา; ถ้าพูดอย่างภาษาบาลีก็พูดอย่างนี้ ภาษาไทยก็เขียนไปบ้าง.

เหตุผลที่ต้องเป็นเกลอกับธรรมชาติ.

นี่พูดถึงความเป็นเกลอกันกับธรรมชาติ ในขั้นแรกที่สุดขอให้เข้าใจว่าเป็นหลักสำคัญในพระพุทธศาสนา คือการปฏิบัติให้ถูกต้อง ให้คล้อยตาม หรือให้เป็นอันเดียวกันกับธรรมชาติ แล้วแต่กรณี; นี้เรียกว่าตัวพุทธศาสนาในวิธีพูดแบบหนึ่ง.

ฝรั่งเขาจะไม่เข้าใจได้ โดยการศึกษาย่างแบบฝรั่งว่า ไม่เข้าใจได้ หรือไม่รู้ว่าเป็นพุทธรบริษัทที่มีการศึกษา การประพฤติกปฏิบัติ หรือการเป็นไปที่สมคัลลยกับธรรมชาติ; แม้แต่พวกเราชาวไทยพุทธรบริษัทไทย ก็ยังมีน้อยคนที่จะมองในแง่นี้ หรือได้ยินได้ฟังแล้วเข้าใจในแง่นี้. เพราะฉะนั้นขอให้อำไวเสียด้วยเสียว่า ถ้าอยากเป็นพุทธรบริษัทให้ถูกต้อง ตามคลองของพุทธรบริษัทแล้วก็ให้ใช้หลักธรรมชาติ ให้เป็นไปอย่างสมคัลลยกับธรรมชาติ, แล้วจะมีความเป็นพุทธรบริษัทขึ้นมา ตามมากตามน้อยตามที่เราจะคัลลยตามธรรมชาติได้อย่างไร.

ข้อนี้จะใช้ไค้ตลอดไป ถึงเมื่อเราเกิดความสงสัยอะไรขึ้นมา: เช่นจะสงสัย ปฏิบัติผิดหรือปฏิบัติถูก ในการกินอยู่ ในการประพฤติกกระทำ นุ่งห่ม อะไรก็ตาม เราเกิดสงสัย ขึ้นมาว่า นี้จะถูกหลักของพระพุทธรศาสนาหรือไม่? วิธีง่าย ๆ ที่สุด ก็นึกถึงข้อนี้ก่อนก็ไค้ ถ้ามันสมคัลลยไปด้้วยกันกับธรรมชาติ หรือกฎของธรรมชาติ เป็นถูกแน่นอน; เช่นว่า กินอยู่ไค้เกินไป มันก็เป็นเรื่องที่ผิดธรรมชาติ, หรือกินอยู่น้อยไป ก็ไค้ผิดธรรมชาติ. ฉะนั้นการที่จะเอามากินมาใช้ โดยความหลงใหลในเรื่องสวย เรื่องงาม เรื่องเอริคอร้อย มัวเมา มันก็ไค้เป็นธรรมชาติ ไม่ถูกตามกฎของธรรมชาติ.

การนุ่งห่มก็เหมือนกัน กระทั่งว่าการบำบัดโรค ที่ถูกต้องตามความมุ่งหมายของพุทธรศาสนาแล้ว จะต้องเป็นไปอย่างสมคัลลยกับกฎของธรรมชาติ, ไม่ทำให้มันฝืนกฎธรรมชาติ; แต่คำพูดมันอาจจะไค้กันยุ่งไปหมด จนฟังยาก; เช่นว่าการที่รักษาโรคภัยไข้เจ็บให้หายไค้ นั้นมัน เป็นการฝืนธรรมชาติหรือเปล่า? ถ้ามองในส่วนลึกมันต้องถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ จึงจะทำให้โรคภัยไข้เจ็บหายไค้; แต่เราไค้ไค้เล็งกันถึงขนาดนั้นคอก.

ถ้าสำหรับภิกษุ หรือบรรพชิตแล้ว การรักษาโรคเยี่ยวยาโรค จะเอาแต่เพียงเท่าที่มันพอกลมกลืนกับธรรมชาติ; ถ้ามากเกินไปก็จะสมัครตายมากกว่าไม่รับการรักษาที่มันเกินธรรมชาติเกินไป; อย่างจะเปลี่ยนหัวใจหรืออะไรอย่างนี้มันเกินธรรมชาติเกินไป. คุณความมุ่งหมายของพระวินัยแล้ว ไม่ต้องการให้ทำอย่างนั้น; มีวินัยบัญญัติว่า ห้ามการผ่าตัดในที่แคบ หมายความว่าผ่าท้องผ่าอะไรก็ตามเถอะ มันเป็นการผ่าตัดในที่แคบ คือมันเกินธรรมชาติ ที่เป็นระดับของบรรพชิต ผู้เป็นอนุสาวาริกตามหลักเกณฑ์อันนี้. แต่เดี๋ยวนี้เราก็ไม่ค่อยได้ถือกันแล้ว ที่มันละเอียดเกินไปอย่างนี้; แต่เราจะถือหรือไม่ถือ หลักเกณฑ์มันก็ยังคงอยู่ ที่ว่าถ้ามันมากเกินไปธรรมชาติไปแล้ว มันก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควร อย่างนี้เป็นต้น.

ที่นี้จะดูคำว่าความเป็นเกลอกับธรรมชาติ นี้ควรจะทำความเข้าใจให้ครบถ้วน ในทุกระดับจะดีกว่า คือวางหลักกลางๆ ลงไปว่า เป็นเกลอกับธรรมชาติ ถือไว้เป็นหลักก่อน. ถ้าทำได้น้อยกว่านั้น ก็จะเรียกว่า อยู่อย่างสมคัลลยกับธรรมชาติ ที่นี้ทำให้ดีกว่านั้น ที่ที่สุดไปเสียเลย ก็จะเรียกว่า อยู่อย่างเป็นอันเดียวกันกับธรรมชาติ ก็เลยได้เป็น ๓ ระดับขึ้นมา : อยู่อย่างสมคัลลยกับกฎของธรรมชาติ นี่เป็นอันแรกกว้างๆ, แล้วก็ อยู่อย่างเป็นเกลอกับธรรมชาติ คือชิดเข้าไปอีก, อันที่ ๓ อยู่อย่างเป็นอันเดียวกัน กลายเป็นตัวธรรมชาติไปเสียเอง สูงที่สุด.

ถ้าจำกัดความอย่างนั้นแล้วก็จะครบหมด; เพราะว่าบางกรณีเราจะทำได้เพียงว่า ทำให้มันสมคัลลยกันกับกฎของธรรมชาติ. แต่ในบางกรณีเราทำได้มากกว่านั้น พอที่จะเรียกว่า เป็นเกลอกับธรรมชาติ, ใกล้ชิดกับธรรมชาติ. ถ้า

ทำได้มากกว่านั้นอีก โดยเฉพาะในทางจิตใจ เป็นอันเดียวกับธรรมชาติ หรือเป็น
 ตัวธรรมชาติเสียเอง ไม่ต้องมีสองคนเป็นเกลอกัน. ที่นี้ถ้าจะศุภราวเดี่ยวหมก ก็
 พบว่า อยู่อย่างสมคล้อยกับธรรมชาติ จะช่วยให้เป็นเกลอกับธรรมชาติได้
 ง่ายขึ้น หรืออยู่อย่างเป็นเกลอกับธรรมชาติ มันจะช่วยให้เป็นอันเดียวกับ
 ธรรมชาติไปเสียเลย.

ขอให้สนใจความหมาย ๓ ข้อนี้ให้มาก แล้วจะเข้าใจพุทธศาสนาอย่างลึก
 ซึ้ง กว่าที่เข้าใจอยู่ในเวลานี้เป็นอันมาก มากมายหลายเท่า. หลักธรรมะทุกๆ ข้อ
 จะอธิบายได้ด้วยหลัก ๓ ประการนี้ คือโดยทั่วไปก็อย่าลืมว่า มนุษย์เราทั้งเนื้อ
 ทั้งตัวมันเป็นธรรมชาติ; แผ่นดินทั้งโลกมันก็เป็นธรรมชาติ, ทั้งตัวของโลก
 ทั้งสากลโลก มันก็เป็นตัวธรรมชาติ, มนุษย์เราเนื้อหนังร่างกายอะไรทั้งหมดนี้
 มันก็เป็นธรรมชาติ, มีส่วนที่เป็นธรรมชาติอยู่ เป็นธรรมชาติโดยส่วนเดียว.
 ธรรมชาติที่ไม่ปรุงแต่ง ไม่ได้ผสมกับอะไรนั้นก็มียูกมาก, และธรรมชาติที่ปรุงแต่ง
 กันมันก็มีอีก; แต่ก็ไม่พ้นจากธรรมชาติ เช่นว่า ธาตุดิน เป็นธรรมชาติ
 ธาตุไฟ ธาตุน้ำ ธาตุลม แต่ละธาตุก็เป็นธรรมชาติ, ในขณะที่มันผสมปนกัน
 หลายๆ ธาตุ มันก็ยังเป็นธรรมชาติ.

เนื้อตัวเรานั้นเป็นธรรมชาติ จึงควรจะรู้จักธรรมชาติ ในฐานะ
 ที่เป็นตัวธรรมชาติเอง, แล้วก็เป็นกฎของธรรมชาติ, และก็เป็นหน้าที่ของ
 มนุษย์ตามกฎของธรรมชาตินี้, แล้วก็เป็นผลที่เราได้รับจากเนื้อตัวของเรานี้
 ตามกฎของธรรมชาตินี้. อย่าลืมเสียว่า มนุษย์ทั้งเนื้อทั้งตัวคือธรรมชาติ,
 แล้วจะเข้าใจอะไรได้มากกว่าที่เคยเข้าใจมาแล้ว.

นี่เราจะต้องมีหลักว่า เป็นอยู่อย่างสมคล้อยกับธรรมชาติ, เป็นอยู่อย่างเป็นเกลอกับธรรมชาติ, แล้วเป็นอยู่อย่างเป็นอันเดียวกันเสียเลยกับธรรมชาติ. บางคนอาจจะถามว่า ทำไมจะต้องเป็นอย่างนั้น? ถ้าเขาไม่รู้เอาเสียจริงๆ ก็ต้องถาม ว่าทำไมจะต้องเป็นอย่างนั้น ก็พอจะตอบได้ว่า เราไม่สามารถฝืนธรรมชาติ, เราไม่สามารถจะฝืนกฎของธรรมชาติ, เราไม่สามารถจะเลิกร่างกฎของธรรมชาติ. พระพุทธเจ้าหรือใครก็ตาม ไม่สามารถจะฝืนกฎของธรรมชาติ หรือจะเลิกร่างกฎของธรรมชาติ แล้วตั้งเอาใหม่ นั่นมันไม่สามารถ.

การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ก็คือรู้เรื่องของธรรมชาติ ใน ๔ ความหมายนั้น แล้วเอามาสอน เพิกถอนอะไรไม่ได้ นอกจากจะสอนให้มนุษย์รู้จักปฏิบัติตน ให้ได้รับประโยชน์ที่ควรจะได้รับ โดยคล้อยกันกับกฎของธรรมชาตินั้น, หรือจะพูดอีกอย่างหนึ่งก็ว่า เพื่อไม่ให้ขัดแย้งกับธรรมชาติ, โดยเราอาจจะปรับตัวเข้ากับได้กับธรรมชาติ แล้วเคยพูดมาบ่อยว่า การขัดแย้งนั้นคือสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาที่สุด เป็นตัวความอุปาทาวิที่สุด, ไม่ว่าจะขัดแย้งในทางไหน ทางกาย ทางใจ ทางอะไรก็ตามมันเป็นตัวทำลายที่สุด.

นี่จะไม่ขัดแย้งกับธรรมชาติ เราจึงต้องรู้เรื่องของธรรมชาติ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็ว่า เพื่อใช้ธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ให้มากที่สุด โดยที่ธรรมชาติไม่ต้องเสียอะไรไปเลยก็ได้. ถ้าว่าที่จริงแล้วเขาก็พูดกันอย่างนั้นอยู่แล้ว ในแง่ของวิทยาศาสตร์นี้ ไม่มีสสารอันใดที่ต้องเสียไป, เพียงแต่มันเปลี่ยนรูป. เราจะใช้ธรรมชาติให้เป็นประโยชน์แก่เราอย่างไรๆ ธรรมชาติก็มีให้เสียอะไรไป เพียงแต่

มันเปลี่ยนรูป. เคี้ยวนี้เราจะใช้ธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ให้มากที่สุด ในด้าน
ชีวิตจิตใจ เกี่ยวกับความไม่มีทุกข์.

นี่เพียงเท่านั้นมันก็จะพอแล้ว ที่จะเห็นเหตุผลให้มองเห็นว่า เราจะต้องรู้
เรื่องของธรรมชาติ ที่นี้จะพูดให้เป็นเรื่องขลังศักดิ์สิทธิ์ไป ก็ยังพูดได้ว่า เพื่อจะ
เข้าถึงพระเจ้า พระเจ้าคือกฎของธรรมชาติ ที่ใครจะขัดแย้งไม่ได้.

[จบเพียงนี้ เพราะฝากตก]

การเป็นเกลอกับธรรมชาติ (ต่อ)

ท่านที่เป็นราชภฏ ผู้ลบลวช ทั้งหลาย,

[การบรรยายครั้งนี้ เป็นการบรรยายต่อจากการบรรยายครั้งที่ ๕ ที่พูดค้างอยู่ เพราะ
ฝนตกลงมาเสียก่อน.]

ในครั้งที่แล้วมาเราได้พูดถึง เหตุผลที่เราต้องเป็นเกลอกับธรรมชาติ
โดยเหตุผลหลายข้อด้วยกัน แต่ก็นั่นเองกันไปหมด คือ เราไม่สามารถจะฝืนธรรมชาติ
เราก็ต้องเป็นเกลอกับธรรมชาติ. เราไม่สามารถจะเลิกร่างกายของธรรมชาติ ก็ต้อง
เป็นเกลอกับธรรมชาติ. นี่เพื่อปรับตัวเราให้เข้ากับธรรมชาติ จะได้ไม่เกิดข้อขัด
แย้งกัน และเพื่อใช้ธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ อย่างที่ธรรมชาติไม่ต้องเสียอะไรไป
มากมาย ก็ทำกันอย่างเป็นเกลอ. และ ข้อสุดท้ายที่ค้างอยู่ก็คือว่า เพื่อเรา
จะเข้าถึงธรรมชาติอันเจียบขาด ในลักษณะที่เป็นพระเจ้า.

พิจารณาจักรวรรดิในฐานะเป็นพระเจ้า.

ฉะนั้นเราพูดกันถึงพระเจ้า เท่าที่จะเป็นประโยชน์ได้มากที่สุดเพียงไร. พุทธศาสนาถือกันว่า ไม่มีพระเจ้า นั่นมันเป็นความหมายหนึ่ง ซึ่งเขาตั้งถึงพระเจ้าอย่างบุคคล เหมือนกับพระเจ้าในศาสนาต่างๆ; ถ้าอย่างนั้นก็ต้องถือว่า พุทธศาสนาไม่มีพระเจ้า. แต่ถ้าเอาใจความหรือเอาคุณค่าของสิ่งที่เรียกว่าพระเจ้า เป็นหลักละก็ เรามีพระเจ้า เช่นสิ่งซึ่งเป็นปฐมเหตุ. ถ้าพูดถึงพระเจ้า ก็จะต้องย้อนขึ้นมาก่อน ปฐมเหตุ คือ สิ่งแรกที่สุดที่มีอยู่ เพื่อสิ่งทั้งหลายจะได้มีขึ้นมา นั่นคือพระเจ้า. พวกที่ถือว่าพระเจ้าสร้าง ก็มีพระเจ้า, แล้วพระเจ้ายิ่งสร้าง. เราก็มียุทธ ปฐมเหตุ คือ กฎของธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็ กฎของอิทัปปัจจยตา เป็นปฐมเหตุที่มีอยู่ สำหรับให้สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นมาอย่างครบถ้วน.

พวกที่มีพระเจ้าอย่างบุคคล เขาไม่ยอมให้ถามว่า พระเจ้ามาจากไหน; เพราะว่าถ้าพระเจ้ามาจากไหน พระเจ้าก็ไม่ใช่ปฐมเหตุ เขาไม่ยอมให้ถาม. นี้เราก็ก็น่าจะไม่ยอมให้ถาม ว่ากฎแห่ง อิทัปปัจจยตา นั้นมาจากไหน หรือใครตั้งขึ้นมา ในความหมายอย่างเดียวกันกับพระเจ้าไม่ยอมให้บัญญัติว่าใครสร้างพระเจ้า. กฎอิทัปปัจจยตา เป็นปฐมเหตุ ทำให้สิ่งต่างๆเกิดขึ้น นี้กฎอิทัปปัจจยตานั้น คือธรรมชาติในแง่ที่เป็นกฎ; ฉะนั้นเมื่อเข้าถึงธรรมชาติ ก็เข้าถึงพระเจ้า.

ทีนี้ก็มีเรื่องที่จะบอกว่าจะบอก ว่า ผมก็เลยถือโอกาส บอกกับพวกคริสต์ที่เป็นกันเองว่า พวกพุทธเรามี God แต่เราเรียกสั้นๆให้สั้นเหลือกฎ ก็คือกฎแห่งอิทัปปัจจยตา; ฉะนั้นเราก็มี God เหมือนกับเขาเหมือนกัน. เขาก็เลยหัวเราะ จะค้านก็ไม่ได้ ก็เลยว่าพุทธนี่ก็มี God ที่ออกเสียงสั้นเป็นกฎ. การเข้า

ถึงธรรมชาติคือการเข้าถึงพระเจ้านั่นเอง. ปฐมเหตุของสิ่งทั้งปวง เราพูด
 ค้างไว้เมื่อครั้งที่แล้วมาดังตอนนี้.

ประโยชน์ของการเป็นเกลอกับธรรมชาติ.

ที่^๕ เหตุผลต่อไปอีก ที่จะยกเอาประโยชน์ขึ้นมาเป็นเครื่องอ้าง เพื่อ
 ประโยชน์อะไรที่เราจะต้องเป็นเกลอกับธรรมชาติ? ตอบว่า ๑. เพื่อการรู้จักธรรม-
 สัจจะทั้งหลาย ที่เกี่ยวกับธรรมชาติ ในทุกแง่ทุกมุม. ธรรมสัจจะนั้นคงจะเป็น
 คำแปลอยู่ ผมเห็นว่าเป็นคำที่เหมาะสมก็เอามาใช้. ตัวแท้แห่งธรรม, ธรรมสัจจะ
 นั้นแปลว่า ตัวแท้แห่งธรรม. ตัวแท้แห่งธรรมนั้นมีอยู่เป็นแน่ๆ เรื่องนั้น เรื่องนี้
 เรื่องโน้น ล้วนแต่มีธรรมสัจจะด้วยกันทั้งนั้น; แต่แล้วมันก็ไม่พ้นไปจากเรื่อง
 ของธรรมชาติ ก็เป็นอันว่าธรรมสัจจะของธรรมชาตินี้มีมาก ต้องเข้าไป เป็นเกลอ
 กับธรรมชาติ แล้วก็รู้ธรรมสัจจะในทุกแง่ทุกมุม. ในข้อนี้สรุปไว้ด้วยคำ
 ว่า เพื่อสมบูรณ์ด้วยความรู้, สมบูรณ์ด้วยความรู้.

ที่^๕ ๒. ต่อไปก็เพื่อการรู้จักใช้ธรรมชาติ ให้เป็นประโยชน์ให้ถึง
 ที่สุด เราต้องเข้าไปเป็นเกลอกับธรรมชาติ, แล้วเราจะรู้ธรรมสัจจะของ
 ธรรมชาติทั้งหมด จึงจะสามารถใช้ธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ให้ถึงที่สุด. นี่เป็น
 การสมบูรณ์ด้วยประโยชน์ หรือผลประโยชน์.

ที่^๕ ๓. ต่อไปอีก เมื่อเข้าถึงความเป็นอันเดียวกันกับธรรมชาติ ในชั้น
 สูงสุดแล้ว ก็จะถึงขั้นที่ว่า อยู่เหนือประโยชน์โดยประการทั้งปวง. คนที่ไม่

เคยฟังก็จะรู้สึกว่่า สับสนหรือกลับกโลก, ^{ผู้ที่จะศึกษาพระพุทธศาสนาก็ควรจะ} เข้าใจเสีย อย่าให้กลายเป็นเรื่องที่อยู่กลับกโลกหรือสับสน. เมื่อเรายังมีกิเลสเป็น กณธรรมคา ก็ต้องการประโยชน์อย่างนั้นประโยชน์อย่างนี้ สูงขึ้นไปตามลำดับ; ถ้าเป็นพระอรหันต์ก็กลายเป็นไม่ต้องการประโยชน์ หรืออยู่เหนือประโยชน์, มีจิตใจ ที่ไม่ต้องการประโยชน์. เพราะฉะนั้นคุณค่าในอันดับที่สามก็คือ เพื่ออยู่เหนือ ประโยชน์ทั้งปวง.

ประโยชน์ นั้นแปลว่า สิ่งผูกพันอยู่ หรือประกอบกันอยู่; ถ้าฟังดู ตามตัวหนังสือ ตามความหมายของคำคำนี้ในทางภาษารธรรมแล้ว สิ่งที่เราเรียกว่า ประโยชน์นั้นคือสิ่งที่น่ากลัวที่สุด, คือสิ่งที่ทำหน้าที่ผูกพันมนุษย์หรือคนก็ตาม ให้ ติดอยู่ในปัญหาที่ยุ่งยากลำบากสารพัดอย่าง รวมทั้งความทุกข์ด้วย โยชนะ แปลว่า ผูกพัน, ประ แปลว่า ครอบถ้วน, ประโยชน์ ก็คือมัน ผูกพันอย่างครบถ้วน; ประโยชน์อย่างโลกก็ผูกพันให้ติดอยู่ในโลก; ถ้าอย่างโลกนี้ก็ติดอยู่ในโลกนี้ โลกอื่น ก็ติดอยู่ในโลกอื่น. ถ้าทำลายประโยชน์ให้หมดสิ้นไป ไม่มีค่า นั้นแหละคือ จะอยู่เหนือประโยชน์, พ้นจากประโยชน์ เป็นความหลุดพ้น.

แต่คำพูดที่เอามาพูดกันอยู่มันชวนให้เข้าใจผิด ประโยชน์โลกนี้, ประโยชน์โลกหน้า, ประโยชน์สูงสุด คือพระนิพพานอย่างนี้ เป็นคำพูดที่บ้าบอ ชอบกล. เอาพระนิพพานเป็นประโยชน์ เพราะพระนิพพานนั้นจะต้องอยู่เหนือ ความต้องการของประโยชน์ หรือความผูกพันของประโยชน์. แต่เราก็ได้พูดกัน แล้วและพูดกันอยู่ ว่าปรมัตถประโยชน์บ้าง, ประโยชน์สูงสุดคือพระนิพพานบ้าง. ให้รู้ไว้เถิดว่า คำว่า ประโยชน์ นั้น เป็นข้าศึก คือเป็นสิ่งที่ผูกพัน; ฉะนั้น ภาษาพูดทำให้เกิดการสับสน ฟังดูกลับกโลก ดูคลบตะแลง.

ในเรื่องประโยชน์ค่าเดียว ขอให้จำไว้เป็นหลักสำหรับพุทธบริษัท เบื้อง
 ต้น เรารู้จักธรรมสัจจะเกี่ยวกับธรรมชาติ เพื่อสมบูรณ์ด้วยความรู้ เพื่อจะหา
 ประโยชน์นั่นเอง. ถัดมารู้จักใช้ธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ถึงที่สุด มันก็ได้
 ประโยชน์. และในขั้นสุดท้าย จริง ๆ ก็คือเข้าถึงธรรมชาติอันสูงสุด ที่
 อยู่เหนือประโยชน์ ก็คือนิพพาน. พุทให้สั้นอีกทีว่า มีความรู้เพื่อหา
 ประโยชน์, ขั้นต่อมาก็ได้ประโยชน์มา, ขั้นที่สามก็อยู่เหนือประโยชน์
 คือไม่ต้องการประโยชน์, ไม่อยู่ใต้อำนาจของประโยชน์.

ถ้าพูดอย่างภาษาโลก ๆ ประโยชน์ก็คือสิ่งสูงสุดที่มนุษย์ต้องการ มี
 หลาย ๆ ชั้น จนเดี๋ยวนี้ที่ไหนก็พูดกันว่า ประโยชน์ ๆ ต้องการประโยชน์อย่างนั้น
 อย่างนี้. ภาษากฎหมายภาษาอะไรก็ตี มันมีค่าและมีความหมาย ในฐานะเป็นสิ่งที่
 ทุกคนต้องการ ; แต่พอพูดในภาษาธรรมะแล้ว ประโยชน์ก็กลายเป็นสิ่ง
 ผูกมัดรัดจริง, เป็นกิเลสเป็นข้าศึกชั้นมาที่เดียว.

รู้จักธรรมชาติก็จะได้ผลดีในสามสถานอย่างนี้ มีความรู้ในเรื่องของ
 ธรรมชาติ แล้วก็ทำประโยชน์เกิดขึ้นจากธรรมชาติ, แล้วเข้าถึงธรรมชาติอันสูงสุด
 ที่อยู่เหนือประโยชน์ทั้งปวง, มีจิตที่เกลี้ยงเกลา ไม่เกาะเกี่ยวอยู่ในประโยชน์ใด ๆ.
 ทั้งหมดนี้คือเหตุผลที่ว่า ทำไมเราจะต้องเป็นเกลอกับธรรมชาติ.

ถ้าฝืนธรรมชาติ ก็ต้องถูกลงโทษ.

ที่นี้ก็อยากจะพูดไปเสียเลยว่า อย่าทำอะไรบ้าง, อย่าเป็นพวกที่ปากว่า
 รักธรรมชาติ, แต่ก็เป็นอย่างทำลายธรรมชาติ หรือฝืนธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา.

นี่ก็เป็นสิ่งที่จะต้องกึกกู่ให้ดี คุณเหมือนทุกคนจะพูดว่ารักษัธรรมชาติ แต่เข้าใจธรรมชาตินิดเดียว เลยไปทำลายธรรมชาติดู ทั้งที่ปากพูดว่ารักษัธรรมชาติ แล้วก็ทำตนอย่างฝืนธรรมชาติดู : ในการกิน ในการอยู่ การนุ่งการห่ม ในการอะไรๆ กระทำเป็นประจำวัน หรือว่า อย่าทำตนให้เป็นผู้ที่กำลังถูกรวมชาติตบหน้า คือลงโทษอยู่อย่างสาสม คือเราพูดได้เลยว่ามนุษย์ในเวลานี้ จะทั้งโลกก็ว่าได้ ถูกรวมชาติตบหน้าลงโทษอยู่อย่างสาสม คือ เต็มไปด้วยวิกฤติการณ์ตลอดเวลา.

คุณในโลกนี้ มันมีวิกฤติการณ์เต็มอยู่ตลอดเวลา ในลักษณะที่เรียกว่ายิ่งแก้ไขยิ่งเข้าลึก, ยิ่งแก้ไขยิ่งเข้าลึก; เพราะไม่สนใจกับธรรมชาติ ซึ่งเป็นพระเจ้าสูงสุด หรือโดยเฉพาะจะชี้ให้เห็นว่า เมื่อนิยมวัตถุ ก็ทำลายธรรมชาติเรื่อยไปไม่รู้เรื่องทางจิตใจซึ่งเป็นการทำลายธรรมชาติแต่น้อยที่สุด.

พวกวัตถุนิยม คือพวกที่ทำลายธรรมชาติสุดเหวี่ยง เขารู้แต่ตัววัตถุ รู้แต่ค่าของวัตถุ รู้แต่ความเจริญทางวัตถุ, รู้จักแสวงหาอำนาจโดยใช้วัตถุเป็นเครื่องมือ. ฉะนั้นจึงตั้งหน้าตั้งตารวบรวม สะสมแต่อำนาจทางวัตถุ จนในโลกนี้มีบุคคลประเภทที่เรียกว่า พวกนายทุนหรือศักดินาหรืออะไรทำนองนี้. ขอให้แหวกดูหัวใจของนายทุน หรือศักดินาทั้งหลาย ก็จะพบว่า เข้าใจแต่วัตถุ, บูชาแต่วัตถุ, มุ่งหมายแต่เรื่องวัตถุ; เพราะไม่รู้จักธรรมชาติ อันเป็นนามธรรมเสียเลยนั่นเอง.

ทีนี้ถ้าพวกที่ตรงกันข้าม คือ นิยมเรื่องจิตเรื่องธรรมะ พวกนี้จะทำลายธรรมชาติน้อยที่สุด, น้อยจนเรียกว่าไม่ทำลายก็ได้; เพราะว่าหาประโยชน์ที่เป็นที่พอใจได้ จากเรื่องทางจิตหรือเรื่องนามธรรม โดยทำลายธรรมชาติน้อยที่สุด; ไม่ต้องพูดถึงว่า เอาธรรมชาติมาเป็นเครื่องบำรุงบำเรอกามารมณ์อะไรต่างๆ, แม้จะ

เป็นอยู่ตามธรรมคาสาณญ์ของเรา ก็ทำลายธรรมชาติกันน้อยที่สุด. ฉะนั้นเราอย่าปล่อยให้เป็นถึงอย่างนั้น เพราะว่ารู้จักเป็นเกลอกับธรรมชาติกันนั่นเอง.

ทั้งหมดนี้ เป็นการมองเห็นในทุกแง่ทุกมุมทุกด้านให้รู้ว่า ธรรมชาติมันเป็นอย่างไร, แล้วเราจะเป็นเกลอกับธรรมชาติ เพื่อประโยชน์อะไร ในลักษณะอย่างไร. ซึ่งสรุปความได้ว่า เป็นอยู่อย่างสมคัลลยกับธรรมชาติ และก็ เป็นเกลอกับธรรมชาติ แล้วก็ เป็นอันเดียวกับธรรมชาติ ในที่สุด.

อันดับ ๑. เป็นอยู่สมคัลลยกับธรรมชาติ.

ทีนี้สิ่งที่เหลืออยู่ต่อไป ก็คือจะชี้ให้เห็นว่า จะทำได้โดยวิธีใด. ก็คือจะพูดถึงหัวข้อสามหัวข้อนี้ ให้มันละเอียดออกไป ว่าจะได้ทำได้โดยวิธีใด. ข้อแรกที่ว่า เป็นอยู่ให้สมคัลลยกับธรรมชาติที่สุด ก็เรียกว่าเป็นขั้นต้น ขั้นเตรียม ถึงเป็นเกลอกับเป็นเกลอขั้นต่างๆ นี้การเป็นอยู่ให้สมคัลลย.

ในข้อที่ ๑. ข้อแรกจะวางหลักลงไปว่า จะผลิตหรือบริโภคน้ำจิ้มทั้งสี่ โดยไม่เป็นการทำลายธรรมชาติ แต่กลับเป็นการส่งเสริมธรรมชาติ. น้ำจิ้มสี่นี้ที่เรารู้กันคืออยู่แล้วว่า อาหาร, เครื่องนึ่งต้ม, ที่อยู่อาศัย, การบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ, เรียกว่าสี่น้ำจิ้ม. เราจะมีผลิตและจะบริโภคน้ำจิ้มนี้ ในลักษณะที่สมคัลลยกับธรรมชาติ คือ ไม่ทำลายแต่กลับส่งเสริม.

เกี่ยวที่เราไม่รู้จักธรรมชาติ ไม่คิดจะเป็นเกลอกับธรรมชาติ ก็ไม่ได้นึกถึงข้อนี้ แล้วปล่อยให้มาเป็นมาเรื่อย ในลักษณะที่ไม่เป็นเกลอกับธรรมชาติ

เรื่อยมา ตั้งแต่แสนๆ ปีมาแล้ว, จนกระทั่งมาถึง ทุกวันนี้ มันก็ทั้ง ไกลกับธรรมชาติ; แต่เป็นสิ่งที่เราโทษใครก็ไม่ได้ เราจะไปห้ามก็ไม่ได้ ควบคุมก็ไม่ได้ มันก็เป็นมาแล้วอย่างนี้ จนไกลกับธรรมชาติ. นับตั้งแต่ว่าเป็นสัตว์, แล้วก็มาเป็นสัตว์ครึ่ง สัตว์ครึ่งคน, แล้วก็มาเป็นคนป่า คนสมัยหิน สมัยป่าเถื่อนเรื่อยมาจนกระทั่งบัดนี้. มันไม่มีอะไรนอกจากว่า มันทั้งธรรมชาติไกลมาทุกทีๆ. โดยทั่วไปเราก็เห็นได้ว่า เราก็มียุคอย่างมนุษย์ปัจจุบัน ถ้าทั้งธรรมชาติไกลมาอย่างนี้ โดยรูปร่าง รูป ลักษณะ กิริยาอาการ การเกี่ยวข้อง การกระทำต่างๆ ก็ทั้งธรรมชาติไกลมาทุกที ปัญหามันก็มีมาก. ปัญหาบางอย่างเกิดขึ้น ในลักษณะที่เป็นการลงโทษจาก ธรรมชาติ ให้มนุษย์เป็นอยู่อย่างลำบากยากเย็น เป็นส่วนใหญ่อยู่ส่วนหนึ่งที่เดียว.

ที่นี้ก็ต้องคิดที่จะกระทำ อย่างที่เรียกว่า ทะลุไปข้างหน้า ไปตายกัน คาบหน้า, เพื่อแก้ไขต่อไป โดยให้มันสมคัลลยกับธรรมชาติ เพื่อความทุกข์จะได้น้อยลง. อย่าอวดว่าเราอาจจะเลิกล้างธรรมชาติ หรือสิ้นธรรมชาติ, มันเพียงแต่ ทำให้มันกลมกลืนกันไปได้; บาปก็ตกอยู่กับลูกหลานชั้นหลังปัจจุบันนี้ ที่จะต้องแก้ไข ให้การเป็นอยู่ของคนนั้นมันกลมกลืนไปได้กับธรรมชาติ, ถ้าไม่อย่างนั้น มันจะเกิดปัญหามากขึ้นไปอีก และปัญหาในลักษณะที่แก้ไขได้ยาก และนำมาซึ่ง ความวินาศ หรือว่ามันไม่เป็นประโยชน์อะไรเลย.

ผมก็ได้พูดแล้วพูดอีกว่า มาบวชนี้เพื่อมาลองชิม อะไรที่ลึกๆ หลายๆ อย่าง ให้ได้ความรู้เรื่องนั้น แล้วเอาไปใช้เป็นประโยชน์จนตลอดชีวิต. ฉะนั้นเรา มาบวชเป็นภิกษุ เป็นอยู่ด้วยปัจจัยสี่ อย่างง่ายที่สุด อย่างต่ำที่สุด ให้กลับย้อน ถอยหลังไปหาธรรมชาติ ไกลธรรมชาติให้มาก ก็พบว่ามันอยู่ได้, และบางที

จะเป็นผลดี ไม่มีปัญหาชนิกที่มันเป็นเรื่องไม่จำเป็นจะต้องมี. ฉะนั้นไปสำรวจ
ตรวจตราดูเอาเองก็แล้วกันว่า จะกิน อาหารอย่างไร, จะนั่งห่ม อย่งไร, จะมีที่อยู่
อาศัยอย่างไร, หรือแม้ที่สุดจะบำบัดโรคภัยไข้เจ็บอย่างไร, ก็อย่าให้มันทั้ง
พระเจ้าคือธรรมชาติ เพราะเราไม่อาจจะฝืนกฎของธรรมชาติ. ที่เป็นมาแล้ว
ธรรมชาติเป็นฝ่ายชนะเสมอ; แต่เราก็โง่ที่เราเป็นฝ่ายชนะเสมอ มันจึงตก
บ่อนี้ดึกลงไป ๆ ๆ คือพ่ายแพ้แก่ธรรมชาติ โดยที่คิดว่าชนะธรรมชาติ.

ไปปรับปรุงการผลิต และการบริโภคปัจจัยสี่ ให้สอดคล้องกับธรรม-
ชาติ โดยส่วนตัวบุคคลก็มีความสุข โดยส่วนรวมของโลกทั้งโลก ก็จะมีสุข
สงบสุขยิ่งขึ้น กว่าที่กำลังเป็นอยู่ในเวลานี้ ซึ่งยุ่งยากลำบากมากขึ้นทุกที; ในแง่
ของเศรษฐกิจ ในแง่ของการผลิต นี้ก็เนื่องไปถึงแง่ของการเมือง มันมาจากเรื่องนี
งั้น.

พูดอีกโหวทหนึ่งก็พูดว่า ทำสหกรณ์กับธรรมชาติ, เหมือนที่เราทำ
สหกรณ์กันในหมู่มนุษย์. ถ้าเราทำเป็นข้าศึกแก่กันแล้วก็ไม่มีทางจะสำเร็จ; ทำ
สหกรณ์ คือให้มัน ร่วมทำกันไปโดยไม่ขัดขวางกัน แล้วประโยชน์มันแบ่งกัน.
อย่าฝืนธรรมชาติ, ธรรมชาติก็จะไม่สร้างปัญหาอะไรให้, แล้วส่งเสริมธรรมชาติ
มันก็จะอยู่อย่างสงบสุข.

เดี๋ยวนี้คนไม่ทำสหกรณ์กับธรรมชาติ.

เดี๋ยวนี้เราทำลายแม้แต่ทางวัตถุ วัตถุธรรม เช่นทำลายป่า, ทำลาย
แม่น้ำลำธารอะไรต่าง ๆ, มันก็ไม่ทำสหกรณ์กับธรรมชาติ ก็เลยได้รับความเสียหาย

ร่องรอยของแม่น้ำลำธารห้วยหนองคลองบึงบางเหลือน้อยมากมาย, แต่แห้งไม่มีน้ำก็เลยมีปัญหา.

เราทำเองไม่ได้, เราจะควบคุมบังคับทุกคนให้ทำอย่างเราก็ไม่ได้. แต่เราควรจะศึกษากันเสียใหม่ว่า, ต่อไปมันเปลี่ยนหลักการใหม่ มาในรูปที่เรียกว่า เป็นสหกรณ์กับธรรมชาติ หรือส่งเสริมซึ่งกันและกันดีกว่า. อย่าทำอย่างที่กำลังทำกันอยู่เดี๋ยวนี้, คือกำลังทำอยู่กับธรรมชาติอย่างเร็วที่สุด, เร็วยิ่งกว่าที่เรียกว่าฆ่าช้างเองเสียอีก.

ฆ่าช้างเอง นี้เป็นภาษากำพองเหยียดเสียด; ฆ่าช้างตายไปทั้งตัวเสียประโยชน์มากเพื่อจะเอางานิดเดียว คนที่เห็นแก่ตน เหมือนกับคนบางคน เขาต้องการผลไม้สักกระจากกระบุง เขาโค่นต้นลงมาทั้งต้นเบ้อเรื่อเบ้อว่า เพื่อจะเอาผลไม้ห้าบเดียว.

เดี๋ยวนี้ มนุษย์กำลังทำแก่ธรรมชาติในลักษณะอย่างนี้ เพื่อประโยชน์ทางกามารมณ์อื่นไม่มีที่สิ้นสุด ก็มี, เพื่อประโยชน์สงคราม การทำสงครามอื่นไม่มีที่สิ้นสุดก็มี, คือเราอาจจะใช้คำว่า ไม่มีที่สิ้นสุด แก่สิ่งทั้งสองนี้ได้ คือกามารมณ์ของมนุษย์ที่จะพัฒนาต่อไป และการสงครามที่จะต้องมีไม่มีที่สิ้นสุด สำหรับมนุษย์ที่มีการศึกษา มีการคิดกันอย่างปัจจุบันนี้, และยังมีอันตรายหรืออุปัทวอื่น ๆ อีกมาก ที่จะไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งทำลายธรรมชาติมากมาย, แล้วเอามาใช้ ในลักษณะที่ไม่มีประโยชน์อะไร.

การเป็นอยู่ที่ฟุ่มเฟือยเนื่องไปถึงกามารมณ์นั้น มันสิ้นเปลืองเท่าไรก็ไปสำรวจดูเอาเองก็แล้วกัน; แต่เมื่อเกิดนิมิตกันเสียแล้ว มันก็เห็นเป็นความดี

เสีย. เราจะเห็นคนคนหนึ่งนั่งรถยนต์คันเดียว เสียน้ำมันตั้งมากมายไปตระเวน
เที่ยว จนถนนแน่นไปด้วยรถ คืดแจกันไปหมด; เขาก็คิดว่าเขาถูก เขามีสิทธิ์ที่จะทำ
ได้. แล้วเขาก็มีเงินพอที่จะทำได้. ไปดูให้ดีๆ มันมีความหมายแก่ธรรมชาติอย่างไร
ต้องไปชุกเอาน้ำมันมา ต้องไปชุกเอาโลหะที่จะมาประกอบเป็นรถยนต์มา อะไรมานะ
แล้วไม่ได้ทำอะไรให้มนุษย์ดีขึ้น หรือมีความสุขขึ้น; อย่างนั้นมีมาก เรียกว่าแบบ
ฆ่าช้างเอางา ทำลายธรรมชาติเสียมากมาย เพื่อประโยชน์คนเดียว ก็อย่าทำอย่างนั้น.

ขอให้เข้าใจว่า คำบรรยายน้ำมันแล้งถึงทั้งสองฝ่าย คือทั้งฝ่ายบุคคล
แต่ละคน ๆ. และฝ่ายโลกทั้งโลก คือทุกคนที่รวมกันเป็นโลก มีหลักเกณฑ์อย่าง
เดียวกันที่เกี่ยวกับธรรมชาติ. นี่เราทั้งโลกกำลังบ้ำหลัง ทำกับธรรมชาติอย่าง
ว่าฆ่าช้างเอางา, แล้วยังเลวยิ่งกว่าฆ่าช้างเอางาเสียอีกก็มี. ขอให้ทำในใจไว้ให้
ถูกต้องไว้เสมอ แล้วการกระทำก็จะเป็นไปถูกต้อง เพราะมีหลักในใจถูกต้อง
การกระทำมันก็ถูกต้อง.

ที่สำคัญที่สุดจะต้องรู้ตามที่เป็นจริงว่า การสมมูลหรือความสมมูลของ
ธรรมชาตินั้น คือ การเกิด และการอยู่รอดของมนุษย์, การที่มนุษย์จะเกิด เป็น
มนุษย์ขึ้นมา และมนุษย์ จะอยู่รอด ตลอดไป นั้น ต้องอาศัยความสมมูลของ
ธรรมชาติ. ที่แล้วมามันก็เป็นอย่างนั้น และเป็นอย่างยิ่ง คือส่วนใดที่ไม่สมมูล
กับธรรมชาติ ส่วนนั้นสาบสูญไปแล้ว ตายไปแล้ว สูญพันธุ์ไปแล้ว อะไรไปแล้ว.
ส่วนที่สมมูลกับธรรมชาติมีอยู่ หรืออยู่บ้างนี้ มันจึงรอดมาเป็นมนุษย์ อย่างที่
กำลังมีอยู่เดี๋ยวนี้.

ที่นี้จะมองกันในระยะสั้น การเกิดของคนคนหนึ่ง รอดออกมาจากท้องแม่ได้ คือความสมคูลของธรรมชาติ, และเขาจะอยู่ไปรอดชีวิตอยู่ได้ ก็เพราะการสมคูลของธรรมชาติ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเด็กคนนั้นหรือบุคคลคนนั้น. พุคในระยะยาวเป็นแสน ๆ ปีมันก็เป็นอย่างนี้, พุคในระยะสั้นชั่วอายุของคนหนึ่ง ก็เป็นอย่างนี้: สำหรับคนคนเดียวก็เป็นอย่างนี้, สำหรับคนทั้งโลกก็เป็นอย่างนี้. ความสมคูลของธรรมชาตินี้ คือความรอดมีชีวิตอยู่ได้ของมนุษย์; ถ้าเรามีหลักในใจอย่างนี้ มันก็จะช่วยให้เกิดความถูกต้องต่อไปอีก ในการกระทำอย่างอื่นที่มันเนื่องกัน.

เดี๋ยวนี้เรายังมีการทำลายธรรมชาติทั้งสองชนิด คือ โดยเจตนาก็มี, โดยไม่รู้ตัวก็มี; และการทำลายธรรมชาติโดยไม่รู้ตัวนั้นมากเหลือเกิน. เราไม่รู้ที่เราทำผิด เราทำไปตามสบายสะดวก หรือตามอารมณ์ของกิเลส, ตามความรู้สึกของมิชฌาทิฎฐิ ที่ทำให้รู้สึกว่ อย่างนี้ถูกแล้ว ถูกต้องแล้วก็ทำไป; อย่างนี้ก็เป็นการทำลายธรรมชาติโดยไม่เจตนา แล้วก็มีมากกว่าที่เจตนา, ทั่วเข้าไป, และที่ทำลายด้วยเจตนา นั้นก็มีมากไม่น้อยอยู่แล้ว. กิเลสให้ตีๆ เรียกว่า อย่าใช้ความโง่ของตน ทำลายธรรมชาติโดยไม่เจตนา นี้อย่างหนึ่ง, และอย่าใช้ในความเป็นทาสของเนื้อหนัง เป็นเครื่องทำลายธรรมชาติ; นี้หมายถึงเจตนา.

เราเป็นทาสของเนื้อหนัง, เนื้อหนังในที่นี้ เป็นคำแทนชื่อของกามารมณ์ในทุกุระดับ. เราเป็นทาสของกามารมณ์ ก็ทำลายธรรมชาติโดยเจตนา อันนี้เป็นปัญหา ที่กำลังหนาแน่นอยู่ในโลกเวลานี้, แล้วคนก็ไม่มองกัน, ไม่ได้มาทดลองบวชให้รู้ว่า เราอยู่อย่างไม่ทำลายธรรมชาติอะไรก็ยังมี กลับจะส่งเสริม

ธรรมชาติเสียอีกก็ยังได้. เกี้ยวคนเป็นทาสของเนื้อหนัง ก็กิเลส แล้วทำลาย
ธรรมชาติอย่างทารุณที่สุด, ก็ในรูปที่ว่า ทำลายธรรมชาติมาก แล้วเพื่อความสุข
สนุกสนานนิตเคี้ยว ซึ่งไม่จำเป็นเลย.

อบายมุขเป็นเรื่องทำลายธรรมชาติอย่างถาวร.

หรือว่าจะมองดูกันอย่างไรไป ขอให้เรามองในแง่ที่ว่า อบายมุขทั้ง
หลาย คือการทำผิดธรรมชาติ ไม่สมคูลกับธรรมชาติ หรือฝืนธรรมชาติ;
แต่คนก็เห็นว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย. ฉะนั้น ผมขอร้อง ขอวิงวอน ให้ศึกษา
และให้สังเกตให้ดีว่า อบายมุขทั้งหลายนั้น เป็นการทำผิดอย่างลึกซึ้งต่อธรรมชาติ
และอย่างยึกเย้อถาวร อย่างลึกซึ้งที่สุด.

เราจะพูดอย่างนี้ก่อนก็ได้ว่า ในประเทศไทยเราเกี่ยว ถ้าพลเมืองทุก
คนเว้นอบายมุขอย่างเดียวเท่านั้น ประเทศก็จะมีสันติสุข มีสันติภาพอย่าง
บอกไม่ถูก, ก็ไม่มีใครสนใจที่จะแก้ไขในเรื่องนี้, รัฐบาลไหนก็ไม่เคยเหลือบมอง
มายังสิ่งที่จะต้องแก้ไขอบายมุขทั้งหลายก่อน. ที่นี้เราจะบอกให้เห็นว่า อบายมุข
เป็นการเหยียบย่ำธรรมชาติ ตบหน้าพระเจ้าอย่างแรง; ฉะนั้นพระเจ้าจึง
ตบหน้ากลับมา หรือเหยียบย่ำมนุษย์อย่างแรงบ้าง.

คนที่จะลึกถึงทอภิกิปฏิบัติ จำได้กันอยู่แล้วว่า อบายมุข ๖ นั้นคืออะไร?
คือ — ต้มน้ำเมา, เทียวกลางคืน, คูการเล่น, เล่นการพนัน, กบคนชั่วเป็นมิตร
เกียจคร้านทำงาน; มีข้อไหนบ้าง ที่มันสมคูลยักกับธรรมชาติ, หรือถูกต้อง
ความความต้องการของธรรมชาติ.

อบายมุขที่ ๑. ดื่มน้ำเมา น้ำมัน เรื่องโง่ หรือ เรื่องบ้า ซัด ๆ; ธรรมชาติก็ไม่ได้ต้องการ และยังไม่ประสงค์ให้คนนี้ดื่มน้ำเมา. ฉะนั้นการไปฝัน ทำน้ำเมาขึ้นมาดื่ม มันก็เป็นเรื่องผิดธรรมชาติ ไม่เคารพธรรมชาติ; คับ ไท ไล่ พุง ก็ไม่ได้ต้องการน้ำเมา, ทุกส่วนในร่างกายของมนุษย์ก็ไม่ต้องการน้ำเมา; มัน ต้องการน้ำเฉย ๆ มากกว่า. แล้วเราก็ก่อสร้างทำน้ำเมาให้พิเศษ, ให้ประเสริฐอะไรขึ้นมา ล้อเลียนธรรมชาติ แล้วกินดื่มน้ำเมอกันเป็นการใหญ่.

อบายมุขที่ ๒ เทียบกลางคืน มันก็ไม่ใช้ความต้องการของธรรมชาติ ซึ่งต้องการให้คนมันนอนกลางคืน; มันก็ไปเทียบกลางคืนหามรุ่งหามค่ำ วัฒนธรรมไทยเสียไปหมด เพราะเขามีสถานที่เรีงรมย์ตลอดคืนตลอดอะไร. มันกลายเป็นเทียบกลางคืนอย่าง ทำทนายเยาะเย้ยพระเจ้า คือธรรมชาติ; คนนั้นก็ฉิบหาย : เสื่อมสุขภาพในทางกาย, เสื่อมเสียในทางจิตทางวิญญาณ, มีความเห็นแก่ตัวจัด, เป็นทาสของกิเลส, ทำนาบนหลังคนอื่น ตามความหมายของคำว่านายทุนหรือศักดินา ก็เกิดขึ้นมา เพราะความหลงใหลอย่างนี้.

ดูการเล่น, อบายมุขที่ ๓ ก็ดูการเล่น, เล่นหัว. การเล่นในที่นี้มันมีความหมายมี *spirit* อยู่ที่ตรงไหน ก็คือเพื่อกระตุ้นให้มันเกิดอารมณ์แรงจนได้หัวเราะกันที่สุดในที่สุด, ก็ได้รับรู้สึกเอร็ดอรร้อยทางความรู้สึก ทางประสาทที่มันถูกกระตุ้น ทางตาก็ได้ ทางหูก็ได้ ทางจมูก ลิ่น อะไรก็ได้. ในการเล่นทั้งหลาย มีเจตนาอารมณ์เพื่อจะกระตุ้นประสาท กระตุ้นอายตนะเหล่านี้; แต่ธรรมชาติมันต้องการให้สงบ ให้อยู่อย่างสงบ, อย่ามีอะไรมาควน มาแหย่ มากระตุ้น มาเขิดมัน ให้มันฟุ้งซ่าน ยุ่งยาก ลำบาก. ธรรมชาติไม่ได้ต้องการให้เราหัวเราะ

ต้องการให้อยู่หนึ่งๆมากกว่า; แล้วไปมีการเล่นการหัว ทำให้หัวเราะ ให้เคลิ้มไปตามอารมณ์นั้นๆ มันก็บฏต่อธรรมชาติ. น้อยบายมุขที่ ๓ ก็เป็นการกบฏต่อธรรมชาติ คือการเล่นที่กระตุ้นเร้าอารมณ์ทั้งหลาย.

ที่น้อยบายมุขข้อที่ ๔ เล่นการพนัน ขอนี้ก็น่าหัว. เล่นการพนันมันมี spirit ลึก; ต้องดูว่ามันมีอะไรในสิ่งที่เรียกว่าการพนัน? มันมีความอร่อยค่าย; ไม่ใช่จะเพื่อได้เงินได้ทรัพย์. การพนันนั้นมันก็เล่นเพื่อว่าจะได้ทรัพย์คือชนะแล้วก็ได้ทรัพย์; แต่ที่แท้มัน ยังมีอีก สิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ถูกกระตุ้น ให้เกิดความหวัง, และเป็นความอร่อยในจิตใจเหมือนกัน, เป็นอร่อยชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่เหมือนอร่อยอย่างกามารมณ์, แต่มีลักษณะคล้ายกัน คือการกระตุ้นให้เกิดความหวัง แล้วก็อร่อยอยู่ในความหวัง. นี้ก็ผิดธรรมชาติเหลือเกิน ระบบของประสาทถูกกระตุ้น ถูกกระตุ้น ถูกกระตุ้น ให้ผิดจากธรรมชาติมากเกินไป.

การเล่นการพนันก็มี ความรู้สึกเหมือนกับเป็นผี ชนิดหนึ่ง ไม่ใช่เป็นคน เพราะมันถูกกระตุ้นกระชากด้วยความหวังนั้นแหละ; ต้องถือว่า ทำลายธรรมชาติ, ทำลายปรกติภาวะของธรรมชาติ; ส่วนที่มัน มีผลวินาศฉิบหายเป็นอันตรายเป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน นั้นมัน อีกเรื่องหนึ่ง ต่างหาก. เคยวันผมพูดแต่ในแง่ที่ว่ามันผิดธรรมชาติ แล้วมันก็จะต้องเกิดความเสียหายขึ้นในส่วนลึก.

อบายมุขที่ ๕ คบคนชั่วเป็นมิตร นี่เป็นศีลธรรมมากขึ้น แล้วจะเอามาอธิบายให้เป็นธรรมชาติได้อย่างไร? ก็ต้องเล็งถึงเจตนา. การคบคนชั่ว

เป็นมิตร มันก็ผิดหลักของธรรมชาติ ซึ่งต้องการจะอยู่รอด หรืออยู่อย่าง
ผาสุก; มันเหมือนกับได้อาหารที่เป็นพิษ, ต้นไม้ได้ปุ๋ยที่เป็นพิษ, ได้การกระทำ
ที่เป็นพิษ แล้วชักจูงไปหาความวิनाส ก็เลยถือว่า ไม่ใช่ความประสงค์ของธรรม-
ชาติ ซึ่งต้องการจะวิวัฒนา คือการเสพกับสิ่งที่เป็นข้าศึกไม่ใช่เจตนาของธรรมชาติ.

ที่ผล ทางสังคม ทางอื่นนั้น มันก็มีอยู่แล้ว, ทางศีลธรรมมันก็ปรากฏ
ชัดอยู่แล้ว เป็นความผิด เป็นความชั่ว นำมาซึ่งความพินาส. แต่เดี๋ยวนี้เรา
มองกันในแง่ของธรรมชาติ ก็จะมองเห็นได้เหมือนกันว่า มันไม่ใช่เรื่องที่สม
คล้องกับธรรมชาติ ที่จะไปเสพกับสิ่งที่มันผิดๆ. ถ้าไปคู่ให้ละเอียดสักหน่อย
มันก็เป็นเรื่องของการกระตุ้นจิตใจชนิดหนึ่งเหมือนกัน; เพราะว่าคนชั่วคน
ไม่ดีนั้น เขาจะต้องมีอะไรเป็นเหยื่อ สำหรับกระตุ้นคนที่ดีให้ไปหลงด้วย.

อบายมุขที่ ๖ ข้อสุดท้าย เกี่ยวจรรณทำงาน ลองเดาเอาเองว่า
มันจะผิดธรรมชาติหรือไม่ผิดธรรมชาติ? ธรรมชาติต้องการให้นอน หรือว่าธรรม-
ชาติต้องการให้ลุกขึ้นทำงาน? การทำงานในความหมายอันลึกซึ้งของ
ธรรมชาติ ก็คือการชวนชวยพยายาม หรือกระทั่งว่าคั้นรนและต่อสู้ เพื่อชีวิต
รอดอยู่ นั่นแหละคือการทำงาน. ที่ธรรมชาติที่มีชีวิต ที่จะรอดอยู่ได้ ต้องมี
การคั้นรนชวนชวยต่อสู้ เพื่อให้ชีวิตรอดอยู่, เช่นการหาอาหารเป็นต้น นั่นคือ
การทำงาน. ฉะนั้น โดยธรรมชาติแท้จริงสำหรับสิ่งมีชีวิต ต้องทำงาน; ถ้า
ไม่ทำงานหรือเกี่ยวจรรณทำงาน ก็หมายความว่า ไม่ทำสิ่งซึ่งเป็นเครื่องหล่อ
เลี้ยงชีวิต. ฉะนั้น จึงผิดความมุ่งหมายของธรรมชาติ ที่มีไว้สำหรับสิ่งที่มีชีวิต
จะต้องทำการหล่อเลี้ยงชีวิตนั้นไว้.

ฉะนั้น การเกี้ยวจร้าน ทำการงานจึงเป็นการขัดแย้งกับธรรมชาติ ; แทนที่มันลึกเกินไป คนสมัยนี้เขาไม่ยอมมองหรือเขาไม่ยอมเห็นด้วย เขาก็ไม่กลัว. เพราะว่าที่มันจะยากจนคั่นแค้นจนไม่มีอะไรจะกิน เขาก็ยังไม่กลัว, ทำไมเขาจะมากลัวว่า มันขัดกันกับธรรมชาติ. แต่เดี๋ยวนี้เอามาพูดให้ฟังว่า ทุกอย่างทุกเรื่อง ที่เกี่ยวกับมนุษย์นั้น มันไม่มีอะไรเลย ที่ไม่ต้องทำให้สมคล้อยกันกับหลักของธรรมชาติ จึงยกตัวอย่างเรื่องอธิบายมาให้ฟัง. ขอให้ไปกิดกันดู แล้วก็ช่วยกันคนละไม้คนละมือ ให้เพื่อนมนุษย์ของเรารู้จักข้อเท็จจริงอันลึกซึ้งนี้.

ชนบทรรมนิยมประเพณีมีมากี่เพื่อรักษาธรรมชาติ.

ผมอยากจะพูด ที่อาจจะเคยไปก็ได้ว่า บู้ ยั่ว ตา ยาย ของเราคงจะมองเห็นธรรมชาติที่มีอำนาจอย่างยิ่งนี้มาอย่างดีแล้วด้วยเหมือนกัน แต่เราไม่เข้าใจ. เราหาว่าเขาเป็นคนงมงาย: เพราะเราเียงต่อสิ่งที่ บู้ ยั่ว ตา ยาย เขาวางไว้ สำหรับให้เราเียง นั่นเอง. ฉะนั้น เราจึงดูถูก บู้ ยั่ว ตา ยาย ว่างมงาย. แต่ถ้าเราแปลความหมายของเขาให้ถูกต้อง เราจะพบว่าเรานั้นเียงเอง.

เกี่ยวกับชนบทรรมนิยมประเพณี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่เกี่ยวกับธรรมชาติ, คือชนบทรรมนิยมประเพณีหรือลัทธิอะไรก็ตาม. ที่เขาให้ บูชา แม่โพสพ ข้าวเปลือกโนนา, บูชาแม่คงคา แม่น้ำลำธารทั้งหลาย, บูชาแม่ธรณี คือแผ่นดินนี้ต้องบูชา, บูชาพระไพร พระป่า เจ้าป่า เจ้าพ่อเขาเขี้ยว. ถ้าเราจะตีความหมายอย่างตรงไปตรงมาด้วยสติปัญญา ควรจะตีไปในทางมองเห็นว่า เขา

ต้องการให้เราเอาใจใส่กับธรรมชาติ หรือ ขอบคุณธรรมชาติ รักษาธรรมชาติ ส่งเสริมธรรมชาติ มากกว่า.

แต่ถ้าพูดด้วยคำพูดโหวทธรรมคา ลูกหลานมันไม่เชื่อ, จำเป็นที่ต้องพูดด้วยโหวทที่ขลังศักดิ์สิทธิ์ เป็นพระเจ้า เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไปเลย, คือ ใส่พระเข้ามา : พระเจ้ากงกา พระแม่กงกา พระแม่ธรณีอะไรก็ตาม; ให้เอาใจใส่กับสิ่งเหล่านี้ และก็ ให้มากเข้าไว้.

เรื่อง ให้มากเข้าไว้ นี้ เป็นคำที่ควรจะสนใจ, ยิ่งทำกับเด็ก ๆ ยิ่งต้องให้มากเข้าไว้; เพราะว่าเด็ก ๆ เขาจะไม่ทำตามตรงเต็มตามที่เราสั่ง เขาจะทำน้อยกว่า. ฉะนั้นเราพูดให้มากเข้าไว้, เขาไปลดลงเสียบ้าง มันก็จะเหลือพอดี. คนที่ไว้การศึกษาที่เหมือนกับเด็ก ๆ ก็ต้องพูดให้มากเข้าไว้ ให้ขลังเข้าไว้; เขาจะเชื่อแล้วทำตามเท่าที่เขาจะทำได้ มันก็จะพอดีได้.

อย่าง แม่ธรณี นี้ ถ้าถือตาม คติโบราณ แล้วก็ ต้องเคารพ ต้องบูชา, จะถ่ายอุจจาระ บัสสาวะ ลงไปก็ต้องนึกถึง ต้องขอโทษ. แต่ ความมุ่งหมาย อันเป็นอย่างยั้งนี้ ให้ช่วยกันรักษาธรรมชาติไว้มากกว่า. เจ้าพ่อเขาเขียว นึกคิดดูเถอะ ถ้าภูเขามันยังเขียวอยู่ ฝนมันตกแน่; พอไปทำลายให้เป็นเจ้าพ่อเขาแดง แล้วฝนมันก็ไม่ตก. นั่นมันก็แสดงว่าเรามันโง่ ต่อสิ่งที่ปู่ ย่า ตา ยาย เขาทำไว้ให้เราโง่; เราก็งโง่โดยไม่รู้รู้สึกตัวได้.

สำหรับข้อนี้ ผมก็จะขอฝากไว้ว่า ให้ไปพิจารณากันเสียใหม่ สิ่งใดที่เป็น ขนบธรรมเนียมประเพณี ที่เขามีไว้อย่างนั้น อย่าไปปิดทั้งทันที ทันควันหมดออกไป ว่ามันเรื่องโง่เขลาองมงาย, เขารอคักมันมาได้เพราะสิ่งเหล่านี้.

ทั้งหมดนี้เป็นตัวอย่างที่เรียกว่า เราเป็นอยู่อย่างสมคัลล้อยกับธรรมชาติ, ทำสหกรณ์กับธรรมชาติ ผลิตหรือบริโภคปัจจัยลักษณะที่สมคัลล้อยกับธรรมชาติ. บวชแล้วก็พิจารณา ปฏิสงขา โยนิโส บิณฑุปาต ปฏิเสวามิ, อยู่แล้วกินอาหารนี่กินเพียงเพื่อให้ร่างกายนี้อยู่ได้ มิใช่เพื่อเล่นเพื่อมัวเมา เหมือนที่คนทั้งหลายเขากินกันที่ในบ้านในเมือง นี้โดยวิธีนี้เราจะสมคัลล้อยกับธรรมชาติ.

อันดับ ๒. เป็นเกลอกับธรรมชาติ.

ในอันดับที่สองที่สูงขึ้นไป เป็นเกลอกับธรรมชาติ เป็นได้โดยวิธีใด? ให้อยู่อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติ ซึ่งมีนร็องบอก หรืออย่างน้อยก็กระซิบอย่างมากก็ตะโกนบอกอยู่เสมอ ถึงเรื่องธรรมสัจจะทั้งหลาย ที่มนุษย์ควรจะทำ.

๑. ให้คิดถึง ข้อที่ว่า พระศาสดา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธองค์ของเรา ท่าน ประสูติกลางคืน ตรัสรู้กลางคืน นิพพานกลางคืน สอนกลางคืน เป็นอยู่กลางคืน เพราะกฎุฬินคืน. นี้เรียกว่า เป็นเกลอกับธรรมชาติ ในทางเนื้อหนังร่างกาย. ต้องมีจิตใจไปตามธรรมชาติเหล่านั้นมันแวดล้อมให้ ฉะนั้นธรรมชาติแวดล้อม ก็แวดล้อมเพื่อให้รู้จักธรรมชาติ นั่นเอง; ควรจะมองกันอย่างนี้.

ไม่มีพระศาสดาแม้ของศาสนาไหน ที่ว่าจะตรัสรู้เป็นพระศาสดาบนวิมาน บนสถานเวียงมย์; ล้วนแต่เป็นพระศาสดากกลางคืน; อย่างคักก็ในถ้ำบนภูเขา

ก็คือกลางคืนด้วยกันทั้งนั้น. นี่เป็นอยู่อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติ ขนาดที่เป็น
เกลอกันทีเดียว, เป็นเหตุให้ได้ยินเสียงจากธรรมชาติ ซึ่งตะโกนอยู่บ้าง กระซิบ
อยู่บ้าง แล้วแต่กรณี เรื่องไหนมันใหญ่เรื่องไหนมันเล็ก. ถ้าเราอยู่อย่างใกล้
ชิดธรรมชาติ เราจะได้ยินเสียงเหล่านี้ ร้องบอก อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือ
ร้องบอกว่า ความยึดมั่นถือมั่นนั้นเป็นตัวความทุกข์; คือว่าพอเราทอดคั้วลงบนดิน
ในป่านี้ ความคิดมันเกิดขึ้นอีกอย่างหนึ่ง ไม่เหมือนที่เราทอดคั้วลงบนเตียงบนพูก
บนที่นอน อันเพื่อประโยชน์แก่ความสุขความสบาย.

ทีนี้ถ้าเรานอนบนหญ้า เราจะนึกถึงพระพุทธเจ้าได้ง่ายกว่า ที่เรา
จะนอนบนเตียงที่อ่อนนุ่มสบาย นั้นมันเคยปรากฏแก่ผมมาแล้ว. เมื่อผมอยู่ที่ภูเขานี้
นอนเปิดหน้าต่าง บางทีมีมดไต่หน้าต่างมาถูกคันไม้ คันบอนคันเฟิร์น ที่อยู่
ข้างหน้าต่างนี้ มันสะกิดถึงพระพุทธเจ้า. มันประหลาด แต่วามันเป็นความจริงที่
ไต่มีจริงแก่ผม, มีมดไต่ไปนอกหน้าต่างไปถูกคันเฟิร์น ทำให้ใจมันสะกิดนึก
ไปถึงพระพุทธเจ้า ว่าพระพุทธเจ้าท่านมีชีวิตอยู่อย่างอยู่กลางคืน.

นี่เป็นข้อที่จะอ้างมาเป็นเหตุผลเพียงว่า ถ้าเราอยู่ใกล้ชิดตามธรรมชาติ
ความคิดนึกมันก็จะแล่นไปแต่ในทางของธรรมชาติ. นี่ก็คืออกไปตามเรื่อง
ของธรรมชาติ เป็นธรรมสัจจะทั้งหลาย ที่ธรรมชาติเขามีอยู่ตามธรรมชาติ
แล้วก็มาปรากฏแก่จิตใจของเรา.

๒. ทำตนให้เป็นเพื่อนที่ซื่อสัตย์ต่อกันและกันให้ถึงที่สุด, คือ ทำตนให้
เป็นเพื่อนที่ซื่อสัตย์ต่อธรรมชาติ ระหว่างกันและกันให้ถึงที่สุด; พังกุเหมือน

จะเป็นคำพูดที่บ้าบอ. อย่างที่เขาเคารพมากกว่านั้น^๕เป็น Idealist มากเกินไปแล้ว, ไม่ใช่สิ่งที่กระทำได้ หรือมีความหมายตามปรกติแล้ว. แต่ผมกลับเห็นว่า ไม่ใช่, ไม่ใช่ Idealist วิเศษวิโสอะไร, มันเป็นธรรมชาติ. เราลอง ซื่อสัตย์ต่อธรรมชาติ เถอะ ธรรมชาติจะซื่อสัตย์ต่อเรา; เราก็จะกิดถูก มีสัมมาทิฐิได้โดยง่าย อะไรก็ได้โดยง่าย.

นี้ขยายความเลยไปถึงว่า เคารพธรรมชาติ, ซื่อสัตย์ต่อธรรมชาติ เปิดเผยตรงไปตรงมากับธรรมชาติ, ตลอดถึงมีความจงรักภักดี ต่อธรรมชาติ อย่างว่าเป็นพระเจ้าที่เดียว. นี่หมายความว่า เป็นเพื่อน กลายเป็นเพื่อนที่ดี เป็นเพื่อนที่เคารพ ซื่อสัตย์ เปิดเผย จงรักภักดี ต่อธรรมชาติคุณเถอะ; เราจะเป็นอย่างไร? มนุษย์นี่จะเป็นอย่างไร? มนุษย์ทั้งโลกจะเป็นอย่างไร?

เดี๋ยวนี้เราพูดถึงเรื่องเฉพาะคน แล้วเกี่ยวกับเรื่องทางใจ ว่าให้เป็นเกลอกับธรรมชาติ แล้วก็ จะรู้ธรรมะง่ายและเร็ว, ว่าทั้งกันไม่ลงแยกกันไม่ได้ แหละ. ขอให้คิดกันอย่างนั้นเถิด โดยเอามือลูบเข้าไปอยู่ที่ตัว ว่า เราประกอบอยู่ด้วยธรรมชาติ พูดอย่างหลักที่ใช้ในทางศาสนาก็คว่า มนุษย์คนหนึ่งนี่ประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๖ อย่าง, คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ. เอามือลูบเข้าไปที่ตัวแล้วก็พบว่า เอ้า, มันก็ประกอบอยู่ด้วยธาตุตามธรรมชาติ, แต่ละธาตุก็เป็นธรรมชาติ, รวมกันแล้วก็ยังคงเป็นธรรมชาติ; มิใช่ว่า ๖ อย่าง ๖ ธาตุนี้ประกอบกันเข้าแล้วเป็นมนุษย์แล้ว มันจะไม่ใช่ธรรมชาติ มันก็ยังคงเป็นธรรมชาติ. ฉะนั้นเราจึง ไม่อาจจะแยกกันได้ มีแต่จะต้องประพุดิต่อกันและกันให้มันถูกต้อง.

เพียงตั้งกล่าวมาเท่านั้นก็จะกล่าวได้ว่า เป็นเกลอเข้าไปแล้วโดยสมบูรณ์ สูงไปกว่าอันดับที่หนึ่ง ที่ว่าเป็นเพียงสมคล้องกับธรรมชาติ; มาในขั้นนี้ก็เป็นเกลอกับธรรมชาติโดยสมบูรณ์ จะเข้าถึงธรรมชาติได้อย่างไรก็จะเข้าถึงให้มากที่สุดอย่างนั้น ในระหว่างบวชนั้น มันทดลองความเป็นเกลอกับธรรมชาติได้ง่าย ขอให้ตั้งข้อสังเกตให้ดีๆ ให้ถือเอาประโยชน์ส่วนนี้ให้ได้ จะไม่เสียที่ที่บวช ซึ่งต้องเสียเวลา หรือลงทุนหรืออะไรมากเหมือนกัน ให้เป็นเกลอกับธรรมชาติ แล้วชิมรสความเป็นเกลอกับธรรมชาติ.

อันดับ ๓. เป็นอันเดียวกับธรรมชาติ.

ขั้น อันดับที่ ๓ ว่าเป็นอันเดียวกับธรรมชาติไปเสียเลย, คือเป็นตัวธรรมชาติไปเสียเลย. ให้ตัวเองเป็นตัวธรรมชาติไปเสียเลย, แล้วก็ไม่มีความรักกับธรรมชาติเป็น ๒ อย่าง เป็นอย่างเดียวกันเสียแล้ว. นี่ทำยาก; ถ้าทำได้ จะบรรลุธรรมะในขั้นที่เป็นพระอรหันต์เป็นอย่างน้อย; ถ้าเข้าถึงธรรมชาติ มันก็หมดความงัวเงี้อะไร — ของกู; อะไรมันมิได้มีอยู่เลย มันมีแต่ธรรมชาติตามธรรมชาติ, เป็นเพียงกระแสแห่งอิทัปปัจจยตา ด้วยกัน, นี้เป็นแห่งหนึ่ง.

ตัวอย่างที่เราจะดูว่า เราเป็นอันเดียวกับธรรมชาติได้อย่างไร; คือธรรมชาติทั้งหลายก็ไม่มีอะไร นอกไปจากกระแสแห่งอิทัปปัจจยตา, แล้วคนคนนั้นจะมีอะไร? คนคนนั้นก็ไม่มีอะไร นอกไปจากกระแสแห่งอิทัปปัจจยตา, เรียกให้ถูกต้องสำหรับความหมายที่กว้าง ก็เรียกว่า กระแสแห่งอิทัปปัจจยตา. สังเกต

ดูในพระบาลีในพระไตรปิฎก ก็นิยมเรียกอย่างนั้น; ถ้าจะใช้เป็นหลักกลางทั่วไป
 ใ้แต่แม้กระทั่งกรวดดินหินทรายอะไรก็ตาม เป็นกระแสดั่ง อธิปไตยจายตา; เพราะ
 สิ่งมีชีวิตอื่น ๆ เพราะสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ นี้เรียก อธิปไตยจายตา ทั้งคนและสัตว์
 หรือสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ หรือไม่มีชีวิตด้วย.

แต่ถ้าเราจะจำกัดวงให้แคบเข้ามา สำหรับมนุษย์ ที่มีความรู้สึกเป็นสุข
 ทุกข์ นี้. อธิปไตยจายตา นี้ จะเอามาเรียกเป็น ปฏิกิจสมุปบาท หรือ อธิปไตย
 จายตา ชนิดปฏิกิจสมุปบาท เป็นเรื่องเกิดขึ้นแห่งความทุกข์, และดับลงแห่ง
 ความทุกข์อย่างไร. แต่เนื้อหาของมันก็คือ อธิปไตยจายตานั่นเอง; ธรรมชาติ
 ก็เป็น อธิปไตยจายตา, เราก็เป็นอธิปไตยจายตา; ไม่มีอะไรต่างกัน เรียกว่า
 เป็นอันเดียวกัน.

หรือจะดูในลักษณะที่ว่า เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาก็ยังได้.
 ธรรมชาติทั้งหลายเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนสังข-
 ธรรม. ที่นี้เราทั้งหลายทั้งตัวก็มีแต่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, ก็เลยไม่ต้อง
 มีเขา มีเรา มีแต่ลักษณะแห่งอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เต็มอยู่ ไม่ว่างเว้น.

หรือว่าจะดูอีกมุมหนึ่ง ก็ดูกระแสดั่งการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป,
 เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป พร้อม ๆ กัน; เราทั้งหลายทั้งการเกิดขึ้น ตั้งอยู่
 ดับไป, จะมองดูกันในส่วนย่อยหรือส่วนใหญ่ หรือส่วนรวม หรือส่วนอะไร
 ก็ตาม มันมีแต่กระแสดั่งการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป, ธรรมชาติทั้งหลายก็มีแต่
 กระแสดั่งการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป, นับตั้งแต่ดิน ฟ้า ไม้ สัตว์ คน อะไร

ขึ้นมา, ทุกส่วน ที่เป็นส่วนย่อยและทั้งหมดที่เป็นส่วนรวม มัน มีแต่ภาวะแห่งการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป. อย่าไปสนใจเรื่องปลีกย่อยอย่างอื่น สนใจส่วนที่เป็นหัวใจ ก็จะเห็นว่ามันมีอยู่อย่างนี้ ก็เลยมีความเป็นอันเดียวกัน.

หรือจะดูว่ามันเว้งว่างอยู่ด้วยกัน ไม่มีตัวตนอยู่ด้วยกัน, คือเป็นสูญญตาอยู่ด้วยกัน; . . . เว้งว่างจากตัวตน ไม่มีตัวตน นี่ก็เหมือนกัน นี่มันยากที่จะดูตาธรรมตามันดูไม่เห็น ว่ามัน เว้งว่างอยู่ด้วยกัน คือไม่มีอัตตา มีแต่สูญญตา. ถ้าเมื่อคุณถึงภาวะอย่างนี้แล้ว ก็จะเห็นได้เองว่า มันเป็นไปอย่างนั้นด้วยกัน ไม่ได้ขัดแย้งกันเลย, คือไม่ใช่ว่า ธรรมชาติเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วเราเป็นตรงข้าม คือ เป็นนิจจัง สุขัง อัตตา, ก็มันไม่ได้ขัดแย้งกันแม้แต่นิดเดียว มันไปด้วยกันโดยกฎเกณฑ์อันนี้ ก็เรียกว่ามันเป็นอันเดียวกัน เพราะมันไม่ขัดแย้งกัน. นี่เรียกว่าเป็นอันเดียวกันเสียแล้วกับธรรมชาติ, ไม่มีอยู่เป็น ๒ อย่าง สำหรับอะไรต่อกันแล้ว.

ฉะนั้น ในเบื้องต้นเราก็มี ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายเรากับฝ่ายธรรมชาติ; เราให้สมคล้อยกัน. ต่อมาเรามาเข้าใจลึซิดกัน จนเป็นเกลอกันในระหว่างสิ่งทั้งสองนี้, แล้วต่อมาอีกชั้นหนึ่งซึ่งเห็นสูญญตา เห็นอนัตตาโดยแท้จริงแล้ว มัน เป็นอันเดียวกัน ไปเลย, ไม่มีสองสิ่งสำหรับจะทำต่อกันและกันก็เรียกว่าถึงที่สุด.

นี่เรียกว่าทำโดยวิธีอย่างนี้ แลละ เราก็ จะเป็นผู้ที่สมคล้อยกับธรรมชาติด้วย, แล้วก็ เป็นเหตุให้ เป็นเกลอกับธรรมชาติอีก, แล้วก็ เป็นเหตุให้ เข้าเป็นอันเดียวกับธรรมชาติในที่สุด.

การสมคล้อยกับธรรมชาติ คือมัชฌิมาปฏิปทา.

ทีนี้จะดูผลพิเศษในอันดับสุดท้ายต่อไปอีกหน่อย ซึ่งจะมองดูว่า มันจะเป็นผลในส่วนบุคคลหรือว่าส่วนสังคม หรือว่ารวมกันทั้งหมด, หรือว่าจะในกรณีเล็กๆ น้อยๆ, หรือในกรณีสูงสุด คือดับทุกข์ทางจิตทางวิญญาณ คือในกรณีไหนหมดที่เป็นปัญหาของมนุษย์แล้ว จะต้องมาสู่กฎเกณฑ์อันนี้ คือการสมคล้อยกับธรรมชาติ หรือเข้ากันได้กับธรรมชาติ ทั้งนั้น.

เพราะฉะนั้นขอให้เข้าใจในความหมายอีกความหมายหนึ่งว่า การสมคล้อยกับธรรมชาตินั้นแหละคือ มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา. เรื่องนี้ไม่ต้องพูดก็ได้ คือว่า มัชฌิมาปฏิปทาคืออะไร, เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาอย่างไร. ถ้าพูดมันก็จะยืดยาว แล้วก็เคยพูดมาแล้ว; เตี้ยวันนี้จะบอกแล้วว่า ความเป็นอยู่อย่างสมคล้อยกับธรรมชาติ นั้นแหละ คือ อากาเรแห่งมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา, คือเพื่อดับทุกข์ได้.

มัชฌิมาปฏิปทานี้ก็คือตรงกลางที่สมดุล ในความหมายไหนก็ได้ ไม่มากไป ไม่น้อยไป ไม่สูงไป ไม่ต่ำไป ไม่แห้งเกินไป ไม่เปียกเกินไป จะคู่ไหนก็ได้, คือ ไม่สุดโต่งฝ่ายโน้นฝ่ายนี้ ก็เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทาทั้งนั้น.

ที่ทรงแสดงไว้ใน *ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร* นั้นก็คือแสดงในแง่ที่ว่า อันหนึ่งมันเปียกเกินไป, อันหนึ่งมันแห้งเกินไป. *กามสุขัลลิกานุโยค* มันก็เปียกและเกินไป, *อิตถกิลมถานุโยค* มันก็แห้งเกรียมเกินไป มันต้องอยู่ตรงกลางพอดี. ฉะนั้น หลักอัฐฐังคิกมรรคมีองค์ ๘ จึงเป็นเรื่องของการสมคล้อยกับธรรมชาติอย่างพอดี.

ให้เอาไปสนใจในข้อที่ว่า สมคล้อยกับธรรมชาติ^{นี้} เป็นหัวใจของ พระพุทธศาสนา คือมีขัณฐิมาปฏิปทา^{นี้} เพื่อเป็นประโยชน์แก่การปฏิบัติที่ถูก ต้องพอดี ไม่มากไม่น้อย, ให้ได้ผลตามที่ควรจะได้; ไม่ใช่ว่ากิเลสต้องการอย่างไร แล้วจะเอาอย่างนั้น มันต้องที่ควรจะได้ ที่สติปัญญาหรือความถูกต้อง^{นี้}ระบุนะ. เราทำให้สมคล้อยกับธรรมชาติ ก็เป็นหลักใหญ่ ที่จะเข้ามาสู่ขัณฐิมาปฏิปทา กระทั่งค้ำทุกข์ได้ และไปนิพพาน. ^{นี้}เป็นผลพิเศษที่จะต้องทอศสายคาไปคู่ด้วย.

หรือว่า เมื่อเข้าถึงโดยความเป็นอันเดียวกับธรรมชาติแล้ว จะเอาเปรียบ หรือเบียดเบียนกันได้อย่างไร. ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ก็ดี ระหว่างมนุษย์กับ ธรรมชาติก็ดี; ถ้าแต่ละคนเข้าถึงความเป็นอันเดียวกับธรรมชาติแล้ว มัน ไม่มีทางที่จะเกลียดชัง หรือจะเบียดเบียนข่มเหงกัน. เป็นบัจจยอันลึกซึ้ง ที่สุด ที่ทำให้คนมีเมตตากรุณา ที่ว่าให้เงินให้ของ ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ บำรุง บำเรอแก่กัน, แล้วก็รักใคร่กันนั้นไม่จริงคอก; แล้วก็ผิวเผินมาก. แต่ว่า ชาวโลกมันก็ทำได้เพียงเท่านั้น, ทำมากกว่านั้นไม่ได้ ที่จะไม่เบียดเบียนกัน คือให้ ผูกพันกันด้วยประโยชน์ ด้วยอะไรต่างๆ.

เดี๋ยว^{นี้}เราไปไกลกว่านั้นมาก ให้ทุกคนแต่ละคนมาเข้าถึงธรรมชาติ แล้วมันเบียดเบียนกันไม่ได้โดยอัตโนมัติ เพราะมัน เข้าถึงความเป็นอันเดียว หรือความ เป็นอย่างเดียวกันเสีย. พังคูนันอาจจะเป็นเรื่องปรัชญา^{มาก}ไป เมื่อยัง ทำไม่ได้มันก็ยังเป็นปรัชญาไปก่อน พอทำลงไป ได้มันก็เป็นวิทยาศาสตร์ขึ้นมาเอง เป็นศีลธรรม^{นี้}มาเอง.

ยกตัวอย่างง่าย ๆ ว่า สามีกับภรรยาที่เข้าถึงธรรมะอันนี้แล้ว มันจะทะเลาะกันได้อย่างไร, มันไม่มีทางที่จะอะไรจะมาบังคับให้ทะเลาะกันได้, หรือว่ามันจะรักกันอย่างบ้าหลัง ก็เป็นไปได้ ซึ่งมันเกินไป, หรือมันจะทะเลาะกันก็ไม่ได้ ซึ่งมันเกินไปอีกทางหนึ่ง. มันก็จะอยู่กันแต่พอดี, ปฏิบัติหน้าที่ตามสมควรจะปฏิบัติ แล้วก็ไม่มีความทุกข์ในปริยายไหนหมด.

ถ้าว่ายุวชนเขาเข้าใจหลักธรรมะข้อนี้แล้ว เขาจะยกพวกตีกันได้อย่างไร; แต่คนก็จะค้านว่ามันไกลไปนัก ที่พวกยุวชนจะเข้าถึงธรรมะอันนี้ คือรู้จักธรรมชาติในลักษณะอย่างนี้, ก็ตามใจ. แต่เราพูดว่าถ้าเขาจริง อบรมกันจริง มันก็พอจะรู้ได้, แล้วยุวชนที่เข้าถึงธรรมะข้อนี้แล้ว มันยกพวกตีกันไม่ได้. มันจะเห็นว่า การยกพวกตีกันนั้นเป็นเรื่องบ้าบอที่สุด, คือทำสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำ.

ถ้าเข้าถึงธรรมะอันนี้ได้ นายทุนก็จะตายหมด, กลายเป็นพระอรหันต์ไปหมดเลย, ศักดินาก็จะตายหมดกลายเป็นพระอรหันต์ไปเลย, นี่ไปกิดกุ มันจะเป็นไปได้อย่างไร.

เดี๋ยวนี้มนุษย์เรามีรากฐานของกิเลส คือความเห็นแก่ตัว ตัวกู—ของกู, ตัวกู—ของกู คือ มึง ๆ กู ๆ มันก็เอาเปรียบกันอยู่เรื่อยไป, และเบียดเบียนทำลายล้างกันในที่สุด เพื่อให้ตัวมันได้เปรียบมากที่สุด. การบังคับด้วยกฎหมาย มันก็เหมือนกับเต็กอมมือ, การเกลี้ยกล่อมด้วยศีลธรรม เอานรกสวรรค์มา นั่นมันก็ชอบกลอยู่เหมือนกัน. แต่ถ้าการชี้แจงให้เข้าถึงปรมาตธรรมของธรรม-

ชาติ อันนี้แล้ว เป็นการกระทำที่แน่นอน เป็นการกระทำที่มีรากฐาน จะช่วยมนุษยโลกนี้อยู่อย่างมีสันติสุขสันติภาพ โดยแท้จริง.

ฉะนั้นขออย่าได้เข้าใจว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยเลย ให้เข้าใจว่าเรื่อง เข้าถึง ธรรมชาติ เป็นเกลอกับธรรมชาตินี้ เป็นสิ่งที่สูงสุด, ประเสริฐ ที่สุด และก็ จำเป็นที่สุด ด้วย; มันจะไม่ชอกช้ำ, มันจะไม่ระหกระเหิน มันจะไม่อะไรทุกอย่าง แหละ, แล้วมันจะอยู่อย่างสงบ ตามแบบของธรรมชาติที่บริสุทธิ์นั่นเอง.

ฉะนั้นขอให้มันเป็นเกลอกันกับธรรมชาติ, มีการประพฤติถูกต้องต่อธรรม- ชาติ กล่าวเป็นหลักรวมๆ ก็ว่า ในการศึกษาที่ดี ในการทำงานแสวงหาประโยชน์ ก็ดี, ในการได้รับผลของการงานที่ดี, ในการได้บริโภคผลของการงานนั้นที่ดี, ใน การเก็บรักษาประโยชน์ทั้งหลายที่ดี, **ขอให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ,** เรื่องก็จะจบกัน.

นี่คือคำอธิบาย ในข้อที่ว่า จะเป็นเกลอกับธรรมชาติได้อย่างไร และ เมื่อมาบวชนี้ ก็ได้พยายามให้ชิมลองความเป็นเกลอกับธรรมชาติอยู่แล้ว, แล้วแต่ว่าใครจะสมัครใจทำได้มากน้อยเพียงไร ผมขอรับรองให้พยายามที่สุด ที่จะศึกษา เสียให้เสร็จก่อนแต่ที่จะลาสิกขา, ให้รู้จักธรรมชาติ, ให้เข้าถึงความเป็นเกลอกับธรรมชาติ ให้มากที่สุด, แล้วมันก็จะ เป็นความรู้ที่ติดไป สำหรับไปปรับปรุงความคึกคักความนึก หรือการกระทำต่างๆ ให้สมคล้องกับพระเจ้าอันสูงสุด คือ กฎของธรรมชาตินี้.

การบรรยายในวันนี้ ก็พอสมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติไว้เท่านี้.

ถาม : ผมขอถามถึงการกราบเรียนถามท่านอาจารย์ด้วยความเคารพว่า ที่กระผมสงสัยก็คือ การเป็นอยู่อย่างสมคัลลยกับธรรมชาติก็ดี, การอยู่เป็นเกลอกันกับธรรมชาติก็ดี จนเป็นธรรมชาติเองก็ดี อย่างที่ปรากฏในมนุษย์บางกลุ่ม เป็นต้นว่า ชาวป่าพื้นเมืองลุ่มแม่น้ำอเมซอน ชาวป่าพื้นเมืองของทวีปออสเตรเลีย, หรือแม้กระทั่ง ชาวทาคาไคที่พบในฟิลิปปินส์เมื่อเร็วๆ นี้ ก็ได้พบว่าชนชาติเหล่านั้น ชนกลุ่มเหล่านั้น ก็ยังคงมีชีวิตอยู่แบบใกล้ชิดธรรมชาติอย่างที่สุด แต่ผลปรากฏว่าความเจริญทางด้านวัตถุและจิตใจ อาจจะหยุดนิ่งเหมือนมนุษย์เมื่อหมื่นกว่าปีมาแล้ว. นี่จะเป็นผลดีอย่างไรต่อความเจริญของโลกในยุคปัจจุบัน?

ตอบ : ที่ว่ากลมกลืนกับธรรมชาติเป็นเกลอกันกับธรรมชาตินี้ ที่อ้อมหมายถึงทุกระดับ. ตัวธรรมชาติมันมีทุกระดับ หมายความว่าในส่วนวัตถุก็เป็นธรรมชาติ ที่มาเป็นร่างกายเนื้อหนังของมนุษย์ก็ธรรมชาติ, ที่เป็นจิตใจของคนของสัตว์ก็ธรรมชาติ, เป็นความรู้สึก สติ ปัญญา ความกตัญญูความเห็น ก็ยังเนื่องกันอยู่กับธรรมชาติ; แล้วมีหลายระดับที่ว่าสมคัลลยกับธรรมชาตินั้นก็คือทุกระดับ ร่างกายมันเปลี่ยนมา เปลี่ยนจากธรรมชาติมาโดยที่มันเป็นมาเอง ฉะนั้นระบบทางจิตทางวิญญาณก็ต้องเปลี่ยนตามให้มันสูงขึ้นมา. พวกนั้นเรียกว่าไม่ได้ถูกตามกฎของธรรมชาติโดยสมบูรณ์. แล้วก็เพียงต้านเคี้ยวเท่านั้น, ก็มันจะสมคัลลยกับธรรมชาติแต่เพียงต้านวัตถุต้านเคี้ยว มันจึงตายต้าน มันต้องเขียบพร้อมกันเข้ามา โดยสัดส่วนที่สมควรกัน ก็คือธรรมชาติทางวัตถุ ทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ.

ที่นี้มาคุยพวกที่ว่าเจริญในทางวัตถุ ก้าวหน้าทางวัตถุ แต่ทางจิตใจก็ไม่ถูกต้องไม่พอดี ไม่สมคัลลยกับธรรมชาติ นี้เรียกว่ามันยุ่ง. ที่นี้คุยให้มันจะเกินไปเสียอีก อารยธรรมทางวัตถุในสมัยปัจจุบันนี้ มันเกินกว่าที่ควรจะต้องการ, เกิน

กว่าที่ธรรมชาติจะต้องการ; แม้ว่าร่างกายของเขาจะเจริญกว่าคนป่า แต่สิ่งบำรุง
 บำเรอร่างกายมันยังเกินระดับที่พอดี. คนป่านั้นมันหยุดแม้แต่ในทางร่างกาย
 หรือว่าทางร่างกายของเขาก็จะมีส่วนเจริญโดยปริยาย; เพราะว่าเขาอยู่ร่วมโลกห้อง
 สมัย สมัยนี้. ที่นี้ทางวัตถุก็เจริญไม่ทัน ก็ต้องเรียกว่ายังขาด เมื่อเอาความสม-
 คล้อยความพอดี หรือที่เรียกว่า มีธรรมาปฏิบัติเป็นหลักแล้ว พวกนั้นมันยังขาด
 ในเมื่อพวกในเมืองนั้นมันเกิน. นี้ต้องแสวงหาอีกพวกหนึ่ง ซึ่งมีความพอดี มี
 ความถูกต้องพอดี.

เมื่อพูดถึง ธรรมชาติ อย่าได้ถึงแต่ธรรมชาติทางวัตถุ ดิน ฟ้า
 อากาศ หรืออะไรอย่างเดียว; เพราะส่วนที่ลึกกว่านั้นมันก็ยังมิ มีร่างกายแล้วก็
 ต้องมีจิตใจ. สิ่งที่มีชีวิตต้องมีทั้งร่างกายและต้องมีทั้งความรู้สึก และต้องพัฒนา
 มาด้วยกัน เพื่อสูงขึ้นมาพร้อมๆ กัน จึงจะเรียกว่าสมคล้อยตามธรรมชาติ ของ
 ธรรมชาติ ที่มีกำลังมีวิวัฒนาการ.

ที่นี้ก็ยังไม่อยากจะแนะนำให้ไปสังเกตดูให้ดีๆ ในอีกข้อหนึ่งว่า ถ้าเขาไม่มี
 ความทุกข์ ไม่มีปัญหา ไม่มีปัญหา ก็ควรจะยอมเขาสักอย่างหนึ่ง; เรายัง
 เจริญยังมีปัญหายังมีความทุกข์, แล้วคนป่าไม่เจริญหยุดอยู่ แต่กลับไม่มีความทุกข์
 และไม่มีปัญหา.

จะต้องกึกกันใหม่ จะต้องพิจารณาดูให้ดีๆ เขาอาจจะไม่มีความทุกข์มาก
 เหมือนคนสมัยนี้; เพราะว่าแม้แต่ความตายก็ไม่มีปัญหา. เราย้ำเข้าใจไปว่า
 คนป่าเหล่านั้นมันจะกลัวความเจ็บไข้ความตายอะไร จนมีความทุกข์มากมาย, มันอาจ

จะมีลัทธิมีอะไรที่เขาเชื่อกันอยู่เป็นประจำ. ต้องไปศึกษากันในค่านี้อย่างไร ว่าเขามีความทุกข์หรือไม่? ถ้าเขาพอใจการเป็นอยู่อย่างนั้นไม่มีความทุกข์ไปจนตาย เรียกว่าเขาได้เปรียบเรามาก.

คนยากจนไปประเทศอินเดีย ผมสังเกตดูเขาก็ไม่มีกิน ไม่มี ความทุกข์, หรือว่ามันจะมีความทุกข์เสียจนว่า นอนใจว่าไม่แก่ละ ไม่แก่ไข. แต่เราไปคุยกับเขา เขาก็บอกว่าเขาไม่มีความทุกข์ เขาเห็นเป็นอย่างนี้ มันเท่านั้น เมื่อเขาต้องการที่ ดีกว่านี้คือโมกษะ, โมกษะ ความหลุดพ้น; นั่นมันเป็นลัทธิของคนจน ของ คนที่ยังไม่เจริญ ลัทธินั้นก็ช่วยให้เขาได้ ช่วยให้เขาไม่มีความทุกข์; เพราะฉะนั้น เขาจึงอยู่ได้ ความเจ็บความไข้ ความขาดแคลน ความอะไร โดยไม่กระตือรือร้น แล้ว เราก็ก็นั่งมองดูเขาในฐานะที่ว่าใช้ไม่ได้หรือว่าโง่เขลา, โง่เขลาอาจจะถูก แต่มัน อาจจะฉลาดหรือไม่ โง่เขลาในอีกปริยายหนึ่ง แต่ที่ควรมองเห็นคือ เขามีความทุกข์ หรือไม่? ไปศึกษาให้ดี.

เราจะไม่มีความทุกข์ชนิดที่บอกไม่ได้ เพราะมันเห็นได้ง่ายๆ ว่า ที่มันเป็นโรคเส้นประสาทมาที่นี้ มันมากขึ้น ซึ่งในหมู่คนบ้านนั้นมันจะหาไม่ได้. ผมก็ไม่เคยเที่ยวไป แต่เท่าที่อ่านหรือฟังหรือสังเกต ในหมู่คนบ้าหรือในหมู่ คนสมัยหิน มันจะไม่รู้จักโรคเส้นประสาท. ฉะนั้นขอให้เป็นเรื่องที่ไปทดสอบดู แต่ในขั้นนี้ขอให้ถือหลักว่า คำว่าธรรมชาตินั้น มิได้หมายถึงแต่เพียงวัตถุ ธรรมชาติ มันหมายถึงร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อะไรด้วย มันเจริญไปพร้อมๆ กันก็เป็นผลดี. ให้จำไว้ว่า คำว่า ธรรมชาตินี้หมายถึงทุกสิ่ง ถ้ามันเขยิบขึ้นมาถึง โทณแล้วก็มี ความถูกต้องสมดุลขึ้นมาถึงระดับนั้นกับธรรมชาติในระดับนั้น. มนุษย์

จะเกินไปในบางอย่าง, ขาดเหลือประมาณในบางอย่าง ไม่สมคล้องกับธรรมชาติ มันก็ถูกธรรมชาติลงโทษแรง ๆ.

มันมีส่วนที่มองข้าม หรือยังไม่ได้มองกันอีกมาก ผมก็สงสัยไปตาม ประสาทที่ไม่รู้จะคิดนี่ก็อย่างไร. ผมเป็นโรคพันธุ ก็คิดว่า ทำไมสุนัขมันไม่เป็น นี่คิดอยู่แต่อย่างนี้, แล้วแมวมันก็ไม่ใช่ แล้วมันก็ไม่แปร่งพันเลย แล้วมันก็ไม่ ได้ทำอะไรหลาย ๆ อย่าง นี่ใครมันผิดธรรมชาติ หรือเพราะอะไรในเรื่องนี้. ต้อง ศึกษาให้ลึกเข้าไปอีก แต่ถึงอย่างไรก็ดี อย่างนี้มันเป็นเรื่องทางวัตถุ ยังไม่ค่อย เท่าไรนัก ก็เป็นเรื่องทางกายไม่ค่อยเท่าไรนัก. ไปสนใจเรื่องทางจิตทางวิญญาณ ให้มีความถูกต้องทางนั้นให้มาก. เทียนก็พอทนได้ พันธุก็ไปถอน แล้วก็รู้จัก วิธีอย่าให้มันปวดก็แล้วกัน.

คนบ้าเขาพบซากศพพันปี สองพันปี ไปถึงคนบ้าแล้ว ไม่เคยปรากฏ ว่าเป็นโรคพันธุที่ซากศพ. ความเจริญนี้มันไม่ถูกกับธรรมชาติหลายอย่าง คนเรา จึงเป็นโรคนั้นโรคนี้อย่างไม่เคยเป็น. การกินอยู่หนึ่งห่มอะไรมันเปลี่ยนไป ร่าง กายมันก็เปลี่ยนไป, โรคภัยไข้เจ็บอะไรมันก็เปลี่ยนไป. ไม่รู้ว่าอันไหนเป็นจุดที่ ถูก ต้อง. แต่พูดได้ว่า ถ้ามันเกิดปัญหาขึ้นมาต้องถือได้ว่าไม่ถูกต้อง; ถ้าไม่มี สันติสุขส่วนบุคคล ไม่มีสันติภาพส่วนสังคม แล้วก็เรียกว่านี้ไม่ถูกต้อง, ต้องมี ส่วนผิดความจริง ผิดธรรมสัจจะของธรรมชาติ. ถ้าพวกฝรั่งเขาจะมาสนใจเรื่อง นี้ กันบ้าง ผมคิดว่าเขาคงทำได้ดีแล้วเป็นครูเราสอนเราได้. แต่พวกฝรั่งเขาสนใจ แต่เรื่องทางวัตถุมาก ไม่ค่อยสนใจเรื่องทางจิตทางวิญญาณ.

เดี๋ยวนี้การกินอยู่ที่สบายมันคงไปหมด, ถึงความนึกของมนุษย์ไปหมด ไปหาที่จนไม่รู้จะสบายกันอย่างไร หรือจะอ้อยอย่างไร. เรื่องที่เลิกเสียได้รอไว้ก่อน ก็ยังได้; เรื่องต่างๆ ที่เขากำลังทำกันอยู่นาย เรื่องกีฬาเรื่องอะไรต่างๆ นี้ แม้เรื่องนี้ก็รอไว้ก่อนได้ มาสนใจเรื่องจิตใจกันก่อน. เรื่องหนังเรื่องละคร เรื่องไนท์คลับอะไรนี้ รอไว้ก่อนก็ได้ อย่าเพิ่งมี, มาสนใจเรื่องธรรมชาติอันแท้จริง.

ทีนี้ ไปหลงแต่เรื่องนั้น จนกระทั่งว่าเลิกขายเหล็กก็ไม่ได้, รัฐบาลเลิกขายเหล็กก็ไม่ได้, รัฐบาลเลิกออกล็อตเตอรี่ก็ไม่ได้, ความจำเป็นมันบีบบังคับให้ทำในสิ่งที่เบียดเบียนมนุษย์ เพราะว่าตกไปในหลุมของพญามาร, ถูกผูกมัดเสียแล้ว. เดี่ยวนี้มาหาประโยชน์ด้วยอบายมุข รัฐบาลในโลกนี้หาประโยชน์ด้วยอบายมุข เป็นรายได้ที่ดี. ดิฉันน่าจะเที่ยวกลางคืน ดูการเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร เกียจคร้านทำการงาน. นี่ผมถือว่า ที่ทำกันอยู่เป็นการคบคนชั่วเป็นมิตรทั้งโลก คือ มีมิชฌาทิฐิไปหลงในวัตถุนิยม เอรีตอรร้อยทางเหนือหนังกั้นทั้งโลก. คิดเสียว่า คบคนชั่วเป็นมิตรกันทั้งโลก, แล้วเกียจคร้านทำการงาน ให้เครื่องจักรทำทั้งนั้น, ไม่ถูกคอก. คนจะนอนมากเกินไป มันไม่ถูกมันเสียความเป็นมนุษย์ที่สมกุด.

เราทำอะไรไม่ได้ แต่เราเอามานึกคิดกันดู; ถ้าเผื่อใครจะทำได้ เราจะได้บอกเขาได้ว่า น่าจะลงอย่างนี้ดู. ถ้าสามารถทำให้วงการที่มีอำนาจ หรือประเทศมหาอำนาจที่เขาเป็การสงครามเป็อะไรแล้ว มาเข้าใจกันใหม่, มาจัดการศึกษากันใหม่, ถึงคนมาทางนี้, โลกนี้ก็จะเป็โลกที่น่าดูขึ้นมาอีกครึ่งหนึ่ง. แต่ระหว่างนี้ยังมองไม่เห็น เป็นเรื่องวัตถุทั้งนั้น การฆ่าฟันกันนั้นมันจะกลายเป็นของ

ธรรมตาสามีญามากขึ้นทุกที. นำแปลกที่ว่า ประธานาธิบดีอเมริกาก็มีถูกยิงถึงสอง
หน ในเวลาอันสั้น ถูกยิงสองหน. เขาอบรมกันอย่างไร สั่งสอนกันอย่างไร
ดำเนินงานกันอย่างไร ในระยะไม่ถึงเดือนถูกยิงสองหน, หรือว่าไปบมาที่ฟิลิปปินส์
ถูกยิงนั่นมันเป็นอย่างไร มนุษย์มันเป็นอย่างไร ทำไมไม่หนีकुบัง. เขาสอนกัน
อย่างไร, เขาอบรมกันอย่างไร, ฝึกระรรมชาติ.

การเก็บความโกรธใส่ยุ่งฉาง.

ท่านที่เป็นราชภัฏ ผู้ลบบท ทั้งหลาย,

การบรรยายครั้งที่ ๗ นี้ ผมจะกล่าวโดยหัวข้อว่า “การเก็บความโกรธใส่ยุ่งฉาง”. ขอข้อมความเข้าใจตลอดเวล่าว่า เรากำลังพูดกันถึงเรื่อง ที่ได้กล่าวเป็นหัวข้อย่อๆ มาแล้วในการบรรยายครั้งแรก. แล้วผู้ที่ได้ลบบทชั่วขณะนี้ ควรจะได้รับอะไรที่คดล้นออกไป ให้มากเท่าที่จะมากได้, และเป็นประโยชน์ให้มากเท่าที่จะมากได้ โดยแก้ความเข้าใจผิดที่ว่า มันต่างกันเป็นคนละเรื่อง : คือเรื่องของผู้ที่เป็นนักบวช กับเรื่องของผู้ที่อยู่เป็นฆราวาสนั้น มันต่างกันเป็นคนละเรื่อง เหมือนกับตรงกันข้าม.

นี่ผมก็พยายามพิสูจน์ให้เห็นว่า ในระหว่างบวชนั้นก็ศึกษาหรือขมิลงเรื่องของบรรพชิต ชนิดที่เอาไปใช้เป็นหลักทั่วไปได้สำหรับมนุษย์; เพื่อให้ตรง

กับความมุ่งหมายของผู้ที่บวชเพียงชั่วคราว. แต่ความรู้นั้นไม่ได้ไปตายค้ำนอนอยู่เพียงเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ในเพศฆราวาส; ความรู้นี้จะก้าวหน้าขึ้นไปถึงฆราวาสชั้นอุคฺคกตฺติ กระทั่งเป็นฆราวาสผู้บรรลุมรรคผล ในระดับของฆราวาสด้วย; ฉะนั้น ขอให้สนใจที่จะจับเอาใจความ ในลักษณะอย่างนี้ ให้ได้ให้มากที่สุด.

ตัวอย่างเช่นเรื่อง ปรัตตัตตูปชีวี ซึ่งเขาก็เห็นกันว่าเป็นเรื่องของเปรต, ของพระในวัด อยู่อย่างแคบๆ. เขาก็แสดงให้เห็นว่า แม้อยู่ที่บ้านเป็นครอบครัว เป็นหมู่บ้าน เป็นบ้านเมือง เป็นประเทศ ถ้ามีหลักอันนี้ไปใช้ ก็ทำให้โลกนี้เป็นโลกที่มีสันติภาพได้ง่าย; มีความรักพื้นฐาน ที่ทำให้ทุกคนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน, แล้วว่าเราอยู่คนเดียวในโลกไม่ได้ ซึ่งผมถือว่า อย่างนั้นมันเป็นวิญญานของสังคมนิยมอย่างแท้จริง อย่างสูงสุด ฉะนั้นขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ.

ข้อที่ว่า อยู่อย่างต่ำทำอย่างสูงนี้ คือให้ไม่สะเพร่าในการที่จะลงทุนน้อยหรือต่ำ ได้ผลมากและสูง. เทียบนั้นมันอยู่ในลักษณะ ทำน้ำพริกละลายแม่น้ำฆ่าข้างเองา กันเสียหมดทั้งโลก ทำลายโลกทั้งในค้ำนวัตฤและจิตใจ. และว่า มุณีนี้มีได้ในเพศฆราวาส หรือที่ว่าครองเรือน โดยมีความหมายว่าเป็นผู้ พุคฺค น้อย แล้วก็ผูกจิตอยู่กับสันติ และการเป็นเกลอกับธรรมชาติ คือให้เป็นไปตามธรรมชาติ ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้; แต่ก็รู้สึกว่ามีนิสัยของคนสมัยนี้มากเกินไปที่จะทำให้สมคัลลยกับธรรมชาติได้.

ไม่มีใครเชื่อคำพูชนิตนคอก ผมก็ทราบ; อย่างที่ว่ามหาตมะ กานธี ก็พูคว่า อยู่กันอย่างหมู่บ้าน อย่าอยู่กันอย่างนครหรือมหานคร จะมีสันติภาพ, กระทั่งว่า ทอผ้าด้วยมือใช้เองกันทุกคน ดีกว่าประดิษฐ์เครื่องจักรทอผ้าขึ้นมา;

ไม่มีใครเข้าใจ เพราะว่าเขาละโมภในเรื่องราว ในเรื่องสวย ในเรื่องอร่อย ในเรื่องอะไรมากเกินไป แล้วบู้ญหามันก็มีมากพอ ๆ กัน, เป็นอยู่กันอย่างธรรมชาติ เป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ กระจุกกระจายทั่วไปหมด อย่าไปอยู่กันอย่างที่กรุงเทพฯ อย่างนั้น แล้วก็มันสันติภาพมากกว่า; แต่ก็ เรียกว่ามันไม่เจริญ : จะทอดผ้าด้วยมือใช้อยู่อย่างเมื่อร้อยปีมาแล้วนี้ ก็หาว่าไม่เจริญ. แต่มันทำให้คนอยู่อย่างสันติภาพ สันติสุข คือคนมีงานทำทั่วกัน ไม่ทะเลาะทะเลาะกันมาก. อยู่อย่างประเทศธิเบตสมัยก่อนนี้มีสันติสุขสันติภาพมาก แต่เขาก็หาว่าล้าหลังที่สุดเลย; มันพูดกันไม่รู้เรื่องอย่างนี้.

แต่ว่าเรายังพอจะมองเห็นในบางแง่บางมุม ขอให้กินอยู่ นุ่งห่ม อะไรที่ยังเคารพต่อธรรมชาติให้มากเข้าไว้ แล้วเป็นหัวใจของพุทธศาสนา ในการเป็นอยู่. พอเป็นอยู่ห่างไกลจากธรรมชาติละก็ ค่อย ๆ ห่างไกลจากหลักของพุทธศาสนา.

นี่ให้ชิมสิ่งเหล่านี้เมื่อบวช มันมีโอกาที่จะชิมได้ง่าย ฉะนั้น คงจะเข้าใจหรือพอเข้าใจบ้าง เอาไปสานต่อ หรือปรับปรุง ให้มันเข้ากับเรื่องของมนุษยแบบฆราวาส แล้วก็มันเป็นสังคมที่กว้างทั้งโลกด้วย.

การสร้างยุ่งฉางใส่ความโกรธ.

ที่วันนี้ก็จะพูดถึงเรื่อง การสร้างยุ่งฉางใส่ความโกรธ หรือเก็บความโกรธใส่ยุ่งฉางไว้ ให้มากเท่าที่จะทำได้ ระหว่างที่เราบวช ถ้าเป็นพระเณรที่ตีก็โกรธไม่ได้; เพราะถือเป็นหลักตายตัวทั่วกันไปหมด. ไม่ว่านักบวชลัทธิไหนหรือ

ศาสนาไหน ถือเอาความโกรธเป็นความเลวขั้นต่ำสุดสำหรับบรรพชิต, อย่างในประเทศอินเดีย ก็มีหลักทั่วไปอย่างนี้สำหรับบรรพชิต.

เมื่อเรามาอยู่อย่างที่ไม่มีความโกรธรบกวน หรือรบกวนน้อย มันก็ได้ความเย็น. ความโกรธก็เหมือนกับไฟ, ความไม่โกรธก็เหมือนกับน้ำ; นี้พูดโดยอุปมาก็อย่างนี้ แล้วความโกรธมันก็มีศีลธรรมชาติ ทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ. ทางร่างกายมันมีอะไรบ้าง; ผู้ที่เป็นหมอ เป็นนักสรีรศาสตร์แล้วก็รู้ดีว่าในขณะที่มีความโกรธจัดนี้ร่างกายมันเป็นอย่างไร; พอที่จะคำนวณได้ว่ามันมีศีลธรรมชาติหลายร้อยเปอร์เซ็นต์. ฉะนั้น การไม่โกรธนั้นคือธรรมชาติ เช่นเดียวกับทะเลเมื่อไม่มีคลื่นนี้มันปรกติ พอมันมีพายุ มีคลื่นมีอะไร คุณมันต่างกันสักเท่าไร? หลายร้อยเปอร์เซ็นต์; ฉะนั้นควรจะศึกษาเรื่องความโกรธนี้ให้มากเรื่องหนึ่ง.

ที่พูดว่า “สร้างยุงฉางไว้ใส่ความโกรธ” หรือ “เก็บความโกรธใส่ยุงฉาง” นี้ไม่ใช่หมายความว่า เราจะเก็บไว้ให้ร่ำรวยด้วยความโกรธ หรือว่ากักคุณมันไว้ใช้คราวละมาก ๆ. คำว่า เก็บใส่ยุงฉาง คือไม่ให้มันออกมาอาละวาด; แต่ด้วยเหตุที่มันมีง่ายหรือมันมากนี้ จึงต้องทำอย่างขนาดว่าเก็บใส่ยุงฉางไว้ทีเดียว เพราะว่าเดี๋ยวนี้มันยังละไม่ได้. เมื่อยังมีกิเลส ก็อย่าได้ใช้กิเลสเลย เก็บไว้เสีย; ถ้ามันหมดกิเลสเสียแล้วก็ไม่เป็นไร, ไม่มีปัญหาอะไร; แต่ถ้ามันมีกิเลสอยู่ ก็อย่าใช้กิเลสแหละดีกว่า.

ที่เห็นคนมันมีนิสัยสันดานตามใจตัว ไม่ว่าเรื่องอะไรมันก็ปล่อยไปตามความเคยชิน; แล้วโกรธนี้มันก็ร้อยเหมือนกัน ก็เลยชอบโกรธจนเป็นนิสัยโกรธเก่ง. ฉะนั้น ต้องทำเหมือนกะว่าใส่ยุงฉาง เก็บไว้ข้างใน อย่าให้มันออกมา.

โดยเฉพาะคนพลัดถิ่น โบราณเขาสอนไว้มาก ในบาลีในพระไตรปิฎกนี้ก็มี : คนพลัดถิ่นไปเมืองนอกเมืองนาเมืองไหน ให้สร้างยั้งฉางใหญ่ๆ สำหรับเก็บความโกรธไว้; ไปบันทาลโทสะในที่อย่างนั้น มันก็เท่ากับยังทำลายตัวเอง; แต่ถึงว่าเราอยู่กับที่ ไม่ใช่เป็นแขกแปลกถิ่น มันก็ควรจะคิดเก็บความโกรธไว้ให้อยู่ในอำนาจ. มันไม่มีประโยชน์อะไร แล้วมันมีโทษมหาศาล มันไม่มีความสุข.

ลักษณะของความโกรธ.

ที่นี้จะพูดถึงลักษณะของความโกรธ พอเป็นเครื่องกำหนดจดจำ.

โกรธในอัตราน้อยๆ เราจะเรียกว่า ขัดใจ เช่นหงุดหงิดกระทบกระทั่งแห่งจิตนี้มันเป็นความโกรธในอันดับน้อยอันดับต่ำ นี้เรียกในบาลีว่า ปฏิฆะ.

ที่อันดับสองขึ้นมาก็คือ โกรธ โกรธเต็มความหมาย นี้บันทาลโทสะ งุ่นง่าน ถ้าจะเรียกตามบาลีก็เรียกว่า โกรธะ.

ที่อันดับต่อไปอีก มันก็คือ ผูกโกรธ ผูกโกรธไว้ เป็นความอาฆาต ความพยาบาทของเวร อย่างนี้เรียกว่า อุปนาหะ. อุปนาหะ คือ ผูกโกรธไว้ หรือ เหวระ จองเวร.

ทั้ง ๓ อย่างนี้คือ ความโกรธ ในลักษณะที่มันต่าง ๆ กัน โกรธไม่สู้มาก และโกรธสมบุรณ์ กระทั่งโกรธด้วยผูกไว้ รักษาไว้. คำว่า ปฏิฆะ หมายถึงหงุดหงิดขัดใจ. คำว่า โกรธะ นี้โกรธโดยสมบุรณ์ คำว่า โทสะ มันแปลว่า ประทุษร้าย เมื่อโกรธแล้วก็ไปประทุษร้ายอีกที่. เคี้ยวนี้เราจะเอาแต่ความโกรธไม่ประทุษร้ายผู้อื่น อุปนาหะ ก็ผูกอาฆาตไว้.

ที่นี้ในชีวิตประจำวัน ยิ่งอยู่ที่บ้านที่ออฟฟิศที่ทำงาน เนื่องกันหลาย คนมันจะมีสิ่งเหล่านี้. หงุดหงิด กระแทบกระทั้ง เป็นปฏิกษณ์จะมีไค้มากที่สุด ถ้าเป็นผู้ที่ไม่ได้อบรมในทางของธรรมะหรือศาสนามาก่อน; แล้วมีการศึกษาอย่าง เลวๆ แห่งสมัยปัจจุบันนี้. ทั้งโลกมันไม่มีระบบไหนที่สอนให้กำจัดความโกรธ ระวังความโกรธ ในการศึกษาของพวกเขาเด็กๆ สมัยก่อนก็ยังค่อยยังชั่ว. ที่นี้ โกรธเต็มที คงจะมีไค้นานๆ ครั้ง ถ้าไม่อย่างนั้นมันก็ฆ่ากันตายหมด. ที่นี้ผูก โกรธไว้นี้ก็ไม่ใช่เล็กน้อย มันก็มีอย่างที่เราเรียกว่าสมุเสกัตัวเอง คนอื่นหรือคู่แข่งกันไม่ รู้สึกอะไรไค้ได้ แต่ผู้ที่อาฆาตหรือจองเวรนี้ มันเหมือนกับทำลายตัวเองอยู่เรื่อยไป ฉะนั้นไปสอบดู ของใคร ใครก็ไปสอบดู ว่าเรามีโรคโกรธนี้ไค้มากน้อย และ อย่างไรบ้าง? นี้คือสิ่งที่เรียกว่าความโกรธ โดยเค้าก็มีอยู่ ๓ ระดับอย่างนี้.

เหตุของความโกรธ.

ที่นี้จะดูถึงเหตุให้เกิดความโกรธ ถ้ากล่าวตามหลักพระบาลีพระพุทธร-
วจนะสั้น ๆ ท่านก็ไค้กล่าวไว้ว่ามันมาจากคตัหา ความโกรธมาจากตัถหา; คตัหา
คือ ความอยากด้วยอำนาจของอวิชา.

เรื่องคตัหาคำนี้ ต้องขอเตือนไว้บ่อยๆ แปลว่า ความอยากก็จริง แต่
ในภาษาบาลีเขามีความหมายเฉพาะ หมายถึงมันอยากด้วยอำนาจของความโง่; ถ้า
มันอยากหรือ ต้องการด้วยสติปัญญา นี้ มัน ไม่ใช่คตัหา. ความรู้สึกผิดชอบ
ชั่วดี ทำให้เราต้องการจะทำอะไรที่มันควรจะทำ ความต้องการอันนั้นมิใช่คตัหา.
คตัหาที่มันอยากไปตามอำนาจของความโง่ คือ อวิชา. ฉะนั้นตอบไค้ได้ว่า เหตุ
ให้เกิดความโกรธนั้น คือ คตัหา แล้วก็ดูให้ไค้ว่ามันเป็นอย่างไร.

เรื่อง ตัณหา^๓มี ๓ ซึ่งเป็นหลักทั่วไป ขอให้จำไว้เป็นหน้าปากคอก ว่าตัณหามี^๓ ๓ :—

ถ้า กามตัณหา มันก็อยากในทางกาม โดยเฉพาะเกี่ยวกับเพศตรงกันข้าม. นี่กามตัณหา มีความต้องการด้วยกามตัณหา มันมีความรักด้วยกามตัณหา มันมีความหึงหวงด้วยกามตัณหา. ที่มันไม่ได้ตามที่ตัณหาต้องการ ความโกรธก็เกิดขึ้น; ไม่ได้ตามที่ตัณหา^๓มันต้องการ แต่ก็พุดกันว่าเพราะตัณหา. ถ้าไม่มีตัณหา^๓มันไม่ต้องการ มันก็ไม่อาจจะโกรธได้. นี่ฟังดูให้ที ๆ นะ; ถ้าเราไม่มีความอยากอย่างไรงี้แล้วไม่มีทางจะเกิดความโกรธได้. เตี่ยวนั้นมันมีกามตัณหา ความรัก ความหึงหวง ความต้องการ แล้วมันไม่ได้ตามที่ตัณหา^๓มันต้องการ. นี่ความโกรธเกิดขึ้น เพราะกามตัณหา.

ที่^๓มันถัดไปอีก ความโกรธเกิดขึ้นเพราะภวตัณหา คืออยากเป็นนั่นอยากเป็นนี่ โดยมากก็อยากคืออยากเด่น เมื่อมันถูกเหยียดหยาม หรือว่ามันถูกดูถูกดูหมิ่น มันไม่ได้ดีไม่ได้เด่น ไม่ได้แสดงปมเชื่อง อะไรทำนองนี้ แล้วมันก็เกิดความโกรธขึ้นมา. เมื่อใครมาดูถูกเรา เราโกรธ นั่นแหละคือ โกรธเพราะภวตัณหา; ต้องการจะเป็นผู้ที่อยู่เหนือใคร ที่ใครดูถูกไม่ได้ หรือว่าต้องการแสดงอะไร ให้มันเป็นทีเด่นมีชื่อเสียง มันแสดงไม่ได้. เพราะภวตัณหา ก็เป็นเหตุให้โกรธ. ชัดใจเมื่อไม่ได้ไม้, “เมื่อไม่ได้ไม้” ขออภัยใช้คำธรรมคาๆ โสภโศก^๓เพื่อประหยัดเวลา; เมื่อไม่ได้ไม้ก็โกรธแล้ว ถามว่าโกรธ^๓นี้ด้วยอะไร? ก็ด้วยภวตัณหา.

ที่^๓โกรธ ด้วยวิภวตัณหา คือความอยากที่จะไม่ให้มีไม้ให้ไม่เป็น; ฉะนั้นถ้าอะไรที่เราไม่อยากจะเห็น ไม่อยากฟัง ไม่อยากดู ไม่อยากให้เป็น ปรากฏออกมา

เราก็โกรธแล้ว ก็ขี้ใจ เช่นถูกขี้ตอ หรือถูกขี้แย่งอะไรที่เราอยากจะสงวน, แล้วกระทั่งว่าสังขารมันปรวนแปร, ความชราความเจ็บไข้มารบกวนนี้, หรือว่าสังขารมันแสดงความไม่เชื่อฟัง แล้วเราก็ไม่อยากจะเจ็บ ไม่อยากไข้ ไม่อยากตาย; พออันนั้นมาแสดงให้รู้สึก ก็โกรธ ก็ขี้ใจ แล้วก็เลยไปถึงกลัวถึงเป็นทุกข์ต่อๆ ไป. ฉะนั้น เราจึงโกรธได้แม้แต่โกรธสัตว์เดรัจฉาน โกรธวัตถุสิ่งของ ทุบัติวัตถุสิ่งของซึ่งไม่มีความผิดอะไรเลย.

ฉะนั้นศึกษาเรื่องความอยาก ที่เรียกว่าคตัหา แล้วก็ก็จะมองเห็นว่าไม่ได้ตามที่คตัหาต้องการแล้วก็มีกรรมโกรธ; ฉะนั้น เรามีเรื่องโกรธอะไรที่ไหนก็อย่าง าก็มาแยกแยะดู. จะพบว่า มันจะมีมูลมาจากไม่ได้ตามที่ความอยากมันต้องการ; ฉะนั้นจึงขึ้นอยู่กับความโลภหรือความอยาก; แต่เดี๋ยวนี้มันแยกตัวออกมา มีอาการเป็นไฟอยู่ พักหนึ่งครู่หนึ่ง.

ที่พูดว่า รากะ โทสะ โมหะ หรือโลภะ โกรธะ โมหะ; โกรธะ กับ โทสะ มันเป็นอันที่ ๒ รองมาจากรากะหรือโลภะ. เมื่อมีอาการโลภ มันก็เป็นอาการหนึ่ง, เมื่อไม่ได้อย่างที่มันโลภ มันต้องการ มันก็โกรธขึ้นมา อีกอาการหนึ่ง, แล้วมันก็มัวเมา หลงใหลสงสัยเกี่ยวเกาะอยู่ นั่นก็อีกอาการหนึ่ง. นี่เรารู้จักความโกรธในฐานะเป็นไฟ แล้วรบกวนเผาผลาญ.

โทษของความโกรธ.

ที่นี้คู่ต่อไปถึงโทษของมัน เรื่องนี้ก็พอจะมองเห็นกันได้ไม่ยาก แต่เราจะดูให้เห็นเป็นพวก ๆ หรือว่ามันลึกซึ้งกว่า ที่คนธรรมดาจะดูเองและรู้สึกเห็นเองได้. ฉะนั้น เราพบในพระบาลีซึ่งแสดงไว้มากมาย ก็เอามาพิจารณากันดู.

ความโกรธเป็นสนิมของศาสตรา โทษ สดุดมถ์ โลก. ในแบบเรียนเขาแปลไว้ว่า ความโกรธเป็นดั่งสนิมของศาสตราในโลก, เป็นดั่งสนิมของศาสตรา. นักเรียนหรือใครก็จะเข้าใจความหมายว่า เหมือนกับศาสตราอาวุธมันขึ้นสนิม มันก็ใช้อะไรไม่ได้ดี.

แต่ผมพิจารณาดู เห็นว่าคำนี้มันเล็งถึงศาสตร์. ศา—ส—ตระ นี้ ความหมายที่ ๒. ศาสตราอาวุธนะมันเป็นวัตถุที่สำหรับตัด. ที่นี้ศาสตร์อย่างวิชาทั้งหลายที่เรียกว่าศาสตระ เป็นศาสตรา เป็นอาวุธทางจิตทางวิญญาณ. ฉะนั้นศาสตร์ก็คือ วิชาที่กำลังศึกษาเล่าเรียนอยู่ เพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ อักษรศาสตร์ ศาสตร์เหล่านี้มันยังมีความหมายมาจากคำว่าศาสตราอาวุธมีคมสำหรับตัด.

ที่นี้ความโกรธมันเป็นสนิมของศาสตรา มันหมายความว่า ถ้าเกิดโกรธขึ้นมา แล้วสิ่งที่เรียกว่าศาสตร์นั้นจะเสียหายหมด จะใช้ไม่ได้ ถ้าในขณะที่เราจะต้องใช้ศาสตร์อะไรสักอย่างหนึ่ง วิทยาศาสตร์ อะไรศาสตร์ก็ตาม ถ้าเกิดโกรธเข้าแล้วใช้ไม่ได้ มันเป็นสนิมของศาสตร์ ศาสตร์คือวิชา อย่างนี้สำคัญกว่าความโกรธเป็นสนิมของอาวุธ. ศาสตราวุธนั้นมันอีกความหมายหนึ่ง เราอยากจะให้ถือเอาความหมายนี้ ที่สำคัญกว่า.

สรุปความว่า วิชาความรู้ทั้งหลายที่เรามีอยู่ กำลังเล่าเรียนอยู่ก็ดี กำลังจะใช้มันก็ดี พอความโกรธเกิดขึ้นแล้วก็เสียหายหมด ไม่เป็นศาสตร์ ไม่เป็นอะไรขึ้นมาได้. ฉะนั้นผู้ที่มีความรู้ อย่าอวดดีว่ามันพอแล้ว มันต้องระวังความโกรธที่เป็นอันตรายเป็นสนิมของวิชาความรู้นั้นด้วย. นี่ก็ไปพิจารณาตนเองว่ามันมี

ก็ศาสตร์. ศาสตร์ทั้งหลายเหล่านั้นนะ ถ้าเกิดความโกรธขึ้นมาแล้วมันก็จะขึ้นสนิม คือใช้อะไรไม่ได้.

ที่นี้อีกแห่งหนึ่ง ท่านกล่าวไว้ว่า ความโกรธนี้เป็นเคราะห์ร้ายหรือ เป็นกาลีที่สุด มีบาลีว่า *นตฺถิ โทสสโม คโท, นตฺถิ โทสสโม กलि.* ไม่มีคหะคือเคราะห์ หมายถึงเคราะห์ร้าย ทำให้คนวินาศฉิบหาย เรียกว่าเคราะห์ ไม่มีเคราะห์ร้ายไหนจะเท่ากับโทษะ, และไม่มีกาลี คือความเลวร้ายชนิดไหน เท่ากับโทษะ. รวมความว่า เมื่อมีโทษะ ก็คือเอาเคราะห์ร้ายมา, เอากาลีมา. กาลีเป็นภาษาบาลี เป็นภาษาอินเดียแต่โบราณเขาใช้อยู่มาก คุณจะมาเป็นคำว่า "กาลี" นี้; แต่กาลีมีความหมายอย่างหนึ่ง. กาลีในภาษาบาลี คือ กาลีที่ชาวบ้านเขาเรียกกันอยู่ เป็นกาลีคือว่า ปราศจากความดี ความงาม, เป็นเสนียดจัญไรเป็นโชคร้ายเป็นอะไร อยู่ที่สิ่งที่เรียกว่า กาลี.

ฉะนั้น พอใครมีโทษะ ก็คนนั้นเต็มไปด้วย กาลี เต็มไปด้วยเคราะห์ร้าย. อย่าไปมองอย่างอื่น ไปว่าคนนั้นเคราะห์ร้ายคนนั้นเคราะห์ร้าย มองดูตัวเองที่กำลังโกรธอยู่นั้นแหละเคราะห์ร้ายที่สุด, เป็นกาลีที่เลวที่สุด. ภาษาประพันธ์เขาเรียก กาลีบรร, *กาลีบรรเป็นผี, เป็นชื่อของผีชั่วร้าย.*

ที่นี้มองอีกแห่งหนึ่ง ความโกรธนี้เป็นเหตุให้สลัดความดี. พระพุทธ- ภาษิต หรือธรรมภาษิตว่า *โกธาทิกฺขโต กุสลํ ขหาติ* - ผู้ที่ถูกความโกรธครอบงำ แล้วย่อมละกุศลเสีย. พอถูกความโกรธครอบงำจิตแล้ว คนเราจะไม่คำนึงถึงความดี เพราะมันต้องการจะเข้าไปแต่ตามความโกรธ; ทั้งที่รู้ว่ามันมันกับค้ำทั้งไป มันจะเอาตามที่มันโกรธ, ก็แปลว่าสมักรใจว่าจะเอาข้างโกรธ ไม่เอาข้างดีหรือถูกกัน

มันเป็นอย่างไร? มันใช้เหตุผลไม่ได้, มันไม่มีช่องที่จะให้เห็นแจ่มแจ้งในเหตุผล หรือความหมาย หรือความลึกซึ้งของเรื่องนั้น ๆ. นี่คนโงธมันก็ไม่รู้ธรรมดาไม่เห็นธรรมะ. ท่านใช้คำว่ารู้ และเห็น. ไม่รู้ธรรมดา ไม่รู้เนื้อความ ไม่เห็นธรรมะคือไม่เห็นหัวข้อ; ไม่เห็นเหตุก็ไม่รู้ผล. นี่ไม่สำคัญดอก เอาแต่ว่ามันเป็นคนไม่มีเหตุผลไปทันที.

ที่นี้อีกข้อหนึ่งซึ่งน่าสนใจที่สุด ความโงธจะทำให้ความชั่วกลายเป็นของทำง่ายขึ้น คือถ้าตามปรกติธรรมคา เราก็รู้อะไรเป็นความชั่ว แล้วก็กลัวความชั่ว ก็ไม่อยากจะทำความชั่ว ฉะนั้นความชั่วนั้นจึงเป็นสิ่งที่ทำยาก. ยกตัวอย่าง เช่นว่าจะฆ่าพ่อแม่ของตัวเองนี้ มันทำได้แสนยาก แต่ถ้ามันโงธขึ้นมาแล้ว ความยากนั้นจะกลายเป็นความง่าย ก็มีบาลีว่า *ยิ กุทุโข อุปโรเชติ สุกริ วีย ทุกฺกริ. สุกริ วีย ทุกฺกริ* — ที่ทำยากจะกลายเป็นทำง่าย.

เมื่อคนโงธ เขาต้องการจะประทุษร้าย จะทำชั่ว, สิ่งที่ทำยากก็จะกลายเป็นสิ่งที่ทำง่าย. นี่ย่าเห็นเป็นเรื่องเล็กน้อย ถ้าความจริงข้อนี้มันกระจางแจ่มอยู่ในใจแล้ว คนเราจะไม่อาจเกิดความโงธ หรือทำอะไรด้วยความโงธ; ฉะนั้นควรระมัดระวังอันตรายของมันอยู่เสมอ.

นี่เป็นตัวอย่างที่เพียงพอแล้ว หรือว่าจะมีโทษอย่างอื่นก็อย่าง ก็มาสรุปได้ในหัวข้ออย่างทีกล่าวมานี้ ได้ทั้งนั้นเลย.

ทบทวนกันว่า พอโงธขึ้นมา ศาสตร์ทั้งหลาย ก็กลายเป็นมิใช่ศาสตร์ก็นำมาซึ่งเคราะห์ร้ายและกลี; เช่นโงธแล้วสลัดความดี เอาความโงธไว้,

ไม่เห็นแก่ความดี กระทั่งฆ่ามารดาก็ได้, ไม่เห็นอรรถไม่เห็นธรรม, ความแหว่งที่ทำ
ยากจะกลายเป็นสิ่งที่ทำง่าย. นี่อันตรายที่น่ากลัวของสิ่งที่เรียกว่าความโกรธ.

เสน่ห์ของความโกรธ.

เอ้า, ที่นี้คุณก็ไปถึงเสน่ห์ เสน่ห์ของความโกรธ. ผมพูดคำอย่างนี้
ด้วยความมุ่งหมาย ๒ อย่าง คือให้รู้จักคำที่ท่านใช้ในภาษาธรรมะหรือภาษาบาลี ว่า
ท่านใช้กันอย่างไร, และให้รู้จักจำเอาไปใช้ คือเพิ่มคำที่เราคุ้นชินมากขึ้น. ให้รู้ว่า
ท่านใช้คำที่มันมีความหมายลึก หรือรวบรวมเอาความหมายไว้ได้ลึก, ฉะนั้นจึงเรียกว่า
เสน่ห์—*อัสสาทะ*; โดยบาลีเรียก อัสสาทะ. ทุกสิ่งมันมีอัสสาทะ ไม่มาก
ก็น้อยนั่นคือเสน่ห์ ที่จะดึงเราไปเป็นทาสเป็นบ่าว หรือว่าเป็นผู้กระทำ.

ที่นี้ความโกรธมีเสน่ห์ ก็เพราะว่ามันเป็น ความอรร้อยของคนโง่ เป็น
ของอรร้อยชอบอกชอบใจของคนด้อยปัญญา. มีบาลีว่า *โคโร ทุมเมธโคจโร*
— ความโกรธเป็นโคจรของคนด้อยปัญญา. *ทุมเมธ* แปลว่า มีปัญญาชั่ว
มีปัญญาทึบ หรือมันด้อยปัญญา. *โคจร* แปลว่า ที่อรร้อย ที่พอใจ ที่อยากจะ
ไปหา อยากไปกิน อยากไปอยู่ อยากไปอะไร ก็เรียกว่าโคจร; เหมือนกะว่าทุ่งนา
เป็นที่พอใจของวัวของควายอย่างนี้ เพราะว่าเมื่อไปที่ทุ่งนาแล้วมันได้กินหญ้า
แล้วมันอรร้อย. นี้คำว่าโคจร; มันมีความหมายอย่างนั้น ใช้ได้ในกรณีทั้งหลาย
ที่ชอบไปหา ชอบไปกิน ชอบไปเสพคบ. นี้ความโกรธมันเป็นโคจรของคนด้อย
ปัญญา.

ก็พูดได้อีกทีหนึ่งว่า คนโง่เท่านั้นที่ชอบโกรธ ถ้าคนที่มีปัญญาเขาไม่ชอบโกรธ. ชอบโกรธเพราะว่ามันอ่อย เมื่อกำลังโกรธอยู่นั้นมันรู้สึกอ่อย; อย่างนี้เรียกว่า อัสสาทะของความโกรธ. คนเขาโกรธบ่อยๆ เขาก็รู้สึกอ่อย แล้วเขาก็ติดในรสอ่อยของการได้โกรธ ได้ค่า ได้ดี; ฉะนั้นคนจึงชอบค่าคน ชอบทีคน. หรือในสมัยที่มีทาส ก็ทำแก่คนที่เบียดทาสได้ตามต้องการ การตีการค่ากับพวกทาส มันอ่อยแก่จิตใจของนาย นี่เรียกว่าอัสสาทะของความโกรธ คือเสน่ห์ของความโกรธ.

ที่นี้โกรธเสร็จแล้วมันจึงจะแตกเผา เมื่อขณะที่โกรธอยู่นั้นเหมือนกับ น้ำตาลหวานอ่อย พอโกรธเสร็จแล้วมันกลายเป็นยาพิษ; ฉะนั้นจึงมีอาการ เหมือนกับอ่อยเบื้องต้นแล้วก็ขมขึ้นทีหลัง ก็มีบาลีว่า *ปอฺฉา โส วิคเต โภเช* — ภายหลังเมื่อความโกรธหมดไปแล้ว; *อคฺคิทฺทโฆว ตปฺปติ* — เขาย่อมเดือดร้อนเหมือนถูกไฟไหม้. เมื่อโกรธนั้นสบาย สนุก อ่อย; พอความโกรธไปหมดแล้ว นึกขึ้นมาได้ ที่นี้เหมือนกับจะถูกไฟไหม้ ไฟเผาทีเดียว; มีความร้อนใจ. นี้ก็แสดงว่าความโกรธนั้นมันมีของอ่อย มีรสอ่อยให้ในตอนต้น เป็นอัสสาทะนั่นเอง.

จำคำว่า เสน่ห์ หรือคำว่า อัสสาทะไว้ สำหรับศึกษาตลอดเวลา. ระวังว่าทุกอย่างมันมีอัสสาทะ แม้แต่ความชั่วความเลวหรืออะไรก็ตาม มันมีอัสสาทะที่จะดึงคนไปหา ดึงคนไปทำ จึงเรียกว่าเหมือนกับเหยื่อ เหยื่อล่อ. อัสสาทะนี้ทำหน้าที่เหมือนกับเหยื่อล่อ; แต่ตัวมันแปลว่าความอ่อย, ฉะนั้นจึงต้องระวัง เพราะความโกรธมันก็มีเสน่ห์ แล้วเราไปหลงเสน่ห์มันเข้า ก็กลายเป็นความชอบโกรธ; พอไปโกรธเข้าบ่อยๆ มันก็เป็นนิสัยที่โกรธง่ายและโกรธเร็ว แล้วก็แยก.

ข้อเร้นลับ ของความโกรธ.

ที่นี้จะดูความเร้นลับ หรือข้อเร้นลับอะไรของความโกรธอีกแง่หนึ่ง คือว่าถ้าพอโกรธเข้ามันก็มีมืด. ธรรมตามันก็สว่าง เมื่อเรามีใจคอปรกติอยู่อย่างนี้ มันก็เหมือนอยู่ในโลกที่สว่าง; พอโกรธขึ้นมากก็เหมือนกับอยู่ในโลกที่มันมืด, แล้วมันมืดยิ่งกว่าความมืด, มืดไม่มีแสงแดดแสงไฟเสียอีก. นี่ก็เป็นข้อเร้นลับของสิ่งที่เรียกว่าความโกรธ ที่เราไม่ค่อยจะสังเกต หรือไม่คู่ให้คิด. ถ้ามองเห็นแล้วก็จะสะอึกโดยจะกลัวความโกรธ เพราะมันทำให้มืด; พอมืดแล้วมันก็ทำอะไรได้ในทางผิดไม่ยกเว้นอะไร.

มีบาลีว่า *อนุชตมฺปิ ตทา โทติ ยํ โภจิ สหเต นริ*. พุทธภาษิตเหล่านี้ไปหาคุณได้ จากแบบเรียนที่เรียนอยู่ในโรงเรียนมัธยม. ความโกรธย่อมครอบงำซึ่งบุคคลใด ความมืดเหมือนกับความบอด ย่อมมีแก่บุคคลนั้น ในเวลานั้น. เขาใช้คำว่า *อนุชตมฺปิ* คือ มืดเหมือนกับความบอด จึงมืดยิ่งกว่ากลางคืน. คนตาบอดจะไม่เห็นอะไรได้เลย แม้กลางวันแม้กลางคืน.

ที่นี้ความมืดในกลางคืน ถ้าคนตาดีมันยังพอมองเห็น, ก็เรารู้ซิ กลางคืนมันมืดนี้ยังมีดาวอะไรบ้าง ก็ยังพอจะไปมองเห็น หรือมันไม่ได้มืดสนิท เพราะมันมีแสงสะท้อนของดวงอาทิตย์ของอะไรต่างๆ เวลามืดๆ นี้ก็ยังไม่ไปได้ โดยเฉพาะสัตว์บางชนิดมันไปได้. ที่นี้ตาบอดคนนั้นยิ่งกว่านั้นนะ มันมืดยิ่งกว่านั้น จึงเอาคำว่ามืดเหมือนกับตาบอดมาใช้ สำหรับคนโกรธ.

ที่นี้อีกประโยคหนึ่งก็พูดกลับกันว่า “ไม่มีแสงสว่างสำหรับคนโงธ” โภธน อภิกุตสฺส น ทิป โหติ กิญจนึ. ทิป/ ปรธทีป, กวงปรธทีป แมแต่หนึคหนึงก็ไม่มีสำหรับคนทีโงธแล้ว ถูกควมโงธครอบงำแล้ว. แต่ถึในแบบเรียนนัถรรม ทิป คำนึเขาแปลว่า ทึฟ้ง. ผมแปลตามทีผมเห็นชอบ. เขาแปลว่า ทึฟ้งไม่มีสำหรับคนโงธ. คำว่า ทึปะ นึจ้จำไว้ด้วยว่า มันแปลว่า ทึฟ้ง ก็ได้, แปลว่า แสงสว่าง ก็ได้. ที่นี้ผมแปลว่าแสงสว่าง แสงสว่างไม่มีแมแต่หนึคเดียวสำหรับคนโงธ.

นี่ถือว่าเป็นข้อเร้นลับของสิ่งทีเรียกว่า ควมโงธ. ทีเราไม่ทำกับมันให้ที ๆ เราจะไม่รู้ควมลับอันนี้ ของสิ่งทีเรียกว่าควมโงธ ก็เลยตกเป็นทาสของควมโงธได้โดยง่าย.

ยุ่งฉางเก็บกักควมโงธ.

ที่นี้ทีพูดถึง ฉาง สำหรับเก็บควมโงธ, ยุ่ง สำหรับใส่ควมโงธ. สร้างฉางสร้างยุ่งให้มันใหญ่ ๆ สำหรับใส่ควมโงธ นึจะทำอย่งไร ?

ขันติ ขจัดควมโงธ.

สิ่งแรกทีจะต้องนึกถึงในเรื่องนี้ก็คือ ธรรม ธรรมะทีชื่อว่า ขันติ. ขันติ หรือ ขันตี แปลว่า ควมอดกถึ. ขันตีนี้แปลว่าควมอดกถึ, ควมอดกได้ รอดได้ คอยได้ ควมอดกถึ.

ถ้าอย่างชั้นผิวเผินก็เห็นได้เหมือนกันว่า เพราะอกตสันไม่ไ้มันจึง
 โกรธ; ถ้าอกตสันเสียไ้มันก็ไม่โกรธ. นี้ความโกรธมันเกิดจากไม่อกตสัน คือ
 เกิดจากความไม่มีชั้นตี. จะนั่นสิ่งที่จะมารบสู้กับความโกรธนี้ ข้อแรกที่ต้อง
 นึกถึงก็คือ ชั้นตี ความอกตสัน. มีบาลีว่า *ขันตี สาหสวารณา*—ชั้นตีเป็นเครื่อง
 ห้ามความผลุนผลัน. ในที่นี้ก็หมายถึงความโกรธ ฉะนั้นฝีกอกตสันไว้ให้เป็น
 นิสัยมากขึ้น ๆ มันก็จะทำให้โกรธยากขึ้น. ที่นี้เราไม่ชอบอกตสัน เราเห็นว่ามัน
 เป็นเรื่องเสียเกียรติ หรือขี้แพะอะไรทำนองนี้ เราก็ยังไม่อกตสัน มันก็ให้โอกาส
 แก่ความโกรธ.

จะนั่นไป ฝีกหัดการอดกลั้นอดทน กันให้มาก; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
 เมื่อยังบวชอยู่นี้ ขอให้เป็นนักบวชที่แท้จริง. มีสิ่งที่เรียกว่าขันตี เป็นแกนกลาง
 ของการประพฤติพรหมจรรย์ ของผู้บำเพ็ญพรตทั้งหลาย. ที่นี้ไม่มีใครชอบอกตสัน
 สอนเท่าไรแนะนำเท่าไร ก็ไม่อกตสัน ก็ชอบจะโกรธ ชอบที่จะโกรธตอบ.

โกรธเฉย ๆ หมายถึงโกรธที่แรก ที่นี้โกรธตอบนั้นคือเมื่อมีผู้อื่นโกรธ
 มาแล้ว ตัวเองก็โกรธตอบ ให้หนักยิ่งขึ้นไปอีก; เมื่อไม่มีชั้นตี ก็มีทั้งโกรธ
 และโกรธตอบ. ที่นี้นิสัยของความโกรธมันเคยชิน แล้วมันก็เลยไม่ต้องนึกถึง
 ชั้นตี พอมีอะไรแปลกเข้ามามันก็โกรธแล้ว มีอะไรแสบหูมันก็โกรธแล้ว. บางที
 มันก็คิดไว้สำหรับจะโกรธล่วงหน้าด้วยซ้ำไป กับบุคคลนี้ มันเตรียมพร้อมแล้ว
 สำหรับที่จะโกรธ; พอสักว่าเห็นหน้า สักว่าได้ยินเสียง ก็จะโกรธ. ถ้าในระหว่าง
 บวช ฝีกหัดเรื่องขันตีกันให้สุดความสามารถ จะมีประโยชน์มาก คือ มันจะ
 เปลี่ยนนิสัย แล้วก็จะคิดไปใช้ที่บ้านที่เป็นฆราวาสได้.

หมะ ขจัดความโกรธ.

ที่นี้ก็นึกต่อไปถึง หมะ — การบังคับตัวเอง ก็นึกถึง ปัญญา คือ ความรู้อย่างพอตัว ในกรณีนั้น ๆ. มีบาลีที่กล่าวไว้ว่า ตัดความโกรธด้วยหมะ ตัดความโกรธด้วยปัญญา. ฟังไม่ตักก็ฟังออกไปว่า หมะ กับ ปัญญา นี้เหมือนกัน หรือทำหน้าที่อย่างเดียวกัน เพราะมันมีบาลีเหมือนกัน, มีรูปประโยคเหมือนกัน *โกธํ ทเมน อัจฉินฺเท* — จงตัดความโกรธด้วยหมะ, *โกธํ ปญฺเฑนย อัจฉินฺเท* — จงตัดความโกรธด้วยปัญญา. อันไหนมันถูกกันแน่? ถ้าจะใช้ตรรกมาจับเข้า มันต้องให้ผิดฝ่ายหนึ่ง แต่ถ้าเอาตามความจริง มันก็พอจะเข้าใจได้ ว่า หมะนี่มัน ตักในระยะต้น ปัญญามันตักในระยะถัดมา หรือตลอดกาล.

หมะ นี้คือ บังคับตัวเอง ซึ่งเห็นได้ว่ามันตรงกับคำที่เขาพูดกันทั่วโลก ว่า self control คือควบคุมตัวเองไว้ได้ บังคับตัวเองไว้ได้ ในภาษาบาลีเรียก หมะ เฉย ๆ ท ทหาร ม ม้า คือการบังคับตัวเอง นี่จะตัดความโกรธในระยะต้น คือบังคับจิตไว้ได้ ไม่ให้ความโกรธพุ่งออกมา ก็เป็นการตักในระยะต้น.

ปัญญา ขจัดความโกรธ.

ที่นี้ถ้าว่า ตัดด้วยปัญญา มันตักในระยะยาว ในลักษณะที่เรียกว่า ชุตราก ชุตรากเหง้าไปทำลาย; ฉะนั้นปัญญานี้มันจึงตักได้ลึกซึ้งกว่า หรือตลอดกาลไปเลย. แต่มันก็ยังต้องอาศัยอุปกรณ์อื่นอื่น ที่จะนำเอาปัญญามาให้ทันแก่เวลา ฉะนั้นมันเลยเนื่องกันอยู่กับสติ, มันเลยเนื่องไปถึงสติด้วย. สติ ระลึกได้ทันท่วงที ทำให้เกิดการบังคับตัวเอง แล้ววิชาความรู้ในการตัดความโกรธ นั้นก็ทำงานของมันเต็มที่. ฉะนั้นให้มัน สัมพันธ์กันระหว่างสิ่งทั้ง ๓ นี้ คือ

ทมะ บัญญา และสติ. แต่ตัวที่มันมีค่ามาก หรือน่าดูที่สุด ก็คือตัวปัญญา คือตัวรู้ รอบรู้ไปในสิ่งที่ควรจะรู้; ฉะนั้นปัญญาในกรณีนี้ ในกรณีของเรื่องความโกรธนี้ ก็คือ รู้เรื่องความโกรธนี้อย่างครบถ้วน นี้ปัญญา.

สติ ขจัดความโกรธ.

พอมีเรื่องให้กระทบกระทั่งหรือสะตุกแล้ว สติ ก็มาระลึกได้ว่า นี่มันจะโกรธ, นี่มันเรื่องโกรธ; แล้ว ทมะ ก็ตามมา คือ บังคับตัวเองไว้; แล้วก็ บัญญา ใช้ความรู้ที่จะตัดเรื่องราวนั้นเสีย; ฉะนั้นตัดความโกรธได้ด้วยปัญญาโดยแท้จริง. ตัดในระยะเริ่มแรกด้วยทมะ ก็ใช้สตินี้เป็นสื่อ แล้วต่อไปสติมันก็ทำหน้าที่อย่างอื่นอีก ที่คุ้มกันอย่างอื่นอีก.

จำคำว่า สติ ไว้ ว่าเป็นสิ่งที่มีความมากที่สุด ในความหมายที่ว่าเป็นเครื่องคุ้มกัน ไม่มีอะไรจะเป็นเครื่องคุ้มกันมากเท่ากับสติ. ฉะนั้นจะคุ้มกันความโกรธ บ่อนกันความโกรธ ก็คือ สติ หรือจะคุ้มกันอะไรก็ตามใจ กระแสแห่งกิเลสตัวไหนชื่อไหนก็ตาม จะต้องป้องกันด้วยสติทั้งนั้น. เกี่ยวกับความโกรธนี้ก็เป็นกิเลสตัวหนึ่ง กระแสแห่งกิเลสตัวนี้ จะกันได้ด้วยสติ จะกันไม่ให้มา หรือว่ามาแล้วก็จะกันไว้ไม่ให้ไปต่อไป นี่มันก็เป็นเรื่องกันด้วยสติทั้งนั้น.

ฉะนั้นใช้ให้มันสัมพันธ์กันให้ดี เพราะธรรมชาติต้องการการสัมพันธ์กันอย่างเพียงพอ. ทมะ บัญญา สติ : สติ ระลึกได้, ทมะ บังคับตัวเองให้หยุดไว้ก่อน, แล้ว บัญญา ก็ทำหน้าที่แผ้วถางไป.

ที่นี้พูดถึงบัญญัติคือความรู้ กันอีกหน่อย : ในทางพุทธศาสนา หรือ หลักธรรมะในพุทธศาสนาเรา ตามพระพุทธรายิกที่แสดงปรากฏอยู่; ถ้าจะรู้อะไรในลักษณะที่เรียกว่าบัญญัติแล้วละก็ ท่านจำกัดความหมายไว้อย่างเพียงพอ มีเหตุผลที่สุดเท่าที่ผมสังเกตมา แม้จะพูดกันทาง logic (ตรรก) ก็มีเหตุผลที่สุด, จะพูดทางหลักวิชาอะไรก็มีเหตุผลที่สุด. ก็ว่าถ้าจะรู้อะไร ก็ต้องให้รู้โดยหัวข้อเหล่านี้คือ หนึ่งก็รู้ ลักษณะ ของมัน. หนึ่งสอง ก็รู้ อัสสาทะ คือ เสน่ห์ของมัน. หนึ่งสาม ก็รู้ อาทีนวะ คือ ความเลวร้ายของมัน. แล้วก็รู้ สมุทัย คือที่เกิดที่มาของมัน. แล้วก็รู้ อุตถังคมะ คือสิ่งที่จะทำให้มันตั้งอยู่ไม่ได้ คือ ความคับไปตั้งอยู่ไม่ได้ แล้วก็รู้ นิสสรณะ เป็นข้อสุดท้าย คือทางออก หนทางออก หรือ อุบายเป็นเครื่องออก ไปให้พ้นจากสิ่งนั้น.

ในกรณีของความโกรธนี้ คู่กันอีกที่ก็ได้ ความโกรธมีลักษณะอย่างไร? ก็พูดกันมานานแล้ว. ที่นี้ถ้าเราจะแบ่งความโกรธออกเป็นกัซนิก ประกอบด้วยอุปมาอุทาหรณ์อะไร มันก็อยู่ในข้อนี้ทั้งนั้นแหละ : ถ้าใครจะไปเทศน์ ไปพูด ไปบรรยาย เรื่องความโกรธนี้ ว่ามันมีลักษณะอย่างไร? มันมีก้อย่าง? มันมีกัซนิก? มันควรจะอุปมาด้วยอะไร? มันก็เป็นเรื่อง ลักษณะของความโกรธ.

อัสสาทะ คือ เสน่ห์ของความโกรธ ก็อย่างที่ว่ามาแล้ว มันอร่อยแก่
โกรธ.

อาทีนวะ โทษความเลวร้ายของมัน ก็คืออันตรายอย่างที่ว่ามาแล้ว.

สมุทัย ที่เกิดของความโกรธ ก็คือความอยากด้วยอำนาจของความโง่ ถ้าจะเลยไปถึงตัวความโง่ มันไกลเกินไป ไปถึงอวิชชานั้น มันเป็นต้นเหตุที่ไกลเกินไป เอาที่ใกล้ๆ ก็คือความอยาก แล้วไม่ได้ตามที่อยาก.

อัตรังคมะ ความตั้งอยู่ไม่ได้ของความโกรธ. ในภาษาไทยเราก็เรียกว่า อัสถงคต. อัสถงคตนั้น คือดัลลง คับลง. อัตรังคมะ นี้ก็คือที่เรา กำลังพูด ก็ตัดความอยากนั้นเสียแหละถูกต้องที่สุด คับความอยากด้วยความโง่นั้นเสีย.

นิสสรณะ อุปายวิธี หนทาง ที่จะออกไปเสียให้พ้นจากความโกรธ. นี้ที่เรา กำลังพูด ว่าเราจะ มีขันติ มีทมะ มีปัญญา มีสติ หรือจะสรุปรวมไปยังหมวดธรรมะสารพัตติก. คุณจำคำว่า สารพัตติก ไว้ด้วย คือ อริยมรรคมีองค์แปด ธรรมะสารพัตติก ไขแก้ปัญหาทุกอย่าง. ถ้านี้ก็จะไรไม่ออก ในส่วนธรรมะที่จะดับทุกข์หรือแก้ปัญหานั้น ก็นี้ถึง อัญจังกิกรมรรคก่อน.

มรรคมีองค์แปด นั้นที่ท่านกำหนดไว้ เป็นนิสสรณะ ทั่วไป ในทุกกรณี ถ้าเราจะมาทำเฉพาะเรื่อง เช่นเรื่องความโกรธเป็นต้นนี้ เราก็เลือกธรรมะชื่ออื่น ๆ มากก็ได้ ให้มันตรงกับโรคโดยตรง; แต่แล้วธรรมะเหล่านี้จะไปรวมอยู่ได้ใน อัญจังกิกรมรรคทั้งนั้น. จะพูดว่า ขันติ ทมะ ปัญญา สติ อะไรก็ตามเถอะ มันจะไปรวมอยู่ได้ในอัญจังกิกรมรรคทั้งนั้น.

ฉะนั้น นิสสรณะ อุบายเครื่องออกไปเสียจากความโกรธ นี้ ก็มีสติ
ก่อน แล้วก็มีความ บังคับคนให้ได้ แล้วก็ มีปัญญา มาฟาดฟันลงไปให้สิ้นไป
ให้สูญไป.

ที่นี้ คำว่า นิสสรณะ นี้กว้างมาก มันจะกินความไปถึง บัองกัน ปรับปรุง
เปลี่ยนแปลง แก้ไข อะไรก็ได้ ก็มีธรรมะชื่ออื่น ๆ โผล่ขึ้นมา.

เราก็ได้พูดมาถึง คำว่า สติ แล้วสตินี้มีความหมายกว้าง แล้วความหมาย
ใหญ่ของสติคือบัองกัน แล้วก็มีความที่คล้ายกัน แล้วก็มาช่วยสนับสนุนกัน เช่นคำ
ว่าสังวร. *สังวร*, *สังวร*. สังวรมีหลายชนิด สติสังวรนี้สำคัญที่สุด ให้ทุกคน
มีการสังวรด้วยสติ มีสติเป็นเครื่องสังวร.

สังวร ขจัดความโกรธ.

คำว่า สังวร นี้ก็มันมีความหมายคล้าย ๆ กันอีกแหละ ก็คือบัองกัน.
สังวร คือบัองกัน หรือแวดล้อมไว้ด้วยดี. สังวร. สังวรด้วยอะไร? ด้วยสติ,
เอาสติมาเป็นเครื่องแวดล้อมไว้ให้ดี ตลอดเวลาให้มีการสังวรด้วยสติ คือมีสติรู้สึก
ตัวอยู่ทุกอิริยาบถ ก็มีสติสังวร.

สังจายิชฐาน ขจัดความโกรธ.

ที่นี้ถ้าจะให้มันเข้มข้น ก็มีธรรมะชื่อว่า สังจายะ หรืออิฐฐานะ เรา
รวมเรียกกันในภาษาไทยว่า สังจายิชฐาน. สังจายิชฐาน หรือว่า สังจายิชฐาน
แล้วแต่จะเขียนชนิดไหน. สังจายิชฐานนี้ จะสร้าง ความเข้มข้นของสติ ของทมะ

ของอะไรก็ตาม ที่จำเป็นให้มันเข้มข้นขึ้นมา ก็คืออิฐฐานจิตให้มีสัจจะที่จะทำอย่างนั้น เป็นสัจจะตัวเดียวกับในมหาเวสศกรรม สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ. สัจจะตัวนั้นแหละ คือความจริงลงไปในเรื่องที่จะกระทำ, อิฐฐานะ แปลว่า ตั้งมั่น มีสัจจาธิฐาน ก็ตั้งจิตด้วยสัจจะมันลงไปในการที่จะทำ ในการที่จะประพฤติกการละข้อนี้.

จาคะ ขจัดความโกรธ.

ที่นี้ ไปไกลไปอีก ให้มันปลอดภัยอีก ก็จะต้องนึกถึงธรรมะอีกข้อหนึ่งที่มีประโยชน์มาก เรียกว่า จาคะ. จาคะ นี้แปลว่า สละ ตัวหนังสือแปลว่าสละ แต่เรารู้จักจาคะกันแต่ในเรื่องการให้ทาน. ที่จริง จาคะ นี้ในชั้นสูงหมายถึงสละกิเลสออกไป. กิเลสนี้จะเอาไปให้ใคร ใครมันจะเอา ไม่ใช่เหมือนเงินทองข้าวของ สละไปแล้วมันมีคนเดียว. ฉะนั้นจาคะในกรณีอย่างนี้ หมายถึงสละกิเลสตามโอกาสที่ต้องสละ; ถ้าปล่อยไว้มันก็กกดกัน ๆ อัดตัวหนักเข้า ๆ มันก็ทำลาย มันก็ระเบิด. ฉะนั้นจาคะนี้เหมือนกับรูรว หรือดินवालว ที่เขาทำไว้สำหรับรวได้โดยอัตโนมัติ อย่าให้มันถึงขนาดกดกัน.

ฝึกหัดสละนี้อยู่เสมอ อยู่เสมอ ให้อภัยอยู่เสมอ หรือว่าจะสละด้วยวิธีใดก็ตาม ทำอยู่เสมอ. แม้ที่สุดแก่จะให้ มีสติมีปัญญารู้สึกตัวอยู่เสมอ มันก็เหมือนกับว่าสละอยู่เสมอ. เป็กรูรวให้สิ่งเลวร้ายนี้รวไหลออกไปเรื่อย ๆ อยู่เสมอ ตั้งขันไม่ติดในสันดานของบุคคลนั้น. ฉะนั้น เราทุกคน จะต้องมีการจาคะ ในความหมายนี้อยู่ ยิ่งกว่าจาคะในความหมายที่ว่าเป็นให้ของ ให้อะไร. แล้วก็ทำอยู่ตลอดเวลา รูรวที่ระบายกิเลสออก ต้องทำอยู่ตลอดเวลา.

ถ้าฉลาดจริง จะทำได้ทุกเวลาจริงเหมือนกัน จะไปอ่านหนังสือพิมพ์ก็
เถอะ มันก็จะเหมือนกับจะมีรูรั่วให้กิเลสไหลออกไป, จะอ่านหนังสือเล่น ก็จะมี
รูรั่วให้เหมือนกัน ก็มันทำให้เกิดความรู้ชนิดที่ทำลายกิเลสชนิดนั้น นึกหนึ่งเสมอไป,
แล้วยิ่งไปนั่งภาวนากำหนดคัมมัฏฐานอะไรอยู่ มันก็ยิ่งเป็นรูรั่ว ที่ใหญ่ยิ่งขึ้นไปอีก,
ให้มันไหลรั่วไปเสียมากๆ ให้มันไม่เหลือค้างอยู่ได้. ให้มีชีวิตอยู่ด้วยการเปิดรู
รั่ว, ให้ความชั่วไหลออกไปจากสันดาน อยู่ทั้งวันทั้งคืน.

อนุสัยแห่งความโกรธที่สะสม.

สำหรับความโกรธนี้ เมื่อโกรธก็เรียกว่า ความโกรธ. แต่พอโกรธที่
หนึ่ง มันสร้างอะไรขึ้นมาอีกชนิดหนึ่ง เขาก็เรียกว่า อนุสัยแห่งความโกรธ. ชื่อ
เพราะละ ว่า "ปฏิฆานุสัย" ปฏิฆานุสัย! โกรธที่หนึ่งก็จะเพิ่มปฏิฆานุสัยให้ครั้งหนึ่งๆ
ก็หมายความว่า พอโกรธบ่อยเข้า มันก็คือชินในความโกรธมากเข้า. ความชิน
นั้นเรียกว่า อนุสัย แล้วพร้อมที่จะหลั่งออกมา เรียกว่า อาสวะ. อย่าเข้าใจว่า
โกรธที่หนึ่งแล้วก็แล้วไปนะ ถ้าอย่างนั้นจะโง่มากนะ. โกรธทุกทีจะเพิ่มอนุสัย
แห่งความโกรธ คือ ความเคยชินแห่งความโกรธนี้ ให้เข้มข้นเข้าทุกที; เพราะ
ฉะนั้น เราจะโกรธง่ายยิ่งขึ้นทุกที.

ฉะนั้นระวังอย่าให้โกรธ แล้วก็เป็นที่ที่สุด เหมือนกับไม่ให้อาหารแก่
กิเลสตัวนี้ ให้มันผอมตายเสียดีกว่า. ถ้าชอบโกรธหรือปล่อยให้ โกรธอย่างโง่ๆ ไม่มี
เหตุผลอยู่บ่อยๆ ทุกวันๆ มันก็แน่นอนหา อย่างที่จะได้ถอนไม่ได้ ยากที่จะได้ถอน
ได้. ฉะนั้นก็กลัวความโกรธ ว่ามันจะสร้างความเคยชินแห่งความโกรธ ให้เป็น
ความยุ่งยากลำบากแก่เรา.

ขอถือโอกาสพูดไปเสียเลยก็ได้ว่า เรื่องความรักอะไรอีกก็เหมือนกัน พอไปทำมันเข้าครั้งหนึ่ง มันจะสร้างอนุสัยแห่งสิ่งนั้นแหละเพิ่มขึ้น ๆ เรียกว่า ราคะ-
 อนุสัย. หรือว่าโง่ เข้าทีหนึ่ง มันจะเพิ่มอนุสัยแห่งความโง่ เรียกว่า อวิชชาอนุสัย
 เข้าทีหนึ่ง. ฉะนั้น สิ่งที่เรียกว่า “อนุสัย” นั้นเอง คือ สิ่งที่ทำให้ความลำบาก
 ให้แก่เรา คือเราไม่อยากจะโกรธ แต่มันก็โกรธเสียแล้ว เป็นสายฟ้าแลบ, เราไม่
 อยากจะไปรักมัน มันก็รักเสียแล้ว อย่างเป็นสายฟ้าแลบ. นี้เพราะสิ่งที่เรียกว่า
 อนุสัย นั้นเอง. เพราะฉะนั้นจะต้องนึกถึงข้อนี้ด้วยว่า จาคะ นี้ จะช่วยสละ เป็น
 รุขให้ร่วงออกไป ร่วงออกไป, ไม่ให้สะสมเป็นอนุสัยขึ้นมา, เราก็ฝึกที่จะไม่โกรธ
 อยู่เป็นประจำ.

หิริโอตตปปะ ขจัดความโกรธ.

ทีนี้เมื่อพูดแล้วก็พูดให้หมดเลย ว่ามันยังมีอุปกรณอื่นอีก ถ้ามีสติ-
 ปัญญาแล้ว จะตั้งธรรมะมาใช้ได้หมด; แต่ที่เราจะเอาเท่าที่ว่ามันเนื่อง ๆ กันอยู่
 ธรรมะเหล่านี้ก็เช่น หิริและ โอตตปปะ. หิริ—ความละอายแก่ใจของตัวเอง,
 โอตตปปะ—ความกลัวด้วยความรู้สึกผิดชอบของตนเอง. ถ้าหิริและโอตตปปะ
 มีในเรื่องนั้น ๆ แล้ว มันโกรธไม่ได้.

เที่ยววันพระเณรของเรามันหน้าค้ำนเกินไป มันโกรธใครแล้วมันไม่ละอาย
 แล้วมันไม่กลัวโทษของความโกรธ. ฉะนั้นขออย่าได้เป็นพระเณรที่หน้าค้ำน โดย
 เฉพาะที่บวชใหม่ชั่วหนึ่งพรรษา. ถ้าโกรธเข้าไปที่ จงเสียใจให้มาก จงละอายให้
 มาก จงกลัวให้มาก. นี้คือหิริและโอตตปปะ. อย่าเอาอย่างพระแก่ พระแก่มัน
 จะโกรธก็ช่างหัวมัน พระใหม่อย่าเอาอย่าง. จงเสียใจให้มาก ละอายให้มาก. ถ้า

ว่าโกรธเมื่อไร มันก็เป็นการสูญเสียความเป็นพระ ก็ไม่มีหิริและโอตตปปะ. ถ้ามีหิริและโอตตปปะมันโกรธไม่ได้.

ฉะนั้นจงสร้างฐานรากอันมั่นคง คือหิริและโอตตปปะ จะมีประโยชน์ทั่วไปในทุกกรณี เรื่องมีศีลมีอะไรต่างๆ อีกมากมาย จะมีรากฐานอยู่ที่หิริและโอตตปปะ : ละอายต่อความชั่วแก่ใจเอง, กลัวต่อความชั่วด้วยเหตุผลของตนเอง. นึกถึงหิริและโอตตปปะ ในฐานะที่เป็นพื้นฐาน เป็นรากฐานอยู่ตลอดเวลา ก็จะต้องกันความโกรธอย่างยิ่ง; แม้โกรธขึ้นมามันก็จะตั้ง แล้วมันก็จะสลัดออกไปทันทีได้.

กัมมัตสกตาญาณ ขจัดความโกรธ.

ที่สิ่งที่จะต้องนึกถึงต่อไปอีก ก็คือ ธรรมะ เช่น กัมมัตสกตา. กัมมัตสกตา—ความที่สัตว์มีผลกรรมเป็นของตน, ทำกรรมใดไว้จักได้รับผลแห่งกรรมนั้น. บทอภิณหปัจเจกชนม์ ที่พวกคุณก็สวดอยู่เกือบจะทุกเย็นนั้นแหละ เรียก กัมมัตสกตา—ความจริงที่ว่า สัตว์จะต้องมีผล แห่งกรรมเป็นของตน. พอเรานึกถึงข้อนี้ ก็จะนึกได้ต่อไปว่า ความโกรธก็เป็นกรรมอันหนึ่ง แล้วเราจะต้องได้รับผลแห่งกรรมนี้เป็นแน่นอน มันก็ทำให้กลัว มันก็ช่วยให้มีหิริโอตตปปะได้.

มรณานุสติ ขจัดความโกรธ.

ที่นี้จะต้องไปนึกถึงความตาย เรียกว่า มรณสติ มรณานุสติ แล้วแต่จะเรียก. เจียนนี้คนทั้งโลกมันลืมตาย มันไม่มีความหมายในความตาย คือมันลืมตาย มันจึงทำอะไรเร็วๆ ด้วยกันทั้งโลก; ถ้ามันนึกถึงข้อที่ว่า ไม่เท่าไรจะต้อง

ตายแล้ว มันก็จะไม่ทำอย่างที่กำลังทำอยู่ในทางผิด ๆ. การระลึกถึงความตายนี้ มันช่วยในข้อที่ให้เสียสละบางอย่าง ให้อินยอมบางอย่าง ให้อะไรบางอย่าง ได้ง่าย. คนโง่เท่านั้น ที่ว่านึกถึงความตายแล้วก็ท้อแท้ ทำอะไรไม่ได้.

ผมเคยสอบตัวเองดูเสมอ ว่าเมื่อนึกถึงความตายที่กำลังใกล้เข้ามา มัน เป็นอย่างไร? มันก็ไม่ได้ทำให้ท้อแท้ แล้วมันอาจจะทำอะไรให้เสร็จเสียเร็ว ๆ. หรืออย่างดีที่สุด อย่างน้อยที่สุด มันก็จะปรับปรุงการทำงาน ที่ว่ามันยังอยู่มากให้มัน เหลือน้อยให้พอก็คือกับความตาย, ไม่ได้มีความท้อแท้ว่า อีกไม่กี่ปีจะตาย แล้วก็ไม่ได้ทำอะไร, นอนสบายดีกว่า.

เพราะฉะนั้น อาจจะบังคับให้เราทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์ ไปจนวินาทีสุดท้ายก็ได้; เมื่อมันมีความรู้สึกอย่างนี้ หรือปลงใจลงไปอย่างนี้ มันก็แสวงหา โอกาส หาช่องทาง ที่จะทำประโยชน์แก่โลก หรือแก่ส่วนรวม กระทั่งวินาทีสุดท้าย หรือกระทั่งคำพูดคำสุดท้ายที่จะพูดได้, หรือว่าด้วยกิริยาอาการที่ดีที่สุด คือตายให้ ดีที่สุดให้เขาดู แล้วก็ มีประโยชน์แก่คนเหล่านั้นที่ได้เห็น นี้ก็เรียกว่าทำประโยชน์ ถึงวินาทีสุดท้ายก็ได้.

นี่การระลึกถึงความตายมันต้องเป็นอย่างนี้ จึงจะถูกตั้งตามแบบฉบับ ถ้าระลึกถูกต้องอย่างนี้ จะป้องกันความโกรธได้อย่างมากศาล.

อัปป์มัญญาเมตตา ขจัดความโกรธ.

ที่นั่นสุดท้ายที่ควรจะพูดถึงอีกอย่างหนึ่งก็คือ ธรรมะ ที่เรียกชื่อว่า อัปป์มัญญาเมตตา. เมตตา แปลว่าเมตตา คือ ความเป็นมิตร ความหวังดี

อัปป์มัญญา—ไม่มีประมาณ ไม่มีขอบเขต ไม่มีประมาณ. ความรักความเมตตา
ที่ไม่มีขอบเขต ไม่มีประมาณ.

คำนี้เป็นคำเก่า ก่อนพระพุทธเจ้า ก่อนพุทธกาล เป็นใจความสำคัญของ
นักบวชทั้งหลาย ที่ออกจากบ้านเรือนไปบวช จะมีธรรมะข้อนี้เป็นธรรมทั้งหมด
แม้ว่าเขาจะไม่รู้เรื่องมรรค ผล นิพพาน อะไรกันก่อน ในสมัยโน้นนะ ก็มีอันนี้ ที่
ว่าตายแล้วจะได้ไปพรหมโลกนั้นแหละ. ออกจากบ้านเรือน ไปอยู่ในป่าในดง,
พิจารณาอยู่แต่ความที่สัตว์ทั้งหลายควรจะมีเมตตาต่อกัน กระทั่งจิตเมตตาต่อสัตว์
ทั้งหลายแล้วกระทำความดี. ฉะนั้นจึงไม่เบียดเบียนสิ่งที่มีชีวิต ทั้งจิตเมตตาอยู่
ตลอดเวลา ตายแล้วไปพรหมโลก ถือว่าที่นั่นเป็น นิพพาน สำหรับคนที่ถือลัทธิ
อย่างนั้น.

ที่นั่นนี้เราก็คือศึกษาทุก ๆ อย่างมากพอแล้ว มันควรจะสรุปกันได้เอง
สักทีหนึ่งว่า มันไม่มีอะไรดีกว่าที่เราจะรักกัน คือดีกว่าที่จะเกลียดกัน ดีกว่าที่จะ
ไม่รักกัน หรือเฉย ๆ ต่อกัน.

ในโลกนี้กำลังขาดเมตตาอย่างยิ่ง แล้วกลับคิดถึงเรื่องของเมตตา.
การศึกษาแผนใหม่ที่เขาก้าวหน้าในเรื่องทางวัตถุ ก็หลงวัตถุ เป็นทาสวัตถุ ยากที่
จะเกิดความรู้สึกเมตตาตามแบบโบราณเด็กกำพร้า ซึ่งเมตตาไม่มีขอบเขต : มี
บทเรียนสำหรับฝึกเมตตาไปตั้งแต่ว่า ไม่ตบยุง ไม่ฆ่ามด ไม่อะไรทำนองนี้ นี่มัน
เป็นรากฐานของเมตตา แล้วก็เรื่อย ๆ ไป.

ถ้ามัน ฆ่ายุงไม่ได้ มันก็ฆ่าคนไม่ได้ มันเป็นอย่างนี้. เคียววันเมื่อ
ฆ่ามด ฆ่ายุง ฆ่าปลา ฆ่าปู อะไรอย่างนี้ไม่มีความหมาย มันก็ฆ่าคนได้โดยไม่รู้สึก

หรือฆ่าคนได้โดยง่ายยิ่งขึ้นไปตามลำดับ แล้วมันจะทิ้งลูกระเบิด ชนิดที่ลงมาแล้ว ฆ่าคนที่เกี่ยวเป็นแสน ๆ ได้โดยไม่มี ความหมายอะไร แล้วก็หวังพึ่งสิ่งเหล่านี้ ก็ สร้างสมกันแต่สิ่งเหล่านี้ สิ่ง ที่เรียกว่าเมตตามันก็ไม่ได้อยู่ในโลกปัจจุบันนี้.

ทีนี้เรามาพูดถึงเมตตา เขาก็จะหัวเราะ, ยิ่งพูดว่าไม่มีขอบเขตด้วยแล้ว เขาก็ยิ่งหัวเราะใส่หน้าเรา; แต่เมื่อพูดถึงธรรมะแล้วมันก็เป็นอย่างอื่นไม่ได้. ธรรมะที่จะช่วยโลกให้รอดได้คือเมตตา ไม่ใช่ความเห็นแก่ตัว แล้วทำลาย ผู้อื่นโดยไม่รับผิดชอบอะไร.

นี่มันพอกันที สำหรับเรื่องสร้างยังฉาง สำหรับเก็บความโกรธ ด้วย ธรรมะเหล่านี้ เริ่มมาแต่ขันธ์ แล้วก็มี ทมะ ปิณญา สติ สังวร สัจจาธิษฐาน จาคะ หิริโอตตปปะ กัมมัสสกะตา มรณัสสติ อปัปมัญญาเมตตา อยู่รั้งท้าย.

ธรรมะกลุ่มนี้ ผมจัดขึ้นเอง อย่าไปหาไม่พบคอกในตำราเรียนอะไรที่ ไท. แม้จัดขึ้นเองมันก็ไม่ทิ้งหลักที่มันมีอยู่ เพียงแต่มาทำให้มันเห็นง่ายขึ้น จัดเป็นกลุ่มขึ้นมาอย่างนี้ สำหรับจะเก็บความโกรธ ไม่ให้ออกมาอาละวาด ทำ อันตรายตนเองและผู้อื่น แล้วก็ไม่ให้อาหารมันกิน แล้วมันก็ค่อย ๆ เน่า สูญสิ้นไป เรียกว่า เก็บความโกรธไว้ในยังฉาง เพราะว่าความโกรธมันยังมี แต่ไม่ให้มัน ออกมาอาละวาด จนกว่ามันจะหมดสิ้นไป ด้วยการหมกเหมกหมกบัจฉัยของมัน.

สร้างยังฉางเสียแต่ขณะที่ยังบวช.

ขอให้พยายามชิมชีวิตที่เย็น ในขณะที่บวช เพราะไม่มีความโกรธนี้ให้ มาก ๆ แล้วมันจะชอบความเย็น ชอบรสของความเย็น เพราะไม่มีไฟคือ ความ

โกรธ มันก็เป็นการสร้างนิสัยใหม่ที่ตรงกันข้าม เพื่อจะไม่ให้โกรธ. แม้ออกไปเป็นฆราวาสอีก ก็คงจะมีความโกรธน้อย หรือโกรธยากยิ่งกว่าที่เป็นมาแล้ว. ถ้าบวชจริง มันก็คือการเก็บความโกรธไว้ในยุงฉางหมคจริงเหมือนกัน พร้อมกันนั้นก็ได้ชิมรสแห่งธรรมะ ของการที่เก็บความโกรธใส่ยุงเสียหมด ฉะนั้นพาทิศตัวไปในที่ทุกหนทุกแห่ง มันเป็นพรหมโลกอยู่ตลอดเวลา. ถ้าเราไม่โกรธอยู่ตลอดเวลา โศ เราก็เป็นพรหมอยู่ตลอดเวลา.

นี่ออกไปเป็นพ่อบ้านที่ดี สมตามคำที่กล่าวไว้ในพระบาลีว่า *พฺรหฺมาติ มาตาปิตโร* — บิดามารดาเป็นพรหมในบ้านเรือน จะสำเร็จได้ด้วยการที่ไม่โกรธ นอกจากนั้นจะทำให้คนในครอบครัวไม่โกรธ โกรธน้อยลง ผู้อยู่ได้บังคับบัญชาก็จะโกรธน้อยลง ก็มีประโยชน์สุขแก่กันและกัน โดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้าง แก่ทุกคนที่เป็นมนุษย์. แล้วจะมีประโยชน์ลงไปถึงสัตว์เดรัจฉาน สุนัขและแมวก็ไม่ค่อยถูกตีด้วยโตโงจานแก้วน้ำ ก็จะไม่ถูกฟาดถูกพัดให้แตกกระจาย โดยที่มันไม่มีความผิด, แก่คนบ้าด้วยความโกรธมันก็ทำได้. ถ้ามันไม่มีความโกรธแล้ว ก็จะร่วมเย็นลงไปถึงแม้แต่สิ่งของที่ไม่มีชีวิตวิญญูณ; พุศฺโคโดยอุปมา ก็อย่างนี้.

ถ้าว่าไม่มีความโกรธจริง ตามหลักของธรรมะที่กล่าวแล้ว มันก็มีกิเลสอื่น ๆ ลดน้อยลงไปตาม ตามสัจตามส่วน เพราะมันเนื่องกัน. กิเลสทั้งหลายมันเนื่องกันเราบังคับกับกิเลสตัวนี้ มันกระเทือนถึงกิเลสตัวโน้น. ถ้าตั้งหน้าตั้งตาบังคับกับความโกรธให้ไค้จริงอย่างนี้ ก็เป็นพระอนาคามีได้ แม้ในบ้านเรือน ในเพศฆราวาส.

ถ้ายังไม่ทราบก็ทราบเสียเลยว่า เขาบัญญัติอริยบุคคลชั้น พระอนาคามี
มิได้แม้ในบ้านเรือน ที่เป็นฆราวาส แต่ไม่มีการบริโภคคาม หรือความโกรธ อะไร,
คือ มันตัดเรื่องโกรธเรื่องกามได้ แม้ยังอยู่ในเพศฆราวาส บ้านเรือน เลี้ยงบิดา
มารดาอะไรก็ได้, มันมีผลทำให้เป็นอนาคามีได้ในบ้านเรือน. นี่ความไม่โกรธ
มันเป็นอย่างนี้ แล้วก็บ้านเรือนที่สงบเย็น เหลือที่จะพรรณนา. ถ้าบ้านเรือน
โต ครอบครัวยิ่งโต พ่อบ้านเป็นอนาคามีแล้ว มันจะเป็นครอบครัวที่เยือกเย็นเหลือ
ที่จะกล่าวได้.

ฉะนั้นขอให้สนใจในเรื่องควบคุมความโกรธ เก็บความโกรธ ทำลาย
ความโกรธ ในระหว่างที่บวชนี้ให้มาก ๆ แล้วสึกออกไป ก็ขอให้ได้รับประโยชน์
มากที่สุดเท่าที่จะมากได้.

การบรรยายในวันนี้ก็เกินเวลาแล้ว ขอยุติไว้ที.

การอยู่อย่างลดหัวลดหาง.

ท่านที่เป็นราชภักดิ์ ผู้ลาบวชทั้งหลาย,

ในการบรรยายครั้งที่ ๘ นี้ ผมจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า การอยู่อย่างลดหัวลดหาง. ทั้งหมดนี้ก็จะเห็นได้ว่า เป็นการกล่าวไปตามลำดับหัวข้อย่อยๆ ที่ได้ออกไปแล้วในการบรรยายครั้งที่ ๑ เราจะทำอย่างนี้ กันไปก่อน จนกว่าจะเปลี่ยนเป็นแนวอื่นเมื่อถึงเวลาอันสมควร.

[ปรารภและทบทวน.]

หัวข้อสำหรับการ บรรยายทุกครั้ง จะเน้นถึงการที่มาบวชเป็นบรรพชิต หรือเป็นอนาคาริก แล้วก็ได้ชิมลองรสของธรรมะในแง่ต่างๆ กัน, เพื่อให้รู้จักสิ่งนั้นๆ ดี, ให้รู้จักธรรมะนั้นๆ ดี, หน้าที่ถึงขนาดที่จะติดตัวเอาไปใช้ แม้ในเมื่อละจากเพศภิกษุแล้ว ไปอยู่ในครอบครัว หรืออย่างเพศฆราวาส ก็ยังเป็นประโยชน์ได้อย่างยิ่งอยู่นั่นเอง ที่จริงมันอาจจะเป็นเรื่องที่มีอยู่ก่อนแล้ว แต่ยังไม่เข้มงวดพอ,

ไม่ชัดเจนพอ, หรือยิ่งกว่านั้น มันอาจจะมีอยู่ในแบบเรียนบทเรียน ที่เราเคยเรียนกันมาแล้ว ในฐานะที่เป็นนักเรียนเล็กๆ ด้วยซ้ำไป; แต่ก็ยังไม่ชัดเจนพอทีเดียวที่เราเรียนอย่างผู้ใหญ่ แล้วก็เรียนพร้อมกันไปทั้งด้านร่างกายและด้านจิตใจตามแนวของพุทธศาสนา ที่มีอยู่อย่างละเอียดลึกซึ้ง. แค่ขอให้รู้ไว้ว่า ไม่ใช่มีอยู่ในฐานะเป็นจิตวิทยา หรือแม่แต่ปรัชญา เป็นต้น, แต่มีอยู่อย่างหลักของศีลธรรมในศาสนา, และเมื่อปฏิบัติได้สูงขึ้นไป ก็เป็นตัวศาสนาเสียเอง.

ที่นี้เราก็คงจะประหลาดใจในข้อที่ว่า หลักธรรมะในพระศาสนาเพื่อการบรรลุมรรค ผล นิพพาน นั้น มันก็มาเป็นหลักธรรมะอันเดียวกัน กับที่ฆราวาสจะมีในบ้านเรือน น้อยากจะให้มองไปในแง่ที่ว่า, แม้ *การเป็นฆราวาสครองเรือน* ก็เป็นการขยับเขยื้อนไปตามแนวทางของพระนิพพานด้วยเหมือนกัน; แต่มันเนื่องจากคนเขาไม่รู้, บางคนเขาไม่อยากจะรู้เพราะเขาเห็นว่ามันเป็นข้าศึกแก่กัน, จะต้องเรียกว่าเป็นคนที่ไม่มากไปสักหน่อย. ก็ละทิ้งสิ่งที่จะควรจะได้โดยไม่ต้องลงทุนอะไร; แล้วสิ่งที่มันจะเป็นประโยชน์มากที่สุดกว่าที่ตัวปรารถนาก็หาไม่รู้, แล้วมันก็ไม่ต้องลงทุนอะไร หรือลำบากยากเย็นอะไร ให้มากไปกว่า กระทำสิ่งที่กำลังทำอยู่นั้นแหละให้มันดี ๆ.

เราก็ไล่ดูกันตามหัวข้อ, ทบทวนความจำอีกเล็กน้อย ข้อที่ว่า *ปรทัตตูปชีวี* ทำไมไม่เน่กถึงเมื่อเป็นลูกอ่อนนอนเบาะเล่า; ก็พ่อแม่คลอดมาเลี้ยงมา อยู่กับการเลี้ยงของพ่อแม่ทั้งนั้น จึงรอดชีวิตมาได้, แต่เดี๋ยวนี้เรามาได้ถึงเรื่องที่ใหญ่กว่านั้น, อยากจะให้มีความรู้สึก และความยึดถือหลักธรรมะในข้อนี้ให้มันเป็นประโยชน์แก่สังคม คือ กว้างออกไป. ให้ทุกคนยอมรับว่าเราจะต้องอาศัยกันและกัน. นี้ผมถือว่าเป็นรากฐานอันแท้จริง ของอุคคคติที่เรียกกันว่า สังคมนิยม; แต่ว่ามัน

เป็นสังคมนิยมที่ถูกต้องของธรรมชาติและตามหลักของศาสนา มันจึงจริงจึงมั่นคง และเป็นไปเพื่อสันติภาพได้จริง.

ข้อถัดมาที่ว่า อยู่ต่ำๆ แล้วทำสูงๆ นี้ ก็เป็นเรื่องเศรษฐกิจทางวิญญาน; แม้เศรษฐกิจธรรมคาสัมมัตถ์มันก็มีหลักอย่างนี้ ลงทุนน้อยได้กำไรมาก. ถ้าเราจะถือว่าเป็นเศรษฐกิจของธรรมชาติ ก็ยิ่งดี เพราะมันจริงอย่างนั้น. ข้าวเปลือกเม็ดหนึ่งเพาะลงไป มันงอกเป็นต้นข้าวขึ้นมา มันได้อีกก็สิบเม็ดอีกก็ร้อยเม็ด; มันเหมือนกับว่าธรรมชาติมันทำการค้าหรือทำกำไร, ลงทุนน้อยได้ผลมาก. การที่กินอยู่ต่ำๆ มันลงทุนน้อย มันก็ได้ผลมากหรือสูง; ถ้าไปกินอยู่สูงมันก็บ้าเสียก่อน, หรือมันกลายเป็นว่าเอาการกินอยู่มาเป็นผลที่พึงปรารถนาเสียโดยไม่ได้คิดไว้ที่เรายืนมันอยู่เพื่อทำอะไรสักอย่างหนึ่ง. ฉะนั้นคนพวกนั้นก็เกิดมาเพื่อกินเท่านั้นเอง; ก็ได้กินไป, เป็นยอดสุดของความปรารถนา อีกคนหนึ่งมันกินแต่เพียงเพื่ออยู่ แล้วมันจะทำอะไรอีกอย่างต่างหาก เพราะฉะนั้นจึงดีกว่าหรือสูงกว่า.

ที่นี้ข้อถัดไปว่าเป็นมุนี หรือมีความเป็นมุนีอยู่ในความเป็นมนุษย์. มุนีกับมนุษย์นี้มันเป็นรากศัพท์อันเดียวกัน, ก็รู้จนแก่กับปัญหาได้ทุกปัญหา. การครองเรือนนั้นมันมีปัญหาหนักนับไม่ไหว, โดยปลัดภัยมันกระจายกันออกไป; ฉะนั้นควรจะเป็นผู้มีความรู้ที่เรียกว่าพอตัว, ในทุกแง่ทุกมุม, ในทุกระดับ หรือทุกๆ ขนาดของปัญหา; มันก็จะเป็นฆราวาสที่น่าดู. แม้ในทางธรรมะด้านจิตใจ ก็ยังเป็นฆราวาสที่น่าดู; มีคนรู้สึกและพูดกันอยู่บ่อยๆ ว่า ฆราวาสบางคนที่อยู่ที่บ้านเรือน ดูๆ มันช่างมีลักษณะแห่งพระอรหันต์ มากกว่าพระที่วัดบางองค์เสียอีก. ผมก็ได้ยินมาเอง, ก็ได้สังเกตเห็นเอง; เพราะความรอบรู้, เพราะความดำรงชีวิต

อยู่, อย่างถูกต้องตามหลักของมุนีมีความรู้ มันก็มีความมั่งคั่งอยู่ในบุคคลแบบนั้น ทั้งด้านวัตถุสิ่งของ, ร่างกาย, จิตใจ, วิญญาณ อะไรต่างๆ.

ที่ว่า เป็นเกลอกับธรรมชาติ ต้องไปศึกษาให้ดี. ถ้าเข้าใจคำว่า ธรรมชาติผิดหรือแคบก็จะไม่เข้าใจข้อนี้. ให้รู้ไว้เป็นหลักคร่าวๆ ว่า ถ้าทั้งธรรมชาติ ไกลเท่าไรก็ยิ่งยุ่งมากเท่านั้น, แล้วไม่ตรงตามความจริงของธรรมชาติ, แล้วไม่มีอะไร ที่มีใช้ธรรมชาติ. ฉะนั้นเราจึงต้องรู้จักมันให้ดี, เสาะคบกันอย่างใกล้ชิดสนิทสนม เรียกว่าเป็นเกลอกับธรรมชาติ.

ที่นี้ก็มาถึงข้อ สร้างยุ่งใส่ความโกรธ ความขัดใจ, ใช้คำว่า ยุ่ง เพราะว่ามันเป็นเรื่องมาก เรื่องใหญ่. การมีชีวิตอยู่, มันมีสิ่งที่ทำให้ขัดใจคือไม่ได้ อย่างใจมันมาก. ขอให้สังเกตดูตนเองก็แล้วกัน, การมีชีวิตอยู่ มันจะพบกับ ความไม่ได้้อย่างใจ มากกว่าที่ได้้อย่างใจ; ก็มันเป็นอย่างนั้นเอง. ที่มันมากกว่านั้นก็คือว่า, คนนั้นมันโง่เกินไป ที่จะเอาให้ได้้อย่างใจไปเสียหมดทุกอย่าง เกินกว่าที่ควรจะเอา; ถ้าอย่างนั้นแล้ว มันก็ยังมีไม่ได้้อย่างใจ เพิ่มขึ้นอีก, เพิ่มจำนวนและปริมาณขึ้นอีก, มันจึงเต็มไปด้วยความไม่ได้้อย่างใจ แล้วก็ โกรธ, นี่จึงต้องสร้างยุ่งฉางใส่ความโกรธ, เก็บความโกรธ; เพราะว่าให้ความโกรธ แสลงตัวออกมาอันมันเป็นอันตราย.

[เริ่มการบรรยายครั้งใหม่.]

ที่นี้ก็มาถึงวันนี้, ที่ว่าอยู่อย่างลดห้วง. ในการเป็นนักบวชนี้ ถ้าเป็นนักบวชที่แท้จริง, มันก็อย่างนั้น, มันก็อย่างนั้นจริงเหมือนกัน. ไปศึกษา เรื่องพระอรหันต์ดู ท่านจะอยู่อย่างไม่มีการยกห้วง. ผมก็พยายามสังเกตดูอยู่

แง่หนึ่งเหมือนกันว่า เมื่อเราเป็นฝ่ายถูกแล้วเขามาหาว่าเป็นฝ่ายผิด จะยอมไหม ? สักเกตดูในเรื่องของพระอรหันต์ทั้งหลาย มันไม่มี, ไม่มีที่จะไม่ยอม, ยอมกระทั่งจะต้องเสียชีวิตก็ได้, เพื่อไม่ให้มันเกิดเรื่องขึ้นมา, แล้วการที่ยอมมันมีขอบเขตกว้างขวางถึงกับว่าช่วยเหลือผู้อื่น เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น อีกชั้นหนึ่ง; เพียงแต่ไม่ให้เกิดเรื่องขึ้นมามันก็ไม่เท่าไร.

ในภาษาไทยเรา ก็มีคำพูดสำหรับหลักธรรมข้อนี้อยู่แล้วว่า ความอ่อนน้อมถ่อมตัว; ทุกคนก็เคยได้ยินได้ฟัง แล้วก็สรรเสริญกันอยู่ทั่วไปหมด, ทุกชาติทุกภาษา ทุกสาขาแห่งวัฒนธรรม ทุกยุคทุกสมัย สรรเสริญความอ่อนน้อมถ่อมตัว ก็คือไม่ยกหูชูหาง, นั่นมันอยู่ในรูปของศีลธรรมก็มี, โดยเฉพาะที่เรากำลังกล่าวนี้ ก็หมายถึงรูปของศีลธรรม. ถ้ามันถึงขนาดที่เป็นปรมาัตถธรรม เพราะอำนาจของความสิ้นกิเลสแล้ว มันก็เกือบจะไม่ต้องพูด, ก็มันไม่ยกเสียเอง, ไม่ยกหูชูหางอะไรเสียเอง. ที่ยังต้องพูด ก็เพราะมันยังมีปัญหา คือสำหรับพวกที่มีกิเลสสำหรับจะยกหูชูหาง. ฉะนั้น คำที่เรียกว่าอ่อนน้อมถ่อมตัวนี้ มี ๒ ชั้น, มีความหมาย ๒ ชั้น; อย่างที่ว่า เป็นเรื่องของศีลธรรมที่ต้องประพฤติ หรือบังคับให้ประพฤติ, เป็นเรื่องของปรมาัตถธรรม ทำลายกิเลสแล้วมันก็หมดไปเอง.

ยกหูชูหาง, บาลีคือมานะ.

เราพิจารณาคูสิ่งที่เรียกว่ายกหูชูหาง ก่อน. ในบาลี เขามีเรียกว่า
มานะ โดยทั่วไปเรียกว่า *มานะ* ในความหมายที่กว้างที่สุด; ถึงในภาษาไทย

ก็ใช้คำว่ามานะที่ปฏิฐาน. แต่ที่แท้คือ มานะ. มันมีมานะจึงยกห้วยยกทาง, แต่คำว่า มานะ นี้ยังต้องพิจารณากันต่อไปอีก; เพราะว่า มีบางแง่ที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์ได้, บางแง่นี้เป็นโทษ หรือเป็นอันตรายโดยส่วนเดียว.

คำในภาษาธรรมะชั้นสูง หรือในภาษาปรัชญา, ของชาวอินเดีย ก็เรียกตรงกันเรียกว่า *อหังการ มมังการ*; *อหังการ* แปลว่า *ทำความรู้สึกว่าตัวเรา*, *มมังการ* *ทำความรู้สึกว่าของเรา*; โดยปรกติ ๒ อย่างนี้แสดงออกมาเป็นรูปของมานะ เป็นนามธรรม มองไม่เห็น; จะมองเห็นต่อเมื่อมันแสดงออกมาทางกายทางวาจา ทางรูปธรรม, เป็นอหังการ มมังการ, ที่เห็นชัดเป็นตัวกู—เป็นของกู, ตอนนั้นมันจึงจะมีกิเลสที่เนื่องๆกัน คือไม่ยอมหรืออะไรต่างๆ กระทั่งว่าเมื่อใดอย่างใจก็ยกห้วยยกทาง.

คำต่อไปอีกก็มีว่า *มานานุสัย—อนุสัยคือมานะ*; นี้คือความเคยชินแห่งมานะ, เราแสดงมานะยกห้วยยกทางออกมาที่หนึ่ง นั้นก็เรียกว่า มานะ; ที่นี้ความเคยชินของความเป็นอย่างนั้น ก็เรียกว่า *มานะอนุสัย*, *มานะอนุสัย* เรียกต่อให้มันสนิทกันก็เรียกว่า *มานานุสัย*, แล้วส่วนลึกที่สุด นิยมเรียกว่า *อัสมีมานะ*; อย่าง *พระพุทธรักษาที่ว่า ละอัสมีมานะเสียได้เป็นสุขอย่างยิ่ง*, ในบทสวดมนต์แปลก็มีสวดอยู่ *มานะ อหังการ มมังการ มานานุสัย อัสมีมานะ*.

กิเลสที่เราได้ยินกันอยู่บ่อยๆ มักจะได้ยินแต่เพียงสาม คือ รากะ โทสะ โมหะ; แต่ว่าในบาลี *บางแห่งเอามานะเข้ามา* ใส่อีกอย่างหนึ่ง ในชุดสามนี้กลายเป็นสี่ *ราโค โทโส มาโน โมโห*, มันอาจจะแยกออกมาได้จริง. ลองพิจารณาดู รากะ มันรักมันจะเอา, โทสะ มันเกลียดมันโกรธมันไม่เอา, โมหะ มันสงสัยมันหลง

มันไม่รู้ว่าจะเอาหรือไม่เอา, ส่วน *ตัวมานะ* นี้ มีอาการไม่เหมือนกับ รากะ โทสะ โมหะ, มันเอามาใส่ได้ และก็จะใส่ในฐานะเป็นรากฐานของ ๓ อย่างนั้น ; เพราะมีมานะ มันจึงมีความสำคัญว่าตัวเรา, แล้วความโลภ ความโกรธ ความหลง ก็เกิดได้ง่าย. นี่จึงเป็นคำใหม่ซึ่งไม่ค่อยได้ยิน, ได้ยินกันแต่ รากะ โทสะ โมหะ ; จึงขอฝากคำว่า มานะเข้าไว้ด้วย. ในบาลีก็มีเหมือนกัน ที่รวมเอามานะเข้าไว้ใน ๓ อย่าง.

นี่มีความสำคัญด้วยอำนาจของอวิชา; นี่ขอให้จำคำว่า สำคัญไว้ด้วย, คือ สำคัญมันหมาย. ถ้าใช้คำว่า สำคัญ หรือ สำคัญมันหมายแล้ว ไม่มีทางที่จะถูกต้อง, คือมันทำไปด้วยอำนาจของอวิชา. ถ้าเรารู้สึกหรือรู้จักหรือจักมันไว้ในลักษณะอย่างไร อย่างนั้นเขาไม่เรียกว่าความสำคัญ, เขาเรียกว่าความรู้ ที่มาจากวิชา. ฉะนั้นการที่สำคัญเอาด้วยมานะ จะผิดทั้งนั้น; สำคัญว่าตัวว่าตน, ว่าสุขว่าทุกข์, ว่าดีว่างาม, ว่าสวย เป็นความสำคัญที่ผิดทั้งนั้น, เป็นความรู้ที่ผิดอย่างรุนแรง, แต่ถ้าเรารู้ด้วยวิชา มันก็รู้เหมือนกันแหละ, รู้ว่าอะไรเป็นอะไร; เช่น สวยกว่าสวย, บัญญัติว่าสวย, ไม่สวยก็บัญญัติว่าไม่สวย, สุขกว่าสุข, ทุกข์ว่าทุกข์, นี่มันก็รู้ออกมาในรูปที่มีความหมายเหมือนกัน ๆ แต่โดยอาการที่ต่างกัน, ถ้ารู้ด้วยความมันหมายอย่างนี้เรียกว่าความสำคัญในที่นี้.

ฉะนั้น คำว่า มานะ ก็ต้องเป็นการสำคัญ. รู้ด้วยความสำคัญผิดของอวิชา, ฉะนั้นจึงเกิดเป็นผลต่างกัน, คือ ถ้ารู้ด้วยวิชา ไม่มีการยกหูยกหาง ถ้ามันรู้ด้วยอวิชา มันก็มีส่วนที่จะยกหูยกหาง, แล้วมันกลอดอะไรอื่น ๆ ตามมาเป็นอันมาก; เช่น ความโอ้อวด, การพูดพาล่าม อย่างนี้เป็นต้น, ตามมา. เกียวนี้เรา สมมุติเรียกกันง่าย ๆ ในที่นี้ว่า ยกหูชูหาง; จะยกด้วยวาจา หรือจะยกด้วยกิริยา, หรือจะยกด้วยการแสดงอย่างอื่น มันก็เป็นผลของสิ่งที่เรียกว่า มานะ นี้ทั้งนั้น.

สัญชาตญาณมีส่วนส่งเสริม.

ที่นี่ยากจะให้พิจารณาต่อไป ในทางที่มัน เกี่ยวกับสัญชาตญาณ ตอน
นี้ขอแทรกเป็นพิเศษว่า, *เรื่องธรรมะมันหลักที่พาดพิงไปถึงเรื่องสัญชาตญาณ*
ทั้งนี้; ความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความโง่ ความหลง
อะไรต่างๆ มันก็คือ อาการแห่งสัญชาตญาณ ที่มันแสดงออกมา. ที่นี้ สัญชาต-
ญาณนั้นมันก็มีปัญหา ในข้อที่ว่ามันเป็นของผิดหรือของถูก, ควรละเสีย หรือ
ควรเอาไว้, หรือควรส่งเสริม.

เมื่อเราสังเกตดู ศึกษา ดู ตามหลักของพุทธศาสนา บางอย่างมันจะ
ไปตัดขาด, บางอย่าง มันก็ ส่งเสริม โดยการเปลี่ยนกระแสไปในทางที่ถูกต้อง,
หรือควบคุมให้เป็นไปในทางที่ถูกต้อง; แต่ว่า ส่วนใหญ่ ทั้งหมดมัน จะต้องละ;
เพราะว่าสัญชาตญาณนี้ มันเป็นมาด้วยอำนาจของสภาพที่ยังขาดความรู้อัน
แท้จริง, ซึ่งจะเรียกว่าอวิชชาก็ได้; แต่เป็นอวิชชาในอีกความหมายหนึ่ง, คือ
การขาดความรู้ตามปกติธรรมดาตามธรรมชาติ, ปราศจากความรู้ย่างนั้นก็เรียกว่า
อวิชชาเหมือนกัน จนเราอาจจะพูดได้ว่า ในสิ่งที่ไม่มีความรู้สักเช่น ก้อนหิน ก้อน
ดิน ท่อนไม้ ก็ต้องเรียกว่ามันไม่มีความรู้, มันมีอวิชชาอยู่ในนั้นได้เหมือนกัน,
ในเมื่อถือเอาความหมายแห่งอวิชชาอย่างนี้. แต่ในทางพระพุทธศาสนา หรือ
ในพระบาลีนั้น *ความไม่รู้ในที่นี้เขาหมายถึง ไม่รู้อันถูกต้อง เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ,*
โดยเฉพาะเรื่องความดับทุกข์.

ที่นี้ โดยสัญชาตญาณ มันก็เกิดความรู้สึกที่เป็นตัวเราอยู่เป็นพื้นฐาน;
ความรู้สึกว่า ต้องเรา ต้องเป็นเรา เป็นสัญชาตญาณพื้นฐาน, มันจึงจะมีสัญชาตญาณ

ที่อยากมีชีวิตอยู่; ในเมื่ออยากมีชีวิตอยู่ มันก็ต้องมีสัญชาตญาณที่จะหาอาหาร หรือจะสืบพันธุ์, หรือจะต่อสู้, จึงเกิดมีสัญชาตญาณอีกมากมาย ล้วนแต่เป็นความจำเป็น ที่จะให้ชีวิตมันรอดอยู่ได้ทั้งนั้น. มันก็มีปัญหาอยู่ว่า มันจะเกินไปหรือยังขาดอยู่.

นี่เรามักจะส่งเสริมไปในทางผิดๆ; อยากจะมีชีวิตอยู่ จนถึงเห็นแก่ตัวก็ไม่ได้เห็นแก่ผู้อื่นเลย; อย่างนี้ มันก็ผิดแล้ว หรือว่าสัญชาตญาณแห่งการกินอาหาร มันกินเลยอาหารไปเสียอีก, มันกลายเป็นกินเหยื่อกินอะไรไป.

อย่างสัญชาตญาณแห่งการต่อสู้ก็ต่อสู้เพื่อชีวิตรอด; เคียงนี้มันไม่ได้ต่อสู้เพื่อเอาชีวิตรอด, มันต่อสู้เพื่อจะทำลายผู้อื่น, จะเอาของผู้อื่นมาเป็นของตัว, ตามลักษณะของผู้กอบโกยส่วนเกิน ก็กลายเป็นผู้กอบโกยส่วนเกินมา โดยอำนาจของสัญชาตญาณนั่นเอง. ดังนั้น สรุปความแล้วมันก็ต้องควบคุม เพื่อเอามาใช้ในทางที่เป็นประโยชน์ และบางอย่างก็ในทางที่จะทำให้สูญสิ้นไปในที่สุด.

สำหรับสิ่งที่เรียกว่าตัวตน, ความสำคัญว่าตัวนี้, เป็นสัญชาตญาณหลัก, สัญชาตญาณพื้นฐาน; มันก็มีมาแล้ว เราอย่าคิดอะไรมาก, มันมีมาแล้ว, มันมีอยู่แล้ว, เพราะมันเป็นของธรรมชาติตามธรรมชาติ. อยากจะแนะนำให้พิจารณาว่า สัญชาตญาณพื้นฐาน, รู้สึกว่าตัวตนนี้ มันต้องมีคู่กันอยู่กับสิ่งที่เรียกว่า ชีวิต ในระดับมนุษย์มีชีวิตมีความรู้สึกที่ตัวตน; เมื่อถึงคราวที่มันมีความรู้สึกใจเขลาอย่างใดอย่างหนึ่ง, ว่าได้ประสบความสำเร็จ, มันยกหูชูหาง; แม้สัตว์เดรัจฉานมันมีสัญชาตญาณอันนี้. เพราะฉะนั้น บางคราวมันก็ยกหูชูหาง, แต่ไม่มากเท่ามนุษย์,

เป็นเพียงเรื่องทาง mechanism ธรรมดาๆ ของสิ่งที่มีชีวิต; วัฏ ภาย ช่าง ม้า เบ็ด ไก่ บางทีมันก็ยกหูชูหาง, ร่าเริง สบาย. แต่พอมนุษย์แล้วมันเกินนั้น มันเป็นตัวอำนาจของกิเลสที่หนาแน่นมากขึ้น, จึงยกหูชูหางมากขึ้น.

เพราะฉะนั้น ผมจึงคิดว่า, สมัยคนป่า ape ครึ่ง ๆ มนุษย์ มันคงไม่ยกหูชูหางมากเหมือนมนุษย์เดี๋ยวนี้เป็นแน่นอน; สัตว์มันก็ลดน้อยลงไป แต่มันก็ต้องมีความรู้สึกกว่าตัวคน. เราจะเห็นว่าไก่ตัวที่มันชนะแล้วมันก็ตีปีก บินขึ้นที่สูงแล้วก็ขึ้น, มันจะทำให้เหนื่อยทำไมก็ไม่รู้; ก็ต้องถือว่าเป็นเรื่องของสัญชาตญาณอย่างนั้นเอง, มันเนื่องกันถึงสัญชาตญาณตัวกู—ของกู อย่างอื่น ๆ อีกด้วย.

พอเข้าไปถึงต้นไม้ มันก็น่าจะกล่าวได้ว่า มันก็มีสัญชาตญาณตัวตนนี้ แต่ก็อ่อนลงไปอีก; เพราะฉะนั้นการยกหูชูหางของต้นไม้, มันก็อ่อนลงไปอีก, จนเรามองไม่เห็นจนดูไม่ออก : โดยการเทียบเคียงว่า, มันก็มีเจตนาที่เกี่ยวกับตัวกู—ของกู; เรายอมเห็นด้วยกับที่นักชีววิทยาฝ่ายต้นไม้ ที่เขาอธิบายว่า, การที่มันมีสีเขียว, มันมีกลิ่นสวย, มีดอก มีเกสร มีอะไรต่าง ๆ นั้น เป็นส่วนหนึ่งซึ่งช่วยให้เกิดการสืบพันธุ์ มันเป็นความประสงค์อย่างยิ่งที่ต้องการจะสืบพันธุ์, สัญชาตญาณแห่งตัวกูมันก็มี. ฉะนั้นเมื่อมันได้อย่างที่มันถูกใจ มันจึงแสดงความร่าเริงอยู่ในนั้น เป็นตัวกู—ของกูอันละเอียดอ่อน ในการเบิกบานของดอกไม้ หรือของความ เป็น อย่างที่มีความสุข, หรือได้อย่างใจ. ทุนไปถึง หล้า บอน หรือตะไคร่น้ำ มันก็ต้องมีอีก, ลดส่วนมันลงไปก็แล้วกัน. สำหรับสิ่งที่ไม่มีชีวิตเราก็พูดไม่ได้; เพราะคำว่า ญาณ หรือสัญชาตญาณ นั้นหมายถึง ความรู้ของสิ่งที่มีความรู้สึก, มันต้องมีความรู้สึก มันจึงจะเกิดญาณทั้งหลายเหล่านี้ได้.

นี่เป็นอันว่า การยกหูชูหางนี้ เป็นสัญชาตญาณดั้งเดิมของสิ่งที่มีชีวิต, แล้วสัญชาตญาณอันนี้วิวัฒนาการโดยสมสัสมส่วนกันมากับวิวัฒนาการอื่น ๆ เราจึงได้เห็น การยกหูชูหางของสัตว์สูงสุด คือ มนุษย์.

ฉะนั้นจึงทำให้เห็นว่า สัญชาตญาณบางอย่างนี้ต้องควบคุมให้มาก, แต่ใน บางกรณีจะส่งเสริมให้ดีขึ้น, ให้มีประโยชน์มากขึ้น, แล้วในบางกรณีจึงทำลายให้หมดไป. ยกตัวอย่างเช่น สัญชาตญาณของการอยากรู้, อยากรู้มันก็มี, เราก็ควรส่งเสริมให้มันได้รู้, แล้วก็รู้แต่ในทางที่ควรรู้, ในปริมาณที่ควรจะรู้, แต่ถ้ามันเป็นสัญชาตญาณที่อยากจะทำลายผู้อื่นหรือการต่อสู้, นี่ก็เปลี่ยนกระแสของสัญชาตญาณเป็นการต่อสู้กับสิ่งที่ควรต่อสู้, เราได้เข้ามาใหม่ว่าเป็นการต่อสู้กับกิเลส ก็ว่าจะไปต่อสู้กับข้าศึกศัตรูอย่างอื่น, นี่ไปคิดเอาเอง, ไปศึกษาไปสังเกตเอาเอง.

ในที่นี้จะพูดกันเฉพาะสัญชาตญาณแห่งการยกหูชูหาง, ที่มาจากสัญชาตญาณแห่งตัวตน, เป็นสิ่งที่ต้องควบคุม, ถ้าหากว่ามันไม่อยากจะตี, หรือไม่อยากจะตีกว่าคนอื่นเสียเลยอย่างนั้นมันก็คงไม่อยากจะทำอะไรให้ตี, ฉะนั้นส่วนที่มันอยากจะทำอะไรให้ตี, ก็สงวนเอาไว้, แล้วก็อยากให้ตีกว่าผู้อื่น มันก็ต้องควบคุมในทางที่มันถูกต้อง อย่าปล่อยให้มันตีกว่าผู้อื่นอย่างที่ไม่ดีชอบเจต, หรือไม่มีความถูกต้อง.

ค้นหาทำให้เกิดอุปาทาน.

เราจะดูประเภทของความรู้สึกที่เป็นมานะ ยกหูชูหาง; ถ้าคุณแล้วก็จะพบว่า มันใช้หลักเกณฑ์อันเดียวกันได้หลายๆ อย่าง หลายๆ หมวด; อย่างเรื่อง ตัณหา ๓ ประการ ที่เราเอามาเป็นที่มาของความโกรธ; เต็มวัน ก็เป็นที่

มาของความถือตัวได้. เรื่องตัณหา ๓ ประการ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา; นี้ขอให้นักศึกษาใหม่ๆ แรกเรียนจำให้แม่นยำ, เพราะมันจะแจกลูกเป็นอะไรได้มากมาย.

ทีนี้มีหลักที่จะต้องยึดไว้เป็นหลัก สำหรับศึกษาต่อไปอีกก็ได้ว่า, *ตัณหาให้เกิดอุปาทาน*. อย่างที่ท่องปฏิจจสมุปบาทที่ท่องกันอยู่ทุกวันนี้; เดี่ยวจะลืมเสีย มันจะเก็บไว้ในสมุด ให้จำไว้ว่า ถ้ามัน *มีตัณหาคือความอยาก* ก็จะต้องมี *อุปาทาน* — *ความยึดมั่นถือมั่น*; ถ้ามีอุปาทานแล้วมันก็ต้องมีมานะ — ความสำคัญตนนี้ ที่เราเรียกว่า ทำให้ยกชูชูหาง นี้เป็นแน่นอน.

ฉะนั้นก็ดูว่า *กามตัณหา* — 想去ในทางอยากได้ของรักของใคร; ถ้ามันได้กาม มันมีกามหรือมันได้กาม มันก็อยากอวด, มัน ได้กามอะไรมา มันก็อยากอวด; ก็ยกชูชูหางว่า กูได้อันนี้ มีอันนี้อวดคนอื่น; เหมือนกับเรื่องตัวกัณฐกะ, ไปหาอ่านดูในเรื่องขุมทรัพย์ฯ. ถ้า *ภวตัณหา* — *มันได้เป็น* มันได้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ตามภวตัณหา, มันก็อวดอีกแหละ, ได้เป็นหัวหน้า, ได้เป็นผู้มีเกียรติ, ได้เป็นอะไรต่างๆ. ทีนี้ *วิภวตัณหา*, คือ *ไม่ได้อย่างที่ต้องการ*, ก็อยากไม่ให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้; มันก็ยกชูชูหางไปอีกแบบหนึ่ง เป็นเรื่องแก้แก้ก็ได้. เมื่อไม่ได้ตามวิภวตัณหา มันก็หมายความว่า มันได้อย่างที่ *ไม่ตรงกับ* ความประสงค์ มันก็ขัดใจ, ก็ยกชูชูหางไปตามแบบของคนขัดใจ. รวมความแล้วมันมีตัวกู, ที่ชูฟ่อๆ อยู่เหมือนกัน.

กามตัณหา — *อยากได้*, *ภวตัณหา* — *อยากเป็น*, *วิภวตัณหา* — *อยากไม่ให้มีไม่ให้เป็น*, หลก้ง่ายๆ มีอย่างนั้น. *กามตัณหา* 想去ของรัก มันก็ อวด

ว่าได้ขอรัก, ในเมื่อยังไม่ได้ มันก็แสดงบทบาทแบบตัวกู-ของกูไปตามเรื่อง. ภาวตัณหา นั้น อยากเป็น, อยากเป็นนั่นเป็นนี่, ก็แสดงบทบาทแบบอยากเป็น. วิภวตัณหา อยากไม่เป็น, ก็มีบทบาทในทางที่ตรงข้ามกับภาวตัณหา; แต่แล้วไม่พ้นไปจากความเป็นตัวกู-ของกู ที่ดินเร่าๆ อยู่.

ในอุปาทานมีมานะในทางเปรียบเทียบ.

ฉะนั้น ตัณหาก็คงให้เกิดอุปาทาน, ในอุปาทาน นั้น มีลักษณะแห่งมานะ ความสำคัญว่าเราเป็นอย่างไร, เราทำอะไร, เราเป็นอย่างไร หรือเราไม่ได้เป็นอย่างไร; เมื่อมีมานะที่เป็นเหตุให้สำคัญมั่นหมายว่าเป็นอย่างไรแล้ว ก็แสดงอาการของมานะต่อไปอีก ในทางที่เปรียบเทียบ. ฉะนั้น ความรู้สึกที่เปรียบเทียบก็ย่อมเป็นสัญญาชาติญาณอันหนึ่งเหมือนกัน เกิดขึ้นมาโดยอัตโนมัติ. สังเกตคุดสัตว์บางตัว พอมันเข้าใกล้สัตว์อีกตัวหนึ่ง มันแสดงสัญญาชาติญาณเปรียบเทียบได้เสร็จ : ตัวนี้เล็กกว่าเราหรือว่าอ่อนแอกว่าเรา เราจะกัดมัน. ตัวเล็กมันก็รู้ว่า ตัวนี้มันใหญ่กว่าเรา, เราสู้มันไม่ได้. นี่เป็นความรู้สึกเปรียบเทียบ, แล้วก็รู้ผลของการเปรียบเทียบ.

ฉะนั้น เมื่อคนเรามี มานะ — รู้ว่าเราเป็นอย่างไรในขั้นแรก, แล้ว มานะนั้นก็รู้ต่อไปในทำนองของการเปรียบเทียบ ซึ่งท่านแจกกันไว้เป็น ๓ อย่าง, คือ เปรียบเทียบจนรู้สึกว่าเขาดีกว่าเราอย่างหนึ่ง, เปรียบเทียบจนรู้สึกว่าเขาเสมอกันกับเราอย่างหนึ่ง, เปรียบเทียบจนรู้สึกว่าเขาต่ำกว่าเราอย่างหนึ่ง; เป็นเรื่องความรู้สึกได้ง่าย, ไปสังเกตเอาเองก็แล้วกัน. ความรู้สึกแห่งมานะนี้แจกแล้วเป็น ๓ ชั้น อย่างนี้.

ที่นั่นก็ต่อไปว่า เมื่อรู้สึกว่าเขาดีกว่าเรา ถ้าไม่ได้ควบคุมสัญชาตญาณมันก็ยกหูชูหางเป็นแน่นอน; ฉะนั้นมานะอันที่หนึ่งนี่ก็ต้องยกหูชูหางโดยปกติ เพราะเรารู้สึกว่าเขาดีกว่าเรา. ที่นั่นถ้าเสมอกันกับเขา ก็ยังจะต้องยกขึ้นมาให้เห็นว่า มันดีกว่าเขา, เท่ากันแท้ๆ นี่มันก็ยังจะต้องแสดงบทบาทอะไรออกมา, ให้คนอื่นเขายอมรับว่าเขาดีกว่าเรา. ความรู้สึกเสมอกันก็ยกหูชูหาง, เพื่อให้คนอื่นเข้าใจว่ามีอะไรดีกว่าเขา. ที่นั่นถ้ามันเร็วกว่าเรา มันก็ยกหูชูหางเพื่อแก้แค้น หรือเพื่อป้องกันตัว.

สังเกตคุณสมบัติ ตัวที่เล็กที่แพ้ มันก็ต้องแสดงการต่อสู้, — ยกหูชูหางต่อสู้ตัวที่ใหญ่, ตัวที่เก่งกว่า. แม้ที่เลี้ยงปลาไปมองดูแล้วก็จะเห็นว่า ปลาตัวเล็กปลาตัวที่มันจะต้องแพ้แน่ๆ แต่ชั้นแรกมันก็ทำขิงขังไว้ก่อน, เป็นสัญชาตญาณแก้แค้นกลับปมค้อย มันก็แสดงปมเด่น. ฉะนั้นความรู้สึกที่ว่าเร็วกว่าเขา หรือต่ำกว่าเขา หรืออ่อนแอกว่าเขา มันก็ยังมีความรู้สึกสำหรับจะยกหูชูหาง จึงเห็นได้ว่ามันจะยกหูชูหาง ไปเสียหมดในทุกกรณี, จนเป็นธรรมชาติของสัตว์.

ต้องรู้ทันในเรื่องมานะเปรียบเทียบ.

เมื่อความรู้สึกสามอย่างนี้มันตายตัวลงไปอย่างนี้แน่นอนแล้ว การปฏิบัติของเรา มันก็ต้องทำให้เข้ารูปครบถ้วนทั้ง ๓ อย่างนี้เหมือนกัน, ก็จะได้พิจารณากันต่อไป.

คำว่า *หาง หรือ หู* นี้มีมาจากสัตว์ เพราะเห็นว่าเมื่อสัตว์มันจะแบ่งอะไรขึ้นมามันยกหูยกหาง. คนมันมีหางเมื่อไร, แล้วหูของคนก็ยกยก, กระจกมันก็

กระดิกไม่ค่อยได้ แต่เราเอาอาการยกหูชูหางขึ้นมาจากสัตว์ มาเป็นอาการของคน, ชูหางเหมือนกับวัวหรือช้าง; ถ้ามันวิ่งชูหางมาละก็หมายความว่า ตอนนั้นมันอวดที่สุด มันแสดงบทบาทที่มันข่ม, แสดงอาการข่มผู้อื่น.

อยากจะแนะนำให้สังเกตว่า ยกหางนี้มันมีได้ทั้งหางข้างนอกและหางข้างใน. หางข้างนอกมันยกใส่คนอื่น นี่เห็นชัด ยกเพื่อให้เห็นคนอื่นเห็น; หางข้างนอกยกใส่คนอื่นให้คนอื่นเห็น, ว่ายอยู่. หางข้างในมันยกเพื่อจะกลัดกลุ้มของมันเอง; ยกหางให้ผู้อื่นรู้มันยกข้างนอก. บางทีบนธรรมาสน์ มันก็ยก; ผมพึ่งดูเทศน์กลางคืนมีธรรมกถึกบางองค์ยก. ที่นี้ยกหางข้างในมันก็รู้คนเดียว, อีก็อ้อยู่คนเดียว, อะไรรู้คนเดียว, เป็นอันว่าทำไปตามอำนาจของสัญชาตญาณที่มีได้รับการควบคุม.

นี่คือเรื่องทั้งหมดของมานะ — ความสำคัญที่ว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่ง เป็นเหตุให้ยกหูชูหางในทุกกรณี; ไม่ว่าจะ เป็นกรณีที่เราสู้สึกว่าดีกว่าเขา หรือในกรณีที่เราสู้สึกว่าเสมอกัน, หรือในกรณีที่เราสู้สึกว่าต่ำกว่าเขา.

เสน่ห์ของการยกหูชูหาง.

ที่นี้เราจะพูดถึงต่อไปนี้ ตามลำดับของวิธีการศึกษา อย่างที่เคยบอกแล้วแต่วันก่อน; ว่าจะรู้อะไร, จะศึกษาอะไรให้รู้ ต้องดูว่ามันมีลักษณะอย่างไร, มันมีเสน่ห์อย่างไร, มีอันตรายอย่างไร, มันเกิดมาจากอะไร, มันดับไปด้วยอะไร, หนทางที่จะเอาชนะมันมีอย่างไร. นี่สิ่งที่ควรจะสนใจ เป็นพิเศษกว่าทั้งหมดก็คือ

เสน่ห์เพราะมันทำให้เราหลง; ถ้าอะไรมันไม่มีเสน่ห์แล้วเรามันหลงไม่ได้, มันต้องมีเสน่ห์; แม้เทกกีเลสก็ยังมีเสน่ห์, ความทุกขมันก็มีส่วนที่ทำให้เราหลง.

ที่นี้การยกหูชูหางนี้เสน่ห์ คือมี อัสสาทะ รสอร่อยหรือเสน่ห์, ก็เห็นอยู่ง่าย ๆ รู้สึกได้ง่าย ๆ. เมื่อความรู้สึกสัญชาตญาณอันนี้มันเกิดขึ้น คนก็รู้สึกอร่อย สบาย ไปตามแบบ ของกิเลส จึงยกหูชูหาง; มันเป็นปมเด่นที่พอแสดงออกแล้วมันอร่อยแก่ผู้แสดง, เป็นการกระตุ้นให้รู้สึกเอร็ดอร่อยภูมิใจพอใจ. นี้ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย, ขอให้สังเกตดู. บางทีบางกรณีบางคนมันต้องการเพียงเท่านั้น, ต้องการแต่จะให้ไต่อดักตักครั้งหนึ่งก็พอแล้ว; แต่มันก็เป็นกำลังอันหนึ่งเหมือนกัน, เป็นสิ่งกระตุ้นอันหนึ่งเหมือนกัน. ความรู้สึกยกหูชูหางนี้มันทำให้เกิดกำลังที่ซ่อนอยู่ให้ออกมา, เขาเรียกว่ากำลังภายในหรือกำลังอะไร ผมก็เรียกไม่ค่อยถูก. แต่ถ้ามัน ฮึดขึ้นมาด้วยอำนาจจะยกหูชูหางแล้ว มันมีกำลังเกินกว่าธรรมดา.

ฉะนั้น ในการที่จะทำอะไร อย่างอันธพาลก็แล้วกัน; จะชกต่อย จะตีรันฟันแทงอะไรกันก็ตาม, ถ้าเอาอันนี้มาปลุกเข้า, มาปลุกใจเข้าด้วยแล้วมันก็ทำได้มากกว่าธรรมดา. นี้คนก็ชอบใช้ : ชอบปลุกใจกันให้หลงในตัณหา, ให้พยายามสละชีวิตหรืออะไรต่างๆได้. นี้เป็นเสน่ห์อันหนึ่ง ที่ทำให้มนุษย์ชอบ, ชอบใช้มันให้เป็นเครื่องมือ. จึงเป็นอันว่าเรายากที่จะควบคุมมัน เพราะมันก็มีส่วนที่มันอร่อยหรือเป็นเสน่ห์ ที่ชวนให้คนยอมเป็นทาสมัน. นี้เราก็ศึกษาให้รู้ด้วยปัญญาว่าสิ่งเหล่านี้มันก็มีสิ่งที่หลอกเรา, เป็นเหยื่อล่อเรา. การที่ใครจะจับใครเชิดขึ้นไว้ ให้มันโลดเต้นไปอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย, มันก็ต้องกระตุ้นสัญชาตญาณอันนี้.

อันตรายของการยกหูชูหาง.

ที่นี้คุยต่อไปในข้อที่ว่า มันเป็นอันตราย; ยกหูชูหางเป็นอันตรายอย่างไร? ใครมันชอบยกหูชูหางบ้าง? คุยไม่มี, ^{นี้}ก็ถือว่า เป็นความเลวของมัน, คือทำให้คนเกลียด *บาลีก็มีว่า อติตักฺโข จ เวรฺวา คนที่แข็งกระด้างเป็นคนสร้างเวร,* แสดงอาการกระด้างออกมาให้เขาเห็น ^{นี้}เขาก็เกลียดแล้ว, เขาก็นึกเกลียดอยู่ในใจ, เขาจำอยู่ในใจ. ^{นี้}ก็เรียกว่าสร้างเวรโดยไม่จำเป็น สงเกตดูจากความรู้สึกของเราเอง; พอเห็นคนอวดดี จองห้อง ยกหูชูหางมาแล้วเกลียดหน้าหน้า, แล้วก็จำคิดอยู่ในใจด้วย.

แต่ฟังไปกว่านั้น, ว่าถ้ามันมียกหูชูหาง คือมานะ^{นี้}แล้ว จะไม่เป็นผู้งอกงามในธรรม ไม่งอกงามในธรรมเป็นภาษาวิัต, ภาษาธรรมะ. ภาษา*ในพระบาลี* เขาเรียกว่า *ไม่งอกงามในธรรม คือธรรมะไม่เจริญแก่คนนั้น* เรียกว่าคนนั้นไม่งอกงามในธรรม เพราะความกระด้างนั่นเอง ในข้อนี้มีบาลีว่า:—

กุกฺขา อุกฺกธา ลปฺปา สิงฺกคฺคิ อุนฺนพฺพา จาสมฺมาหิตา
น เต ธมฺเม วิรุหนฺติ สมฺมาสมฺพุทฺธเทสิเต.

กุกฺขา แปลว่าโกหกหรือหลอกลวง; *อุกฺกธา* ^{นี้}คือ*ตัวมานะ*, *ตัวกระด้าง*, *กระด้างด้วยมานะ* คือตัวที่เรากำลังพูด ยกหูชูหาง. *อุกฺกธา* — *กระด้าง ด้วยมานะ*, *ลปฺปา* ^{นี้}ไม้. ขอใช้คำโสภโศกชาวบ้านว่าไม้ มันเข้าใจกันง่าย, ^{นี้}ก็ว่าเป็นคน^{ที่}คุยอวด, ^{นี้}ฟังเพื่อ จนเขาต้องให้สมัญญาว่าไม้, แล้ว*สิงฺกคฺคิ*—*อวด* ^{นี้}ขี้อ้อ, ^{นี้}หมายถึงท่าทาง. ^{นี้}ที่ *อุนฺนพฺพา* — *ยกตัว เหมือนต้นอ้อ*, คงจะหมายถึงอาการของ

ทันอ้อพอดูกลมพัดพับไปแล้ว เที่ยวมันก็กระตักยกหัวขึ้นมาอีก อย่างนี้ก็ได้อุนนพานี้ แปลว่า ยก ยกหัวยกหางนี้แหละ ถึงแปลว่ายกตัวมันก็คือยกหัวยกหางแล้ว อสมาหิตา—*มัจฉิตไม่ตั้งมัน คือมัจฉิตไม่คงที่*, ไม่ปรกติ. น เต ธมฺเม วิรูหฺนติ สมฺมาสมฺพุทฺธเตสึเต — *คนเหล่านี้จะไม่เจริญงอกงามในพระธรรม, ที่พระสัมมาสัมพุทธได้ทรงแสดงแล้ว.*

แม้จะมีคำว่า กุหา—*โกหกหลอกลวง* เข้ามา, มันก็หมายถึงคนยกหูชูหางนั่นเอง; เพราะอาการยกหูชูหาง มันโกหก, มันไม่ได้มีจริง แล้วมันก็ยกขึ้นมาแสดงท่าขึ้นมา, ฉะนั้นการโกหกก็อยู่ที่การยกหูชูหางขึ้นมา เพื่อให้คนอื่นเขาเข้าใจว่าตัวมันดีมันเด่น. *อุทฺธา* — *แข็งกระด้าง* นี้ก็เป็นอาการของยกหูชูหาง, *ลปา* มันก็พุ่งตัววาจา มันไม่. *สิงฺคิ* มันอวดด้วยท่าทาง. *อุนฺนพาน* ยกขึ้นพันก็คือยกหูชูหาง, แล้วขณะนั้นจิตมันไม่มั่นคง คือไม่ปรกติ ไม่สม่ำเสมอ. เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว จะไม่เจริญงอกงามในพระธรรมในพระศาสนา; ฉะนั้นควรจะเห็นว่าเป็นอันตรายอย่างยิ่ง เป็นความเลวทรามอย่างยิ่ง.

ทีนี้ข้อต่อไปมันมีละเอียดขึ้นไปถึงกับว่า จะไม่ก้าวพั้น, จะไม่ก้าวล่วงสังสารวัฏฏ์ได้ บาลีว่า :—

มานุเปตา อธิ ปชา มานคนฺธา มานวินิพฺพทฺธา
 ทิฏฺฐิสฺสุ พุยมรมฺภกตา สีสาริ นาทิวตฺตติ.

สัต์วัน *มานุเปตา*—*เข้าถึงแล้วซึ่งมานะ*, คือมีมานะ; *มานคนฺธา*—*มีมานะเป็นเครื่องผูก*, มีมานะผูกพันจิตใจ; *มานวินิพฺพทฺธา*—*มีมานะเป็น*

เครื่องเย็บ ร้อยรัด รึงรัด; ทิฏฐิสู พุยามภกตา — มีอรัมภะที่กระทำไว้ผิด
ในทิฏฐิทั้งหลาย.

นี่พูดตามตัวบาลีมันฟังยาก, ถ้าพูดเป็นไทยๆ ก็ว่า *เข้าถึงมานะ*, ก็คือ
เป็นคนมีมานะ, เป็นอยู่ด้วยมานะ. *มานคนธา* — *มานะมันจับตัวเอาไว้* หมาย
ความว่าคนนั้นมันตกอยู่ภายใต้นิสัยแห่งความโอ้อวด ยกหูชูหาง *มานวินิพพุธา*
เหมือนกับเย็บรึงรัด; ไม่ใช่เพียงแต่ผูกไว้เฉยๆ, มันเย็บรึงรัด เต็มไปหมด,
เหมือนกับเอาตาข่ายมาคลุม, มีอรัมภะ กระทำไว้ผิดในทิฏฐิทั้งหลาย คือว่า *เขา*
ถือทิฏฐิผิด. *อรัมภะ* คือ *การเข้าไปจับ* เข้าไปถือเอา เข้าไปเริ่มเรื่อง รวมเข้า
ไปอะไรก็ตาม, เป็นสิ่งที่เขากระทำผิด. *ทำผิดในทิฏฐิทั้งหลาย* คือว่า *ไม่มีความ*
เห็นที่ถูกต้อง. ทิฏฐิที่เป็นสัมมาทิฏฐิมีอยู่อย่างไร, เขาไปทำมันกลับตรงกันข้าม,
ก็เรียกว่าเป็นคนมีมิจจาทิฏฐินั่นเอง; มันก็บอกอยู่ในตัวแล้วว่า เมื่อมีมานะก็คือ
กำลังมีมิจจาทิฏฐิ; แม้แต่กำลังยกหูชูหางอยู่อย่างธรรมดาสามัญนี้, ก็เป็น
มิจจาทิฏฐิ, ด้วยอำนาจของมิจจาทิฏฐิ จึงได้กระทำอย่างนั้น. *สํสารํ นาทิวตฺตติ* —
ย่อมไม่เป็นไปดั่งซึ่งสังสาระ. วัฏฏสงสารนี้ ภาษาศีลธรรมธรรมคาก็หมายถึง
เวียนว่ายตายเกิด, ถ้าภาษาปรมาตฺถ์ชั้นสูง ก็อยู่ที่นี้, คือวนเวียน อยู่ที่ตรงนี้:
มิกิเลส เป็นเหตุให้ทำผิด, ทำผิดแล้วก็มียาป, มียาปแล้วก็มิกิเลสอีก, ก็เวียน
กันอยู่ที่ตรงนี้ เป็นสังสารวัฏฏ์ที่ใกล้ ใกล้ๆ นี้เอง; มันจะเป็นสังสารวัฏฏ์ไหน
ก็ตามใจ, คนที่ยกหูชูหางมันไม่ล่วงพ้นสังสาระนี้ไปได้.

ที่นี้มีอีกบทหนึ่งแสดงความเลวของมานะนี้ว่า, การบังคับตัวเองจะไม่
มีแก่คนที่มีความมานะ. เราต้องการการบังคับตัวเอง, ให้อยู่ในร่องในรอยของความ
ถูกต้อง; ที่นี้การบังคับตัวเองนั้น มันมีไม่ได้สำหรับคนที่มีความมานะ; มันคือ

มันกระต้าง, คนอื่นจะมาช่วยบังคับก็ไม่ได้ ตัวเองก็บังคับไม่ได้. อำนาจของมานะ ความถือตัว ความยกหูชูหางนี้ มันไม่ยอมลดลงมา. คือไม่ยอมลดลงมาเป็นการบังคับตัวเอง. *บาลีมีว่า น กามตา สหุโม อิธ ทโม นตฺถิ—สำหรับคนที่รักมานะนั้น ไม่มีการบังคับตัว, ไม่มีทมะ. คนนั้นมันรักฝ่ายมานะที่ปฏิบัติ ยกหูชูหาง, เขารักที่จะยกหูชูหางมากเกินไป, เลยมีการบังคับตัวให้อยู่ในร่องในรอยไม่ได้.*

นี่เป็นลักษณะธรรมคาที่เราเห็น ๆ กันอยู่; เมื่อใครคนหนึ่งยกหูชูหางแล้ว, มันจะอยู่ในร่องในรอยของการบังคับตัวได้อย่างไร? ที่นี้เขาเป็นคนรัก บุชา, บุชาการยกหูชูหาง ก็เลยไม่ต้องมีทมะ, คือการบังคับตัวเอง. พอไม่มีการบังคับตัวเอง สิ่งต่าง ๆ ก็ล้มละลายตามไปเป็นแถว; ทั้งหมดนี้เป็นตัวอย่างของ *อาทีนวะ*, คือความเลวทรามของสิ่งที่เรียกว่ามานะนั้น.

ฟังฝึกตัวตนมิให้ไปตามอำนาจกิเลส.

ทีนี้เวลาเราเหลือน้อย, เท่าที่จะยกมาเป็นตัวอย่าง, สำหรับหนทางที่จะเอาชนะมัน, ข้อสำคัญมันอยู่ที่แกนกลาง คือตัวตน, สัญชาติญาณแห่งการมีตัวตนนั้นอยู่เป็นแกนกลาง มันยังเล็กไม่ได้, เป็นของประจำใจของสัตว์ที่ยังไม่สิ้นกิเลส.

ทีนี้มันมีปัญหมาถึงยกตน เขาอวดตน ก็เพราะเขาใช้ตนนั้นมันผิด; ก็เปลี่ยนเสีย, เปลี่ยนกระแสน้ำเสีย, กำลังมีเท่าไรคงเอาไว้, แต่กระแสน้ำที่การงานเปลี่ยนเสีย, ให้มาเป็นรักคน สงวนตนเสีย; ที่บ้ำกลงในตนนั้นลดมา เป็นรักคน

สงวนคน ถนอมคน; น้ำมันแข็งเข้าหาธรรมแล้ว, อย่าให้ตนมันไปตามอำนาจของกิเลสชั้นเลว. ที่เคยอวดมันนั้น เปลี่ยนมาเป็นที่มันมีเรื่องที่ดี ที่ควรจะอวด. ถ้าใครอยากมัน, ก็ขอให้ทำตนให้มีสิ่งที่ดีจะมัน, คือมันเป็นเรื่องที่จริงกว่า, คนมันนั้นมันมันเรื่องเหลวไหล, มันไม่ได้มีอยู่จริง, หรือมันไม่รู้จริง ก็เรียกว่ามัน.

ผมจำโคลงกลอนของผู้รู้ในประเทศไทยคนหนึ่ง คือ "ครูเทพ" ผมอ่านแต่เมื่อยังไม่ได้บวช, เขาเขียนว่า :—

มีดีอวด อวดได้ เป็นประกาศ,	มีดี อวดได้เป็นประกาศ
ดีไม่มี, อวดดี, เหลือหมั่นไส้.	ฟังดูหรือเปล่า?

มีดีอวด อวดออกไปได้ ไม่เป็นอวดดี; แต่เป็นการประกาศความดี. อย่างพระพุทธเจ้าท่านมีความดี ฉะนั้นท่านประกาศความดี ประกาศอะไรออกไป มัน ไม่เป็นอวดดี. ที่นี้ดีไม่มีแล้วมันอวดดี คือ ดีไม่มีแล้วไปอวด มันเป็นอวดดี; น้ำมันน่าเกลียด คือหมั่นไส้.

ฉะนั้นเรื่อง อวดดีนี้มีอยู่สองความหมาย; คำว่าอวดดีมีสองความหมาย. ถ้าดีมีจริงกลายเป็นประกาศความดี, ถ้าดีไม่มีจริงมันกลายเป็นอวดดี; แล้วใคร ๆ เขาก็หมั่นไส้. การยกหูชูหางนี้มันเปลี่ยนจากความอวดดีมาเป็นการที่ประกาศความดี; เพราะฉะนั้นมันจึงไม่ยกหูชูหาง อย่างที่คนโง่เขายก; มันเป็นการพุกไปตามปรกคิธรรมศาสน์, ไม่ต้องมัน ไม่ต้องอะไร, คงมีตัวคนเป็นแกนกลางอยู่ตามเดิม, แล้วตัวคนมันมีความดี, พุกอะไรออกไป, มันก็กลายเป็นการประกาศความดี, นี่คือการเปลี่ยนกระแสแห่งการอวดดีชนิดเลว, มาเป็นการอวดดีชนิดที่ดี, หรือถูกต้อง.

ในทางปฏิบัติผมเคยพูดไว้นานแล้วว่า ถ้ารู้สึกว่าเขาดีกว่าเรา ก็เคารพนับถือเขา, ถ้าเขาเสมอกันกับเรา, ก็คบหาสมาคมกับเขา, ถ้าเขาต่ำกว่าเรา ก็ช่วยเหลือเขา; นี้เกี่ยวกับตัวคน ให้มีหลักอย่างนี้. ตัวคนละไม่ได้ อยู่เพียงใด ก็ขอให้มีหลักปฏิบัติเกี่ยวกับตัวคนอย่างนี้.

ถ้ารู้สึกว่าเขาดีกว่าเรา ก็จงเคารพนับถือเขา, อย่าไปอวดดี แข่งดี, หรือคิดทำลายเขาเลย. ถ้ารู้สึกว่าเสมอกัน ก็เป็นเพื่อนกัน, ร่วมมือกันทำสิ่งที่ควรจะทำ, อย่าไปกตเขาเลย. อย่าไปแก้งอจจา ริษยา กตเขา ยกตัวเองเลย. ถ้ารู้สึกว่าเขาเลวหรือต่ำกว่าเรา, ต้อยกว่าเรา ก็สงสารเขาเถิด ก็คือช่วยยกเขาขึ้นมา, เลยไม่มีทางที่จะยกหูชูหางแก่ใคร. นี่เป็นการปฏิบัติตามหลักของธรรมะ, หรือว่าที่บัณฑิตเขาปฏิบัติกัน.

ถ้าคนพาลปฏิบัติ มันก็ปฏิบัติอย่างยกหูชูหางใส่, ใส่กันเรื่อยไป ทั้ง ๒ ฝ่าย : เห็นเขาคิดว่าเราก็อยกหูชูหางของเรา, เพื่อจะกลบปมข้อของเรา, เสมอกันก็ยกหูชูหางของเรา เพื่อหวังว่าเราจะดีกว่าเขาบ้าง, ถ้าเราเลวกว่าเขาก็อยกหูชูหางแก่กันไปอย่างนั้นเอง; มันผิดทั้งสามชั้น; นี้ให้มันถูกทั้งสามชั้น ก็คือหลักอย่างนี้.

ต้องพยายามอยู่อย่างลดหัวลดหาง.

ที่มันมันจะยาก, เพราะว่าตลอดเวลานี้ เรามันขึ้นแต่จะยกหูชูหาง. การปฏิบัติอยู่ในโลกนี้ ก็ต้องยอมรับว่า มันเกี่ยวข้องกับอยู่กับโลกธรรม ๘ ประการ;

ได้ลาภ เสื่อมลาภ, ได้ยศ เสื่อมยศ, ได้สุข ได้ทุกข์, ได้นินทา ได้สรรเสริญ ; ที่เรียกกันว่า, โลกธรรม ๘ ประการ. แล้วก็ยกหูชูหางเสียเรื่อย; พอได้ลาภมาก็ยกหูชูหางอย่างคนได้ลาภ, พอเสื่อมลาภ ก็ยกหูชูหางอย่างคนแก้แค้น, ได้ยศมากก็ยิ่งหางสูง, เสื่อมยศมันก็แก้แค้นไปตามแบบของคนไม่ยอม, มีสุขมีทุกข์, ถ้ามีสุข เอา ก็พอจะยกหูชูหาง, ถ้ามีทุกข์มันก็แก้แค้นอีกเหมือนกัน. มันไม่ถือเอาเป็นโอกาส สำหรับศึกษาความจริงของเรื่องนี้, สรรเสริญ, ได้รับคำสรรเสริญก็ตัวลอยไป ก็ยกหูชูหาง, ถ้านินทาก็ลุกขึ้นมาด่ามันเลย; มันก็เป็นเรื่องของการยกหูชูหางด้วย, ก็เลยว่ามันชินอยู่แต่ที่จะยกหูชูหาง.

ในการอยู่ในโลกนี้, ซึ่งแวดล้อมอยู่ด้วยโลกธรรม ๘ ประการ, ก็เลยศึกษาตามวิธีที่ว่าจะเอาชนะโลกธรรมได้อย่างไร; ถ้าชนะโลกธรรมได้ คือไม่ยินดียินร้ายในโลกธรรมทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นแล้ว, การยกหูชูหางมันก็สิ้นไปโดยอัตโนมัติ. ฉะนั้นหลักที่ปฏิบัติต่อโลกธรรมนี้ ก็เป็นหลักที่ควรนำมาใช้ตลอดเวลาอีก, เพื่อละนิสัยของการยกหูชูหาง เท่ากับที่มันได้เคยทำมาแล้วจนเสียนิสัย. อภิธรรมมรรค ก็ทำให้ยกหูชูหางมาก, อนิธรรมมรรค ก็ทำให้ยกหูชูหางอย่างแก้แค้น ไม่ยอมแพ้, ยังมีปากแข็งอยู่เรื่อย อย่างที่เรียกว่า ไม่ยอมแพ้, มันแพ้แล้วมันก็ไม่ยอมแพ้.

นี่คือเรื่องของ การอยู่อย่างลดหัวลดหาง, พยายามมีชีวิตอยู่อย่างลดหัวลดหาง ศึกษาไป, ปฏิบัติไป. ตั้งแต่เมื่อบวชอยู่นี้ กอชฌิมรสของมันที่ว่า, เมื่อลดหัวลดหาง, ก็ไม่มีหางหัวที่สูงขึ้นมามันสบายอย่างไร. แล้วเมื่อมีหางหัวสูงขึ้นมา มันร้อนอย่างไร, มันวุ่นวายอย่างไร, มันสับสนอย่างไร. เอาอย่างพระอรหันต์ทั้งหลาย, ที่ท่านไม่มีกิเลสที่เป็นเหตุให้ยกหูชูหาง แล้วท่านก็สบาย; แม้ว่าเราจะต้องทำไปด้วยความอดกลั้นอดทน, ก็ไปเพ่งความดีของมัน. อย่าไปยึดอัตตจิตใจอยู่,

หัวเราอยู่คนเดียวก็ได้; ถ้าเรายกหูชูหางขึ้นมา, อยากรจะพูดคำหยาบว่า มันดีหัวมันเอง, มันยกหูชูหางขึ้นมาสำหรับดีหัวมันเอง.

เราอยู่อย่างลดหัวลดหาง, ยอมแม้กระทั่งว่า, เขาปรับให้เราเป็นฝ่ายผิดทั้งที่เราไม่ผิดก็ยอม ก็ไม่ต้องมีเรื่องเถียงกันหรือทะเลาะกัน หรืออะไรกัน. นั้นมันได้ผลส่วนสังคมไปอย่างหนึ่งแล้ว มันไม่เกิดเรื่องในสังคมนี้ แล้วโดยส่วนตัว, มันได้ความเจริญงอกงามก้าวหน้าที่เรียกว่า *วิรุฬโห* — *ความเจริญ งอกงาม ก้าวหน้า, สมบูรณ์ทุกทุกเทสเด*—*ในธรรมะอันพระสัมมาสัมพุทธะแสดงแล้ว, มันได้ในส่วนข้างใน ส่วนลึกของบุคคลนั้น.*

ที่นั่นคนมักจะเข้าใจผิดว่า อยู่ในโลกลอย่างชาวบ้านธรรมดาสามัญ กลางถนนกลางตลาดนั้น, จะไปลดหัวลดหางอยู่อย่างไรได้? ก็ลองไปสังเกตดู ผมว่าดีก็คือ *เมื่อไม่สร้างเวร สร้างภัย ไม่ทำให้ร้อน ไม่ทำให้เสียเงิน ไม่ทำอะไรขึ้นมาได้; อยู่ในสังคมโลกฆราวาสแม้สมัยนี้ แล้วยังมีคนรักหรือนับถือมากกว่าคนยกหูชูหาง. เก็บตัวกุส่ายง้าง เช่นเดียวกับที่เคยเก็บความโกรธใส่ยุงฉาง โดยลักษณะก็เป็นอย่างเดียวกัน. ยกหูชูหาง คือ ตัวกูทั้งนั้น, ความโกรธก็คือตัวกูทั้งนั้น พิจารณาใคร่ครวญให้ดี. ตามที่กล่าวมานี้ จนในที่สุด, จะนึกได้ขึ้นมาเองว่า สร้างยุงฉาง เก็บตัวกูไว้เสียให้มีชีวิต นี้ก็ดีเหมือนกันนี่ ไฉน, ก็คงจะรอดตัวไปได้.*

เอาละ หมดเวลาสำหรับการบรรยายวันนี้แล้ว ขอยุติไว้แต่เพียงเท่านี้. เวลาที่เหลืออยู่นิดหนึ่ง, สำหรับจะถามปัญหา :—

ถาม : กระผมขอถามปัญหาครับ การเปลี่ยนกระแสของการยกหูขาน มาเป็นการประกาศความดี, การประกาศความดีที่ท่านอาจารย์บอกว่ามี ๒ อย่าง คือ ประกาศความดี การอวดดีที่ประกาศความดีประการหนึ่ง กับอีกประการหนึ่งคือ การประกาศความดีโดยการไม่, อยากจะทราบว่า เรามีมาตรการอันใดที่จะรู้ว่า อันไหนเป็นการประกาศความดี, และอันไหนเป็นการไม่ครับ ?

ตอบ : ตามสามัญสำนึก ไม่ก็ถือว่ามันไม่ได้มีอะไรดี, แล้วมันก็ไม่, อยู่อะแก้ว แล้วคุยอวดอย่างนั้นอย่างนี้ ราวกับว่ามันมีความดี; อย่างนี้เป็นอวดดีหรือไม่ ใช้ไม่ได้ ประกาศความดีนั้น คือไปทำงานมันมีความดีอย่างนั้นจริงๆ แล้วมาบอกให้ผู้อื่นทำบ้าง, อย่างนี้จึงจะเป็นการประกาศความดี. ดังนั้นคนที่เคยไม่ล้มเสีย หันมาศึกษา, มาทำให้มันมีความดี, ให้มันเป็นการประกาศความดี, แทนที่จะเป็นการไม่หรืออวดดี, เพราะว่าเรามันยังสงวนกำลังแรงนี้เอาไว้ใช้; กำลังแห่งตัวตนนี้ยังมีอยู่; ยังสลัดไปไม่ได้, แล้วก็มาใช้เป็นประโยชน์, ให้มันมาเห็นแก่คนในทางที่ดี. อย่าเห็นแก่คนในทางที่เป็นพาล, ถึงใช้คำใหม่ว่าสงวนตน หรือว่ารักตนสงวนตน แทนที่จะพูดว่าเห็นแก่คน, อย่างอันธพาล, รักตนสงวนตน อยากให้ตนดีนี้, ก็เป็นการเห็นแก่คน, แต่มันอย่างดีเท่านั้นเอง. เห็นแก่คนอย่างเลว มันก็คือทำผิด ทั้งแก่คนและแก่ผู้อื่น, อย่างเห็น ๆ กันอยู่ก็คือ เอาเปรียบด้วย.

เห็นแก่คนอย่างฝ่ายข้างดี ตามวิธีที่ดีที่ถูกต้อง ก็ได้กันขึ้นมา หรือมีประโยชน์ขึ้นมา, เห็นแก่คนอย่างเลวก็คือเห็นแก่กิเลส ก็เกิดเรื่องวุ่นวายทุกข์ยากลำบากกันไปหมด, เพราะสิ่งที่เรียกว่าตนนี้ยังต้องเอาไว้, ยังละไม่ได้. เมื่อยัง

เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง มีความรู้สึกว่ามันยังไม่ได้, ก็ต้องจัดการให้มันดี ๆ ให้มันเป็นคนที่ดี จนกว่าจะจะได้หมดจึงจะว่าง ถึงระดับสูงสุดมันก็ว่างจากตัวตน พันธุ์พันธุ์ ไม่มีปัญหาที่จะพูดถึงยกหูชูหาง ไม่มีตัวตนเสียแล้ว มันยกไม่ได้.

มันจะพูดอย่างภาพพจน์ ให้เห็นติดตา; ก่อนนั้นมันยกคนเลว ๆ, เคี้ยวมัน มันยกคนดี ๆ ที่น่ารัก เช่นว่ายกคนนี้ ใช้คำ ๆ นี้. แต่ไม่ได้ยกหูชูหางให้คนเกลียดชัง, ทำความดี ที่น่ารักน่าเอ็นดู, น่าสงสารเรื่อยไป, อย่างนั้นก็เรียกว่าอวดคนเหมือนกันแหละ แต่มันอวดอย่างถูกต้อง, อย่างสุภาพ อย่างมีประโยชน์. การที่ทำให้เขารักก็ต้องเรียกว่ามันเห็นแก่ตน แต่ไม่เรียกว่ายกหูชูหาง, ยกหูชูหางนี้เป็นเรื่องของคนพาล. แต่แล้วมันก็เป็นสิ่งที่มียู่ทั่วไป ละได้ยาก ทำให้โลกนั้นมันแคบไม่น่าอยู่, เพราะมันมีแต่การยกหูชูหาง.

มีอะไรจะถามอีกก็ได้, ไม่เข้าใจส่วนไหน ถามอีกได้.

ถาม : ท่านอาจารย์ครับ ผมมีปัญหามาบางอย่างอยากจะกราบเรียนถามอาจารย์ คือว่าความรู้สึกมีตัวตนนั้นมันก็มีหลายระดับ; อย่างระดับต้น ๆ นี้ คนที่รู้ตัวก็อาจจะแก้ไขหรืออะไรก็ได้. แต่บางที่การทำงานของเราอาจจะเจอกับบุคคลมีความยึดมั่นในตัวเองน้อยอย่างลึกซึ้งจนกระทั่งว่า เรื่องบางเรื่องซึ่งโดยมาตรการบางอย่างแล้วเราเห็นว่าถูกต้อง เราพยายามจะชี้แจงในสิ่งที่เห็นว่าถูกต้อง แต่ว่าจะโดยความยึดมั่นถือมั่นตัวเองอย่างลึกซึ้งก็ตาม หรือว่าจะโดยมีเหตุผลเป็นส่วนตัวว่า ถ้าทำลงไปเป็นสิ่งที่ผิดก็ตาม ไม่เห็นด้วยคือไม่ยอมฟัง. ผมอยากจะเรียนถึงแนวทางปฏิบัติจากท่านอาจารย์.

ตอบ : ก็แยกออกไปดูว่าปัญหาของเราหรือปัญหาของเขา ถ้าเป็นปัญหาของเขามันอยากที่จะแก้ไข, ถ้าเป็นปัญหาของเรามันก็ง่ายหน่อย, อยู่ในวิสัยที่จะแก้ไขได้.

ตามข้อเท็จจริงในโลกนี้ที่มันมีอยู่จริงเป็นประจำวันนี้มันก็คือการกระทบกระทั่งกัน ของบุคคลที่ต่างฝ่ายต่างมีตัวตน, ถ้ามันไม่มีตัวตนเสียฝ่ายหนึ่งแล้วมันกระทบกันไม่ได้. ที่นี้ที่เราออกไปรับเอาว่า เขากระทำแก่เรามันทำให้เกิดปัญหาขึ้น. ถ้าเราหัวเราะเสียก็คงจะไม่เป็นไร, มันจะยกก๊ยกของมันไปซิ แล้วเราก็เฉยเสีย, หรือหัวเราะอยู่ข้างใน อย่าไปหัวเราะใส่หน้ามันจะชกเอาเลย, หัวเราะอยู่ข้างใน ก็คงจะหมกปัญหาไปได้ส่วนหนึ่งละ; หรือถ้ามีปัญหาว່ว่าเราจะแก้ไขตัวเราอย่างไรให้หัวเราะได้ ไปศึกษารวมะในส่วนหลักของการปฏิบัติ ที่มีอยู่อย่างเป็นรูปแบบที่คี่อยู่แล้ว, มีรูปโครงที่คี่อยู่แล้ว ปฏิบัติตามนั้น ให้เห็นโทษของความยึดมั่นถือมั่น, ให้มีสติสำหรับจะไม่ยึดมั่นถือมั่น.

ที่นี้การที่จะไปแก้ไขฝ่ายโน้น, มันต้องดูให้คี่ มันเป็นเรื่องที่ควรหรือไม่ควร? จะมีช่องทางอย่างไรบ้าง, ที่จะต้องเสียเวลามาก, มันเป็นเรื่องของเราหรือเปล่า, มันเป็นการสมควรแล้วหรือยัง ที่เราจะไปแก้ไขเขา? ต้องทำให้ถูกโอกาส ถูกอะไรหลายๆอย่าง; ไม่ใช่อยู่เฉยๆก็จะตรงเข้าไปแก้ไขเขา; อย่างนั้นไม่เคยสำเร็จออก. ถึงแม้วิธีการของพระพุทธเจ้าที่จะโปรดสัตว์ ไม่ได้ตรงไปทำทันที. ถ้าดูตามพระบาลี ท่านจะทำในสิ่งที่เรียกกันว่า “เล็งญาณส่องโลก” อยู่น้อยๆ น้อยๆ น้อยๆ คนนั้นเป็นอย่างไร ถึงเวลาที่จะโปรดได้หรือยัง?, คือมีแผนการ, อยู่น้อยๆ น้อยๆ น้อยๆ พอถึงเวลาที่จะเห็นควรว่าจะไปโปรดก็จะไปโปรด มันจึงสำเร็จได้ง่าย.

นี่ถ้าว่าเขาเป็นเพื่อนกับเรา, มันก็มีความชอบธรรมหรือถูกต้อง ที่เราจะช่วยแก้ไขเขา. ถ้าเขาเป็นศัตรูกับเรา เฉยไว้ก่อนดีกว่า, อย่าเข้าไปหาเรื่อง มันเป็นอันธพาลมากเกินไป เฉยไว้ก่อนดีกว่า. แต่ถ้าเขาเป็นเพื่อนของเรา, เป็นมิตร

สหายก็คิดหาช่องทางที่จะแก้ไขไปตามเรื่อง, โดยที่ไม่สามารถจะแก้ไขกันเดี๋ยวนั้นตอก เราไม่สามารถอย่างนั้น แม้พระพุทธเจ้าท่านก็ยังมีหลักอย่างนี้, คุณโอกาสที่มันจะพูด, ควรจะพูดหรือยัง, ควรจะแก้ไขหรือยัง, ถ้าเรามันมีตัวกู ของกูเสียเอง, ไม่ยอมแล้ว จะแก้ไขกันเดี๋ยวนั้น มันก็ต้องทะเลาะวิวาทกัน; เหมือนกับผัวกับเมีย ถ้ามัน หลีกไม่พ้น, จะไปแก้ไขกันเดี๋ยวนั้นมันก็ต้องเกิดเรื่อง.

นี่เป็นรายละเอียดที่จะต้องไปศึกษาหาเอา, มันไม่มีหลัก; มีแต่เพียง ว่า, เราจะแก้ไขหรือไม่, แก้ไขก็ทำให้ถูกกาลเทศะถูกอะไรต่างๆ, คนที่แก้ไขไม่ได้ อย่าไปแก้ไขมัน เราก็แก้ไขตัวเองก่อนเสมอ. เราไม่รับเอาอะไรของมันมา คือ เราไม่ดี, เราไม่ยอมรับเอา. นี่แก้ไขตัวเองให้ได้เสียก่อนอย่างนี้ โอกาสเหมาะ เมื่อไรก็คอยแก้ไขเขา, เพราะฉะนั้นมันสำคัญอยู่ที่เรา, เราอย่ายกหูชูหางออก รับเสีย แล้วก็เมื่อเขาทำชนิดที่จะทำให้เราต้องยกหูชูหางออกรับ, เราก็ชนะตัวเอง ให้ได้เสียก่อน.

ที่พูดกันก็เห็นว่ามันเป็นเรื่องที่จำเป็น แม้ระหว่างบิณฑาคารากับลูกกับ หลานก็เหมือนกัน ต้องทำถึงขนาดนั้น; ไม่ใช่ว่าจะบังคับกันได้ทันควันตามต้องการ; ยิ่งในสมัยประชาธิปไตยก็ยิ่งไม่ได้ใหญ่, เดี๋ยวนั้นมันมีเมฆาประชาธิปไตย, แม้แต่ลูกหลานก็ไม่เชื่อฟังบิณฑาคารา, คำว่ายกหูชูหางมันเป็นคำต่ำ, แต่คนเขา ชอบยกหูชูหาง; ประชาธิปไตยเปิดโอกาสให้ยกหูชูหาง.

ใครมีปัญหอะไรอีก?

การรู้จักชิมรสของโลกอื่น.

ท่านที่เป็นราชภัฏ ผู้ลาบวชทั้งหลาย,

ในการบรรยายครั้งที่ ๘ นี้ ผมจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า การรู้จักชิมรสของโลกอื่น. ขอให้สังเกตดูว่า เราได้พยายามทำความเข้าใจกัน ในเรื่องที่คุณเขามองข้าม, หรือว่าในคำพูดบางคำ ที่มีความหมายชนิดที่คนอื่นเขามองข้าม, และเรื่องเหล่านั้นก็เป็นเรื่องที่สำคัญ, และบางเรื่องก็จะมีโอกาสทำความเข้าใจหรือรู้จักได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในเวลาที่มาบวช อย่างนี้เป็นต้น. อย่างน้อยที่สุดคงจะเห็นได้ว่า คำอธิบายนี้จะช่วยให้เข้าใจ เรื่องหรือคำบางคำที่เข้าใจอยู่แต่ก่อนอย่างไม่สมบูรณ์, หรือว่าอย่างที่ไม่อาจจะใช้ให้เป็นประโยชน์อะไรได้.

[ปรารภและบทวน.]

ตัวอย่างเช่น คำว่า ปรทัตตูปชีวี หมายถึงพวกเปรตพวกสุนัขอะไรไปเสีย; สนิมนี้ถึงคน โดยเฉพาะภิกษุ และเมื่อได้ออกไปจากความเป็นภิกษุ ก็

ยังใช้ความหมายแห่งคำว่าปรทัตคฺคฺพชีวิน ให้เป็นประโยชน์ได้อย่างดี, เพื่อสันติสุขในส่วนตน, แล้วยังมีประโยชน์แก่ส่วนสังคม หรือส่วนโลกทั้งโลก. อย่างที่ได้กล่าวแล้วว่า ถ้าโลกเขาถือลัทธินี้กันบ้าง ก็จักรักใคร่เมตตาสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ยิ่งกว่าที่กำลังเป็นอยู่ในบัดนี้ ซึ่งก็จะไม่มีความรักความสามัคคีเสียเลยชั่วช้าไป.

แม้เรื่อง การอยู่อย่างต่ำทำอย่างสูง นี้ก็ยังทำได้ดีมากยิ่งขึ้นไปกว่าที่เคยทำอยู่แล้ว หรือที่เคยได้ยินได้ฟังอยู่ก่อนแล้ว. และ ให้มีความเป็นมนุษย์อยู่ในความเป็นมนุษย์ แม้อยู่ที่บ้านที่เรือน และ มีความเป็นเกลอกับธรรมชาติ ทั้งโดยทางร่างกายและทางจิตทางวิญญาณ. อยู่อย่างควบคุมความโกรธได้, อยู่อย่างลดหัวลดหางได้ หรือจะเรียกอีกความหมายหนึ่ง ในบาลีก็มีคำเรียกว่าลดตรงเสียได้. แต่ถ้าพูดอย่างลดตรงนี้ เคี้ยวมันจะเป็นพายแพ้ย่อมแพ้ เหมือนกับคนที่แพ้แล้วยอมลดตรง. เคี้ยวมันนั้นเป็นการลดตรง คือมานะทิฏฐิของตนเอง ซึ่งขอบยกอวดคนอื่นนั้น ให้ลดลงมาเสีย.

อยู่อย่างลดตรง คือไม่ยกธงขึ้นประกาศความเด่นความอะไร. นี้ผมคิดว่าเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าทำได้ก็มีประโยชน์มากที่สุดสำหรับมนุษย์เรา จึงเอามาบรรยายถวายให้เป็นความรู้ สำหรับราชภัฏผู้มาบวชแล้วก็ต้องลาสิกขาออกไป.

มาถึงตอนนี้แล้ว ผมเข้าใจว่า ท่านทั้งหลายคงจะรู้จัก เปรียบเทียบความต่างกัน ของการที่ได้บวชกับการที่ไม่ได้บวช. เราได้พูดถึงเรื่องต่างๆ มาหลายเรื่องแล้ว เพียงพอแล้วที่จะให้มองเห็นความแตกต่างกัน, หรืออย่างน้อยก็เป็นประโยชน์ที่มันแตกต่างกัน ระหว่างผู้ที่ได้บวชกับที่ไม่ได้บวช; เช่นว่า จะมองเห็นได้ว่า วิชาชีพกับวิชาธรรมะนี้มันต่างกันอย่างไร. เคี้ยวนี้อาจจะเข้าใจได้

แล้วกระมังว่า เรามีแต่วิชาชีพ จะไปเรียนกันมาจากขนาดไหนเท่าไร จนจะตาย
อยู่แล้ว มันก็รู้แต่วิชาชีพ; เพราะมันเป็นวิชาที่ไม่มีที่สิ้นสุดเหมือนกัน. ส่วน
วิชาธรรมะ ซึ่งเป็นเรื่องทางจิตใจ นี้ก็ยังเกือบจะไม่รู้ ถ้ารู้ก็รู้อย่างตามประเพณี,
ได้ยินได้ฟังบ้าง แล้วก็เอามาตีความเอาเอง ก็อย่างผิดๆ.

ฉะนั้น ระหว่างที่บวชนี้ คงจะทำให้ได้รู้วิชาธรรมะนั้นเพิ่มขึ้น พอ
เป็นคู่กันกับวิชาชีพ, พร้อมกันนั้นก็ทำให้เห็นได้ว่า มันเนื่องกันอย่างไร. มัน
เนื่องกันถึงขนาดที่เรียกว่า มันแยกออกจากกันไม่ได้; ถ้ามีแต่วิชาชีพ สำเร็จ
ประโยชน์ในทางวิชานั้น, มันก็มีความเป็นมนุษย์ได้อย่างมากก็เพียงครึ่งคน; มัน
คงจะเป็นค่าอย่างรุนแรงเหมือนกันแหละ ถ้าว่าเป็นคนเพียงครึ่งคน, เป็นมนุษย์
เพียงครึ่งคน. ต่อเมื่อมีความรู้ถูกต้องในทางจิตทางวิญญาณ สมบูรณ์ขึ้นมา
อีกส่วนหนึ่ง จึงจะมีความเป็นคนอย่างเต็มคนหรือเต็มตามความเป็นมนุษย์.

ที่นี้ก็มองดูต่อไปอีกว่า โลกสมัยนี้มีวิชาชีพก้าวหน้า คือเทคโนโลยีทั้ง
หลายทุกแขนงก้าวหน้า ทำให้ผลิตอะไรขึ้นมา, ทำให้เกิดอะไรขึ้นมา อย่างไม่คาด
ฝัน, คืออย่างที่ไม่มีใครเคยคิด หรือเหลือที่จะคิดมาก่อน. นี้วิชาชีพมันยิ่งก้าว
หน้าอย่างนี้ แล้ววิชาธรรมะควรจะเพิ่มขึ้นตาม หรือมันควรจะลดลงไป.
เดี๋ยวนี้ ตามข้อเท็จจริงที่เป็นอยู่ วิชาธรรมะมันลดลงไป เพราะคนไม่สนใจ;
มันเกือบจะล้มหายไป, วิชาธรรมะไม่ได้เจริญรุ่งเรืองเคียงบ่าเคียงไหล่ ขึ้นมากับ
วิชาชีพ. นี้โลกมันจะเป็นโลกของอะไร? ถ้าทุกคนตรงๆ มันก็เป็นโลกของผีบ้า
อะไรชนิดหนึ่งเท่านั้น มีการมัวเมาแต่ในเรื่องของวัตถุ.

ถ้าโลกนี้มันมีวิชาธรรมะเคียงคู่กันขึ้นมา เคียงบ่าเคียงไหล่กันกับเรื่อง
ทางวัตถุคือวิชาชีพ มันจะเป็นโลกที่น่าดู, จะเป็นโลกพระศรีอารีย์ หรืออะไรใน

ประโยชน์อะไร; แล้วไม่เพียงแค่ว่า ยังได้ชิมลงด้วย, ชิมรสตัวอย่างของสิ่ง
เหล่านั้นด้วย.

(เริ่มการบรรยายครั้งนี้.)

ที่นี้เราก็จะพุกกันในเรื่องถัดไป โดยหัวข้อว่า การรู้จักชิมรสของโลก
อื่น คืออยู่อย่างรู้จักโลกอื่น แล้วก็ชิมรสในโลกนั้นๆ ตามที่ควรจะชิม, แล้ว
บางโลกก็ไม่ต้องชิม. นี้เรียกว่ารู้, รู้จักโลกทั้งหลาย, อยู่อย่างชิมรสของโลกอื่น.

ที่นี้คำว่า “โลกอื่น” นี้ *บาลี* มันก็มีอยู่ว่า *ปรโลก*. พอพูดถึงว่าปรโลก
มันก็ตกใจ; เพราะว่าในภาษาไทยของคณาธรรมคาสาณณ์นั้น ปรโลกมันต้องตาย
แล้ว, เข้าใจไปแล้ว. แล้วไปโผล่ขึ้นในปรโลกอื่น. แล้วใครมันจะสมัคร;
นั่นมันปรโลกชนิดที่เป็นของคนที่ไม่รู้ว่ามันอะไร. ถ้าเราจะเกิดชิมรสปรโลก คน
ก็ว่าพูดบ้าง บอๆ, แล้วก็ไม้อะค้ำย ก็สั้นหัว. เขาไม่มองเห็นว่ามันจะเป็นไป
ได้ ที่เราจะชิมรสของปรโลก; ถึงแม้ว่าจะเป็นไปได้, ถ้าเผื่อว่าจะเป็นไปได้เขาก็
ไม่เอา เพราะมันต้องตายไปแล้ว. นี้เพราะเขาไม่ทราบความหมายของคำว่า ปรโลก
นั่นเอง ฉะนั้น ขอให้สนใจคำๆ นี้เป็นพิเศษ จึงจะรู้ความจริงอันลึกซึ้งและทั่วถึง.

ปรโลก นั้นแปลว่า *โลกอื่น*; แต่มีได้หมายความว่าต่อตายแล้ว, ตาย
แล้วก็ได้ ไม่ตายแล้วก็ได้. เรื่องตายแล้วมันเป็นเรื่องที่ไม่ได้; ฉะนั้นไม่ต้อง
พุดถึงกันดีกว่า. เดียวนี้รู้ได้ ที่นี้และเดี๋ยวนี้ในชีวิตนี้ มันมีมากมายก่ายกอง,
สำหรับสิ่งที่เรียกว่า ปรโลก มันมีอยู่ในโลกนี้ ในชีวิตนี้ ได้อย่างมากมายก่ายกอง
แล้ว ทำไมถึงเรียกว่าปรโลก? เดียวก็จะเข้าใจได้; เพราะอย่างน้อยก็กล่าว

ได้ว่า ปรโลกนั้นแปลว่าโลกอื่น, ไม่ได้แปลว่าโลกที่ยิ่งกว่า คำว่า *ประ* นี้แปลว่า *ยิ่งกว่า* ก็ได้ แปลว่า *อื่น* ก็ได้. ในกรณีอย่างนี้ มันมี แปลว่าอื่น ก็แล้วกัน; ปรโลกคือโลกอื่น ซึ่งมีอยู่มาก, จะรู้จักปรโลก ก็รู้จักคำว่าโลกกันเสียก่อนเถอะ.

ศึกษาคำว่า “โลก.”

คำว่า *โลก* ในภาษาบาลี ก็มีหลายความหมายและต่างกัน; แต่ความหมายในภาษาไทย ภาษาไทยธรรมดา ถ้าคำว่าโลกก็หมายถึงโลกนี้, โลกก็อันใหญ่ ๆ กลม ๆ นี้ ที่หมุนอยู่รอบดวงอาทิตย์นี้, ภาษาไทยก็หมายอย่างนี้. แต่ในภาษาบาลีนั้นหมายถึงอย่างอื่นอีกมากมาย; แต่ถ้าเราจะอาศัยความหมายอย่างในภาษาไทยเป็นหลัก แล้วดูให้ดีๆ ก็พอพบเงื่อนงำว่า ในภาษาไทยเรา ก็ใช้ในความหมายที่นอกไปจากโลกอันกลม ๆ ก้อนใหญ่นี้เหมือนกัน.

ถ้าผมจะพูดว่าโลกบางกอกโลกบ้านนอกนี้ คุณก็ฟังถูก ไม่ต้องอธิบายก็ได้. ถ้าพูดว่าโลกบางกอก ก็หมายถึงอยู่กันอย่างที่กรุงเทพฯ, โลกบ้านนอกมันก็อยู่กันอย่างบ้านนอก, ถ้าพูดว่าโลกสวนโมกข์ ก็จะเข้าใจได้เหมือนกัน. เพราะว่ามีคนบางคน พอผ่านมาถึงตรงนี้เดินมาถึงตรงนั้นนั่งลง เขาก็บ่นออกมาว่า มันคนละโลกๆ, นั่งอยู่สวนโมกข์นี้ มันคนละโลกกับที่นั่งอยู่ที่บ้านของเขา.

นี่แสดงว่ามันมีวิเวหรือมันมีเงื่อนงำอยู่ในภาษาไทย ที่แสดงความหมายของคำว่าโลก แปลกไปจากที่จะหมายถึงทั่วโลก. อย่างภาษาอังกฤษเขาก็มีคำพอจะสังเกตได้ เช่น คำว่า *The globe* ก็หมายถึงทั่วโลกอันกลม ๆ นี้ แต่ถ้าเขาพูดว่า *The world* ก็หมายถึงสภาพต่างๆ ที่มันเป็นอยู่ใน *The globe* นั้นเอง.

ฉะนั้นคำว่า The world มันก็มีความหมายมากกว่า The globe. ภาษาไทยนั้นก็เหมือนกัน, คำว่าโลกในบางครั้งมันหมายถึง The world ในรูปแบบที่ต่างกัน มันเป็นชีวิตที่เป็นอยู่ในแบบที่ต่าง ๆ กัน.

เพราะฉะนั้นความหมายของคำว่าโลกโดยทั่วไป หรือที่จะใช้ได้ในกรณีทั่วไปนั้น ขอให้จำกัดความว่าสภาพต่างๆ ที่แวดล้อมจิตใจของเราอยู่ นั่นคือโลก. เราเป็นมนุษย์ มีจิต มีความรู้สึกอยู่อย่างนี้ อะไรเข้ามาแวดล้อมจิตใจเราในสภาพอย่างใดอย่างหนึ่ง ในครั้งหนึ่ง ในแห่งหนึ่ง ที่หนึ่ง นั่นก็เรียกว่าโลกหนึ่งๆ ได้. นี่เป็นความหมายกว้าง เป็นบทนิยามที่กว้างสำหรับคำว่าโลก, แล้วก็ใช้ได้ทั้งภาษาบาลีและทั้งภาษาไทยด้วย, และใช้ได้ทั้งภาษาธรรมะและภาษาชาวบ้านด้วย, หรืออย่างที่เรารเรียกกันที่นี้ ก็คือ ใช้ได้ทั้งอย่างภาษาคนและอย่างภาษาธรรม.

ดูกันให้ละเอียดอีกหน่อย คำว่าโลกนี้ ดูตามตัวหนังสือกันก่อน ตามพยัญชนะ คำว่า โลก, โลกะ ภาษาบาลีมันแปลว่า ของที่แตกได้ และแตกแน่, บทวิเคราะห์รูปบาลีว่า *คฺุขฺขฺตฺติ โลกิ*—*สิ่งใดยอมแตกสิ่งนั้นคือโลก*; เพียงเท่านั้นก็พอจะมองเห็นได้เองแล้วว่า ทุกอย่างมันเป็นโลก, เว้นเสียอย่างเดียวเท่านั้นทุกอย่างเป็นโลก คือบรรดาสิ่งทั้งหลายที่แตกได้เป็นโลกทั้งนั้น, ก็ยังเหลือแต่สิ่งที่แตกไม่ได้ คือไม่ใช่โลก หรืออโลก. ธรรมะเรื่องนี้ได้เรียนมามากแล้ว และอธิบายมามากแล้ว หรือคงจะอ่านมามากแล้ว. สิ่งที่แตกได้คือสิ่งที่มีการปรุ่กันขึ้นมา; สิ่งใดมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นมีความดับเป็นธรรมดา, และทุกอย่างมันเป็นอย่างนี้ทั้งนั้น; นอกจาก สิ่งๆ เดียวที่เราเรียกชื่อกันว่า อมตะบ้าง อสังขตะบ้าง นิพพานบ้าง.

ฉะนั้นคำว่าโลกแปลว่าสิ่งที่แตกได้และแตกแน่ มันเป็นคำสอนที่ดีที่สุดในคำพูดคำเดียวนั้นแล้ว; แต่คนไม่รู้จักก็เลยไม่สนใจ, หรือไม่รับเอาคำสอนอันนี้. ถ้าผู้ใดเข้าใจความหมายของคำว่าโลก ก็ย่อมเข้าใจได้ว่า มันสอนอยู่อย่างเต็มที่แล้วว่า โลกทั้งหลายนี้คือของแตก; เพราะฉะนั้นก็อย่าไปไปถึงกับร้องไห้เหมือนเด็ก ๆ ที่ตุ๊กตาแตก. เด็กที่ฉลาดบางคนมันก็ไม่ได้ร้องไห้เมื่อตุ๊กตาแตก มันคงจะเสียใจบ้าง; แล้วเด็กบางคนมันก็อาจจะดีกว่านั้น ถึงกับเห็นว่าเป็นธรรมดาก็ได้. แต่บางคนอาจจะโง่ถึงกับไม่แยแสอะไร เพราะว่าถูกอบรมมาไม่ใช่นี้อย่างนี้ก็มี. เพราะฉะนั้นเราถือว่า โลกนี้เหมือนกับตุ๊กตาก็แล้วกัน; เราก็เหมือนกับเด็ก ๆ ถ้าตุ๊กตามันแตกลงไปก็จะเป็นอย่างไร, แล้วจะรู้จักสิ่งที่เรียกว่าโลกนี้ดีขึ้น. อย่าให้มันจมอยู่ในโลกมากเกินไปนั่นเอง; ตามท้าวพญูชนะหรือท้าวหนังสือ คำว่า โลก แปลว่าสิ่งที่แตกได้และแตกแน่.

ที่นอกความหมายของมัน หรือ ความหมายแห่งตัวหนังสือนั้น มันก็หมายถึงสิ่งที่แตกแน่ ที่คู่กันอยู่กับสิ่งที่ไม่แตกแน่; ขึ้นชื่อว่าโลกแล้วเป็นต้องแตกแน่, จะเป็นรูปธรรมก็ดีนามธรรมก็ดี ต้องแตกแน่ แล้วก็มีอยู่อันหนึ่งซึ่งไม่รู้ว่าจะเรียกว่าอะไรดี ถ้าจะเรียกให้ถูกต้องก็เรียกว่าอโลก คือมิใช่โลก นั้นมันไม่แตก จึงมีความหมายเฉพาะคำๆ นี้. มันมีทางที่ทำให้เราเข้าใจผิดต่อความหมายนี้ได้ คือความหมายภาษาพูดตามธรรมดาของประชาชนทั่วไป ที่เขาชอบพูดกันเป็นคำๆ ว่าโลกกับธรรม, และชอบอธิบายกันว่า โลกตรงกันข้ามจากธรรม, ธรรมตรงกันข้ามจากโลก. อย่างนั้นมันถูกสำหรับชาวบ้านที่รู้อะไรเพียงเท่านั้น; เพราะคำว่าธรรมมันกำกวมเกินไป, อะไรๆ มันก็เป็นธรรมไปหมด. สิ่งที่แตกได้ก็เรียกว่าธรรม, สิ่งที่แตกไม่ได้ก็เรียกว่าธรรม; แล้วไปอ่านคู่มือเรื่องสังฆตธรรม หรือ อสังฆตธรรม คู่ก็แล้วกัน.

โลก นั้นมัน ตรงกับธรรมบางประเภท, แล้ว ตรงกันข้ามจากธรรมบางประเภท นั้นมันจริง. แต่มาพูดอย่างตักบถว่า โลกตรงกันข้ามกับธรรมเสมอไปนั้นมันไม่ได้, โดยแท้จริงหรือโดยทั้งหมดนั้นมันไม่ได้. ถ้าโดยเอกเทศ เฉพาะส่วนที่คนธรรมคาเขาพูดกันแล้ว ก็พอจะได้; ถ้าอย่างโลกๆ อย่างโง่เขลา, ถ้าอย่างธรรมะก็อย่างฉลาด อย่างลึกซึ้งไป.

แต่ระวังให้ดี คำว่า ธรรม นั้นมัน หมายถึงหมดแหละ ทั้งที่เป็นโลกและมีไซ้โลก; ฉะนั้นเราจึงรู้ว่า ถ้ามัน ตรงกันข้ามจากโลกก็ต้องไม่แตก. ไปศึกษาคำว่าอสังขตะหรืออมตะ จะรู้ว่าไม่มีปัจจัยปรุง ไม่มีการเกิด; เพราะฉะนั้นจึงไม่แตก แล้วก็เปลี่ยนแปลงด้วย, แล้วบางทีก็จะเป็นที่ดับของโลกด้วย, สิ่งนั้นทำหน้าที่เป็นที่ดับของโลกด้วย.

คำว่า นิโรธธาตุกัถิ นิพพานธาตุกัถิ แปลว่า ธาตุเป็นที่ดับ. เป็นที่ดับของอะไร? เป็นที่ดับของโลกนั่นเอง. ถ้าโลกนี้มาถึงนิโรธะหรือนิพพานะแล้ว มันก็ต้องดับ; ฉะนั้นถ้าจะหาคู่ตรงกันข้ามกันจริงๆ นะ. ถ้าจะหา คู่ตรงกันข้าม จากกันและกันจริงๆ แล้ว มันต้องไปนึกถึงว่า ในโลก หรือเหนือโลก มันจึงจะตรงกันข้ามจริงๆ; เหนือโลกก็ว่า โลกุตตระ มันไม่ใช่โลก.

คนที่เคยอ่านหนังสือวรรณคดีอะไรตามธรรมคา หรือพูดกันอยู่ตามธรรมทานนี้เข้าใจผิดได้, คือเข้าใจว่าโลกุตตระก็เป็นโลกอันหนึ่ง; เพราะบางทีก็มีคนที่ชี้แจงระมัดระวัง พูดสังเขป พูดหยาบคายสังเขปไปว่า โลกอุตร, โลกุตตระตัวหนังสือถอดออกมาได้เป็นโลกุตตรจริงเหมือนกัน. แต่ *โลกะ + อุตตระ* แปลว่า *เหนือโลก พันโลก ยิ่งกว่าโลก.* ที่นี้พอมารเรียกว่า *โลกอุตร* ใครๆ ก็ต้อง

เข้าใจว่า มันเป็นโลกที่ชื่อว่าอูคร, แล้วไปพ้องกับคำว่าอูครทิสเหนือเข้าด้วย พอติกันเลย. เอาเป็นว่าโลกทางทิศเหนือ เรียกว่าโลกอูคร โลกอยู่ทางทิศใต้ก็ไม่ใช่. ถ้าเหนือโลกก็มีใช่โลกก็แล้วกัน, หรือว่านอกเหนือไปจากความหมายของคำว่าโลก. ที่จริงจะใช้คำว่า โลก นั้นแหละจะถูกต่องกว่า แต่ไม่เคยใช้ ไม่เห็นมีใช้ มีแต่โลกุตตระ คือเหนือโลก พ้นจากโลก.

แต่ต้องเข้าใจไว้ที่หนึ่งว่า มันจะเป็น โลก หรือเหนือโลกก็ตาม ซึ่งตรงกันข้ามกันอย่างยิ่ง; แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่เหมือนกันอยู่อย่างหนึ่ง คือข้อที่ว่า เป็นสิ่งที่ จิตสัมผัสได้. จิตของมนุษย์สัมผัสได้ทั้งสองอย่าง ทั้งอย่างโลกิยะ และทั้งอย่างโลกุตตระ. เราจะต้องพยายามอบรมฝึกฝนให้ดี เพื่อจะเข้าถึงได้ทั้งสองอย่าง หรือซึมได้ทั้งสองอย่าง; เมื่อใดจิตเป็นโลก, เมื่อใดจิตไม่เป็นโลก, ให้รูรสได้ทั้งสองอย่าง.

ที่นี้คำว่า “โลก” นี้มีหลายชนิด; เพราะฉะนั้นจึงมีโลกอื่นต่อกันและกัน, โลกอื่นคือหลายๆชนิด, ก็เป็นโลกอื่นต่อกันและกัน. เรามีโลกตามธรรมดาของเราอย่างไร ถ้ามีโลกที่ผิดแปลกไปจากนั้น ก็เรียกว่าโลกอื่นได้. ฉะนั้นคำว่าโลกอื่นจึงมีมาก; แต่มันจะอื่นไปอย่างไร, ก็อย่างก็ร้อยอย่าง, มันก็โลกอยู่นั่นเอง. มันจะเป็นโลกนี้หรือโลกอื่นก็ตาม มันก็คือโลกในความหมายเดียวกัน คือมันแตกได้; เพราะฉะนั้น คำว่าโลกอื่นนี้ มันไม่ได้ออกไปถึงนอกโลก, มันอยู่ในขอบเขตของความเป็นโลก ก็ยังมีการเกิด การดับ มีการปรุงแต่ง, แล้วก็แตกดับไปตามเหตุตามปัจจัย. ๕ คือคำว่าโลกเป็นอย่างนี้, คำว่าโลกอื่นเป็นอย่างนี้ และคำว่าเหนือโลก นอกไปจาโลกเป็นอย่างนี้, อย่าง ที่ได้พูดมาให้เห็นเป็นเค้าๆ.

ความหมายของ “โลกอื่น.”

ที่นี้ การบรรยาย วัน^{นี้}ของเรา มีความมุ่งหมายแต่เพียงโลกอื่น ; เพราะฉะนั้น ไม่ต้องพูดถึงเรื่องเหนือโลกหรือโลกุตระ. เราจะพูดกันแต่เรื่องโลกอื่น แล้วพยายามที่จะรู้จักมัน สัมผัสมัน หรือชิมมัน ให้มากไปกว่าที่รู้จักมาแต่ก่อน, ก็แปลว่ามีความฉลาดในเรื่องของโลกมากขึ้นนั่นเอง ; แล้วก็เว้นโลกที่ไม่ควรสัมผัสเสีย จะได้สัมผัสแต่โลกชนิดที่ควรจะสัมผัส.

อย่างไรก็ดี ขอให้ระวังไว้อีกอย่างหนึ่งว่า ภาษามันเป็นเหตุที่ทำให้เราเข้าใจไม่ได้ ; เพราะภาษามันไม่ใช่ใครมีอำนาจไปควบคุมมันได้ แม้ว่ามนุษย์จะบัญญัติขึ้นมาใช้ มันก็เป็นไปตามการลากจูงของสิ่งแวดล้อม ; ฉะนั้น กลุ่มหนึ่งกับบัญญัติอย่างหนึ่ง, กลุ่มหนึ่งกับบัญญัติอย่างหนึ่ง, หรือว่ามนุษย์ด้วยกันนั้นมันอยู่ในสถานะที่สูงต่ำกว่ากัน มันกับบัญญัติต่างกัน ใช้คำๆเดียวกัน ก็เลยทำให้เข้าใจกันผิดได้. ยิ่งโลกสมัยนี้มันมีการติดต่อกันอย่างมากมาย จนกลายเป็นโลกเล็กๆไปแล้ว ; ความปนเปทางภาษาก็ยิ่งเป็นไปมาก, และทำความลำบากให้มากขึ้นกว่าเดิมอีก.

ยกตัวอย่างคำว่า โลกอื่น อีกครั้งหนึ่ง ; ถ้าโลกอื่นในภาษาวัตถุ ภาษา physics หรือภาษาวิทยาศาสตร์ก็ตามเถอะ มันหมายถึงก้อนโลกอื่น หรือดวงดาวดวงอื่น ดาวเคราะห์ดวงอื่น. นี่ในแบบเรียนของลูกเด็กๆ มันจะอย่างหนึ่งนั่น ถ้าพูดถึงโลกอื่น คือ sphere อื่น ดวงดาวอันอื่น, หรือชาวบ้านก็ใช้ความหมายอย่างนั้นกันมาก.

ที่นี้ถ้ามันเป็น ภาษาศีลธรรม ภาษาวัตถุ ของพวกที่เคร่งศาสนา คำว่าโลกอื่น นั้นมันไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้นหรอก ; มันหมายความว่าถึงโลกของเทวดา

เป็นต้น โลกของมาร โลกของพรหม; ที่เป็นชั้นต่ำๆ ศีลธรรมชั้นต่ำๆ ก็ต้องตายแล้วเหมือนกัน จึงจะไปถึงโลกนั้นได้ ที่จะมีเทวดาอุ้มพาไปตั้งแต่เดี๋ยวนี้เป็นกรณีพิเศษนั้น ไม่มีใครยอมรับตอก. ฉะนั้น คำว่าโลกรู้ในภาษาวิภาษศาสตร์ ภาษาศีลธรรม ก็หมายถึง โลกอื่นซึ่งอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้; แต่เขายืนยันว่า มันมี : โลกนรก ก็ทำบาปเข้าก็จะไป, โลกสวรรค์ ก็ทำดีทำบุญทำกุศลเข้าก็จะไป, นั่นมันโลกอื่นอย่างนั้น นั่นเป็นภาษาศีลธรรมภาษาวิภาว ซึ่งบัญญัติกันไว้ตายตัว ตรงกันหมดแทบจะทุกศาสนา.

ที่นี้ถ้าเป็นภาษาที่ลึกซึ้ง เป็น ภาษาปรมาัตถธรรม ไม่ใช่ศีลธรรม; *ปรมาัตถธรรม* แปลว่า *มีอรรถอันลึกซึ้ง*; คำว่าโลกอื่นก็หมายถึง ภูมิของจิตที่กำลังเป็นต่างๆ กัน ไม่เหมือนกัน, จิตที่อยู่ในภาวะที่ต่างกัน เราเรียกว่าอยู่กันคนละโลก. นี่จะเข้ารูปกันได้กับที่เราต้องการจะอธิบาย ว่าตามธรรมชาติของคนธรรมดาเราๆ นี้ มัน มีอยู่ในภาวะอย่างไร ก็ถือว่านั่นแหละเป็นโลกนี้ คือโลกประจำ; พอจิตไปในภาวะอย่างอื่น ผิดไปจากนี้ ก็เรียกว่าเป็นโลกอื่น. ภาษาปรมาัตถธรรม เขาหมายกันอย่างนี้ ไม่เอาแผ่นดินอย่างนี้เป็นหลัก, ไม่เอาดวงดาวอะไรเป็นหลัก, เอาจิตมีภาวะหนึ่งๆ เป็นไปตามอำนาจของสิ่งแวดล้อมหนึ่งๆ ชนิดหนึ่งๆ นั้น เรียกว่าโลกชนิดหนึ่งของคนนั้น; ดังนั้นมันจึงเป็นโลกที่เปลี่ยนแปลงได้มาก เปลี่ยนได้เร็ว เปลี่ยนได้ลึก.

นี่โลกอื่นมีอยู่ ๓ ความหมาย : ภาษาวิภาว ของนักวิทยาศาสตร์เป็นต้น ก็เป็นอย่างหนึ่ง, ภาษาศีลธรรม ของชาววิเศษวาก็เป็นอย่างหนึ่ง, ภาษาปรมาัตถ์ของนักธรรมะชั้นลึกชั้นปรมาัตถ์ก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง, อย่างน้อยเป็น ๓ อย่างอย่างนี้.

เข้าใจได้ง่ายๆ ในความหมายอันลึก ก็เช่นว่า : เมื่อร้อนใจด้วยเหตุใดก็ตาม มันเหมือนกับอยู่ในโลกนรก; สิ่งที่เข้ามาแวดล้อมจิตนั้นมันเป็นโลกนรก, สมมติชื่อเรียกว่าเป็นโลกนรก แล้วร้อนเป็นไฟ. จะเป็นการเสวยผลแห่งกรรมก็ดี, หรือแม้ที่สุดแต่มันถูกลงโทษ จับปลัดจับผลเขาจับมาเมียนตี ลงโทษ ชักคุกชักตะวาง อะไรก็ดี, สภาพที่ทนได้แสนยากอย่างนั้นมันเป็นโลกนรก.

เดี๋ยวก็หาย ขึ้นจากโลกนรก มาอยู่ในสภาพปกติตามเดิม มาสู่มนุษยโลกอีก. เดี่ยวมัน บ้ากาม ถึงขนาดที่เรียกว่า over sex เหมือนอย่างที่เป็นกันเดี๋ยวนี้มากมาย มันก็เป็นโลกสวรรค์, เป็นเทวโลกอะไรไปพักหนึ่ง. เดี่ยวมันก็ตายจากโลกสวรรค์ มาอยู่ในมนุษยโลกนี้อีก; ถ้ามันเก่งกว่านั้น กลางวันอยู่ในเทวโลก กลางคืนอยู่ในนรกโลก, โลกนรกก็ได้.

ทุกคนแต่ที่ตี ๆ ตีกว่า ถ้าจิตปกติ ตามที่จะเรียกกันว่าปกติอย่างไร ก็เป็นมนุษย์อยู่ในมนุษยโลก. ที่นี้ถ้ามัน อยู่ในสมาธิ หลาย ๆ แบบ ก็เรียกว่าอยู่ในพรหมโลก ก็ได้, ภาษาชาวบ้านเขาเรียกว่าพรหมโลก; แต่ภาษาธรรมะก็เรียกว่ารูปโลก อยู่ในสมาธิประเภทที่มีรูปธรรมเป็นอารมณ์. ถ้าอยู่ในสมาธิที่มีรูปธรรมเป็นอารมณ์ ก็เรียกว่าอรูปโลก, ว่าอยู่ในอรูปโลก. ถ้าอยู่ในเรื่องของกามก็เรียกว่ากามโลก. เราไม่จำเป็นจะต้องไปถึงขั้นสูงสุด เช่น โยคี มุนี ฤๅษี ที่เข้าฌาน เข้าสมาบัติ รูปสมาบัติ อรูปสมาบัติ ตามแบบของท่านนั้น ๆ มันก็อย่างนั้นแหละ; ท่านก็อยู่ในโลกนั้นอย่างนั้นตามแบบนั้น. แต่คนธรรมดาชั่วประเดี๋ยวประด๋าว มันเป็นไปได้เหมือนกัน; จิตมันเกลียดกามมันมาอยู่เฉยๆ ก็เป็นอีกโลกหนึ่งแล้ว ไปนั่งพักผ่อนอยู่อีกโลกหนึ่งแล้ว. ถ้ามัน ไปเล่นกับของเล่น ของอะไร ที่ไม่ใช่กาม มันก็เป็นรูปโลกเล็กๆ ก็ได้; ไปทำกับ เรื่องที่ไม่

มีรูป อะไรที่มันพอล่อใจให้มันไปหยุดอยู่ได้ จะเป็นเกียรติยศเป็นอะไรก็สุดแท้ มันก็ป็นนอรูปลอกเล็ก ๆ ได้. ฉะนั้นเรารู้เอาว่า สภาวะที่แวดล้อมจิตอย่างหนึ่ง ๆ เรียกว่าโลกหนึ่ง ๆ, ป็นโลกอื่นต่อกันและกัน.

ฉะนั้นจึงพูดได้โดยว่า ทุกโลกหรือ โลกทุกชนิด มันป็นโลกอื่นต่อกันและกัน ในระหว่างโลกนั่นเอง; เช่นมนุษย์โลกนี้ก็ป็นโลกอื่นต่อพรหมโลก, พรหมโลกก็ป็นโลกอื่นต่อมนุษย์โลก หรืออบายโลก, นิริยโลกก็ป็นโลกอื่นต่อมนุษย์โลก, มนุษยโลกก็ป็นโลกอื่นต่อนิริยโลก.

ฉะนั้น เคียวนี้เราเอามนุษย์เป็นหลัก เอาเราป็นมาตรฐาน, เอามนุษย์อย่างมนุษย์นี้ป็นหลัก. ภาวะอย่างอื่นนอกไปจากมนุษย์ ก็ป็นโลกอื่นไปหมด. ที่นี้เราก็ชิมโลกอื่นดู แปรลก ๆ กัน; บางโลกก็ไม่อยู่ในลักษณะที่ควรจะไปชิม, แต่ในลักษณะที่ควรจะไปชิมนี้ก็มียาก มากชนิด. เมื่อเรารู้จักโลกดีแล้ว ก็จ้ะรู้จักเลือก รู้จักจัดให้สิ่งที่แวดล้อมเราให้ อยู่ในสภาพที่น่าดู คืออยู่ในโลกที่งดงามน่าดู พอสมกับมนุษย์ที่ดีได้.

พิจารณาดูโลกที่เขาบัญญัติไว้.

เฮ้, ที่นี้ดูคำว่าโลกกันอีกที โดยจำแนกโลกต่าง ๆ ออกไป ตามหลักเกณฑ์ที่เขาได้วางไว้แล้ว; ไม่ใช่เราจะบัญญัติใหม่ บัญญัติใหม่ก็ไม่มีประโยชน์อะไร คนเขาฟังไม่ถูก แล้วยิ่งกว่านั้น เราไม่อาจจะบัญญัติให้ดีกว่าที่เขาบัญญัติไว้

แล้ว ทั้งสองพันกว่าปีมาแล้ว. ฉะนั้นบ่่วยการหลักัธรรมะหมวดธรรมะอะไรต่าง ๆ นี้ ไม่จำเป็นที่จะต้องบัญญัติขึ้นมา, มันทำไม่ได้ หรือทำให้ดีกว่าไม่ได้ จะทำได้ก็เพียงแต่เข้าใจมันให้ถูกต้อง. ที่เขาบัญญัติไว้แล้วอย่างไรเนี่ย เราจะต้องเข้าใจของเขาให้ถูกต้อง และใช้เป็นประโยชน์ให้ได้.

อย่างไรเรียกว่าถูกต้อง? ก็คืออย่างที่ใช้เป็นประโยชน์ได้นั้นแหละ คือถูกต้อง. อย่าไปเอาแบบปรัชญา philosophy อะไรมาทำให้มันยุ่ง, เคียวเป็นบ้าเสียก่อน ไม่รู้ว่าอะไรถูกต้องอะไรดี. เคียวนี้ ทางศาสนาเขาจะ ถือว่า ที่มันใช้เป็นประโยชน์ได้ นั้นแหละ คือถูกต้องแล้ว, ยุติไว้ที่นั่น ก็ทำไปให้มันเป็นประโยชน์ ไม่ต้องพิสูจน์ด้วย logic หรือว่าวิธีปรัชญาอะไรนั้นมันเสียเวลา. เมื่อเรารู้จักโลกหลายๆ โลก ก็อาจจะเลือกที่เหมาะสม แล้วก็จะทำให้มันก้าวหน้า สูงขึ้นไปตามลำดับได้.

การจำแนกโลก หรือโลกวิภาค, โลกวิภาค—จำแนกโลก มัน มีตามที่เขาได้บัญญัติกันไว้ แสดงไว้; โดยส่วนใหญ่ก็จะได้ คู่แรก มาว่า โลกภายนอก กับโลกภายใน. โลกภายนอกหมายถึงวัตถุต่างๆ หรือสิ่งที่มันจะเข้ามาสัมผัสกับโลกภายใน คือจิตใจนี้. เป็นโลกทางวัตถุกระทั่งมาเป็นทางร่างกายนี้ เรียกว่าโลกภายนอก.

ที่นี้ โลกภายนอก มีลักษณะอย่างไร, ก็ตามที่มีมันอยู่ด้วยเหตุปัจจัยอย่างไร; เราเรียกว่า สิ่งแวดล้อม, สิ่งแวดล้อม มีอยู่อย่างไร โลกอันนั้นมันก็เป็นอย่างนั้น อยู่ในสภาพอย่างนั้น; แต่มันพอจะแบ่งให้เป็น ๒ ชนิดว่า ที่หน้าดูกับที่ไม่หน้าดู. โลกภายนอกนี้ จะมีอยู่ ๒ อย่างนี้ : ที่หน้าดูกับไม่หน้าดู เอาที่ไม่มี

ความหมายอะไรไว้ในพวกที่ไม่น่าดู ก็ไม่ต้องพูดถึง เพราะเราไม่ได้มุ่งหมายถึงโลกนี้, แล้วมันขึ้นอยู่กับโลกภายในด้วย.

ที่นี้พวกกันถึงโลกภายในจะดีกว่า; แต่ว่า การบัญญัติโลกนี้ เขาบัญญัติชนิดที่เอามาเนื่องกันทั้งโลกภายนอกและโลกภายใน คือจับมารวมกลุ่มกันเสีย. อย่างในหนังสือที่แต่งขึ้น เช่นหนังสือวิสุทธิธรรมรค เป็นต้น ซึ่งจะเรียกว่าอรรถกถาหรือบาลีก็แล้วแต่ชอบ; แต่ผมถือว่าเป็นคำอธิบายชั้นหลัง เขาบัญญัติโลกว่าสังขารโลก โอกาสโลก และสัตว์โลก.

สังขารโลกนี้โลกแห่งการปรุงแต่ง สมเด็จพระยาจารย์ญาณ ที่ท่านรจนานหนังสือ ธรรมวิภาค นักธรรมโท นั้น ท่านก็ไม่ว่าอะไรแน่, ท่านฝากไว้ให้นักธรรมพิจารณาตนเองเถิด ว่าสังขารโลกนี้คืออะไร, ตามตัวหนังสือคือการปรุงแต่งหรือสิ่งที่ปรุงแต่ง, สิ่งที่กำลังมีการปรุงแต่ง, เป็นทางนามธรรม. ที่นี้โอกาสโลกนั้น คือโลกนี้ โลกวัตถุ โลกแผ่นดิน, โลกตามที่ภาษารวมคาเรียกกันว่าโลกโลกแผ่นดินนี้. ที่นี้สัตว์โลก หมายถึงโลกแห่งหมู่สัตว์ แยกออกมาเสียจากโลกแผ่นดิน.

การบัญญัติอย่างนั้นมันก็ดี หรือถูกหรือลึกลงไปทางหนึ่ง เพราะเราเห็นได้ว่ามันไม่เหมือนกัน, เรียงลำดับเสียใหม่ อย่าเอาอย่างที่ท่านแสดงไว้ เราก็จะได้ลำดับมาว่า :—

โลกวัตถุ, โอกาสโลก เป็นที่ตั้งของสัตว์โลก มันก็เป็นโลกแผ่นดิน, โลกที่มันไม่ใช่สัตว์ก็แล้วกัน. ที่นี้พอมาถึงสัตว์ สัตว์ใคร่จางานก็ดี สัตว์มนุษย์ก็ดี นี้ก็เรียกว่าสัตว์ นี้โลกหนึ่งเรียกว่าสัตว์โลก โลกคือหมู่สัตว์.

ส่วน สังขารโลกนั้น ไม่ใช่แผ่นดินหรือไม่ใช่หมู่สัตว์ ทั้งที่คำว่าสังขาร
คำนี้มันก็กว้าง มันจะหมายถึงอะไรก็ได้; แม้แผ่นดินนี้ก็เรียกว่าสังขารได้,
แม้หมู่สัตว์นั้นก็เรียกว่าสังขารได้. แต่คำว่าสังขารโลกในที่นี้ไม่ได้หมายถึง ๒
อย่างนี้ หมายถึงภาวะ หรือว่านามธรรมหรืออะไรอื่น ที่กำลังเป็นการปรุงแต่ง
อยู่อย่างละเอียด.

ถ้าอธิบายตามความพอใจของผม ก็คือ พวกชั้น ธาตุ อายตนะ ต่าง ๆ
เป็นส่วนประกอบของสิ่งที่เรียกว่า โอกาสโลกหรือสัตว์โลกนั่นเอง. ฉะนั้น สัง-
ขารโลกนี้ ก็เลยได้แก่ธรรมชาติส่วนย่อย ส่วนเล็ก ส่วนละเอียด ที่กำลังปรุง
กันอยู่ในลักษณะหนึ่ง ๆ ไม่ถึงขนาดที่จะเรียกว่านั่นนี่ในภาษาสมมติ. แม้
แต่ความทุกข์ที่เป็นนามธรรม รู้สึกอยู่ในจิต นี้ก็เป็นสังขารโลก อย่างนี้เป็นต้น;
เหมือนกับ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณฺ์ เข้ามาทาง ตา หู จมูก ลิ้น
กาย ใจ นี้ ก็เรียกว่าโลกในความหมายนี้ คือสังขารโลก; เขียวก็คอยคู่กันตีกันว่า.

เอา, ที่นี้ก็เห็นได้ชัดว่า เมื่อพูดว่าโอกาสโลกคือ โลกภายนอก,
เมื่อพูดว่าสัตว์โลก ก็คือโลกภายนอก, เมื่อพูดว่าสังขารโลกเท่านั้นแหละ
ก็คือโลกภายใน คือในตัวคน, คือสังขารธรรมต่างๆ ภายในตัวคนนี้ จะเรียกว่า
สังขารโลก แล้วเป็นโลกภายใน; โอกาสโลกก็ดี สัตว์โลกก็ดี ยกไปไว้ข้างนอก
เพราะเขาตั้งอย่างนั้น.

พิจารณาตุโลกภายใน.

เอา, ที่นี้คู่กันแต่โลกภายในล้วน ๆ ตีกันว่า โดยดีชื่อว่า ที่เรียกว่าโลกภายใน
คือโลกแท้จริง, โลกที่ควรสนใจ, โลกที่พระพุทธเจ้าท่านชี้แนะ. ดังนั้น

เมื่อพูดถึง โลกภายใน ก็จะคงถือเป็นหลักว่า เราถือเอาตามพระพุทธานุชาตที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า ในกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง ที่มีสัญญาและใจนี้ ตถาคตได้บัญญัติโลก บัญญัติเหตุให้เกิดโลก บัญญัติความดับสนิทของโลก บัญญัติหนทางให้ถึงความดับสนิทของโลกไว้. พุทกลับก็นึกที่คิดว่า โลกก็ดี เหตุให้เกิดโลกก็ดี ความดับแห่งโลกก็ดี ทางให้ถึงความดับแห่งโลกก็ดี ตถาคตได้บัญญัติไว้ ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง พร้อมทั้งสัญญาและใจ. คำว่า "พร้อมทั้งสัญญาและใจ" นี้ หมายความว่ายังเป็น ๆ ยังไม่ตาย; ถ้าตายก็ไม่มีสัญญาและไม่มีใจ. ฉะนั้นในร่างกายที่ยังเป็น ๆ ซึ่งยาวเพียงประมาณวาเดียว นี้มีทั้งโลกและเหตุให้เกิดโลก และความดับของโลก หนทางให้ถึงความดับของโลก.

ฉะนั้นคำว่า โลกในลักษณะอย่างนี้เป็นโลกภายในล้วน คือหมายถึงสภาวะธรรมอันละเอียด จึงจะมาอยู่ในร่างกายที่ยาววาหนึ่งได้; เป็นอันว่า โลกภายใน อากัยพระพุทธานุชาตนี้เป็นหลัก. โดยเฉพาะเจาะจงพระองค์ทรงหมายถึงความทุกข์, คำว่า โลกนี้หมายถึงความทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับสนิทแห่งความทุกข์ ทางให้ถึงการดับสนิทแห่งความทุกข์; นั่นแหละคือสิ่งที่มีอยู่ในร่างกายที่ยาววาหนึ่ง; เมื่อถือเอาแต่คำว่าโลก ก็หมายถึงความทุกข์ จึงได้แก่นามธรรม นี้เรียกว่าสังขารโลก.

โลกภายในอาจจัดเป็นหมวด ๆ ได้.

ทั้งนี้ โลกภายใน หมายถึงที่มาเกี่ยวข้องกับร่างกาย และเป็นภายในเข้ามาในที่สุด แม้จะมาจากภายนอก; ฉะนั้นเราจึงสามารถบัญญัติ สิ่งที่เราเรียกว่า โลกนี้ได้ต่าง ๆ กัน หลายอย่างหลายวิธี.

วิธีแรก ที่สุดที่ควรสนใจคือ การบัญญัติโลกโดยการแจกไปตาม
อายตนะภายนอก ซึ่งมีอยู่ ๖ อย่าง คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
ธัมมารมณฺ์ นี่เป็นอายตนะภายนอก แต่อย่าเพื่อเข้าใจว่า มันอยู่ข้างนอกล้วน ๆ.
ตามหลักของธรรมะนั้น ถ้าไม่เข้ามาเกี่ยวข้องกับจิตแล้ว เขาไม่ถือว่ามันมีหรือ
มันมีอยู่; ฉะนั้น อายตนะข้างนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
ธัมมารมณฺ์นั้น ต้องเข้ามาสัมผัสกับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เป็นอายตนะ
ภายใน จึงจะถึงความมีขึ้นมา. ฉะนั้นโลกภายนอกที่เป็น รูป เสียง กลิ่น รส
โผฏฐัพพะ ธัมมารมณฺ์; เคียงนี้ก็เข้ามาถึงกันเข้ากับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
ก็เกิดวิญญานที่รู้จักสิ่งเหล่านั้นขึ้นในภายใน มันจึงมาเป็นผัสสะ เป็นเวทนา
โลกนั้นมันกลายเป็นโลกภายใน ก็จำแนกตามชื่อของอายตนะนั้น ๆ.

ฉะนั้นเราจึงได้คำว่า โลกรูปที่รู้ได้ทางตา, โลกเสียงที่รู้ได้ทางหู,
โลกกลิ่น ที่รู้ได้ทางจมูก, โลกรส ที่รู้ได้ทางลิ้น, โลกโผฏฐัพพะที่รู้ได้ทางผิว
หนัง สัมผัสผิวหนัง, แล้วยังโลกธัมมารมณฺ์ที่รู้ได้โดยใจ; เรียกเป็นปกติ มันก็
ยุ่งว่ารูปโลก สัททโลก คันธโลก รสโลก โผฏฐัพพโลก ธัมมารมณฺ์โลก, มันยุ่ง
เปล่า ๆ จะเอาโลกคือรูปเห็นด้วยตา, โลกคือเสียงได้ยินด้วยหู, โลกคือกลิ่นที่รู้ด้วย
จมูก, ฯลฯ เข้ามาเป็นโลก.

จะมองดูในแง่ที่มันเป็นโลกภายนอกก็ได้ ตามปกติมันก็อยู่ข้างนอก;
แต่เราไม่ถือว่ามัน, ทางธรรมะจะไม่ถือว่ามันอยู่ จนกว่ามันจะมาสัมผัสกับอายตนะข้าง
ในรู้สึกรู้ได้ จึงจะถือว่ามันอยู่. ฉะนั้น โลกคือรูป โลกคือเสียง โลกคือกลิ่น ฯลฯ
จะมีต่อเมื่อเข้ามาสัมผัสกับจิต. ฉะนั้นเราจึงมี ๖ โลก ในขั้นพื้นฐานหรือองค์
ประกอบเบื้องต้น, เรามีทั้ง ๖ โลก : รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณฺ์

ที่เนื่องกันอยู่กับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจในขณะที่ทำหน้าที่นั้น ๆ จึง ได้ ๖ โลก ในหมวดที่ ๑.

ที่นิวรีแจกอย่าง หมวดที่ ๒ จะแจกตามจำนวน หรือ ตามวิภาคของ สิ่งที่เรียกว่า ตัณหา. ตัณหา มี ๓ อย่าง; กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ซึ่งควรจะรู้จักเป็นอย่างดีอยู่แล้ว. กามตัณหา มันต้องการโลกที่เป็นกาม นั่นคือ กามโลกสำหรับกามตัณหา, ภวตัณหา มันก็ต้องการโลกสำหรับความมีความ เป็น, ก็เป็นโลกสำหรับภวตัณหา, วิภวตัณหา ต้องการความไม่มีไม่เป็น, คือ ความไม่มีไม่เป็นชนิดที่ตัณหา มันต้องการ มันก็มีอยู่อย่างหนึ่ง เป็นภาวะอันหนึ่ง นั่นคือโลกของวิภวตัณหา.

ภาษาธรรมะบางทีก็เรียกว่า อารมณฺ์, แล้วความหมายก็คือโลกนั่นเอง เพราะโลกเป็นที่เกี่ยวเกาะของจิต การเกี่ยวเกาะนั้นเรียกว่า อารมณฺ์; มีโลกสำหรับ กามตัณหา, มีโลกสำหรับภวตัณหา, มีโลกสำหรับวิภวตัณหา. เราอยากจะมีโลก กามอย่างไร กามนั้นก็เป็นกามโลก, อยากจะได้เป็นอะไรอย่างไร ตามภวตัณหา ความได้เป็นอย่างนั้นมันก็เป็นโลกของภวตัณหา, ที่นี้ความไม่ให้เป็นอย่างไร กระทั่ง ความตายอย่างนี้ ก็มีความหมายเป็นโลกของวิภวตัณหา, เราก็ได้มา ๓ ชนิดใน หมวดนี้.

ที่นี้ หมวดที่ ๓ ต่อไปอีก ก็แจกไปตามภูมิของจิต ที่สูงต่ำ แล้วมันไป สัมผัสอะไรว่า นอนอยู่ ง่วนอยู่ที่นั่น ก็เรียกว่า ภูมิของจิตชนิดนั้น. นี้เขาแบ่งเป็น ๓ อีก : เรียกว่า กามาวจรภูมิ ภาวะที่มันจะตกลงไปสู่กาม ฉะนั้นกามนั้นก็ เป็นภพ หรือเป็นโลกสำหรับจิตชนิดนั้น. อย่างที่ ๒ เรียกว่า รูปาวจรภูมิ คือภาวะที่มัน

จะตกลงไปสู่รูปธรรมที่บริสุทธิ์ ที่ไม่เกี่ยวกับกาม. ภาวะอันนั้นก็เรียกว่า รูปา-
 จรภาพ, รูปาจรโลก—โลกแห่งการท่องเที่ยวไปคือรูป. ที่นี้ถ้าจิตมันไปไกลกว่า
 นั้น มันไปหาสิ่งที่ไม่มียรูป และก็ไม่เกี่ยวกับกามด้วยเหมือนกัน; นี้ก็เรียกว่า
 อรูปาจรภูมิ อารมณ์นั้นก็เรียกว่า อรูปาจรภาพ หรือ อรูปาจรโลก.

ข้อนี้เข้าใจได้ง่าย เหมือนคำอธิบายที่เคยพูดกันหลายครั้งหลายหนแล้ว.
 บางทีจิตมันตกไปสู่กาม, บางทีจิตมันเบื่อกามหยุดกามชั่วคราว ไปอยู่ในสิ่งที่บริสุทธิ์
 ไม่เกี่ยวกับกาม, และบางทีมันก็เป็นอย่างนั้นแหละ ไปเลือกเอาสิ่งที่ไม่มียรูป. ฉะนั้น
 โลกจึงจำแนกไปตามลักษณะของจิต ที่มันไปติดอยู่กับอะไร; ถ้าติดอยู่กับ
 อะไรมาก เราก็เรียกภูมินั้นแหละเป็นภูมิประจำของสัตว์นั้น.

เช่น มนุษย์ อย่างธรรมดาสามัญ ในโลกปัจจุบันนี้ ก็ต้อง สมมติว่า
 อยู่ในกามาวจรภูมิ เพราะตามปกติมันจะโน้มไปหาสิ่งที่เรียกว่ากามเสมอ; ฉะนั้น
 กามาวจรภูมิ ก็หมายถึงภูมิของสัตว์ที่ยังบูชากาม : เป็นคนนั้นก็ได้, เป็นสัตว์
 เสร็จฉานก็ได้, หรือเป็นสัตว์นรกก็ได้, สัตว์นรกแม้จะทนทรมานอยู่ในนรก ใน
 กองทุกข์ แต่จิตของมันก็บูชากาม; ฉะนั้นพวกในอบายภูมิทั้งหลาย นรก เสร็จ-
 ฉาน เปรต อสุรกาย เหล่านี้ก็อยู่ในกามาวจรภูมิทั้งนั้น; เพราะมันไม่มีจิตสูงไปกว่า
 นั้นได้ มันบูชากาม แม้ว่ามันกำลังไม่ได้บริโภคนกาม ก็ต้องเรียกว่ามันเป็นพวก
 บูชากามอยู่นั่นเอง.

ฉะนั้นเราจึงเรียกว่า โลกของสัตว์ที่มีจิตจมอยู่ในกาม แยกออก
 เป็นมนุษย์โลกนรกก็ได้, แยกออกไปยังนรก โลกนรกก็ได้, โลกสัตว์เสร็จฉาน ก็ได้,
 โลกเปรตก็ได้, โลกอสุรกายก็ได้. พุทธอย่างภาษาบุคคลลาธิษฐาน เขาก็พูดอย่างนั้น

แล้ว ก็หมายถึงตัวโลกทางวัตถุ อย่างนั้น ๆ ตามที่เขามโนทัศน์หรือสอนกันไว้อย่างไร; เช่นว่า *มนุษย์โลกอยู่ที่นี้*, แต่ *โลกนรกก็น้อยู่ใต้ดิน* ใต้บาดาล ใต้อะไรลงไป เป็นชั้น ๆ นั้นก็หลาย ๆ ชั้นเหมือนกัน. *โลกสัตว์เดรัจฉานก็ตามทุ่งนา* นั้น, *โลกเปรตก็อยู่ในโลกนี้* แต่ว่ามันจำกัอยู่ที่ไหนผมก็จำไม่ได้, *โลกอสุรกายนี้คือไม่เห็นตัว* เป็นสิ่งที่ไม่เห็นตัว มันก็อยู่ทั่ว ๆ ไปได้. นี่เป็นคำอธิบายอย่างภาษาธรรมดา ภาษาย่างที่เรียกว่า *บุคคลาธิษฐาน*; เอาวัตถุบุคคลเป็นที่ตั้ง หรือเรียกว่าภาษาศีลธรรม เพื่อจะสอนศีลธรรมมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาลนั้น. คำพูดเหล่านี้มีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล เพื่อจะสอนศีลธรรม เรียกว่าภาษาศีลธรรม.

แต่ถ้าพูดกันทางจิตใจแล้ว ไม่ได้อยู่ที่นั่น; มันอยู่ที่ในจิตของมนุษย์ที่กำลังเป็นอย่างไร; เช่นที่เราเคยอธิบายว่า *โลกนรกก็คือร้อนใจ* เมื่อใดร้อนใจ เมื่อนั้นตกลงไปในโลกนรก, *เมื่อใดใจมันก็ต้องอยู่ในโลกสัตว์เดรัจฉาน*, *เมื่อใดหัวใจอยากทะเลาะทะเลาะกันไม่มีเหตุผล* เมื่อนั้น *อยู่ในโลกเปรต*, *เมื่อใดขี้ขลาดไม่มีเหตุผล* ก็อยู่ในโลกอสุรกาย, *เมื่อใดอยู่อย่างธรรมดาสามัญ* อาบเหงื่อต่างน้ำ อยู่ที่นี้ ก็เรียกว่า *อยู่ในโลกมนุษย์*, *เมื่อใดได้อิมเอิบทางกามารมณ์* แม้ชั่วขณะหนึ่งก็ตี ก็เรียกว่า *อยู่ในโลกเทวดา* หรือเทวโลก, *เมื่อใดหมดจกสะอาด* เกลี้ยงเกล้าไปจากกาม มันก็อยู่ในพรหมโลก : *ชนิดรูปพรหมบ้าง* *อรูปพรหมบ้าง*, มันอยู่ที่จิตทั้งนั้น กำลังเป็นอยู่ในสภาพอย่างไร ก็เรียกว่าโลกนั้น ๆ; นี่เรียกว่าภาษาธรรมาธิษฐาน หรือภาษาปรมัตถธรรม.

โดยภาษาปรมัตถธรรมนี้ มนุษย์คนหนึ่งนี่ อาจจะขมิบลงโลกทุกโลกได้ ด้วยนั่งอยู่ที่นี้ และเดี๋ยวนี้ก็ยังได้. ลองคิดไปให้เกิดความร้อนใจขึ้นมา ก็ตกนรก; ใครมีความผิด มีอาบัติที่ปกปิดไว้ไม่แสดงเสีย ไปคิดถึงมันก็ตกนรก

ทันที ใต้อยู่ในโลกนรก. ถ้ามันโง่ขึ้นมาอย่างไม่น่าโง่ มันก็เป็นโลกเตุรัจฉาน. มันหิวไปตามอำนาจของกิเลส ก็เรียกว่าอยู่ในโลกเปรต. มันขี้ขลาดเพราะมันไม่มีปัญญาไม่มีวิชา มันก็อยู่ในโลกอสุรกาย. เคียวก็มาอยู่อย่างระดับธรรมดาเป็นมนุษย์ ถ้าหลงใหลในกามารมณ์อยู่และใต้อตามที่ก้องการ ก็อยู่ในเทวโลก. ถ้าอยู่ในสมาธิอยู่ในฌาน มันก็อยู่ในพรหมโลก กว่าจะออกมาจากสมาธิ. ที่นี้สมาธิมีหลายแบบ พรหมโลกนั้นก็มึหลายๆแบบ เช่นว่านั่งอยู่ที่นี้ โดยร่างกายนี้ จิตไปอยู่ในโลกไหนก็ได้. นี้เรียกว่าปรโลกทั้งนั้น ซึ่งอาจจะชิมได้ แล้วก็เลือกดูว่า ควรจะอยู่กับโลกไหน.

ที่นี้อยากจะพูดให้มันง่ายขึ้นไปอีก เอาละเพราะคุณไม่ค่อยชอบถามปัญหา นี้ ผมเอาเวลาไว้พูดให้มากหน่อยดีกว่า จะพูดให้มากขึ้นไปอีก. หมวดที่ ๔ ก็จะแจกโลกนี้โดยอาศัยวัย : วัยแห่งอายุ วะยะแห่งอายุนี้เรียกว่าวัย มีอยู่ ปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย; นี้ก็อาจจะเอามาเป็นหลักสำหรับแจกจำแนกโลกได้เหมือนกัน.

โลกของคนที่อยู่ใน ปฐมวัย เด็กๆ หรือหนุ่มสาว, แล้วก็โลกของคนที่อยู่ในมัชฌิมวัย พ่อบ้านแม่เรือน กลางคนเข้าไปแล้ว, แล้วโลกของคนในปัจฉิมวัย วัยสุดท้าย คนแก่คนแก่คนชรา หง่อมตายไปนี้, มีอยู่ ๓ วัย. โดยหลักที่รู้จักกันอยู่ จิตมันไม่เหมือนกัน ก็ต้องการสิ่งแวดล้อมที่ไม่เหมือนกัน; ฉะนั้น วัยรุ่น มันก็อยู่โลกของมัน มันก็ไม่เชื่อใคร, หลับหูหลับตามันก็ทำผิดทำถูกไปตามเรื่องของวัยรุ่น, ที่นี้ มัชฌิมวัย มันจะอยู่อย่างนั้นไม่ได้, มันโตขึ้นมา มีลูกมีหลาน มีครอบครัว มันก็อยู่อย่างนั้นไม่ได้. พ่อ ปัจฉิมวัย ร่างกายมันไม่อยู่ในอำนาจ มันก็เปลี่ยนไปมาก.

แต่ถ้าเราจะมองให้ลึกไปในทางนามธรรม หรือทางจิตให้มากขึ้น เราก็จะพบว่า พวกที่อยู่ในปฐมวัย หรือ มัชฌิมวัย นั้นก็ หนักไปทางกามาจร คือพอใจในกาม, พวกปฐมวัย มัชฌิมวัย นั้นยังหมกมุ่นอยู่ในกาม เป็นชุก กามาจรหรือกามาจรโลก. ที่นี้ มัชฌิมวัยกับปัจฉิมวัยนี้ คือ มัชฌิมวัย นี้ แยกไปฝ่ายโน้นบ้างแยกมาฝ่ายนี้บ้าง; มัชฌิมวัยตอนปลายกับปัจฉิมวัยนี้ มันก็ หนักไปในทางรูปาวจรหรือรูปาวจร เป็นส่วนใหญ่; ฉะนั้นคนแก่ๆ อวัยวะทางเพศ ทางอะไรมันก็ไม่เอาด้วยแล้ว มันก็เปลี่ยนไปเอง ก็มาทางรูปที่ไม่เกี่ยวกับกาม. นี้โดยส่วนใหญ่ละ ไม่ได้หมายความว่าทุกคนนะ, หรือที่ยิ่งไปกว่านั้น มันก็ที่ไม่รูปร่าง คือเป็นนามธรรม, เป็นเกียรติยศ ชื่อเสียง เป็นบุญเป็นกุศลอะไรก็สุดแท้. มันก็มาอยู่ในโลก ที่เรียกว่าในรูปโลก หรือในอรุปลโลกมากขึ้น. ฉะนั้นโลกของคนอยู่ในปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย ก็รู้ได้เอง.

แต่ข้อที่สำคัญก็คือว่า คุณให้ทีๆ มันทุกคนไม่รู้เรื่องนะ, คนที่อยู่ในปฐมวัยโดยเฉพาะวัยรุ่น มันหลับหูหลับตาจมดิ่งไปในทางกามเสียมาก; ฉะนั้นจึงพูดกันไม่รู้เรื่อง ปกครองกันไม่ได้ แล้วก็ยกเอาสิ่งนั้นเป็นพระเจ้าไปเสียเลย. นี้ก็มีการทำผิดเป็นส่วนใหญ่ เพราะเขาไม่รู้จักสิ่งเหล่านี้, ไม่รู้จักควบคุมจิตต่อสิ่งเหล่านี้. ฉะนั้น ปัญหาวัยรุ่นก็มีอย่างมากมายในโลกนี้ ซึ่งล้วนแต่ทำลายศีลธรรม หรือว่าทำลายความสงบสุขของมนุษย์นั่นเอง ถ้าศีลธรรมไม่ดี วัฒนธรรมไม่ดี สิ่งเหล่านี้ก็จะอันตรายมากขึ้น โลกสมัยปัจจุบันนี้ ก็มีแต่สิ่งที่ทำลายศีลธรรมทำลายวัฒนธรรม เพราะฉะนั้นจึงเป็นบาปกรรมของพวกวัยรุ่นทั้งหลาย. เรารู้ไว้ สำหรับที่จะช่วยตัวเอง หรือว่าป้องกันให้ลูกหลาน.

เอา, ที่นี้ หมวดที่ ๕ ที่อยากจะแจกให้มันละเอียด ก็อย่างฉลาดหรือว่าอย่างลึกซึ้ง ก็แจกไปตามลักษณะแห่งภพในสายแห่งปฏิจาสุมุขบาท ซึ่งมันขึ้นกันอยู่กับอารมณ์ทั้ง ๖ หรือโลกทั้ง ๖ นั้นแหละ แล้วมันไปปรุงแต่งเป็น เวทนา ตัณหา เป็นภพ; จะไปในรูปกามภพ รูปภพ อรูปภพ ก็ได้; แต่จุดตั้งต้นมันอยู่ที่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ.

ฉะนั้นไปศึกษาเรื่องปฏิจาสุมุขบาทเอาเองเป็นพิเศษ ซึ่งมีสูตรตายตัวอยู่ว่า : อาศัยตาด้วย รูปด้วย ย่อมเกิดจักขุวิญญาณ; การถึงด้วยกันแห่งธรรม ๓ ประการ เรียกว่า ผัสสะ; เพราะมีผัสสะ จึงมีเวทนา; เพราะมีเวทนา จึงมีตัณหา; เพราะมีตัณหา จึงมีอุปาทาน คือที่จะเกิดความรู้สึกว่าเราเป็นอะไร; เพราะมีอุปาทาน จึงมีภพ. ถ้าเป็นไปใน ทางกาม ก็เรียกว่า กามภพ, เป็นในทางรูป ก็เรียกว่า รูปภพ, เป็นในทางอรูป ก็เรียก อรูปภพ; นี่มัน ๓ อย่างแล้ว.

ที่จุดตั้งต้นของมัน หมวดหนึ่ง มันมาจากรูปกับตา, หมวดอื่นมาจากหูกับเสียง, อีกหมวดหนึ่งมาจากจมูกกับกลิ่น, หมวดอื่นมันมาจากลิ้นกับรส, หมวดอื่นมันมาจากโผฏฐัพพะกับผิวหนัง, หมวดอื่นมาจากจิตกับธัมมารมณ, มันก็เลยมี ๖ ทาง ที่จะเข้ามาปรุงเป็นกระแสแห่งปฏิจาสุมุขบาท.

พอมาถึงขั้นที่เป็นภพ มันยังแจกออกไปได้เป็น กามภพ รูปภพ อรูปภพ แล้วแต่กรณี; อย่างน้อยมันจึงมีจำนวนของภพ คือ ๓ คู่กับ ๖ เป็น ๑๘. ใน ๓ ภพ แต่ละภพมาได้จากโลกทั้ง ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ, มันก็เลยได้ทั้ง ๑๘ โลก ในกรณีอย่างนี้ หรือ ๑๘ ภพ มากออกไป.

ที่จริงมันก็เรื่องเดียวกันกับพวกที่กล่าวมาแล้ว แต่เดี๋ยวนี้มาแจกให้เห็นชัด ว่ามันเข้ามาทางไหนมีที่ทาง, แล้วมันออกลูกออกคอกมาเป็นกี่ชนิด มันเลยเป็น ๑๘ โลกขึ้นมาเพราะเหตุนี้.

นี้ผมเห็นว่ามันพอแล้ว ตัวอย่างที่จะแจกโลก ให้เป็นโลกต่าง ๆ ต่าง ๆ กัน อาจจะแจกให้เป็นตั้งร้อยตั้งพันก็ได้ แต่ไม่จำเป็น. ฉะนั้นเอาแต่ที่จำเป็น ก็หมวด ๓ ที่ว่าเป็นกามบัง เป็นรูปบัง เป็นอรูปบัง. ถ้ากามมันก็แยกแยะไปค้ำยกาม, ถ้าเป็นรูปมันก็แห้งเสียจากกาม แล้วก็มาอยู่ในรูปที่บริสุทธิ์; จิตเวลานั้นมันไม่เป็นกาม บริสุทธิ์อยู่ด้วยรูปธรรมที่บริสุทธิ์. ถ้าดีจากนั้นก็เป็นการรูปธรรมอันละเอียดที่บริสุทธิ์.

ถ้าเราปล่อยไปตามเรื่องของกิเลส มันก็ตกไปหากามชนิดที่เลวร้าย, เป็นอบาย เป็นฝ่ายต่ำ ไม่หยุดอยู่เพียงแค่มนุษย์; ถ้าควบคุมได้มันก็อยู่แค่มนุษย์; ฉะนั้น เป็นมนุษย์ก็เป็นมนุษย์ที่ดีกันไว้ก่อนเถอะ ก็อยู่ในโลกมนุษย์. เมื่อไม่ได้มาบวช ก่อนมาบวช อยู่เป็นชาวบ้านนั้น ไปดูเสียก่อน, คิดถอยหลังเสียก่อนว่า มันอยู่ในโลกมนุษย์ที่ถูกต้องหรือเปล่า? มันอยู่ในโลกมนุษย์ที่พอจะนับถือตัวเองได้หรือเปล่า? แล้วก็มาบวชแล้วมันเปลี่ยนไปเท่าไร? หรือไม่เปลี่ยนเสียเลยก็ผ่านความรู้สึกของจิตมาทั้งนั้น.

ที่นี้ถ้ามาทำสมาธิ มันก็กลายเป็นพวกรูปโลกอรูปโลกไปได้; ถ้าทำไกลไปถึงปัญญา ถึงวิชาตักกิลสได้ มันก็พ้นโลกหรือเหนือโลกเป็นโลกุตระได้. คนเขาไปอุตริเรียกว่า โลกของพระอรียเจ้า มันก็ไม่ถูก; มันควรจะเรียกว่าโลกุตระ จะเป็นโสคา สกิทาคา อนาคา อรหันต์อะไรก็ตาม มันไม่ได้อยู่ในโลก; ไม่ควรจะเรียกว่าโลกของพระอรียเจ้า; แต่เราก็จำเป็นเหมือนกันต้องเรียกตาม

ภาษาธรรมคาสามัญให้คันธรรมาสามัญฟังรู้เรื่อง. ถ้ามาถึงขั้นนั้นมันจัดเป็นฝ่ายโน้นเสียแล้ว เป็นฝักฝ่ายของฝ่ายเหนือโลกเสียแล้ว; จะถึงได้บ้าง ชิมได้บ้าง ก็ขณะที่จิตมันไม่ต้องการทั้งกามโลกรูปโลกและอรูปลงโลกนั่นเอง. ถ้าจิตมันว่างไปเสียจากโลกทั้งสามนี้ แล้วมันก็เข้าไปสู่เหนือโลก; แต่มันเล็กน้อยเกินไป มันชั่วขณะเล็กน้อยเกินไป. บางที่เป็นไปเองโดยไม่รู้สึกรู้สีกตัว ก็เลยไม่ได้สนใจ ไม่ได้หยิบขึ้นดู ก็เลยไม่ค่อยจะรู้เรื่องโลกุตตระ.

ฉะนั้น ถ้าเชื่อฟังคำสั่งสอน ถือหลักพระธรรมวินัยที่ดี ปฏิบัติอยู่ตามธรรมวินัยที่มีอยู่ โอกาสที่จะมีจิตเหนือโลกทั้งสามนี้ มันก็มีขึ้นมาได้, ไม่มากก็น้อย ไม่ยาวก็สั้น, ก็เป็นเรื่องการชิมชนิดหนึ่งด้วยเหมือนกัน. ฉะนั้น ภิกษุสามเณรที่อยู่ในธรรมวินัยที่ดี ก็มีโอกาสชิม แม้แต่รสของโลกุตตระ ชนิดที่เป็นตัวอย่างชั่วขณะ; แต่อย่างน้อยมันก็ควรจะรู้จักเรื่องของมนุษย์โลก เทวโลก มารโลก พรหมโลกให้ถูกต้อง.

มนุษย์โลก เอามนุษย์มาตรฐาน ธรรมคาสามัญเป็นหลัก. ถ้าเทวโลก ก็อิมเอบด้วยกามคุณ เป็นบางเวลา, บางครั้ง มันก็ไม่มี; ต่อให้เป็นเศรษฐี เป็นราชามหากษัตริย์ มันจะมีจิตชุ่มอยู่กับกามคุณตลอดเวลา มันก็เป็นไปไม่ได้. มันต้องมีระยะกาลที่หยุดหรือพัก; ถึงเทวดาในสวรรค์ที่เขาเขียนไว้ บรรยายกันไว้อย่างประหลาดมหัศจรรย์ มันก็คงเป็นไปไม่ได้ ที่จะให้มันไปชุ่มอยู่กับกามารมณ์ตลอดเวลา.

ฉะนั้นจึงถือว่า ขณะใดจิตเป็นอย่างไรนั้นคือเป็นอย่างนั้น : อยู่ใน *กามโลก* อยู่ใน *เทวโลก* เป็นอย่างนั้น, หรืออยู่ใน *มารโลก* ก็คือว่ากามารมณ์ชั้นสูงสุด. นี้พูดตามหลักที่เขาบัญญัติไว้ในกัมภีร์นะ มารโลก *โลกพญามาร* นั้นแหละ

คือโลกชั้นกามารมณีสถที่สุด *ปรนิมมิตวสวัตตี*. ที่นี้พอ *พรหมโลก* ก็พ้นจากกามละ มีหลายระดับ เพราะว่ารูปฌานรูปสมาธินี้มีหลายระดับ. ฉะนั้นถ้าคิดว่ามัน ยิ่งหยาบ ยิ่งเกาะอยู่กับสิ่งที่มีรูป เติลคไปยังสิ่งที่ไม่มียูบ มันก็เป็นอรูป ก็มีอยู่หลายระดับ.

ระหว่างบวชอยู่ได้ชิมรสปรโลกเสียบ้าง.

ฉะนั้น การบวชที่หนึ่ง จิตมันเป็นไปอย่างไร ด้วยการเป็นไปเองก็ดี, ด้วยการที่เราพยายามฝึกฝนกระทำบังคับมันก็ดี ก็ต้องได้รับอารมณ์ที่แปลก ๆ กัน สำหรับมาชิมลอง ทำให้รู้ว่าโลกอะไรเป็นอย่างไร.

ทั้งหมดนี้เรียกว่าปรโลกทั้งนั้น; ฉะนั้น การรู้จักชิมรสของปรโลก จะมีประโยชน์ ให้รู้จักเลือก; เว้นปรโลกชั้นเลว หรือปรโลกที่เป็นอันตรายเสีย, ดำรงตนอยู่แต่ในโลกที่ปรกติ หรือว่าดียิ่ง ๆ ขึ้นไป.

ฉะนั้นเราถือว่า ระหว่างที่บวชอยู่นี้ มีโอกาสชิมรสของปรโลก ได้มากกว่าที่ยังไม่ได้บวช; เพราะเมื่อยังไม่ได้บวช ทำอย่างไรบ้าง. พวกคุณก็รู้ที่อยู่แล้ว วันหนึ่ง ๆ ยุ่งอยู่ด้วยอะไร. ที่นี้พอมาเป็นอย่างนี้ วันหนึ่ง ๆ เราจะจัดให้เป็นอย่างไร มันก็ยิ่งพอจะทำได้; อย่างน้อยที่สุดก็ว่า โลกของคนที่ยินชั่ว วันละหลายมือ กับมากินข้าววันละมือเดียวอย่างนี้ มันก็ต่างกันมากแหละ, ความรู้สึกในจิตใจมันก็ต้องต่างกันบ้าง. หรือว่าโลกของคนที่ยินดีเสียตะพึดเมื่ออยู่ที่บ้าน พอมาบวชแล้วมันต้องบังคับตัวเอง ไม่ตามใจตัว; โลกมันก็เปลี่ยน

มาเป็นโลกอีกแบบหนึ่ง; ฉะนั้นเราก็คงได้ชิมเป็นแน่นอน. แล้วการเป็นอยู่อย่างต่ำๆ มุ่งกระทำอย่างสูง อย่างที่เราถือเป็นมาตรฐานในการอยู่ที่สวนโมกข์ : กินข้าวจานแฉะ อาบน้ำในคู กัด, นั่งกลางดิน อะไรกลางดินอย่างนี้ก็ดี มันก็ต้องให้ความรู้สึกอีกแบบหนึ่งคือ เป็นโลกอีกแบบหนึ่ง.

ฉะนั้นไปคิดเอาเองเถอะ มันมีกี่แบบ; แต่ละแบบมันเป็นโลกอื่นต่อกันและกัน. ฉะนั้นขอให้รู้จักชิม, ชิมก็เพื่อให้รู้จัก; แต่มันก็ต้องรู้จักชิม. พอชิมแล้วมันก็จะรู้จัก, พอรู้จักแล้วก็จะรู้จักเลือก.

ระหว่างที่เป็นพระอยู่ ก็อยู่ในโลกของพระ, อย่าไปอยู่ในโลกของฆราวาส; แล้วอยู่ในโลกของพระก็มีหลายระดับ ผลอกก็พลัดตกลงไปในโลกของอะไรก็ไม่รู้, ไม่ใช่โลกของพระก็ยังมี ก็เป็นการชิมด้วยเหมือนกัน. ฉะนั้นโอกาสที่จะชิมปรโลก หลายๆ ชนิดนี้ มัน มีมากระหว่างที่เราใช้ชีวิตเป็นนักบวช อย่างนี้, ชิมแล้วก็เข้าใจ ก็รู้จักเลือก เมื่อสักออกไปก็ต้องรู้จักเลือก ดำรงตนให้อยู่ในโลกที่ตรงตาม; เพียงเท่านี้ก็พอแล้ว สำหรับอันประสงค์ของการที่มาบวชสักคราวหนึ่ง.

เป็นราชภักฎแล้วลามาบวช ให้เข้าถึงสิ่งนี้, รู้จักใช้สิ่งนี้ให้เป็นประโยชน์ ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ก็เป็นเรื่องที่คุ้มค่า. ผมก็ตั้งใจจะพูดอย่างนี้ในวันนี้ คือการรู้จักชิมรสของโลกอื่นในอัคตภาพนี้.

การบรรยายก็สมควรแก่เวลา ยุติไว้ที่ ใครมีปัญหาก็ถามได้ แต่เวลาเหลือน้อยแล้ว เพราะคุณไม่ค่อยถาม ผมก็เลยพูดเสียเอง ให้มันมากไป.

ความสามารถชิมรสนิพพานบางเวลา.

ท่านที่เป็นราชภานุ ผู้ลาบวช ทั้งหลาย,

ในการบรรยายครั้งที่ ๑๐ นี้ ผมจะโต้กล่าวโดยหัวข้อว่า การสามารถชิมรสนิพพานบางเวลา. หัวข้ออย่างนี้ เมื่อคนบางคนได้ยินเข้า ก็ทว่าเป็นเรื่องบ้าบออีกตามเคย, เช่นเดียวกับหัวข้อที่ว่า *ชิมรสของโลกอื่นหรือปรโลก.*

คนส่วนมากไม่เข้าใจนิพพาน.

คนโดยมาก แม้ที่ไม่เป็นนักศึกษา หรือเป็นนักศึกษาเต็มตัวก็ตาม จะไม่ยอมรับว่า เรื่องนิพพานนี้เป็นเรื่องที่ควรศึกษา สำหรับฆราวาสอย่างสามัญธรรมดา, แล้วคนบางพวกก็ถือว่า เป็นเรื่องที่ไม่ถูกฝาดูกตัว. แล้วถ้า คนชั้น

โบราณ ทนอย ก็ถือว่า เรื่องนิพพานนี้เป็นเรื่องที่ยังไม่ต้องพูดอะไร, นอกจากว่าเราก็อะไรไปพลาง ในลักษณะที่เป็นนิสสัยหรือบัจจัยแก่พระนิพพาน ในอนาคตกาลเบื้องหน้าโน้นเทอญ, คำว่าอนาคตกาลนั้น เขากำหนดไว้เป็นกัปป์ๆ หรือเป็นแสนกัปป์.

เรื่องนิพพานก็เป็นเรื่องระดับเดียวกับสุญญตา; พอเอาเรื่องสุญญตามาพูด ก็มีนักปราชญ์ทั้งหลาย คำนกันหัวสลอนไปเลยว่า มันไม่ใช่เรื่องที่ควรเอามาพูด, คือไม่ถูกฝาถูกตัวกันกับคนสมัยนี้. ที่นี้บางคนเลยไปกว่านั้นอีก ก็คือว่า ถ้าเอาเรื่องนั้นมาพูด จะทำให้คนเขาหยุดไปหมด; เหมือนกับว่าปล่อยมือปล่อยตีน ไม่ต้องทำอะไรเพราะหวังนิพพาน เขาต้องการจะศึกษาและปฏิบัตินิพพาน. นี่เป็นความโง่ที่หลายชั้นหลายซ้อน. ทั้งนี้จะโทษใครก็ได้; เพราะบังเอิญเป็นมาอย่างนี้ ตั้งแต่แรกๆ เริ่มเดิมที เขามาสอนเรื่องพระนิพพานกันแบบนี้ ให้เข้าใจอย่างนั้น ก็เหลือมาจนกระทั่งทุกวันนี้.

ที่นี้อยากจะให้มองเห็นว่า ถ้าไม่สนใจเรื่องนิพพาน ก็บวชการที่จะศึกษาพุทธศาสนา; มันไม่มีประโยชน์อะไรเลย ที่มาศึกษาพระพุทธศาสนา โดยไม่สนใจเรื่องนิพพาน. เพราะเรื่องอื่นๆ ที่นอกจากนั้น มันก็มีทั่วไป; ในหลักศาสนาไหนก็มี, ในศีลธรรมธรรมคาสามัญทั่วๆ ไปมันก็มี พุทธศาสนามีให้ที่ไม่เหมือนเขาอื่นทั้งหลาย ก็คือเรื่องนิพพาน. แต่แม้ว่าเราจะพูดอย่างนี้ มันก็ยังเป็นเรื่องที่เอาเปรียบอยู่นั้น, คือมองไม่เห็นว่ามันเป็นอย่างไร.

เพราะฉะนั้น เราจะต้องพูดกันให้ชัดลงไป จนเห็นชัดว่า เราต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่า นิพพาน ให้มากที่สุด เท่าที่จะเกี่ยวข้องกับได้อยู่

คลอเวลา; แม้จะไม่มีนิพพานชั้นสมบุรณ์ คือชั้นพระอรหันต์ ก็เป็นนิพพานชั้นที่รองลงมา.

นิพพานเป็นคำใช้กันมาก่อนพุทธกาล.

คำว่านิพพานนี้ ใครจะสงวนลิขสิทธิ์เอาไปใช้เป็นของตนโดยเฉพาะ, หรือจำกัดความไว้แต่เพียงอย่างเดียวมันก็ได้; เพราะว่าเขาได้ใช้กันมาตั้งแต่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลก; ถ้ายังไม่ทราบก็ทราบเสียด้วยว่าหลักเกณฑ์อันนี้คำพุทธธรรมคาสามัญเขายืมไปใช้ในภาษาธรรมะชั้นสูง และก็มีใช้กันอยู่แล้วตั้งแต่ก่อนพุทธกาล.

คำว่านิพพานก็ คำว่าอรหันต์ อรหัตต์ อะไรก็ดี, เขาก็มีเรียกใช้กันอยู่ก่อนแล้ว; แล้วก็บัญญัติความหมายตามที่เจ้าลัทธินั้น ๆ จะเข้าใจ; จะสอนให้ ว่านิพพานนั้นคืออะไร, คืออย่างไร; แล้วก็ถูกเปลี่ยนความหมายมาเรื่อยๆ จนกระทั่งพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น จึงทรงบัญญัติว่า นิพพานต้องอย่างนี้ ๆ; แต่ก็มีได้หมายความว่า นิพพานในความหมายก่อน ๆ นั้น มันจะมีได้มีความหมายของคำว่านิพพานเสียเลย. เพราะคำว่า นิพพานนั้นเป็นของเย็น; อะไรเย็นได้เท่าไรก็เรียกว่า สงเคราะห์เข้าไปในนิพพานได้ ทั้งนี้. มีคนไปเฝ้าพระพุทธเจ้าในครั้งแรกที่ไม่เคยรู้เรื่องมาก่อน ก็ทูลพระพุทธเจ้าว่า ข้าพเจ้ามานี้ก็เพื่ออยากจะศึกษาเรื่องนิพพาน อย่างนี้เป็นต้น. เขาก็ต้องรู้ความหมายของนิพพานในความหมายใดความหมายหนึ่งมาแล้ว, และไม่พอใจ อยากจะได้ความหมายที่ดีกว่านั้น.

นิพพานในความหมายตามรูปศัพท์ ตามธรรมคาสามัญทั่วไป ทำให้เกิดมีนิพพานขึ้นได้หลายระดับหลายขนาด; ฉะนั้นเราจึงสนใจในความหมายอย่างนี้ก่อน จนกระทั่งรู้ความหมายของนิพพานที่สมบูรณ์. เพราะว่าบางอย่างมันก็คืออันเดียวกัน, เพียงแต่ว่าที่สมบูรณ์นั้นมันแตกขาดตายตัวลงไป ไม่กลับไปกลับมา. ถ้าไม่สมบูรณ์มันก็กลับไปกลับมา หรือว่ามันไม่ถึงขนาดเต็มที่. แล้วเราก็จะได้พิจารณากัน ในทุกความหมายสำหรับคำว่านิพพาน, จนกระทั่งให้สามารถที่จะชิมรสของพระนิพพานตามมากตามน้อยอยู่ในบางเวลา.

๕ ทบทวนที่บรรยายแล้วเพื่อสัมพันธ์กับเรื่องใหม่.

การบรรยายนี้ที่เนื่องกันมาเป็นลำดับ ล้วนแต่ระบุถึงสิ่งที่จะมีความสะดวกในการที่จะรู้จักหรือปฏิบัติ เมื่อผู้นั้นได้ละจากบ้านเรือนมาบวช แม้ชั่วคราว. ขอให้นึกถึงเรื่องที่แล้วมา เช่น *เรื่องปรทัตตูปชีวี* เป็นอย่างไร, เราสามารถจะถือลัทธินี้มากน้อยเพียงไร, กระทบเรื่องของ *การชิมรสแห่งปรโลก* คือโลกอื่น นั่งอยู่ที่นี้ตรงนี้ที่เดียว *สามารถจะไปชิมรสแห่งโลกอื่น* ที่เรียกว่าปรโลกได้ *โดยวิธีที่เรียกว่าโอปปาทิกะ.*

โอปปาทิกะ คำนี้แปลว่าเกิดผลงขึ้นมาจากทางจิตทางวิมูฏฐาน โดยไม่ต้องเข้าไปในท้องแม่แล้วจึงเกิด; เกิดเป็นทารกแล้วเติบโตขึ้น ถ้าเกิดอย่างนี้มันเกิดทางจิตทางวิมูฏฐาน ก็เรียกว่าโอปปาทิกะ. ควรจะอธิบายอย่างนี้ แต่เขาก็ไม่อธิบายกันอย่างนี้. เขาก็บอกว่าพอกันตายลง วิมูฏฐานก็ไปเกิดที่เทวดา ที่เทวโลกไหน, ไปผูกโพลงขึ้นมาเป็นเทวดาอย่างนั้นเลย. แต่ครั้งนั้นพอดามว่า อ้าว,

ถ้าไปเกิดในท้องแม่ว่าอย่างไร มันก็ต้องไปเกิดในครรภ์ของมารดา ค่อยเป็นทารก เติบโตอีก มันก็ไม่มี โอปปาทิกะอะไรอีก, ก็เลยไม่แน่ว่าชนิดไหน.

ที่แน่นอนก็คือว่า มันเกิดทางจิตใจก็แล้วกัน; แต่ร่างกายนั้นมันก็ อยากรู้ก็ได้ ไปตามเดิมก็ได้ ; ความคิดมันเปลี่ยนไปอย่างไร มันก็คือการเกิด อย่างนั้น : เกิดเป็นคนโง่ เป็นคนฉลาด เป็นคนพาล เป็นบัณฑิต แม้แต่เป็น สัตว์ไตรภพก็ได้ ในร่างมนุษย์นี้, เมื่อความคิดจิตใจมันเป็นอย่างสัตว์ไตรภพ ฉะนั้น โดยวิธีโอปปาทิกะนี้ เราจึงสามารถชิมปรโลก หรือโลกอื่นได้. ถ้าเข้า ฉานสำเร็จ มันก็ชิมปรโลกในชั้นพรหมโลกได้ อย่างนี้เป็นต้น; แล้วที่มันเป็น ไปเองโดยที่ไม่ได้บังคับ หรือบังคับไว้ก็ไม่ได้ มันเป็นไปเอง, คือความคิดเลวๆ ที่มันเป็นไปเอง มีความคิดอย่างอันธพาล ก็เกิดเป็นอันธพาลขึ้นมาทันที, มีความ คิดอย่างบัณฑิต ก็เกิดเป็นบัณฑิตขึ้นมาทันที. ฉะนั้นจึงสามารถที่จะไปสู่ปรโลก ได้อย่างนั้น อย่างนี้ อย่างโน้น.

สรุปความให้สั้นที่สุดสำหรับคำว่า โลก; ช่วยจำไว้ด้วยว่า โลกคือสิ่งที่ มาถูกจิต สิ่งเข้ามาสัมผัสกับจิต หรือเข้ามาถูกกับจิตนั้นแหละคือโลก. ถ้า มันอยู่ข้างนอกมันก็เป็นโลกที่ไม่มีความหมาย. ต่อเมื่อมันเข้ามาทางตา ทางหู ทาง จมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เองก็ตาม, เข้ามาสัมผัสถึงจิตถึงใจนั้นแหละ สิ่งนั้น เรียกว่าโลก, กระทบเป็น ความรู้สึกของจิต เช่น รู้สึกอย่างกามก็เป็นกามโลก; ฉะนั้น อย่าไปถือความหมายทางวัตถุ ว่าตัวโลก ก็อย่างนั้นอย่างนี้เห็นๆ อยู่ข้าง นอก ตัวโลกในทางธรรม ในทางภาษารมณนั้น คือ สิ่งเข้าไปกระทบกับจิต รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อะไรก็ได้.

จิตนั้นมันเป็นสิ่งที่สัมผัสโลก โดยอาศัยทวาร ตา หู จมูก ลิ้น กาย; มิใช่
 คน. ถ้าพูดถึงจิตแล้วก็จะเห็นว่า มันไม่มีคนหรือไม่ใช่คน เพราะมันเป็นแค่เพียง
 จิตมันรู้สึก, อาศัยร่างกายนี้เป็นสะพาน. ฉะนั้นที่ว่าคนคิดคนทำอะไรนั้น มัน
 เป็นจิตคิดจิตทำทั้งนั้น; ฉะนั้นจึงมีทางที่จิตนี้จะสัมผัสโลกต่าง ๆ กัน เป็นปรโลก
 โลกนั้นโลกนี้. อย่างกลับไปกรุงเทพฯ แล้ว อยู่ที่กรุงเทพฯ ก็สามารภที่จะสัมผัส
 โลกที่สวนโมกข์นี้ได้ ถ้ายังจำได้อยู่ หรือมีความรู้สึกประทับใจเป็นสัญญาเป็นอะไรอยู่
 หรือว่าเราอยู่ที่สวนโมกข์นี้ อาจสัมผัสโลกที่กรุงเทพฯ ก็ได้ ถ้าความรู้สึกนั้นมันยัง
 รู้สึกได้อยู่; เช่นรู้สึกอย่างที่เคยผ่านมาแล้ว กระทั่งรู้สึกอีกทีหนาระอาใจรำคาญเมื่อ.

ทั้งนี้ จิตนั้นมันก็เป็นสิ่งที่เปลี่ยนรูปเปลี่ยนร่างเปลี่ยนอะไรก็ได้ โดยที่
 เป็นไปเองก็ได้ ก็เป็นบัจฉัยภายใน หรือบัจฉัยภายนอกไปแวดล้อมมันก็ได้;
 ฉะนั้นเราสามารถจะเปลี่ยนเรื่องที่มาสัมผัสจิตได้. อย่างเมื่อมันร้อนขึ้นมา มัน
 ไกรธขึ้นมา, หรือมันรำคาญพุ่งซ่านอะไรขึ้นมา, เราสามารถจะเปลี่ยนให้มันเป็น
 เย็นได้ คือกลายเป็นโลกที่เย็น.

โลกที่ร้อนทำให้กลายเป็นโลกที่เย็นได้ ถ้าเรารู้เรื่องนี้; เพราะ
 ฉะนั้นจึงควรจะรู้เรื่องนี้กันเสียบ้าง จึงเอามาพูด, แล้วก็มีมนต์วิธีที่จะฝึกให้ได้อย่าง
 จริง ๆ ด้วย; เช่นไกรธขึ้นมา ก็มีวิธีฝึกให้เปลี่ยนผลึกความโกรธออกไป กลาย
 เป็นปกติหรือเป็นเมตตาเป็นกรุณาไป. เราร้อนอยู่ด้วยกิเลสข้อใดก็ตามเถอะ เพียง
 แต่สลักความรู้สึกอันนั้นออกไปเสีย ก็ขึ้นมาจากโลกนรกนั้นมาอยู่ในโลกปกติ
 ธรรมดาสมาญ. กระทั่งไปอยู่ในสมาธิในฌานอะไร ก็เป็นพรหมโลกได้, แล้วก็ซึม
 ปรโลกได้ทุกชนิด. ข้อนี้มันก็คล้ายกันกับที่จะชิมรสของนิพพาน บางอย่าง บาง
 ชนิด บางระดับ บางเวลาได้ จึงเอามาพูด.

ให้รู้จักคำว่า “สามารถ” ในภาษาธรรม.

ที่นี้ก็ต้องพูดต่อไปถึง คำว่าสามารถสักหน่อย เพราะเราพูดโดยหัวข้อว่า การสามารถ ขิรมรสของพระนิพพาน. คำว่าสามารถ นั้นมันก็บอกอยู่แล้วว่ามัน ไม่ใช่มีอยู่ตามธรรมดา; เราต้องทำให้มันสามารถขึ้นมา; จริงละ, มันอยู่ในวิสัยที่สามารถจะทำได้ แต่มันก็มีใ้มีอยู่. ฉะนั้นเราต้องทำให้มันอยู่ในอำนาจของเรา, เราจึงจะสามารถมีสิ่งนั้น เข้าถึงสิ่งนั้น.

คำว่าสามารถ ในภาษาชาวบ้านตามธรรมคามีความหมายน้อย, ในภาษาธรรมนี้มีความหมายมาก คือสามารถจะทำให้ผิดแปลกไปจากธรรมดาอย่างเกินคาด. ถ้าสามารถฝึกจิตให้เป็นสมาธิเป็นฌานได้ ก็สมารถที่จะทำอะไรมากกว่าธรรมด่าอย่างที่จะเปรียบกันไม่ได้, หรือจะกล่าวอีกทีหนึ่งว่า จิตของคนเรานี้ถ้าฝึกฝนให้ดีให้ถูกต้องตามธรรมชาติของมันแล้ว มันก็เป็นจิตที่สามารถจะทำอะไรได้มากเกินคาด, เกินที่เคยคิดเคยนึก. มันต้องเป็นการกระทำที่ถูกต้อง, คือฝึกฝนที่ถูกต้อง ตามเรื่องราวตามลักษณะ ของมัน เขาเรียกว่า *อินฺเตยฺยวตฺตฺตฺ* : *พุทธวิสัย ฌานวิสัย กรรมวิบาก โลกจินต์*. *พุทธวิสัย* คือความสามารถของพระพุทธเจ้า, *ฌานวิสัย* คือความสามารถของฌาน, *วิบากของกรรม*, การกิดของคน; ไม่สามารถจะกำหนดลงไปได้ว่าเท่านั้นเท่านั้น มันไกลเกินกว่าที่จะคำนวณ.

เรื่องจิตนี้ก็เหมือนกันแหละ คือ ฌานวิสัย—วิสัยแห่งฌาน คือจิตที่เป็นสมาธิ มันสามารถที่จะทำอะไรได้มากกว่าที่คิด; แม้ที่สุดแต่ โลกจินต์, โลกจินตา คือความคิดของโลกนี้ มันก็ยังไปไกลได้อีกมาก, โดยเฉพาะอย่างที่เราเห็น ๆ กันอยู่. ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีนี้ มันจะไปไกลจนไม่มีที่สิ้นสุดออก,

อย่างที่ผมบอกไปเมื่อวานหรือวันก่อนว่า ไม่ทำไรคอกเรื่องการไปโลกพระจันทร์ ก็จะเป็นเรื่องของเด็กอมมือ, แล้วสิ่งที่เรียกว่า โลกจินต์ นั้น มันยังไปอีกมาก. ที่นี้ ฌานวิสัย วิสัยแห่งจิตที่เป็นสมาธิ ยังไปไกลกว่านั้นอีก.

เรื่องที่จะให้ชิมรสของพระนิพพานนั้นไม่เหลือวิสัย คำว่า สามารถ ในที่นี้จึงถือว่า เป็นความสามารถของจิตที่อบรมดีแล้ว หรืออบรมถูกต้องตาม วัตถุประสงค์นั้น ๆ แล้ว จึงมีความสามารถชนิดที่คำนวณไม่ได้. นี่ก็คือคำว่า สามารถ จึงอยู่ที่การศึกษา ฝึกฝน อบรมจิต ให้มันเจริญถึงระดับที่จะทำอะไร ได้สูงสุด.

ความหมายของนิพพาน.

ที่นี้ก็มาถึงคำว่า “นิพพาน” คำว่านิพพาน ตามตัวหนังสือแท้ ๆ ก็คือว่า แปลกันได้หลายอย่าง แต่ที่เป็นธรรมคาสาัมัญที่สุก ยี่มาจากภาษาชาวบ้านในบ้านเรือน. คำว่า นิพพาน นั้น แปลว่าดับเย็น, แล้วก็นิยมเรียกสั้น ๆ ว่าดับ. มันต้องมีสิ่งที่ร้อนหรือโพล่งขึ้นมา จึงจะมีการดับลงไป; อย่างต้องมีไฟอย่างนี้ จึงจะมีการดับไฟ. ฉะนั้นอย่างถ้าพูดว่า ดับ, ดับเย็นลงไป มันก็ต้องมีสิ่งที่ร้อน. เพราะฉะนั้นคำว่า นิพพาน จึงหมายถึงการดับแห่งสิ่งที่มีความร้อน, ความหมายอย่างอื่นยังมีอีก; ความไม่เสียบแทงนั้นเขาแยกศัพท์ไปเป็นอย่างอื่น : เป็น *นิวาณะ*—*ไม่มีการเสียบแทง ไม่มีการไป มีแต่การหยุด* อย่างนี้ก็มี.

ฉะนั้นจะแปล นิพพานว่า ดับเย็นก็ได้, แปลว่า ไม่เสียบแทง ก็ได้, แปลว่า หยุด ก็ได้. แต่ความหมายที่แท้จริง ตามที่ผมได้ศึกษาสังเกตกันคว่ำมา

หรือว่าที่มัน มีที่มาให้เราเห็นในพระบาลีทั้งหลาย เป็นเหตุให้เชื่อได้ว่า คำว่า นิพพาน นั้นมาจากคำว่า ดับเย็นของสิ่งที่ร้อน; เพราะมันมีเรื่องในพระบาลีว่า มีการพูดจากันในบ้านเรือนในครัว : *ของเย็นแล้วมากินได้* หรือว่า*ถ่านไฟแดงๆ มันนิพพานแล้ว*; ใช้คำว่า*นิพพาน* สำหรับคำว่า *เย็น เย็น*. พุทธง่าย ๆ ก็เช่นว่า *ข้าวต้มมันร้อนยังกินไม่ได้ ต้องบอกว่า รอให้มันนิพพานก่อน* แล้วจึงจะกินได้, หรือถ่านไฟนี้ ถ้าเราคีบออกมาจากเตา มาวางไว้มันก็จะนิพพานลง นิพพานลง. นี้คือภาษาของชาวบ้านตามธรรมดา ที่พูดกันอยู่ในครั้งกระโน้น ครั้งที่มีการใช้ ภาษา^๕.

ต่อมา คำเหล่านี้ถูกยืมมาใช้ในเรื่องของธรรมะ, คือเรื่องทางจิตทาง วิชาญาณ เอาความหมายดับเย็นของมันมาใช้เป็นเรื่องของดับกิเลส ซึ่งเปรียบเหมือนกับไฟ. กิเลสเป็นของร้อน, ไฟกิเลสดับลงก็คือดับเย็น ใช้คำว่า นิพพาน. คนที่พบการดับกิเลสเข้าในครั้งแรก จะพูดกับคนอื่นได้อย่างไร ถ้าไม่ไปยืมคำที่เขา พูดกันอยู่ก่อนแล้วมาใช้, ก็เลยใช้คำว่า นิพพาน ที่เขาพูดกันอยู่ก่อน ก็เป็น นิพพานแห่งกิเลส คือ เย็นลงแห่งกิเลส. ถ้าจะให้กว้างก็ต้องใช้คำว่า เย็นลง แห่งสิ่งที่มีความร้อน หรืออันตราย หรือพิษร้ายทั้งหลาย.

นี่จึงเกิดมีนิพพานตามที่เราพบในบาลีขึ้นมา อย่างน้อยเป็น ๓ ระดับ : ระดับวัตถุ เช่น ถ่านไฟร้อน ๆ ข้าวต้มร้อน ๆ คับลงไป เย็นลงไป มันนิพพาน, วัตถุนั้นนิพพาน ไม่ใช่สิ่งที่มีชีวิต. ระดับสิ่งที่มีชีวิต ระดับที่ ๒ คือ สัตว์ เสร็จจាន ถ้าสัตว์เสร็จจานตัวนี้ยังมีอันตรายมีพิษ มีสง, มีความเป็นอันตรายแก่ มนุษย์ ก็เรียกว่ามันยังไม่นิพพาน. เอามาทำให้เชื่องเป็นแมวไปหมก, อย่างเอา เสือมาทำให้เชื่องเป็นแมวที่เชื่อง^๕ ก็เรียกว่า เสือตัวนั้นเชื่องกับนิพพาน. สัตว์ที่

ก็เหมือนกัน ที่เอามาฝึกให้อยู่ในอำนาจของมนุษย์โดยสิ้นเชิง ก็เรียกว่าสัตว์ตัวนั้น
นิพพาน, ก็ว่ามันหมดโทษร้ายอันตราย ก็อ หมายถึงเย็นลงแห่งสิ่งที่เป็นอันตราย
หรือร้อนเหมือนกัน. ระดับที่ ๓ ถ้ามาถึงคน มนุษย์นี้ อะไรที่เป็นของร้อน
แก่จิตใจ เรียกว่าไฟ; ถ้าเย็นลงก็เรียกว่านิพพานสำหรับคน; ไม่ได้หมายความว่าเอาไฟมาจี้เข้าที่หนัง
มันร้อน แล้วเอาน้ำราดลงไป จะเป็นนิพพาน อย่าง
นี้ไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น นั่นมันเป็นเรื่องวัตถุ; แม้ร่างกายเรานี้ก็เป็นวัตถุ
อันหนึ่ง ถ้ามันร้อนแล้วมันเย็นลง ก็คือมันเป็นนิพพานในส่วนวัตถุ นี้พูดกัน
เรื่องส่วนจิตใจ.

ความร่ำร้อนของคนเราที่จะเย็นลงได้ ถ้าแบ่งดูตามเรื่องในพระบาลี
มันก็มีอยู่ถึง ๓ ระดับ อีกเหมือนกัน สำหรับคนสำหรับมนุษย์ล้วน ๆ :—

ถ้าจิตมันร้อนกระวนกระวาย ไปด้วยความต้องการหรือความอยาก, แม้
เป็นเรื่องกามารมณ์ พอได้เสพได้สวดยิ่งนั้นลงไปแล้ว มันก็เย็นลง; ฉะนั้น
การได้บริโภคกามารมณ์ มันก็เป็นนิพพาน สำหรับจิตที่ร่ำร้อนไปด้วย
กามารมณ์. นิพพานอย่างนี้ก็มีอยู่ในพระบาลี ของพวกอื่นนอกพุทธศาสนา,
แล้วจะเป็นคันตอเป็นเงื่อนงำ ให้บูชากามารมณ์เป็นของสูงสุด จนกระทั่งเป็น
ลัทธิหนึ่งขึ้นมา เหลืออยู่กระทั่งทุกวันนี้. แต่อธิบายไปต่างๆกัน โดยใช้
กามารมณ์เป็นเครื่องระงับความร้อนของกิเลส, จนกระทั่งรู้จะไร้นักได้. อย่างนี้
ก็เรียกว่า มีความสมบูรณ์แห่งกามารมณ์เป็นนิพพาน. เราก็เห็นได้ชัดทันทีว่า
ไม่ใช่เรื่องเด็ดขาด ไม่ใช่เรื่องแท้จริง.

ต่อมามีผู้พบว่า ไม่ได้, อย่างนั้นไม่ได้ ก็พบเรื่องจิตเป็นสมาธิ, ทำจิต
ให้เป็นสมาธิ บรรลุฌาน, ถึงฌานกันก็แล้วกัน จะเป็นปฐมฌาน ทุกิยฌาน

คติญาณ นั้นมันก็ไปตามลำดับ, กระทั่งถึงอรุปรมาณ อย่างที่เราด้วยกันอยู่เดี๋ยวนี้ว่า :
 รูปฉณ ๔ อรุปรมาณ ๔ เข้าไปถึงฉณที่สูงได้เท่าไร ก็เป็นนิพพานมากขึ้น
 เท่านั้น; เพราะมันละเอียดประณีตกับเย็นมากขึ้นเท่านั้น. นี้เรียกว่า มีฉณ
 เป็นนิพพาน อีกแบบหนึ่ง ก็มียุคหนึ่งตั้งแต่ก่อนพุทธกาล, หรือแม้ในสมัย
 พุทธกาลมันก็ยังเหลืออยู่ เป็นความเย็นที่ประณีต ละเอียดสุขุมขึ้นมาอีก ยิ่งกว่า
 เรื่องของกามารมณ์เย็น.

ทีนี้ต่อมา พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ก็ว่าอย่างนั้นยังไม่ควรจะเรียกว่านิพพาน
 ในความหมายที่สมบูรณ์. ต้องเป็นดับกิเลสสิ้นเชิง, ดับร้อนแห่งกิเลสสิ้น
 เชิง จึงจะเป็นนิพพานที่ถูกต้อง. ท่านว่าอย่างนี้ เป็นลัทธิของท่าน, หรือ
 เป็นลัทธิของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ก็ได้; มีหลักว่า สิ้นไปแห่ง ราคะ โทสะ
 โมหะ นั่นคือนิพพาน; ก็เลยเป็นนิพพานระบบสุดท้าย. ที่เป็นระบบ
 สุดท้าย คือไม่มีใครจะมาทำการบัญญัติให้สูงไปกว่านั้นได้อีก นี้เราจึงมีนิพพานที่
 สมบูรณ์ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนาอย่างนี้; แล้วก็อย่าลืมว่า คำว่า นิพพาน นั้น
 ตั้งต้นมาตั้งแต่อดีต, แล้วก็ตั้งต้นมาทาง สัตว์เดรัจฉาน แล้วมาถึงคน, มาถึง
 คนก็เป็นระดับ ๆ อยู่ ตามแต่เขาจะรู้จักความเย็นนี้ ได้มากน้อยเท่าไร.

นิพพานแต่ละระดับเป็นความดับเย็น.

เราจะจัด นิพพานของกามารมณ์นั้น เป็นเรื่องของทางร่างกาย ก็ยัง
 ได้; เพราะมีคำอธิบายที่ถือเป็นหลักได้ว่า ความรู้สึกทางกามนี้ บางทีมันเป็น
 เพียงปฏิกิริยาของต่อมเกลนส์ทางเพศ มันถึงขนาดสุขงอมหรือว่าสมบูรณ์ขึ้นมา

ก็เกิดความรู้สึกอันนั้นขึ้นมา; ไม่ใช่เป็นเรื่องจิตใจล้วน ๆ. จะเห็นได้ที่สัตว์ไตร่จรรย์ มันคิดไม่เป็น มันก็เกิดความรู้สึกทางกายไม่ได้ ต่อเมื่อต่อมแกลดต่าง ๆ มันถึงรอบที่มันจะแก้ออบ มันจึงเกิดความรู้สึกได้, หรือมีอะไรไปกระตุ้นความรู้สึกระบบนั้นเข้า มันจึงจะเกิดขึ้นมา. ฉะนั้นสัตว์ไตร่จรรย์ตัวเมีย จึงมีความรู้สึกทางกามารมณ์เป็นเหตุในระยะอันสั้น; มันเป็นเรื่องทางร่างกายอยู่มาก หรือจะเรียกว่าร่างกายล้วน ๆ ในความหมายหนึ่งก็ยังไม่ได้ ก็เป็นนิพพานที่เกี่ยวกับกายอยู่มาก ถ้าทำให้มันสงบไปได้.

ที่นี้ ทางจิต, จิตเป็นสมาธิ, ทำสมาธิเพื่อจะ ระวังเครื่องรบกวนจิตที่เรียกกันว่านิวรรณ์. ความรู้สึกที่เป็นเหตุให้ไม่สบายใจหลาย ๆ อย่าง เรียกว่านิวรรณ์, มันก็ร้อน. เมื่อมีสมาธิก็ระวังไปเสีย. เรื่องนิวรรณ์ ๕ นี้ คงจะท่องกันได้อยู่แล้ว ก็ไม่ต้องอธิบาย เรียกว่า กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทระ อหุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา เป็นสิ่งที่รบกวนเป็นประจำ. ถ้ามีสมาธิกับมันไปได้ ก็เรียกว่า เป็นนิพพานของนิวรรณ์ ก็สบาย. โกรจะปฏิเสธได้ว่า เมื่อไม่มีนิวรรณ์รบกวนมันก็สบาย.

ที่นี้ ปฐมฌาน ฌานที่ ๑ ก็ดับได้ระดับหนึ่ง, ฌานที่ ๒ ก็ดับได้มากขึ้นไปอีก, ที่ ๓ ที่ ๔ ก็ดับได้มากขึ้นไปอีก กระทั่งเป็นอรุปรุฌาน อากาสาณัญญาตนะ, กระทั่งถึง เนวะสัณญานาสัณญายตนะ, ซึ่งเป็นลัทธิแห่งอาจารย์คนสุดท้าย ที่พระสิทธัตถะก่อนเป็นพระพุทธเจ้าได้เคยไปศึกษาคัวย. ที่เรารู้จักชื่อของเขาว่า อาหารคาบส อุตกคาบส เป็นต้น; สอนนิพพานได้เพียงเท่านั้น มันก็เย็นมากเหมือนกัน เย็นโชอยู่เหมือนกัน. มันถึงระดับที่เรียกว่าเป็นสมาบัติ.

แต่พระพุทธเจ้าท่านก็ยังไมยอมรับว่า นี่เป็นที่สุดแห่งความทุกข์หรือความร้อน; ต้องไปทำในระดับที่เรียกว่า เลยจิตขึ้นไปอีก วิญญาณ; ที่ผมชอบใช้คำว่า วิญญาณ หมายถึง ทิฏฐิ ความคิด ความเห็น ความเข้าใจ สติปัญญา ระดับนั้น, ซึ่งเกี่ยวนี้เขาชอบเรียกกันว่า spiritual แก้ไขปัญหาส่วนนี้หมดไป, คือมีความเข้าใจถูก มีสัมมาทิฏฐิสมบูรณ์, รู้จักทุกสิ่งตามที่เป็นจริง, แล้วก็ปฏิบัติถูกต้องตามที่เป็นจริง, มัน จึงดับ สิ่งที่เรียกว่ากิเลส หรือ ความเรื้อรังแห่งกิเลสที่เรียกว่าอนุสัย, ความเตรียมพร้อมของกิเลสที่เรียกว่าอาสวะได้หมด.

กิเลสตามธรรมดา, กิเลสที่กำลังทำหน้าที่กีดกันได้ ความเคยชินแห่งกิเลสลึกไปกว่านั้นก็ดับได้, ความพร้อมแห่งกิเลส ที่มันจะเบ่งออกมา ก็ดับได้; มันก็เลยไม่มีกิเลสอันใดที่จะแสดงบทบาทออกมาได้ ในแง่ของวาระกัถิ โทสะกัถิ โมหะกัถิ, มันก็เลย สิ้นกิเลสโดยสมบูรณ์ เรียกว่า ขีณาสโว, สิ้นอาสวะเป็นพระอรหันต์. พระพุทธเจ้าก็เป็นผู้สิ้นอาสวะ อย่างนั้น และท่านทำได้เอง. ท่านมี สติปัญญาอย่างอื่น เขาก็เรียกว่า พระพุทธเจ้า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่เรียกว่า พระอรหันต์เฉยๆ; แต่ความหมายก็คือสิ้นกิเลส, สิ้นกิเลสนั้นก็คือสิ้นเชื้อแห่งไฟด้วย สิ้นไฟดับไฟพร้อมทั้งเชื้อของมัน พร้อมทั้งการสะสมที่จะให้เกิดไฟขึ้นมา.

บททวนให้รู้จักความเย็นของพุทธศาสนา.

บททวน อีกที่ว่า เย็น นี่มัน เย็นของวัตถุ ก็ได้, เย็นของสัตว์เดรัจฉานก็ได้ เย็นของมนุษย์ ก็ได้. แล้วเย็นของมนุษย์ นี้ ยังแบ่งเป็นชั้นอย่างน้อยก็เป็น ๓ ชั้น ๓ ระดับ : เย็นทางกิเลสที่มันเนืองอยู่ด้วยร่างกาย, แล้วก็เย็น

ทางกิเลสที่เนื่องอยู่กับจิต โดยตรง, แล้วเย็นของอุปธิทั้งหลาย ก็ว่าเชื้อหรือว่ารังแห่งกิเลสทั้งหลาย นั้นแหละ เป็นนิพพาน สุกท้าย ซึ่งเป็น ของพุทธศาสนา; พอที่จะกล่าวได้แล้วไม่มีใครค้านได้ ว่ามันเป็นของพุทธศาสนา เป็น authority ของพุทธศาสนาโดยเฉพาะ พระนิพพานอย่างนี้; พระนิพพานอย่างอื่นก็เป็นของพวกอื่นไป.

นี่เราก็ พูดกันแต่ นิพพานอย่างนี้ ทั้งที่ไม่เข้าใจ ก็เลยไม่เข้าใจถึงนิพพานอื่น ๆ, แล้วก็ไมื่อยอมเรียกนิพพานอย่างที่เป็นของวัตถุ, หรือของสัตว์ เสร็จงาน, หรือของมนุษย์ในระดับต่ำ ๆ. พอผมพูดไปในครั้งแรกว่า มีนิพพานของด่านไฟ, มีนิพพานของสัตว์เสร็จงาน, เขาหาว่าบ้าทั้งนั้น. แต่พอชี้ให้ดูว่ามีอยู่ในพระบาลีอย่างนั้น ๆ ก็เงียบไปเอง เพราะคำว่า นิพพานแปลว่าเย็น.

เมื่อพูดมาถึงขนาดนี้แล้ว ก็พอจะเห็นร่องรอย เห็นลู่ทางที่ว่า เราจะชิมรสของนิพพานได้ ระดับใดระดับหนึ่ง เวลาใดเวลาหนึ่ง. นี้จะได้พูดให้มันละเอียดออกไปอีก ว่าจะทำให้ได้อย่างไรบ้าง เมื่อมาบวชอยู่อย่างนี้ มันมีโอกาที่จะฝึก จะลองจะอะไรได้มาก แล้วก็ลองเสีย, กลับออกไปเป็นฆราวาส มันก็จะมีประโยชน์ ที่สามารถจะทำการละจากโลกนี้ไปสู่โลกโน้น หรือว่า ชิมรสของพระนิพพาน เป็นความเย็นดับความร้อนเสีย มันทำได้ง่ายขึ้น.

นิพพานต้องหมายถึงความเย็น.

คำว่า นิพพานหมายถึงความเย็น; เพราะฉะนั้น รสของนิพพาน ก็คือรสแห่งความเย็น ความไม่เสียดแทง ความหยุด. เมื่อพูดถึงดับเย็นแล้ว มันก็กินความไปถึงไม่เสียดแทงด้วย; พระนิพพานในความหมายที่ว่า ไม่เสียด

แทง, ไม่เสียบแทงเพราะอะไร? เพราะมันเย็นแห่งความร้อนแห่งกิเลส. แล้วพระนิพพานที่แปลว่าหยุดละ, หยุดจากอะไร? ก็หยุดไม่ดิ้นรน, ก็มันไม่มีเร้าร้อน ไม่มีเสียบแทง มันก็หยุดได้ มันนั่งสบายได้ นั่นก็คือหยุด. พระพุทธเจ้าท่านดำเนินอยู่ ก็ร้องบอกองคุลีมาลาว่า ฉันทหยุดแก่มันแหละไม่หยุด. พระพุทธเจ้าท่านหมายถึงหยุดกิเลสตัณหา ที่เป็นเครื่องให้ดิ้นรน. ฉะนั้น รสของพระนิพพาน ก็คือ รสแห่งความเย็น ไม่เสียบแทง และหยุดพัก โดยสมบูรณ์.

ถ้าจะเอาผลปรากฏ ก็คือว่าภาวะที่มัน ปรกติที่สุด ภาวะที่เป็นปรกติที่สุด, ไม่มีปัญหาอะไรเลย ทั้งทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ, ปราศจากเครื่องแผดเผา มีอยู่คำหนึ่งเป็นบาลีว่า ทระตะ, *ทระตะ คือ ร้อนรุ่ม* : ร้อนรุ่มทางกาย ร้อนรุ่มทางจิต ร้อนรุ่มทางวิญญาณ, ปราศจากความร้อนรุ่ม หรือ *ทระตะ* ก็เรียกว่านิพพานได้ในระดับหนึ่ง, ระดับหนึ่ง จนกว่าจะถึงสูงสุด คือหมกกิเลสกันสิ้นเชิง.

ที่นี้คุณลักษณะของความเย็น กันเสียก่อนจะดีกว่า โดยอาศัยหลักทั่วไป มาใช้กับคำว่าเย็น. หลักทั่วไปนั้นหมายความว่า ใช้กับอะไรก็ได้เนาะ; แต่เนี่เรามาใช้คำว่าเย็น คือมัน เย็นอย่างสิ้นเชิง คือถึงที่สุด นี้ก็มี; แต่มันกลับร้อนได้ก็มี, ไม่กลับร้อนได้อีกก็มี; เพราะฉะนั้นเราจึงมี—เย็นอย่างสิ้นเชิง ก็มี, —เย็นอย่างไม่สิ้นเชิง ก็มี, —แล้วก็เย็นอย่างกลับมาร้อนได้อีกก็มี, —และเย็นอย่างที่ไม่อาจจะกลับมาร้อนได้อีกต่อไปก็มี, นี้ก็เป็นหลักที่ควรเข้าใจไว้ มันจะง่ายแก่การศึกษาธรรมะอื่นๆ อีกมาก ถ้ามันไม่หมดสิ้นไปจริง มันก็กลับกำเริบมาได้ คือมันมีเชื้อเหลืออยู่.

ที่คุ้นในแง่อื่น มันก็ยังเห็นได้ว่า เวลา^{นี้} ความร้อนยังไม่ปรากฏ เพราะยังไม่มีโอกาส หรือเพราะไม่มีเหตุบังจัญ, ตามปรกติเราก็ไม่ค่อยมีเหตุมีบังจัญ, มาทำให้ร้อน. ฉะนั้นเหตุบังจัญต้องถือว่ามาเป็นครั้งคราว และเป็นส่วนน้อยมาก; ฉะนั้นความเย็นของเรามันก็มีได้โดยที่มันยังไม่มีเรื่องอะไรเท่านั้นแหละ. ที่จริงกิเลสหรือไฟมันก็พร้อมที่จะลุกขึ้นมา; แต่มันยังไม่มีเรื่องอะไรมาจุดไฟขึ้น และโดยบังเอิญมันมีบังจัญแห่งความเย็น มารออยู่ มาแฉกล้อมอยู่. เช่นมานั่งตรงนี้ ผมชอบยกตัวอย่างที่หนึ่งตรงนี้ ไม่ใช่จะอวดสถานที่นี่ เพราะมันเข้าใจได้ง่ายดี. ถ้าเรามานั่งในที่อย่างนี้ มันก็มีบังจัญแห่งความเย็น ความร้อนลุกขึ้นมาไม่ได้ ถ้าความเย็นมันบีบเอาไว้. ฉะนั้นมีบังจัญแห่งความเย็น หรือข่มความร้อนไว้ได้.

ในชั้นลึกก็เข้าฉานเข้าสมาธิ ก็ข่มความร้อนแห่งกิเลสไว้ได้, หรือถ้ามันปล่อยไปโดยปรกติกันจริงๆ อย่าให้มีอะไรเข้ามาแตะต้อง ก็อาศัยความเย็นของจิตดั้งเดิม ที่เรียกว่าจิตประภัสสร ที่ไร้อารมณ์อะไรเข้าไปรบกวน. ไปศึกษาเรื่องจิตประภัสสร ว่าสัจวัน^{นี้}มันเกิดมาด้วยจิตประภัสสร, แล้วต่อมามันก็มีสิ่งต่างๆ เข้าไปแตะต้อง ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทาง ๖ ทวาร^{นี้} ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นที่จิตประภัสสร ก็สูญเสียความประภัสสรไปพักหนึ่งๆ. พอสิ้นเรื่องนั้นแล้ว มันก็กลับลงสู่ความเป็นประภัสสร, แล้วก็อันอื่นมาอีก มันก็เคยชินการที่จะไม่ประภัสสร^{นี้}มากชน^{นี้}ๆ หากความเป็นประภัสสรยาก.

นี้สรุปความว่า เย็นมีหลายความหมาย : เย็นอย่างประภัสสร คุณจะไม่ต้องทำอะไร แต่เราก็ไม่รักษาความเย็นอย่างนั้นไว้ได้ เพราะมัน มีอย่างอื่นมาแทรก

เสมอ. ฉะนั้นก็เลยมีเย็นบ้างไม่เย็นบ้าง, แล้วเย็นถึงที่สุดหรือเย็นไม่ถึงที่สุด, และเย็นชนิดที่กลับร้อนได้ หรือไม่อาจจะกลับร้อนได้อีกต่อไป, มันหลายเย็นอย่างนี้.

ความเย็นของนิพพานมีหลายชั้น.

เอ้า, ที่นี้ ดูความเย็นให้ชัดลงไปอีก ก็ต้องดูที่คำว่านิพพานอีกตามเดิม; เพราะมันเป็นคำที่รวมได้หมด และเราก็ใช้กันอยู่. ควรจะ ตั้งต้นมาตั้งแต่ นิพพานที่แท้จริงและสมบูรณ์ ดีกว่า.

หมายเลข ๑ นิพพานที่แท้จริงและสมบูรณ์ ของพระขีณาสพทั้งหลาย, เป็นพระอรหันต์ขีณาสพ เพราะสิ้นไปแห่งสังโยชน์ ๑๐, ไปหาอ่านในหนังสือไม่ต้องเสียเวลาพูดให้มันเพื่อน มันมากเรื่องเข้ามันก็เพื่อน. พระอรหันต์สันกิเลส ก็เรียกว่ามีนิพพาน เย็น สมบูรณ์ แล้วไม่กลับมาอีก, ไม่กลับเป็นร้อนได้อีก : สันราคะ โทสะ โมหะ พร้อมทั้งอาสวะ และอนุสัย ถ้าเขียนอย่างนี้จะหมด ถ้าจกลงไป. สันราคะ โทสะ โมหะ พร้อมทั้งอนุสัย และอาสวะ นี้เย็นถึงที่สุดแล้ว ทุกความหมาย, ราคะ โทสะ โมหะ หมายถึงที่มันเกิดเมื่อได้เหตุได้ปัจจัย เกิดขึ้นมาเขาเรียกว่า ราคะ โทสะ โมหะ.

ที่นี้ความชื้นที่มันจะเกิด; เราสะสมความชื้นไว้ทุกคราวที่เรามีกิเลสครั้งหนึ่ง, มันจึงเกิดความชื้นมากขึ้น ๆ ที่จะเกิดกิเลส. ความชื้นนั้นก็เรียกว่า อนุสัย, อนุสัย แปลว่านอนอยู่ในสันดาน ตามนอนอยู่ หรือนอนตามอยู่ในสันดานนี้ก็ต้องสิ้นไปด้วย.

ทันที ^๕ความพร้อมที่จะหลั่งออกมา ^๕นี้เรียกว่า ^๕อาสวะ; เมื่ออะไรมันเต็ม มันก็พร้อมที่จะหลั่งออกมา. พุกแล้วมันจะเป็นเรื่องหยาบคาย อะไรที่มันเต็มมันก็จะหลั่งออกมา; อย่างบัสสาวะนี้มันเต็มกระเพาะบัสสาวะ มันก็จะหลั่งออกมา, มันพร้อมที่จะหลั่งออกมา ก็เรียกว่า ^๕อาสวะ; อาการอย่างนั้นเรียกว่า ^๕อาสวะ. กิเลสที่เป็นความเคยชิน คืออนุสัย และพร้อมที่จะหลั่งออกมา เรียกว่า ^๕อาสวะ. ตัวกิเลส ^๕นั้นมัน ^๕เกิดขึ้นเฉพาะเรื่องเฉพาะกรณี.

เกี่ยว ^๕มันหมดทั้ง ^๕กิเลส และทั้ง ^๕อาสวะ และทั้ง ^๕อนุสัย ก็เป็น ^๕พระอรหันต์ แล้ว ^๕แต่จะเรียก; เอออันไหนเป็น ^๕หลัก? ^๕สัน ^๕อนุสัย ^๕ก็ได้ ^๕สัน ^๕อาสวะ ^๕ก็ได้ ^๕สัน ^๕กิเลส ^๕ก็ได้. ถ้า ^๕สัน ^๕กิเลส ^๕จริง ก็หมายความว่า ^๕อาสวะ ^๕และ ^๕อนุสัย ^๕ต้อง ^๕สัน ^๕ด้วย; มันไม่ใช่ ^๕เพียง ^๕แต่ ^๕บังคับ ^๕ไว้ มัน ^๕เป็น ^๕เรื่อง ^๕ถอน ^๕ราก ^๕ถอน ^๕โคน.

ทันที ^๕ข้อ ^๕ที่จะต้อง ^๕ทราบ ^๕ไว้ ว่า ^๕แม้ ^๕ความ ^๕สัน ^๕อาสวะ ^๕สัน ^๕กิเลส ^๕ที่เป็น ^๕ความ ^๕เย็น มัน ^๕ก็ ^๕ยังมี ^๕อยู่ ^๕๒ ^๕ระยะ : ^๕ระยะ ^๕แรก ^๕ใหม่ ^๕ๆ หรือ ^๕สำหรับ ^๕บาง ^๕คน ^๕ด้วย ^๕เหตุ ^๕บัง ^๕จาย ^๕อย่าง ^๕อื่น ^๕ความ ^๕สัน ^๕กิเลส ^๕อาสวะ ^๕ใหม่ ^๕ๆ ^๕นั้น มัน ^๕ยัง ^๕ไม่ ^๕เย็น ^๕สนิท ^๕ก็มี, ^๕ต้อง ^๕รอ ^๕อีก ^๕ระยะ ^๕หนึ่ง ^๕จึง ^๕จะ ^๕เย็น ^๕สนิท, หรือ ^๕บาง ^๕คราว ^๕บาง ^๕บุคคล ^๕มี ^๕คุณ ^๕สมบัติ ^๕พิเศษ ^๕มัน ^๕เย็น ^๕สนิท ^๕ไป ^๕เสีย ^๕เลย ^๕ก็มี. ^๕สัน ^๕กิเลส ^๕อย่าง ^๕เป็น ^๕พระ ^๕อรหันต์ ^๕นั้น ^๕แหละ มัน ^๕ยัง ^๕มี ^๕อยู่ ^๕๒ ^๕ระยะ ^๕ระยะ ^๕ที่ยัง ^๕ไม่ ^๕เย็น ^๕สนิท ^๕ก็มี, แล้ว ^๕ระยะ ^๕เย็น ^๕สนิท ^๕ก็มี มัน ^๕แล้ว ^๕แต่ ^๕เหตุ ^๕บัง ^๕จาย ^๕ที่ ^๕ท่าน ^๕ทำ ^๕และ ^๕จะ ^๕เป็น ^๕เรื่อง ^๕เฉพาะ ^๕องค์ ^๕ด้วย.

จะ ^๕เปรียบ ^๕ให้ ^๕ฟัง ^๕เหมือน ^๕อย่าง ^๕นี้ ^๕จะ ^๕เข้าใจ ^๕ได้ง่าย ^๕เช่น ^๕ว่า ^๕ถ่าน ^๕ไฟ ^๕ที่ ^๕มัน ^๕ลุก ^๕โพล่ง ^๕ลุก ^๕โชน ^๕เป็น ^๕ไฟ ^๕หยิบ ^๕ก็ ^๕บ๊อง ^๕ออกมา ^๕จาก ^๕เตา ^๕มา ^๕วาง ^๕ลง มัน ^๕ก็ ^๕เริ่ม ^๕เย็น ^๕เป็น ^๕ของ

สัปดาห์ไปแล้ว; แต่ไปถูกเข้ามียังพอง, มันต้องรออีกระยะหนึ่ง จนกว่ามันจะเย็นสนิท เรียกว่า สัณนิเลส มันยังไม่เย็นสนิท, ต้องรอจนกว่าเย็นสนิท จึงมีเป็น ๒ ระยะ. ที่นี้ถ้าสมมุติว่า ในกรณีหนึ่ง การดับถ่านไฟนั้น มันดับด้วยวิธีพิเศษ เช่น เอาน้ำแข็งเทลงไปเลย; นี้อุทาหรณ์นะ อุทาหรณ์ทางวัตถุ, เราเอาถ่านไฟแดงๆ มาจากเตา แล้วเอาน้ำแข็งเทลงไปเลย เหมากมายเลย มันจะเย็นสนิทในระยะอันสั้น.

ฉะนั้นการที่ท่านกล่าวว่านิพพานธาตุมีอยู่ ๒ อย่าง : อย่างมีเศษเหลือกับไม่มีเศษเหลือ ก็คืออย่างนี้. พระอรหันต์บางพวก ด้วยเหตุอะไรก็ตาม เป็นเรื่องของท่าน สัณนิเลสสิ้นอาสวะแล้ว แต่ว่าอายตนะยังรับอารมณ์ชนิดที่รู้สึกกระทบกระทั่งอยู่ ไม่เย็นสนิท; เพราะว่าอวัยวะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของท่าน ยังไม่เย็นถึงที่สุด มันจะรู้สึกต่ออารมณ์ที่มากกระทบ เหมือนกับว่ามี ความทุกข์บางอย่างอยู่ อย่างนี้เรียกว่า เวทนา ของท่านยังไม่เย็นสนิท. ที่นี้อีกองค์หนึ่ง เวทนาเย็นสนิท หมายความว่า อวัยวะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย อายตนะ มันก็เย็นสนิท; จะเพราะว่านานต่อมาก็ได้ หรือเพราะท่านมีอะไรของท่านโดยเฉพาะ มันเย็นสนิทมาตั้งแต่ที่แรกก็ได้.

นี่ผมก็รู้สึกว่ามันเป็นการแจกที่ละเอียด หยุ่มหยมเกินไป มันไม่น่าจะเอา มาพูดกันก็ได้ แต่ก็ยังคิดว่า ถ้าเอามาพูดก็ดีเหมือนกัน, จะได้เข้าใจเรื่องนิพพานสองชนิด ที่พูดกันอย่างไขว้เขวอยู่ในวงการศึกษารรรมนั้นเสียได้ด้วย. เพราะเขาพูดกันว่าพระอรหันต์ที่ยังมีเศษเหลือคือ พระอรหันต์เป็นๆ, พระอรหันต์ตายแล้วจึงจะเป็นพระอรหันต์ที่ไม่มีเศษเหลือ; อย่างนั้นผมก็เห็นว่าไม่มีประโยชน์

อะไร. เรื่องตายแล้วจะมาพูดอะไรมันไม่มีประโยชน์ เศษในที่นี้หมายถึงอายตนะ : ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อินทรีย์ทั้งหลายนี้มัน ยังไม่เย็นสนิท เพราะยังใหม่สำหรับบุคคลชนิกนี้. ความเคยชินมันยังมีหรืออะไรมันมี แม้เป็นพระอรหันต์แล้ว ถ้ามีอะไรมากระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ยังมีรู้สึกเป็นเวทนา นี้เรียกว่า เวทนา ไม่เย็นสนิท. นี่หมายเลขหนึ่ง ความเย็นหมายเลขหนึ่ง คือเย็นของพระอรหันต์ ผู้สิ้นกิเลสและอาสวะ.

หมายเลขสอง ความเย็นของพระอริยเจ้าที่ยังไม่ถึงขั้นพระอรหันต์ : พระโสดาฯ, พระสกิทาคา, พระอนาคาฯ สามพวกนี้ ยังไม่ถึงพระอรหันต์ ท่านก็มี ความเย็นไปตามแบบของท่าน ๆ, ท่านก็มีนิพพานในระดับของท่าน คือไม่สมบูรณ์ ถึงที่สุด; แต่ไม่ค่อยมีใครจะเรียกกันว่าพระนิพพานของพระโสดา พระสกิทาคา พระอนาคา. แต่เราก็เห็นได้ว่า มันมีหลักที่จะเรียกได้; เป็นนิพพานชนิดที่ไม่ ถึงที่สุด ยังมีกิเลสเหลือ ยังมีกิเลสบางอย่างบางชนิดเหลือ ที่จะต้องตัดต่อไป. มันเพียงแต่จะดับแน่ เหมือนไฟที่ลุกโผลง ๆ นี้ เราดับ; ถ้าดับสนิทหมดเป็น พระอรหันต์ไปเลย. ถ้าดับไม่ถึงสนิทหมด แต่มันจะต้องแน่ที่จะตัดดับ; แม้ จะเหลือวิบหรี่ ๆ อยู่บ้าง ทั้งไว้มันก็ต้องดับเอง, ไม่ต้องไปช่วยดับมันหรอก. นี่มัน ลักษณะของนิพพานของพระเสขบุคคล คือพระอริยเจ้าที่ยังไม่ถึงขั้นพระอรหันต์.

นี่ไปหาอ่านดูในแบบเรียน เรื่องพระเสขะ, อเสขะ. อเสขะคือ พระอรหันต์, เสขะ คือ ยังต้องทำต่อไป. นั่นก็คือพระโสดา สกิทาคา อนาคา ว่ามีอยู่ ๔ พวก : พระโสดาบันมีอยู่ ๓ พวก, พระสกิทาคามี ๑ พวก, พระอนาคามี มี ๕ พวก. รวมกันเป็น ๔ พวก เรียกว่า สอุปาทิเสสบุคคล. ความเย็น

ของท่านยังไม่ถึงที่สุด เพราะมีกิเลสบางอย่างเหลืออยู่ ตามชั้นของท่าน, แล้วมาร่วมเรียกกันเสียที่เดียวว่า พวกพระเสขะ มีความเย็นที่แน่นอนว่าจะเย็นถึงที่สุด แม้ยังไม่ถึงที่สุด อย่างไฟที่มันไม่มีการเติมเชื้อแล้ว มันเหลือริบหรืออยู่ที่ตามเถอะ มันก็จะดับถึงที่สุด.

เอา, ที่นี้หมดเรื่องของพระอริยเจ้าแล้วนะ ตัดตอนกันเสียที่หนึ่ง. พอมาถึงเย็น นัมเบอร์ ๓ นัมเบอร์ ๔ ต่อไปนี้ มันก็ไม่ใช่เรื่องของพระอริยเจ้าแล้ว; จะยกมาเป็นตัวอย่างสำหรับความเย็นเท่านั้นเอง ก็เป็นเรื่องของคนที่ไม่ใช่พระอริยเจ้า คือคนธรรมดา.

ความเย็น นัมเบอร์ ๓ ใช้คำอย่างนี้ หรือนิพพาน นัมเบอร์ ๓ ก็ได้. เย็นเพราะกิเลสยังไม่เกิด, กิเลสมันยังไม่เกิดเท่านั้น; เหมือนเตี้ยวันกิเลสเกิดเมื่อไรละ, กิเลสมันยังไม่เกิด, แล้วมันยังเย็นอยู่. ถ้าจะถามว่าของอะไร? ก็ของจิตประภัสสรอย่างว่า. ถ้าความรู้สึกประเภทกิเลสยังไม่เข้ามา จิตก็ยังมีลักษณะประภัสสร; มันเย็นอยู่ได้เพราะว่ากิเลสยังไม่เกิด ทั้งที่บุคคลนั้นเป็นบุคคลที่ยังละอนุสัยหรืออาสวะไม่ได้, ยังจะเกิดกิเลสและร้อนเป็นไฟ. แต่เมื่อกิเลสมันยังไม่เกิด มันก็มีความเย็นตามแบบที่ไฟมันยังไม่ลุก; ในบางชนิดอาจจะเท่าๆกันหรือคล้ายๆกัน กับเย็นของพระอรหันต์ก็ได้. นี่เย็นนัมเบอร์ ๓ นิพพานนัมเบอร์ ๓ เพราะกิเลสยังไม่เกิด.

ที่นี้ นัมเบอร์ ๔ เย็นหรือนิพพานชนิดที่ กิเลสเกิดแล้วข่มไม่ได้ หรือว่าอยู่เสียในสมาธิ. พอกิเลสเกิดขึ้นมา ข่มได้ดับได้หยุดไปทันที. เย็นตอนนั้น

เป็นเอ็นซินิกนี้ หรือว่าอยู่ในสมาธิ อยู่ในฉานในสมาธิเสีย. กิเลสก็ไม่แสดง
ความร้อน, เป็นนิพพานของสมาธิหรือของฉาน ที่เขาเคยรู้จักและสอนกันมา
ตั้งแต่ก่อนพุทธกาลโน้น.

ที่^๕ นี้ อาจจะแนะให้ละเอียดลงไป เป็นนิพพานนัมเบอร์ ๕ เมื่อมี
การปลงตก, หรือว่าเราสลัดความรู้สึกเลวร้ายในจิตใจออกไปได้ เหมือนกับเป็น
การปลงตกเฉพาะเรื่อง. อย่างนี้แคบมาก แล้วเฉพาะเรื่อง เฉพาะบุคคล เฉพาะ
ความสามารถของบุคคล. เมื่อมีการปลงอะไรตกลงไป ตัดสินใจได้เรื่องรัก เรื่อง
โกรธ เรื่องหวง เรื่องอะไรก็สุดแท้; ถ้ามันมีการปลงตกลงไปได้ ก็เป็นความ
เอ็นซินิกหนึ่งเหมือนกัน, ให้มันเป็นนัมเบอร์ ๕ แต่ ๕ ชนิตเล็กลงนะ เล็กลงๆ.

ที่^๖ นี้ นิพพานนัมเบอร์ ๖ หรือ เอ็นนัมเบอร์ ๖ ก็คือ ระวังกิเลสอยู่
ด้วยอำนาจของความเชื่อ. ความเชื่อหรือศรัทธาที่มีเรื่องมาก และเราก็ไม่ค่อย
รู้มาก เพราะว่าพุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนาแห่งศรัทธา มันต้องไปศึกษาจากศาสนา
ที่มีหลักศรัทธาเป็นพื้นฐาน; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เช่นศาสนาคริสเตียนเป็นต้น
เขาอบรมกันมากที่สุด ให้มีกำลังของศรัทธา, ให้เชื่อๆ น้อมจิตไป, น้อมจิตไปให้
ศรัทธานั้นแหละพาไป จนมันเปลี่ยนจิตใจได้, กระทั่งเปลี่ยนได้ทางวัตถุ.

นี่เอามาเล่าเป็นเรื่องพิเศษกันเล่นก็ได้ : เช่นว่าฤาษีในคริสเตียนคน
หนึ่ง เขาสามารถจะมีความเชื่อ แล้วก็บำเพ็ญความเชื่อ จนกระทั่งทำให้เลือดไหล
ออกมาที่กลางฝ่ามือฝ่าเท้า ก็ตำแหน่งที่พระเยซูถูกคอกทะลุ; ให้มีเลือดไหล
ออกมาได้ และให้เพื่อนคู่ใจ ด้วยอำนาจของความเชื่อ.

ฉะนั้น ความเชื่อชนิดไหนก็ตามเถอะ, ถ้ามัน สูงสุดแล้วมันก็กลบ
 ความรู้สึกทุกข์ ความเป็นทุกข์นั้นได้. เช่นเดียวกับความโกรธ ความโมโห โทโส
 อะไร ถ้ามันพุ่งขึ้นมาแล้วมันก็กลบความทุกข์ได้ แต่เดี๋ยวนี้เอาความเชื่อ ใน
 พุทธศาสนาก็อาจจะมีบ้างบางระดับ. เมื่อเรามีความเชื่อมั่นคงในพระพุทธ พระธรรม
 พระสงฆ์ จริงๆ แล้วมันกลับความรู้สึกที่เป็นทุกข์ได้มากเหมือนกัน. ฉะนั้น
 ความเย็นในระดับนี้ มันเป็นเรื่องระงับความร้อนไว้ด้วยความเชื่อ, ระงับ
 กิเลสไว้ด้วยความเชื่อ ของพวกที่อาศัยความเชื่อ ศาสนาไหนก็ได้. ในศาสนาไหน
 ก็ได้.

ที่นี้ นัมเบอร์ ๗ นิพพานหรือความเย็นชนิดที่ธรรมชาติช่วยแหวด-
 ล้อมให้, เรียกว่าเป็นเรื่องของคนปัญญาอ่อนก็แล้วกัน. อย่างมานั่งอยู่ที่ตรงนี้
 หรือที่ไหนสุดแท้ ที่ธรรมชาติมันช่วยบีบบังคับไว้ ไม่ให้ความรู้สึกประเภท
 กิเลสเกิดขึ้นมาได้; ซึ่งผมขอยกตัวอย่างว่า คนมาแต่ที่ไกลพอมานั่งลงตรงนี้
 มันก็บอกว่าคนละโลก, คนละโลกเลย. อิทธิพลของธรรมชาติบรรยากา
 ชนิดนี้ มันหยุดเรื่องกิเลส เรื่องอะไรของเขาที่ร้อนมาหมด : เรื่องห้วงบ้าน
 ห้วงของ เรื่องลูก เรื่องเมียอะไรก็ตาม มันหยุดไปด้วยอำนาจของธรรมชาติมัน
 บีบบังคับ. ฉะนั้นธรรมชาติที่จะมีประโยชน์ก็อย่างนี้, อย่างที่ในป่า ในดง ในถ้ำ
 ในภูเขา ในทะเล ที่ทะเลที่ไหนก็ตาม ถ้ามันเหมาะของมันแล้ว มันก็จะช่วยบีบ
 ไม่ให้ตัวกู—ของกูงขึ้นไปได้. มันก็เลยเย็นลงไปเพราะอำนาจของธรรมชาติ.

ที่นี้ นัมเบอร์ ๘ ซึ่งหมายความว่า เสวตลงทุกทีนะ ที่กิเลสได้กิน
 เหยื่อแล้วดับไปชั่วขณะหนึ่งๆ, นี่ที่เป็นเหตุให้เกิด อาบ อบ นวด อะไรขึ้นมา
 มากนัก ก็มัน ไประงับชั่วขณะหนึ่งๆ ด้วยทำให้กิเลสมันได้กินเหยื่อ. มันไม่มี

ความหมายอันแท้จริงอะไร; แต่ในขณะนั้นมันก็ระงับไปได้ อย่างที่เรียกว่ามีความสมบูรณ์ทางกามารมณ์เป็นนิพพานก่อน พุทธกาลนั้นก็เหมือนกัน. เคี้ยวมันก็เหลือกระเด็นกระสายเป็นของเล็กน้อยของคนโง่ ที่ทำให้ตกอยู่ใต้อำนาจของท้องถิ่นเขื่อนนั้นมากขึ้น ๆ จนเงินเดือนไม่พอใช้. ถ้าไปถูกระยะหนึ่ง แวบหนึ่งที่ว่ามัน หยุดระงับไปพักหนึ่ง ก็มีอาการของความเย็นที่หลอกลวง ในลักษณะเช่นนั้น. เราจะเรียกมันว่ากามนิพพานก็ได้, นิพพานโดยอาศัยกาม, หรือว่านิพพานแห่งกามคือ กามมันดับไป.

ก็ขอให้นึกดูเถอะ มันก็ดับไปได้จริงๆ ละ ในเมื่อกระวนกระวายทนอยู่ไม่ได้ พอสำเร็จความใคร่โดยวิธีต่างๆ, โดยสำเร็จความใคร่ด้วยตนเองอย่างนี้เป็นต้น มันก็ระงับไปขณะหนึ่ง. อันนี้เป็นเหตุให้เป็นรสอร่อย ที่ทำให้คนละกามไม่ได้; สัตว์โดยทั่วไปมันละกามไม่ได้ เพราะมันมีอัสสหาะส่วนนี้ ไม่รู้จักเบื่อ ทั้งที่การบริโภคกามนั้นมันเหน็ดมันเหนื่อย, มันน่าเกลียดน่าชัง, โดยเฉพาะกิจกรรมระหว่างเพศนี้ มันทั้งสกปรก ทั้งเหนื่อย ทั้งน่าเกลียด ทั้งอะไร มันก็ยังทนทำกันไปได้ เพราะอัสสหาะอันนี้ ก็จัดไว้ว่าเป็นความเย็นชนิดที่รีบหรีตเต็มที่.

ที่อันสุดท้าย นัมเบอร์ ๙ อันนี้ นี้ผมพูดเมื่อไว้ นิพพานหรือเย็นเพราะถูกวางยา. พวก drug ต่างๆที่เขาทำขึ้น ในอนาคตอาจจะมี กินแล้วมันก็ดับความฟุ้งซ่านแห่งจิต ก็ต้องถือว่าเย็นได้เหมือนกัน. นิพพานเพราะกินยาเสพติด, หรือจะไม่เสพติดก็ตามใจเถอะ เรียกว่า นิพพานวางยา, ในอนาคตอาจจะมี เป็นเรื่องวัตถุล้วนๆ. ยาที่มีมันมีผลทางร่างกาย แล้วหยุดความรู้สึกวุ่นวายเสียได้ เป็นนิพพานด้วยการวางยา.

มัน เป็นเรื่องที่เกิดนำมาเปรียบเทียบ ผมก็ยอมรับ; แต่มันมีผลดี คือทำให้เข้าใจ เพราะคุณคงจะไม่เคยได้ยิน ใครยกมาเปรียบเทียบเรื่องของความเย็นอย่างนี้ บางทีจะหาว่าเป็นเรื่องเหลวไหลไปเสียด้วยซ้ำไป; ไม่ใช่เป็นเรื่องเหลวไหลคอก. ไปสังเกตดู แล้วก็จะพบลักษณะต่างๆ ของสิ่งที่เรียกว่าความเย็น ถึงที่สุขบ้าง ไม่ถึงที่สุขบ้าง จริงบ้าง ไม่จริงบ้าง ชั่วคราวบ้าง อะไรบ้าง โขยับบ้างเฉื่อยบ้าง โขเจตนาที่กระทำบ้าง โดยธรรมชาติบ้าง อย่างนี้เป็นต้น.

ที่นี้ก็คงจะยอมรับกระมังว่า มัน ต้องมีสี่อย่าง ๒ อย่าง ๓ อย่างที่เราอาจจะชิมลองได้ เมื่อไรก็ได้; แม้ไม่ใช่นิพพานจริง ก็ไม่ใช่นิพพานอย่างพระอรหันต์หรือพระอริยเจ้า ก็ยังได้. เรายังมีความเย็นที่จะชิมลอง โดยรสชาติที่มันพอๆ กัน. ถ้ากิเลสไม่รบกวนแล้ว รสชาติมันพอๆ กัน; แม้อยู่ในฌานในสมาบัติอะไรก็ตามเถอะ; เมื่อกิเลสไม่รบกวนแล้วมันก็เย็นพอๆ กัน, เพียงแต่อันหนึ่งมันถาวรอันหนึ่งมันไม่ถาวร. พวกแรกของพระอริยเจ้านั้น มันก็เหมือนกับว่ามันจริง, มันแน่มันจริง. แต่พวกหลังนี้มันชั่วคราว เหมือนที่เรารักษาโรคภัยไข้เจ็บกันด้วยวิธีศิลปะนี้ มันก็มีการกินยาที่ระงับความเจ็บปวด, ปะทั่งความเจ็บปวดอะไรไว้ที่ก่อน. อย่าให้คนไข้มันทรมาณนัก มันเป็นเพียงยาระงับปวด ไม่ใช่โรคมันหาย, แต่มันก็มีประโยชน์.

ที่นี้ต้องไปจัดการกินยารักษาอะไรกันโดยแท้จริง ให้โรคมันหายอีกทีหนึ่ง; ฉะนั้นการแก้ไขโรคอย่างธรรมดาสามัญในโลกนี้ มันก็มีอยู่ ๒ ระยะเวลาหนึ่ง คือระยะที่จะระงับความยุ่งยากลำบากนั้นไว้เสียที่ก่อน แล้วจึงค่อยแก้ไขให้มันเด็ดขาด, การรักษาโรคก็เดสก็เหมือนกัน การจะทำลายกิเลสให้มันหมดไป ก็ต้องมีวิธีอย่างนั้น : มีของขึ้นต้นเช่นทาน เช่นศีล เช่นศรัทธา อะไรต่างๆ, หรือ

ว่าแม้แต่ฉนวนสมาธิ มันก็เป็นเหมือนกับระยะที่มันจะต้องระงับปวดไว้ทีก่อน ฉะนั้น
เอามาใช้ได้; แม้ว่าเง่าแก่ โบรมโบราณ ก็เอามาใช้ได้ในฐานะเป็นเครื่อง
ระงับปวด; แล้วก็ปฏิบัติ ศีล สมาธิ ปัญญา ชนิดที่มันจะตัดกิเลส ตัดทาได้;
นี่มันก็จะเป็นการรักษาที่แท้จริง.

ฉะนั้น ความเย็นมันจึงมีอยู่หลายชนิด หลายระดับต่างๆ กัน. ขอให้
ถือว่า การลาหน้าที่การงานมาบวชนี้ ให้เป็นโอกาสฝึกฝนหลายๆ อย่าง ชิมลอง
หลายๆ อย่าง ก็ารู้จักสิ่งนั้นดี มีความแจ่มจักษ์ในสิ่งนั้น แล้วก็กลับไปเป็น
ฆราวาส สามารถจะเอาไปทำให้มีประโยชน์ตามสมควร. แม้เรื่องเย็นหลายๆ ชนิด
ถ้าไปเย็นชนิดไหนเข้า; ถ้ามันเย็นของหลอก ก็ให้รู้ว่ามันหลอกก็ยิ่งดี. อย่าไป
หลงเย็นชนิดที่มันเป็นของหลอกให้มันนานเกินไป. ถ้าหลอกก็ให้รู้ว่ามันหลอก,
ถ้ามันจริงก็ให้รู้ว่ามันจริง, แล้วทำให้มันจริงยิ่งขึ้น.

แม้จะออกไปเป็นฆราวาส เข้าไปสู่ดงแห่งความร้อน มันก็อาจจะบ่อง
กันได้มากกว่า, หรือรู้จักวิธีที่จะผ่อนผันถ่ายเท ให้มันรอดตัวไป ใจก็แล้วกัน;
เหมือนกับว่าเข้าน^๕ไปทำงานในห้องเย็น ห้องปรับอากาศ เพราะว่ามันร้อนนัก;
นี่เราก็คงจะจัดจิตใจของเรา อยู่ในสภาพอย่างนั้นมันร้อน ก็จัดในสภาพอย่างนี้ พอ
เย็น พอสบาย พอทนไปได้, หรือทำการทำงานต่อไปอีก มันดีกว่าผู้ที่ไม่รู้เรื่อง
อะไรเอาเสียเลย ดีกว่ากันมากมายเหลือที่จะเปรียบเทียบได้.

ฉะนั้นคนที่เขาพูดว่า ไม่ต้องเอาพระนิพพานมาพูดมาศึกษากันในเวลานี้
ผมว่าเป็นคนที่โง่งที่สุด; เพราะนิพพานมีหลายความหมายหลายระดับ อย่างที่
กล่าวมาแล้ว. ฉะนั้นจึงอยากจะพูดว่า ไม่ต้องไปเชื่อคนชนิดนั้น ก็คือคนที่พูดว่า

ไม่ต้องสนใจกับเรื่องนิพพาน เรื่องสัญญาตา เรื่องอนัตตาคอก เรามันอยู่เป็นฆราวาส. ผมจะถือว่า เป็นคนโง่ที่สุด; เพราะนั่นแหละคือหัวใจของพุทธศาสนา ที่มันจะเป็นเรื่องความรู้ของพุทธบริษัทแท้, และเป็นความรู้ที่จะนำไปสู่การแก้ไข รักษาโรคในขั้นที่ตัดรากได้ ไม่ถูกหลอกอีกต่อไป. ฉะนั้นจะชิมลอง พระนิพพานจริง, หรือ นิพพาน artificial, หรืออะไร ก็ลองดูในระหว่างที่บวชอยู่นี้; มันก็ต้องมีประโยชน์ในเมื่อสักกลับออกไป, ไปรู้จักทำให้ชีวิตนี้เป็นของเย็น มากกว่าแต่ก่อนเป็นแน่นอน.

เรื่องสามารถชิมรสพระนิพพาน บางชนิด บางเวลา บางกรณี ได้
 อย่างนี้ รายละเอียดอย่างอื่นที่ไม่เอามาพูดนั้น เพราะมันมีอยู่ในหนังสือต่างๆ แล้ว
 พูดแต่แง่หรือใจความของเรื่อง ที่มันไม่ปะติดปะต่อไว้ในที่อื่น. เอามาพูด
 ให้ปะติดปะต่อไว้ในที่นี้ เป็นเรื่องหนึ่งๆโดยสมบูรณ์, เรียกว่าในแง่มุมหนึ่งๆ
 โดยสมบูรณ์.

ขอยุติการบรรยายเรื่องนี้ไว้ เพราะว่าสมควรแก่เวลาเพียงเท่านี้.

.....

ถาม : กระผมขอกราบเรียนถามเพิ่มเติม เกี่ยวกับคำว่า นิพพาน ใน
 ความหมายของลัทธิหรือศาสนาอื่น ที่อาจารย์กล่าวถึงคำว่า กามนิพพาน หรือ
 นิพพานโดยใช้กามารมณ์เป็นเครื่องล่อ นั้น อยากทราบว่า เป็นอันเดียวกับที่
 เรียกว่าลัทธิตันตระหรือไม่? อันนี้ได้เห็นมีการเริ่มกลับมานิยมใหม่ในยุโรปเมื่อ
 ปีที่แล้ว และกำลังเริ่มระบาคในอเมริกาเมื่อต้นปีนี้ เป็นที่น่าหวังว่าจะมาถึงเมือง
 ไทยในเวลาอันใกล้.

ในคำถามข้อที่ ๒ เกี่ยวกับคำว่า นิพพาน ในสายตาของศาสนาไฮเนะ กระผมอยากจะคุยข้อนี้ให้ลึกลงไป เพราะตัวมีความสนใจเป็นพิเศษ ในกรณีที่ว่า เริ่มต้นพร้อมๆ กับพระพุทธศาสนาในอินเดีย; แต่ในปัจจุบันนี้ไฮเนะยังอยู่ แต่พระพุทธศาสนาได้พ้นจากอินเดียไป ว่าจะมีผลอันหนึ่งอันใด เกี่ยวกับการเสื่อมสูญของพระพุทธศาสนาในอินเดียหรือเปล่า?

ตอบ : การถือเอาความทุกข์ของกิเลส ด้วยการบริโภคมานั้น ก็มีในพระไตรปิฎก คือ ฝ่ายพวกที่ไม่ใช่พุทธศาสนา, ลัทธิอื่นที่ปฏิรู้อย่างอื่น ก็มีสาวกมาก ที่เหลืออยู่โดยตรงตามรูปแบบนั้น ก็ได้ยืนยันว่ามีอยู่ในประเทศอินเดีย แต่ขยายตัว หรือว่าขยายความหมายบางอย่าง, เพื่อให้มีเหตุผลที่จะชักจูงคนมากขึ้น ก็เป็นชนชั้นที่มีใช้ปัญญาชน, แล้วเนื่องจากมันตรงกับกิเลสของมนุษย์. เพราะฉะนั้นจึงหาสมาชิกได้ง่าย เนื่องจากมันง่ายและมันสนุก, แล้วมันขยายความลามกอนาจารออกไปเรื่อย. แม้จะทำอย่างบริสุทธิ์ใจ อย่างเขาเรียกว่าพวกเทวทาสี, เป็นทาสีของเทพเจ้า เป็นโสเภณีเพื่อเทพเจ้า นั่นก็ยังมีอยู่. มหาคัมภีร์พยายามต่อสู้ขอร้อง อย่าให้มันมีเหลืออยู่ในอินเดีย แล้วมันก็คงตรงตามแบบเดิม. มันช่วยให้ถึงพระเจ้า ช่วยให้คนผู้มาร่วมกับผู้หญิงคนนั้น ได้มีโอกาสเข้าถึงรสของพระนิพพาน หรือเข้าถึงพระเจ้า, แล้วเขาก็ไม่ได้เก็บเงิน เขาถือว่าเป็นการกระทำที่ได้บุญ. ถ้าจะเลวถึงขนาดเก็บเงินบำรุงโบสถ์นั้น คงเป็นแขนงอื่น แขนงที่มันแยกออกไป.

ตันตริกนี่ผมก็สนใจอยู่เหมือนกันเพราะมันเกิดใช้ Tantric Buddhism เข้ามาด้วย; เมื่อก่อนนี้เป็นตันตริกเฉยๆ ของฝ่ายโน้น เขาเรียกว่าฝ่ายฮินดู ต่อมาพวกพุทธคณะหนึ่งแขนงไหน มันอุทริไปรับมาปรับปรุงเป็น Tantric Buddhism

ก็ไม่พ้นเรื่องนัตอก เรื่องกามารมณ แต่ว่าเขาก็มีเหตุผลที่จะอธิบาย. เขาให้ผ่านทางนี้เร็วกว่า ให้ผ่านไปทางกามารมณ, เห็นโทษของกามารมณ, เห็นความเลวทราม อะไรก็ตามเถอะ, แล้วก็หนีหลายแขนง ไม่เหมือนกันที่เดียวดอก. แม้แต่ Tantric Buddhism นี้ก็มีหลายแขนง ไปไกลถึงกับว่า มันเป็นเรื่องที่ซาคไม่ได้สำหรับอันนี้. รูปเคารพของพวกนี้ มีพระพุทธรูปและก็มีพระนางปัญญาปรมิตา ประกอบอยู่ข้างหน้า ในลักษณะที่อวัยวะเพศเสียบกัน ลามกอนาจารที่สุด, เป็นพระพุทธรูป. เคยเห็น, ซ้อมาจากอินเดียซ่อนเกือบตาย, กลัวใครจะเห็น เพราะมันเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ได้ ระหว่างพุทธรูปกับเมตตา. พุทธคือปัญญา กับเมตตา หรืออะไรทำนองนี้. ถือเป็นมิจฉาทิฎฐิเสียดีกว่า ก็ไม่ต้องสงสัย ไม่ต้องสนใจ สำหรับผู้ที่เชื่อตรงต่อตัวเองต่อธรรมะ; ไว้ให้พวกหนึ่งพวกอื่น ในอินเดียก็ยังเหลืออยู่ แล้วไปทางเนปาล หรือสาขาที่มาจากทางเนปาลยังมีอย่างนี้อยู่. เขาจึงไม่ค่อยถือเรื่องหญิงเรื่องชาย พระในลัทธินี้ก็อยู่กับผู้หญิงเจ้าหน้าที่.

ที่ว่ามันไปปรุงขึ้นมาใหม่ทางยุโรปในเวลานี้ ก็คงไม่มีเหตุผลอะไรดีไปกว่าของพวกนี้, แล้วจะเป็นเรื่องหลอกหลวงมากกว่า เพื่อหาสมาชิก สมาชิกก็คงหาง่าย; เพราะมันพร้อมอยู่แล้วนี้ ที่ว่าคนเราจะทำแบบตามกิเลสส่งเสริมกิเลส. ถ้าเข้ามาเมืองไทย มันอาจจะได้รับการต้อนรับบ้าง; แต่มันก็มีอะไรเกิน ๆ อยู่แล้วจะดีกว่าที่ต้องไปลำบากด้วยบทบัญญัติอะไรบางอย่างขึ้นมาอีก. เกี่ยวกับมัน free sex ถึงที่สุดแล้ว มันก็คงจะไม่ไปเข้ากรอบอะไรหุ้ม ๆ หิม ๆ ของพวกลัทธินี้. นี้คนบางคนเขาเห็นว่า เขาจะหาสาวกอย่างเอาเปรียบ อย่างคดโกง อย่างซ่อนเร้นอธิบายเป็นเรื่องของธรรมะอันลึกลับไป; อย่างความมุ่งหมายเดิม เป็นวิธีลัดที่เร็วที่สุด ผ่านไปทางกามารมณที่สมบูรณ์ อย่างไม่รู้จะสมบูรณ์กันอย่างไร, แล้วมัน

ก็จะหมดกันที แล้วก็จะไปเร็ว, ก็หาได้แต่สมาชิกที่คัดโกงเท่านั้น. สมาชิกที่โง่เขลาที่คัดโกง ก็คงจะสมัครเป็นสมาชิก จะทำอย่างไรได้ เพราะว่าโลกนี้มันเป็นประชาธิปไตยยิ่งขึ้นทุกที. นี่เรื่องนิพพาน คือ ความเย็นชั่วขณะ ที่อาศัยกามารมณ์ สมบูรณ์นำมาให้ มันก็ต้องทำเรื่อยไป ก็เป็นทาสของกามารมณ์ ไม่มีที่สิ้นสุด; ผมว่าอย่างนั้นมากกว่า.

ที่นี้ในขั้นสุดท้ายก็คือมันหมดแรงแล้ว อวัยวะมันเสื่อมสมรรถภาพ กำลังงานมันสิ้นแล้ว จะถือว่าเป็นนิพพาน นี้ก็เป็นนิพพานโกง, นิพพานที่เกิดเพราะหมดแรงคงจะไม่ไหว.

เป็นอันว่าเป็นสิ่งที่ต้องบ่กัทั้งทั้งนั้น ไม่มีทางที่จะมีประโยชน์โดยแท้จริง มีประโยชน์แก่คนที่ไม่ตรงหรือไม่จริง ของสมัยปัจจุบัน ที่ไม่นิยมความจริงมากขึ้น, นิยมแต่ร่ำร้อร่อยทางอายตนะ คงจะวนไปวนมาอยู่อย่างนั้นในโลกนี้ ลัทธิทั้งหลายเหล่านี้.

ที่นี้สำหรับนิพพานอย่างไชนะ นิกรณดีไม่ใช่อย่างนี้ นั่นยังไม่เกี่ยวกับกามารมณ์ เป็นไปในทางอศกถิถมถานุโยค กระเศียคไปทางโน้น, เป็นพวกที่จะคัดออกไป คัดออกไป คัดทุก ๆ สิ่ง ทุก ๆ แชนงที่ส่งเศริมกิลเศ, เขาจึงมีวินัยเคร่งครัด มีการบำเพ็ญอะไรเคร่งครัด ชนิดที่จะลิจรอนควมรู้สึคทางกิลเศ โดยเฉพาะทางกามารมณ์. ที่เขาเปลือยกายนั้น เขามันทำอย่างประชค, จะใช้การประชคเป็นเครื่องมือ คล้ายกับที่เรียกว่าอะไรเศโคง เพื่อให้มันพ้นไปเสีย อย่าให้มันมาเกี่ยวข้องได้. แต่ผู้หญิงเขาไม่เคย, ไม่มีระเบียบวินัยที่จะให้ผู้หญิงเปลือย มีแต่

ผู้ชาย ให้เป็นผู้ที่อยู่เหนือการวิพากษ์วิจารณ์. เหนือความรู้สึกที่ประชาชนเขาจะวิพากษ์วิจารณ์หรือว่าที่เขาจะว่าดีว่าชั่วอะไรต่าง ๆ.

ฉะนั้น นิพพานนั้นเป็นคล้าย ๆ กับพระเจ้า แต่ว่าในรูปธรรมาธิฐาน เรียกชื่อที่แพร่หลายที่สุดเรียกว่า ไกวัลย์ ไกวัลย์. ไกวัลย์ นี้แปลว่า ทั้งหมด, ทั้งหมดทั้งสิ้น, The whole คือทั้งหมดทั้งสิ้น มีอยู่สิ่งหนึ่งที่เรียกว่าไกวัลย์ คือเป็นทั้งหมดทั้งสิ้น ของสิ่งทั้งปวงโดยแท้จริง. ถ้าเราปลดปล่อยข้องแวะเกี่ยวข้องกับเรื่องทั้งหลาย ที่มันดึงมันผูกไว้ในข้างนอกนั้นแล้ว มันก็ไปหาไกวัลย์ เป็นชีวิตนิรันดร แบบเดียวกับปรมาตมัน แม้จะไม่ตรงกันดิกก็แบบเดียวกัน; มันมีสภาพนิรันดรอยู่อันหนึ่ง แต่ไม่อยากจะเรียกว่าตัวตนเหมือนกัน เลยเรียกว่าไกวัลย์.

ถ้าอย่างเวทาคณะ นั้นมันเรียกว่าตัวตน เขาเรียกปรมาตมัน ตัวตนอันใหญ่. ที่นัลลัทธินิครนถ์นี้ เขาก็คงจะเกลียดคำว่าตัวตน, ไม่ใช่คำว่าตัวตน ใช้คำว่า สิ่งจริงสิ่งหนึ่งซึ่งมีอยู่ เป็นตัวเดียวกันทั้งหมด ทำนองเดียวกับปรมาตมันอีกแหละ ก็เลยเรียกว่าไกวัลย์. ไกวัลย์คือสิ่งเดียว สิ่งทั้งหมดเพียงสิ่งเดียว ไม่มีกิเลส, คือไม่มีเรื่องของกิเลส ไม่มีเรื่องการแบ่งแยก เป็นหญิง เป็นชาย เป็นไก่เป็นเสียบ เป็นอะไรต่าง ๆ เมื่อเอาคู่ ๆ เหล่านี้ออกแล้ว เป็นไกวัลย์เลย. แต่วิธีปฏิบัติที่จะไปถึงไกวัลย์นั้นมันทรมาณ ใช้ความรุนแรง ตั้งแต่ศีล ตั้งแต่วินัยเป็นต้น. พวกไหนะ ถืออหิงสาสูงที่สุดกว่าลัทธิ ๆ ไหนหมด; เพราะฉะนั้นอันนั้นมันช่วยให้เป็นที่พอใจของชาวอินเดียนั้นมันจึงอยู่ได้.

พุทธของเราไม่หึงสาถึงอย่างนั้น เช่นกินเนื้อกินปลาอย่างนี้ มันก็ไม่ใช่ชนะใจชาวอินเดียนในปัจจุบัน, ยิ่งไปสูบบุหรี่อะไรเข้ายิ่งแล้วเลย หมกเลย. พระไทย

ไปกินเนื้อ กินปลา สุกดิบหรือ ถือกัถงถ่ายรูป มันก็เลยหมด, หรือพระภิกษุ
ในพุทธศาสนาครึ่งกระโน้น ก็ต้องออกจากอินเดียเพราะเหตุอย่างอื่นด้วย, แล้วก็
สอนผิดๆ ขึ้นมา จนกลายเป็นฝ่ายโน้นโดยไม่รู้สีก้าว ก็สอนให้มีตัวตน.
พุทธศาสนาไม่เคยมีตัวตน พอไปสอนให้มีตัวตนก็เลยถูกกลืนโดยอัตโนมิติ เป็นฝ่าย
โน้นไป; พุทธศาสนาก้สู้เชิงจากอินเดีย.

ที่นี้ ลัทธิไชนะนี่มันอยู่ได้ เพราะเขารักษาไว้คงเส้นคงวา; อหิงสา
นี่ยังเด่นอยู่ จะไม่ทำให้สิ่งที่มีชีวิต ได้รับความกระทบกระทั่งแม้แต่น้อย. อย่างว่า
ถ้าสงสัยจะเหยียบสักทีก็ต้องบ๊ัก, เอาพ้บ๊ักเสียก่อน ว่าจะไม่ถูกสัตว์อะไร. เขาจะ
ฉันอาหาร ลัทธินี้จะฉันอาหารด้วยความยากลำบาก เป็นผักแท้ๆ แต่ถ้าเก็บมา
เพื่อให้เขากินนี้ เขาไม่กินคอก มีความหมายเท่ากับในพุทธศาสนาที่ฆ่าสัตว์มาให้พระ
จะฉันไม่ได้ แต่ผักได้ ฝ่ายพุทธได้ ฝ่ายไชนะไม่ได้, แม้แต่ผักก็ไม่ได้ จะไป
เก็บผักมาให้พระฉันเลยนี่ก็ไม่ได้. มีความหมายเท่ากับในพุทธศาสนาไปฆ่าสัตว์
มีชีวิตมาให้พระกิน. ไปอ่านคู่มือในหนังสือนี้มี "พุทธประวัติจากพระโอรุ" ตอนที่
บำเพ็ญทุกรกิริยานั้นลัทธิไชนะ ถ้ามีแมลงวันมารออยู่ ก็ไม่กินละ มันเบียดเบียน
แมลงวัน ยกให้แมลงวันมันไป. ถ้าสุนัขมาชะเง้ออยู่ ไม่เอาแล้ว, ให้สุนัขหมกเลย
เพื่อจะไม่เบียดเบียนใครถึงขนาดนี้.

ฉะนั้นเขาเข้มแข็งมาก ที่จะไม่หาความสบายในทางเป็นอยู่ นุ่งห่ม;
เพราะฉะนั้นจึงอยู่อย่างทนหนาว ทนร้อน ทนอะไร อย่างไม่ต้องมีเครื่องนุ่งห่ม;
ถึงเวลาที่ปลงผมก็ถอน, ถอนเอา, ถอนเอา พักเดียวเกลี้ยงเลย, นั่นแหละวันโกน
มันไม่ใช่โกนคอกวันถอน, ไม่ใช่วันโกนมันเป็นวันถอน เขาถอนผมทั้งพักเดียว

เกลี้ยง มีน้ำซึม : ที่ไปเห็นเขาถอนพักเดียวหมด จนน้ำใสๆ ซึมออกมาจากศิระษะที่รากผม, แล้วก็เกิดความขลังความศักดิ์สิทธิ์ คนนับถือ. เส้นผมนั้นแยงกันหมด เป็นของวิเศษศักดิ์สิทธิ์ แล้วมีไม้ทองคำพระอรหันต์แบบไชนะ เหลืออยู่น้อยเต็มที.

ผมโชคดียังได้เห็นองค์หนึ่ง แต่จะจริงหรือไม่จริงก็ไม่ทราบ. ที่วิหารของไชนะนั่นเอง ที่เมืองปาวา ที่เป็นศูนย์กลางของไชนะ เข้าไปพอดี เขาเดินออกมา, เขาจะไปทางใต้, ถ่ายรูปมาก็มี รูปชุดนั้นยังมีให้ดูเลย. รูปชนิดที่แขวนโซว์อยู่คานไหนก็ไม่รู้ มันปรกติมาก ไทแล้วแล้วก็เล่าให้หมคมก็ได้. กลางสะพานยาววิหารอยู่กลางสระใหญ่สะพานยาวจะไปขึ้นบก, เจอกันพอดีกลางสะพานเราก็ไม่รู้จะทำอย่างไร, ละอายเหมือนกันที่จะขอถ่ายรูป ก็ต้องพูดทางลัด เพราะพูดฝรั่งก็ไม่ได้. กลับคล้ายๆกับว่า เขาสงสารเรา คือเราอายแทนเขา เขาจึงสงสารเรา; แล้วเรามันรู้สึกอย่างนั้นจริงเหมือนกัน ที่ไม่นุ่งผ้าเราอายแทนเขา. เขาก็รู้ใจเรา แล้วก็ทำหน้าที่เหมือนสงสารเรา แล้วก็บอกว่า ถ่ายรูปเถอะ ไม่เป็นไร ไม่รังเกียจอะไร แล้วก็มายืนให้ถ่ายรูป.

รวมความก็คือว่า ทำลาย ลิดรอนสิ่งส่งเสริมการมรณนี้ ข้อที่ ๑. และ ข้อที่ ๒ คือ อหิงสา ไม่เบียดเบียน แม้แต่อะไรเลย.

ถาม : ขอบพระทานกราบเรียนเพิ่มเติมอีกเล็กน้อย ที่ท่านอาจารย์เล่าว่า พบพระอรหันต์ของไชนะ แล้วทราบได้อย่างไรว่าเป็นอรหันต์.

ตอบ : เอ้า, ตามที่เขาสมมุติซิ ตามที่เขาบัญญัติไว้ สมมุติไว้ ที่รับรองกันในหมู่ไชนะ พระอรหันต์ต้องก็มีชื่อเสียง มีอยู่ ๓-๔ องค์ ในสังกมบริษัทของเขารับรอง ท่านที่ไม่นุ่งผ้า, ที่นุ่งผ้าก็มี.

ถาม : ขอประทานโทษ หมายความว่า ชาวที่ลัทธินี้ ทราบว่าพระองค์เป็นพระอรหันต์.

ตอบ : เขาคงทราบเป็นการภายใน ต้องได้รับการรับรองไปเป็นชั้น เป็นชั้น ๆ ตั้งแต่เป็นเด็กเป็นเฒ่า กว่าจะถึงขั้นไม่ยุ่งผ้า. นี้เขาก็มีทายกทายิกา ทุกแห่ง เป็นเศรษฐีกันทั้งนั้นแหละ, ทายกทายิกาของนิคายนี้ เป็นทนายความ เป็นเศรษฐี เป็นนักธุรกิจ. ฉะนั้นวิหารของเขาวัดวาของเขามันเลยสวยงาม ทำด้วยหินอ่อน ทำด้วยทองด้วยเงิน ไปดูเถอะ ศูนย์กลางอยู่ที่เมืองปาวา ใกล้ ๆ กับเมืองนาลันทา ราชคฤห์ แล้วก็มีแขนงไปทั่ว ๆ ที่กัลกัตตากก็มี แต่ไม่ดัง ไม่สูง เหมือนกับที่เมืองปาวา.

ถ้าถึงไควล์ก็จบ ไม่มี หรือว่าจะเรียกว่า มีก็ได้ ไม่มีก็ได้ คือมันสลายไปในความว่าง ไควล์ตา เป็นนิพพานของโซณะ เชื่ออย่างนั้น เป็นลัทธิที่ต้องอาศัยความเชื่อมาก มากกว่าปัญญา. ส่วน พุทธศาสนาเรา เป็นลัทธิที่ใช้ปัญญามากกว่าความเชื่อ, เอาความเชื่อเป็นบริวารของปัญญา ส่วนพวกนั้นเขาเอาปัญญาเป็นบริวารของความเชื่อ ใช้คำว่า ศรัทธา สัมมาศรัทธา สัมมาญาณะ สัมมากัมมะ มี ๓ สัมมา. เรามี ๘ สัมมา เขามี ๓ สัมมา สัมมาศรัทธา สัมมาญาณะ นีรูและ สัมมากัมมะ คือกระทำ. ที่เขาชนะอยู่ได้ในอินเดียก็เพราะอหิงสาถึงที่สุด เพราะจริงถึงที่สุด เพราะสละการยึดถือ การละอาย การเป็นอะไรถึงที่สุด มันก็ลำบากเหมือนกัน. เดินเทิ่ง ๆ อยู่แล้วผู้หญิงเข้ามา ผู้หญิงก็ไม่ว่าสักอะไร, ผู้หญิงก็เห็นเป็นของธรรมดา ที่เชื่อก็มีไม่เชื่อก็มี ที่เชื่อว่าเป็นพระอรหันต์ก็ไหว แล้วมีที่มานั่งล้อมรอบ ๆ.

ที่อินเดียนี้แปลกนะ ที่ว่าลัทธินี้เป็นอิสระมาก แล้วไม่มีใครว่าใคร พวกนักบวชที่เปลือยหมด นี้ไม่มีใครคอยสนใจ ถ้ามาเมืองไทยแล้วก็แท้ตามคู่กัน ไม่มีที่ว่าง. ที่นั่นไม่มีใครสนใจ แม้จะเดินมาในตลาด ก็ไม่มีใครสนใจ, แล้วพวกที่ไม่นุ่งผ้า แต่ไม่ใช้นิกายนี้มีเยอะแยะหมด, เป็นสิบเป็นร้อย ที่ไม่นุ่งผ้าณะ; แต่ไม่ใช้นิกายนี้ อย่าไปเข้าใจผิดว่า ไม่นุ่งผ้านี้ เป็นนิกายหมด บ้างๆบอๆก็มี, หากินก็มี, ไม่นุ่งผ้านี้เพื่อหากินก็มี, หรือเพื่อมันเป็นคนบ่าก็มี. เดียวนี้คงจะกว่า ๕ ล้านคนแล้ว นักบวชนานาแบบในอินเดีย รวมทั้งพวกนี้ด้วย, พวกไหนก็ได้. ที่เป็นนักบวชนะมีตั้ง ๕ ล้านคน. ในสมัยที่เรายังมีชีวิตอยู่ เป็นปัญหาอันหนัก เขาบอกว่าจะเลี้ยงคน ๕ ล้านคนฟรี กินอาหารฟรี, เป็นบรรพชิต เป็นพวกที่คนอินเดีย ประชาชนอินเดีย มีตั้ง ๓-๔๐๐ ล้านคน ก็เลี้ยงกันไป.

ราชภโฆวาท

- ๑๑ -

๖ ตุลาคม ๒๕๑๘

ประชาธิปไตยตามแบบแห่งพระพุทธศาสนา.

ท่านที่เป็นราชภักดิ์ ผู้ลบลวช ทั้งหลาย,

ในการบรรยายครั้งที่ ๑๑ นี้ ผมจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า ประชาธิปไตยตามแบบแห่งพุทธศาสนา.

[ปรารภและทบทวน.]

เกี่ยวกับข้อนี้ ท่านทั้งหลายคงจะระลึกได้ เพราะเราได้พูดกันมาตามลำดับถึงสิ่งที่มีโอกาสได้ชิมลองในระหว่างที่มาบวช. สิ่งที่ได้ชิมลองนั้นก็มีมากมายหลายอย่าง ก็อย่างที่ไม่เคยสังเกตมาก่อน. แม้สิ่งที่เรียกว่าประชาธิปไตยหรืออะไรที่มันมีความหมายอย่างนั้นๆ ก็รวมอยู่ในเรื่องที่ได้ชิมลอง หรือว่าถ้าจะมองกันให้ค้อมากทางหนึ่ง ก็ การมาบวชอยู่ในคณะสงฆ์ ซึ่งมีระเบียบวินัยอย่างนี้ มันก็เป็น การอยู่อย่างแบบประชาธิปไตย ชนิดหนึ่งด้วยเหมือนกัน ทั้งโดยธรรมะ

และโดยวินัย. คนภายนอกหรือแม้แต่ชาวต่างประเทศก็ยังมองเห็นความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งเป็นเจตนารมณ์อยู่ในระบบการปกครองของคณะสงฆ์ในพุทธศาสนา. เคียงนั้นก็เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า ระบบประชาธิปไตยนั้นลงกันได้กับเจตนารมณ์ ของการปกครองสงฆ์แห่งพุทธศาสนา; แต่มาคู่กัน โดยรายละเอียดแล้ว มันยังมีอะไรบางอย่าง ซึ่งยังนำหัวเราะ ก็มันไม่ได้เป็นไปตรงตามคำคำนั้น โดยเฉพาะก็คือคำว่าประชาธิปไตยนั่นเอง.

แล้วผมอยากจะทบทวนอยู่เสมอ สิ่งที่เราทบทวนกันอยู่เสมอ อีกครั้งหรือหลายครั้ง ก็อยากจะขอให้สังเกตให้ดีเป็นพิเศษ ในข้อที่ว่าเรามาบวชแล้วก็ได้ชิมลอง หรือได้รู้อะไรหลาย ๆ อย่างนี้ มันมีผลที่เป็นความสำคัญอยู่อย่างหนึ่ง คือ การที่จะทำให้รู้ว่าโลกกับธรรมะ หรือโลกกับธรรมะนั้น เป็นสิ่งที่แยกกันไม่ได้. ขอให้สังเกตดูจากสิ่งที่ได้เคยชิมลอง ในทุกแง่ทุกมุม อย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว, แล้วความเข้าใจหรือความเชื่อลงไป ก็จะค่อย ๆ ชักขึ้นมาว่า สิ่งที่เราเรียกว่าโลก กับ สิ่งที่เราเรียกว่าธรรมะนั้น มัน ไม่ใช่เป็นเรื่องที่ต้องแยกกันเดิน, หรือว่าพ่ายกันคนละที, หรือว่ามันขัดกัน อย่างที่เขาพูดกันโดยมาก. นั่นคือความประสงค์ โดยเฉพาะ ที่ผมอยากจะให้ทุกท่านสนใจเป็นพิเศษ.

และอีกอย่างหนึ่ง ก็ขอให้ทำความเข้าใจแตกแขนงออกไป จากทุก ๆ เรื่องที่ได้พูดมาแล้ว ว่ามัน มีความสัมพันธ์กันอยู่ในตัว; แม้เราจะยกเอาคำว่าประชาธิปไตยขึ้นมาเป็นตัวอย่าง สำหรับจะพูด ก็ขอให้คิดดูเถอะว่า ถ้ามันมีการ *เป็นอยู่แบบปรกติสุข* ก็ยอมรับลัทธิอันนี้ ประชาธิปไตยนั้นจะบริสุทธิ์ขึ้นมา หรือมากกว่า ที่มันจะเป็นต่างคนต่างถือมึงถือกูกัน.

หรือถ้าผู้ที่ถือหลักอยู่ต่ำๆ แล้วทำอย่างสูง นี่จะเป็นรากฐานของประชาธิปไตยที่ดี, ให้ความมั่งคั่งเสียสละ ทำให้มีความจริงจัง ให้ทุกๆ อย่าง.

แม้แต่คำว่า เป็นมนุษย์ เป็นมนุษย์อยู่ในความเป็นมนุษย์ ในความเป็นฆราวาส นั้น; นั้นแหละก็จะยังเป็นที่ต้องการของสิ่งที่เรียกว่า ประชาธิปไตย; เพราะว่าประชาธิปไตย เป็นเรื่องของคนใจไม่ได้. แต่เดี๋ยวนี้มันกำลังเป็นเรื่องของคนใจ คนเอาเปรียบ คนไม่มีธรรมะ, โดยถือเสียว่า โลกมันต้องแยกจากธรรมะ เอามาปนกันไม่ได้ อย่างนี้เป็นต้น.

หรืออุคมคติที่ว่า เป็นเกลอกับธรรมชาติ จะส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย อย่างยิ่งและแท้จริง; เพราะธรรมชาตินี้มันหมายถึงระดับต่ำราบหรือทั่วไป, ไม่มีอะไรเป็นพิเศษกว่าอะไร. อยู่อย่าง เป็นเกลอกับธรรมชาติ มันก็จะ เป็นประชาธิปไตย โดยตัวมันเองเสียแล้ว.

หรือข้อที่ว่า ให้เก็บความโกรธ ใส่ขุ่ยใส่ฉาง ก็มองเห็นทันทีว่า มันก็ส่งเสริมประชาธิปไตย. เดียวนี้ในที่ประชุมของสภา มันเต็มไปด้วยการบันดาลโทสะ ไม่มีความสงบ จนไม่เป็นสภา. พุทธตามหลักธรรมะก็ว่า ที่ใดไม่มีสัตบุรุษ, ที่ประชุมใดไม่มีสัตบุรุษ คือผู้สงบระงับ ที่ประชุมนั้นไม่ชื่อว่าสภา; มันเป็นแค่เพียงคนมานั่งกันมาก ๆ. ถ้าหัดบังคับกับความโกรธ เก็บความโกรธไว้ได้ มันก็จะ เป็นประชาธิปไตยในการประชุมอย่างยิ่ง.

แม้จะลงไปถึงคำว่า อยู่อย่างลดหัวลดหาง ไม่ขูหัวขูหาง ก็อย่างเดียวกันอีก จะช่วยให้ความเป็นประชาธิปไตยนั้นมันง่าย หรือถูกต้อง หรือบริสุทธิ์, ไม่มีกิเลสที่จะเอาเปรียบ หรือข่มขู่ซึ่งกันและกัน.

แม้ที่สุดแต่ว่า *เรื่องขิมปรโลก* รสของโลกหลายๆ อย่าง ถ้ามันทำได้
 ดังอย่างนั้น จะเป็นคนรู้จักหลบหลีก อดออม ปรับปรุง แก้ไขความกระทบ
 กระทั่งได้ ในระหว่างสังคมนั้น และแม้ส่วนตัวก็ยังไม่มี ความทุกข์ คือรู้จักหลีก
 เมื่อมันมีความทุกข์, ไม่ให้ความทุกข์เกิดขึ้นในใจได้.

ทีนี้แม้จะใช้คำให้สูงที่สุดว่า *ขิมรสของพระนิพพาน* ซึ่งมันคล้ายๆ กับปรโลก
 แต่มันยิ่งกว่าปรโลก คือ ในที่ใดมันไม่มีความร้อน แล้วมีแต่ความเย็น มันก็เป็น
 สภาที่ดี. นิพพานหรือความเย็นนั้นมันมีหลายอย่าง; แล้วสรุปความได้ว่า จะ
 เป็นอย่างไหนก็ตาม ในขณะนั้นมันต้องปราศจากตัวกูหรือของกู, ความรู้สึก
 ประเภทที่เป็นตัวกู—ของกูนั้น เป็นความร้อน เป็นสิ่งที่ทำให้ไม่มีความเย็นหรือ
 นิพพานในที่นั้น. ที่ใดปราศจากตัวกู—ของกู ที่นั้นก็เย็นเป็นนิพพาน แม้
 อย่างน้อยที่สุด มันก็เป็นนิพพานอย่างน้อยที่สุด. ผมเคยแนะให้จำกันไว้ว่า เมื่อ
 ใดจิตไม่มีตัวกู นิพพานก็มีอยู่ในจิตนั้น. ในจิตนั้น และเมื่อตัวกูเกิดขึ้นมา
 ในจิตนั้น สังสารวัฏฏ์ก็พลันเกิดขึ้นแทน. ในจิตไม่มีตัวกูก็เป็นนิพพานอยู่,
 พอมีตัวกูเกิดขึ้นในจิต นิพพานหายไป สังสารวัฏฏ์เกิดขึ้นแทน.

เรื่องไม่มีตัวกูเรื่องเย็นนั้นมันหลายชนิด อย่างที่ได้พูดมาในครั้งที่แล้วมา
 นี้เอง ว่ามันเย็นกันได้สักก็อย่าง. ขอให้ทบทวนดูให้ดีๆ มีประโยชน์มาก คือช่วย
 ให้รู้จักนิพพานลึกซึ้งขึ้น และง่ายขึ้น ถ้าเย็นแล้วต้องไม่มีตัวกู—ของกูในความรู้สึก,
 หรือตัวกู—ของกูมันดับไปได้. นิพพานชนิดที่หมคกิลเลส หมคอาสวะสิ้นเชิง
 ของพระอรหันต์นั้น มันก็แสดงชัดอยู่แล้วว่า ไม่มีกิเลสประเภทตัวกู.

ที่นั่นนิพพานศิลป์, นิพพานในลักษณะที่เป็นศิลป์ เป็น artificial ซึ่งจะทำให้ขึ้นมาให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ หรือแสวงหาโอกาสเท่าที่จะแสวงได้; เมื่อจิตมันไม่เกิดกิเลส แม้ว่าเป็นคนมีกิเลส แต่จิตมันไม่เกิดกิเลส ก็เย็น แล้วตอนนั้นก็ไม่มีความกังวล—ของกุกวอนอยู่ในจิต, หรือว่าอยู่ในฉานในสมาธิข่มกิเลส ตัวกู—ของกูไม่เกิดขึ้นมาได้ มันก็เย็น. คิดตกปลงตกหรือมีความเชื่ออะไรมั่นคง ข่มตัวกู—ของกูไว้ได้ มันก็เย็น, หรือแม้ที่สุดแต่ธรรมชาติอันสงบอย่างนี้ พอเข้ามานั่งตรงนี้ ตัวกู—ของกูก็ไม่เกิด มันก็เย็น, กระทั่งว่ากิเลสเกิด แล้วให้มันกินเหยื่อของมัน มันก็หยุดนี้เป็นอย่างเร็วที่สุด; เช่น การบริโภคมาม ให้ความใคร่แห่งตัวกู—ของกูดับไปสักขณะหนึ่ง มันก็ยังเป็นเรื่องเย็น, จนกลายเป็นลัทธิของคนบางพวก, เรียกความสงบด้วยกามนั้นเป็นนิพพานตามแบบของเขา. ขอให้พิจารณาดูให้ดีเถอะว่าในขณะที่มันเย็น เพราะว่าตัวกู—ของกูมันระงับ หรือมันนอนหลับไปชั่วคราวก็สุดแท้แต่จะเรียก. ถ้าจะเกิดการปรุงยวียุติงขึ้นมาได้ กินเข้าไปแล้ว มันหยุดระบบประสาทหรืออะไรส่วนนั้นเสีย, มันก็สบายได้ด้วยอำนาจของยานั้นเหมือนกัน เพราะมันไม่มีตัวกู—ของกู เกิดขึ้นมา.

นี่ถ้าเรารู้จักนิพพานแล้วมีความหมายอย่างนี้ มันก็ดีกว่าที่จะไม่รู้. ฉะนั้นการที่สามารถชิมรสพระนิพพาน ชนิดที่ควรจะชิม จึงเป็นความดีอย่างยิ่งสำหรับมนุษย์ที่จะรู้จักความสงบ, แล้วเกลียดความไม่สงบ, เกลียดความมีตัวกู—ของกู จึงจะเป็นมนุษย์ที่เหมาะสมสำหรับลัทธิประชาธิปไตย.

นี่ก็เป็นตัวอย่างที่ต้องคิดกัน หรือมองกันอีกทีหนึ่งว่า ธรรมะนั้นมันช่วยโลกอย่างจำเป็น; มันไม่ได้ขัดกับโลก, ไม่ได้ขวางโลก, ไม่ใช่เรื่องที่ต้องพ่ายกันคนละที หรือใช้กันคนละที หรือมีกันคนละที. ยิ่งเป็นโลกจัดเท่าไร

ก็ยิ่งจะต้องมีธรรมะเข้าไปประคับประคองมากยิ่งขึ้นเท่านั้น, มิฉะนั้นมันจะร้อนเป็นไฟ เหลือที่จะทนได้.

ฉะนั้นขอให้ทบทวนหัวข้อ ที่พูดกันมาแล้วแต่ละครั้งๆ ไว้เสมอไป จนเข้าใจ. ถ้าเข้าใจมันจะรู้จักความเชื่อมโยงระหว่างกันและกัน อย่างที่ไม่อาจจะแยกกันได้; แม้ที่สุดแต่คำว่าประชาธิปไตย ที่เรากำลังจะพูดนี้ มันก็เกี่ยวเนื่องกันกับธรรมะ ที่มีหลักเกณฑ์ต่างๆ อย่างที่ว่ามาแล้ว ซึ่งล้วนแต่จะเรียกได้ว่าเป็นอุดมคติอย่างหนึ่งๆ ทั้งนั้น, แล้วมัน ไม่อาจจะขาดได้ ในจำนวนใหญ่จำนวนนี้จะต้องมีกันครบ.

รวมความแล้วก็พูดได้ว่า ขาดธรรมะแล้วโลกก็ไปไม่รอด. ช่วยเอาไปคิดให้มากๆ ว่า ถ้าขาดธรรมะแล้วโลกนี้จะไปไม่รอด โดยส่วนบุคคลก็ดี โดยส่วนรวมเป็นสังคมใหญ่ก็ดี. ฉะนั้นเราจึงจะผูกกันต่อไปถึงคำว่า ประชาธิปไตย ซึ่งจะขาดธรรมะไม่ได้, จึงได้ตั้งชื่อหัวข้อของการบรรยายในวันนี้ว่า ประชาธิปไตยตามแบบแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งก็จะเป็นการเปรียบเทียบอยู่ในตัวว่า ประชาธิปไตยทั่วไปกับหลักแห่งพุทธศาสนา นั้นเอง; ขอให้คอยสังเกตให้เข้าใจ.

ในขั้นแรกนี้ขออย่านึกไปว่า เรากำลังพูดกันเรื่องการเมือง หรือเอากการเมืองหรือลัทธิการเมือง อุดมคติการเมืองของโลก มาวิพากษ์วิจารณ์ หรือว่ามุ่งจะคำหนิติฉิน ไม่มีเจตนาอย่างนั้น. มีเจตนาแต่จะให้เห็นว่า ในพุทธศาสนานี้ ก็มีเจตนารมณ์แห่งประชาธิปไตย, แล้วก็แท้กว่า, จริงกว่า, ให้เป็นประโยชน์ได้มากกว่า แล้วเพื่อจะดูว่า ประชาธิปไตยของชาวบ้านทั่วทั้งโลกมันเป็นอย่างไร,

มันไปกันได้เท่าไร, หรือมันขัดกันอยู่เท่าไร กับเจตนารมณ์แห่งประชาธิปไตยในพุทธศาสนา. และเมื่อเราพูดถึงประชาธิปไตย หรืออะไรที่เกี่ยวกับประชาธิปไตย ก็ไม่ได้หมายความว่า เราเล็งถึงเฉพาะในประเทศไทย; เราจะเล็งถึงประชาธิปไตยของทั้งโลก แล้วก็มาเปรียบเทียบกันดู กับประชาธิปไตยในเจตนารมณ์ที่เป็นพุทธศาสนา. นี่มันก็ต้องพูดไปตามลำดับ มันก็ต้องยกเอาประชาธิปไตยทั่วไปของชาวบ้าน นั้นแหละ มาดูกันก่อน ว่ามันเป็นอย่างไร.

แต่ขอให้ตั้งข้อสังเกตไว้อย่างหนึ่งก่อน กันความพินเผื่อ ปนเปกันยุ่งไปหมด. เมื่อชาวบ้านเขาใช้คำว่าประชาธิปไตย ในพุทธศาสนานี้ใช้ คำว่า สังฆาธิปไตย. คุณก็ต้องไต่ถามอยู่บ่อยๆ ว่าสังฆาธิปไตย คือสงฆ์เป็นใหญ่. ในเมื่อชาวบ้านเขาจะพูดว่า ประชาธิปไตย ประชาชนเป็นใหญ่ คือแต่ละคนๆ เป็นใหญ่. ในวัดเรากลับพูดว่าสังฆาธิปไตย คือ สงฆ์ คณะสงฆ์ ตัวสงฆ์นั้นเป็นใหญ่ แต่มันมี spirit อะไรที่เป็นแบบประชาธิปไตย.

พิจารณาดูผลของประชาชนเป็นใหญ่.

ถ้าดู ประชาธิปไตยของชาวบ้าน กันก่อน คำแรกที่จะมาถึง ก็คำว่า ประชาชนเป็นใหญ่, ประชาชนแต่ละคนๆ เป็นใหญ่. กอยกู่ต่อไปมันจะเป็นได้หรือไม่? แล้วคำที่เขาชอบพูดกันนัก อังอิงกันนัก ก็คือว่า *ของประชาชน เพื่อประชาชน โดยประชาชน*, แล้วแต่จะวนอย่างไร; จะโดยประชาชน ของประชาชน เพื่อประชาชน, หรือ เพื่อประชาชน โดยประชาชน ของประชาชน วนกันอยู่แค่ ๓ ^๕ น้แหละ ๓ ประชาชนน้แหละ.

ถ้าประชาชนหมายถึงแต่ละคน ๆ ละก็คงจะลำบาก, ถ้าประชาชนหมายถึงเป็นหมู่ ๆ ก็ก็จะก่อกองยังชั่ว, ถ้าประชาชนหมายถึงทั้งหมดทุกคนรวมกันได้ อย่างนั้นก็ดีขึ้นไปอีก; แต่คำว่า ประชาธิปไตยที่เขาพูดกันอยู่นั้น มันแต่ละคน ๆ เป็นใหญ่, แสดงสิทธิ ใช้ความเป็นใหญ่. ฉะนั้นเขาพูดว่า เพื่อประชาชน โดยประชาชน ของประชาชน โดยที่เขาถือเสียว่า เดียวนี้ประชาชนมันดี ถึงขนาดที่ใช้ระบบนี้; ระบบที่ให้พระราชอำนาจหนึ่งเป็นใหญ่ หรืออะไรเป็นใหญ่นั้นใช้ไม่ได้แล้ว. มนุษย์มันดีถึงขนาดที่ให้ประชาชนเป็นใหญ่.

แล้วมันก็เกิดข้อสงสัยขึ้นมาว่า ทำไมมันจึงกลายเป็นมีผลตรงกันข้าม? คือในยุคที่ไม่ใช่ประชาธิปไตย ยังจะมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยเสียกว่า, มีความสงบหรือสันติสุขมากกว่า. พอมายุคประชาธิปไตยนี้ มันเต็มไปด้วยวิกฤตการณ์, ยิ่งหาสันติภาพไม่ได้, ยิ่งเป็นยุคที่มีบาปมากที่สุดในโลกนี้. โลกแห่งยุคประชาธิปไตย ที่ใครทำอะไรตามพอใจ แล้วก็เรียกร้องเลยขอบเขตมากขึ้น ๆ, แล้วก็มุกะลุคู้กันยิ่งขึ้น จนกลายเป็นฆ่าฟันกันอย่างไม่มีความหมาย, กลายเป็นเหมือนกับว่าเป็นยุคที่มีบาปอย่างยิ่ง, ถูกสาปอย่างยิ่ง ถูกล่อลวงด้วยภุมมีปิศาจ อะไรสักอย่างหนึ่งละครมั่ง. ที่มนุษย์บูชาประชาธิปไตยแบบไหนกันก็ไม่รู้ นี่เราจะเปรียบเทียบกันกับแบบของพระพุทธศาสนา แม้ว่าเขาจะไม่รู้จัก ไม่เข้าใจ และไม่ยอมรับ.

เมื่อพูดว่า ประชาธิปไตย ประชาชนเป็นใหญ่ ผมเชื่อว่า ท่านทั้งหลายก็เข้าใจความหมายตามที่เขาประสงค์ ประสงค์กันตามธรรมดา. ที่นี้ถ้าจะลองเงี่ยหูไปฟังคำอีกคำหนึ่งว่า ธรรมะเป็นใหญ่ กับ ประชาชนเป็นใหญ่ สองคำนี้มันเหมือนกันหรือเปล่า? เอาความรู้สึกรู้สึกของตัวเองเป็นประมาณแก้ไข เมื่อเกิดพูด

ขึ้นมาว่า ประชาชนเป็นใหญ่กับพระธรรมเป็นใหญ่มันเหมือนกันหรือเปล่า? แล้วมันมีทางที่จะเหมือนกันได้ หรือเป็นอันเดียวกันได้หรือเปล่า?

ถ้าเราศึกษาตามสถานการณ์เดี๋ยวนี มันไม่มีทางจะเป็นไปได้ ประชาชนเป็นใหญ่นี้; ถ้ากิเลสของประชาชนเป็นอย่างไร มันก็ต้องการเป็นอย่างนั้น. แต่ถ้าพระธรรมเป็นใหญ่ มันก็ต้องเอาธรรมะหรือความถูกต้องเป็นใหญ่; เอาความต้องการของประชาชนเป็นหลักไม่ได้. เพราะฉะนั้นมันก็ยุติได้ว่า คำว่าประชาชนเป็นใหญ่กับคำว่าพระธรรมเป็นใหญ่ มันไม่ใช่อย่างเดียวกันเสียแล้ว; แม้แต่ว่าจะฟังดู ก็ลองฟังดูเถอะว่า คำไหนมันรื่นหูกว่ากัน ประชาชนเป็นใหญ่กับพระธรรมเป็นใหญ่? นี่ คำไหนมันน่าฟังกว่า เอาใจของตัวเป็นหลัก?

ทีนี้ผู้ที่บัญญัติประชาธิปไตย อย่างที่ประชาชนเป็นใหญ่ คนนั้นรู้จักธรรมะหรือเปล่า? หรือว่ามีธรรมะก็มากน้อย? คนที่จะตั้งลัทธิประชาชนเป็นใหญ่ขึ้นมา คนนั้นมีธรรมะก็มากน้อย? หรือว่าถ้าจะปล่อยไปตามภาษาของประชาชน ประชาชนทั้งหลายนี้ ประชาชนเหล่านี้มีธรรมะก็มากน้อย? มีหรือเปล่าด้วยซ้ำไป. และถ้ามีก็มากน้อย? แล้วก็ยังอยากจะรู้ว่า อะไรรู้จะเป็นธรรมะของประชาชนเหล่านี้? เมื่อประชาชนเหล่านี้ยังเห็นแก่ตัว หรือว่ามันถูกยั่วถูกจูงไป ด้วยอำนาจของสิ่งยั่วยวนในโลกปัจจุบัน เพื่อความสุขทางวัตถุทางเนื้อทางหนังมากขึ้น; ประชาชนนี้จะมีธรรมะหรือเปล่า? มีก็มากน้อย? แล้วอะไรคือธรรมะของเขา? มันจะกลายเป็นว่า ไตนั้นแหละดี; ไตนั้นแหละคือธรรมะของเขา, คือประชาชนที่ต่างคนต่างเห็นแก่ตัว ตัวไตนั้นแหละคือธรรมะละ เกิดถือศาสนาได้ขึ้นมา.

เรื่องนี้เราก็เคยพูดกันมาหลายครั้งแล้ว ที่จะชี้ให้เห็นว่า ประชาชนในโลก ทั้งโลกเวลานี้ กำลังถือศาสนา ได้, เป็นธรรมะ เป็นพระเจ้า; ถือการได้การมีสิ่งที่สนองความอยากของตนนั้นแหละขึ้นมา เป็นพระเจ้า เป็นศาสนา; มัน ก็เต็มไปด้วยประชาชนแต่ละคนๆ ที่เห็นแก่ตัว ที่รู้จักแต่ประโยชน์ของตัว หรือการได้เพื่อตัว.

ทีนี้เมื่อ ประชาชนเป็นใหญ่ ประชาชนเหล่านั้น ก็มีสิทธิที่จะทำอะไร ตามความต้องการของตน; มันก็เลยเป็นประชาธิปไตยแห่งความเห็นแก่ตัว. ไซ้หรือไม่ไซ้ ลองคิดดูให้ถี่เถอะ, มันเป็นประชาธิปไตยแห่งความเห็นแก่ตัว ไซ้หรือไม่ไซ้? ถ้าหากว่ามันเป็นประชาธิปไตย แห่งการเห็นแก่ตัว มันก็เป็นประชาธิปไตยแห่งการยื้อแย่ง ไซ้หรือไม่ไซ้? เพราะถ้าเห็นแก่ตัวแล้ว, มันก็ต้องยื้อแย่งแน่. มันจึงเขียนขึ้นมาเป็นอันฉบับที่ ๒ ว่ามัน เป็นประชาธิปไตยแห่งการยื้อแย่ง, มีสิทธิที่จะยื้อแย่ง, ยื้อแย่งโดยทุกอย่างทุกทาง : ยื้อแย่งซึ่งหน้า มือใครยาวก็สาวเอา อย่างนี้ก็มันเป็นประชาธิปไตย ผู้ที่มีอำนาจ มีอะไรก็บอกว่า มันก็มีสิทธิ ที่จะทำ ที่จะหา ที่จะมี ที่จะรวบรวม. คนยากจน ก็มีสิทธิ ที่จะหาที่จะทำ ที่จะรวบรวม; เมื่อไม่ได้มันก็มีสิทธิที่จะต่อสู้ มันก็เลยเป็นประชาธิปไตยแห่งการยื้อแย่ง.

นี่ประชาธิปไตยอย่างนี้ มันจะเป็นธัมมาธิปไตยได้อย่างไร? หรือว่าจะ เป็นสังฆาธิปไตย อย่างที่มีอยู่ในหมู่สงฆ์ ว่าสงฆ์เป็นใหญ่นี้ มันจะเป็นอย่างนั้นได้หรือไม่?

เดี๋ยวนี้เราก็ก่อนอยู่ คงปฏิเสธไม่ได้ ว่าเห็นแก่ตัวยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน เพราะความก้าวหน้าทางวัตถุ ก็มาเป็นประชาชนผู้จะมีสิทธิ์มีเสียง ในการปกครองแผ่นดิน ปกครองโลก เป็นสภาหรือเป็นอะไรขึ้นมา. สมาชิกคือผู้เห็นแก่ตัว; นี่มีรัฐธรรมนูญของใคร หรือว่ากฎหมายอันไหน ที่มันสามารถป้องกันความเห็นแก่ตัว? ไปศึกษากฎอีกทีว่า รัฐธรรมนูญฉบับไหน ของประเทศไหน ที่สามารถป้องกันความเห็นแก่ตัว โดยส่วนตัวของประชาชนแต่ละคน; แม้แต่กฎหมายมันยังทำไม่ได้. กฎหมายที่ใช้ความรุนแรงตรงไปตรงมา มันก็ยังทำลายความเห็นแก่ตัวของคนไม่ได้ มันเป็นเรื่องของจิตใจ, เป็นเรื่องของศีลธรรม, เป็นเรื่องของศาสนา.

รัฐธรรมนูญก็ดี กฎหมายก็ดี มันไม่สามารถจะทำลายความเห็นแก่ตัวของคนได้; แล้วรัฐธรรมนูญเหล่านั้น มันก็ไม่สามารถที่จะป้องกันมิให้คนที่เห็นแก่ตัวนั้น เข้ามาเป็นสมาชิกของสภา, มันก็ห้ามกันไม่ได้ตลอดไป. ฉะนั้น จึงมีสภาแห่งผู้เห็นแก่ตัว; โดยที่รัฐธรรมนูญมันป้องกันไม่ได้ หรือกฎหมายมันก็ป้องกันไม่ได้ ก็เลยมีสภาแห่งผู้เห็นแก่ตัว. นี่คือประชาชนเป็นใหญ่ อันแท้จริงสมชื่อ เพราะกิเลสของประชาชนผู้มีความเห็นแก่ตัว มารวมกันเป็นก้อนใหญ่ แล้วก็บันดาลประเทศชาติหรือโลกให้มันเป็นไป.

เอ้า, ที่นี้มองให้ลึกซึ้งลงไปอีก ว่าประชาชนแต่ละคนนะเขาเห็นแก่อะไร? เขาเห็นแก่ประเทศชาติ หรือเห็นแก่พระธรรม หรือว่าเห็นแก่ประโยชน์ของตน? สมาชิกรัฐสภาของประเทศไหนก็ตามเถอะ ในหัวใจแท้จริงของเขา นั้น เห็นแก่ประโยชน์ของตน หรือเห็นแก่ประโยชน์ของชาติ หรือเห็นแก่ประโยชน์ของพระเจ้า ของพระธรรม ก็ไปคุเอาเองก็แล้วกัน. ที่มันปรากฏเห็น

ซัก ๆ อยู่ จนไม่ต้องสงสัย เอาประโยชน์ของตัวเป็นเบื้องหน้า; เพราะฉะนั้นมันก็เป็นประโยชน์ประชาธิปไตย, โดยเนื้อแท้ที่แท้จริง มันกำลังเป็นประโยชน์ประชาธิปไตย คือประโยชน์นั้นแหละเป็นใหญ่. นี้คำว่าประชาชนเป็นใหญ่ มันก็คือประโยชน์ของประชาชนคนนั้นแหละมันเป็นใหญ่.

ทีนี้เดี๋ยวนี้มันทำคนเดียวไม่ได้ มันก็เป็นพรรคกันขึ้นมา; เช่น ในรัฐสภามีหลายพรรค ประโยชน์ของแต่ละพรรคมันเป็นใหญ่ มันช่วยกันรักษาประโยชน์ของพรรค เพื่อแจกไปเป็นประโยชน์ส่วนตัวกันต่อไปอีก; ทั้งโดยเนื้อแท้ที่มัน กำลังเป็นอยู่ในโลก จริง ๆ เวลานี้ มันเป็น พรรคประโยชน์ประชาธิปไตย. พรรค คือ พรรค ประโยชน์ คือ ประโยชน์, อธิปไตย คือ เป็นใหญ่; มันมีประโยชน์แห่งพรรคคนนั้นแหละเป็นใหญ่.

ในระบบประชาธิปไตยที่กำลังมีอยู่ในโลกเวลานี้ ทั้งโลก จะยิ่งเห็นว่ามันไกลจากพุทธศาสนา, ไกลจากประชาธิปไตยในแบบของพุทธศาสนา หรือว่าไกลจากสังฆาธิปไตย, ถ้าเป็นสังฆาธิปไตยตามแบบของพุทธศาสนา มันเป็นอย่างนั้นไม่ได้ คือจะเห็นแก่ประโยชน์ตน, หรือประโยชน์ของพรรคพวกอะไรไม่ได้; มันต้องสงฆ์เป็นใหญ่ หรือธรรมะเป็นใหญ่อยู่เสมอ. ฉะนั้นควรจะจำไว้ให้ดี คำๆ นี้เป็นเรื่องที่ต้องคุกกันต่อไปอีกมากกว่า พรรคประโยชน์ประชาธิปไตย มีประโยชน์แห่งพรรคคนนั้นแหละเป็นใหญ่; หาใช่ประชาชนเป็นใหญ่ไม่; พุคกันแต่ปากเท่านั้น.

เอ้า, ถ้าจะถือว่า แต่ละพรรค ๆ ก็ล้วนแต่เป็นประชาชน แต่ประโยชน์ของแต่ละพรรคมันไม่เหมือนกัน จะพูดว่าประชาชนเป็นใหญ่ มันก็ไม่ถูกต้อง

ประชาชนพรรคหนึ่ง ๆ มันเห็นประโยชน์ของตนเป็นใหญ่ ก็เลยตกลงไปในทางเห็นแก่ตัว หรือพวกของตัว อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปอีก.

ฉะนั้นการที่เขาจะพูดว่า มนุษย์สมัยนี้เหมาะอย่างยิ่งแล้วที่จะเป็นประชาธิปไตยนี้ มันเข้าใจยาก; มัน มองไม่เห็น ว่า มนุษย์สมัยนี้เหมาะแล้วที่จะเป็นประชาธิปไตย. ผมเห็นว่ายิ่งจะต้องเป็นธรรมาธิปไตยอะไรยิ่งขึ้น จะเอาความต้องการของมนุษย์สมัยนี้แต่ละคนเป็นหลักไม่ได้, ไม่ได้แน่, เป็นเรื่องของกิเลสทั้งนั้น. มนุษย์สมัยนี้แต่ละคน ต้องถือพระธรรมเป็นหลัก, เอาพระธรรมเป็นหลัก จนเป็นธรรมาธิปไตย. ถ้าอย่างในวัดในคณะสงฆ์ เราก็คือเป็นสังฆาธิปไตย ไม่มีคำว่าอัคราธิปไตย หรือพรรคาธิปไตย หรือพรรคประโยชน์าธิปไตย.

พิจารณาดูเมื่อพระธรรมเป็นใหญ่.

ที่นี้ดูพระธรรมเป็นใหญ่เสียทีดีกว่า, พระธรรมเป็นใหญ่ ก็เรียกได้ง่าย ๆ ว่าธัมมาธิปไตย ไม่เอาความต้องการของคนใดคนหนึ่งเป็นหลัก; แต่ว่าเอาความถูกต้องของธรรมะเป็นหลัก. นี้จะพบความแตกต่างอย่างยิ่ง จะจำกัดในรูปแบบไหนก็ตามเถอะ ถ้ามีธรรมะเป็นใหญ่ มีธรรมะเป็นหลัก แล้วก็ใช้ทั้งนั้น; เพราะว่าคนมันไม่มีทางจะเห็นแก่ตัว. ถ้าธรรมะเป็นใหญ่, ธรรมะเป็นหลักจริงๆ แล้วคนไม่มีทางจะเห็นแก่ตัว; เพราะธรรมะมันไม่ยอมให้เห็นแก่ตัว. ถ้าเกิดเห็นแก่ตัว มันก็ไม่ใช้ธรรมะเป็นใหญ่ มันก็หมก, หมกความเป็นธัมมาธิปไตย กลับไปหาประโยชน์าธิปไตยของแต่ละคนไปอีก; เพราะฉะนั้น ประชาธิปไตยที่บริสุทธิ์ หรือตามหลักแห่งพุทธศาสนานี้ ต้องขึ้นอยู่กับธรรม.

ส่วนผู้ที่กำเนิการให้เป็นไปนั้น จะเป็นบุคคลก็ได้ จะเป็นหมู่คณะก็ได้ หรือจะเป็นแบบคณะทั้งหมด, อย่างแบบประชาชนเลือกผู้แทนเป็นรัฐสภา นั้นมันก็ได้. แต่ลองคิดดูเถอะว่าอย่างไรมันจะรวดเร็วกว่า? นี้พูดออกไปตรงๆเลยว่ ถ้าเป็นธัมมาธิปไตย ก็เอาธรรมะเป็นใหญ่กันแล้ว วิธีดำเนินงานนี้ ใช้ราชาธิปไตยก็ได้, ใช้เผด็จการก็ได้ แต่ผู้เผด็จการเอาธรรมะเป็นใหญ่. ผู้เผด็จการที่มีธรรมะเป็นใหญ่; หมายความว่าเขาได้รับการมอบหมายจากทุกคน ให้ถือธรรมะเป็นใหญ่สำหรับเผด็จการ; ไม่ใช่ผู้มีอำนาจถืออำนาจมาแล้วบังคับกับคนทั้งหลาย ให้อยู่ใต้อำนาจ แล้วก็กอบโกยประโยชน์เอาตามพอใจ; อย่างนั้นมันก็ไม่ใช่เผด็จการของธรรมะ ก็ไม่ใช่ธัมมาธิปไตย.

แต่ถ้าคนมีธรรมะเป็นใหญ่ ชื่อตรง บริสุทธ์แล้ว เขาจะเผด็จการอย่างไรตามใจ ก็ยังเป็นธัมมาธิปไตยอยู่นั่นเอง; ฉะนั้นต้องรู้จักแยกกันให้ดีๆ คำพูดมันจะหลอกลวง จะทำให้สับสน. ฉะนั้นจะระบบราชาธิปไตยก็ได้ สังคมนิยมก็ได้ เผด็จการอะไรก็ได้ ถ้าขึ้นอยู่กับธรรมะ.

ขอให้ไปศึกษาในส่วนนี้ให้มาก ว่าทำอย่างไร เรียกว่าธรรมะเป็นใหญ่, ที่จะถือธรรมะเป็นหลักกันนั้น ถือกันอย่างไร, สิ่งนั้นจะได้ชื่อว่ามีธรรมะเป็นใหญ่. ถ้าบ้านเมืองปกครองด้วยลัทธิธัมมาธิปไตย มันก็หมายความว่า ถือธรรมะเป็นใหญ่; ไม่ใช่ถือประชาชนเป็นใหญ่. เมื่อถือธรรมะเป็นใหญ่แล้ว จะจัดไปในรูปแบบให้คนๆเดียวเผด็จการ, หรือให้หลายคนเผด็จการ, หรือว่าให้สภาเผด็จการ มันได้ทั้งนั้นแหละ; แต่ต้องมีธรรมะเป็นใหญ่, มีธรรมะเป็นหลัก.

มีธรรมะเป็นใหญ่ ก็มีคำที่ใช้กันอยู่แล้วว่า “ธัมมาธิปไตย” แต่มันยาว ยืดยาว แล้วมันก็ไม่จำกัลดลงไป. เราใช้คำให้มันสั้นกว่านั้นอะไรก็ได้ คือใช้คำว่า ธัมมิกะ ธัมมิกะเป็นคุณศัพท์สำหรับประกอบเข้าข้างหน้าอะไรก็ได้, เป็นธัมมิก-ประชาธิปไตย ก็เป็นประชาธิปไตยที่ประกอบไปด้วยธรรมะ, หรือธัมมิกสังคมนิยม ก็คือ สังคมนิยมที่ประกอบไปด้วยธรรมะ, หรือว่าธัมมิกราชาธิปไตย ก็เป็น พระราชาที่ประกอบด้วยธรรมะเป็นใหญ่ นี้ก็ใช้ได้. มันเป็นเรื่องใช้ได้ไปหมด ถ้าหากว่ามีคำว่าธัมมิกะเข้ามาอยู่ข้างหน้า ประกอบอยู่ข้างหน้า, แล้วก็จำคำว่า ธัมมิกะไว้ด้วย. ถ้าผิดธรรมะแล้วก็ไม่ใช้ธัมมิกะ ถ้าถูกต้องตามธรรมะแล้วก็เรียก ได้ว่าธัมมิกะ.

ถ้าจะให้ประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่ใช้ได้ ไม่มีอันตราย ต้องเติมคำว่า ธัมมิกะ เข้าไปข้างหน้า, เป็นคำว่า ธัมมิกประชาธิปไตย. ถ้าอย่างนี้แล้วก็ ไม่ใช่ประชาชนเป็นใหญ่แล้ว; ประชาชนหมดความเป็นใหญ่ เพราะไปมอบให้แก่ ธรรมะเป็นใหญ่ ชื่อว่า ประชาธิปไตยชนิดที่ธรรมะเป็นใหญ่ ลู่ทางที่จะรอดได้ มันมีอยู่อย่างนี้.

ดูระบอบของสังฆาธิปไตย.

ที่นี้มาดู คณะสงฆ์ในพุทธศาสนา ก็ถือธรรมะเป็นใหญ่; แต่เมื่อ เล็งถึงตัวผู้ดำเนินงาน ก็ให้สงฆ์เป็นใหญ่ ก็เลยเรียกว่า สังฆาธิปไตย ก็ได้ ที่นี้ คนฝ่ายโน้นก็จะแย้งว่า หมายความว่าพระสงฆ์ทุกองค์ก็อย่างนั้นหรือ? ที่ประชาชน ทำไม่จึงว่า ประชาชนเห็นแก่ตัว? ที่สังฆาธิปไตย พระสงฆ์แต่ละองค์เห็นแก่ตัว หรือเปล่า? นี้ก็ขอให้นึกถึงคำว่า ธัมมาธิปไตย แม้จะใช้คำว่า สังฆาธิปไตย

ก็ไม่ถึงความหมายของคำว่า ธัมมาธิปไตย เพราะกว่าจะไปบวชเป็นภิกษุสงฆ์ได้นั้น ต้องถูกถ่มกรองเข้าไปให้ถูกต้อง ตามลำดับๆ ก็จะเป็นพระสงฆ์ที่ประกอบด้วยธรรม, แล้วประกอบขึ้นเป็นคณะสงฆ์ที่ประกอบไปด้วยธรรม, และคำว่า สังฆาธิปไตย สงฆ์เป็นใหญ่ นี้ มีพระธรรมเป็นหลัก มีธรรมวินัยเป็นหลัก. สงฆ์ไม่ได้เอาบุคคลหรือคณะบุคคลเป็นหลัก; แต่เอาธรรมวินัยเป็นหลัก. สงฆ์ก็ต้องอยู่ด้วยธรรมวินัย จึงจะเรียกว่าสงฆ์ในที่นี้ คือสงฆ์ที่แท้จริง. ถ้าไม่อย่างนั้นก็จะเป็นสงฆ์เก้ สงฆ์ปลอม, สงฆ์อะไรไปคามเรื่อง. ฉะนั้นถ้าเราพูดว่า สังฆาธิปไตย ก็คือสงฆ์ที่มีธรรมวินัยเป็นหลัก มันก็ปลอดภัย.

ที่นี้เป็นพระกันทั้งที่ ก็ควรจะเข้าใจระบอบสังฆาธิปไตยกันเสียบ้าง; ถ้าบวชหลายพรรษา ศึกษาหนักธรรมตรี โท เอก จบแล้วก็จะเข้าใจเรื่องนี้; เพราะเรื่องสงฆ์เป็นใหญ่นั้นไปมีสอนกันอยู่ในนักธรรมชั้นเอก มีในเล่ม ๓ แล้วบวชเพียง ๓ เดือน, หนึ่งพรรษา นักธรรมตรีก็ได้เรียน ก็ไม่มีโอกาสผ่านเรื่องนี้. ฉะนั้นจึงเอามาเล่าให้ฟัง ที่ว่าสงฆ์เป็นใหญ่ คือสงฆ์ที่มีธรรมวินัยเป็นหลัก.

ที่เมื่อพูดถึงหลักของวินัย ก็มีอยู่อย่างหนึ่ง, หลักของธรรมะ ก็มีอยู่อย่างหนึ่ง, และคำว่าธรรมะนี้ก็มีความหมายหลายระดับ ซึ่งจะได้อีกต่อไป.

เกี่ยวกับการใช้สิทธิและอำนาจในการปกครอง ที่ว่าสงฆ์เป็นใหญ่นั้น คือสงฆ์ที่เป็นปรกติแต่ละองค์ แต่ละองค์ เป็นสมาชิกของการประชุม แล้วก็ต้องการเสียงที่เป็นเอกฉันท์ คือร้อยทั้งร้อย; ไม่ใช่ล้มลงมกิดว่าเกินครึ่งแล้วใช้ได้; อย่างนั้นไม่เอา. ในหมู่สงฆ์นี้การโหวตนั้นต้องเป็นร้อยทั้งร้อยเป็นเอกฉันท์;

มันคงจะประหลาดมาก ในเมื่อนำไปเทียบกับกันในรัฐสภาของชาวบ้าน. เขาเกินครึ่งแม่เพียง ๑ คนก็เอาแล้ว, เป็นมติที่เอาแล้ว, ใช้ได้แล้ว. แต่ถ้าในหมู่สงฆ์มันไม่ได้ มันต้องทุกอย่าง, คือทั้ง ๑๐๐ เปอร์เซนต์ ลงมติก้วย คือโหวตค้วยแล้วจึงจะได้.

ฟังดูแล้วมันคล้ายๆ กับว่า ไม่สามารถจะปฏิบัติได้ ที่ให้ทุกคน ๑๐๐ เปอร์เซนต์ ลงมติเหมือนกัน; แต่มันเป็นเรื่องที่ปฏิบัติได้อย่างแปลกประหลาดเรื่อยมาในหมู่คณะสงฆ์ ตั้งแต่สองพันกว่าปีมาแล้ว. ถ้าเป็นชาวบ้านเขาได้เพียงเกิน ๕๐ เปอร์เซนต์ ๑ เสียงก็พอแล้ว, แล้วบางอย่างเขาให้คนเพียง ๑ ใน ๓ ของทั้งหมด มีสิทธิ์ทำอะไรได้ คล้ายๆ กับเป็นสิทธิของที่ประชุมทั้งหมด; ถ้าอย่างนั้นในคณะสงฆ์เป็นไปไม่ได้. เพราะฉะนั้นในรัฐธรรมนูญทุกๆ ประเทศบัญญัติไว้ ๑ ใน ๓ บ้าง, ๒ ใน ๓ บ้าง. กระทั่งว่าเกิน ๕๐ เปอร์เซนต์เพียง ๑ เสียงมันก็ยังได้. ส่วนคณะสงฆ์จะต้อง ๑๐๐ ทั้ง ๑๐๐ เสมอ; ทำไมมันจึงเป็นไปไม่ได้?

เราจะเอาระเบียบอันนี้ไปใช้ในรัฐสภาของชาวบ้านจะได้หรือไม่? ก็คงตอบได้ง่ายๆ ว่า มันไม่ได้. เพราะว่าแต่ละคนๆ ที่เป็นสมาชิกของสงฆ์หรือของสภามันไม่เหมือนกัน; เพราะฝ่ายชาวบ้านเขายอมให้ใครที่เป็นชาวบ้านตามสิทธินั้น แล้วก็มาออกเสียงได้ เป็นผู้แทนมาออกเสียงได้. ถ้าสงฆ์ ละก็มันก็ต้องมีกฎเกณฑ์ที่วางเป็นระเบียบไว้; ต้องอย่างนั้น, ต้องอย่างนั้นจึงจะได้, แล้วมันมีอย่างอื่นประกอบอีก คือการเชื่อฟังผู้เฒ่าผู้แก่ นั้นก็เป็นหลักการอันหนึ่งที่นิยมในหมู่สงฆ์. พระเถระองค์ใดตั้งอยู่ในฐานะเป็นผู้เฒ่า ผู้แก่ เป็นประธาน ทุกคนเชื่อฟัง. ถ้าในรัฐสภาของชาวบ้านเดียวกัน ไม่มีผู้เฒ่าผู้แก่ตอก; ยิ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้หลักผู้ใหญ่ ยิ่งถูกล้อ ยิ่งถูกสับถูกโขก, ถูกเอามาเขียนการ์ตูน

ประจานเล่น มันก็ไม่มี, แล้วยังมีประเพณีสงฆ์เป็นมาอย่างไร ก็ยังรักษาไว้; ฉะนั้นจึงสามารถทำให้เสียงเป็นเอกฉันท์ได้.

เอ้า, ที่นี้ถ้าสมมุติว่า มีภิกษุองค์หนึ่งเป็นคนไม่สมประกอบ บ้าบออะไร ขึ้นมา ใช้สิทธิเสียงนอกคอกออกไป สัก ๑ เสียง ๒ เสียง คอยแย้งไว้เรื่อยอย่างนั้น ก็จะมีการว่ากล่าวห้ามปรามขึ้น; ถ้าถึง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง ก็จะถูกตัวเป็นผู้ว่ายาก ก็จะสวดให้เป็นผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส เอาตัวไปเก็บไว้เสียที่ใดที่หนึ่ง; ไม่มีสิทธิ จะมาออกเสียงโน้สงฆ์ มันก็เหลือแต่สงฆ์ที่เป็นปกติหมด ก็ออกเสียงเป็นเอกฉันท์ ได้. ที่นี้ชาวบ้านก็ทำอย่างนั้นไม่ได้; เพราะว่าเขาไม่ได้เขียนรัฐธรรมนูญไว้ในลักษณะเกี่ยวกับวินัยของสงฆ์. ในวินัยของสงฆ์มีทั้งธรรมะมีทั้งวินัย ที่จะกลั่นกรองตัวอุปสรรคทั้งหลาย ออกไปเสียจากที่ประชุมสงฆ์หรือคณะสงฆ์.

ถ้าพูดโดยธรรมะแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสเปรียบว่าเหมือนกับมหาสมุทร มัน จะคัดสิ่งโสโครกสกาดขึ้นทั้งหมด ไม่ให้เหลืออยู่ในมหาสมุทรจนใดก็ดี; ธรรมวินัยนี้พรหมจรรย์นี้ ก็บัญญัติไว้ในลักษณะอย่างนั้น, ในลักษณะที่จะทำให้อดชั่วช้อยู่ไม่ได้ถ้าปฏิบัติตาม. เพราะฉะนั้นจึงมีผู้ที่ เป็นปกติ เรียกว่าปกติตะหรือภิกษุผู้ปกติ เป็นสมาชิกหนึ่ง ๆ ของคณะสงฆ์, มันจึงมีการโหวตเสียงที่เป็นเอกฉันท์ได้ร้อยทั้งร้อย. นี่คือระบบสังฆาธิปไตย ที่มันต่างกันมากกับประชาธิปไตยของชาวบ้านในโลกนี้.

นี่คือเรื่องของธรรมะที่ต่างกัน กับเรื่องของชาวบ้าน, หรือว่าเรื่องโลกของชาวบ้าน กับเรื่องธรรมะของศาสนามันเป็นอย่างนี้ คือเอาธรรมะเป็นหลัก, ไม่ได้เอาความต้องการของคน ๆ หนึ่งเป็นหลัก. ฉะนั้น ถ้าเราอยากจะรู้จักประ-

ชาธิปไตยตามแบบของพุทธศาสนา ก็ขอให้ศึกษาเข้ามาในรูปนี้, จนรู้ว่า พระสงฆ์นั้นคืออย่างไร, ที่ประกอบกันขึ้นเป็นสงฆ์. ถ้าเป็นคนบ้าคนบอ ถ้าเป็นคนหัวรั้น เป็นคนค้อคิ่ง เขามีทางที่จะขจัดออกไปเสียอย่างไร.

เมื่อยุคที่แล้วมา ในรัฐสภาของประเทศไทยเรา มีผู้แทนบางคนเหมือนกับคนบ้า; ก็ไม่มีอำนาจอะไรที่จะเอาออกไปได้; เพราะรัฐธรรมนูญไม่ได้เขียนไว้ นี่ก็จะถือว่า เป็นความบกพร่องของรัฐธรรมนูญหรืออะไรก็ตาม มันแสดงความเป็นไปไม่ได้ เพราะว่ารัฐธรรมนูญ นั้นมันไม่ได้เขียนโดยผู้ที่รอบรู้ไปหมด ถ้ารอบรู้ไปหมด มันควรจะเอาผู้ที่บ้าบอออกไปได้ทันที.

ฉะนั้นในคณะสงฆ์จึงมีระเบียบที่เป็นความศักดิ์สิทธิ์อยู่ในตัวอันหนึ่ง คือ ธรรมวินัยที่พระองค์ทรงวางไว้ ถ้ามีการปฏิบัติตามแล้ว มันจะขจัดสิ่งที่เป็นตัวอุปสรรคอยู่ในคณะสงฆ์นั้น ออกไปได้เอง. ฉะนั้น ความเป็นประชาธิปไตยในหมู่คณะสงฆ์ มันจึงเป็นอีกอย่างหนึ่ง ก็มัน เป็นธัมมาธิปไตย ประกอบอยู่ด้วยธรรมวินัย. เมื่อพูดถึงการปกครองอย่างนี้ก็ต้องพูดถึงวินัย เพราะเป็นเรื่องบังคับ เป็นกฎสำหรับบังคับ เป็นวินัยของสงฆ์ เป็นกฎของคณะสงฆ์ อย่างลึกลับทมิฬในปาฏิโมกข์นั้น ก็เพื่อจะเตรียมคนเตรียมภิกษุทุกองค์ ให้เป็นสมาชิกที่ดีของคณะสงฆ์, แล้วยังมีวิธีการที่ขจัดคนที่ไม่ดีให้ออกไป, หรือไม่ให้มีสิทธิ์มีเสียงที่จะออกเสียงอย่างนี้เป็นต้น.

การบวชทำให้ได้ชิมประชาธิปไตยของพุทธศาสนา.

ที่นี้มากุ ที่เราเคยคุยกันมาเรื่อย ๆ ทุกวัน ๆ ว่า การเข้ามาบวชนี้ เป็นการได้ชิมประชาธิปไตยตามแบบของพุทธศาสนา; ถ้าท่านทั้งหลายสนใจศึกษา

รวมทั้งปฏิบัติด้วย ก็เป็นที่แน่นอนเหลือเกินว่า ผู้ที่บวชแต่ละคน จะได้ชิมรสของประชาธิปไตยตามแบบแห่งพุทธศาสนา. เราอาจจะพูดได้ว่า ขอให้ผู้อยู่ไปตามขนบธรรมเนียมประเพณี ที่ตั้งกันขึ้นไว้แต่โบราณโบราณมาเถอะ การเป็นอยู่ในวัดนี้ จะเป็นประชาธิปไตยที่ถูกต้อง, หรือค่อนข้างถูกต้องเรื่อยๆ มา; เพราะมีกลิ่นอายของธรรมะมาก มีอิทธิพลของธรรมะมาก อยู่ในวัฒนธรรมที่มีอยู่ในวัด ที่เป็นขนบธรรมเนียมของวัด. ฉะนั้นจึงมีประชาธิปไตยแม่แก่เด็กวัด ฉะนั้น ประชาธิปไตยอันแรก ควรจะเรียกว่า ประชาธิปไตยของเด็กวัด ตักว่า.

เมื่อผมเป็นเด็กๆ ผมก็เคยเห็นหรือเป็นสมาชิก ประชาธิปไตยของพวกเด็กวัด; รู้ว่าเป็น ประชาธิปไตยที่ดีกว่าประชาธิปไตยของเด็กนักเรียน นักศึกษาคุณนี้ เสียอีก ก็มันไม่มีแรงอนมาก. มันยอมรับขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดี เป็นวัฒนธรรมของเด็กวัด, ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่มันถอดรูปออกมาจากธรรมวินัยในพระศาสนาของภิกษุสงฆ์นั่นเอง. ฉะนั้นเด็กวัดจะจัดการกันเอง ในลักษณะที่เป็นประชาธิปไตย ลงโทษคนที่มันไม่เป็นประชาธิปไตยกันเอง ในหมู่เด็กวัดนั้น.

ที่นี้สูงขึ้นมาถึงภิกษุสามเณร ก็ถือหลักธรรมวินัยอยู่แล้ว ในส่วนการเป็นอยู่ สิ่งที่มีบัญญัติไว้เป็นอาณาเขตของสงฆ์, ใช้อำนาจสงฆ์บังคับก็มี. ถ้าต่ำมากกว่านั้น ก็คือว่า ว่าที่เราถือกันอยู่เอง เป็นประเพณี ก็ถอดรูปออกมาจากอาณัติของสงฆ์นั่นแหละ; ฉะนั้นภิกษุสามเณรจึงทำอะไร ในรูปแบบของประชาธิปไตย ก็เสมอกัน.

เอ้า, พอมาถึงตรงนี้ก็อยากจะเตือนอีกทีว่า อย่าลืมว่า แม้ว่าวินัยจะเป็นสิ่งที่บัญญัติขึ้น โดยพระพุทธเจ้าหรือโดยใครก็ตาม ที่มีหน้าที่จะบัญญัติเพิ่มเติม

ขึ้นมา. วินัยทั้งหลายก็ไม่พ้นไปจากกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ, คือของธรรมชาติ
ของพระธรรม. ฉะนั้นวินัยจะแยกจากธรรมะโดยเด็ดขาด, ธรรมะจะแยกจาก
วินัยโดยเด็ดขาด นั้นเป็นไปได้; เพราะวินัยบัญญัติกันนั้น บัญญัติโดยอนุโลม
แก่ธรรมะ, เจตนารมณ์ของธรรมะจะไปอยู่ในวินัยทุกข้อ.

ที่นี้เมื่อถือวินัย มันก็ถือธรรมะส่วนหนึ่งอยู่ในตัว. เพราะว่าหลัก
ธรรมะนี้มันลึก มันไปไกล ลึกลงไปถึงกฎของธรรมชาติ; เพราะฉะนั้นมันมี
เรื่องของธรรมชาติเป็นหลักของธรรมะ, แล้วออกมาเป็นวินัยที่อนุโลมตาม
หรือจะบัญญัติให้ขัดกัน มันก็เป็นไปไม่ได้. ฉะนั้นผู้ที่ถือวินัยก็ถือธรรมะอยู่
ในตัว; ถ้าผู้ที่ถือธรรมะจริง มันก็จะเป็นวินัยอยู่ในตัวด้วยเหมือนกัน.

เมื่อพูดถึงความเป็นประชาธิปไตยของธรรมชาติ นั้นแหละจะพบ
ความเป็นประชาธิปไตยที่ประเสริฐที่สุด; แต่มันเข้าใจยาก, พุคกันวันเดียวคง
ไม่รู้เรื่อง ว่าเข้าถึงธรรมชาติเป็นเกลอกับธรรมชาติจริงๆ แล้วจะรู้อะไรหมด
ไปอย่างไร. ในที่นี้เราจะเสด็จถึงความเป็นประชาธิปไตยในธรรมชาติ, ความสม่ำเสมอ
เสมอกันของธรรมชาติ, หรือที่ธรรมชาติมันควบคุม กฎเกณฑ์ต่างๆ ของธรรมชาติ
ควบคุมไว้เสมอกันทั้งสัตว์มนุษย์ สัตว์เดรัจฉาน ต้นไม้ต้นไม้. นั่นเป็นส่วนลึก
ที่ไม่ค่อยมอง, แล้วก็ไม่ค่อยเข้าใจ.

การบัญญัติ จะบัญญัติเพื่อจะให้มันเข้ารูปกันกับธรรมชาติ; ไม่มี
ทางที่จะบัญญัติให้ฝืนธรรมชาติได้ เช่น การบัญญัติเรื่องวรรณะ ถิ่น
วรรณะ : กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทรนั้นมันบัญญัติโดยคนที่ฝืนธรรมชาติ.
พระพุทธเจ้าท่านก็เลยบัญญัติเสียใหม่ เพื่อไม่ให้มันฝืนธรรมชาติ; ฉะนั้นจึงให้

สิทธิเสมอภาคกันแก่วรรณะทั้ง ๔ ในการที่จะมาบวชในพระพุทธศาสนา หรือว่าจะบรรลุมรรค ผล นิพพาน แต่ชาวบ้านเขาก็จัดให้วรรณะมันต่างกัน โดยเชื้อชาติ โดยกำเนิด วรรณะกษัตริย์ วรรณะพราหมณ์ชั้นสูงสุด, วรรณะไวศยะ วรรณะศูทร เป็นวรรณะต่ำ; แม้จะเดินร่วมทางเขาก็ยังไม่ให้เดิน. มันก็เป็นเรื่องของชาวบ้าน ที่บัญญัติขึ้น อย่างผิดต่อกฎของธรรมชาติ.

พระพุทธเจ้าท่านก็บัญญัติใหม่ เลิกการบัญญัติอย่างนั้นเสีย ให้มีความเสมอภาคระหว่างวรรณะ; ถ้าจะมีวรรณะกันบ้าง ก็ให้เอาการงานที่กระทำนั้นแหละเป็นหลัก. ถ้าวรรณะศูทรวรรณะไพร่ มันมาทำการงานหน้าที่ได้อย่างครูบาอาจารย์ มันก็กลายเป็นครูบาอาจารย์ไป, หรือไปเป็นนักบวช มันก็กลายเป็นกษัตริย์ไป; ก็เลยเอาหน้าที่การงานที่ทำอยู่จริง เป็นหลักสำหรับบัญญัติวรรณะ ไม่เอากำเนิดที่เกิดมาจากท้องแม่มาเป็นหลัก อย่างนี้เป็นต้น. นี่ประชาธิปไตยในตัวของธรรมชาตินั้นมีอยู่อย่างนั้น.

ที่มากกว่านั้น ก็ขอให้อีกว่า กฎของธรรมชาติทั้งหลาย, กฎธรรมดทั้งหมด มันเป็นประชาธิปไตย, มันใช้แก่ทุกชีวิต เช่น ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา นี่มันใช้แก่ทุกชีวิต, หรือว่า อธิปไตยปัจเจกตาปฏิจจนสมุปบาท มันใช้แก่ทุกชีวิตอย่างเสมอหน้ากัน จึงถือว่า เป็นประชาธิปไตยของธรรมะหรือของธรรมชาติ. แล้วการบัญญัติขึ้นหลังๆ ก็ให้คล้ายตามนั้นเรื่อยมา มันจึงเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ และใช้ให้เป็นประโยชน์ได้นั่นเอง.

เพราะฉะนั้นเราจะต้อถือ หรือควรจะต้องว่า ประชาธิปไตยตามกฎของธรรมชาติ ควรจะเป็นรากฐานของประชาธิปไตยทุกชนิดเลย; แม้แต่

ประชาธิปไตยของชาวบ้าน ที่กำลังตีกันยุ่งทั่วทั้งโลกนั้นแหละ มันก็ควรจะมิ
ประชาธิปไตยของธรรมชาติ, หรือของพระเจ้าอันสูงสุดของธรรมชาตินั้นแหละ
มาเป็นหลัก ก็กลายเป็นธัมมาธิปไตย, แล้วคนก็จึงไม่มีโอกาสจะเห็นแก่ตัว และ
ไม่มีทางที่จะทำไปตามอำนาจแห่งกิเลสของตัว เพราะกฎของธรรมะมีอยู่บังคับไว้.

ฉะนั้นคำว่า ประชาธิปไตยตามแบบของพุทธศาสนา ไม่ใช่ตามแบบ
ชาวบ้าน นั้น มีรากฐานไปยังธัมมาธิปไตย แล้วธัมมาธิปไตยก็มีหลายระดับ
ตั้งแต่ธรรมคาสามัญขึ้นไปถึงกฎของธรรมชาติอันลึกซึ่งอันสูงสุด; เช่นกฎ
อิทัปปัจจยตากังกล่าวแล้ว.

ฉะนั้น การจะบัญญัติอะไรขึ้นมาในโลกนี้ จะเป็นรัฐธรรมนุญก็ดี
อะไรก็ดี ต้องระวังอย่าให้มันเสียหลักของธรรมชาติ ซึ่งมันเฉียบขาด; ถ้า
เราไม่ยอมตามนั้น เราก็ทำไม่ได้ ขึ้นทำไปก็ยิ่งยุ่ง. อุดมคติทางการเมืองในโลกนี้
ที่ทั้งศาสนามากขึ้น ทั้งพระเจ้ามากขึ้น มันก็ยิ่งยุ่งมากขึ้น, แล้วไม่มีจุดจบของ
ความยุ่ง จะยุ่งขึ้นทุกที พอคิบพอดีกันกับถึงยุคมิกัสัญญ์; ความยุ่งนี้มันจะเป็น
การเตรียมเพื่อมิกัสัญญ์ในอนาคต เพราะมันไม่มีธัมมาธิปไตย.

ฉะนั้นเมื่อมาบวชช่วงเวลาเล็กน้อยนี้ ขอให้มองเห็นประชาธิปไตยของเด็ก
วัดของชาววัด, และประชาธิปไตยตามกฎเกณฑ์แห่งวินัยของคณะสงฆ์ ของการ
ปกครองสงฆ์ ฝ่ายสงฆ์แท้ๆ; ไม่ใช่สงฆ์ที่ฝากอยู่กับชาวบ้าน หรือฝากอยู่กับ
เรื่องของบ้านเมือง. สงฆ์แท้ๆ ตามวินัยแท้ๆ มีความเป็นประชาธิปไตยมาก
เหลือเกิน มากกว่าของชาวบ้าน, จนกระทั่งถึงประชาธิปไตยตามแบบของธรรม-
ชาติเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ.

ลาสิกขาแล้วควรใช้แนวประชาธิปไตยแบบพุทธศาสนา.

ทันทีที่มันจะควรถูกตีไป สำหรับผู้ที่ลาสิกขาออกไป ควรจะเป็นประชาธิปไตยแบบของพุทธศาสนา; ถ้าเพื่อไปมีอำนาจวาสนาหรืออะไร มันก็จะต้องมีประโยชน์แก่คนอื่น ซึ่งสรุปความก็ได้ว่า มัน ต้องเป็นคนปรกติ ถือธรรมะเป็นหลัก. ถ้ามีคนเหลือขอตีอยู่ในกลุ่มนั้น ก็ต้องมีวิธีการตามที่บัญญัติกันขึ้นนี้ ขจัดคนชนิดนั้นออกไปเสียได้ ไม่เข้ามา. ที่นั่นที่เหลืออยู่เท่าไร ก็ต้องถือธรรมะเป็นใหญ่, ไม่เอาประโยชน์ส่วนตัวหรือประโยชน์ของพรรคเป็นใหญ่, แล้วต้องเชื่อฟังผู้เฒ่า. การเชื่อฟังพระเถระผู้เฒ่า นั้น เป็นพระพุทธานุญาตให้สงฆ์กระทำ เพราะฉะนั้นมติของภิกษุแต่ละองค์มันจึงไปแนวเดียวกันหมด. อย่างประชาธิปไตยชาวบ้านเขามีวุฒิสภา พอจะเทียบได้กับพระสงฆ์ผู้เฒ่าเป็นที่ปรึกษา มันก็ไม่สำเร็จประโยชน์ เพราะไม่มีอำนาจ หรือว่าไม่มีใครเชื่อฟัง. วุฒิสภาก็ไว้ล้อกันเล่น บางทีก็ไม่มี แม้จะมีวุฒิสภา มันก็เพื่อจะไว้ล้อกันเล่นเสียมากกว่าก็ไม่เข้ารูปกันที่ว่า พระสงฆ์เรามีหลักที่ว่าเชื่อฟังพระเถระ.

นี่ ขนบธรรมเนียมประเพณีมันก็มีอยู่ส่วนหนึ่ง ซึ่งจะเป็นที่พึ่งได้; แต่ถ้าเขาเหยียบย่ำขนบธรรมเนียมประเพณี มันก็เลิกกัน. ทุกวันนี้ในโลกนี้ ในปัจจุบันนี้ ขนบธรรมเนียมประเพณีกำลังสลายไป ไม่ถูกหยิบขึ้นพิจารณารักษาไว้ ในฐานะเป็นอีกส่วนหนึ่งสำหรับมนุษย์ จำเป็นแก่มนุษย์. คำว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีนี้ กินความกว้างไปถึงวัฒนธรรม หรือศีลธรรมในขั้นต่ำๆ ทั่วๆ ไป; แม้แต่ประเพณีที่คู่แล้วก่อนข้างจะมลาย แต่มันมีประโยชน์ที่ทำให้คนกลัวบาปกลัวกรรม ก็ยัง ควรจะรักษาเอาไว้; เกียวนี้มันก็ถูกเลิกร้างไปหมด.

ฉะนั้นประชาธิปไตยของชาวบ้าน จึงเป็น ประชาธิปไตยของกิเลส คือของคนที่มีความเห็นแก่ตัว; รวมกันเป็นพรรคเป็นพวก รักษาประโยชน์ของตนหรือของพรรคของตน ซึ่งอย่างนั้นมิได้ ในประชาธิปไตยตามแบบแห่งพุทธศาสนา.

เมื่อพูดถึง ประชาธิปไตยตามแบบแห่งพุทธศาสนา มันก็ต้องระบุ ชัดลงไป ไม่มีตัวกูไม่มีของกู ชนิดที่จะมายื้อแย่ง สำหรับยึดถือ สำหรับยื้อแย่ง, ก็เห็นความดี ความจริง ความถูกต้อง ความยุติธรรมอะไรเป็นหลัก. นี้เรียกว่า ธรรมาธิปไตย ล้มบุคคลเสียหมด เลิกล้มบุคคล เหลือแต่ตัวธรรมะ; ถ้ามีบุคคลก็คือธรรมะนั้นแหละเป็นตัวบุคคล, ธรรมะนั้นแหละคือตัวตน; อย่าเอาบุคคลที่มีกิเลสมาเป็นตัวตน สิ่งต่างๆ ก็จะเป็นไปในรูปแบบของประชาธิปไตยตามหลักแห่งพุทธศาสนาเอง.

และผมก็เห็นว่า ไม่ควรจะเรียกว่าประชาธิปไตย; แต่จะเรียกว่า ธรรมาธิปไตยก็อย่างน้อยที่สุดก็จะเรียกว่า ธรรมิกประชาธิปไตย คือคนที่ประกอบไปด้วยธรรม ประกอบกันเข้าเป็นองค์การอันหนึ่งสำหรับใช้อำนาจอย่างนี้ก็ได้. ประชาธิปไตยเฉยๆ มันเป็นอันตรายที่สุด คืออาจจะเป็นประชาธิปไตยของคนบ้าคนบอ, คนเห็นแก่ตัว คนอะไร ที่มันเป็นอันตรายของมนุษย์นั่นเอง. ประชาธิปไตยตามแบบแห่งพุทธศาสนา ก็อย่างนี้ คือมีธรรมะเป็นหลัก เอากิเลสของบุคคลหรือประโยชน์ของบุคคลออกไปทิ้งเสีย.

ฉะนั้น เมื่อเราบวชแล้วเราพยายามจะประพฤติตามระเบียบ ตามขนบธรรมเนียม ตามวินัย ตามธรรมะให้ถึงที่สุดแล้ว ก็จะพบ จะพบว่าทุกแขนง

ทุกแง่ทุกมุม มันจะทำลายความเห็นแก่ตัวทั้งนั้น. ขอให้ขยันประพฤติวัตรปฏิบัติทั้งหลายของภิกษุ นับตั้งแต่**บิณฑบาตร กวาดวัด ปรงอาบัติ ทำวัตร สวดมนต์**, อะไรก็ตาม ไปเรื่อยๆ ให้ครบถ้วน. จะพบสิ่งนี้ สิ่งซึ่งจัดความเห็นแก่ตัว; แล้วเป็นบุคคลที่สะอาดพอหรือเหมาะสมพอ ที่จะเป็นหน่วยหนึ่งของสมาชิก ของคณะสงฆ์ก็ได้, ของมนุษย์ทั้งโลกก็ได้ ที่จะสร้างสันติภาพ.

เอาละหมกก็พูดเพียงเท่านั้น เพื่อให้เขาคำว่าประชาธิปไตยนี้ไปแยกแยะดู, แล้วไปเปรียบเทียบกันดู ในระหว่างประชาธิปไตยตามแบบของพุทธศาสนา กับประชาธิปไตยตามแบบของชาวบ้านทั่วทั้งโลก ที่กำลังวุ่นวายโกลาหลหนักขึ้นในเวลานี้, คุณเองก็แล้วกัน. ขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้เพียงเท่านี้.

อธิบายเพิ่มเติมและตอบปัญหา.

ขอให้มองเห็น มีความประสงค์ว่า บวช ๓ เดือนนี้ได้ผ่านอะไรไปบ้าง, และกลับไป ให้มันมีอะไรติดกลับมาออกไปแก้ปัญหาคำใช้ประโยชน์ในทางแก้ปัญหาคำต่างๆ, หรือทำความเข้าใจ หรือทำความเข้าใจในปัญหาต่างๆ ของมนุษย์ของโลก ซึ่งรวมทั้งตัวเราเองด้วย. ฉะนั้นขอให้พยายาม มิฉะนั้นจะไม่คุ้มค่าที่บวช, ที่อุทิศส่ำเสียสละมาบวช. มาบวชนี้ต้องได้ลองทำ สิ่งที่ไม่บวชแล้วไม่ได้ลอง ไม่มีโอกาสจะลอง ทำไม่ได้. ถ้ามาบวชต้องได้ทำสิ่งที่เราทำได้ทำ ชนิดที่ถ้าไม่มาบวชแล้วก็ไม่มีโอกาสจะทำ, ไม่มีโอกาสจะศึกษา ไม่มีเวลาจะคิดจะนึก. นี้บวช ก็คิดนึกมาก ชิมมาก รู้มาก ประจักษ์แก่จิตใจมาก. ที่มากๆ นี้มันจะ

เหลืออยู่สำหรับไปใช้เป็นประโยชน์ เมื่อกลับไปเป็นทวารวสในแ่งมที่แปลกออกไปจากที่เราเคยรู้จักอยู่ก่อน. นี่คือผลที่จะได้ ถ้าไม่ได้มันก็คือไม่ได้อะไร เพราะก่อนมันมีก็รู้อะไรอยู่ไม่น้อยแล้วเหมือนกัน หรือบางสิ่งบางอย่างก็อ่านเอาได้จากหนังสือ ไม่ต้องมาบวชก็ได้.

ที่มาบวช เป็นโอกาสจะให้ได้ชิมลองอะไรบ้าง. ผมเคยพูดมาเป็นบัญชีทางว่าว ฉะนั้นสิ่งที่ได้ชิมได้ลองนี่จะเป็นเพื่อนติดตัวไป เป็นเพื่อน ทำอะไรได้ก็ซึ้นกว่าเดิม. มุ่งหมายเท่านั้น ไม่มีอะไรมากกว่านี้ มันจึงมีข้อต่อไปถึงที่ว่าชอบศาสนามากขึ้นหรือเปล่า? ให้อะไรตัวเองได้หรือยัง? เป็นปัจจัยแก่นิพพานพอสมควรแล้วหรือยัง? อีกหลายอย่าง ที่จะต้องชำระสะสาง. เตียวหนักเหลืออีกไม่กี่วันแล้วจะออกพรรษา.

ใครมีปัญหาพิเศษก็ให้ถาม, ไม่ถามผมก็พูดไปตามที่จะนึกได้, เท่าที่จะนึกได้ว่ามันเป็นประโยชน์แก่ผู้จะไปเป็นประชาชนพลเมืองที่เพิ่มขนอีกหนึ่งคน.

ถาม : กราบเรียนท่านอาจารย์ ผมขอกราบเรียนถามเรื่องปฏิจสุมปบาท ในการตีความหมายเดิมจากวิสุทธิมรรคคัมภีร์ ซึ่งวิธีจะใช้หลักใหญ่ๆ เป็นกรรม จุด แล้วก็วิพาก กับที่ท่านอาจารย์ได้กรรมา ตีความแล้วก็สอนใหม่นี้ หมายถึงว่าเกิดอยู่ในทุกส่วนๆ ของกระแสนจิต ที่เกิดทุกขันธ์มา กับของเดิม ที่หมายถึงว่าคร่อมทั้ง ๓ คติ อันนี้จะมีความหมายว่า ของเดิมนั้นเป็นชั้นศีลธรรม แต่ว่าไม่ใช่เป็นชั้นปรมาตธรรม ซึ่งถ้าพูดถึงว่า การตีความหมายในชั้นเดียวกันนี้ จะต้องมือนหนึ่งถูก และอันหนึ่งผิด, หรือว่าจะมีทั้ง ๒ อย่าง คือในความหมายที่ว่า มีทั้งประเภทที่เกิดขึ้นแล้วก็ดับไปทันที ในช่วงระยะบางอย่างอาจจะเพียง ๕ นาที ๑๐ นาที ๒ วัน ๓ วัน กับอย่างเดิมที่มีทั้งข้ามภพข้ามชาติ.

ตอบ : ลองตอบคำถามของผมดูบ้าง ถ้าถามผมแล้ว. การพูดว่ามีตัวตน กับ การพูดว่าไม่มีตัวตน อันไหนถูกอันไหนผิด? พูดว่ามีตัวตนก็มีพูดอยู่ แล้วพูดว่าไม่มีตัวตน^{นี้}ก็มีพูดอยู่ อันไหนมันถูกอันไหนมันผิด?

ถาม : ตัวตนอัน^{นี้}ผมยังไม่เข้าใจ ในความหมายอันไหน?

ตอบ : เรามีตนทำกรรมโตไว้ก็ทำตาม ชั่วก็ตาม เรายังเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้น. ^{นี้}มีตัวตนใช่ไหม?

ถาม : อัน^{นี้}ผมตัวตน.

ตอบ : ที่^{นี้}ก็ว่า มันไม่มีตัวตน มีแต่สังขารธรรม มีแต่ปฏิจาสมุปบาททำจิตใจ ไม่ให้ไม่มีตัวตน ไม่ให้ยึดถืออะไรเป็นของตน ก็ไม่มีความทุกข์เลย. พูดอย่าง^{นี้}มันไม่มีตัวตนใช่ไหม? ที่^{นี้}อันไหนมันถูกอันไหนมันผิด หรือ มันถูกทั้ง ๒ อย่าง?

ถาม : ถูกทั้ง ๒ อย่าง.

ตอบ : ถ้าถูกทั้ง ๒ อย่าง มันก็ต้องยอมรับว่า เขาพูดสำหรับคนมีตัวตน ก็พูดไปอย่างหนึ่ง. พูดสำหรับคนที่^{มี}ตัวตนเป็นธรรมชาติเกินไป ต้องพูดอย่างหนึ่ง. นั่นคือสอนปฏิจาสมุปบาทแบบกร่อมภพกร่อมชาติ ศีลธรรม. ^{นี้}ถ้าพูดสำหรับไม่มีตัวตน ก็ต้องพูดอย่างขณะจิต, มีแต่ขณะจิต, มีแต่ความเป็นไปของขณะจิต, เป็นปฏิจาสมุปบาทชนิดที่อธิบายให้ฟังใหม่; มันก็มีชาติเหมือนกัน กร่อมภพกร่อมชาติเหมือนกัน. แต่มันชาติในอีกความหมายหนึ่ง มันชาติในระยะสั้น เป็นขณะจิต; ไม่ใช่ชาติออกจากท้องแม่แล้วเข้าโลง. นั่นมันยาวเกินไป ชาติอย่าง^{นี้}มันสำหรับอย่างแบบมีตัวตนอย่างศีลธรรม, ชาติอย่าง^{นี้}มันไม่มีตัวตนอย่างแบบปรมัตถธรรม.

ฉะนั้น อย่าได้คิดว่า ผมอธิบายใหม่ เพื่อเล็กลง อันนั้นไม่ใช่; จะต้องศึกษาให้รู้ไว้ทั้ง ๒ แบบ. ถ้าจะเอากันอย่างมีตัวตน ประชาชนที่มีตัวตน ก็ต้องบอกแบบนี้ ก็ศีลธรรมดีขึ้น กลัวบาปกลัวกรรมทำแต่ความดี เพื่อจะไปเกิดดีข้างหน้าโน้นก็ถูก. แต่ถ้าเกิดมาอีก เอ้า, มันรบกวนด้วยกิเลสเกิดมาอีก มันรบกวนด้วยกิเลสอีก มันจะเล่นงานกิเลสนี้ได้อย่างไร; เพราะฉะนั้นจึง ต้องทำไปในรูปแบบที่ว่า ไม่มีตัวตน. คำว่าชาติก็เปลี่ยนความหมาย แล้วให้จำไว้เถอะว่า ใช้คำพูดเดียวกัน จะปฏิเสธสมุปบาทแบบโน้น หรือปฏิเสธสมุปบาทแบบนี้ ใช้คำพูดร่วมกันหมดทุกคำเลย แต่ความหมายต่างกัน, อันหนึ่งสำหรับไม่มีตัวตน สำหรับเป็นชณะๆไป, อันหนึ่งมีตัวตน มีคน มีเวียนวายตายเกิดแบบธรรมกาสัมณ.

เป็นอันว่า เรื่องศีลธรรมก็เลิกไม่ได้ เรื่องปรมาตธรรมก็ต้องมี. เรื่องศีลธรรมที่สอนกันอยู่นั้นเลิกไม่ได้; เพราะคนในระดับนั้นมีมาก. ส่วนชั้นระบบปรมาตธรรมนั้นก็ต้องมี; ระบบปรมาตธรรมนี้เราไม่ใช้คำว่าเลิก มันเลิกไม่ได้ เพราะมันไม่ค่อยมี, มันไม่มีอะไรจะเลิก คือมันยังไม่มี; มันต้องนำมา ต้องเอามา ต้องดึงเอามา ให้มีระบบอย่างปรมาตธรรม คือจริงแท้ขึ้นมาพูดกันอยู่ เพื่อจะดับความทุกข์ ในที่สุด.

ถาม : ถ้าเทียบอันนี้กับความรู้พื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ด้านฟิสิกส์ มันจะเป็นในรูปแบบที่ว่า ส่วนประกอบของปริมาณหรือว่าอนุหนึ่ง มันก็ประกอบด้วยนิวตรอน อิเล็กตรอน แล้วก็โปรตรอน มีอิเล็กตรอนวิ่งรอบโปรตรอน หรือนิวตรอนก็ตาม. แต่ว่า ส่วนประกอบของจักรวาลในส่วนใหญ่ มันก็มีดวงอาทิตย์เป็นจุดศูนย์กลาง มีดาวนพเคราะห์ เป็นส่วนที่แวดล้อมไป.

เท่าที่เคยพบเคยคุยกัน มีคำหนึ่งที พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่าสิ่งทีเล็กทีสุดกับสิ่งทีใหญ่ทีสุด มีส่วนประกอบเหมือนกันอยู่. ในการทีส่วนประกอบ อันนี้เหมือนกันอยู่ก็คืว่า อนุหนึ่งก็มีส่วนประกอบเหมือนกันกับจักรวาล ๆ หนึ่งเหมือนกัน ในลักษณะเดียวกัน.

ตอบ : คำพูดนี้ ยังไม่เคยพบในพระพุทธภาษิต; แต่มีเหตุผลทีจะเชื่อได้ เพราะมันไม่ขัดกันกับพระพุทธภาษิตไหน มีลักษณะทีมีแกนกลาง แล้วก็มีสิ่งทีหมุนเวียนอยู่รอบ ๆ อยู่ด้วยความดึงดูด ก็มีเป็นธรรมชาติ.

ถ้าพูดกันในรูปแบบฟิสิกส์แบบนี้ มันก็ต้องเป็นปฏิจสมุปบาทอีกชั้นหนึ่ง เป็นปฏิจสมุปบาททางวัตถุ ควรจะเรียกกฎอิทัปปัจจยตาทางวัตถุ. นี้กฎอิทัปปัจจยตาทางศีลธรรม คืปฏิจสมุปบาทอย่างทีเราพูดทีแรก, และปฏิจสมุปบาทอย่างปรมาัตตธรรมนั้นอีกอันหนึ่ง จะเป็น ๓ อัน ปฏิจสมุปบาทฝ่ายวัตถุล้วน ๆ.

ถาม : พระนิพพานธาตุ ทีเมื่อดับขันธไปแล้ว นิพพานธาตุใน ส่วนทีเป็นสัญญาขันธนี้ไปเกิดขึ้นทีไหน? หรือว่าไปรวมกับธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ทีอันเกิดขึ้น แต่ ว่านิพพานธาตุนั้นนี้อาจจะยังมีสัญญาอยู่.

ตอบ : นิพพานธาตุก็หลายความหมาย นิพพานธาตุทีแท้จริง คืดับไม่มีการเรียกชื่ออีกต่อไป; เพราะว่ถอนการยึดถือเสียได้. แม้แต่ชื่อก็ถอนหมดไป.

ถาม : ไม่ค่อยเข้าใจคำว่วิญญาธาตุ.

ตอบ : ถ้าวิญญาธาตุมีอยู่ มันก็ไม่ใช่นิพพานธาตุแล้ว. วิญญาธาตุคืธาตุจิต ธาตุทีทำความรู้สึกได้ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ทีเป็นพวกตัววัตถุ; วิญญาธาตุเป็นส่วนนามธรรมทีมีคุณสมบัติรู้สึกได้, อากาศธาตุนั้น เป็นทีว่างสำหรับสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ตั้งอยู่.

นิพพานธาตุนั้นหลายความหมาย, หลายความหมายมาก. นิพพานธาตุที่เป็นที่ดับของกิเลส นั้นก็ความหมายหนึ่ง, แล้วนิพพานธาตุธรรมคาๆ ก็คือการดับหรือความดับ กิริยาดับแห่งการปรุ่กันขึ้นมาครั้งหนึ่งๆ ก็มีการดับไปครั้งหนึ่ง นั่นคือทั่วไป. อะไรเกิดขึ้นอันนั้นก็ต้องดับไป ดับไปด้วยอำนาจแห่งนิพพานธาตุ ส่วนนั้น ส่วนวัตถุ ส่วนนั้น ส่วนที่เพียงเท่านั้น.

ถ้าพูดถึงนิพพานธาตุ เพียงเท่านั้น แล้วมันก็จะจะมีอะไรเหลืออยู่; เช่นว่าสสารไม่รู้จักสิ้นไปจากจักรวาลนี้ มันก็พูดได้เหมือนกัน; แต่ที่มันดับไปเปลี่ยนรูปไปนี้ มันด้วยอำนาจของธาตุนั้นเหมือนกัน ธาตุที่ทำให้ดับ หรือให้เกิดใหม่ หรือให้เปลี่ยนรูปไป, ไม่ใช่ นิพพานธาตุที่ทำให้สิ้นโลภะ โทสะ โมหะ ของพระอรหันต์.

จำไว้ก็แล้วกันว่า คำว่านิพพาน หรือนิพพานธาตุนั้นก็หลายความหมาย, คำพูดคำนี้ก็มีหลายความหมาย หลายชนิดของความหมาย หลายระดับของความหมาย เช่นว่า ตายไปอย่างนี้ ก็เรียกว่ามันก็เป็นนิพพานของสังขารบางส่วน; ไม่ใช่ นิพพานสิ้นกิเลส สิ้นราคะ โทสะ โมหะ คนละคำ. เมื่อวานนี้ก็พูดถึงนิพพาน ในทุกแง่ทุกมุมแล้ว คือความเย็นของอะไรที่มันร้อน ในแง่มุมต่างๆกัน. นั่นแหละเป็นนิพพานที่ควรสนใจก่อน เพราะมันเกี่ยวกับความสุขความทุกข์โดยตรง. ถ้ามันเป็นนิพพานของธรรมชาติคามธรรมชาติ ซึ่งมันยังไม่จำเป็น ก็ทิ้งไว้ก่อนก็ได้, ก็ยังไม่ต้องสนใจ. อะไรร้อนเกิดขึ้นในจิตนั้น รีบนิพพานมันเสียเถิด รีบทำให้มันนิพพาน.

คำๆเดียวมีความหมายหลายชนิด หลายระดับ เช่นปฏิจาสมุปบาทนี้ก็ขอเตือนอีกที่ว่า ปฏิจาสมุปบาทที่เป็นเรื่องของวัตถุล้วนๆก็มี ก็เรียกว่าอิทัปปัจจยตา วัตถุล้วนๆ, แล้วปฏิจาสมุปบาทอีกระบบหนึ่ง สำหรับศีลธรรมของคนที่ยังมีตัวตน, อีกระบบหนึ่งก็ของผู้ที่ไม่มีตัวตน ก็จะเลิกตัวเลิกตนกันเสียที, เป็นปฏิจาสมุปบาทอย่างที่เรากำลังเบียดเผย; ไม่ใช่คิดขึ้นใหม่แล้วก็ไม่ใช้เพื่อจะทำลายอันโน้น, เพื่อจะให้อันนั้นมันเป็นที่ปรากฏ เป็นที่แจ่มแจ้งแก่นักศึกษบบ้าง จึงพยายามกันเรื่องปฏิจาสมุปบาท ที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เองออกมา มันกำลังพิมพ์อยู่, เรียกว่าปฏิจาสมุปบาทจากพระโอษฐ์ คือไปตั้งเอามา ตั้งเอามา ตั้งเอามา จากในพระไตรปิฎก เท่าที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้เอง เรื่องเกี่ยวกับปฏิจาสมุปบาท. นี่ก็จะเป็นการถึงที่สุด ของคำอธิบายเรื่องปฏิจาสมุปบาทฝ่ายนี้, แล้วไม่จำเป็นที่จะไปยกเลิกปฏิจาสมุปบาทฝ่ายโน้น ฝ่ายศีลธรรม ฝ่ายที่มีตัวตนในบางกรณีเราต้องเป็นอย่างมีตัวตน. เกียวนี้ ในบางกรณีเราทำอย่างไม่มีตัวตนบ้างก็ได้ เพื่ออย่าให้มันเป็นทุกข์มาก. แต่ส่วนใหญ่หรือตามปกติมันยังมีตัวตนอยู่ก็ต้องทำอย่างมีตัวตน. ระวังระวังอย่างมีตัวตน.

อย่างผมนี่ต้องขอโอกาส ว่ามันมีหน้าที่สอน แล้วมันก็ต้องสอนทุกคน หรือทุกคน; ฉะนั้นในบางทีก็ต้องสอนอย่างมีตัวตน ทำดีดี ทำชั่วชั่ว คนนั้นทำคนนั้นรับ ก็สอนๆไปอย่างนั้น; แต่พอถึงบางคราวสอนหัวใจของพุทธศาสนา แล้วมันก็ไม่มีความเป็นไปของธรรมดา, ของธรรม ตามธรรมชาติ.

ทีนี้ถ้าจะให้ไปอธิบายปฏิจาสมุปบาทอย่างแบบวัตถุ แบบพีลิสต์นั้น ผมไม่ค่อยมีความรู้ ออก ก็รู้เงาๆ คร่าวๆ บางส่วนพอเปรียบเทียบกับฝ่ายธรรมนั้นเท่านั้น. ฉะนั้นโดยรายละเอียดอิทัปปัจจยตาฝ่ายพีลิสต์อันมโหฬารนั้น ไม่รู้ไม่ทราบ

รู้น้อย รู้แต่หัวข้อ. แต่ในที่สุดหลักเกณฑ์มันก็อย่างเดียวกัน เพราะมีอันนี้
ก็มอันนี้, เพราะมีอันนี้ก็มอันนี้, มันเป็นหลักเกณฑ์ตายตัวของอิทัปปัจจยตา
พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ตรัสว่า ธาตุนี้จะสูญไป มันก็อยู่ในจักรวาลนี้.

สมัยนี้อ่าพูดว่าอยู่ในโลกนี้น่า ไม่ได้ เพราะมันอาจจะเอาวัตถุที่นี้ไปทิ้ง
ที่โลกพระจันทร์ก็ได้. ต้องใช้คำที่กว้างไปหน่อยว่า ในจักรวาลนี้เลย สสารมัน
จะไม่ออกจากจักรวาลนี้ จะวนเวียนอยู่ในนี้; แต่ถ้าใช้คำแก่โลกนี้ไม่ได้. เทียบ
มันเอาบางอย่างไรไปโลกพระจันทร์ เอาจากโลกพระจันทร์มาที่นี้ มันจะลดจะเพิ่ม
ใช้คำว่าในจักรวาล คือทั้งหมดทั้งสิ้น สกตจักรวาล คือทุก ๆ จักรวาล.

พระพุทธเจ้าไม่ได้ตั้งพระทัยจะสอนเรื่องนี้ ทรงมุ่งหมายจะสอนเรื่อง
ความทุกข์ที่เกิดอยู่ในจิตใจของคน ให้มันดับเย็นไปได้อย่างไร ก็จะสอนแต่
อย่างนี้. พระพุทธภาษิตที่ตรัสยืนยันอย่างนี้ก็มี, ท่านก็สอนแต่เรื่องว่า เราพูด
หรือเราบัญญัติขึ้นมาพูด เฉพาะเรื่องทุกข์กับเรื่องความดับทุกข์ ในใจของ
มนุษย์ที่เป็น ๆ; เรื่องอื่นก็มีอยู่ในพวกที่ว่า ไม่ได้นำมาสอน เท่ากับไบไบ
ทั้งป้า นำมาสอนเท่ากับไบไบกำมือเดียว จำเป็นที่สุด รับผิดชอบที่สุด คือดับ
ความทุกข์ในจิตใจของมนุษย์.

ไปสนใจเรื่องนี้ให้พอ ให้พอ ที่จำเป็น นอกนั้นก็เป็นเรื่องสมัครเล่น
งานอดิเรก. รู้เรื่องกิเลสเกิดอย่างไร นี่สำคัญที่สุด; เกิดอย่างไร เกิดเมื่อไร
ศึกษาให้เข้าใจที่สุด. พอเกิดกิเลสก็เกิดทุกข์แหละ ป้องกันกิเลสได้ ก็ป้องกัน
ทุกข์ได้ ตัดกิเลสสิ้นเชิง ก็ตัดความทุกข์สิ้นเชิง.

ถ้าต้องการ ลองสอบไล่กันดูเล่นทีใหม่? ราชภัฏทั้งหลายนี้ ผมออกข้อสอบสักสิบข้อ สอบความรู้ที่คุ้นฟังและเรียนมาแล้ว สอบไล่ก่อนจะศึกหรือก่อนจะกลับไป ว่าเข้าใจหลักพระพุทธศาสนาที่เป็นหัวใจนั้น ถูกต้องหรือไม่ เพียงพอหรือไม่? ก็รอให้ผมพูดจบก่อน ถึงจะสอบไล่ ว่าเข้าใจที่ผมพูดนั้นถูกต้องหรือไม่และเพียงพอที่จะเอาไปใช้เป็นประโยชน์หรือไม่ สอบไล่ราชภัฏ.

ความพอใจในศาสนา.

ท่านที่เป็นราชภักุ ผู้ล่าววช ทั้งหลาย,

การบรรยายเป็นครั้งที่ ๑๒ นี้ ผมจะกล่าวโดยหัวข้อว่า ความพอใจในศาสนา. ทุกคนจะสังเกตเห็นได้ว่า เป็นหัวข้อที่เนื่องกันมาตามลำดับ. กิ่งที่ได้ไปรารกแล้วในการบรรยายครั้งแรกสุด โดยที่ทั้งปัญหาขึ้นมาว่า การเข้ามาบวชนี้ ได้ชิมอะไรมาากขึ้น รวมทั้งความพอใจในสิ่งที่เรียกว่าศาสนา นั้นด้วย. แต่เดี๋ยวนีเรามาแยก หรือว่าเราแยกเอาออกมาพิจารณากัน เป็นเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เรียกว่าความพอใจในศาสนา แล้วในที่สุดก็จะรู้ได้เองว่า เรามีความพอใจในศาสนา มากขึ้นหรือเปล่า? ในการที่ได้มาบวชครั้งหนึ่งนี้ เราพอใจในสิ่งที่เรียกว่าศาสนา มากขึ้นหรือเปล่า? เนื่องจากมันเป็นการบวชเพียงชั่วคราว ก็ต้องดูกันเป็นพิเศษในระยะอันสั้นนี้.

ถ้าหากันโดยที่จริงแล้ว การพอใจในศาสนาที่แท้จริงนั้น ต้องผ่านการปฏิบัติ, หรือขึ้นอยู่กับการปฏิบัติในศาสนานั้นแล้ว จึงจะเกิดความรู้สึกพอใจในผลของการปฏิบัติ. เทียบที่เราทำได้มากเพียงแต่เรื่องของปริยัติ, คือ ศึกษาเล่าเรียนพินิจพิจารณา นั้นมันก็เป็นเหตุให้เกิดความพอใจได้เหมือนกัน; แต่ไม่ลงรากฐานอันมั่นคง เหมือนกับว่าได้ผ่านการปฏิบัติมาแล้วตามสมควร.

นี้จะเห็นได้ว่า ความพอใจก็มีอยู่เป็นหลายชั้น; พอใจ *เพราะว่ามันดูเข้าที่อยู่* ง่าย, นี่มันก็พอใจได้, หรือถึงกับว่า มัน *อาจจะเอาไปใช้ประโยชน์อะไรได้ในอนาคต*, นี่มันก็พอใจได้. แต่ถ้าได้ปฏิบัติธรรมะนั้น จนได้รับผลเป็นความสุข หรือเป็นความสะอาด ความสว่าง ความสงบ อะไรที่มันมากออกไป; นั่นแหละความพอใจนั้นจึงจะแท้จริง. ฉะนั้น ความพอใจในศาสนา เป็นสิ่งที่ต้องดูกันในหลายแง่หลายมุม อย่างนี้.

อานิสงส์ของความพอใจ.

ในชั้นแรก จะพูดถึงประโยชน์หรืออานิสงส์ ของความพอใจในศาสนา ก่อน ตามวิธีของการโฆษณาชวนเชื่อ นี้ขอแทรกเป็นพิเศษ, ขอบอกกล่าวให้ฟังเป็นพิเศษ ว่าตามที่ผมได้สังเกตมาตลอดเวลาหลายสิบปี ในการเทศน์ในการสั่งสอนว่าเราจะพูดเรื่องอะไรที่จะให้เขาสนใจมากที่สุดนั้น จะต้องพูดถึงประโยชน์ของสิ่งนั้นก่อน; เหมือนกับโฆษณายายของเหมือนกัน ถ้าจะมัวไปตั้งต้นตามลำดับของเรื่องว่า สิ่งนั้นคืออะไร, เป็นอย่างไร, จากอะไร เขาจะไม่ค่อยสนใจ, หรือถ้ายาวนานก็ง่วงและหลับไปเสียก่อน ไม่สนใจในเรื่องที่เรากำลังจะพูด.

พระเนรองค์ไหนเมื่ออยากจะเทศน์ ให้คนสนใจมาก และสนใจไปตั้งแต่ต้น แล้วก็พยายามพูดให้เขาเกิดมองเห็นประโยชน์ ของสิ่งที่เขากำลังฟัง, กำลังจะฟังนั้นแหละ. ฉะนั้นผมจึงใช้วิธีที่จะพูดถึงประโยชน์ของสิ่งนั้นก่อน; ซึ่งคุณนั้นวางกันอยู่กับหลักทั่วไป ที่เขาใช้ถือกันอยู่ในหมู่นักปราชญ์. **แม้แต่พระพุทธเจ้าที่จะทรงแสดงเรื่องอริยสัจจ์ ท่านก็ตรัสเรื่องทุกข์** ซึ่งไม่น่ารักน่าพอใจเลยก่อน, **แล้วก็ตรัสเหตุของมัน, และตรัสความดับทุกข์, และวิธีให้ถึงความดับทุกข์.** นี่เป็นเรื่องเฉพาะ ก็คือว่า ท่านพูดกับคนที่ต้องการจะดับทุกข์, ไม่ได้ยกเอาเรื่องประโยชน์ของการดับทุกข์ หรือเรื่องนิพพานมาพูดก่อน; ฉะนั้นจึงไม่รวมอยู่ในหลักเกณฑ์ที่ว่านี้ ที่เราจะโฆษณาพระธรรมบทหนึ่ง ข้อหนึ่ง เป็นข้อ ๆ ไป.

การพูดถึงเรื่องของความทุกข์ ที่มันน่าเกลียดน่ากลัวก่อน ให้คนอยากจะดับทุกข์ นั้นมันก็เป็นปัญหาหนึ่ง, แล้ววิธีของท่าน ก็ยังมีการพูดจาแวดล้อมในขั้นวิเริ่ม มาอีกหลายอย่าง จนกว่าจะได้พูดกันถึงเรื่องความทุกข์ : **พูดถึงเรื่องความสุขที่มันหลง ๆ กันอยู่ เรื่องทาน เรื่องศีล เรื่องสวรรค์** แล้วก็แสดงโทษของสวรรค์ แล้วแสดง **อานิสงส์ของการออกมาเสียจากสวรรค์.** ฉะนั้นจึงมาพบปะกับปัญหาเรื่องความทุกข์โดยตรง.

แต่พวกเราคงจะไม่มีโอกาสที่จะพูดทำนองนั้น; โดยมากก็จะพูดโฆษณาพระธรรม บทใดบทหนึ่งเป็นบท ๆ ไป, ให้ละเอียดลออซัดเจนเต็มที่, แล้วก็จึ่งไปหาการปฏิบัติ เพื่อได้รับผลจากการปฏิบัติธรรมะข้อนั้น. ฉะนั้นสิ่งที่พูดเพื่อจูงความสนใจหรือความปรารถนา มันก็จะต้องเป็นเรื่องผลประโยชน์ของธรรมะข้อนั้น.

อยากจะแนะนำเลยเป็นการแถมอีกสักหน่อยหนึ่งว่า อย่าพูดคราวเดียวให้มันหลายเรื่องนัก. ผมฟังคนที่มาฝึกหัดการเทศน์การแสดงธรรมกันเป็นประจำก็มักรู้สึกว้า ขอบกพร่องส่วนใหญ่ที่สุดก็คือ พูดคราวเดียวกันหลายเรื่องนัก. ทำไมจึงไม่พูดแต่เรื่องเดียว ให้มันละเอียดลออหรือให้มันชัดเจน. นี่เป็นหลักที่ผมถือปฏิบัติว่า จะพูดทีละเรื่อง ให้หมกตุมกแก่มุมม, และเพื่อให้เกิดความสนใจในเรื่องนั้น ก็จะต้องพูดถึงประโยชน์ของสิ่งนั้นก่อนเสมอ.

สำหรับการพูดให้ฟังในฐานะเป็นวิชาความรู้ นั้นมันก็อย่างหนึ่ง; แต่ถ้ามันเป็นการเทศน์เป็นการแสดงธรรมตามแบบตามประเพณี แล้วมันก็อีกอย่างหนึ่งเหมือนกัน. แม้ว่าโดยหลักทั่วไป จะคล้ายกันในเรื่องที่ว่า พูดจูงใจไปให้จนถึงที่สุด ให้เขาพอใจที่จะปฏิบัติ; แต่ถ้าเป็นการเทศน์ละก็ จะต้องให้จับลงด้วย ความน่ารัก น่าพอใจ น่าเลื่อมใส ของพระพุทธรูป ของพระธรรม ของพระสงฆ์. หรือ จะสรุปว่า ความน่าพอใจของสิ่งที่เรียกว่าศาสนานั้นเอง; เพราะว่าพอเทศน์จบลงไป ทายกทายิกาเขาก็สาธุการ : สาธุ พุทธะสุโพธิตา, สาธุ ธัมมัสสุธัมมะตา, สาธุ สังฆัสสุปฏิบัติ. ที่นี้คนเทศน์จับลงด้วยการยกยอตัวเองเสีย แล้วมันก็จะเข้ากันได้อย่างไร กับคำสาธุการที่เขาสรรเสริญคุณของพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์.

ฉะนั้นถ้าใครจะเทศน์เรื่องอะไรก็ตาม ขอให้จับลงด้วย นี่มันเป็นประโยชน์หรือเป็นคุณ, หรือเป็นลักษณะของพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์. สิ่งต่าง ๆ มันจึงสำเร็จประโยชน์ลงในลักษณะอย่างนี้. ที่นี้พอเอวังก็มีด้วยประการฉะนี้ ชาวบ้านเขาก็สาธุ พุทธะสุโพธิตา มันเข้ารูปกัน มันกลมกลืนกัน. ควรวะระวังกันถึงอย่างนี้. นี่เอามาพูดให้ดู เอามาพูดให้ฟังเป็นตัวอย่าง ว่ามันจะต้องกลมกลืนกันกับผู้ฟังทั้งเบื้องต้น ทั้งตรงกลาง ทั้งเบื้องปลาย.

ทีนี้ถ้าเราพุทธธรรมะจริง มันจะมีลักษณะน่าพอใจ น่าเลื่อมใส น่าบูชาจริง เหมือนกัน; เช่น เดียวนี้เรากำลังจะพูดเรื่อง ความพอใจในศาสนา, พระศาสนาเป็นที่น่าพอใจ ถ้าพูดให้เห็นชัด คนก็จะเกิดความพอใจในศาสนา. ฉะนั้นใครจะสาธู ว่าสาธูในพระพุทธ ในพระธรรม ในพระสงฆ์ อะโหพุทโธ อะโหธัมโม อะโหสังโฆ มันก็ยังเข้ารูปกันอยู่นั่นเอง.

ทีนี้ก็จะพูดถึง ประโยชน์ หรือค่า หรืออานิสงส์ ของความพอใจในศาสนา เพื่อว่าท่านทั้งหลายจะได้สนใจ ทีนี้ก็จะมีความพอใจในสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา หรือว่าจะเพิ่มเติมจากที่มันมีอยู่แล้ว.

ความพอใจในศาสนา ก็คือความพอใจในธรรม จะเรียกว่าความรักก็ยังได้, มันรักพระธรรม รักพระศาสนา จะชื่อว่าความภักดีในพระธรรม ก็ยังได้ อยู่นั่นเอง, กระทั่งมีความเชื่อทั้งหมดทั้งสิ้น ก็เพราะมันพอใจนั่นแหละ ถ้ามันมีความพอใจความรัก ความเชื่อลงไปในศาสนา มันก็จะมีประโยชน์ตามมา; อย่างที่จะเรียกว่า พรรณนากันไม่หวาดไหว. ถ้าอุปมาตามแบบของคนโบราณ ก็หมายความว่า พวกกันไม่รู้จักจบ พรรณนาคูณของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ให้มีปาก ๑๐๐๐ ปาก ในปากมี ๑๐๐๐ ลิ้น พวกกันตั้งกบฏตั้งกัณฑ์ มันก็ไม่สิ้นสุกคุณของพระรัตนตรัย; ซึ่งในที่นี้จะเรียกว่าคุณของพระธรรม ที่มันมาอยู่ในรูปของศาสนา.

ข้อแรกที่สุด ซึ่งเรียกว่า ชั้นต่ำที่สุดก็ได้ ความพอใจในศาสนานี้ จะทำให้มีความสุขเกิดขึ้นทันตาเห็น คือทันควันในขณะนั้น อย่างหนึ่งแล้วเป็นแน่นอน. ถ้าเราไม่รู้สึกรับสุขข้อมอกอิมใจแล้ว อย่าเพ้ออวดตัวเองว่า เราพอใจ

ในพระธรรม หรือในพระศาสนาเลย; จึงกล่าวอย่างกำปั้นทุบดินไม่มีผิดว่า ถ้ามีความพอใจในพระธรรมจริง ก็จะเกิดความสุขขึ้นมาในทันควันนั่นเองจริงเหมือนกัน. นี่ก็เป็นกำไรในเบื้องต้น, กำไรที่แน่นอน, ที่ไม่อาจจะผิดพลาดได้. ขอให้ไปสังเกตดู ทุกๆ ท่าน ว่าถ้าพอใจในอะไร จะเกิดความสุขจากสิ่งนั้น; แม้เป็นเรื่องเล็กๆ น้อยๆ เรื่องวัตถุสิ่งของอะไรก็ตาม ทรัพย์สินสมบัติ แก้วแหวนเงินทอง บุตร ภรรยา สามี. แต่เดี๋ยวนี้เราพูดถึงศาสนาหรือ พระธรรม ถ้าพอใจจะรู้สึกเป็นสุข ชนิดที่แปลกไปจากที่เคยรู้จักมาก่อน ซึ่งบางทีก็จะถึงขนาดที่เรียกว่า พุดไม่ถูกบอกไม่ถูก, คือเป็นความสุขที่ประหลาด หรือสูงสุด หรืออะไรก็ตาม แล้วแต่จะเรียก นี่เป็นของที่ให้ก่อนแน่นอน.

ที่นี้ ข้อที่ ๒. ถัดไป มัน ทำให้เกิดการก้าวหน้าตามทางของธรรมะตามที่มีมันควรที่จะก้าวหน้า. เดี่ยวนี้เป็นที่รู้อยู่แล้วว่า เรายังไม่ก้าวหน้าก็มากน้อยยังก้าวหน้าไม่ถึงที่สุด, ยังมีจะต้องก้าวหน้าอีกต่อไป. ฉะนั้นต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นเครื่องกระตุ้นให้ก้าวหน้า; ฉะนั้น ความพอใจในพระศาสนานั่นเองจะเป็นเครื่องทำให้เกิดความก้าวหน้า ที่เราชอบพูดเป็นสำนวนเทศน์ว่า เจริญงอกงามในพระพุทธศาสนา, ซึ่งโดยเนื้อแท้มันเป็นความเจริญของมนุษย์ชนิดที่แท้จริง ที่ควรจะเป็นไปจนกว่าจะถึงที่สุด. แต่เราเรียกว่า ความก้าวหน้าในทางธรรม; เพราะว่าความก้าวหน้าในทางเงิน ทางของ ทางทรัพย์สินสมบัติทางโลกๆ นั้น มันมีอยู่อีกส่วนหนึ่ง ไม่ได้เอามาพูดในที่นี้.

เดี๋ยวนี้พูดถึง ความก้าวหน้าทางจิตทางวิญญาณ หรือความก้าวหน้าตามทางธรรม; อย่าให้คนนั้นมันตกจมลงไปอยู่ใต้อำนาจของความเจริญของวัตถุซึ่งมันยั่วกิเลส มันสร้างกิเลส. ถ้ารู้ไม่ทันมันก็ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส มันก็เป็น

การเสียหาย, ไม่ใช่ความเจริญ; ฉะนั้นจึงมีความรู้ทางธรรม ช่วยกำกับหรือป้องกันเอาไว้ ไม่ให้พลาดลงไปเป็นทาสของวัตถุ. นี่ก็เป็นเครื่องรับประกันความปลอดภัย. นี่ก็ก้าวหน้าเรื่อยไปๆ ในทางของจิตใจ ตามที่ว่าจะไปได้กันถึงไหน ซึ่งทุกคนก็ได้ยินได้ฟังมาแล้ว ว่า ก็ไปถึงสิ่งที่เรียกว่า “นิพพาน” โดยสมบูรณ์.

นี่ ๒ ข้อนี้ ที่กล่าวมาแล้วนี้ มันเป็นเรื่องกว้างๆ เป็นหลักกว้างๆ ทั่วๆ ไป. ที่นี้ ข้อที่ ๓ ต่อไป ยากจะระบุให้แคบเข้ามา ว่า ความพอใจในธรรมในศาสนานั้น เกิดผลแก่จิตใจโดยเฉพาะ คือ ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า บัณฑิติ แล้วก็ สมานิ แล้วก็ ญาณ หรือ ปัญญา ทั้งหลาย. ถ้ายังไม่เคยทราบก็จะบอกให้ทราบ เพราะบางคนไม่ค่อยได้คุ้นเคยกับหลักธรรมะในพระพุทธศาสนา.

หลักธรรมะที่เกี่ยวกับจิตใจโดยทั่วไปในพระพุทธศาสนานั้น มีหลักสำคัญอยู่อย่างหนึ่ง, ก็ว่าจะ ต้องกระทำไปๆ ถึงขนาดที่เรียกว่า มีปิติในธรรมนั้นแหละเกิดขึ้น; ถ้าปิติในธรรมเกิดขึ้นแล้ว มันแน่นอนที่จะเกิดบัณฑิติ คือความสงบรำงับลง แห่งสิ่งฟุ้งซ่านกระวนกระวายทั้งหลาย ด้วยอำนาจของปิตินั่นเอง. ฉะนั้น เมื่อมีบัณฑิติแล้ว ก็จะมีสมานิที่ต้องการ อย่างยิ่ง. อะไรจะสำเร็จได้ก็ด้วยอำนาจของสมานิ; เมื่อมีสมานิแล้ว ที่นี้ก็เป็นเรื่องที่จะเป็นไปโดยอัตโนมัติ ไม่ยากนัก ก็ปัญญาหรือญาณความรู้ตามที่เป็นจริงในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง.

ฉะนั้นอย่าดูถูก หรืออย่ามองข้ามสิ่งที่เรียกว่าปิติ, คือผมกล้าทำให้ใครที่ยังไม่เชื่อหรือยังสงสัยอยู่. ไปสำรวจดูเอาเองในพระคัมภีร์ ในพระไตรปิฎก

หรือในแนวการปฏิบัติอะไรก็ตาม จะพบ สิ่งที่เรียกว่า ปิติ นี้มาคั่นตอนอยู่ ตรงที่ จะดำเนินต่อไปอย่างรวดเร็ว กับสิ่งที่มันติดคั่นอยู่เบื้องหลัง หรือการเริ่มต้น. การเริ่มต้นอย่างปะ ๆ ปะ ๆ ไม่เป็นที่พอใจ มันก็มีอยู่ระยะหนึ่ง เป็นระยะยาว ซึ่ง จะปฏิบัติอะไรก็ตามใจ; ถ้ามันไป ๆ จนถึงขนาดที่เรียกว่าเกิดปิติในธรรม นี่เป็น จุดหลักเขตกั้นแค้นที่ว่า จะแน่นอนในการที่จะบรรลุธรรมะที่สูงต่อไปข้างหน้า อย่างที่ว่ามาแล้ว ว่า : ถ้ามีปิตีก็มีปัสสัทธิ — มีสมาธิ — มีอุเบกขา — หรือมี ปัญญา, หรือมีสิ่งที่เป็นความเจริญในทางธรรมโดยสมบูรณ์.

ขอให้อ่านคำว่า ปิติ ไว้ ว่า ถ้ามีปิติในธรรมแล้วจะรู้สึกเป็นสุข, และ ในขณะที่รู้สึกเป็นสุขนั้น จะง่ายที่สุดในการที่จะเป็นสมาธิ. อย่างที่ทุกคนจะ สังเกตเห็นได้เองว่า ถ้าจิตใจของเราขุ่นมัว เปรี้ยว ร้อน กระวนกระวาย มันก็เรียกว่า ภายท้านอยู่ที่ตรงนั้นแหละ; แต่ถ้าเราพอใจ มีความพอใจ, อะไรก็พอใจ, รู้สึกพอใจ, รู้สึกสนุกสนานไปหมด; ความคิดก็โปร่ง, อะไรก็ดี ก็มีมีความสุข, ก็อะไรก็ทะลุปรุโปร่งไปหมดอย่างนี้ เป็นเรื่องที่คุณโดยมากเขามีอยู่เป็นประจำวัน.

ไปสังเกตดูตัวเอง เพราะว่าจะไปดูคนอื่นนั้นไม่สำเร็จดอก, แล้วก็ไม่ได้ ชั่งชั่งเท่าตัวเอง. วันไหนโปร่งใจสบายใจ แล้วก็ให้ข้อสังเกต ก็จะพบว่า สิ่งที่เรียกว่าปิติ พอดี อิมใจ ในตัวเอง, หรือในธรรมะนั้นมันมีอยู่ด้วย; ตอนนั้นถ้าจะทำสมาธิก็เป็นสมาธิ, ถ้าจะคิดเรื่องยากลำบากอะไร ก็คิดออกเป็น ว่าเล่น เจียบแหลม.

ความพอใจในศาสนานั้น เป็นปิติที่สูงสุด, หรือว่าเป็นปิติที่กว้าง ขวาง, เป็นปิติที่มั่นคง, เป็นปิติที่ใช้ประโยชน์ได้รอบตัว. นี้จะลงไปยัง

การปฏิบัติทางจิตใจ โดยเฉพาะ คือการบำเพ็ญ ศีล สมาธิ ปัญญา; ถ้าศีล
 ทำได้ดีก็มีศีล, ถ้าศีลดีก็มีสมาธิ, สมาธิดีก็มีปัญญา; ความพอใจในศาสนา
 ก็รวมอยู่ในข้อนี้แหละ คือข้อที่ปฏิบัติในธรรมะ.

ที่นี้กลับไปอีก ข้อที่ ๔. ความพอใจในศาสนานั้น ถ้ามันเป็นความ
 พอใจแท้จริง มันก็จะทำให้ความเป็นมนุษย์ของบุคคลนั้นปลอดภัยเป็น
 แน่นอน. ความเป็นมนุษย์ของบุคคลที่ไม่ปลอดภัย คือว่า มันยังไม่ถูกต้อง,
 แล้วมันไม่แน่ว่าจะเดินทางไปตามทางที่ควรจะเดิน, คือมันจะเดินไปในทางที่ไม่
 เป็นมนุษย์เสียเรื่อย; จนกว่าเมื่อไรจะมีความพอใจในธรรมหรือในศาสนาแล้ว
 ความเป็นมนุษย์ของบุคคลนั้นก็รับประกันได้. อย่างที่เรียกว่า ถ้าถึงพระ-
 โสดาบันละก็รับประกันได้ว่าต้องถึงนิพพาน; ในกรณีนี้ ถ้าเรามีความพอใจ
 ในสิ่งที่เรียกว่าศาสนาโดยแท้จริง แล้วก็จะรับประกันได้ ว่าความเป็นมนุษย์ของเรา
 ต่อไปนี้จะปลอดภัยแน่, คือจะไม่ตกต่ำลงไปทางที่ไม่พึงปรารถนา; เพียงเท่านั้น
 ก็พอแล้ว ว่าความเป็นมนุษย์ของบุคคลนั้นมันแน่นอนแล้ว ปลอดภัยแล้ว,
 เพราะมีความพอใจในสิ่งที่เรียกว่าศาสนา.

ที่นี้จะแถมด้วยข้อสุดท้าย ที่เป็น ข้อที่ ๕ ที่ว่ากว้างขวางที่สุด; ถ้ามี
 ความพอใจในธรรมะในศาสนาแล้ว จะห้ามกันความชั่วทุกชนิด.

ยุคปัจจุบันคนเสื่อมความพอใจในศาสนา.

เดี๋ยวนี้เรามีปัญหาอะไรบ้าง? แยกออกดูเป็นส่วนตัว และ ส่วนสังคม;
 ปัญหาในส่วนสังคมก็เรื่องการบ้านการเมือง, กระทั่งเรื่องของโลก, สถานการณ์

ต่าง ๆ เต็มไปด้วยความชั่วที่ปรากฏอยู่, ล้วนแต่แสดงออกมาเป็นผล คือความเดือดร้อน ความระส่ำระสาย มีอยู่ทั่วโลก. เพราะมนุษย์ในโลกโดยเฉพาะในปัจจุบันนี้ มิได้พอใจในสิ่งที่เรียกว่าศาสนา; โดยเฉพาะพวกคุณที่เพิ่งจะเกิดมาในยุคปัจจุบันนี้ ค่ายแล้ว ยิ่งมีความพอใจในสิ่งที่เรียกว่าศาสนาน้อยมาก, น้อยกว่าปู่ย่าตายาย อย่างที่จะเปรียบเทียบไม่ได้.

หรือว่าจะมองกันให้กว้างไปทั่วโลก ก็กล่าวได้อย่างนี้เหมือนกัน ว่าพวกฝรั่งมังค่าอะไรที่ไหนก็สุดแท้ ที่เคยนับถือศาสนาของตนๆ, มันก็เสื่อมลงในส่วนที่ว่ามีความพอใจในศาสนา; เพราะว่าถูกดึงไปในทางของเนื้อหนังหมก จึงมีผลไปในทางที่ไม่พึงปรารถนา คือผลของความเห็นแก่ตัว. เมื่อไม่มีศาสนาก็ต้องเห็นแก่กิเลส, ไม่ได้เห็นแก่ศาสนาก็ต้องเห็นแก่กิเลส. ไม่เห็นแก่ธรรมะก็ต้องเห็นแก่กิเลส. ฉะนั้นจึงมีอาการของการเห็นแก่กิเลสมากขึ้นในโลกนี้, แล้วก็มีความก้าวหน้า ไปตามวิถีทางที่จะเป็นทาสของกิเลส.

ฉะนั้นผมไม่เห็นด้วยหลาย ๆ อย่าง ในความคิดของคนสมัยปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ระบบการปกครอง ที่ได้ผูกกันมาบ้างพอสมควรแล้ว. ในการบรรยายครั้งที่แล้วมานี้ ก็ขอย้ำแต่ใจความอีกสักครั้งหนึ่งว่า; ถ้าเป็นประชาธิปไตยชนิกที่ของประชาชน เพื่อประชาชน โดยประชาชน ที่มันมีกิเลส ที่มันไม่พอใจในศาสนาแล้ว นั่นก็คือวินาศของโลกนั่นเอง, คือความวินาศของโลกนั่นเอง. มันเพื่อประโยชน์ของประชาชนที่เห็นแก่ตัว ก็มีประโยชน์ของตน, หรือมีประโยชน์แห่งพรรคพวกของตนนั้นแหละเป็นใหญ่; ไม่ใช่มีประโยชน์ของประเทศชาติเป็นใหญ่, หรือประโยชน์ของมนุษยชาติเป็นส่วนรวมทั้งหมดเป็นส่วนใหญ่.

ถ้าเป็นประชาธิปไตยอย่างของภิกษุสงฆ์ ก็มีประโยชน์ของสงฆ์เป็นใหญ่ เห็นแก่สงฆ์, มีประโยชน์ของสงฆ์เป็นใหญ่, ไม่มีทางที่จะเห็นแก่ประโยชน์ของบุคคล, นั่นเพราะมีธรรมะเข้าไปเป็นหลัก. ถ้ามีธรรมะเข้าไปเป็นหลัก มันก็จะเห็นแก่ประโยชน์ของธรรมะ. พึงดูให้ดีๆ นะ; เห็นแก่ประโยชน์ของธรรมะ, เห็นแก่ธรรมะ เพื่อธรรมะ, ไม่ใช่เพื่อตน หรือเพื่อกิเลสของตน. ฉะนั้น การที่ฝากไว้กับธรรมะนั้น มันปลอดภัย.

ถ้ามันไปตามเรื่องของคนธรรมดาสามัญ นั้นมันยากที่จะมีธรรมะ, มันก็เห็นแก่ตน ประโยชน์ส่วนบุคคลเป็นที่ตั้ง. ถ้าว่ามันทำคนเดียวไม่ได้มันก็รวมหัวกันเป็นพรรค, เช่นเป็นพรรคการเมือง; ก็ดูเอาเองก็แล้วกัน ว่ามันตรงต่ออุดมคติที่ว่า ทำเพื่อสันติภาพของประเทศ หรือว่าสันติภาพของโลกหรือเปล่า? มันทำแต่เพียงประโยชน์ของพรรคการเมืองพรรคนั้นเท่านั้น; นั้นมันไม่มีธรรมะ เพราะว่าทุกคนมิได้พอใจในธรรมะ, ไม่ได้ฝากเนื้อฝากตัวไว้กับธรรมะ; แต่ฝากไว้กับประโยชน์ของตน.

ถ้าเรามีบุคคลทุกคน ที่พอใจในธรรมะหรือศาสนา ฝากชีวิตไว้กับธรรมะแล้ว มันก็เปลี่ยนกันไปอย่างหน้ามือเป็น หลังมือ; เช่นชอบการปกครองระบบประชาธิปไตย ก็หมายความว่า ผู้แทนทุกคนทำเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติ หรือของมนุษยชาติเป็นส่วนรวม เช่นเดียวกับภิกษุสงฆ์ ทำเพื่อประโยชน์ของสงฆ์ทั้งพระพุทธศาสนา.

แล้วเราไปศึกษาดูว่า ทั้งโลกนี้ ในวงการเมืองในระบบประชาธิปไตย เขาทำเพื่อประโยชน์ของใครกัน? และทำไมจึงเป็นอย่างนั้น? ขอบอกในที่นี้ว่า เพราะแต่ละคนมิได้เป็นผู้พอใจในพระเจ้า, หรือพอใจในพระธรรม, หรือ

พอใจในพระศาสนา, เขาพอใจในผลประโยชน์ที่เขาจะได้รับ. ส่วนที่อ้างว่าเพื่อประเทศชาตินั้น เป็นตามธรรมเนียม, หรือบางทีก็เป็นเครื่องบังหน้า. ถ้าไม่อ้างอย่างนั้นมันก็ทำไปไม่ได้, ไม่มีใครยอมให้ทำ. เพราะฉะนั้น ถ้าว่า ประชาชนแต่ละคนมีความพอใจในศาสนาแล้ว โลกนี้ก็จะมีการปฏิบัติที่แท้จริง, คือเป็นธัมมาธิปไตย และประกอบไปด้วยธรรม.

มันลำบากอยู่ด้วยคำพูดบางอย่าง ซึ่งมันก็ติดกันอยู่ในตัวเอง. เขาว่า เพื่อประชาชน โดยประชาชน ของประชาชนแล้วก็ มัน มียกเว้นพวกหนึ่งซึ่งมิใช่ประชาชน แล้วมันก็เลยไม่หมด ไม่หมดทุกคน; เพราะมันยังมีผู้ที่อ้างตัวเป็นมิใช่ประชาชน เพราะประชาชนมันอยู่โดยที่มีผู้ปกครองประชาชน; ก็เลยกันเอาผู้ปกครองประชาชนออกไป มันก็เลยไม่หมด. ควรจะใช้คำอื่นที่ดีกว่านั้น คือประกอบไปด้วยธรรม เห็นแก่ธรรม แล้วก็สำหรับทุกคน. อย่าเพื่อคนนั้น, อย่าเพื่อพวกนี้, อย่าเพื่อเพียงเท่านั้นเพียงเท่านั้น มันไม่พอ. ให้เห็นแก่พระธรรม ในภาษาไทยเรา; ถ้าศาสนาอื่นภาษาอื่น, ก็ใช้คำอย่างอื่นซึ่งในที่นี้เราเรียกว่าศาสนา. ผู้มันคงอยู่ในศาสนาแล้ว ก็จะไม่ทำอะไรที่เป็นเครื่องกระทบกระเทือนกัน.

ตัวอย่างที่ต่ำต้อยที่สุด ถ้าเขาเป็นผู้ที่พอใจในศาสนา รักศาสนา พวกแม้คำหาบเร่เหล่านั้น ก็จะไม่วางของให้เกะกะตามทางเท้า, ซึ่งเป็นปัญหาที่เล็กที่สุดบ้างที่พูด มันไม่ต้องมีขึ้นมาสำหรับทำความยุ่งยากลำบาก. แต่ถ้าเกิดมีธรรมะขึ้นมาโดยแท้จริงแล้ว จะไม่มีแม้แต่อย่างนั้นนะ, และทุกอย่างมันจะเป็นระเบียบเรียบร้อย, ทุกอย่างมันจะเห็นแก่ผู้อื่น; เพราะเมื่อไม่เห็นแก่ผู้อื่น เอาแต่ประโยชน์ส่วนตัว มันจึงเกิดอย่างนั้นขึ้นมา, ปัญหา มันจะหมดไปเพราะ

ทุกคนกลัวบาปกลัวกรรม, กลัวว่าถ้าไปทำลายประโยชน์ของผู้อื่น แล้วมันเป็นบาปเป็นกรรม. นี่คือการที่พอใจในศาสนานี้ มันป้องกันความชั่วทุกชนิด.

ปัญหาเรื่องมือนธพาล ก็เพราะไม่รู้จักศาสนา.

พูดถึงปัญหาอีกปัญหาหนึ่งในปัจจุบันนี้ คือทั่วทั้งโลก มีวัยรุ่นนธพาล ทั่วทั้งโลก ทำปัญหายุ่งยากให้มากที่สุด. นี่ก็เห็นชัด ทันทีว่า วัยรุ่นนธพาล เหล่านี้ ไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่าศาสนาเลย; ถ้าเขารู้จักบ้างเท่านั้นแหละ เขาจะไม่ทำอย่างนั้น. เคียงนี้เขาไม่รู้จัก เพราะว่าการศึกษามันแยกสิ่งที่เรียกว่า ศาสนาออกไปเสียแล้ว; ศาสนาไม่รวมอยู่ในคำว่าการศึกษา ซึ่งยกให้เป็นของ ชาวบ้านล้วนๆ แล้วก็ถือกันว่าดี, ถือกันว่าฉลาดที่สุด ในการที่จะจัดการศึกษา แบบนี้. พวกฝรั่งเขานำก่อน พวกไทยก็ไปตามกันเขา.

พวกการศึกษาแบบ *secularization* จัด ให้เป็นชาวบ้านที่สุด, ไม่มีทาง ธรรมะทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องเลย, มันก็แสดงผลออกมาอย่างนี้ คือ ลูกเด็กๆ เขาไม่รู้เรื่องธรรมะไม่รู้เรื่องศาสนา เห็นแก็กิลเลส มันก็มีลักษณะที่เรียกว่า มีมานะทิฐิก็มี ไม่ยอมตะพึด พุคกันฟังไม่รู้เรื่อง ภาษาบ้านนอกที่นั่นเขาเรียกว่า *ค้อตาใส*, พุคกันไม่รู้เรื่อง, ตายก็ไม่ยอม เพราะเขามีทิฐิมานะที่เขาสะสมมันขึ้นมา. แล้วอีกมุมหนึ่งเขาก็ มีวิภาษมรณณ์ ซึ่งมันจะส่งเสริมให้ไม่รู้จักธรรมะ ไม่รู้จัก ศาสนายิ่งขึ้นไปอีก, แล้วก็ยังมีความหลงใหลอย่างอื่น เช่นยาเสพติดอย่างนี้ เขาสอน กันอย่างไร. นี่เรียนจบแล้วก็ชอบยาเสพติด; การศึกษามันมันประหลาด อย่างนี้.

สมัยผมเป็นเด็ก ๆ การศึกษาไม่เจริญ เด็ก ๆ กลัวยาเสพติด, ไม่ต้องห้าม. สมัยนี้การศึกษาเจริญ เรียกว่าเจริญที่สุด ยาเสพติดกลายเป็นของโปรดของผู้ที่มีการศึกษาไป เพราะว่าแยกธรรมชาติออกไปจากการศึกษานั้นเอง. สมัยผมเด็ก ๆ จะโง่เง่าอย่างไร มันก็ยังไม่แตกกันอยู่กับวัด, แตกกันอยู่กับศาสนา, มันมีคำว่าบาป ๆ ๆ คอยกระซิบอยู่ข้างหูเรื่อยไป ให้มันกลัวบาป, กลัวบาป. นี่อิทธิพลของสิ่งที่เรียกว่าศาสนา มันเป็นอย่างนั้น.

ถ้าว่ามีความพอใจในศาสนา กันแล้ว เราก็จะไม่มัวร้อนในโลกที่กำลังเป็นปัญหาอยู่อย่างเดี๋ยวนี้. พุคอย่างแบบผม ผมพูดกันว่า มีบุตรที่ดีของบิดามารดา, มีศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์, มีเพื่อนที่ดีของเพื่อน, มีพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ, มีศาสนิกบริษัทที่ดีของพระศาสดาแห่งศาสนาของตน ๆ, จะมีคน ๕ พวกนี้เต็มอยู่ในโลก; แล้วโลกนี่จะเป็นอย่างไร. นี่คือประโยชน์ของการที่ว่า มันมีศาสนาเป็นที่พอใจ, คือมีศาสนาเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่ทะนุถนอม. ประโยชน์มันมีอย่างนี้ ถ้าใครเห็นว่าเป็นประโยชน์ ผมก็จะพูดต่อไป ในข้อที่ว่าทำอย่างไรมันจึงจะเกิดขึ้นมา.

“ความพอใจ” ภาษาทางศาสนามีหลายคำ.

อยากจะพูดถึงคำพูด, คำพูดแท้ ๆ คำพูดล้วน ๆ กันอีกสักหน่อย. ความพอใจในศาสนา ศาสนานั้นคืออะไร ก็ต้องพูด, ความพอใจในธรรม, ธรรมนั้นคืออะไร มันก็ต้องพูด, มันเป็นอันเดียวกับสิ่งที่เรียกว่าศาสนา. ที่นี้เมื่อมีความพอใจหรืออะไรขึ้น ในธรรมหรือในศาสนาแล้ว มันเรียกว่าอะไร?

ก็เรียกว่า ธรรมะกามะ ธรรมะกาม. คนที่มีกิเลสหนักก็ฟังเป็นเรื่องกามไปเสีย
อีก ถ้าพูดว่าธรรมกามีกามในธรรม มีธรรมเป็นกาม ถ้าเป็นบาป ก็เป็น *ธมฺม-*
กามิ — *เป็นผู้มีธรรมเป็นกาม คือความใคร่*; เมื่อพวกหนึ่งไปใคร่ต่อเพศ
ตรงกันข้าม, พวกนี้ใคร่ต่อสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ, คนชนิดนี้เรียกว่าธัมมกามิ.
ถ้าหมายถึงตัวธรรมะก็เรียกว่า *ธมฺมกามตา* — *ความเป็นผู้ใคร่ในธรรม*; ถ้าเรียกว่า
ธัมมกามิ — *ผู้ใคร่ในธรรม*.

นี่ก็ดูเอาเองจากคำที่พูด ว่าทำไมจึงใช้คำว่า กาม เหมือนกัน?
เพราะเราต้องการให้มันมีน้ำหนักเหมือนกัน, มันไปใคร่ในกามารมณ์อย่างไร
ก็มาใคร่ในสิ่งที่เรียกว่าพระธรรมนั้นอย่างเดียวกัน. คำว่า *กาม* โดยแท้จริงแล้ว
มันยังเป็นกลางๆ อยู่, คือว่า *กาม* ในของเราก็ได้, *กาม* ในของดีก็ได้.

ที่มีคำที่รุนแรงไปกว่านั้น ก็เรียกว่า ธรรมราคะ ธรรมนันทิ. ราคะ
เป็นที่น่าขยะแขยง ที่เราได้ยินได้ฟังมาก่อนนี้; ราคะ โทสะ โมหะ หรือ ราคะ
มันก็น่าขยะแขยง; เดียวนี้มันเกิดมีคำว่า ธรรมะราคะ คือมีราคะในธรรม;
คำว่าธรรมะราคะนี่ก็ใช้ได้ แม้ในสิ่งที่มิใช่กิเลสตัณหา, มิใช่เหยื่อของกิเลสตัณหา,
ก็หมายความว่า มีราคะในธรรม คือพอใจ ยินดี กำหนดในธรรมะ; เช่นเดียวกับ
ที่ว่าคนพวกหนึ่งเขากำหนดยึดมั่นในวัตถุแห่งกิเลสคือราคะนั้น. ควรจะนึกถึงคำ
ที่มันใช้กันอยู่ว่า กามราคะ — *ใคร่ในกามวัตถุ* นี่เรื่องเพศ.

แล้วก็ รูปราคะ — *มีราคะในรูปธรรมอันบริสุทธิ์*, มีความสุขเกิดแต่
รูปधान. และ อรูปราคะ — *ราคะในอรูปธรรม หรือความสุขที่เกิดมาแต่อรูป-*
ธรรม. เดียวนี้เรามามีคำว่า ธรรมราคะ มีราคะในธรรม, พอใจยินดีในธรรม;

ธรรมในที่นี้ก็หมายถึง สิ่งที่จะปลดเปลื้องความทุกข์ได้. พวกที่พอใจในกาม
 มันก็ถือเอากามเป็นเครื่องปลดเปลื้องความทุกข์ แต่มันก็ประเดี๋ยวประด๋าว; แล้ว
 มันก็เป็นความโง่. ที่นี้พอใจในรูปธรรม มันก็ปลดเปลื้องความทุกข์ประเดี๋ยว
 ประด๋าว แต่ว่ายั่งยืนกว่าหรือสะอาดกว่า. อรูปราคะก็ทำนองเดียวกัน;
 แต่ถ้ามาถึงคำว่า ธัมมราคะแล้ว มันยิ่งยาวมันถาวร จริงแท้ กว่านั่นเอง.

ที่นี้มีคำว่า *ธมฺมนนฺทิ* — *เพฺลิดเพฺลิดในธรรม*. นันทิ ก็เป็นชื่อของ
 กิเลส ตามความหมายหนึ่งเป็นชื่อของกิเลส, ยินดีด้วยอำนาจของความเพฺลิด.
 นันทิราคะ กำหนดด้วยอำนาจความเพฺลิด, ก็เลยเพฺลิดในอารมณฺ์นั้น ๆ; นี้เรียกว่า
 คัดหน้า แล้วเป็นเหตุให้เกิดทุกข์. เตียวนี้มีคำว่า นันทิ ยืมคำนั้นมาใช้ใน
 ฝ่ายธรรมะ เพื่อจะเอาหน้าหนักของความยินดีหรือความเพฺลิดเพฺลิด ต่อสิ่งที่เรียกว่า
 ธรรมะ. แต่อย่าลืมว่าภาษาบาลีนี้ มันเปิดโอกาสให้อธิบายตามตัวหนังสือเป็น
 อยู่อื่นไปก็ได้ ถ้าต้องการ; เตียวนี้เราเอาตามตรง เอาตามที่ไม่ทุจริตต่อธรรมะ.

แล้วมีคำว่า *ธมฺมปีติ* ในที่สุด นี้หมายถึง ช่วงขณะที่มันรุนแรง จนเกิด
 ความซาบซ่านยินดีพอใจ อย่างขนลุกขนชัน น้ำตาไหล เนื้อตัวสั่นอะไรก็สุดแท้.
 มันมีปีติในธรรม.

นี่คือคำว่าพอใจ ความหมายของคำว่าพอใจ แล้วก็สิ่งที่ถูกพอใจนั้น
 ก็คือสิ่งที่เรียกว่าธรรม, แล้วเรามาเรียกกันรวมๆในที่นี้ว่าศาสนา. เกี่ยวกับ
 คำพหูพจน์นี้ก็ได้อธิบายไว้ในเรื่องบางเรื่อง ที่เขาพิมพ์ไปแล้วก็มี ไปหาอ่านดู.

คำที่ใช้เกี่ยวกับ “ศาสนา” มีมาก.

คำว่า ศาสนานั้นคือคำว่าธรรมะ นั่นเอง. เพียงแต่ใช้กันคนละยุคคนละสมัย; สมัยโบราณ ไม่ได้ใช้คำว่าศาสนา, ใช้คำว่าธรรม. ท่านถือศาสนาอะไร? ก็คือท่านถือธรรมะชนิดไหน ของใคร? ฉะนั้นคำว่าศาสนานั้นก็คือคำว่าธรรมในสมัยพุทธกาล. ถ้าเผยแผ่ศาสนาก็คือเผยแผ่ธรรม, แล้วก็เลยไปถึงคำว่าพรหมจรรย์ ก็ระเบียบประพฤติกปฏิบัติที่สูงที่สุดที่สุด ที่ทำให้คนนั้นหลุดพ้นจากความทุกข์ได้.

คำว่า พรหมจรรย์ อย่างนี้มีใช้ในภาษาบาลี, และในคำสั่งสอนทางศาสนาในครั้งพุทธกาล. เดียวนี้คำว่าพรหมจรรย์ในภาษาไทยนี้ รู้จักใช้กันแต่ในความหมายที่แคบ ๆ, ไม่ได้หมายถึงตัวพระศาสนาทั้งหมด. ถ้าพอใจในศาสนาก็คือพอใจในสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ หรือในสิ่งที่เรียกว่าพรหมจรรย์.

นี่เป็นตัวอย่างของคำที่ใช้แทนกันได้ เรียกว่า ไวพจน์ หรือ *synonym*, แล้วแต่ใครจะเข้าใจคำไหนคือ *synonym* หรือไวพจน์ มันหมายถึงคำที่ใช้แทนกันได้ พอใจในศาสนาคือพอใจในธรรม หรือพอใจในพรหมจรรย์ และมีคำอื่นอีก.

ทีนี้เอากำว่าศาสนาเป็นหลัก พอใจในศาสนา, แล้วคำว่าศาสนานั้นคืออะไร? จำกัความหมาย บัญญัติความหมาย ช่วยจำไว้ให้ดี เพราะผมไม่ได้พูดอะไรเหมือนคนอื่น; ฉะนั้นก็จำเฉพาะที่ผมพูดเอาไว้ ในฐานะที่เป็นคำที่ผมพูด แล้วก็ทีคนอื่นเขาพูดหรือที่โนแบบเรียน มันก็มีไปคนละแบบคนละอย่าง.

ศาสนาเป็นที่พึง มีหลายความหมาย.

สำหรับในกรณีนี้ ที่กำลังจะพูดกับพวกท่านทั้งหลายที่นี่. ผมจะบัญญัติความหมายของคำว่า “ศาสนา” ว่า สิ่ง que ทุกคนถือเอา เป็นเครื่องอุ้มใจตามธรรมชาติ, สิ่ง que ทุกคนถือเอา เป็นเครื่องอุ้มใจ ตามธรรมชาติ นั้นแหละ คือสิ่งที่เรียกว่าศาสนา; มิได้เสด็จถึงเพียงคำสั่งสอน หรือการปฏิบัติหรือตาม que พวกกันอยู่แบบหนึ่ง. เกียวนี้เราจะพูดให้ลึก ให้กินความหมด ว่าสิ่งใดที่มนุษย์ได้ถือเอา ในฐานะเป็นเครื่องทำให้เกิดความอุ้มใจ แก่เขาแล้ว สิ่งนั้นเป็นศาสนาของเขา, และมีได้ตามธรรมชาติ คือรู้สึกได้ตามธรรมชาติ.

ถ้าพูดอย่างนี้เกี่ยวก็จะไปถึงความหมายอีกอันหนึ่งว่า ศาสนาคือระบบหรือวิธีการ สำหรับจัดสิ่งที่เป็นอันตรายหรือเป็นความทุกข์. แต่เกียวนี้เราจะใช้ความหมายที่กว้างกว่านั้น ลึกลงไปกว่านั้น ก็ว่าสิ่งที่จะทำความอุ้มใจให้แก่บุคคล ที่มีความรู้สึกคึกคัก, หรือสัตว์ก็ได้ถ้ามันมีความรู้สึกคึกคักตามธรรมชาติ. ฉะนั้นมันจึงตรงกับคำว่าที่พึ่ง สรรณะ กัตติ ที่ปะ กัตติ ที่แปลว่าที่พึ่ง; ถ้าเขารู้สึกว่าอะไรจะเป็นที่พึ่งได้ เขาก็จะหันไปหาสิ่งนั้น พอได้ที่พึ่งเขาก็อุ้มใจ.

ที่มันเกิด มีหลายความหมาย แล้วแต่ว่าสัตว์หรือบุคคลนั้น มันมีความรู้สึกอย่างไร. ที่กำลังพูดนี้ คือจะพูดตั้งแต่โคนขึ้นมาหลาย; ที่เราสอนกันอยู่ทุกวันนี้ สอนจากปลายลงไปหาโคน แล้วลงไปไม่ถึงโคนถึงรากด้วย. ที่ว่าศาสนา คือระเบียบปฏิบัติ อย่างนั้นอย่างนี้ คือพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์, ศีล สมาธิ บัญญา อย่างนั้นพูดจากปลายไปหาโคน, แล้วไม่ลงไปถึงโคน.

ถ้าเราจะพูดมาตั้งแต่แรกแต่โคนละก็ ต้องว่าสิ่งที่มันทำให้เกิดความ
 อุ่นใจ โดยรู้สึกว่าเป็นที่พึ่งได้; ถ้าเป็นอย่างนั้นแล้วสัตว์เดรัจฉานมันก็มี มันก็มี
 วิธีการอันหนึ่ง หรือว่ามีวัตถุหนึ่ง หรือว่ามีอะไรอันหนึ่ง ซึ่งจะช่วยให้มันเกิด
 ความอุ่นใจ. ถ้ามันเป็น สัตว์อยู่รู รุนก็เป็นที่พึ่ง เป็นที่อุ่นใจของมัน, มันก็
 หวังที่จะพึ่งรู หวังที่จะวิ่งลงรู นึกถึงแต่รู. นี่มันระดับต่ำมากของสัตว์เดรัจฉาน
 หรือว่าถ้ามัน เป็นตัวเล็กมันก็พึ่งแม่พึ่งพ่อ. ฉะนั้นแม่หรือพ่อนั้นแหละเป็น
 ที่พึ่งของมัน การวิ่งไปหาพ่อหรือแม่คือศาสนาของมัน.

ทีนี้มันก็สูงขึ้นมาได้ถึง ลุกมนุษย์ เกิดมาตัวแฉ่งๆนี่ โตขึ้นมาไม่กี่วัน
 มันก็รู้สึก พึ่งพ่อแม่ ที่มาทุกทีแล้วเป็นได้สบายใจ ได้อุ่นอกอุ่นใจ ได้กินนม ได้
 ถนอมอยู่ในระหว่างอก; นี่มันก็เกิดความรู้สึกถือเอาเป็นที่พึ่ง. ฉะนั้นลูกแฉ่งๆ
 มันก็มีพ่อแม่ หรือ คนเลี้ยง นั้นแหละ เป็นที่พึ่ง, ก็เป็นศาสนา. ถ้ามัน
 โตขึ้นมา มันก็รู้ว่า อ้าว, มันยังมีสิ่งอื่นอีก หรือมันพันความจำเป็นที่จะต้องพึ่ง
 พ่อแม่อย่างนั้น. มันก็ไปพึ่งอำนาจวาสนา หรือ พึ่งเงิน; ฉะนั้นส่วนใหญ่
 มันจะนึกถึง สิ่งที่เป็นปัจจัยให้สำเร็จตาม ต้องการ มันจึงเข้าไปถือศาสนาเงินกัน
 โดยแท้จริง. ลูกเล็กๆที่โตขึ้นมาเป็นหนุ่มเป็นสาว มันก็จะต้องเล็งถึงสิ่งที่ทำให้
 สำเร็จตามต้องการ, นั่นคือเงิน; มันจึงหวังที่จะพึ่งเงิน ถือศาสนาเงิน. ถ้า
 รับกันตรงๆไม่โกหกไม่หลอกลวง มันก็จะพูดอย่างนี้กันทั้งนั้นแหละ.

ทีนี้ต่อมาอีก มันก็ รู้ว่าเงินนั้นมันแก้ปัญหาได้แต่เรื่องเนื้อหนัง,
 ร่างกาย วัตถุ หรือเรื่องเป็นกันๆ มันยังมีอันตรายอันอื่น คือความร้อนใจ,
 เป็นทุกข์เป็นร้อนแสนสาหัส เหมือนกับไฟเข้าไปสุ่มอยู่ในอก ทั้งที่มีเงิน ทั้งที่มี
 ลูกมีเมีย มีภรรยาสามี มีอำนาจวาสนา มันก็ยังร้อนอกร้อนใจ. อ้าว, ทีนี้จะ

ไปฟังอะไร, นั่นมันจึงจะไปถึงฟังธรรมะ หรือศาสนา ชั้นที่เป็นตัวธรรมะ หรือจะจำแนกเป็นรายละเอียดเป็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นศีล สมาธิ ปัญญา ก็ค่อยว่ากันไปตามนั้น. นี้อันที่ ศาสนาที่จะเป็นที่ฟังทางจิตใจ.

ศาสนาเป็นที่ฟังแท้จริงทางจิตใจ.

แต่ความหมายอันแท้จริงของคำๆ นี้ คือ ที่ฟัง มันกว้าง ลงไปใต้กระทั่ง ถึงระดับต่ำสุด ของสิ่งที่มีความรู้สึกนึกคิด และกลัวตาย กลัวทุกข์ กลัวยาก กลัวลำบาก, แล้วก็ ต้องการที่ฟัง ได้แล้วก็อุ่นใจ; ระบบนี้คือศาสนา. เพราะฉะนั้นเราจึงต้องทำให้ถูกต้องทุกระดับ; ส่วนที่มีเงิน ส่วนที่จะต้องไม่มีเงิน ก็มี มีบ้านมีเรือน มีบุตรภรรยาสามี อะไรก็เป็นส่วนหนึ่งๆ ในระดับหนึ่งๆ, แล้วก็มีส่วนสูงสุด ก็คือ สิ่งที่จะแก้ หรือดับ หรือถอนความทุกข์ในทางจิตใจ นี้เป็นตัวศาสนาที่สมบูรณ์.

เดี๋ยวนี้เราอาจจะกล่าวได้ว่า มันยังไม่มีศาสนาที่สมบูรณ์ แม้ในระดับที่ต่ำเตี้ย ความประพฤติกะทำในโลกก็ยังไม่ถูกต้อง, เงินก็ยังไม่มีพอกับที่มันต้องการ หรือถ้ามีมากกลับมีมาสำหรับทำให้เป็นทุกข์, ฉะนั้นจึงเห็นว่าความรู้มันไม่พอแล้ว, ความรู้มันไม่พอเสียแล้ว. ความรู้ที่จะทำให้หาเงินมาเก็บไว้ได้มากๆ มันไม่พอเสียแล้ว ที่จะเป็นที่ฟังได้ จึงมาหาความรู้ในส่วนที่จะมีเงินอย่างไร, ใช้เงินอย่างไร, หรือทำอะไรอย่างไร, ความทุกข์จึงจะไม่เกิดขึ้น. ฉะนั้นขอให้ถือว่า พวกราชกัฏ ทั้งหลายที่เข้ามาบวชนี้ ยังจะต้องการความรู้ในส่วนนี้, คือศาสนาในส่วนที่เป็นเรื่องของจิตใจโดยตรง.

ที่ต่ำกว่านั้นก็เป็นศาสนาที่ต่ำลงไป, ต่ำลงไป, ต่ำลงไป; และ เขาก็มักจะไม่ใช่เรียกว่าศาสนา จะเรียกแต่เพียงว่าศีลธรรม เพราะว่าเรามีศาสนา ระดับสูงสุดกันเสียแล้ว. แต่ถ้าทุกคนในยุคในสมัยหรือในถิ่น ที่เขายังไม่มีศาสนา ระดับของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^๕ สิ่งเหล่านี้แหละเป็นศาสนา; ฉะนั้นจึงมีการ บัญญัติว่า กามารมณ์สมบุรณ์ก็เป็นนิพพาน, สมาริสมาบัติหนึ่ง ๆ ก็เป็นนิพพานหนึ่ง ๆ คนผู้กล่าวอย่างนั้น หรือลัทธิที่บัญญัติอย่างนั้น เขาก็ถือสิ่งนั้นหรือเพียงเท่านั้น แหละเป็นศาสนาของเขา.

ถ้าเราจะ ระลึกย้อนไปถึงยุคสมัยคนป่าสมัยหิน สมัยแรกมาเป็น มนุษย์ ก็มีศาสนาตามแบบของเขา; เพราะเขาเริ่มรู้จักปัญหามากขึ้น มีปัญหา อะไรเกิดขึ้น แล้วต้องการจะแก้ปัญหานั้น ๆ. ถ้ามันเป็นเรื่องที่น่ากลัว เขาก็ ต้องหาวิธีขจัดความกล้วนั้น ๆ, ก็เกิดเป็นศาสนาในระดับหนึ่งขึ้นมา หรือระบบหนึ่ง ๆ ขึ้นมา จนกระทั่งทุกวันนี้.

นี่ ความหมายของคำว่าศาสนา ก็คือสิ่งที่ ทุกคนจะถือเอาเป็น เครื่องอุ้มใจ หรือเป็นที่พึ่งได้ ในทุกความหมายในทุกระดับ, แล้วมีความรู้สึก ที่เกิดเองโดยธรรมชาติ เพราะว่าเรามีสัญชาตญาณแห่งความกลัว ติดมาแล้วในชีวิต. ฉะนั้น สิ่งที่จะขจัดความกลัวได้นั้น คือศาสนา.

ที่^๕ เราดูเขียบมานิตหนึ่งก็จะพบว่า สิ่งนั้นมันวิวัฒนาการมาตามลำดับ กว่าจะมาถึงจุดสูงสุดหรือเรียกว่าจริงแท้, แล้วเรามีศาสนาชั้นลูกเด็ก ๆ มาก่อน อย่างที่กล่าวมาแล้ว : มีพ่อแม่เป็นศาสนา แล้วก็เรื่อยมา ๆ สูงขึ้นมา จนกว่าจะ

ถึงจุดสูงสุดหรือจริงแท้. สิ่ง que เรียกว่าศาสนาในความหมายที่กว้างขวางอย่างนี้ มีวิวัฒนาการเรื่อยมา จนมาถึงระดับสูงสุด.

วิวัฒนาการของศาสนาจริงแท้มียาก เพราะฝืนกิเลส.

ที่นี้ก็คือมาอีก ว่าการที่มันจะมีวิวัฒนาการ มาจนถึงระดับที่สูงที่สุด และจริงแท้มันมียากมาก เพราะเหตุไร? เพราะว่ามันทวนกระแส, คือมันมีการ ขัดขวางกันอยู่ ในลักษณะที่เป็นการทวนกระแส; คือจิตธรรมดาสามัญมีกิเลส มันยิ่งต่ำ มันมีลาคเอียงไปทางต่ำเหมือนกับปลาที่มันจะวิ่งลงน้ำเรื่อย ถ้าจับโยน ขึ้นมาบนบก. ที่นี้จิตธรรมดาสามัญของปุถุชน มันมีลักษณะอย่างนั้น มัน จะเอียงไปหาน้ำ คือกามารมณ์ ของรักของอร้อยแก่อายคนนะ คา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา ที่จะวิวัฒนาการมาในทางสูงสุด จนถึง จริงแท้ นั้น จึงยากกว่า.

คู่ให้ที่คำว่า "ยากกว่า"; มันฝืนหรือมันทวนกระแส ขึ้นที่จริงแท้ เท่าไร มันยังไม่สนุกแก่ปุถุชนคนธรรมดาซึ่งมีกิเลส. นี้ก็เพราะว่ามันทวน กระแสของกิเลส; ฉะนั้นจึง ไม่สนุกแก่คนที่ยังมีกิเลส ฉะนั้นจึงยากที่ จะวิวัฒนาการขึ้นมาสู่ระดับที่สูงที่สุดหรือจริงแท้. ระดับที่สูงที่สุดหรือจริงแท้ มันก็เลยไม่มีเสน่ห์ ที่จะยั่วกิเลส; ฉะนั้นมันจึงไม่ง่าย ในการที่ทุกคนจะไปชอบ มัน, มันจึงยากแก่การที่ทุกคนจะไปชอบมัน. นี้ก็ไปดูเอาเองก็แล้วกันว่า พวกที่ เขาไม่สนใจศาสนานั้น เพราะว่ามันยากที่เขาจะมาชอบมัน เพราะว่ามันทวน กระแสแกกิเลสของเขา, ตามที่เป็นจริงมันก็มีอยู่อย่างนี้.

ที่นี้ถ้าจะถามว่า ธรรมะหรือศาสนานี้ ไม่มีรสไม่มีชาติเสียเลยอย่างนั้นหรือ? ก็ตอบว่าไม่ใช่อย่างนั้นดอก; มันมีรสสูงสุดของมันอีกแบบหนึ่ง, และยิ่งอาจจะพูดได้ว่าอร่อย หรือประเสริฐ หรือมีเสน่ห์ที่สุดก็ได้ แต่มันอีกแบบหนึ่ง, ซึ่งคนปลุกชนธรรมคาสามีมันอร่อยไม่เป็น อร่อยไม่ถูก, ฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่า *ธรรมรส — รสของพระธรรม* จึงอร่อยแก่คนบางพวกเท่านั้น; เหมือนกับน้ำหอมกับแมลงวัน. เอ้า, คุณจะคิดอย่างไร แมลงวันพวกไหนมันจะชอบน้ำหอม? มันจะชอบน้ำปลา น้ำเน่า น้ำอะโรอย่างนั้น. รสแห่งพระธรรมนี้ก็เหมือนกันแหละ มันก็เหมือนเป็นน้ำหอมแก่แมลงวัน; ฉะนั้นจึงหายาก ที่ว่าคนจะมาบูชาพอใจในรสของพระธรรม ทั้งที่ *พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสว่า สุพรสํ ธมฺมรสํ ชินาติ — รสแห่งธรรมชนะแห่งรสทั้งปวง* ก็มีแต่คนสั้นหัว; เช่นเดียวกับเราจะเอาน้ำหอมไปให้แมลงวัน, ถ้าเราเอาน้ำปลา น้ำหนอง น้ำเน่า ไปให้แมลงวัน มันก็ชอบใจ. นี่คือความยากลำบาก ที่มันจะวิวัฒนาการขึ้นมาหาศาสนา ในระดับที่จริงแท้และสูงสุด.

เอาละ ที่นี้ก็เข้าใจคำว่า ศาสนา พอสมควรแล้ว ซึ่งจะทบทวนได้ง่ายๆ ว่า คือสิ่งที่ทุกคนถือเอาเป็นเครื่องอุ้มใจ ตามภูมิตามชั้นแห่งระดับของจิตใจนั้นๆ; แล้วก็วิวัฒนาการขึ้นมา คือ คีชันมา สูงขึ้นมาตามลำดับ กว่าจะถึงระดับจริงแท้ แต่ว่ามันยากมาก คือมันฝืนกันอยู่กับความรู้สึกของคนที่มีกิเลส อย่างคนธรรมคาสามี; เพราะเขามีกิเลสสำหรับจะเอียงไปในทางต่ำ. ที่นี้ศาสนา มาในทางสูง จึงต้องปลุกปล้ำกันไปตามวิธีการ ที่จะดึงมาหาศาสนาในระดับสูง.

ทุกคนมีศาสนาตามระดับจิตใจของเขา.

ทีนี้ก็ดูว่ามีข้อเท็จจริงที่ซ่อนอยู่ในคำที่โต้กล่าวมาแล้ว คือข้อเท็จจริงที่พูดได้ว่า ทุกคนมีศาสนา เอ้า, ใครค้านก็ค้าน คือผมยืนยันว่า ทุกคนมีศาสนา; จะอยู่โดยว่างศาสนานั้นไม่ได้, ไม่มีใครอยู่ได้โดยว่างศาสนา, เพียงแต่ว่ามันเป็นศาสนาในระดับของเขาเท่านั้น เพราะเราพูดมาแล้วว่า ศาสนาคือสิ่งที่ทุกคนถือเอาเป็นเครื่องอุ้มใจ ตามระดับของเขา; ดังนั้นถ้าเขาถือศาสนาเงิน เขาก็มีเงินเป็นศาสนา. *กมัญญ์บุณ* คนหนึ่งที่เพื่อนเขาเล่าให้ฟังว่า เขาพูดจริงที่สุดว่า *เขาถือศาสนาอิศาซึ*; เพราะเขาทำงานกับบริษัทอิศาซึ, เขาถือศาสนาอิศาซึ. นี่เขาพูดจริงที่สุดละ; เพราะเขาไม่รู้จักศาสนาอื่น.

ทีนี้มันก็เลื่อนเป็นระดับเป็นลำดับขึ้นมา แล้วแต่ว่าเขาจะมาได้เพียงไร; เพราะฉะนั้นในขั้นแรกที่สุด เขาก็มีศาสนาในระดับต่ำสุด ตามที่กิเลสจะพาไป; เมื่อเขามีกิเลสอย่างไร เขาก็จะชอบศาสนาอย่างนั้น. ทีนี้ ศาสนาชนิดนั้นจะมีอยู่ก็รูปก็แบบก็ตาม ไม่ดับทุกข์ได้, มันไม่ดับทุกข์ได้ นี่มันแน่นอยู่ที่ตรงนี้ มันไม่เป็นนียยานิกธรรม, นำสัตว์ออกจากทุกข์. มันไม่เป็น *นียยานิกธรรม* คือ *นำสัตว์ออกจากทุกข์ได้* ก็ไม่ควรจะเรียกว่า ธรรมะสูงสุดอะไร; แต่เขาก็ได้ยึดถือเอาอย่างเหนียวแน่น เป็นเครื่องอุ้มใจของเขาทั้งนั้น, ฉะนั้นมันอยู่ที่ว่าจะถ้ายถอนกันขึ้นมาอย่างไร, จะดึงกันขึ้นมาอย่างไร, กว่าจะมาถึงศาสนาที่เป็นนียยานิกะ ก็เป็นเครื่องนำสัตว์ออกจากทุกข์ได้.

ทีนี้ในระหว่างกลางตรงนั้น มันก็ยังมีศาสนาที่เป็นนียยานิกะน้อยเกินไป; ถ้าจะเกณฑ์ให้เงินเป็นศาสนา มันก็ดับทุกข์ได้ตามประสาของเงิน ที่จะช่วย

แก้ปัญหาก็อย่างไร. ฉะนั้นความเป็นนิยานิกะของเงินมันก็เป็นน้อยมาก, แล้วก็
เป็นแค่ในทางวัตถุ. ความเป็นศาสนาที่แท้จริง มันก็ มาอยู่ในระดับสูงสุด
ในทางจิตใจ, คือสามารถกำจัดกิเลสและความทุกข์ออกไปเสียได้ ก็ไม่มีความทุกข์;
จึงเห็นได้ว่า ศาสนานั้นมันจะต้องมีแก่ทุกคน ตามความสมัครใจของเขาโดย
ธรรมชาติ นี่เป็นระดับพื้นฐาน. แล้วต่อมาพอได้ศึกษา หรือได้สังเกต หรือ
ได้เห็น โดยวิธีใดก็ตาม ว่ามันยังมีปัญหาเหลืออยู่อีก มันก็เลื่อนขึ้นมา, เลื่อน
ขึ้นมาจนกว่าจะถึงระดับสูงสุด เช่น พุทธศาสนา เป็นต้น.

นี่สรุปความกันที่หนึ่งก่อน ว่าศาสนาเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องมี หลีกไม่
ได้ : คนโง่ก็มีศาสนาโง่, คนฉลาดก็มีศาสนาฉลาด, หลงไหลในวัตถุก็เอาวัตถุ
เป็นศาสนา, หลงไหลในนามธรรมก็มีนามธรรมเป็นศาสนา, จนกระทั่งเรียกว่า
มีธรรมก็แล้วกันเป็นศาสนา; จะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม มันก็เป็นไปตาม
เรื่องของมัน. นี่ถ้ามีวิวัฒนาการเต็มตามความหมาย ก็คับทุกข์โดยสิ้นเชิงได้
แล้วก็เรียกกันว่าพุทธศาสนา.

ฟังแล้วทดสอบใจตนเองบ้าง.

ที่นี้ที่เราพูดกันในวันนี้ว่า ความพอใจในศาสนานั้น เราก็เล็งถึง
พุทธศาสนา หรือศาสนาใดก็ได้; ขอแต่ให้มันดับความทุกข์ หรือว่าตัดปัญหา
ทุกอย่างได้, แล้วเราก็พอใจ. เคียนี่สำหรับพวกเราในสภาพอย่างนี้ ฐานะอย่างนี้
ก็เล็งถึงพุทธศาสนา ว่าเป็นศาสนาของตนๆ; ถึงอย่างนั้นก็ยังมียหลายระดับ
คือพุทธศาสนาในระดับแรกๆ สำหรับคนแรกๆ เข้ามา, และสูงขึ้นไปสูงขึ้นไปถึง

สูงสุด. แต่ถ้าจะให้พูดอย่างที่เราเรียกว่า เป็นหลักลงไปแล้ว มันก็ต้องถือเอาระดับสูงสุดนั้นแหละ ว่า เป็นพุทธศาสนาที่สมบูรณ์.

ที่นี้เราก็เข้ามาถึงริม ดิ่งเชิง ดิ่งอะไรของศาสนานั้น ก้าวเข้าประตูเข้าไป จนกว่าจะถึงหัวใจของพุทธศาสนา เราต้องมีความพอใจในศาสนาเป็นกำลัง หรือเป็นทุน เป็นต้นทุน เป็นเติมพั้น อยู่ตลอดเวลา จึงจะเขยิบเข้ามา, เขยิบเข้ามาตามอำนาจของความพอใจ ที่มันสูงขึ้น ๆ.

ที่นี้ก็มาคุยพวกเราโดยเฉพาะ ที่ว่ามาบวชนี่ เราได้สร้างความพอใจในศาสนา ให้เพิ่มขึ้นได้มากหรือเปล่า? หรือเท่าไร? คือปัญหาที่เรากำลังพูดกัน.

เอ้า, ก็ตั้งต้นมาด้วย ปัญหาที่ ๑. ว่า เข้ามาบวชในศาสนา นี้ ด้วยความรู้จักศาสนาในลักษณะอย่างไรและเพียงไร? พวกท่านทั้งหลายแต่ละคน ๆ ไม่เหมือนกัน ขอให้ทุกคนหยิบเอาไปเป็นคำถามเฉพาะตน ๆ ว่า ได้เข้ามาบวชในศาสนาในวัด ด้วยความรู้จักสิ่งที่เรียกว่าศาสนา มาเท่าไร, และเพียงไร. อย่างนี้ ผมบอกไม่ได้না, มันเป็นเรื่องของคุณ. คุณรู้ที่อยู่แก่ใจ ผมก็บอกไม่ได้, แล้วคุณก็ไปคุุเอาเองซิว่า เมื่อคุณจะมาบวชนี่ คุณรู้จักศาสนาในลักษณะอย่างไรและเท่าไร?

เอ้า, ที่นี้มาบวช ปัญหาที่ ๒. มาบวชได้เกือบ ๓ เดือนแล้ว ก็มาพบศาสนาในลักษณะเช่นไรและเพียงไร? ผมก็ตอบแทนคุณไม่ได้อีก เพราะมันอยู่ในใจของคุณ.

ที่นี้ก็มาถึง ปัญหาที่ ๓. ว่า คุณ จะกลับออกไป ด้วยการ นำเอาศาสนา ชนิดไหนและอย่างไร ออกไป, กลับไปบ้าน. ก็เป็นเรื่องในใจของคุณอีก ผมก็ตอบไม่ได้.

ที่นี้มาถึง ปัญหาที่ ๔. ว่า คุณ จะใช้มันให้เป็นประโยชน์ได้อย่างไร และเพียงไร? เมื่อคุณออกไปบ้านแล้ว ผมก็ไม่ต้องพูดละที่นี้ มันแยกกันแล้ว.

ปัญหาที่ ๕. อยากจะถามในที่สุด ซึ่งเป็นที่รวมของปัญหาทั้งหมดว่า เราจะรัก จะพอใจ จะสงวน สิ่งที่เรียกว่าศาสนาไว้สืบไปจนตลอดชีวิต ในลักษณะอย่างไร? ปัญหานั้นก็จบ ส่วนที่เป็นปัญหา คำตอบก็ไปมีเอาเฉพาะตน เป็นคน ๆ ไปดีกว่า.

นี่คือ คำบรรยายในวันนี้ ซึ่งทั้ง หัวข้อ ขึ้นมาว่า ความพอใจในสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา, แล้วก็ทดสอบ ด้วยการที่ว่า ท่านทั้งหลายเข้ามาบวชแล้ว ได้มีความพอใจ ในสิ่งที่เรียกว่าศาสนาหรือไม่? เพิ่มขึ้นหรือไม่ อย่างไรและเท่าไร! โดยอาศัยหลักเกณฑ์ที่ได้บรรยายมาพอสมควรแล้วว่า ศาสนานั้นคืออะไร.

ขอยุติการบรรยายวันนี้ไว้เพียงเท่านี้ ถ้ามีปัญหาอะไรก็ถามได้ มีเวลา เหลืออยู่บ้าง.

การเคารพตัวเอง.

ท่านที่เป็นราชภัฏ ผู้ลาบวช ทั้งหลาย,

ในการบรรยายครั้งที่ ๑๓ นี้ ผมจะโต้กล่าวโดยหัวข้อว่า การเคารพตัวเอง.

เมื่อพูดถึงการเคารพตัวเอง บางคนอาจจะรู้สึกว่าเป็นธรรมะชั้นเด็กอมมือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยนี้ ในยุคอวกาศในยุคอะไรนี้ การบังคับตัวเองหรือเคารพตัวเองนี้ เห็นว่าเป็นธรรมะเด็ก ๆ, ธรรมะเด็กอมมือ, หรือเป็นธรรมะโบราณเต็มที; เพราะว่าเขาเคารพเงิน เขาบูชาเงิน เขาไม่ได้เคารพตัวเอง.

การเคารพตัวเอง ต้องบังคับตนได้.

การเคารพตัวเอง มีใจความสำคัญเนื่องไปถึงการบังคับตัวเอง; ถ้าไม่บังคับตัวเองไว้ได้แล้ว จะเอาอะไรมาสำหรับเคารพ. ขอให้คิดดู ถ้าเราไม่

บังคับตัวเอง มันก็ไม่เกิดอะไรขึ้นมา สำหรับที่จะเคารพตัวเอง; ฉะนั้นใจความ มันก็เนื่องถึงกันแหละ เคารพตัวเองกับบังคับตัวเอง. นี่หาว่าชั้นเด็กอมมือ มันก็จริง เพราะมัน เป็นธรรมชาติเบื้องต้นพื้นฐานของสิ่งที่มีชีวิต ต้องรู้จักบังคับตัวเอง, อย่าให้ไปในทางที่มันจะต้องตาย. นี่โบราณเต็มที; เขาเรียกกันเดี๋ยวนี้อย่าง ล้อๆว่า ไทโนเสาร์เท่าล้านปี นี่ก็จริง. ธรรมะนี้คงสืบมาตั้งแต่สมัยโน้นแหละ ก่อน พุทธกาลหรือก่อนอะไรหมด; ตรงกับคำว่า บำเพ็ญตบะ ทำให้เกิดการบังคับตัวเอง และเคารพตัวเองได้. สิ่งที่เราเรียกว่า บำเพ็ญตบะ นั้นมันเก่า จนไม่รู้ ว่ามันมีมาตั้งแต่เมื่อไร.

เดี๋ยวนีเรายกเอาการเคารพตัวเองขึ้นมาพูด; เพราะมันมีลักษณะที่ น่าดู. ฉะนั้นเพื่อประกันความเข้าใจผิด, คือบางคนอาจจะฟังไปถึงว่า *เคารพตัวเอง แล้วก็ไม่มีใคร แล้วก็ยกหูชูหาง*; ถ้าอย่างนี้ มันผิด มันไม่ใช่เคารพตัวเอง คอก, ถ้ามีการยกหูชูหางแล้ว ไม่ใช่การเคารพตัวเอง. เคารพตัวเอง มันเป็นการเคารพต่อเมื่อมันถูกต้อง, มันมีอะไรที่น่าเคารพ. ส่วนการที่ถือ มานะทิฎฐิไม่มีใคร ยกหูชูหางนั้น ไม่ใช่สิ่งที่เรียกว่า เคารพตัวเองในที่นี้; แม้ว่าตัวหนังสือมันอาจจะกำกวม ทำให้เข้าใจไปอย่างนั้นก็ได้, ขอให้เข้าใจดี ๆ.

คนสมัยปัจจุบันนี้ จะยังไม่ค่อยได้ยินคำว่า *เคารพตัวเอง* มากเข้าๆ ทุกที เพราะไปสนใจแต่เรื่องอื่น เห็นได้แล้วก็เป็นที่, เห็นประโยชน์แล้วก็เป็นที่เขาจึงถือว่ามันไม่ใช่เรื่องของเราแล้ว คำนี้มันพูดกันมากเกินไป พูดกันมากในสมัยที่ล่วงมาแล้ว พูดกันมาแรกๆ ตั้งแต่เด็ก ๆ, ลูกก็คล้ายกับว่า เป็นธรรมชาติสำหรับเด็กอมมือ. แต่ที่จริงไม่ใช่อย่างนั้น เป็นธรรมชาติที่จำเป็นตั้งแต่ต้นจนปลาย.

คนไม่เคารพตนเอง โลกจะวินาศ.

คนเดี๋ยวนี้เขาไม่เคยคิด จนกระทั่งมองเห็นว่า โลกนี้มันกำลังจะวินาศ เพราะมันขาดธรรมะข้อนี้. เมื่อคนในโลกไม่เคารพตนเองแล้ว ก็คือปล่อยให้ตัวเองทำสิ่งที่ไม่สมควรแก่ความเป็นมนุษย์, ก็คือเอาเปรียบเบียดเบียนต่างๆ: แล้วโลกมันก็วินาศ, ไม่มีใครรับผิดชอบในความถูกต้อง : ตัวเองก็ไม่รับผิดชอบต่อความถูกต้องสำหรับตัวเอง, นี่คือการไม่เคารพตัวเอง. แล้วต่างคนต่างก็ก้าวทำลายความเป็นธรรม หรือว่าประโยชน์ หรืออะไร ของกันและกัน; อย่างที่โลกกำลังเป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ไม่เคารพศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของตนเอง, เอาแต่ได้แล้วก็เบียด, แล้วก็หลอกลวงลึกลับซึ้งซื่นทุกที. นี่โลกก็กำลังจะวินาศ เพราะมนุษย์มีจิตใจต่ำทราม, เป็นโรคจิตทราม เพราะไม่เคารพตัวเอง.

ความเคารพตัวเองนี้ มันเป็นหนทางรอดของมนุษย์ แม้ในส่วนบุคคลแท้ๆ ไม่เกี่ยวกับบุคคลอื่นเป็นคนที่สอง. การเคารพตัวเองจะเป็นทางรอดของตัวเอง, จะไม่ทำอะไรที่เป็นการทำอันตรายแก่ตัวเอง ทั้งทางกาย ทั้งทางจิต ทั้งทางวิญญาณ. ถ้าเนื่องกันหลายคนเป็นสังคมมนุษย์ ก็ยิ่งต้องการให้ต่างคนต่างเคารพตัวเอง, และรักษาความดีของตัวเอง ก็เลยไม่มีใครที่เลว ก็เป็นสังคมที่ดี มันก็รอดได้, ฉะนั้นเราเห็นได้ว่า ความเคารพตัวเองมันทำให้มีความเป็นมนุษย์ มนุษย์ที่ถูกต้อง, มนุษย์ที่แท้จริง มีจิตใจสูง, เป็นพีชพันธุ์แห่งบุคคลที่มีจิตใจสูง. นี่เรียกว่ามนุษย์ มันอยู่ได้ด้วยการเคารพตัวเอง มันจึงจะสูงอยู่ได้; ถ้าไม่เคารพตัวเอง มันก็เหยียบย่ำตัวเองลงไป มันก็สูงไม่ได้. นี่ความเป็นมนุษย์มันอยู่ที่เคารพตัวเอง แล้วเราก็มีโลกแห่งมนุษย์.

ถ้าเราไม่มีความเคารพตัวเอง เราก็มีโลกแห่งมนุษย์, ลงไปถึงสัตว์
 เทร็จจานหรืออะไรคล้ายๆ ไป. เพราะฉะนั้นโลกนี้มันจึงไม่เป็นโลกของมนุษย์มาก
 ขึ้น, ทั้งที่มนุษย์สมัยนี้เขาอวดว่ามีความเจริญ มีความก้าวหน้าสารพัดอย่าง. แต่
 ในทางแห่งความเป็นมนุษย์นั้น น้อยลงๆ มีการกิน การอยู่ การเล่น การหัว
 การใช้สอย มีเนื้อไม้ตัว คุสวยงามอะไรมากขึ้น; แต่ความเป็นมนุษย์มันน้อยลงๆ
 มันไม่ใช่โลกแห่งความเป็นมนุษย์, ไม่ใช่โลกแห่งมนุษย์ที่มีจิตใจสูง, แล้วมันจึง
 เป็นโลกที่เดือดร้อน อย่างที่เห็นอยู่เดี๋ยวนี้. ถ้ามันเคารพตัวเอง มันก็ทำอะไรที่
 ล่วงละเมิดผู้อื่นไม่ได้ เพราะมันเสียความเคารพตัวเองไป; ฉะนั้นเมื่อมีความ
 เคารพตัวเอง โลกนี้ก็ไม่มีวิกฤตการณ์ไหนๆ. วิกฤตการณ์ชนิดไหนก็ไม่มี. เดียว
 นี้ วิกฤตการณ์ทั้งหลายมากชนิด นับไม่ไหวกำลังมี; เพราะมนุษย์ต่างเห็น
 แก่ตัวเอง.

เราจะต้องระวังให้ดี; คำนี้มันปนกันยุ่ง เห็นแก่ตัวเอง เราถือเป็น
 ความผิด ความเลว เห็นแก่ตัว; แต่ถ้าจะเกิดขึ้นกันขึ้นในทางหนังสือทางตัวอักษร
 เห็นแก่ตัว มันก็รักตัวสงวนตัว เคารพตัว ก็ได้เหมือนกัน. ฉะนั้นการที่จะ
 เคารพตัว มันก็ต้องมีการเห็นแก่ตัวชนิดที่ถูกต้อง; แต่เห็นแก่ตัวชนิดที่ถูก
 ต้อง เราไปเรียกเสียอย่างอื่น. ถ้าพูดเฉยๆ ว่าเห็นแก่ตัว ก็หมายถึงคนเลว,
 คนเห็นแก่ตัวคือคนเลว.

ฉะนั้นอย่าเอาไปปนกับคำว่า เคารพตัว นั่นมันฝ่ายถูกต้อง, เห็นแก่
 ตัว มันฝ่ายเลว; เว้นแต่จำกัดความเสียให้ชัดว่า เห็นแก่ตัวในทางที่ถูกต้อง
 และยกตัวขึ้นมาให้ดี ก็มาสู่ความเคารพตัวเองอีกเหมือนกัน. นี่ก็เป็นตัวอย่าง
 แห่งหนังสือที่มันค้นได้, คำพูดมันค้นได้ อย่างนี้. ถ้าไม่มีการเคารพตัวเอง

ก็กลายเป็นคนเห็นแก่ตัว มันขึ้นได้ถึงขนาดนั้น, แล้วเห็นแก่ตัวในทางที่เร็ว;
ถ้าเห็นแก่ตัวในทางที่ดี มันก็เกิดเคารพตัวเองขึ้นมา.

เดี๋ยวนี้เราหมายถึงความนับถือตัวเอง, เคารพตัวเองที่ถูกต้อง ที่มนุษย์
ทุกชาติทุกภาษาก็รู้จัก คือรักตัวเองจนตัวที่มีความสูงเอาไว้; ก็ไม่มีวิกฤตการณ์
ไม่มีแม้แต่โสภณี่ พวกกันอย่างนี้เป็นตัวอย่าง. เราจะยกตัวอย่าง โสภณี่ทั้งหลาย
คือผู้ไม่เคารพตัวเอง; ถ้ามีการเคารพตัวเองขึ้นมา ในโลกนี้ก็ไม่มีโสภณี่ ไม่
อาจจะมีในโลกนี้.

ที่นี้ก็ไม่ว่าจะมีคอร์ปชั่นหรืออะไรต่างๆ หรือการกดโกง หลอกหลวง
ขบถ มดเท็จ มันก็ไม่มี; เพราะนี่ก็ล้วนแต่พวกไม่เคารพตัวเองทั้งนั้นแหละ;
ฉะนั้นถ้าว่ารังเกียจคอร์ปชั่นทั้งหลายละก็ ต้องรีบเคารพตัวเองก็แล้วกัน. เดี่ยวนี้
ในโลกมีปัญหาคความเสื่อมของศีลธรรมมากขึ้น ๆ โดยเฉพาะ ศีลธรรม ทางเพศ
ยิ่งเสื่อมเสีย มากขึ้น ๆ; นั่นแหละ คือเครื่องหมายลักษณะของความไม่เคารพ
ตัวเอง. ถ้าเคารพตัวเองมันก็ตรงกันข้าม จึงนับว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ มี
อันสูงส่งสูงสุด ควรแก่การสนใจ.

ธรรมทั้งหลายเนื่องถึงกันหมด.

นี้เราก็ได้พูดกันมาตามลำดับหัวข้อ จนกระทั่งถึงว่า ได้ชิมรสแห่งการ
อยู่อย่างให้ตัวเองได้. มาอยู่เป็นนักบวชนี้ ทำทุกอย่างที่จะต้องทำ, จนกระทั่ง
ยกมือให้ตัวเองได้. นี่เป็นลำดับของการบรรยาย ตามหัวข้อที่ได้กล่าวมาแล้ว.

ข้อที่แล้วมา เราพูดถึงความพอใจในศาสนา ในพระธรรม ในพระเจ้า. ที่นั่น
 เนื่องกันกับข้อนี้; ถ้าพอใจในธรรมในศาสนา ถือพระธรรมคือพระศาสนา
 มันก็มีหิริ โอตตัปปะ เกิดจากความชั่ว กลัวความชั่วขึ้นมาทันที; พอมีหิริ
 โอตตัปปะ มัน ก็มีการเคารพตัวเอง ขึ้นมาทันที มันเลยเนื่องกันอย่างนี้.

นี่ควรจะพูดกันเสียเลยว่า ธรรมะทั้งหลาย ที่ว่า ๘๔,๐๐๐ อย่าง, ๘๔,๐๐๐
 ธรรมชั้นนั้น เนื่องถึงกันหมด ไม่แ่งนั้นก็แ่งนี้ ไม่มุ่มนนั้นก็มุ่มน, มันเนื่องถึง
 กันหมด นี้จำไว้ด้วย. สำหรับไปศึกษาสังเกตเอาเองในเวลาข้างหน้า, ก็จะบอก
 ไว้เป็นหลักว่า ถ้าเข้าใจธรรมะแล้วจะมองเห็นความที่มันสัมพันธ์เนื่องกันกับธรรมะ
 ทั้งหลาย; แม้มันจะเป็นเหตุให้ทำอย่างตรงกันข้าม ก็ต้องยังเรียกว่าเนื่องกันอยู่
 นั่นแหละ. ฉะนั้นความทุกข์มันต้องเนื่องด้วยความคับทุกข์; เพราะความทุกข์
 ทำให้ทนอยู่ไม่ได้ เราก็ต้องทำการคับทุกข์ มันเนื่องกันอยู่ ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม
 อย่างนี้. ถ้าพอใจในศาสนาก็จะนำไปสู่ความเคารพตัวเอง, โดยผ่านทางความ
 เกิดความชั่วรักความดี. ฉะนั้นเราจึงพูดอย่างติดต่อกันมาว่า พอใจในศาสนา,
 แล้วก็มาสู่ความเคารพตัวเอง.

เอา, ที่นี้พูดไปอีก ถึงคำว่า "เคารพตัวเอง" เป็นคำบ๊อบหรือเป็น
 คำที่ถูกต้อง หรือว่ามันเป็นคำที่ค้านกันกับคำอื่น ที่พูดกันอยู่โดยมาก. เราเป็น
 ลูกเด็ก ๆ ก็ได้รับการสั่งสอนให้เคารพบิดามารดา ครูบาอาจารย์ พระเจ้าพระสงฆ์
 พระศาสนา หรือสิ่งสูงสุด คือพระเจ้า, *สอนให้เคารพสิ่งเหล่านั้น*, แล้วเดี๋ยวนี้
 ทำไม่ *มาบอกให้เคารพตัวเอง มันค้านกันหรือเปล่า?* ถ้าไม่เข้าใจก็จะเห็นว่า อ้าว
 นี่มันค้านกันแล้ว, อย่างน้อยก็โดยคำพูด. ถ้ารู้สึกว่ามันค้านกันอยู่อย่างนี้ ก็คือ
 ไม่เข้าใจ; ถ้าเข้าใจก็ต้องเห็นชัดว่า มันไม่คัดค้าน.

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าท่านตรัสสอนให้เคารพธรรม, จนถึงกับทรงยืนยันว่า พระองค์เองก็เคารพธรรม, หรือว่าสอนให้เคารพ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หรือจะใช้คำว่า เคารพพระเจ้าในคำพูดของศาสนาอื่น, มีเคารพอะไรอีกหลายอย่าง; แต่ไม่ได้พูดว่าเคารพตนเลย, *เดี๋ยวนี้มาพูดว่าเคารพตน* มันก็ตรงกันข้ามกับเคารพฝ่ายโน้น มันค้านกันหรือเปล่า? ควรจะมองเห็นว่า มันไม่ค้าน.

โดยเหตุอะไร โดยลักษณะอย่างไร จึงไม่ค้าน? นี่ถ้าถามเด็ก ๆ หรือแม่คนแรกเรียนอักษรธรรม ก็อาจจะมองเห็นไปในทางที่เห็นว่ามันค้านกัน; พอให้อธิบายว่ามันไม่ค้านกัน ก็อธิบายไม่ถูก ก็ไปดูให้ดี. มันเป็นการที่เนื่องกันอย่างที่กล่าวมาแล้ว ถ้าเคารพตน ก็หมายความว่าเคารพความเป็นมนุษย์ ตามอุดมคติของมนุษย์. มนุษย์ควรจะเป็นอย่างไร, มีอุดมคติของความเป็นมนุษย์อย่างไร, ก็เคารพอุดมคตินั้น.

ที่นี้คนนั้นมันจะต้องสร้างความเป็นมนุษย์อย่างนั้นขึ้นมาให้ได้; ถ้ามันจะสร้างความเป็นมนุษย์อย่างนั้นขึ้นมาให้ได้ มันก็ต้องเคารพธรรมะ นั่นเอง เคารพธรรมะและปฏิบัติตามหลักของธรรมะนั้นเอง มันจึงจะสร้างความเป็นมนุษย์ขึ้นมาได้. เมื่อเขาเป็นมนุษย์สมความเป็นมนุษย์ ก็เรียกว่าเขาทำหน้าที่ของเขาสมบูรณ์, แล้วเคารพในความเป็นมนุษย์ของเขา. *นี่ก็เรียกว่าเคารพตน* นำไปสู่ความเคารพพระธรรม; อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เป็นสิ่งสูงสุดที่ทุกคนควรจะเคารพ. เคารพธรรมก็เพื่อสร้างตน มันเห็นอยู่ชัด ๆ, ก็กลายเป็นเคารพตนในที่สุด.

เนื้อแท้หรือความจริงมันมีอยู่อย่างนี้ มันไม่ค้ำกัน; แต่ถ้าเราเอา
แต่คำพูด หรือเอาความหมายทาง *logic* หรือทางบ้า ๆ บอ ๆ อะไรอย่างนั้น มันก็
จะเห็นว่าค้ำกัน; เคยจะให้เคารพฝ่ายโน้น, เคยให้เคารพฝ่ายนี้. ถ้าเห็นจริง
เราจะเห็นว่า มันคือสิ่งที่เนื่องกันอยู่, แล้วก็เป็นอย่างอื่นเดียวกันในที่สุด. เคารพตน
ต้องสร้างความเป็นมนุษย์ ด้วยความเคารพธรรม ก็เพื่อสร้างตน; ฉะนั้น
จึงบอกว่าไม่ได้ค้ำกันเลย.

ฝ่ายนี้บอกว่าให้เคารพตน, ฝ่ายโน้นบอกว่าให้เคารพพระพุทธ พระ-
ธรรม พระสงฆ์ เคารพพระเจ้า; เคารพอะไรก็ตามใจเถอะ มันอยู่ข้างนอกทั้งนั้น.
นี้เราเคารพตน โดยไม่ขัดกันกับที่จะเคารพ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์,
หรือสิ่งทั้งหลาย ที่เป็นที่ยึดแห่งความเคารพ. ถ้าเด็ก ๆ เขาฟังไม่ถูก เขาก็จ้อง
ห้อง, เคารพตนแล้วก็ไม่เคารพบิดามารดา. เขาก็คิดแต่ในทางที่จะตามใจตัวเขา,
ไม่เอาใจบิดามารดา, ไม่เห็นแก่ความประสงค์ของบิดามารดา มันจะเป็นอย่างนั้น
มันต้องผูกกันให้ดี ๆ ถ้าจะต้องไปผูกกับเด็ก ๆ.

อาการที่เรียกว่าไม่เคารพตน.

เอ้า, ที่นี้คู่ต่อสู้ไปถึง อาการอย่างไรที่เรียกว่าไม่เคารพตน, ภาวะซึ่งไม่ใช่
รูปธรรม มันมองไม่เห็น. เราจึงมองกันที่ภาวะที่เป็นรูปธรรม คือกิริยาอาการ
ที่แสดงออกมา; ฉะนั้นเราจึงดูที่ว่า กิริยาอาการอย่างไรที่แสดงออกมา เรียกว่า
ไม่เคารพตัวเอง. ข้อนี้พูดได้อย่างกำปั้นทุบดินไปที่ก่อนว่า ไม่ทำให้สมแก่อุดม
คติของความเป็นมนุษย์; การไม่ทำให้สมแก่อุดมคติของมนุษย์หรือของความ

เป็นมนุษย์นั่นแหละ. กิริยานั้นเรียกว่า ความไม่เคารพตนเอง. ที่นั่นมีอะไรบ้าง ต่าง ๆ กันออกไป แล้วเราก็คุ้นเคย ทำอย่างไรเรียกว่า ไม่เคารพคุณกตของความเป็นมนุษย์. เอ้า, ยกตัวอย่าง :—

ข้อที่ ๑. ความเกียจคร้าน เกียจคร้านคือเกียจคร้านต่อหน้าที่. ต่อหน้าที่ก็คือเกียจคร้านต่อการรักษาความเป็นมนุษย์. ถ้าไม่ทำหน้าที่ของมนุษย์มันก็ไม่เป็นมนุษย์, แล้วมันเกียจคร้านในการทำหน้าที่อย่างมนุษย์ มันก็ไม่เคารพความเป็นมนุษย์. นี่คือการที่ไม่เคารพตัวเอง, จะเป็นการเกียจคร้านชนิดไหนก็ได้. คุณลองเกียจคร้านดู จะเป็นอาการที่ไม่เคารพตัวเองทั้งนั้น; แต่มันเคารพกิเลส เช่นว่ามันอยากนอน มันเห็นแก่นอน มันไม่อยากทำงาน. นี่มันก็เคารพกิเลส มันไม่ได้เคารพความเป็นมนุษย์ มันก็เลยนอนเสีย, ไข้เกียจมากขึ้น ๆ ก็ปล่อยให้การทำงานเสียไป. นี่เรายกตัวอย่าง ความเกียจคร้าน คืออาการที่ไม่เคารพตัวเอง หรือความเป็นมนุษย์.

ข้อต่อไปอีก ข้อที่ ๒. ความไม่มุ่งในจุดสูงสุดของความเป็นมนุษย์, จุดสูงสุดของความเป็นมนุษย์; ต้องฟังให้ดีๆ ว่าเป็นมนุษย์ชนิดไหน เรียกว่า มนุษย์ที่สูงที่สุด. นี่คนก็เอาตามกเลสของตัว ตัวชอบอย่างไร ก็เรียกว่านั่นคือ ความสูงสุดของความเป็นมนุษย์ นี่มันก็ผิด, ก็ติดอยู่ที่นี้ แล้วก็ไม่เคยจะเง้อไป มองหาความสูงสุดของความเป็นมนุษย์. นี่พูดตรง ๆ กันแล้ว ไม่เกรงใจแล้ว.

ขอให้ทุก ๆ ท่านลองสังเกตดูตัวเอง ว่ามันจะเง้อไปหาจุดสูงสุดของความเป็นมนุษย์หรือเปล่า? หรือมันจะมองหาแต่ว่า ทำอย่างไรจึงจะได้เงินมาก? ทำอย่างไรจะได้อำนาจวาสนามาก? ทำอย่างไรจะได้มีเพื่อนเล่นเพื่อนกิน เพื่อนสนุก

สนานมาก? มันจะกิดกันอยู่แต่เพียงเท่านั้น; อย่างสูงสุดก็ว่าเกียรติยศ ที่เขานิยมยกย่องกัน แต่มันเป็นเรื่องทางโลกๆ. มันไม่เป็นเรื่องฝ่ายจิตหรือฝ่ายวิญญาณเสียเลย. ฉะนั้นจึงไม่ใช่จุดสูงสุดของความเป็นมนุษย์, ว่าเราเวียนมา มีปริญญา มีเกียรติ มีอะไร รวมกันเข้าทั้งหมด มันก็ไม่มากไปกว่าที่เขาทำกันอยู่ หรือมีกันอยู่ในโลกนี้. รวมกันหมดอย่างนี้แล้ว มันก็ยังมิใช่จุดสูงสุดของความเป็นมนุษย์, ขอให้ดูให้ดี. ฉะนั้นแปลว่า เราเอาเท่าที่เราอยากจะได้ อย่างที่เราชอบ หรืออย่างทีหลายๆ คนรวมกันชอบ มันไปหยุดเสียเพียงเท่านั้น.

ความไม่มุ่งไปยังจุดสูงสุดของความเป็นมนุษย์ คือการไม่เคารพตัวเอง; เพราะว่าธรรมชาติสร้างมนุษย์มา ให้ไปได้ถึงจุดสูงสุด เต็มตามความหมายของคำว่ามนุษย์; และเผอิญคนๆ หนึ่งมันไม่มุ่งที่จุดนั้น, มันเอาแต่ที่ว่า มันจะสนุกสนานพอใจอยู่ที่นี้ ในระดับเท่านั้น.

ที่นี้ดูต่อไปเป็น ข้อที่ ๓. มันก็อยู่ที่ การปล่อยไปตามอำนาจของกิเลส นั้นเอง. กิริยาอาการอันใด ที่เป็นการปล่อยไปตามอำนาจของกิเลส นั้นแหละ คือการไม่เคารพตัวเอง; ถ้าเคารพตัวเอง ก็ไม่ยอมให้กิเลสมาบัญชา มาควบคุม. ที่นี้เรามันก็ปล่อยไปตามอำนาจของกิเลส; ไม่ใช่ที่บ้านเรือนคอก, ไร้วัดวาอารามนี้มันก็ยังมิ การปล่อยไปตามอำนาจของกิเลสมากมาย.

โดยเฉพาะ ในการสมათานศีล รักษาวินัยอะไรต่างๆ นี้ มันมีมากที่ปล่อยไปตามอำนาจของกิเลส; แล้วก็ไม่รักษาเอาไว้ได้ สิกขาหรือวินัยมันก็เสียไป ตลอดถึงระเบียบการปฏิบัติในวัตรปฏิบัติต่างๆ มันก็เสียไป เพราะปล่อย

ไปตามอำนาจของกิเลส, ฉะนั้นแม้อยู่ในวัด มันก็มีการปล่อยไปตามอำนาจของกิเลส ในระดับที่มันสูงหรือละเอียดขึ้นไปอีก, กิเลสชั้นละเอียดขึ้นไปอีก. อยู่ที่บ้าน กิเลสจะหยาบกว่า ก็ปล่อยไปตามอำนาจของกิเลสหยาบ; มาอยู่ที่วัดประคบประหงมกันดี ก็ยังมีกิเลสชั้นประณีตละเอียด เหลืออยู่ ก็ปล่อยไปตามอำนาจของ กิเลสชั้นนี้.

การปล่อยไปตามอำนาจของกิเลสชั้นนี้ ก็ตรงกับคำว่า ปล่อยไปตามธรรมชาติ ฝ้ายต่ำ. พวกที่เขาอยากจะทำบุญได้ง่ายๆ เขาก็ว่าธรรมชาติฝ้ายต่ำตั้งไปสู่ ความต่ำ, ธรรมชาติฝ้ายสูงตั้งไปสู่ความสูง. ทีนี้ถ้าว่า อำนาจของกิเลสก็ล้วน แต่ตั้งไปทางฝ้ายต่ำ, ไปไหน ก็ไปสู่ความเป็นทาสของกิเลส; เป็นทาสของ กิเลส ก็คือว่าก็ไปหลงอยู่ในเรื่องความเอร็ดอร่อยทางเนื้อทางหนัง : ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวหนัง ทางความรู้สึกนึกคิด, และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็เรื่องเพศตรงกันข้ามก่อน.

ต่อมามันก็ไปในแบบของที่แม้จะไม่ใช่เกี่ยวกับเพศตรงกันข้าม มันก็ยัง เป็นทาสของกิเลสอยู่นั่นเอง; เช่นว่าไปหลงไหลในศิลปะ รูปปั้นรูปเขียน รูป อะไรก็ตาม, หลงไหลอย่างคนเป็นบ้า. นี่สำหรับคนที่ไม่หลงไหลในทางกาม มัน ก็เป็นทาสของสิ่งนั้นแหละพอๆกัน, ก็เป็นเรื่องทางความคิดความรู้สึก. ไปดู รูปศิลปะสวยๆ นี่เราจะไม่ถือว่าเป็นทางตา ถ้าทางตานี้มันมีหน้าที่แค่เห็นว่าอะไร เป็นอะไรเท่านั้น; แต่ศิลปะสวย ศิลปะ abstract ศิลปะอะไรก็ตาม นั้นมันทาง ความคิดมันก็เป็นเรื่องของจิตที่โง่งที่หลง, แล้วก็มึนอร่อยในทางจิตอย่างนี้เป็นต้น ก็เรียกว่าเป็นทาสของวัตถุอยู่นั่นเอง.

การปล่อยไปตามอำนาจของกิเลส ก็ไปทางที่จะเป็นทาสของวัตถุ หรือเนื้อหนัง นับตั้งแต่ทางกามขึ้นมา, จนถึงทางรูปที่ไม่เกี่ยวกับกาม, ความละเมอเพื่อฝัน ในเกียรติยศชื่อเสียง ซึ่งเป็น อรูป นี้ ปล่อยไปตามอำนาจของกิเลส ก็เรียกว่าไม่ละอาย, เป็น *อิหริกะ* แปลว่า *คนที่ไม่ละอาย*; ดังนั้นจึงได้ลงไป ในอบายที่นี้และเดียนี่.

เรื่อง อบายที่นี้และเดียนี่ จะไม่ต้องพูดกันนักกระมัง เพราะผมก็ได้อธิบายมาในที่ต่าง ๆ พิมพ์หรืออะไรกันแพร่หลายแล้ว; แต่ยังคงอยากจะย้ำอยู่เสมอว่า ขอให้มองถึงอบายที่นี้และเดียนี่ กันก่อน. อย่าไปมองแต่อบายหลังจากตายเข้าโลงไปแล้วโน่น มันยังไกลนัก. ที่มันตกอยู่ทุกวันนี้แหละเป็นอบายที่น่ากลัวกว่า : *นรก* ก็คือร้อน ร้อน ๆ เป็นทุกข์เป็นร้อน, *เตร็จฉาน* ก็คือโง่ *โง่แสนจะโง่*, *เปรต* คือ *หิว*, *หิวทางจิตทางวิญญาณ*, *อสุรกายก็ขลาดอย่างไม่มี ความหมาย*.

ไปสำรวจตัวเองดูเถอะ ว่ากำลังอยู่ในอบายหรือเปล่า? ทั้งที่เป็นพระมีผ้าเหลืองคุ้มครองนี้ ลงไปในอบายแล้วหรือเปล่า? ถ้ามัน ร้อนใจ ด้วยเหตุของอะไร ความขัว ความผิด หรืออะไร บาปกรรมอะไรก็ตามเถอะ มันลง อยู่ในนรกแล้ว. ถ้ามัน โง่อย่างไม่น่าโง่ในบางครั้งบางโอกาสนะ มัน เป็นสัตว์เตร็จฉานแล้ว; แม้จะอยู่ในผ้าเหลืองนี้ มันก็เป็นสัตว์เตร็จฉานได้โดยโอปปาติกะกำเนิดเกิดผลสุดเดียว เกิดแวงเดียวก็เป็นอะไรขึ้นมาแล้ว. เปรตคือ *หิว*, *หิวจนพูดพลา้มอยู่แต่เรื่องนั้นเสมอแหละ*. ฉะนั้นระวังให้ดีเถอะ เรื่องที่คุย ๆ กันไม่ค่อยขาดปากนั้นนะ มันจะเป็นเรื่องของความเป็นเปรต. อสุรกาย ก็คือกลัว กลัวอย่างไม่มีเหตุผล กลัวอย่างไม่มี ความหมาย. *น้อบาย เพราะ*

ปล่อยให้ไปตามอำนาจธรรมชาติฝ่ายต่ำ คือไปทำเล่น ๆ กับมัน แล้วมันก็พลัดลงไป
ในอบายโดยไม่รู้สึก โดยไม่ทันรู้สึก.

และก็มีคำที่มันเนื่องกันคือ อบายमुख กล่าวไว้สำหรับฆราวาส
โดยตรง : *ดื่มน้ำเมา, เที่ยวกลางคืน, ดูการเล่น, เล่นการพนัน, คบคนชั่วเป็น
มิตร, เกียจคร้านทำงาน.* นี่ ๖ อย่างนี้เป็นอบายमुख คือ ปาก ช่อง ที่พลัด
ตกลงไปสู่อบาย, มันก็ที่นี่ ในโลกนี้เดี๋ยวนี้.

นี่ลองคิดดูเถอะว่า เป็นพระในผ้าเหลืองนี้ จะทำอบายमुखเหล่านี้ได้
ไหม? ถ้าไม่ได้ดื่มเหล้า เข้าไปจริงๆ มันก็ดื่มของเมาชนิดอื่น ก็ได้ : จะเมา
ลาภ เมาเกียรติ เมาอะไรก็ได้ เป็นพวกเมาเหมือนกัน.

เที่ยวกลางคืน มันมีความหมายว่า มันไม่พักผ่อน มันมีกิเลสเป็น
เหตุให้เที่ยวหาความเพลิดเพลิน ในโอกาสที่ควรพักผ่อน, ไปเที่ยวที่กุฎิเพื่อนजन
जनกัน ก็คือนั่นแหละ. บางคนไปนอนค้างที่กุฎิเพื่อนเลย ไม่ได้กลับมากุฎิของ
ตัวจะไม่เรียกว่าอบายमुख ข้อนี้จะเรียกว่าอะไร.

ดูการเล่น มันก็ยังมี ยังแอบดูโทรทัศน์หรืออะไร, กระทั่งว่าทางหู
ฟังเพลงอะไรต่างๆ.

เล่นการพนัน ถ้าเกิดพนันอะไรกันขึ้นมา มันก็เป็นการพนันทันที
แม้จะพนันอย่างที่ไม่ต้องเสียเงินเสียอะไร ก็เป็นการพนัน.

คบคนชั่วเป็นมิตร นี้กว้างที่สุด เป็นไปได้ ไม่ว่าพระเจ้าเดเรว่าฆราวาส
 เกียรติรำนทำกรงาน ก็มาถึงเรื่องนี ไม่รับรู้ในเกียรติของ ความเป็นมนุษย์ของ
 ทั่ว ก็เกียรติรำนในหน้าทีของทั่ว; เช่น เป็นภิกษุก็เกียรติรำนในหน้าทีของความเป็น
 ภิกษุ มันก็เป็นอบายมุขไค้อย่างนั้น, แล้วก็ค่างไป เป็นพระเป็นเดเรทีใช้ไม่ได้
 หรือเกอบจะใช้ไม่ได้ กระทั่งใช้ไม่ได้ กระทั่งไม่เหลือเลย ก็เรียกว่อบาย. นี้
 ปล่อยไปตามอำนาจของกิเลสเป็นอย่งนี้ สรุปลความว่มันเป็นอิหริกะ คือผู้ที่ไม่
 ละอาย.

ที่อันคับท่ไปอีก ก็ข้อที่ ๔ ระบุไปย่ง ความไม่บังคับตัวเอง ชัก ๆ,
 ความไม่บังคับตัวเอง ไม่ควบคุมตัวเอง, กินความไปถึง ไม่รักษาทัวเอง ไม่
 สงวนตัวเอง ไม่พัฒนาตัวเอง, ไม่รักษาทัวเองให้อยู่ในภาวะที่ปลอดภยไค่อน
 แล้วไม่รักษาไว้ ในภาวะที่มันจะค่อยงอกงามเจริญขึ้นไป ที่เรียกว่พัฒนา ทำให้เจริญ.
 เตียวนี้เขาใช้ค่านันกัน เราทีใช้ค่านันเพราะค่านันมันทีไม่รูว่จะใช้ค่านันไร; *บาลีใช้*
ค่านันภาวนา. ถ้าพูดว่ภาวนาก็ฟังไม่ถูก ก็เลยใช้ค่านันพัฒนาหรือ develop, ถ้าว่
 ฟังค่านันถูกก็เอาค่านันนี้ไค่แล้วกัน.

คนที่ ไม่รักษาทัวเอง ไม่สงวนตัวเองให้ปลอดภย, แล้วไม่ทำให้
 เจริญขึ้นมานันเรียกว่ เป็นคนไม่บังคับตัวเอง; รวมเรียกว่มันเป็น อโนค-
 ทัปปี อโนคทัปปะ ไม่มีโอคทัปปะ คือไม่มีความกลัว. พวกนี้ไม่มีความกลัว
อิหริกะ คือ *ไม่ละอาย*, *อโนคทัปปะ* นี้ *ไม่กลัว*. เมื่ออยู่โดยในลักษณะทีไม่บังคับ
 ทั่วเอง ให่มันพัฒนาไปไค่ แล้วก็เรียกว่ ไม่เคารพตัวเองเหมือนกัน, เป็นผู้ไม่
 เคารพคุณค่านันของตัวเอง.

อันดับต่อไปอีกข้อที่ ๕ ก็อยากจะเรียกว่า ไม่พิจารณาตัวเองอยู่เป็นปกติ. คำว่าพิจารณานี้ก็พอจะเข้าใจกันได้; พิจารณาก็คือแยกแยะดู แล้วก็เลือกเอาฝ่ายที่ควรจะทำ, ก็ฝ่ายที่ไม่ควรจะทำ, ฉะนั้นมันมีลักษณะเหมือนกับรู้จักแบ่งแยกออกจากกัน discriminate, กิริยาคำนี discriminate ต้องแยกออกจากกันได้ ระหว่างสิ่งที่มันปนกันอยู่. เดียวนี้เราก็มีอะไรปนกันอยู่ เช่นกิเลสกับความไม่มีกิเลส, ความซัวกับความดี, แล้วก็ทำให้ปนกันมาเรื่อย โดยการสั่งสอนอบรมที่ไม่ถูกต้อง, การคบหาสมาคมที่ไม่ถูกต้อง, ทำให้สิ่งเหล่านี้ปนกันอยู่. ฉะนั้นเราต้องพิจารณาตัวเอง หรือที่เกี่ยวข้องกับตัวเองอยู่เป็นปกติ; ถ้าไม่พิจารณาอยู่ในลักษณะอย่างนี้เรียกว่า เป็นผู้ที่ไม่เคารพตัวเอง.

อย่างบทสวดปัจจุเวกขณะ เราก็สวดกันอยู่ทุกวัน เป็นตัวอย่างว่า เวณฺณมฺหิ อชฺฐูปคโต—ติ —เดี๋ยวนี้เรามีเพศเป็นอย่างอื่นแล้ว, คือแตกต่างจากคฤหัสถ์แล้ว, อะไรเราจะต้องทำ ทำอย่างไรเราจึงจะมีความเหมาะสมสำหรับเพศนี้; นี่ก็พิจารณาตัวเอง; อย่างนี้ก็เรียกว่า ปัจจุเวกขณะ—โดยเฉพาะ คุโดยประจักษ์. ปัจจุเวกขณะ ว่าอย่างนี้เป็นคฤหัสถ์ อย่างนี้เป็นบรรพชิต; เดียวนี้เราเป็นบรรพชิต แล้วเราจะต้องทำอะไร นี่เป็นตัวอย่าง. มันมีมากเรื่อง มีหลายคู่เปรียบ จะต้องแยกออกไปเป็นคู่ๆ; เป็นฆราวาสเป็นอย่างไร, เป็นบรรพชิตเป็นอย่างไร, เป็นบัณฑิตเป็นอย่างไร, เป็นอัครพาลเป็นอย่างไร, เป็นคนดีอย่างไร, เป็นคนชั่วอย่างไร, มากมายหลายสิบคู่.

การพิจารณาอยู่เป็นปกติ ว่าเราอยู่ในสภาพที่ถูกต้อง ควรปรารถนาแล้ว ก็เรียกว่าเคารพตัวเองอย่างยิ่ง; เพราะฉะนั้นเป็นอันว่า รู้พร้อมกันไปในคราวเดียวกัน, อย่างไม่เรียกว่าไม่เคารพตัวเอง, อย่างไม่เรียกว่าเคารพตัวเอง;

แล้วเปรียบเทียบเอาโดยที่มันตรงกันข้าม, ภาษาที่เขาเรียกว่าปฏิบัติขันธ์. ฟังพิจารณาโดยปฏิบัติขันธ์ นัยที่มันตรงกันข้าม, และเมื่อรู้สิ่งนี้แล้วก็รู้สิ่งโน้นได้ โดยนัยที่มันตรงกันข้าม.

เพราะฉะนั้น ผู้ที่เคารพตัวเอง มันก็ไม่เกียจคร้าน, ก็มุ่งจุดสูงสุดของความเป็นมนุษย์อยู่เสมอ ไม่ยอมปล่อยให้ไปตามอำนาจของกิเลส, ไม่เป็นทาสของกิเลส มันก็ควบคุมตัวเอง พัฒนาตัวเองอยู่เป็นปกติ, กระทั่งว่าพิจารณาอยู่อย่างสุขุมรอบคอบ ละเอียดลออ ตลอดเวลา; อย่างนี้ก็เรียกว่า เคารพความเป็นมนุษย์ของตนเอง, เรียกสั้น ๆ ว่า เคารพตนเอง.

ถ้าเราจะพูดสำหรับชาวบ้าน เขาก็คงจะจำกัดความหมายสั้น ๆ เพียงว่า อย่าทำให้เสียชื่อ นั่นก็ถูกที่สุดเลย; ตามความหมายของชาวบ้านสั้น ๆ ลุ่ม ๆ ก็อย่าทำให้มันเสียชื่อ คือเคารพตัวเอง. ลองอย่าทำให้มันเสียชื่อซิ มันจะมีอย่างนี้ครบหมดแหละ; เพราะคำว่าเสียชื่อ มันมีความหมายกว้างขวางหลายอย่างหลายสิบอย่าง. อย่าทำให้เสียชื่อก็แล้วกัน, อย่าให้เสียชื่อของใครล่ะ? ที่นี้ของตัวเอง. นี่ตัวเองเป็นอะไรล่ะ? เอ้า มันก็แยกออกไปได้มาก ในฐานะที่เป็นมนุษย์ ก็อย่าให้เสียชื่อ ว่าไม่ได้เป็นมนุษย์, กระทั่งว่ามันเป็นบุตรที่ดี ศิษย์ที่ดี เพื่อนที่ดีอะไร นี่ก็อย่าให้เสียชื่อ อย่าให้เป็นพลเมืองที่เลวนะ.

สมัยผมเป็นเด็ก ๆ ไต่ยีนค่านี้นักเหลือเกิน เคารพตัวเองนี่ ในโรงร่ำโรงเรียน หรือพวกฝรั่งมังค่าอะไรก็พูดถึง *self respect* อะไรนี้มากเหลือเกิน เคารพตัวเอง เดียวนี้ไม่ค่อยไต่ยีน, แล้วคำว่าเสียชื่อตัวเองก็ไม่ค่อยไต่ยีนแล้ว; เพราะว่าทุกคนไปพูดกันแต่เรื่องอื่น, ไปพูดจากันแต่ในเรื่องอื่น : เรื่องได้ เรื่อง

ก้าวหน้า เรื่องอะไรต่าง ๆ, โดยยอมว่าแม้แต่ว่ามันจะผิดหรือจะเสียชื่อตัวเองก็ยอม; เพราะว่าเมื่อมันเสียชื่อกันหมดแล้ว ทุกคนมันก็ไม่ต้องอายใครซิ ในโลกนี้มันจะเป็นอย่างนี้. เมื่อมันเสียชื่อเอาเปรียบเพื่อน ไม่ยุติธรรม อะไรกันเสียหมดทุกคนทุกประเทศในโลกแล้ว; มันก็เลยไม่ต้องอายใคร ก็เลยไม่ต้องพูดถึงคำว่าเสียชื่อหรือเสียเกียรติ หรือไม่เคารพตัวเอง. ฉะนั้นในสถาบันหรือว่าในสังคมสูงสุด, ในรัฐสภาอะไร มันก็ไม่มีคนที่เคารพตัวเอง, โลกมันก็เป็นไปอีกอย่างหนึ่ง ผิดไปอีกอย่างหนึ่ง.

ที่นี้ก็คุยกันต่อไปถึงว่า การเคารพตัวเองนี้จะทำได้อย่างไร? จะสำเร็จได้อย่างไรในการเคารพตัวเอง?

ถ้าจะพูดโดยรายละเอียด เป็นชื่อของธรรมะหนึ่งๆ แล้วมันก็มีมาก จนลำบากหรือเหนื่อยในที่สุด ฉะนั้นเราจะแยกไปตามหลักของพระพุทธศาสนาดีกว่า :
หมวด ๑ คือ การบังคับตัวเองให้เต็มรูปแบบ ของมัน, หมวด ๒ ทำให้มีปัญญาที่เต็มรูปแบบ ของมัน, นี้จะช่วยให้เกิดการเคารพตัวเอง.

หมวดที่ ๑ การบังคับตัวเองตามรูปแบบ.

บังคับตนเองให้เต็มรูปแบบ ของมันนี่ มันมีอยู่เป็นสองชั้นเป็นอย่างน้อยละ คือ บังคับ กาย วาจา ที่เรียกว่า ศีล นั้นก็อย่างหนึ่ง, แล้วก็บังคับจิต ที่เรียกว่า สมาธิ นี้อย่างหนึ่ง. แต่เดี๋ยวนี้ผมไม่อยากจะแยกกัน; เพราะการแยกกันนั้น มันแยกได้แต่ตัวหนังสือเท่านั้นแหละ. คุณช่วยจำไว้ด้วยนะ ที่เราแยก

ธรรมะเป็นอย่างหนึ่งอย่างหนึ่ง แยกออกจากกันได้นั้น มันตัวหนังสือทั้งนั้นแหละ ; ถ้าเป็นเรื่องจริงของธรรมะแล้ว มันไม่แยกกันได้.

เช่นจะแยกศีลจากสมาธิ แยกสมาธิจากศีลนี้ทำไม่ได้, หรือแม้แต่ปัญญา ก็เหมือนกัน มันแยกออกไม่ได้. เพราะว่าถ้าเราทำอะไรลงไปถูกต้องโดยเจตนาที่ ตั้งใจกระทำแล้ว มันเป็นศีล สมาธิ ปัญญา แผลง ๓ อันติดกันอยู่; ฉะนั้นถ้าพูดว่า บังคับตัวเองนี้ มันก็มีทั้งศีลทั้งสมาธิแหละ. นี้เราเอามาปนกันเสีย เอามา รวมกันเสีย ให้เป็นการบังคับตัวเอง, แล้วก็ไประบุชื่อของธรรมะที่จะใช้ปฏิบัติ นั้นแหละดีกว่า.

ถ้าบังคับตัวเองอย่างเต็มรูปแบบ อย่างนี้ มัน ก็มีทั้งศีล ทั้งสมาธิ; ถ้าพูดถึงปัญญานั้น มันไม่เกี่ยวกับการบังคับตัวเอง มันเกี่ยวกับความรู้ มันเลยเป็นเรื่องของความรู้ไป. ถ้าบังคับตัวเองเต็มรูปแบบแล้ว มันก็คือการปฏิบัติศีลสมาธิ เต็มที่; แต่ถ้าว่าไปถึงจุดที่สำคัญที่สุด มันอยู่ที่จิตมากกว่า อยู่ที่กายหรือ วาจา; เพราะว่ากายหรือวาจา มันขึ้นอยู่กับจิตนั่นเอง. ฉะนั้นตัวอย่างของ ธรรมะที่จะอธิบายให้ในที่นี้ ก็ระบุไปยังธรรมะหน้าปากคอก ๔ ประการ.

เดี๋ยวนี้ผมจะตั้งชื่อเรียกเสียใหม่ว่า *สหกรณ์ธรรม*, สหกรณ์นั้นแหละ สหกรณ์ที่ชาวบ้านเขาเรียก สหกรณ์ะ แล้วก็ธรรม, ธรรมะที่เป็นสหกรณ์แก่ กันและกัน, ที่ว่าหน้าปากคอกนั้นแหละทุกคนก็ได้ยิน ได้ฟัง ได้อ่าน ได้ท่อง สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ; ผมคงพูดคำ ๔ คำนี้ นับด้วย همینครั้งแล้วนะ ที่ผมจำความได้มา สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ เทศน์สอนมาตั้งแต่พรรษาแรกที่แรกบวช แล้วเขียนก็มากอะไรก็มาก ถ้าใครยังไม่เคยได้ยินก็นับว่าประหลาดเต็มที. นี้ผมจึงถือว่ามันเป็นธรรมะหน้าปากคอก ที่จะถูกจัดไว้เป็นหน้าปากคอก; แต่

โดยเหตุที่ทั้ง ๔ อย่างนี้เป็นสหกรณ์แก่กันแยกกันไม่ได้. ถ้าทำเข้าแล้วจะบังคับ
ทั้งกายและวาจา และทั้งจิตด้วย บังคับกาย วาจา จิต ด้วยพร้อมกันไปในตัว
สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ. สัจจะก็แปลว่าจริง มีความจริงใจ หรือมีใจจริง
บังคับให้มีความจริงที่ใจ ในใจ, ทมะ นี่คือบังคับลงไป, ขันติ ก็คือ อุดกลั่น
ทนได้, จาคะ ก็ระบายรูรั่วไว้ ให้สิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่มันรั่วไปๆ มันไม่เกิดการ
อึดทน ที่ทำให้เป็นทุกข์ หรือถึงแก่ระเบิดแตกออกไป.

ที่มันเนื่องกัน ก็ทำสหกรณ์กัน ก็ต้องมีสัจจะก่อน จริงลงไปใน
ธรรมชาติข้อใดข้อหนึ่งแง่ใดแง่หนึ่งก่อน; ให้มีสัจจะ ทั้งสัจจะลงไปก่อน ก็เป็น
เหตุให้มีทมะ บังคับตัวให้เป็นไปตามสัจจะนั้น. ที่มันเมื่อบังคับตัวอยู่อย่างนั้น มัน
ก็เกิดการเจ็บปวดเป็นธรรมดา ทางกายหรือทางจิตก็ตาม; ฉะนั้นจึงต้องมีขันติ
หรือขันติ แล้วแต่จะเรียก ทนได้ อุดกลั่นได้, ไม่ยอมสละสัจจะ ทมะก็เป็น
ไปได้เรื่อย เพราะขันติมันช่วย ก็มันทนได้ ก็บังคับกันไปได้เรื่อย. พอเกิด
ไม่ทนขึ้นมาเมื่อไร มันก็ทั้ง, ทั้งการบังคับตัวเองเมื่อนั้น ที่มันมีจาคะ แปลว่า
สละๆๆ; นี่คือสละที่มันไม่ควรจะมีอยู่ในตัว ในใจ ให้้ออกอยู่เรื่อย, หรือจะ
เปรียบเหมือนกับว่า เครื่องยนต์ที่มันจะต้องระบายความร้อนไอเสียที่ใช้แล้ว ที่หมด
ประโยชน์แล้ว ระบายออกไปเรื่อย มันก็จะมีความถูกต้องอยู่ตลอดเวลา. เราก็เลย
เรียกว่า ธรรมะสหกรณ์ แก่กันและกัน ๔ ข้อ หรือ ๔ อย่าง ถ้าเกิดไม่สหกรณ์
กันเมื่อไร ก็ล้มเหลวเมื่อนั้น ก็ครึ่งๆกลางๆก็ล้มเหลวเมื่อนั้น.

เอ้า, ที่มันถูกกันให้ละเอียดหน่อย ๑. สัจจะ—จริง, จริง ในทุกความ
หมายแหละ นับตั้งแต่ว่า พูดจริง จริงต่อเพื่อนฝูง; จริงต่อข้อสัญญาจริงต่อ
เวลา, ในที่สุกมารวมอยู่ที่จริงต่อตัวเอง. มันต้องจริงต่อตัวเอง; ถ้าจริงต่อ

ตัวเอง ก็คือจริงต่ออukumกคิของความเป็นมนุษย์, ต้องเป็นมนุษย์จนได้ ยอมตายดีกว่าที่ไม่ได้เป็นมนุษย์; มันจึงจริงต่อความเป็นมนุษย์. ถ้าจริงต่อความเป็นมนุษย์ มันก็จริงหมดแหละ จริงต่อเพื่อนฝูงจริงต่ออะไรๆไปหมด จริงต่อพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ จริงไปหมดเลย.

ทีนี้จะต้องยกเอาสติสัมปชัญญะเข้ามาเกี่ยวข้องกับตัว จริงอย่างทิ้งมงายจริงอย่างสะเพราะผลุนผลันนั้นใช้ไม่ได้. จริงอย่างนั้นแหละมันกลับจะตายเร็ว, หรือมันจะล้มละลายไปเสียตั้งแต่กัน; มันไม่ใช่จริง มันบ้าระทำหรือว่าอะไรก็แล้วแต่จะเรียก, มัน ต้องเอาสติสัมปชัญญะเข้ามาประคับประคองอยู่; โดยอาศัยสติสัมปชัญญะ มันก็รู้จักว่าจริงอย่างไร จริงอย่างถูกต้องนั้นจริงอย่างไร.

ทีนี้มันก็นิ่งไปถึงที่ว่า ต้องมีอุปกรณอื่น ๆ เช่น ทิริ และ โอตตปปะ ความละเอียดต่อความชั่ว, ความกลัวต่อความชั่วนั้น ซึ่งมีลักษณะแห่งความจริงอยู่ในตัวมันเอง. ไปสังเกตดูให้ดี ถ้าเราเกลียดความชั่วและกลัวความชั่วนั้นแหละคือตัวความจริงชนิดหนึ่ง ที่มันจริงอยู่ในตัวมันเอง ต่อความเป็นมนุษย์ของเรา, หรือจริงต่ออukumกคิของเรา, แล้วเราก็จะต้อง ละเอียดหรือกลัว เมื่อมันผิดต่ออukumกคิ มันก็ดึงไปถึงทิริและโอตตปปะ.

ทีนี้เมื่อมีอุปกรณอย่างนี้เป็นต้นแล้ว ก็บักลงไปให้มัน เรียกว่า อธิษฐาน ภาษาไทยเรียกว่า อธิษฐาน, บาลีก็เรียกว่าอธิฐฐานะ คือตัวเดียวกันนั้นแหละ, *อธิษฐาน* แปลว่า *ตั้งหับ*, คำนี้แปลว่า *ตั้งหับลงไป*; *อธิ* แปลว่า *หับ*, *ฐาน* แปลว่า *ตั้ง*, *อธิษฐาน* แปลว่า *ตั้งหับลงไป* คือบักลงไปหมดที่นั่น; เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า

ลงศรัทธา เป็นอภิมุข ลงศรัทธาลงไปนั้น. นี่คือคำว่าสัจจะ จริง มันก็มี
ธรรมะที่เนื่องกันอยู่กลุ่มหนึ่ง.

ที่นี้ธรรมะที่ ๒. ที่เรียกว่า ทมะ : ท ทหาร ม ม้า อ่านว่าทะมะ
แปลว่า ข่ม. ตัวหนังสือตัวนี้แปลว่าข่ม, ข่มคือบังคับ หรือว่าจับไว้ไม่ยอมให้
เป็นอย่างอื่น. ทมะ แปลว่า บังคับ, บังคับกาย วาจา ใจ พร้อมกันไปเลย;
จะไปบังคับแต่อย่างเดียวทำไม่ได้ ไม่มีใครทำได้ดอก ตัวหนังสือแยกกันได้.

ที่นี้ การบังคับ ก็อีก ต้องนึกหาสติสัมปชัญญะ อีกตามเคย; ฉะนั้น
ขอให้จำไว้เลยว่า สติสัมปชัญญะ นี้จะ เป็นเพื่อนที่ดีที่สุด ต้องการในทุกหน
ทุกแห่ง. ถ้าเราจะมีทมะบังคับอะไรลงไปอย่างรุนแรง จะต้องมีสติสัมปชัญญะ
อยู่ด้วย การบังคับนั้นมันก็จะไม่มีทางผิดพลาด.

ธรรมะอุปการณอื่น ๆ มันก็แล้วแต่จะมองไปยังข้อไหนมันได้ทั้งนั้น;
เช่นจะมองไปที่อิทธิบาททั้ง ๔ ซึ่งเป็นธรรม ที่เรียกว่า เอนกประสงค์. ผม
แกล้งเอาคำอย่างนี้มาใช้ เพราะว่าทำนทั้งหลายเข้าใจอยู่แล้วนี่ ถ้าจะใช้คำในภาษา
วัดมากเกินไปก็ยิ่งจะเสียเวลา. อิทธิบาท ๔ ประการนั้น เป็นธรรมะเอนกประสงค์
ก็หมายความว่า ไปใช้อะไรก็ได้ เพื่อให้สำเร็จตามความต้องการนั้น ไปใช้ในกรณี
ไหนก็ได้. ฉันทะ พอใจในสิ่งนั้น, วิริยะ พากเพียร ในสิ่งนั้น, จิตตะ
เอาใจใส่ในสิ่งนั้น, วิมังสา สอดส่องอยู่แต่ในสิ่งนั้น.

คำว่า สิ่งนั้น มันไม่ได้จำกัดว่าสิ่งไหน ก็คือ สิ่งที่กำลังจะทำ นั้นเอง.
ไปเปิดดูในหนังสือนวโกวาท คำอธิบายในหนังสือแบบเรียนนักธรรมมันมีอยู่แล้ว.

อิทธิบาท ๔ ประการนี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในฐานะเครื่องให้สำเร็จ เป็นบาทฐานแห่งอิทธิ, อิทธิคือความสำเร็จ. นี้เป็นตัวอย่างเท่านั้นจะใช้ธรรมะหมวดอื่นก็ได้; แต่หมวดนี้เป็นเอกประสงค์ที่สุด ใช้อะไรก็ได้ทุกอย่าง; เช่นเดียวกับสติสัมปชัญญะ เป็นผู้คุ้มครองได้ทุกอย่าง. จะมีทมะสักที ก็ต้องมีสติสัมปชัญญะจะเป็นกำลังให้ถึงที่สุดเช่น อิทธิบาทนี้เป็นต้น.

ที่ธรรมะที่ ๓. ถัดไป ที่เรียกว่า ขั้นดี จะเรียกว่าขั้นดีก็ได้ขั้นดีก็ได้, ธาตุมันก็ธาตุเดียวกับคำว่า ทมะ แปลว่าออกกลิ่น. ขั้นดีนี้มีนออกกลิ่นก็เรียกหาสติสัมปชัญญะอีกแหละ, สติสัมปชัญญะนี้เป็นเพื่อนที่ดีที่สุด เพื่อนที่จำเป็นที่สุด, จะออกกลิ่นนั้นก็ต้องมีสติสัมปชัญญะ. ออกกลิ่นนั้น อย่าออกกลิ่นด้วยด้วยความโง่ความมมมม; มีสติสัมปชัญญะในการออกกลิ่น นี้ก็ถูกต้องสิ่งที่ควรจะทำออกกลิ่น ในลักษณะที่ถูกต้อง.

คำว่าออกกลิ่นนี้มีความหมายมาก มีความหมายมาก ออกกลิ่นแบ่งเป็นภายใน ภายในนอกอีก:—

ออกกลิ่นภายใน คือออกกลิ่นต่อการบีบคั้นแห่งกิเลส. กิเลสคือสิ่งที่จะพาไปให้ผิดทาง แต่ว่ามันไปหาเหยื่อ หาความเอร็ดอร่อย. ในกิเลสนั้นมันมีเอร็ดอร่อย, มันจะพาไปหาเอร็ดอร่อย ซึ่งเป็นความเคยชินของคนทั่วไป. พอไป ออกกลิ่นเข้าไม่ไปตามอำนาจของกิเลส มัน ก็เกิดอาการ ที่จะเรียกได้ว่าเจ็บปวด; เราก็ต้องออกกลิ่นต่อการบีบคั้นของกิเลส : อยากจะสูบบุหรี่ไม่ได้สูบบุหรี่; จะออกกลิ่นหรือไม่ออกกลิ่น, อยากจะช้เกี้ยวแล้วก็ไม่ได้ช้เกี้ยว นี้ก็ออกกลิ่นหรือไม่ออกกลิ่น, อยากกินเหล้า อยากคู้หน้อยากไปหาโสเภณี, อยากไปต่างๆ เมื่อไม่ได้ไป

มันก็จะต้องมีการบังคับหรือออกถื่น. นี้เรียกว่ามันต้องทน; ถ้าไม่ทนมันก็จะไปทำตามทีกิเลสมันต้องการ. ทีนี้ถ้าไม่ไปมันก็ต้องทน ทนการบีบคั้นภายในของกิเลส นั่นเอง ถ้าเป็นความรู้สึกทางใจล้วนๆ เราก็เรียกว่าอดถื่นในภายใน.

ทีนี้ อดถื่นภายนอก มันเนื่องมาจากภายนอก หรือว่านับเนื่องอยู่กับภายนอก : อดทนต่อความหนาวร้อน ซึ่งมีเป็นธรรมดา ยุงกัด เหลือบกัด หนาวร้อน นี้ก็ต้องอดทน, หรือเพื่อนเขาคำ กูตูก กูหมิ่น ยั่วโทสะ นี้ก็ต้องอดถื่นอดทน จนกระทั่งแม่แท้เจ็บปวด เจ็บไข้ที่ร่างกายนี้ เราก็ยังจะเรียกว่าเป็นภายนอก เป็นเรื่องทีจับเว้ทีรูป คือทีกาย ก็ต้องอดถื่นอดทน.

ถ้าไม่อดถื่นอดทนก็ต้องดิ้นรน แล้วก็เพิ่มความทุกข์ขึ้นมาใหม่, หรือว่า कराให้คนอื่นเขารำคาญ. พอไม่สบายขึ้นมาได้ कराนี้ เขาว่าอ่อย; ฉะนั้นเขาจึงแก้ง करा ถ้าอดทนมันก็เป็นเรื่องทีไม่อ่อย. แต่ว่าเรื่อง कराนี้มันได้ตามปกติ ตามสัญชาตของสิ่งทีมีชีวิต; ถ้ามันเคล็ดหรือมันเฉลอสติ มันไม่มีสติควบคุมแล้วมัน कराเองได้เหมือนกัน. แต่เตี้ยวันมันแก้ง करा คือมันไม่อยากจะอดทนเสียเลย. พอจะทนได้มันก็ไม่ทน แล้วแถมว่าได้ कराแล้วก็สบาย, ก็เลยไม่มีขันติเหลือ; เพราะมันปล่อยไปตามอำนาจของความรู้สึกทีไม่ถูกต้องไปเสียหมด. มันต้องอดถื่นทั้งต่อความรู้สึกภายในทีมาจากภายนอก.

แล้วขยายไปดิ่งว่า รอได้ คอยได้; เพราะเราต้องบังคับตัวเอง ก็ทนอยู่ตลอดระยะเวลาวันนั้น มันต้องเป็นการรอได้ คอยได้. เตี้ยวัน การปฏิบัติธรรมะไม่สำเร็จประโยชน์ เพราะวาคนจะเอาทีนควันเกินไป, รอไม่ได้ คอยไม่ได้.

ทำดีที่จริงมันดีเสร็จแล้วตั้งแต่เมื่อทำ; แต่ผลพลอยได้นั้นมันยังไม่ได้. มันต้องรอได้บ้าง กว่ามันจะมาถึง.

ทำดีทำชั่วนี้ มันดีเสร็จแล้วชั่วเสร็จแล้วตั้งแต่เมื่อทำ; เพราะได้บัญญัติลงไปแล้วว่า อย่างนี้เรียกว่าดีคือทำดี พอทำลงไปแล้วมันก็ดีแล้ว, แล้วก็ได้บัญญัติแล้วว่าอย่างนี้มันชั่ว พอทำลงไปแล้วมันก็ชั่วแล้ว. แต่ผลพลอยได้ที่จะได้เงินหรือไม่ ได้ชื่อเสียงหรือไม่ ได้สิ่งโทษหรือไม่ นั้นมันไม่แน่; มันมีระยะเวลาตามเหตุตามปัจจัยของมัน. ฉะนั้นคำว่า รอได้ คอยได้ ก็รวมอยู่ในคำว่าขันดีนี้เหมือนกัน. ออกสลับ ออกทน รอได้ คอยได้ เรียกว่าขันดีแล้วก็ทำไปด้วยสติสัมปชัญญะ.

ที่นี้ข้อสุดท้าย ที่ ๔. เรียกว่า จาคะ; คำว่า *จาคะ* นั้นมัน มาจากคำว่า *สละ*, สละออกไป; *รากศัพท์ที่ว่าชะ* สำเร็จรูปเป็นจาคะ สละออกไป. เรารู้จักจาคะกันแต่เรื่อง การให้ทาน บริจาคทาน ให้สิ่งของ นี้เรียกว่าจาคะ. ที่นี้คำว่าจาคะไม่ได้หมายแต่เพียงว่าให้ทาน; อะไรก็ตามที่มันเป็นเรื่องในจิตใจที่สละออกไปได้จากจิตใจ นั้นก็เรียกว่าจาคะ ด้วยเหมือนกัน. ฉะนั้นอะไรที่ไม่ควรมีอยู่ในจิตใจ ก็สละ เป็นการให้ทานในทางนามธรรม คือสละสิ่งที่เป็นนามธรรมออกไปเสียจากจิตใจ เรียกว่าจาคะในที่นี้.

เฮ้, ก็เรียกหาเกลอของมัน คือสติสัมปชัญญะเสมอแหละ; จะสละอย่างไร เท่าไร เมื่อไร มันก็ต้องสติสัมปชัญญะมาช่วย ให้มีจาคะที่ถูกต้อง, นิสสัยเลวๆ นิดๆ หน่อยๆ เล็กๆ หน่อยๆ ก็รีบสละ รีบสละ เปิดรูรั่วให้มันรั่วไปเสียให้หมด, แล้วก็ที่มันเข้มข้นขึ้นมา ก็เปิดให้มันออกไป ที่มันไม่คอยจะยอมออก.

เพราะฉะนั้นเราจะต้องทำอะไรที่เป็นการขับไล่ สิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในใจ ออกไปเสียเรื่อย ๆ; ฉะนั้น การขยับทุกอย่างในกิจวัตรของภิกษุสามเณร ก็เป็นการขับไล่ สิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในตัว ให้ออกไปจากตัว. ทำวัตรสวดมนต์ หรือว่าอะไรต่างๆ มันก็จะแก้, แก้ความขี้เกียจ ความเหลวไหล ความไม่แน่นอน ความโน้มไปทางต่ำ หรืออะไรทุกอย่าง, อย่างนี้ก็เป็นการขับไล่ ผลักกันออกไป ไม่รับเข้า. ต่อสิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในจิตใจ เรียกว่าจาคะ เป็นสิ่งที่ต้องใช้ตลอดเวลา, ต้องมีอยู่ตลอดเวลา กระทั่งตลอดชีวิต.

นัยกตัวอย่างธรรมะ ๔ ประการ คือ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ มาในฐานะเป็นการบังคับตัวเองที่เต็มรูปแบบ. นี้ก็อยู่ในลักษณะที่เป็น ธรรม-สหกรณ์ คือ ก็อย่างๆ ต้องมาทำหน้าที่ร่วมกัน จึงจะสำเร็จประโยชน์.

หมวดที่ ๒ ทำให้มีปัญญาเต็มรูปแบบ.

หมวดที่ ๑ พุทไปแล้ว เรื่องบังคับตัวเอง ด้วยลักษณะของศีลและสมาธิ นี้ หมวดที่ ๒ เป็นเรื่องปัญญา ที่จะช่วยให้เกิดความเคารพตัวเอง คือความรู้. **ปัญญา แปลว่ารู้ทั่วถึง; ญา แปลว่ารู้ ปะ แปลว่าทั่วถึง ครอบ ถ้วน, ปัญญา แปลว่ารู้ครบถ้วน ในสิ่งที่ควรจะรู้.** นี้จะพูดกันแต่ในกรณีของเรา นี้คือการเคารพตัวเองนี้ จะต้องรู้อะไรบ้าง?

ขั้นที่ ๑. หรือ ก. ก็ตามใจ รู้อุดมคติอันสมบูรณ์ของเรื่องนั้น, เรื่องนั้นมันมีอุดมคติสมบูรณ์อย่างไรต้องรู้. เคียงนั้นมันเป็นเรื่องของมนุษย์ของความ

เป็นมนุษย์ เราก็ต้องรู้อุดมคติของความเป็นมนุษย์ ว่ามันมีอยู่อย่างไร อย่าง สมบูรณ์, มนุษย์คืออะไรนี้ ผมขอรับรอง ขอวิงวอน ขออะไรก็ตาม. คุณอย่าคิดว่า มันเข้าใจได้ง่ายๆว่า มนุษย์นี่คืออะไร. นี่รู้อุดมคติของความเป็นมนุษย์ที่ สมบูรณ์นี้ มันยังยากเกินไป เว้นไว้แต่จะฟังๆไปก่อน แล้วมันก็ไม่สมบูรณ์ดอก เพราะมันเพียงแต่ฟัง มันไม่ได้เข้าถึง; เอาละ, เอาแต่ฟังกันไว้ก่อนก็ได้ ศึกษาไว้ก่อนให้เข้าใจว่า อุดมคติของคำว่ามนุษย์ โดยสมบูรณ์นั้นมันอย่างไร.

ทีนี้จะเอากันอย่างย่อๆ จำง่ายเข้าใจง่าย ก็เอาตามตัวหนังสือว่า มีใจสูง หรือว่าเหล่ากอแห่งผู้มีใจสูง. พอถามว่าสูงถึงไหน? ถ้าสูงกันที่สุด ก็สูงถึง ไหน? มันก็เป็นเรื่องหลุดพ้นกิเลส เป็นพระอรหันต์. ยังมีสูงอีกไหม? มันอาจจะว่า สูงเป็นพระเจ้าไปเสียเลยก็ได้; เพราะฉะนั้นในพวกที่เขามีพระเจ้า สั่งสอนเรื่องพระเจ้า เป็นลัทธิที่มีพระเจ้า; เขาสอนถึงว่า เราก็เป็นอันเดียวกับ พระเจ้า. พระเจ้าเป็นอย่างไรเราก็เป็นอย่างนั้น. นี้อย่าง *ปรัชญาของฮินดูของ เวทานตะ* เขาก็ยอมรับว่า เมื่อเอาอะไรที่มันหุ้มห่อก็ควางออกไปหมดแล้ว มนุษย์ นี้ก็วิ่งไปเป็นอันเดียวกับพระเจ้าทันทีแหละ. นี้พูดด้วยภาพพจน์เป็นอย่างนั้น. *นี่อุดมคติของมนุษย์ มันอยู่ที่ความเป็นอันเดียวกับพระเจ้า.*

ทีนี้อย่างพุทธศาสนา เราจะไม่พูดมากถึงอย่างนั้น; เว้นไว้แต่จะเอา คำว่าพระเจ้ามาไว้ที่นิพพาน ในที่สุดเราจะนิพพาน, เราจะเข้าถึงความเป็น อันเดียวกับนิพพาน อย่างนั้นก็ได้. อุดมคติสูงสุด ของความเป็นมนุษย์อยู่ที่นั่น ต้องรู้ รู้จนเชื่อ จนมีศรัทธา แล้วมีความประสงค์ที่จะเป็นอย่างนั้น. นี้เรียกว่า รู้อุดมคติอันสมบูรณ์ ของความเป็นมนุษย์ ด้วยปัญญาของตน.

ที่นี้ ชั้นที่ ๒, รัฐบาลกระทำที่ตรงไปยังอุดมคตินั้น ก็คือรัฐการปฏิบัติ. ตัวอย่างพุทธบริษัทเราก็ คือล สมานธิ ปัญญา. รวมความแล้ว ก็คือ การปรับปรุง ทุกสิ่งทุกอย่างให้มันถูกต้อง แล้วมันก็จะมุ่งไปหาจุดสูงสุดนั้น.

แล้วรัฐที่เป็นประโยชน์ อีกอย่างหนึ่ง ก็คือรัฐว่า ทำหน้าที่นี้แหละ คือทั้งหมดที่มนุษย์จะต้องทำ, เรียกว่าการทำหน้าที่ คือการปฏิบัติธรรม. การปฏิบัติพระธรรม คือการปฏิบัติหน้าที่. การปฏิบัติหน้าที่คือการปฏิบัติพระธรรม; เพราะหน้าที่นั้นคือสิ่งที่ช่วยให้หมดปัญหา หมดความทุกข์ หมดอันตราย. หน้าที่เล็กๆ น้อยๆ คำๆ เตี้ยๆ ก็เป็นการปฏิบัติธรรม; เช่นจะต้องหากินให้เป็น ต้องกินให้เป็น, ต้องอาบให้เป็น ต้องถ่ายให้เป็น ต้องนอนให้เป็น, นี่มันเป็น หน้าที่ตามธรรมชาติ ก็เป็นการปฏิบัติธรรมในระดับต่ำๆ อย่างนี้. หน้าที่สูงขึ้นมาก็คู่แต่เรื่องโลกๆ มันก็ไม่ไกลไปจากนี้ เรื่องกินเรื่องนอนให้สบาย.

ที่นี้ สูงไปกว่าเรื่องโลกๆ ก็คือ จะต้องมึจิตใจที่สะอาด สว่าง สงบ, มีกาย วาจา ใจ อันสะอาด สว่าง สงบ, กระทั่งมีทิวฐิถูกต้องถึงที่สุด. ถ้ามีทิวฐิถูกต้องถึงที่สุดแล้ว กาย วาจา ใจ มันก็ถูกต้องถึงที่สุด.

ปฏิบัติอย่างไรจึงจะไปสู่จุดสูงสุด นั้นเป็นหน้าที่; ถ้าทำหน้าที่ คือการทำที่ที่จะต้องทำ ไม่มีอะไรนอกไปจากนั้น. ปฏิบัติเพื่อให้บรรลุ มรรค ผล นิพพาน ก็เรียกว่าหน้าที่, ปฏิบัติเพื่อให้รอดชีวิตอยู่ได้ในโลก นี้ก็หน้าที่, เจ็บไข้ ได้ป่วยขึ้นมารักษาให้หาย นี้ก็หน้าที่ เป็นการปฏิบัติธรรมด้วยเหมือนกัน. ฉะนั้น เขาจึงตกลงไปตามหลักในธรรมะโบราณโบราณ โบราณธรรม; แม้แต่การประกอบ กิจกรรมระหว่างเพศให้ถูกต้อง ก็เรียกว่าปฏิบัติธรรมด้วยเหมือนกัน คือทำหน้าที่

ให้ถูกต้อง. นี่ก็เลยเป็นอันว่า ทำหน้าที่คือการปฏิบัติธรรม, การปฏิบัติธรรม
นั้นอยู่ที่การทำหน้าที่ แล้วแต่ว่ามันจะอยู่ในระดับไหน.

ที่รู้ในขั้นที่ ๓ ก็คือ รู้ผลของการกระทำ ก็ต้องรู้ตั้งแต่เดี๋ยวนี้
เหมือนกัน; แม้ว่ายังปฏิบัติไม่ถึง ก็ต้องรู้ผลของการกระทำ ว่ามันจะเกิดขึ้น
อย่างไร. เช่นว่าเราเคารพตัวเองนี่ ผลมันจะเกิดขึ้นอย่างไร ก็ต้องรู้ ไม่อย่างนั้น
มันก็ไม่อยากจะเคารพตัวเอง; มันจึงรู้ด้วยการเรียน, รู้ด้วยการคำนึงคำนวณ ด้วย
reasoning อะไรไปเรื่อยก่อน, ก็พอจะมองเห็นและรู้ได้ว่า มันจะมีผลอะไรเกิดขึ้น,
แล้วในที่สุดเมื่อปฏิบัติได้จริง มันก็รู้จากการที่ส่วยผลนั้นเอง. ไม่ต้องเชื่อ
คนอื่นแล้ว, เชื่อตัวเองแล้ว.

สำหรับ ผลของการ กระทำนี้ ก็คือ สันติ ดีกว่า. คำนี้ควรจะจำ
ไว้อย่างยิ่ง เพราะมันเป็นคำที่กว้าง จะใช้ได้ในเรื่องของโลกๆ เรื่องของธรรมะ
เรื่องต่ำ เรื่องกลาง เรื่องสูง ก็ใช้คำนี้ได้. สันติคือความสงบ หมายถึงสงบสุข;
ฉะนั้น ผลของการกระทำที่ถูกต้อง ไม่ว่าอะไรหมด คือสันติ, ผลของมันก็คือ
สันติ. ก็แบ่งเป็นภายใน และภายนอกเหมือนกัน.

สันติภายในก็คือผู้นั้น มันมีสันติสุขอยู่ในใจของเขา. ที่สันติ
ภายนอก ก็คือออกไปจากตัวเขา จะในครอบครัว หรือในสังคม หรือทั้งโลกก็ตาม
มันมีสันติด้วย เรียกว่าสันติภายนอก. ที่คนอื่นเขาจะพลอยได้รับ. แล้วสันติ
ภายในตัวเอง รู้สึกอยู่กับตน สันติทั้ง ๒ อย่างนี้ เรียกว่าผลของการกระทำที่
ถูกต้อง.

เดี๋ยวนี้มนุษย์ก็ต้องการสันติ แต่มันเหลือแต่ปากมากขึ้นทุกที; แล้วถ้าว่าสันตินี้มันก็พอจะเข้าใจได้ว่าคืออะไร แต่แล้วบังคับตัวไม่ได้ มันก็ไม่ได้, มันก็ถอยห่างออกไป ก็มีสันติปลอมๆ เข้ามาแทน. ถ้าเราฟังวิทยุตลอด ๒๔ ชั่วโมง เราจะได้ยินคำว่าสันติ, สันติภาพนี้มากมายเหลือเกิน; แต่จอมปลอมทั้งนั้น คือตามที่คนนั้นว่า หรือตามที่คนนั้นโฆษณา ชวนเชื่อ ตามที่คนนั้นอ้างอิง.

ถ้าส่วนบุคคล เราจะ เรียกว่าสันติสุข; ถ้า ส่วนสังคม หรือของโลก เราจะ เรียกว่าสันติภาพ ก็พอจะเข้าใจได้ง่ายๆ. สันติสุขมันรู้สึกอยู่ในใจของคนแต่ละคนๆ ถ้าปรากฏออกมาเป็นปรากฏการณ์ภายนอกทั่วไปทั้งโลก เราจะเรียกว่าสันติภาวะ สันติภาพ. เขาว่าเขาทำเพื่อสันติภาพ; แต่เขาทำเพื่อประโยชน์แห่งพวกของเขาเอง. สันติภาพเดี๋ยวนี้ก็คือ การที่ผู้อื่นเสียประโยชน์ และตัวเองได้รับประโยชน์, สันติภาพของนักการเมืองในยุคปัจจุบัน ก็เลยไม่เข้ากันกับเรื่องนี้; เพราะว่าคนเหล่านี้ไม่เคารพตัวเอง ไม่เคารพตัวเองก็ไม่เคารพพระเจ้า ไม่เคารพธรรมชาติ ไม่เคารพความยุติธรรม ไม่เคารพอะไรหมก มันก็เลยไม่มีอะไรจะเหลือ.

เดี๋ยวนี้เราก็ต้องรู้ว่า ถ้าจริง หรือตรง หรือบริสุทธิ์ มันก็ ต้องเป็นสันติที่บริสุทธิ์ ทั้งของบุคคลหรือของสังคม; ถ้ามีบัญญัติรู้ว่า อุดมคติของความ เป็นมนุษย์เป็นอย่างไร, เราทำอย่างไร, ปฏิบัติอย่างไรจึงจะได้, ครั้นได้แล้วเราจะ ได้เสียผลอะไร, ถ้าเรามีความรู้ในเรื่องนี้ไม่เพียงพอ เราจะไม่เคารพตัวเอง คือไม่เคารพความเป็นมนุษย์. ถ้ามนุษย์ทุกคนในโลก มีความเป็นมนุษย์ถูกต้อง สันติภาพก็เป็นโดยอัตโนมัติ; ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องที่ ควรจะสนใจ ในความรู้ ที่ถูกต้อง หรือที่เรียกว่า สัมมาทิฐิ.

สัมมาทิฐิ นี้ก็อีกคำหนึ่ง ซึ่งขอร้องให้สนใจเป็นพิเศษ ให้มันอยู่ที่ปลายปาก ที่จะเอ่ยถึงเมื่อไรก็ได้, และให้รู้ว่า มนุษย์ยุคปัจจุบันนี้ขาดสัมมาทิฐิจึงทำอะไรไป ในทางที่ไม่เกิดสันติภาพขึ้นมาในโลกนี้. ฉะนั้น ปัญหา ของมนุษย์ หรือของโลกนี้ จะแก้ได้ด้วยสัมมาทิฐิ, ตามความเป็นจริง จะต้องแก้ได้ด้วยสัมมาทิฐิ.

ทีนี้เขาไปมีความเห็นอย่างอื่นว่า มันจะแก้ได้ด้วยระบบการเมือง อุดมคติ เศรษฐกิจ อะไรก็ตามใจ ก็ว่าไปตามเรื่องของเขา; ถ้าไปเพ่งเล็งกันแต่ระบบการเมือง หรือระบบเศรษฐกิจ มันก็เป็นเรื่องเห็นประโยชน์ส่วนตัว, ส่วนพวกของตัวเสียแล้ว. ถ้าไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวของตัว ทุกคนตั้งใจทำไปตามหลักของพระธรรมก็ได้, ระบบการเมืองระบบเศรษฐกิจ อะไรมันก็จะประกอบด้วยธรรมไปหมดแหละ; เหมือนอย่างที่เราพูดกันในครั้งที่แล้วว่า ถ้าพอใจในพระศาสนา ในพระธรรม ในพระเจ้า เท่านั้นเอง ทุกอย่างที่มีมนุษย์กระทำอยู่ จะเป็นไปในทางถูกต้อง แล้วมีสันติภาพ เป็นแน่นอน.

นี่คือหนทางให้เกิดความสำเร็จ ในการพอใจตัวเอง เคารพตัวเอง ให้อตัวเองได้ในที่สุด โดยวิธีที่ว่าบังคับให้ถูกต้องตามรูปแบบ และมีปัญญาารอบรู้ในสิ่งนั้นอย่างเพียงพอ.

ต้องมีชีวิตอยู่อย่างให้ตัวเองได้.

ในที่สุดก็ว่า เราจะ ต้องมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ในลักษณะที่ยกมือให้ตัวเองได้เสมอ. นี่มันง่ายที่ว่า ขอให้ทุกคนไปมีชีวิตอยู่ ในลักษณะที่ยกมือ

ไหว้ตัวเองได้เสมอ; ถ้าพอนึกจะไหว้ตัวเองแล้วมันไหว้ไม่ลง แล้วมันจะเอากำปั้น โขกศึรชะตัวเองเข้าด้วยซ้ำไป; อย่างนี้มันก็เป็นอย่างไรละ มันก็คนละเรื่อง มันก็คนละแบบ. มันจะต้องอยู่ในลักษณะที่ยกมือไหว้ตัวเองได้เสมอ; ถ้าอยู่ในสภาพอย่างนั้นแล้วนั่นคือสวรรค์อันแท้จริง, สวรรค์อันแท้จริง ไม่ใช่สวรรค์กามารมณ์ อย่างที่เขาพูดกัน หรือว่าเขียนไว้เป็นรูปภาพตามผนังโบสถ์. สวรรค์อันแท้จริง คือความชื่นใจเมื่อยกมือไหว้ตัวเองได้ เป็นสวรรค์ที่แท้จริงและสูงสุด; ฉะนั้นจึงแยกออกมาเสียได้ ด้วยคำว่า แท้จริงและสูงสุด สวรรค์อื่นมันก็มี ไม่แท้จริงและไม่สูงสุด.

สวรรค์แบบชาวบ้าน เขาเรียกว่า ชั้น *ปรนนิมิตวสวัตตี* สวรรค์ชั้นสูงสุดในการมาจว เป็นที่อยู่แห่งพญามาร ที่ซึ่งข้างคัสสิเมฆมาผจญพระพุทธเจ้าเมื่อวันจะตรัสรู้ นั่นแหละสวรรค์ชั้นสูงสุดที่อยู่ของมาร เรียกว่าสวรรค์ชั้นปรนนิมิตวสวัตตี. กำนันเก่าก่อนพุทธศาสนา ก่อนพระพุทธเจ้า, เขาพูดกันอยู่ก่อนแล้วชาวบ้านเขามุ่งหมายชั้นผู้ปรนนิม, *ปรนนิม* แปลว่า *ผู้ซ่อนทำให้*, *ผู้ซ่อนแรมมิให้*. ความหมายก็เหมือนอย่างที่ได้ยินนี้แหละ *ระบบที่ใช้คนอื่น serve นั้นแหละ ทุกอย่างทุกประการโดยไม่ต้องมีอะไรขาดตกบกพร่อง* คือความหมายของคำว่าปรนนิมิตวสวัตตี. เขาถือว่าสวรรค์ชั้นสูงสุด มันของเด็กเล่น เด็กอมมือ; แต่ถ้าไม่เข้าใจมันก็จะหลง ทั้งที่ไม่เข้าใจมันนั้นแหละ ก็หลงหวัง; เพราะได้ยินว่า มันสูงสุดในเรื่องของการเอื้ออำนวยทางอายคนะ ก็เป็นสวรรค์บ้าของพวกเขา.

ถ้า สวรรค์จริง ของสัตบุรุษในพระพุทธศาสนาแล้ว ต้องเป็นสวรรค์คือ ความชื่นนอกชื่นใจ จนยกมือไหว้ตัวเองได้ เมื่อไรก็เมื่อนั้น ที่นี้ก็ได้. ที่ไหนก็ได้ ผมเรียกว่าความพอใจ, หรือ ความเคารพตัวเอง มันเป็นสวรรค์อัน

แท้จริง อย่างนี้ ถ้าท่านทั้งหลายไม่เชื่อ ก็ไปลองดูซิ จริงหรือไม่จริง มาอยู่ใน
 วัณนี้ก็ลองฝึกหัดปฏิบัติธรรมะ ที่จะเป็นที่พอใจตัวเอง, ให้อะไรตัวเองได้ แล้วมีอะไร
 ก็กลับไป แล้วไปทำอย่างนั้นให้มากขึ้น, แล้วก็จะรู้ได้ด้วยตนเองว่า อะไรๆ มัน
 ครอบงำอยู่ในนั้นอยู่ในการที่ยกมือให้อะไรตัวเองได้. ทุกอย่างก็เรียกว่าถึงที่สุด;
 คนนั้นมีพระรัตนตรัยสมบุรณ์, มีไตรสิกขา คือ สมาธิ ปัญญา สมบุรณ์, มีมรรค
 ผล นิพพานสมบุรณ์, อยู่ในความที่เคารพตัวเองได้ถึงที่สุด, มีธรรมะสูงสุดก็
 เคารพตัวเองได้ถึงที่สุด; เรียกว่า ภาวะที่ปราศจากความทุกข์ทั้งหลายทั้งปวง
 มั่นนำปรารถนา พึงปรารถนา, แล้วเมื่อถึงภาวะอันนั้นแล้ว ก็ควรจะพอใจตัวเอง
 หรือเคารพตัวเองได้.

วันนี้ก็พูดเลยเวลาไปหน่อย เพราะว่าเรื่องมันเนื่องๆ กัน ก็อยากจะ
 พูดให้เสร็จไปเสียในคราวเดียว จึงได้พูดยาวไปหน่อย ก็เป็นอันว่ายุติการบรรยาย
 ในวันนี้ไว้ ด้วยคำว่า พพอใจ หรือ เคารพตัวเอง.

ราชภโฏวาท

— ๑๔ —

๘ ตุลาคม ๒๕๑๘

ความมีปัจจัยแห่งนิพพานและวิภูฏะ.

ท่านที่เป็นราชภักดิ์ ผู้ลบลวฯ ทั้งหลาย,

ในการบรรยายครั้งที่ ๑๔ นี้ ผมจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า ความมีปัจจัยแห่งนิพพานและวิภูฏะ. ในการบรรยายครั้งที่แล้วมา เราพูดถึง *การเคารพตัวเอง*. ถ้ามีการเคารพตัวเองกันจริงๆ ก็ต้องสร้างปัจจัยแห่งนิพพาน, แล้วก็มุ่งทำลายปัจจัยแห่งวิภูฏะ.

ปัจจุบันนี้คนไม่รู้จักปัจจัยแห่งนิพพาน.

เดี๋ยวนี้คนในโลกนี้ ไม่ได้รู้จักปัจจัยแห่งนิพพานหรือวิภูฏะ กันยิ่งขึ้นทุกที; ดังนั้นเขาจึงไม่ได้มีเจตนาที่จะสร้างปัจจัยแห่งนิพพาน หรือสร้างปัจจัยแห่งวิภูฏะก็ได้. แต่โดยที่แท้จริงแล้ว เขาไม่ชอบปัจจัยแห่งนิพพาน, ก็ไม่ได้

สร้างบัจจยแห่งนิพพาน เพราะไม่รู้จัก. แต่กำลังสร้างบัจจยแห่งวัฏฏะ หรือว่า
 กุศลก็อยู่ในบัจจยแห่งวัฏฏะ โดยไม่สร้าง ไม่ลืมนตา. นี่เขาทำไปทั้งที่ไม่เจตนา,
 ไม่รู้สึกตัว, คือไม่ได้ชอบหรือเกลียดบัจจยแห่งนิพพานโดยเจตนา; เพราะไม่รู้จัก,
 แล้วก็ไม่ได้รับบัจจยแห่งวัฏฏะโดยเจตนา เพราะไม่รู้จัก; แต่ว่าที่เขากระทำอยู่นั้น
 มันเป็นการพอใจในบัจจยแห่งวัฏฏะ.

ทีนี้เท่าที่เขารู้เรื่องพระนิพพานอยู่บ้างในเวลา นี้ สำหรับคนที่มีการศึกษา
 อย่างบัจจุบันนี้; เมื่อพูดถึงบัจจยแห่งนิพพาน เขารู้สึกชื่นใจ ว่ามันเป็นของ
 คนโง่ คนงมงาย หรือเป็นของเก่าเกินสมัย แบบไดโนเสาร์เต่าล้านปี อีกตามเคย,
 คือจัดไว้ในเรื่องชนคนนั้นอยู่ในพวกนั้น. ทีนี้มันก็กลับกัน เขาเห็นว่าพวกพอใจ
 ในนิพพาน หรือในบัจจยแห่งนิพพานเป็นคนโง่; แต่แล้วเขาก็เป็นคนโง่เสีย
 เอง คือโง่ในข้อที่ไม่รู้ว่า นิพพานนั้นมันเก่าไม่ได้, นิพพานนี้เป็นสิ่งที่เก่าไม่ได้
 คือ เป็นของใหม่อยู่เสมอ. ที่จริงก็ไม่ควรเรียกว่าใหม่ดอก แต่ถ้าไม่เรียกว่าใหม่
 ก็ฟังไม่ถูก เรียกว่ามันไม่เก่า มันไม่รู้จักเก่า มันไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง แล้วมันจะ
 เก่าอย่างไรได้. ถ้าพูดอย่างสำนวนธรรมคาๆ ก็ต้องว่าใหม่อยู่เสมอ, คือเป็น
 บัจจุบันอยู่เสมอ ไม่มีความเป็นอดีตหรืออนาคตได้.

ถ้าพูดคำนี้ผมเชื่อว่า ท่านทั้งหลาย ที่เป็นราชภักฎ หรือนักศึกษาอย่าง
 รุ่นนี้จะไม่เข้าใจ, หรือบางทีจะไม่เคยได้ยินด้วยซ้ำไป คือไม่เคยได้ยิน สิ่งที่เขาถือว่า
 ไม่เป็นอดีต ไม่เป็นอนาคต แต่เป็นปัจจุบันอยู่เสมอ, คือมันมีอยู่เสมออย่าง
 ไม่เปลี่ยนแปลง, เพราะว่าสิ่งนั้นมีได้เปลี่ยนแปลง เพราะมันไม่มีเหตุไม่มีบัจจย
 มันจึงไม่เปลี่ยนแปลง; ความที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามบัจจย มันจึงมีอยู่

อย่างนั้นเสมอไป จึงเรียกว่าไม่เก่า, ไม่รู้จักเก่า หรือจะเรียกว่ามันใหม่อยู่เสมอก็ได้. คำพูดนี้คงจะเข้าใจ แต่ก็ไม่รู้ว่าสิ่งชนิดนั้นมันคืออะไร; เพราะฉะนั้นก็ไปสังเกตตัวเอง ค้นคว้าหาตัวเอง ว่าอะไรบ้าง ที่มันจะเป็นอย่างนั้นอยู่เสมอ ไม่มีการเปลี่ยนแปลง, คือไม่มีอดีตกับเขา, ไม่มีปัจจุบันกับเขา; ในที่นี้ก็ได้อะไรที่เรียกว่าพระนิพพาน; เพราะฉะนั้นก็จะลึกซึ้งมากอยู่. สิ่งๆ หนึ่งซึ่งมีลักษณะเป็นอย่างนั้น เทียวเราก็ค่อยรู้กันว่า มันคืออะไร.

เดี๋ยวนี้ก็ต้องการจะให้สนใจด้วยจุดตั้งต้นที่ว่า นิพพานนี้ไม่มีเก่า แต่ใหม่อยู่เสมอ และพูดในทางประโยชน์ ถ้าใครเข้าถึงก็มีประโยชน์สูงสุด; แต่มันยิ่งกว่านั้นไปเสียอีก คือว่ามันเข้าถึงอยู่ระดับใดระดับหนึ่ง โดยอัตโนมัติ หรือว่าโดยธรรมชาติ โดยไม่รู้สีก้าว. ฉะนั้นคนเราจึงไม่เป็นบ้า หรือ ไม่เป็นโรคประสาทชนิดที่จะต้องตาย เพราะมีสิ่งที่เรียกว่านิพพานนี้ เข้ามาเกี่ยวข้องอยู่เป็นระยะๆ ๆ คือความคับเย็นแห่งกิเลสและความรู้สึกที่เป็นกิเลส ซึ่งมันมิได้โดยธรรมชาติ ตามธรรมชาติ เป็นระยะๆ. ถ้าไม่อย่างนั้นเราก็เป็นบ้า, คือมันอึดอยู่ด้วยความกดดัน, เบียดเบียนของกิเลส; เช่น อยาก ทิว เป็นเปรตอยู่เสมอ มันก็ต้องเป็นบ้า หรือเป็นโรคประสาทชนิดที่ว่าทำให้ต้องตายลงไปแล้ว.

นี่ประโยชน์ หรืออานิสงส์ ของสิ่งซึ่งไม่รู้จักเก่า หมายความว่าเรามีนิพพานชนิดหนึ่ง เข้ามาเกี่ยวข้อง, หรือดับ หรือหยุด หรือพักผ่อนความลุกโหลงๆ ของกิเลส อยู่เป็นระยะๆ; ถ้าว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจ ก็จะต้องพิจารณากันต่อไป ตามลำดับ.

นิพพานเป็นบรมธรรม.

พิจารณาถึงคำว่านิพพานก่อน คำว่า นิพพาน ถ้าพูดอย่างกว้างขวางที่สุด แล้วก็ตลอดกาลนิรันดรเลย, ก็ต้องพูดว่า คือสิ่งสูงสุด. พูดว่าสิ่งสูงสุด ก็คงจะเข้าใจยาก, สิ่งสูงสุดกว่าสิ่งทั้งปวง ที่เขาบัญญัติเรียกชื่อต่าง ๆ กันตามยุคตามสมัย. ในกรณีนี้เราเรียกว่านิพพาน อย่างมีพุทธภาษิตว่า ผู้รู้ทั้งหลายกล่าวนิพพาน ว่าเป็นบรมธรรม คือเป็นสิ่งสูงสุด, ไม่มีอะไรจะเลยสิ่งนั้นไปได้.

มนุษย์จะรู้จักคิดนึกถึงสิ่งสูงสุดนี้เอง หรือว่าใครสอนให้ ก็ไม่สำคัญดอก; มันเป็นไปได้ของมันเอง คือเมื่อมนุษย์มันรู้จักมากขึ้น ๆ เรื่องดีเรื่องชั่ว, เริ่มต้นมาตั้งแต่แรกเริ่มรู้จักดีรู้จักชั่ว รู้จักสูงรู้จักต่ำ ความคิดมันก็เป็นไปเอง มันต้องมีสิ่งที่ดีที่สุด สิ่งที่สูงที่สุด. แล้วก็ไม่ว่าอะไรดอก สิ่งที่ดีพอประมาณ พอดีพอร้าย หรือสูงพอประมาณ นีมันก็รืออยู่ทุกวัน; แต่ที่มันสูงที่สุด มันไม่รู้ว่าจะไปกันถึงไหน; ดังนั้นจึงอยู่ในความหวัง. ทีนี้ถ้าใครเกิดมาอธิบายให้เป็นที่พอใจ ว่านี่คือสิ่งสูงสุด ก็เอาสิ่งนั้นมาเป็นสิ่งสูงสุด; พวกที่เรียกว่านิพพานก็เรียกว่านิพพาน, พวกที่เรียกอย่างอื่นก็เรียกอย่างอื่น; แต่มันตรงกันที่ว่า เขาถือว่าเป็นสิ่งสูงสุด สำหรับคณะนั้นหรือลัทธินั้น.

ฉะนั้นเราจึงพูดได้แต่เพียงว่า นิพพานคือสิ่งสูงสุด ที่เรียกชื่อต่าง ๆ กันตามยุคตามสมัย ทีนี้ในสาขาของพุทธบริษัทนี้ก็เรียกมาจนกระทั่งบัดนี้, แล้วก็ไม่มีใครพิสูจน์สิ่งอื่นให้สูงสุดกว่านี้ได้. ฉะนั้น สิ่งสูงสุดตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ นั่น ก็เลยกลายเป็นนิพพาน, ที่แน่นอนลงไป จนเป็นลัทธิอันหนึ่งหรือศาสนาหนึ่ง ๆ. นี้เรียกกันว่าเมื่อจะกล่าวกันอย่างกว้างขวางที่สุด หรือ

ตลอดกาลนินันดร คำว่านิพพานคือสิ่งสูงสุด ตามที่มนุษย์รู้จัก, และก็เรียกชื่อต่าง ๆ กัน ตามความเข้าใจ ตามความพอใจ ตามยุคตามสมัย.

ความหมายของคำว่า “นิพพาน”.

ที่นี้คำว่านิพพาน นี้ ถ้าว่า โดยศัพท์ คือตัวหนังสือหรือพยัญชนะ แปลว่า การดับ, แล้วก็แปลว่า ความดับ แปลว่า เครื่องดับ แปลว่า แตนดับก็ได้ หรือ ธรรมชาติแห่งความดับก็ได้ อะไรมันก็เกี่ยวกับดับทั้งนั้น. การพูดอย่างนี้ มันก็เป็นเรื่องสอนภาษา สอนไวยากรณ์ไปในตัว แต่เกี่ยวกับคำว่านิพพาน.

ถ้าคำว่า การ ก็หมายถึง กิริยาอาการ ที่เป็นตัวการกระทำ เรียกว่า การดับ, กิริยาที่มันดับลงไป ก็เรียกว่านิพพาน.

ที่เรียกว่า ความดับนั้น หมายถึงภาวะ คือ ความเป็นอย่างนั้น, หรือว่าความที่มีกิริยาอาการอย่างนั้น ก็เรียกว่า ความดับ ฉะนั้นจึงไม่ใช่สิ่งเดียวกับ การดับ.

ที่นี้แปลว่า เครื่องดับ มัน เป็นเครื่องมือ, เป็นเครื่องมืออันหนึ่งซึ่งจะมาดับ. ในที่นี้ก็คือดับกิเลส ก็เลยเรียกว่าเครื่องดับ.

บางทีก็เรียกอย่างอื่นว่า เป็นแตน เป็นเขตแตน หรือเป็นถีน; นี้พูดโดยภาษาสมมติของวัตถุ ก็เป็นเขตเป็นแตน ชนิดที่ว่าเป็นแตนที่ดับ. ถ้าอะไรเข้าไปถึงนั้นละก็จะต้องดับ อย่างนี้เรียกว่า แตนดับ.

ที่^๕สรุปให้หมดสิ้นก็ต้องว่า ธรรมชาติเป็นเครื่องดับ; ธรรมหรือ ธรรมชาติ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติเป็นธรรมชาติแท้ๆ เป็นเครื่องดับ. ที่^๕ธรรมชาติเป็นเครื่องให้เกิดก็มี. ธรรมชาติเป็นเครื่องให้เป็นอะไรก็มี, แต่ในที่นี้หมายถึง ธรรมชาติที่เป็นเครื่องดับ; ^๕นี้หมายถึงทั่วธรรมชาติ ซึ่งยากที่จะเอามาให้ดูได้. ^๕นี้เพียงเท่านั้นมันก็จะพอแล้ว แก่แนวทางแห่งความคิด.

ถ้าการดับ ก็เป็นการดับของกิเลส. ถ้าเป็น ความดับ ก็เป็นภาวะ แห่งการดับนั้นของกิเลส, ถ้าเป็น เครื่องดับ ก็เป็นสิ่งหนึ่งซึ่งทำให้กิเลสดับ, ถ้า เป็นเขตหรือเป็นแดน ก็หมายความว่า เขตนั้น ขอบเขตนั้น ถ้ากิเลสเข้าไปถึงแล้ว มันก็ต้องดับ. น้ำมันแยกออกไป เป็นแ่งมุ่มต่างๆ กันอย่าง^๕; แต่ถ้าให้ลึกซึ้ง หรือว่ากว้างขวางกว่านั้นก็ใช้คำว่า ธรรมชาติเป็นที่ดับ คือว่าเป็นถิ่นหรือเป็น แดนอันสุดท้ายที่สิ่ง^๕ทั้งหลายจะต้องสิ้นสุดลงไป. ถ้าอยากจะพูดว่าเป็นพระเจ้า หรือ เป็นโลกของพระเจ้าก็ได้ ^๕ทั้งนั้นแหละ มันแล้วแต่จะสมมติ; เพราะ ว่าถ้าพูดกันอย่าง^๕นี้ มันลึกเกินไปฟังไม่ถูก ก็พูดด้วยถ้อยคำเช่นว่า เป็นเมือง พระเจ้า เป็นโลกพระเจ้า อาณาจักรของพระเจ้าก็ได้.

แต่ถ้า พูดกันอย่าง^๕ผู้รู้ อย่างตรงตามหลักของพุทธศาสนา หรือว่าจะ พูดอย่างวิทยาศาสตร์ก็ได้; แต่มันเป็นวิทยาศาสตร์ที่พิเศษออกไป ไม่ใช่วิทยาศาสตร์อย่างวัตถุ; มันเป็นสิ่ง^๕หนึ่ง กระทั่งเรียกว่าเป็นธาตุอันหนึ่ง. นิพพาน ธาตุ ก็เป็นธาตุอันหนึ่ง ซึ่งมีคุณสมบัติสำหรับดับสิ่ง^๕ทั้งปวง; ไม่ต้องเป็นผี เป็นเทวดา เป็นพระเจ้าอะไรที่โหนกอก เป็นธรรมชาติอย่างธรรมคาสามัญอัน หนึ่ง, แล้วก็มิอำนาจ มีคุณสมบัติ มีแล้วแต่จะเรียก ทำให้ผู้อื่นดับ เป็นที่ดับ.

ฉะนั้นควรจะสนใจคำว่า การดับ ความดับ เครื่องดับ แตนดับ ธรรมชาติเป็นเครื่องดับ.

ที่นั่นดับกิเลส ดับกิเลสแล้วเป็นอย่างไร, ก็เทียบได้กับว่า เมื่อดับไฟแล้วเป็นอย่างไร. กิเลสนั้นก็เปรียบกับไฟ ดับไฟแล้วก็ดับเป็นเย็น; ฉะนั้นคำว่า นิพพานตามปกติ ก็จะแปลกันว่า เย็น; ภาษาชาวบ้าน ก็แปลว่าเย็น. ถ่านไฟแดงๆเย็นก็ว่ามันนิพพาน, ข้าวต้มหรือว่าแกงกับอะไรมันเย็นลงไป ก็เรียกว่ามันนิพพาน, ถึงขนาดที่จะกินได้ จึงจะกินได้ นั่นก็แปลว่าเย็น. ที่นั่นในทางศาสนานี้ก็ เย็นเพราะดับไปแห่งไฟคือกิเลส รากะ โทสะ โมหะ นี้เปรียบเหมือนกับไฟต่างชนิดกัน; ดับแล้วมันก็ เย็นที่กาย วาจา ใจ เย็นที่วิภูฏาณ.

ไวพจน์ของคำนิพพาน.

ที่นั่นถ้าจะดูโดย ไวพจน์ คือคำที่แทนชื่อกันได้ สำหรับคำว่า นิพพาน ก็มีใช้อยู่มาก, มากจนผมนับคู่ได้สัก ๑๐๐ คำเห็นจะได้. จะยกตัวอย่างมาสัก ๔—๕ คำ ที่พูดถึงคนอยู่เสมอ ก็เช่น คำว่า ศิวาลัย, ศิวาลัย ศ กย นะ แปลว่าที่อยู่แห่งศิวะ. คำว่า “ศิวะ” นั่นก็แปลว่าเย็น. แต่คำว่า ศิวะ นี้ แปลว่าพระอิศวร พระอิศวรอย่างของฝ่ายพราหมณ์ก็ได้, คำว่า อิศวร หรือศิวะ, พระศิวะ ก็แปลว่าเย็นเหมือนกัน; ฉะนั้นที่อยู่แห่งพระอิศวรคือนิพพาน. แต่เดี๋ยวนี้คำว่า ศิวะ หมายถึงเย็นอย่างที่ไม่ใช่กิเลส, แล้วอะไรที่เป็นที่อยู่ ที่อาศัย ที่ตั้งอยู่ ของความเย็นนั้น นั่นเรียกว่าศิวาลัย คือนิพพาน. ศิวะ กับ อาลัย รวมกันเรียกว่า ศิวาลัย อาลัยแปลว่าที่อยู่.

บางทีก็เรียกว่า อมตนคร อมตนคร อมตมหานคร แปลว่านครแห่งอมตะ. *อมตะ* แปลว่า *ไม่ตาย*. อมตะนี้เป็นคำที่ประหลาด จะถือว่าเป็นภาษาอินโดอารยัน ไปทางตะวันตก ไปเป็น immortal, immortal ที่แปลว่า *ไม่ตาย* ที่อยู่ในอินเดีย. มาบ้านเราก็เรียกว่าอมตะ นครแห่งอมตะ นครที่ไม่มีมีความตาย.

บางทีก็เรียกว่า ศิวโมกขสถาน, ศิวโมกขสถาน คำไพบเราะ ใช้เทศน์ใช้สวด *ศิวะ* แปลว่า *เย็น*, *โมกษะ* แปลว่า *หลุดพ้น*, *สถาน* ก็สถานที, *สถาน* ที่ *เย็นและหลุดพ้น*; หลุดพ้นเพราะเย็น, หรือหลุดพ้นเพื่อจะเย็น, ศิวโมกขสถาน ศิวโมกข์มหาสถาน. นี่ตัวอย่างที่เป็นอุปมาหรือเป็นภาพพจน์ มีเยะอย่างนี้.

แต่ถ้าว่าเป็นไวพจน์ที่ตรงๆไม่เกี่ยวกับอุปมา มันก็มีอีกหลายคำ เช่น คำว่า สัพพทุกขนิสสรณะ; สัพพทุกขนิสสรณะ เป็นที่ออกไปจากทุกข์ทั้งปวง *นิสสรณะ* แปลว่า *ออกไปเสียจาก*, *สัพพทุกขะ—ทุกข์ทั้งปวง*, *สัพพทุกขนิสสรณะ—ออกไปเสียจากทุกข์ทั้งปวง*; นี้ก็เป็นไวพจน์ของนิพพาน.

ที่สุดแห่งความทุกข์ ทุกข์อันโต, ทุกข์สฺส อนโต, ทุกข์อันตะที่สุดแห่งความทุกข์. ความทุกข์จบลงที่นั่น ก็เลสจบก่อน ความทุกข์จึงจะจบลงไปตาม. ที่นั่นก็เรียกว่า *ทุกข์อันตะ—ที่สุดแห่งความทุกข์* อย่างนี้ไม่ใช่สมมติหรือไม่ใช่อุปมา; ถ้าพูดว่า ศิวาลัย ศิวโมกขสถาน อมตนคร นั้นเป็นอุปมา.

ที่นี้ค่าของมัน ค่าของคำนี้ก็คือเย็น ไม่เสียบแทง ไม่ผูกมัด ไม่ท่วมทับ ฯลฯ เยอะแยะไปหมด. สรุปแล้วที่ว่าหมคบัญญัติแล้วกัน ไม่มีปัญหาอะไรเหลือ. เย็นก็คือไม่ร้อน. ที่นี้มันก็ยังเหลือไว้ให้สงสัยอยู่ ว่าไม่เสียบแทงล่ะว่าอย่างไร? ก็ไม่เสียบแทงเหมือนของแหลมมันแทง แล้วก็ไม่ผูกพัน ไม่ผูกมัด ไม่กักขัง แล้วก็ไม่ท่วมทับ; อย่างน้ำท่วมอย่างนี้เราไปอยู่ใต้น้ำ มันก็ท้นไม่ไหว, ไม่ท่วมทับ, ไม่มีปัญหาโดยประการทั้งปวง. ฉะนั้นควรจะพอใจในส่วนนี้มากกว่า, พุคกับคนสมัยนี้ พุคว่า ไม่มีปัญหา คิดว่า มันฟังง่ายกว่า; เพราะคำว่าปัญหานี้ มันกำลังเต็มไปหมดในโลกนี้, หมคปัญหาโดยประการทั้งปวงก็น่าสนใจ, มันไม่มีอะไรนอกจากนิพพาน. บอกเขาอย่างนั้น.

พิจารณาตุนิพพานโดยตรง, โดยอ้อม.

ที่นี้เพื่อเข้าใจนิพพานดีขึ้น ก็ตุนิพพานกันในอันดับต่าง ๆ บ้าง; นิพพานอย่างตรง ๆ เติมตามความหมายนั้นก็อย่างหนึ่ง, แล้วก็ นิพพานโดยอ้อม หรือ โดยปริยาย ยังไม่เต็มแห่งความหมาย นั้นก็อีกอย่างหนึ่ง สองอย่างเท่านี้ก็พอ.

นิพพานตรง ๆ ก็คือ ตามที่กล่าวไว้ในพระคัมภีร์ แล้วเรารู้จักกันในชื่อนี้ ยกขึ้นเป็นสิ่งสูงสุด จะเรียกว่านิพพานที่สมบูรณ์, สมบูรณ์แบบ แล้วแต่จะเรียก คือ นิพพานวาระสุดท้าย ที่เรียกว่า อนุปาทิสเสนินิพพาน พระอรหันต์ สันอาสวะกิเลส คับเย็นสนิท จนกระทั่งอินทรีย์ของท่าน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้จะไม่รู้สึกกระทบกระทั่งเพราะเวทนาชนิดไหนหมด, นี้เรียกว่า เย็นสนิท เป็นนิพพานสุดยอดหรือสมบูรณ์แบบ ก็เรียกว่า อนุปาทิสเสนินิพพาน คือ นิพพาน

ไม่มีเชื้อเหลือ นิพพานคือกับสนิทไม่มีเชื้อเหลือ นิพพานของพระอรหันต์ ที่สมบุรณ์.

ที่^๕ร่องลงมาก^๖ นิพพานของพระเสชชะ คือพระอริยเจ้าที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์ คือพระโสคา สกิทากา อนาคา; เป็นพระนิพพานที่ ยังไม่สมบุรณ์ แต่มันก็แน่นอนต่อความสมบุรณ์. ฉะนั้นจึงจัดไว้ในพวกฝ่ายโน้น ฝ่ายโดยตรงโดยสมบุรณ์ ในกรณีอย่างนี้ เราก็เรียกได้ว่า นิพพานนั้นคือจุดหมายปลายทาง; เพราะวาสัตว์ที่เป็นอยู่ในวัฏฏสงสารนี้ มันมีจุดหมายปลายทางที่นั่น. มันจะรู้จักหรือไม่รู้จักก็สุดแท้. แต่เดี๋ยวนั้นมันไม่รู้จักเลยก็ได้ แต่สิ่งนั้นจะ เป็นจุดหมายปลายทาง; ถ้ายังไม่ถึงนั้น ก็ยังต้องมีการเดินต่อไปอยู่เรื่อย นิพพานที่สมบุรณ์นั้น คือจุดหมายปลายทางของมนุษย์ หรือของสิ่งที่มีชีวิตก็แล้วกัน.

ที่^๗พวก นิพพานโดยปริยายคือโดยอ้อมหรือโดยปริยาย ที่ยังไม่สมบุรณ์ ที่ยังไม่แน่ว่าจะสมบุรณ์ ก็มีอยู่มาก, คือภาวะที่มีความหมายคล้ายๆกัน คือเย็น ไม่แผดเผา ไม่อะไรก็ตาม, มีท่าอย่างยังอยู่ ตลอดเวลาที่ยังไม่ถึงนิพพานอันสมบุรณ์, มีค่าเต็มที สำหรับผู้ที่ยังไม่ถึงนิพพานอันสมบุรณ์ ก็ต้องพยายาม ต้องสร้างบัจฉัยเพื่อนิพพานชนิดนี้คล้ายเหมือนกัน. นิพพาน ที่ไม่สมบุรณ์หรือ โดยอ้อม เช่นว่า เมื่อกิเลสยังไม่เกิด เมื่อจิตยังประภัสสรอยู่; นี่คือนิพพานโดยอ้อมโดยปริยาย แล้วก็ไม่ตายตัว ไม่สมบุรณ์ ยังกลับไปกลับมา. เวลาที่เราไม่รู้สึกรว่ามีกิเลสเกิดขึ้น จิตว่างจากกิเลส ก็เรียกว่าจิตประภัสสร; แต่มันจะกลับเป็นไม่ประภัสสรเมื่อไรก็ได้. เมื่อไม่มีบัจฉัยอะไร มันก็ยังประภัสสรอยู่ ไม่มีกิเลสสมาควนเวลานั้นก็สบายที่สุดเหมือนกัน, มันก็เย็นสบายเหมือนกัน, หรืออาจจะเหมือนกันก็ได้, ผิดกันแต่เพียงว่ามันชั่วขณะ. ฉะนั้นสังเกตไว้ให้มาก ให้รู้จัก แล้วก็ พยายาม

สร้างปัจจัยเพือนิพพานแม้ชนิดนี้ ด้วยเหมือนกัน มิฉะนั้นก็จะเป็นโรคเส้นประสาทง่าย หรือเป็นบ้ำง่าย.

ที่นี้ให้ต่ำลงไปอีก คือ นิพพานที่กิเลสจะเกิด ที่กิเลสมันเกิดขึ้น, หรือจะเกิดขึ้น แล้วเราข่มมันได้. การที่ข่มลงไปได้ หมกกิเลสหมกนิวรรตเหล่านี้ ด้วยอำนาจของสมาธิระดับไหนก็ตาม ก็มีลักษณะแห่งนิพพานปรากฏ คือ เย็น ไม่ทึบแสง ไม่อะไร, เป็นนิพพานจากสมาธิ ก็จะเรียกว่า ฌานนิพพาน นิพพานจากฌานจากสมาธิ. ในเมื่ออันที่แรกโน้นเรียกว่านิพพานจากจิตประภัสสร อันนี้ก็เรียกว่านิพพานจากฌาน หรือจากความเป็นสมาธิ.

ที่นี้ที่มันเล็กน้อยลงไปอีก ก็เช่นว่า นิพพานเมื่อคิดตก หรือปลงตก เฉพาะเรื่อง; ไม่ใช่ว่าคนทุกคนจะปลงตก, หรือว่าปลงตกเหมือนกันทุกเรื่อง เท่ากันทุกเรื่อง; มันก็แล้วแต่นิสัยปัจจัยของคนนั้น ที่มันจะปลงตกได้ก็มากน้อย; แต่ถ้ามัน ปลงอะไรตกลงไปแล้ว มันก็เย็นขึ้นมาทันที. พุทธตามธรรมคาสามัญ น้อยกว่า สลัดความรู้สีก่อนนั้นออกไปเสียได้ ด้วยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นการปลงตก; อย่างว่าลูกตาย ถ้ามันยังปลงไม่ตก มันก็ร้อน เป็นทุกข์ ร้องไห้ อะไรอยู่ พอมันเกิดปลงตกขึ้นมา มันก็หาย อย่างนี้เป็นต้น. ฉะนั้นขอให้สนใจ ไว้ด้วยเหมือนกัน คือว่าสร้างความรู้จักคุ้นเคย สามารถ, สามารถปลงตกไว้เรื่อยๆก็ได้.

ที่นี้ก็ นิพพาน เพราะมีลัทธิติความเชื่อ เป็นต้น เข้ามาบีคังความรู้สีกที่เป็นทุกข์ เช่นว่าลูกตาย แล้วมันก็เชื่อ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ว่าพระเจ้าต้องการ, พระเจ้าเรียกร้องต้องการ นี่มันก็ไม่มีความทุกข์เหมือนกัน, มันไม่ต้องปลงอย่าง

คนที่ว่าจำใจไปลง. นี่เขา ระวังความร้อนด้วยอำนาจของความเชื่อ เป็นนิพพาน จากความเชื่อ ในลัทธิที่ถือความเชื่อเป็นที่พึ่ง.

ที่อันสุดท้ายที่ผู้คนอยากจะระบุดึงสิ่งแวคล้อม จะเป็นตัวธรรมชาติ หรือเป็นอารมณ์ก็ตามมันแวคล้อม ธรรมชาติขบกล่อมอยู่ ให้รู้สึกสบาย เย็นสบาย, ไปนั่งตรงที่ที่เหมาะสมๆ ให้ธรรมชาติที่เป็น ธรรมชาติแท้ๆ มันมีอิทธิพล แก่จิตใจทำให้หยุด สบาย เทียบก็หลับไปเลย ซึ่งใครๆ ก็ชอบมาก; แม้ว่าจะ เป็นนิพพานเล็กๆ น้อยๆ เต็มๆ อย่างนี้ ก็ยังมีประโยชน์; ลองไม่มีนิพพานชนิดนี้ เสียเลยมันก็เป็นบ้า.

ส่วน นิพพานอย่างอื่น บางอย่างนั้น ไม่ต้องลองก็ได้ เป็นนิพพาน เพราะกามารมณ์สมบุรณ์, ซึ่งเขาก็มีกันอยู่ลัทธิหนึ่งเหมือนกัน ตั้งแต่ก่อน พุทธกาล จนกระทั่งพุทธกาล ให้มีอารมณ์แห่งกามเต็มเปี่ยมอยู่ เรียกว่านิพพาน. แต่เดี๋ยวนี้เขาก็อธิบายเป็นอย่างอื่น นิพพานประเภทอย่างนี้ ไม่ต้องลองก็ได้ ไม่ต้อง สร้างบัจจย คือลอง.

เท่าที่เอามาพูดหรือเปรียบเทียบให้ฟังนี้ ก็เพื่อว่าจะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า นิพพานได้ชัดขึ้น โดยพยัญชนะ ตัวหนังสือก็ตาม โดยความหมายของมันก็ตาม โดยคุณค่าของมันก็ตาม โดยอันดับของมันก็ตาม. ถ้าเป็นนิพพานจริง ก็ไม่มี เหตุบัจจยที่เป็นเหยื่อล่อ; ถ้าเป็นนิพพานที่ยังไม่จริง ก็ต้องอาศัยเหตุบัจจยที่เป็นเครื่องล่อ; แต่ถ้ามันล่อไปในทางที่จะไปสู่ นิพพานจริง มันก็ดี เพราะมัน ไม่ได้ล่อไปลงนรก ไปลงเหวอะไร.

นิพพานที่แท้จริง เราจะไม่เรียกว่ามีเหยื่อล่อ เพราะมันถึงที่สุดเสียแล้ว มันไม่ต้องไปที่ไหนอีก, เรียกว่า ไม่มีอัสสาทะ หรือเสน่ห้ หรือรสอร่อยสำหรับล่อ. แต่ถ้านิพพานโดยปริยาย ยังจำเป็นแก่คนธรรมดาสามัญทั่วไปนี้ ต้องมีอัสสาทะหรือมีรสอร่อย หรือมีเสน่ห้มีเหยื่อล่อ; เช่น มานั่งสงบอารมณ์สบายๆอย่างนี้ นั่นมันเป็นอัสสาทะแล้ว, เราก็ชอบใจในข้อนั้น, แล้วก็ชอบมานั่งบ่อยๆ ในที่ที่ปราศจากสิ่งรบกวนทางกาย ทางจิต ทางความคิดความรู้สึก.

นิพพานที่แท้จริง ก็เลยเป็นพวกที่ อยู่เหนือเหตุ เหนือปัจจัย ไม่กลับเปลี่ยนแปลง ไม่มีอะไรปรุงแต่ง ส่วนนิพพานโดยอ้อมโดยปริยายนี้ มันยังมีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง มันก็เปลี่ยนแปลง เพียงแต่ที่เราได้ชิมรสของพระนิพพานนั้น เป็นตัวอย่าง, เป็นเครื่องสร้างความพอใจแก่พระนิพพานอันแท้จริง. ฉะนั้นนิพพานโดยปริยายโดยอ้อม ทั้งหลายนี้ ย่อมเป็นปัจจัยแก่พระนิพพานจริง ก็ช่วยสนับสนุน ช่วยกระตุ้น ช่วยตั้งอะไรให้คนไปสนใจในนิพพานจริง เป็นการชิมลอง. การชิมลอง นั้นก็เลย เป็นปัจจัยที่ให้ถึงนิพพานจริง.

เรื่องชิมลองนี้เป็นของธรรมดาสามัญที่สุด แล้วก็จำเป็นของจำเป็นคล้ายๆกับเป็นสัญชาตญาณอันหนึ่ง ต้องลองดูก่อนชิมลองดูก่อนเรื่องดีเรื่องร้ายอะไรก็ตาม มันจะมีสัญชาตญาณอันหนึ่ง ซึ่งทำให้คนเราไม่ผลุนผลันกระโจนพรวดลงไป มันต้องลองดูก่อน.

ลูกปลาที่อายุไม่กี่เดือนนี้ แมลงตกลงไปไม่กล้ากินคอก; มันคอยวนอ้อมคูดูอยู่อย่างนั้นแหละ. ถ้าเป็นปลาตัวโตๆ อายุ ๒-๓ ปีแล้ว แมลงตกกินทันที

เพราะมันเคยลองมาแล้ว, มันรู้ว่ากินได้. ฉะนั้นสิ่งที่มันไม่เคยกิน มันก็ไม่ยอมกินทันที มันก็ลองดูก่อน.

หรือว่าเต็กๆ ที่มันจะกินอะไรนั้น มันก็มีลักษณะลองดูก่อน หรือมันจะไปจับไฟอย่างนั้น มันก็ไม่ไปจับที่เคียวเต็มที มันลองแห่ดูก่อน ก็ต้องถือว่าเรื่องลองดูก่อนนี้เป็นสิ่งที่ต้องมีตามสัญชาตญาณ มันก็นำไปสู่ความรู้ที่ถูกต้อง ว่ามีประโยชน์หรือไม่มีประโยชน์เป็นต้น จึงค่อยไม่ต้องลอง อยู่เหนือการลอง.

ฉะนั้นเราก็ออกันได้ด้วยนิพพานนี้ ให้มันสงบไปวันหนึ่งๆ แล้วก็พอใจ ว่า ถ้ามันเป็นอย่างนั้นตลอดหรือเต็มขนาด เราก็พอใจ, ถือว่าเป็นบัจฉัยให้ก้าวหน้า จนกว่าจะถึงจุดที่สมบูรณ์.

ศึกษาคำว่าบัจฉัย.

เอ้า, ที่นี้ก็มาถึงคำว่า บัจฉัย พระदेवรูจักบัจฉัยแต่ที่ไปได้เมื่อไปบังสุกุลมา. ฉะนั้นไม่ดู แล้วมันนึกเดียว, หรือว่าบัจฉัย ๔ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ เกสัช นี้ก็ถูกนึกเดียว มีความหมายที่ถูกนึกเดียว, เพราะว่าบัจฉัยมันไม่ใช่มีความหมายอย่างนั้น, หมายถึงเหตุหรือสิ่งซึ่งเป็นเครื่องก่อขึ้นหรือดำรงอยู่. อะไรที่เป็นเหตุ หรือเป็นเครื่องมือ หรือเป็นบัจฉัย ให้มีการก่อขึ้นมา แล้วดำรงอยู่ได้ หลอเลียงอยู่ได้, สิ่งนั้นเรียกว่า “บัจฉัย”.

ไหนๆ เล่าแล้วก็เล่าให้ฟังเสียให้หมด; ที่แรกบัจฉัย นั้นหมายถึงจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ เกสัช ที่จำเป็น ๔ อย่างแก่ชีวิตนั้น เรียกว่าบัจฉัย; ไม่ได้

หมายถึงเงินคอก. ที่นี้ต่อมาเพราะไม่สะดวกที่จะถวายหรือที่จะรับสิ่งเหล่านั้นไว้ เขาเอาเงินไปฝากไว้กับคนที่จะช่วยจัดการให้ได้เมื่อต้องการ; เขาจึงถวายปัจจัยเป็นมูลค่าราคาเท่ากับเงินจำนวนเท่านั้น ๆ เขาจึงเอาเงินไปฝากไว้ให้คนนั้นเท่านั้น, แล้วพระก็ไปเรียกร้องเอาปัจจัย เอาสิ่งของราคาเท่านั้นมา. ที่นี้ *ความเข้าใจผิดมันก็ไปเกิดอยู่ที่เงิน*, เข้าใจว่าเงินนั้นเป็นตัวปัจจัย เพราะมันให้สำเร็จปัจจัย ๔ อย่างนี้, แล้วปัจจัย ๔ อย่างนี้ มาสำเร็จแก่การเป็นอยู่ของคนนั้นอีกทีหนึ่ง. ที่นี้ต่อมาเมื่อมันสะเพร่า หรือว่าตกค่ามากเข้า ๆ ๆ มันก็เอาเงินถวายพระเสียเอง ก็เลยปัจจัยมันก็อยู่ที่เงิน ที่พระรับเอามา.

เลิกเข้าใจผิดเกี่ยวกับคำเหล่านี้; ที่ถูกคือว่า ปัจจัยมันเป็นเรื่องที่จะทำให้เกิดขึ้น หรือ ช่วยในการเกิดขึ้น ช่วยในการหล่อเลี้ยงไว้ให้คงอยู่. นี้คือ คำว่าปัจจัย จะเป็นปัจจัยแห่งพระนิพพาน หรืออะไรก็ตาม มันก็เป็นปัจจัยทั้งนั้น.

ปัจจัยมีค่าที่แทนกันได้ เช่น คำว่าเหตุ บางทีก็ใช้แทนกันเลย, บางทีก็แบ่งหน้าทีกัน. เหตุนี้เป็นปัจจัยโดยตรง หรือเป็นต้นเหตุ แล้วปัจจัยนี้เป็นเหตุประกอบ; แต่ในบางครั้งเป็นตัวเหตุเลย ไม่ได้ใช้คำว่าเหตุ, แต่ใช้คำว่าปัจจัยแทนคำว่าเหตุอย่างนี้ก็มี. เท่าที่สังเกตดูพบในบาลีทั้งหลาย โดยที่แท้แล้วเหตุเป็นตัวการ, แล้ว ปัจจัยมาเป็นเครื่องช่วย อีกทีหนึ่ง.

ยกตัวอย่างที่ง่าย ๆ เช่นว่ามีการบั้นหม้อขึ้นมา เหตุให้เกิดหม้อขึ้นมา นั่นคือ ความต้องการของคน, แล้วปัจจัยนั่นคือว่าดินเหนียวบ้าง เครื่องมือบ้าง ไม้บ้าง อะไบบ้าง นี้เป็นปัจจัย. ตัวเหตุจริงๆ คือความต้องการของคน ที่มัน

บั้นหม้อ แล้วกับัน, แล้วอาศัยบัจจัยเช่นดิน เช่นอะไรต่างๆ กระตงไฟ เเผา
เข้าไปเป็นหม้อขึ้นมา.

ที่นี้ถ้าจะแยกเหตุ แยกบัจจัยออกจากกัน ก็คือความหมายอย่างนี้ อัน
หนึ่งเป็นตัวการ อันหนึ่งเป็นเครื่องช่วย; แต่ในบางกรณี พระพุทธเจ้าไม่ได้
ตรัสอย่างนั้น ตรัสเป็นสิ่งที่เดียวกันเสียก็มี, แทนชื่อกันได้ก็มี.

ที่นี้คำอื่น เช่นคำว่า นิทาน คำว่านิทานนี้ก็แปลว่าเหตุเหมือนกัน เป็น
ที่ออกมา ที่ๆ จะทำให้ออกมาก็เรียกว่านิทาน; คำเดียวกับคำว่าเล่านิทานนั้น
แหละ, แต่ นิทาน ในที่นี้ หมายถึงเหตุ. นิทานที่เขาเล่าๆ กันมานั้น ก็ไม่ทราบ
ว่ามันเนื่องกันได้อย่างไร; บางทีจะยืมเอาคำว่าเหตุไปใช้ กับคำว่านิทานที่ใช้
สำหรับเล่า เพราะหมายถึงที่แรกของการเล่า, เป็นต้นตอของการเล่า เป็นเหตุให้จำ
ไว้ได้ เล่ากันต่อๆ มากก็ได้ นี้ก็ไม่แน่ใจออก.

แต่บอกให้ทราบว่าในทางภาษาธรรมะแล้ว คำว่า นิทานแปลว่าเหตุ,
แล้วยังมีคำที่เนื่องกันต่อไป อีกว่า นิทานสัมภวะ; สัมภวะ — เกิดขึ้นพร้อม,
นิทานสัมภวะ — เกิดขึ้นพร้อมแห่งเหตุ. นี้คือความสมบูรณ์แห่งเหตุ เรียกว่า
นิทานสัมภวะ ซึ่งทำให้เกิดเป็นสัตว์ เป็นของ เป็นอะไรขึ้นมา เพราะ
นิทานสัมภวะนี้.

แม้ที่สุดแต่คำว่า สมุทัย นี้ เช่นทุกขสมุทัย; สมุทัย คำนี้ก็แปลว่า
เหตุ, ตัวหนังสือแปลว่า เครื่องให้ตั้งขึ้นมาพร้อม, ให้ตั้งขึ้นมาอย่างครบถ้วน ก็
คือเหตุ. สมุทัย สมุฏฐาน ก็คล้ายกัน ก็ แปลว่าเหตุหรือส่วนที่เป็นรากฐาน ;

ถ้าได้ยินคำอื่น ๆ ที่มีความหมายในทำนองอย่างนี้ ก็ให้รู้ไว้เถอะว่า มันแทนกัน
ได้กับคำว่าเหตุ ในที่นี้เราจะเรียกว่าปัจจัย ซึ่งเป็นคำที่ใช้มากที่สุด คำว่าเหตุนี้
ใช้น้อยที่สุด; มันจะเพราะว่าไม่น่าฟังหรืออะไรอย่างนี้.

ปัจจัยมีได้ทุกขณะ.

ที่ปัจจัยในฐานะที่เป็นเหตุก็ตาม ยังมีแง่ที่จะต้องรู้ไว้อีกบางอย่าง คือ
มันมีได้มาก่อนอย่างเดียว มันมาทีหลังก็ได้ มาพร้อมกันก็ได้. สิ่งที่เรา
เหตุหรือปัจจัยก็ตามเถอะ มันมาก่อน ก็ได้ แล้วมัน มาทีหลังก็ได้ ก็เป็น
ปัจจัยได้ แล้ว มาพร้อมกันเลยก็ได้. ถ้าสิ่งที่มีอยู่ก่อน เป็นเหตุให้เกิดสิ่งขึ้น
มาอีกสิ่งหนึ่ง เรียกว่า เหตุนี้มาก่อน ก็ให้เกิดสิ่งที่สอง ขึ้นมา ก็เรียกว่าปัจจัย
ที่มาก่อน; เช่นว่าแม่เป็นเหตุหรือเป็นปัจจัยให้ลูกขึ้นมา เพราะแม่มีอยู่ก่อน
จะแม่ไก่อหรือไข่ไก่ออะไรก็ตาม มันมีอยู่ก่อน แล้วมันเป็นปัจจัยให้ลูกไก่อออกมา.
แต่ที่มันมีเรื่องต่อไปถึงกับว่า ลูกนั้นมันกลับเป็นปัจจัยแก่พ่อแม่ เช่น พ่อ แม่
แก่ชราลงไปลูกมันเลี้ยง แล้วสิ่งที่มาทีหลัง กลับเป็นปัจจัยแก่สิ่งที่มาก่อน.

ที่นี้ถ้าว่ามัน มาพร้อมกัน ก็มีหลายอย่าง หมายความว่า สิ่งนั้นต้อง
อาศัยแก่กันและกัน เป็นแน่นอน จึงจะเรียกว่าสำเร็จประโยชน์; เช่นไม้พินกับ
ไฟ ไฟกับไม้พินอะไรอย่างนี้ ยากที่จะรู้ว่าใครมาก่อนมาหลัง. ไม้พินก็เป็นปัจจัย
ให้เกิดไฟ, ไฟก็เป็นปัจจัยที่จะทำให้ไม้พินหายไป, มันทำพร้อม ๆ กัน. หรือถ้า

จะมองให้ละเอียดไปกว่านั้นอีก ที่มันจะต้องอาศัยแก่กันและกันอยู่ ถ้าขาดแล้วมันล้มละลาย ก็เรียกว่ามันพร้อมกัน, มันกระทำพร้อมกัน เป็นเหตุเป็นปัจจัยแก่กัน. ในร่างกายของคนเรานี้ ก็มีเหตุปัจจัยในลักษณะอย่างนี้ บางอย่างมาทีหลัง บางอย่างมาก่อน บางอย่างมาพร้อมกัน.

ให้รู้ว่า ปัจจัยนี้ บางอย่างมาก่อน บางอย่างมาทีหลัง บางอย่างมาพร้อมกัน; ย่อมหมายความว่า ทำหน้าที่ก่อน ทำหน้าที่ทีหลัง ทำหน้าที่พร้อมกัน อย่างนั้นด้วย; แล้ว ความเป็นปัจจัยนี้มีได้ทั้งเพื่อการเกิดขึ้น เพื่อการตั้งอยู่ เพื่อการดับไป. - เคยจะไปเข้าใจเสียเองว่า ปัจจัยนี้มีแค่เพื่อให้เกิดขึ้น; ปัจจัยเพื่อให้ดับลงไป เขาก็เรียกว่าปัจจัย; เพราะอันนี้ดับ อันนี้จึงได้ดับ นี้ปัจจัยแห่งการดับ, ปัจจัยแห่งการเกิดเห็นง่าย, นี้ปัจจัยแห่งการตั้งอยู่นี้ก็มีอยู่ส่วนหนึ่ง เท่าที่ความตั้งอยู่มันจะมีอยู่เท่าไร. ถ้าเป็นเรื่องของทางวัตถุ เราพอจะมองเห็นความตั้งอยู่ได้ เพราะมันมีระยะเวลาพอจะสังเกตเห็นความตั้งอยู่, แต่ถ้าเป็นความหมายในทางนามธรรม แล้วเรื่องตั้งอยู่นี้จะเร็ว จนไม่มีโอกาสที่จะระบุลงไปว่า ตั้งอยู่ที่ตรงไหน และนานเท่าไร.

โดยเฉพาะ เรื่องเกี่ยวกับจิต มันไวจนเราชี้ไม่ทัน จิตเกิดขึ้น—ตั้งอยู่—ดับไป จนชี้ไม่ทันว่าตรงไหนเป็นเกิด ตรงไหนเป็นตั้งอยู่, ตรงไหนเป็นดับไป. เอาละ, จะยอมให้ว่าเกิดขึ้นนี้พอมี โอกาสพอจะชี้ หรือดับไปก็มี โอกาสพอจะชี้; แต่ ตั้งอยู่นี้จะชี้ไม่ทัน เพราะว่าขณะจิตหนึ่งมันไวกว่าที่เราจะชี้; พอเราช้ก็ดับไปเสียแล้ว, อันนั้นมันก็ดับไปเสียแล้ว. แต่ที่ปรากฏอยู่นั้นคือ เกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไป ที่สัมพันธ์กันอย่างไม่ขาดสาย; เราจึงเห็นอะไรปรากฏอยู่ในโลกนี้.

เช่นเราทอดสายตาไปทางนี้ เห็นต้นไม้ เห็นต้นหญ้า เห็นแผ่นดิน ;
อย่าไปเข้าใจแต่เพียงว่ามันตั้งอยู่ มันจะเพียงปรากฏอยู่ ของสิ่งที่กำลังเกิดขึ้น —
ตั้งอยู่—ดับไป, เกิดขึ้น—ตั้งอยู่—ดับไป. แต่มันละเอียด, มันละเอียดจนมอง
ไม่เห็น ต้องไปศึกษาโดยเฉพาะ.

ถ้าเราจะเอาสัมพัทธ์ที่มีกันระหว่างภาพยนตร์ที่ฉายออกไปตามปกติ
๒๔ ภาพต่อ ๑ วินาที; เราจะเห็นว่ามันเป็นภาพเหมือนกับตั้งอยู่ ที่จริงมัน
๒๔ ครั้งต่อวินาที. ฉะนั้นความตั้งอยู่ของมัน จึงไม่อาจจะชี้ไปที่ภาพไหน; มัน
เป็นทุกภาพมันต่อกัน มันจึงเป็นความตั้งอยู่ที่กำลังไหลไปเปลี่ยนไป. ที่นี้มาดู
ต้นไม้ที่อยู่ไวอื่น ก็อยู่อย่างนั้นด้วยก็ได้; แต่มันช้ากว่านั้น ระยะแห่งการสัมพัทธ์
ระหว่างเวลากับสสารนั้นมันยาวกว่า.

ให้ถือว่า ทุกสิ่งนี้ไหลเหมือนกันทั้งนั้น; แต่ถึงอย่างนั้นเราก็ยังพูด
ได้ว่า มีปัจจัยแห่งการตั้งอยู่ แม้จะสั้นมาก; มีปัจจัยแห่งการเกิดขึ้น ตั้งอยู่
และดับไป. ถ้าเราจะเอาทั้งหมดคนนั้นเป็นการตั้งอยู่ ก็ยังยาวออกไปหน่อย ก็ยังมี
ปัจจัยอยู่นั่นเอง; เลยพูดได้เลยว่า ปัจจัยนั้นมีทั้งเพื่อการเกิดขึ้น — การตั้งอยู่ —
และการดับไป ก็เลยในโลกนี้ไม่มีอะไรที่ไม่มีปัจจัย ยกเว้นแต่พระนิพพาน
อย่างเดียว. เตี้ยวก็จะพูดถึงคำว่านิพพานมีปัจจัยหรือไม่มีปัจจัย.

ปัจจัยแห่งการลุถึงนิพพาน.

ถ้าพูดว่า ความมีปัจจัยแห่งนิพพาน นั้นเป็นภาษาพิเศษเฉพาะ;
ไม่ใช่ว่าสร้างนิพพานขึ้นมา, แต่เป็นปัจจัยแห่งการให้ถึงนิพพาน. ฉะนั้น

ชาวบ้านเขาก็ผูกกันถูกอยู่แล้ว; **ขอให้การกระทำอันนี้เป็นนิสัย บั๊จจัย** แห่ง
พระนิพพานในอนาคตกาลเทอญ. เขามีได้หมายความว่า โห่สิ่ง^{นี้}ไปสร้างพระ-
 นิพพานขึ้นมา; มันทำไม่ได้. แต่ให้สิ่งที่เขากระทำอยู่นี้ ให้มันเป็นบั๊จจัยแก่
 การที่เขาจะลุดถึงพระนิพพาน. **นี่เรียกว่าบั๊จจัยแห่งนิพพาน** มันเป็นอย่าง^{นี้}.

ฉะนั้นเราจะทำทุกอย่าง ให้มันเป็นบั๊จจัยแก่พระนิพพาน, แก่การลุดถึง
 พระนิพพาน, หรือให้พระนิพพานปรากฏแก่เรา, หรือแม้จะพูดว่า เรามีพระนิพพาน
 อยู่กับเรา ก็อย่าได้ไปเข้าใจว่า เราสร้างมันขึ้นมา. ถ้าเป็น นิพพานแท้จริงแล้ว
 ก็สร้างขึ้นมาไม่ได้; แต่เรามีการกระทำที่เป็นต้นเหตุหรือบั๊จจัย ที่จะเปิดเผยจิตใจ
 ของเรามาก ให้นิพพานเข้ามาถึงจิตใจ อย่าง^{นี้}ก็ได้. ฉะนั้นคำว่า เป็นบั๊จจัยแก่
 พระนิพพาน หมายความว่าอย่าง^{นี้} เช่นว่าทำบุญให้ทาน ให้กิเลสมันออกไป ไม่มี
 อะไรกัน นิพพานชนิดหนึ่งก็จะเข้ามา.

เพื่อให้ชัดเจนยิ่งขึ้นไปอีก ก็ดูบั๊จจัยแห่งพระนิพพานโดยตรง. สิ่งที่จะ
 ช่วยให้ผู้^{นั้น}หรือจิต^{นั้น}ลุดถึงนิพพาน; พุทกัณฑ์อย่างกว้างๆ และพุทกัณฑ์ในลักษณะ
 ที่ว่า จะปฏิบัติกันได้ตลอดในยุคนั้นๆ บั๊จจัยแห่งนิพพาน^{นี้} อย่างน้อยก็ควร
 จะแบ่งแยกออกไปเป็น ๑. เป็นความรู้, ๒. เป็นการปฏิบัติขั้นรากฐาน, ๓. เป็น
 การปฏิบัติลงไปโดยตรง โดยเจาะจง.

ข้อที่ ๑. ความรู้ หมายถึงปัญญา สัมมาทิฏฐิ และสิ่งอื่นๆ ธรรมะ
 อื่นๆ ที่มันเป็นบริวาร ที่มันเนื่องกันอยู่. เราพุทกัณฑ์ปัญญาได้ สัมมา-
 ทิฏฐิก็ได้ ญาณก็ได้ มันเป็นตัวเดียวกัน; ส่วนสิ่งอื่นๆ ที่มันเนื่องกันอยู่ หรือ
 ช่วยให้สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นนั้น มันก็มีอีกหลายระดับ. แต่เราก็พอจะรู้ได้; ถ้าจะ

เอาอย่างทีอธิบายกันมากที่สุด ในพระบาลี ก็เช่นว่า อยู่ในประเทศที่ควรอยู่. อย่าไปอยู่ในป่าในดงในคอยอะไร หรือไปอยู่เสียที่ชั่วโลก ก็อยู่ในประเทศที่ควรอยู่ คือ ประเทศที่มีผู้รู้มีสัตบุรุษ, และเข้าไปคบหาสัตบุรุษ, ไปนั่งใกล้สัตบุรุษ, พังกรรมของสัตบุรุษ ใคร่กรวณกรรมของสัตบุรุษ ก็รู้ขึ้นมา ได้บุญญาออกมา.

ฉะนั้น สิ่งที่เป็นบริวารหรือเนื่องกันอยู่ ก็คือ สิ่งเหล่านี้ พบสัตบุรุษ, หรือว่าอยู่ในที่ที่มีโอกาสจะพบสัตบุรุษเป็นต้น. ฉะนั้นเราจึงพูดระบุไป ยังบุญญาที่แล้วกัน มันจะมาได้ทางไหน ก็สร้างมันขึ้นมา, แล้วบุญญาที่เกินก็ไม่เอา; เอาบุญญาที่พอ พอดี เรียกว่าสัมมาทิฐิ เกี่ยวกับความดับทุกข์โดยตรง. นี่เป็นบัจจัยแก่พระนิพพาน เป็นบัจจัยเพื่อให้คนหรือผู้นั้น หรือจิตนั้น ใกล้เข้าไปทางพระนิพพาน จนรู้สึกต่อพระนิพพาน, คำว่าบุญญามันมีความหมายกว้างอย่างนี้ โดยการเล่าเรียนก็ได้, โดยการคิดพิจารณาก็ได้, โดยการทำให้มันจริงเข้าไปก็ได้.

ที่นี้ ข้อที่ ๒. เรียกว่า การปฏิบัติในอันดับรากฐานหรือริเริ่ม มันก็เป็น การปฏิบัติธรรมในขั้นที่ว่า เป็นหลักทั่วไป สำหรับจะดำรงชีวิตอยู่อย่างเหมาะสม เพื่อการรู้พระนิพพาน มีอยู่มาก; แต่ว่าหมวดที่เหมาะสมที่สุด ก็คือ หมวดที่เรียกว่า ลักษณะแห่งธรรมวินัยของพระศาสดา อย่างในนวกวาท ธรรมะหมวด ๘ ที่เรียกว่า ลักษณะดัดสันธรมวินัย. ไปศึกษาดูให้ละเอียดจากที่นั้น ถ้าเป็นอยู่อย่างนั้น จะเป็นบัจจัยแก่พระนิพพานอย่างยิ่ง.

แปลประการนั้นเอาแต่หัวข้อ มันก็เช่นว่า (๑) อยู่อย่างไม่กำหนด ในสิ่งใด คือ ไม่มีราคะในสิ่งใด. ราคะนี้ มันมาจากอุปาทาน มาจากความโง่,

มาจากไม่รู้จักสิ่งนั้น มันก็ไปกำหนด. ฉะนั้นอยู่อย่างไม่กำหนดในสิ่งใด. อย่าไปหลงรักในสิ่งใด เรียกว่า วิราคะ.

แล้วก็ (๒) ไม่เป็นไปเพื่อทุกข์ ถ้าสิ่งใดที่มันทำให้เกิดความทุกข์ เป็นไปเพื่อทุกข์ เป็นทุกข์เปล่าๆ. ที่ทำกันอยู่โดยมาก เป็นทุกข์เปล่าๆ อย่าไปทำมัน. ส่วนใหญ่ก็เล็งถึงความโง่ ว่าไปทำให้ร่างกายลำบากโดยไม่มีประโยชน์ หรือโดยไม่มีเหตุผล; อย่างพวกบำเพ็ญตบะอะไรต่างๆ. แต่เกี่ยวนี้ไม่ต้องถึงอย่างนั้น เราที่อยู่ที่นี่ในบ้านในเมืองนี้ มันก็ไปหลงทำสิ่งที่ไม่ควรทำและลำบากเปล่าๆ. นั้นมีอยู่มากเหมือนกัน ไปสังเกตดูให้ดี.

ที่นี้ (๓) ไม่ให้กิเลสมันก่อรูปขึ้นมาได้ เป็นการกระจายกิเลสอยู่เรื่อย, คือว่าอย่าให้โอกาสแก่การที่กิเลสมันก่อเป็นรูปเป็นร่างหน้าขึ้นมา, หน้าขึ้นมา, เป็นความเคยชินนั่นเอง; ให้กิเลสที่ถูกกระทำให้กระจัดกระจายตั้งตัวไม่ติดอยู่เรื่อย เรียกว่า ไม่สะสมกิเลส พอจะเข้าใจได้นะ พุศแต่หัวข้อ เพราะมันไม่ได้ตั้งใจจะผูกเรื่องนี้.

(๔) อยาคน้อย คือว่า อย่าไปอยากให้เกินจำเป็น, อย่าไปอยากในสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องอยาก. เกี่ยวมันอยู่ด้วยความอยาก ในสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องอยาก; เพราะว่ามันนิยมกันว่า ใครมีอะไรมาก มีเกียรติบ้าง, อะไรบ้าง. คนนั้นมันก็โง่ก็ครึ่งใจไปตาม มันก็อยากมีไม่มีขอบเขตจำกัด มันอยากมาก. อยาคน้อยนี้ หมายความว่า อยากแต่พอประมาณที่ควรจะอยาก; ควรจะมีอะไรจะได้อะไร จะกินอะไร ก็เท่าที่มันควรจะอยาก, ก็เรียกว่าอยาคน้อย; แต่ว่าอยากที่เป็นส่วนเกินนั้นไม่มี.

(๕) สันโดษ คือ พอใจในสิ่งที่มี แม้จะมีน้อย; อยากรน้อยแล้วก็ มีน้อย น้อยเท่าไรก็ยินดีได้ในสิ่งที่มี, ถ้ายินดีไม่ได้มันก็เท่ากับไม่มี ที่นี้มัน จะเป็นบ้าตาย; ถึงคนที่มีอะไรมาๆ ก็เถอะ ถ้ามันไม่ยินดีในสิ่งที่ตัวมี, แล้วก็จะ ต้องเดือดร้อนหรือเป็นทุกข์ เป็นบ้าตาย. เคียงนี้เรา ก็ อยากรแต่มีน้อย มีแต่มีน้อย คือเท่าที่จำเป็น; ถ้ามีก็ยินดี ถ้ายินดีมันก็เหมือนกันว่าเป็นกำไร, มีความสุข ได้รับประโยชน์. ต้องมีนิสัยยินดีได้ สนุกอยู่ได้ พอใจอยู่ได้ กับสิ่งที่ตนมี, ก็ เลยเป็นคนรวยขึ้นมาทันที; จะเหตลียวไปทางไหนก็ยินดีได้ทั้งนั้นแหละ, จะมี ผ่าชั่วคราวก็ยินดีได้ มันมีประโยชน์. ฉะนั้นยินดีได้ สามารถจะยินดีได้ กับสิ่งที่มีอยู่; ฉะนั้น เรื่องลูก เรื่องเมีย เรื่องผ้า เรื่องอะไร มันก็ไม่มีปัญหา.

(๖) ชอบสงบ คือ ไม่ชอบคลุกคลี. การเข้าไปผูกพันกันเป็น หมู่ สรวลเสเฮฮา หัวเราะอยู่เรื้อยนั้น อย่าเข้าใจว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย; เป็น เรื่องทำให้เสียนิสัย ให้มีความตกต่ำทางจิต, ไม่เท่าไรก็ชอบหัวเราะ ชอบสรวล-เสเฮฮา ซึ่งเป็นการทำลายสมรรถภาพของจิต ทำลายคุณสมบัติที่มีค่าของจิต. ฉะนั้น ชอบสงบ ก็หมายความว่า ไม่ชอบคลุกคลี; ก็เข้าไปเกี่ยวข้อง ไป สัมพันธ์กับผู้อื่นได้ตามที่สมควร. อย่างนี้เขาไม่เรียกว่าคลุกคลี; แต่คลุกคลี ก็คือ ไม่จำเป็นจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง มันก็ไปคลุกคลี, หากความเพ็ดเพิดด้วยการคลุกคลี. ผมรู้สึกว่ เคียงนี้ ในโลกนี้ชอบการคลุกคลีกันมากเกินไป; ฉะนั้นสติปัญญา มันจึงน้อย หรือเลว หรือโง่, ไม่เห็นสิ่งที่ควรจะเห็น; ก็เลย เกิดความนิยมเป็นแฟชั่นไปในทางที่จะให้คนมันโง่ต่อพระเจ้า โง่ต่อนิพพาน โง่ต่อ ความดับทุกข์. นี่สังคคือไม่คลุกคลี.

(๗) พากเพียร ก็แปลว่าพร้อม, พร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่. พากเพียร คำนี้แปลยาก ผมเคยไปคิดดู มันแปลว่ากล้าหาญก็ได้, แปลว่าขยันก็ได้, แปลว่า active ว่องไวเต็มทีก็ได้, ก็เรียกว่า เพียร—วิริย. เกียรติฐานก็เป็นอันว่าล้มละลาย, ขยันในหน้าที่ เป็นบัจจัยแก่พระนิพพาน.

(๘) ข้อสุดท้าย เลี้ยงง่าย เป็นอยู่ง่าย, ใช้ได้กับคำที่เราพูดกันว่า อยู่ต่ำๆ และทำอย่างสูง มันเลี้ยงง่าย.

ทั้ง ๘ อย่างนี้เป็นบัจจัยแก่พระนิพพาน เพราะมันเอียงไปทางพระนิพพาน; ถ้าตรงกันข้ามก็เอียงไปทางวิภูฏะ ซึ่งเป็นของตรงกันข้าม. ไปพิจารณาเอาเองก็ได้ ว่าเรามีการเป็นอยู่อย่าง ๘ ประการนี้ คือการประพฤติธรรมะ ๘ ประการนี้ อยู่ มันจะไหลไปทางพระนิพพาน : *ไม่กำหนดอะไรอยู่ที่นั่น, ไม่ทำอะไรที่เป็นทุกข์เปล่าๆ, ไม่ให้กิเลสก่อตัวขึ้นมาได้, อยากระเด่น้อย แต่เท่าที่จำเป็นตามเพศ วัย ของตัว* เช่นเพศกฤหัสถ์ เพศบรรพชิต คำว่าน้อยต้องน้อยตามสมควรแก่เพศ. แล้วก็ *ยินดีเป็นสุขอยู่ได้กับที่มันมี*; เพราะว่ามันมีพอดี มันมีไม่มากเกินไป. แล้วก็ *สงบสงัดอยู่ในความคิดนี้พิจารณาให้มาก, มีความพากเพียร* ตลอดเวลาแล้ว ก็ *อยู่อย่างง่าย ๆ* เป็นอยู่อย่างง่าย ๆ เป็นบัจจัยแก่พระนิพพาน แก่การที่จะบรรลุพระนิพพาน ในการปฏิบัติในระดับพื้นฐาน.

ที่นี้ ข้อที่ ๓. เป็นการปฏิบัติโดยตรง มีน้ำหนักหรือจุดดึง ลงไปยังพระนิพพาน. นี่คือการปฏิบัติในลักษณะที่ไม่ให้ โอกาสแก่กิเลสเกิดขึ้น มันมีธรรมะหลายอย่างหลายประการรวมกันอยู่ในนั้น. แต่เราจะใช้คำว่า เป็นการต่อสู้หรือป้องกันไม่ให้กิเลสเกิดขึ้น ในประจำวัน ในชีวิตประจำวัน. ข้อนี้มีความลับซับซ้อนอยู่ ซึ่งก็เคยอธิบายแล้ว แล้วก็อยากจะย้ำโดยหลักอยู่บ่อย ๆ.

ถ้าเราไม่ตั้งใจจริง ไม่ระมัดระวังจริง ไม่มีสติสัมปชัญญะจริง ไม่มีหิริโอตตัปปะจริง เดี่ยวกิเลสมันก็เกิดเท่านั้นแหละ. ฉะนั้นจะเอาอะไรมาเป็นเครื่องข่มขู่ ให้นมันเกิดความกลัวต่อกิเลสและความทุกข์, ให้ละอายต่อการเกิดกิเลสและความทุกข์, มีความขยันขันแข็ง ระมัดระวังสังวร มีสติสัมปชัญญะ ไม่ให้กิเลสเกิดขึ้นได้, เทียบวันเราปล่อยตามสบาย เราไม่ตั้งใจจะทำกันอย่างนั้น วันหนึ่งๆ เราก็ชอบเล่น ชอบหัว ชอบสนุกสนาน ชอบตามใจกิเลสเสียอีก.

เรื่องที่จะต้องทราบนั้นมันมีอยู่ว่า ถ้าเกิดกิเลสครั้งหนึ่ง มันก็มีการเพิ่มความชินที่จะเกิดกิเลสครั้งหนึ่ง; เหมือนกับเราทำอะไรซ้ำๆ ซ้ำๆ มันก็มีความชินที่จะทำอย่างนั้นได้. ในทางที่มันจะเป็นประโยชน์ก็มี ถ้ามันเป็นไปในทางดี, ชินไปในทางดี หรือถ้าเป็นกลางๆ เช่นว่าเราจะหัดขับรถ ถ้าเราขับบ่อยๆ เข้า ความเคยชินชำนาญในการขับรถมันก็มี. การที่ขับรถมันอาการอันหนึ่ง; แล้วความสามารถ ความเคยชิน ความถนัดนั้นมันอีกอันหนึ่ง. ถ้ากิเลสเกิดขึ้น มันก็เป็นการเกิดแห่งกิเลส; นี่เกิดกิเลสทีหนึ่ง มันทำให้เกิดความเคยชินที่จะเกิดเช่นนี้ขึ้นอีก. ความเคยชินส่วนนี้ร้ายกาจ, นี่เขาเรียกว่า อนุสัย คือสะสมความเคยชินไว้.

ทีนี้ ปล่อยให้กิเลสเกิดขึ้นทุกครั้ง ก็เพิ่มอนุสัยทุกครั้ง มันก็มีอนุสัยที่หนาแน่นหรือเข้มข้นขึ้นมา. ทีนี้กิเลสที่เก็บไว้, ความเคยชินของการเกิด กิเลสที่เก็บไว้อย่างอนุสัยนี้ มันพร้อมที่จะ ทะลักออกมา; นี่ก็เรียกว่าอาสวะ. เช่น เราเอาน้ำใส่ไว้ในตุ่มทีละนิดๆ; การใส่น้ำ มันก็เป็นการใสกิเลส, แล้วการเก็บน้ำไว้ในตุ่มมันคืออนุสัย, แล้วการที่น้ำมันพร้อมที่จะออกมามาตามรูวัดตรงไหน

ก็ตามใจ นี่มันเรียกว่าอาสวะ. ถ้าเรามีอนุสัยก็ต้องมีอาสวะ, ถ้ามีอาสวะก็หมายความว่า มันมีอนุสัย ที่จะให้ออกมาเป็นอาสวะ.

ฉะนั้นอย่าเข้าใจว่าเกิดกิเลสที่หนึ่งแล้วเลิกกันไปนะ; เกิดกิเลสที่หนึ่งนั้นไม่ใช่แล้วกันไป, เพิ่มอนุสัยให้มากขึ้น, และเพิ่มอาสวะให้เพิ่มขึ้น. เพราะฉะนั้นเราจึงโกรธง่าย รักง่าย เกลียดง่าย กลัวง่าย; เพราะว่าอาสวะมันเบ่งเต็มที่ มันพร้อมที่จะออกมา. น้ำในคุ่มถ้าเราใส่ไว้มากเต็มปากนี้ มันออกมาทางก๊อกแรงมาก; ถ้าเราใส่ไว้่น้อย มันก็ออกน้อยหรือถ้าไม่มี มันก็ไม่ออก. เคียวนี้เราเติมน้ำลงไปเรื่อย เติมน้ำก็เติมปุ๋ย ความที่มีมากก็มีมาก, ความที่เบ่งจะออกมาอย่างรุนแรงมันก็มี. อย่างนี้เรียกว่ามันมีกิเลสด้วย แล้วก็อนุสัยด้วย มีอาสวะด้วย เป็นสิ่งที่น่ากลัวอย่างยิ่ง, เรียกว่าความประมาท; เป็นการอยู่อย่างประมาท มีกิเลสแล้วก็สร้างอนุสัย แล้วก็อาสวะสะสม หมักหมม ที่จะทะลักออกมา ในจิตในสันดานมันเป็นอย่างนั้น.

ถ้าว่าเราหวังไม่ให้โกรธ ไม่ให้เกิดกิเลสได้; กิเลสรักก็ดี กิเลสโกรธก็ดี กิเลสโง่งก็ดี, เราหวังไว้เรื่อย ไม่ให้มันเกิดขึ้นมาได้ แล้วมันจะเอาอนุสัยมาแต่ไหน. ถ้าสมมติว่าคุณทั้งหลายนี้ ชินที่จะรัก จะโกรธ เกลียด เป็นอนุสัยมาแต่บ้าน; นี้พอมาบวชอยู่ที่วัด แล้วพยายามอย่างยิ่ง ตลอด ๓ เดือน ไม่ให้กิเลสตัวไหนเกิดได้; อนุสัย ที่เอามาแต่บ้านนั้นจะร่อยหรอ, จะร่อยหรอเพราะขาดปัจจัย จะน้อยลงไป, อาสวะมันก็จะน้อยลงไป. ที่นี้ถ้ามาอยู่ที่วัดแล้วมันยังมาโกรธ มาเกลียด มาอะไร, มันก็เพิ่มต่อไปอีก ก็มีอนุสัยและอาสวะมาก.

ฉะนั้นอยู่ที่ไหนก็ตาม ในลักษณะที่จะไม่เกิดกิเลส มันก็จะเป็นการไถ่ถอน; เขาใช้คำว่าไถ่ถอน อนุสัยที่สะสมไว้เดิมให้มันน้อยลง, แล้วจะ

ทำลายอาสวะให้น้อยลง. เมื่ออนุสัยน้อยลง อาสวะก็น้อยลง เช่นว่ามีน้ำน้อยลง แรงเบ่งที่มันจะออกมามันก็น้อยลง; ถ้าเราไม่เกิดกิเลส อนุสัยมันก็เกิดไม่ได้ แล้วมันจะกลับน้อยลง. เหมือนกับน้ำในโองทั้งไว้เฉยๆ มันก็แห้งไปได้; ฉะนั้น เป็นอยู่อย่างที่ไม่เกิดกิเลส นั้นแหละ เป็นบัจจัยแก่พระนิพพานอย่างยิ่ง อย่าง สูงสุด เพราะว่านิพพานก็คือที่สิ้นสุดของกิเลส นั่นเอง.

ไปศึกษาเรื่อง *รากะ โทสะ โมหะ* ใต้ เรียกก็อย่างหนึ่งว่า *โลภะ โทสะ โมหะ* นี้, ศึกษาให้ถึงรู้ว่า มันคืออะไร, คืออย่างไร, บัองกันอย่างไร, แล้วก็ เป็นอยู่อย่างที่ไม่เกิดไม่ได้ กัดที่ที่สุด ไม่เท่าไรมัน จะไปสู่ความหมดกิเลส, หรือมันเกิดแต่น้อยที่สุด ก็ยังดี ดีมาก, มันเกิดแต่น้อยที่สุด มันก็คือเบาบางๆ. ฉะนั้นจึงควรจะสนใจ ที่จะมีชีวิตเป็นอยู่ในลักษณะอย่างนี้.

ทั้งหมดนี้มันมีได้ ในชีวิตประจำวัน ที่นี้ เคียงนี้ ที่เราอยู่กันวันหนึ่งๆ นี้ มันมีเกิดกิเลสได้, หรือไม่เกิดกิเลสก็ได้. ฉะนั้นจะ ทำบัจจัยแก่พระนิพพาน ก็ได้ หรือทำบัจจัยแก่กิเลส แก่วิญญูะสงสารก็ได้.

บัจจัยแห่งวิญญูะ.

นี้เราก็พูดบัจจัยแห่งพระนิพพานแล้ว ที่นี้ก็อยากจะพูดถึง บัจจัยแห่ง วิญญูะ ที่ตรงกันข้าม เพราะว่าหัวข้อของเราในวันนี้ มีอยู่ว่าความมีบัจจัยแห่ง นิพพานและวิญญูะ. นี้บัจจัยแห่งพระนิพพานพูดไปแล้ว ก็จะมีบัจจัยแห่งวิญญูะบ้าง.

วิญญูะ^{นี้}นี้เอาความหมายง่ายๆคือ ตรงกันข้ามจากพระนิพพาน คือ มันร้อน ไหลเวียน เสียบแทง เผาฉน ผูกมัด มันเต็มไปด้วยปัญหา

อย่างนี้เรียกว่าวิภูฏะ. บัจจัยแห่งวิภูฏะก็คือ ตรงกันข้ามกับบัจจัยแห่งนิพพาน ; การไม่ทำให้เป็นบัจจัยแก่พระนิพพานก็ย่อมเป็นบัจจัยแก่วิภูฏะอยู่ในตัวโดยอัตโนมัติ. สำหรับบัจจัยแห่งวิภูฏะนี้ ที่อยากจะพูดเพราะมันมีความสำคัญ อยากจะให้ทราบไว้ ก็คือ การปราศจากสัมมาทิฐิ คือ ไม่รู้ แล้วก็อยู่อย่างผิด ๆ หรือตรงกันข้าม, ตรงกันข้ามกับบัจจัยแห่งนิพพาน.

ทีนี้จะชี้ในส่วนที่ว่า มันน่าอันตราย คือ ไม่มีความรู้ ก็มีวิชา มีมิจฉาทิฐิ ก็ไปทำบัจจัยแห่งวิภูฏะ, แล้วก็ด้วยอาการอย่างเดียวกันกับบัจจัยแห่งนิพพาน ; เช่น ให้ทาน ถ้าถูกต้องมันก็เป็นการทำลายกิเลส, ถ้าไม่ถูกต้องมันก็เพิ่มกิเลสหรือเพิ่มวิภูฏะ. เช่นว่า ให้ทาน เพื่อจะไปเกิดในสวรรค์ ในโลกเทวดา อย่างนี้ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน. รักษาศีล ก็เหมือนกัน ; ถ้าให้ไปเกิดในสวรรค์ด้วยการรักษาศีล, รักษาศีลนี้มันก็เป็นไปเพื่อวิภูฏะ. ทำสมาธิ เพื่อมีฤทธิ์มีเดช หรือว่าเป็นพรหมก็ตาม มันก็เป็นไปในวิภูฏะ, เป็นรูปพรหมเป็นอรุปรพหม เพราะว่าการทำงานนั้น มันทำให้ไปเกิดในกามโลก รูปโลก อรูปโลก ล้วนแต่เป็นวิภูฏะทั้งนั้น.

ถ้าเราให้ทานเพื่อทำลายกิเลสความเห็นแก่ตัว นั้นจะเป็นไปเพื่อนิพพาน. ให้ทานที่ไม่เป็นไปเพื่อนิพพานนั้นมีมาก ; เช่นให้ทานเพื่อเอาหน้า, หรือให้ทานเป็นการลงทุนค้า, หรือให้ทานเพื่อมีเกียรติ มีอำนาจ ความสำเร็จ, กระทั่งว่าให้ไปเกิดในสวรรค์ ; ให้ทานอย่างนี้ยังไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน ไม่เป็นบัจจัยแก่นิพพาน. รักษาศีล ก็เหมือนกัน ถ้ามันมีเจตนาที่จะดี จะเด่น จะไปเป็นเทวดาในสวรรค์ มันก็ไม่เป็นบัจจัยแก่นิพพาน. สมาธิ ก็เหมือนกัน.

ที่นั่นเป็นเรื่องของญาณของปัญญา มันก็กลายเป็นปัญญาปลอม ซึ่งอยากจะเรียกว่า เจโก มากกว่า ความรู้ความเฉลียวฉลาดที่เป็นเจโก นี้ก็จะพาไปสู่วิญญูะ. เจโก หรือ cunning แม้แต่คำว่า intellect ก็ไม่ใช่ไว้ใจได้ มีทางที่จะเจโกได้. ถ้าถึงขนาด cunning ก็เรียกว่าไม่ไหวแล้ว; มันต้องเป็น insight หรือ intuitive wisdom อะไรทำนองนั้น มันจึงจะไปสู่นิพพาน. นี้คำว่าปัญญา มันก็หลายระดับ หลายมาตรฐาน.

ฉะนั้นให้รู้ว่า คำว่า ทาน กิติ ศีล กิติ สมาริ กิติ ปัญญาอย่างเจโก กิติ มัน ไม่ได้เป็นไปเพื่อนิพพาน; คือเมื่อมันเป็นทาน ศีล สมาริ หรือปัญญา บริสุทธิ์ มัน จึงจะเป็นไปเพื่อนิพพาน. เมื่อมันไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน มันก็เป็นไปเพื่อวิญญูะ; ไปเกิดในสวรรค์กามาวจร ไปเกิดในสวรรค์รูปาวจร อรูปาวจร ล้วนแต่เป็นวิญญูะทั้งนั้น. นี้มันจะมีได้เป็นไปในรูปเดียวกันกับบัจจัยแห่งพระนิพพาน.

แม้ที่สุดแต่การปฏิบัติ ๘ ประการดังกล่าวข้างต้นนั้น มันก็มีได้มี มันมีตรงกันข้ามไปหมด; เช่นว่ามันอยู่ด้วยความ หลงรัก ในนั้นในนี้ มัน สะสมความ หุกษ์ สะสมกิเลส อยากใหญ่ ไม่สันโดษ กลุกกลี้ ขี้เกียจ เลียงยาก ตรงกันข้ามหมด อย่างนี้เป็น ไปในวิญญูะหมด. เพราะมันเป็นลักษณะแห่งความเอร็ดอร่อยอยู่ด้วยกิเลส ก็เป็นไปเพื่อวิญญูะ.

ลักษณะของวิญญูะ.

ที่นี้คำว่า วิญญูะ สำหรับคำว่าวิญญูะ พิจารณาคุณกันบ้าง วิญญูะนี้แปลว่า วง, วงมันต้องกลมละ, ไม่ต้องพูดว่าวงกลมดอก. ถ้ามันเป็นวงแล้วมันต้องกลม จะรีก็ได้ แต่มันก็บรรจบจึงจะเรียกว่าวง; เมื่อวงมันก็ไม่มีที่สิ้นสุด มันก็

เวียนเป็นวงอยู่นั้นไม่มีที่สิ้นสุด; อย่างน้ำวนหนักมีลักษณะแห่งวัฏฏะ, แต่เดี๋ยวนี้มันเรื่องทางจิตใจ มันก็วนจิตใจ.

ที่เป็นอยู่ในประจำวันของเรา ก็คือว่า อยาก แล้วทำ แล้วได้ผล, แล้วก็อยาก แล้วก็ทำ แล้วก็ได้ผล. ^{๕๔}อยากนั้นมันอยากด้วยความโง่ จึงจะเรียกว่าอยาก; ไม่ใช่ความต้องการหรือความปรารถนาที่ถูกต้อง, เรียกว่าอยากด้วยกิเลส แล้วก็ทำ ทำตามความอยาก แล้วก็ได้ผลตามความอยาก, อร่อยหรือไม่ อร่อยก็ตาม มันก็อยากอย่างอื่นอีก ก็ทำอีก ได้ผลอีก. นี่อย่างนี้เป็นวัฏฏะอย่างเลว. ถ้าเป็นวัฏฏะอย่างดี มันก็คืออยากดีหน่อย ทำดีหน่อย ได้ผลดีหน่อย, เอรีตอรร้อยกว่า ประณีตกว่า สุขุมกว่า, แล้วมันก็อยากที่ประณีตกว่าต่อไปอีก; ฉะนั้นวัฏฏะนี้มีทั้งอย่างดีและอย่างเลว เป็นวงกลม.

ที่เป็น อย่างเลว เป็นกามาวจร, ก็เป็น ^{๕๕}อบายทั้ง ๔, หรือเป็น มนุษย์ เหนือไหล่โคลงย้อย, เป็นวัฏฏะอย่างดี อย่างสวยหรูหราก็เป็นเทวดา, เป็นคนรักรวยในโลกนี้ และเป็นเทวดา ในสวรรค์, เป็นพรหมในพรหมโลก; นี้วัฏฏะสวย ๆ ดี ๆ.

ถ้าจะพูดกันแต่ในที่นี้ ไม่พูดถึงเรื่องโลกอื่นที่มองไม่เห็น ก็พูดได้; ถ้าคิดแล้ว ทำแล้ว ได้ผลแล้ว ก็จมอยู่ในเรื่องเลว ๆ ร้องไห้ร้องไห้ เป็นทุกข์เป็นร้อน อยู่ทีนั้น; ถ้าคิดถูกที่เรียกกันว่าดี ทำดี ได้ผลดี ได้กิน ได้กาม ได้เกียรติอะไร ก็หลงกันอยู่แต่ในที่เรียกว่า ดีในโลกนี้. ^{๕๖}นี่ก็คือวัฏฏะ เหมือนกัน, วัฏฏะที่แท้จริงเหมือนกัน คือจริงยิ่งกว่าวัฏฏะที่เราไม่รู้ว่ามีอยู่ที่ไหน, ต่อตายแล้ว ไม่ต้องไปพูดก็ได้; เพราะว่าถ้าข้ามวัฏฏะนี้ได้ทีนี้แล้ว วัฏฏะไหน ๆ ก็ข้ามได้หมด; ไม่หลงสวรรค์ทีนี้, แล้วก็ไม่ต้องหลงสวรรค์ที่ไหนหมด.

ฉะนั้น วิญญูะคือวงกลมแห่งความอยาก การกระทำ และการได้ผล, แล้วก็อยากอีก แล้วก็ทำอีก แล้วก็ไ้ผลอีก. ที่นี้ รูปร่าง ของมันจะแบ่ง เป็น กาม ที่อ้อยทางเพศก็ไ้ เป็นรูป รูปวิสุทธฺ์ ไม่เกี่ยวกับกามก็ไ้, แล้วตะเยียด ไปกว่านั้นก็คือ อรูป ไม่มีรูป ไม่ต้องมีรูป เป็นนามธรรมล้วนก็ไ้, ก็เรียกว่า กามภพ รูปภพ อรูปภพ ล้วนแต่เป็นวิญญูะทั้งนั้น.

แล้ว ทำไมไม่ค่อยจะข้ามวิญญูะไปได้? ข้ามวิญญูะสงสารไม่ได้ เพราะมันมีอัสสาทะ; ก็บอกกันหลายครั้งหลายหนแล้วว่า ให้จำคำนี้ไว้ให้ตึ่ๆ อัสสาทะ อาทีนะวะ สมุทัย อัคคคมะ. อัสสาทะคือเสน่ห์ ที่ยั่วชวนใจ; วิญญูะมีเสน่ห์มาก รุนแรงเหลือประมาณ สูงขึ้นไปตามลำดับชั้น อย่างเลวๆ อย่าง คนยากจน, แล้วก็มึ่ที่สูงกว่าสำรองไว้ แล้วก็ทะเลาะทะเลาะกัน แล้วถึงระดับนั้นแล้ว ก็ยังมีสูงกว่ารออยู่, แล้วก็ทะเลาะทะเลาะต่อไป แล้วก็ถึงสุด กว่าทะเลาะกันอัน สูงสุดท้าย จึงจะออกไปจากวิญญูะไ้.

การเลื่อนชั้นในวิญญูะ ต้องได้ชิมรสที่สูงกว่า.

ที่นี้ จะออกจากวิญญูะต่ำๆ ไปสู่วิญญูะชั้นสูงๆ มันก็ ต้องผ่าน ไปเท่านั้นแหละ คือได้ชิมรสของวิญญูะที่สูงกว่า จึงจะเบ็อวิญญูะที่ต่ำหรือเลวกว่า, แล้วเขียบไปอีกทีหนึ่ง ขยับเขียบไประยะหนึ่ง เขียบไปไ้เชือกหนึ่ง, แล้วก็หลงอยู่ ที่นั้นนาน แล้วจนกว่าจะพบปะอะไรที่มันสูงกว่า ก็เลยเขียบไปไ้จนกว่าจะถึงสุด ระดับสุด; เห็นว่าไม่ไหวทั้งนั้น : กามโลกก็ไม่ไหว รูปโลกก็ไม่ไหว อรูปโลก ก็ไม่ไหว, กิณชนิตไทนก็ไม่ไหว กามชนิตไทนก็ไม่ไหว เกียรคิชนิตไทนก็ไม่ไหว,

มันจึงจะออกไปจากวง วงกลมของอันนี้; แล้ว ลำพังความรู้ หรือศึกษาให้รู้หรือบอกกันให้รู้^{นี้} ไม่พอ ที่จะเลื่อน ชั้นในวิญญูะ, เช่นจะเลื่อนจากกามออกไปสู่ความมิใช่กาม.

พระพุทธเจ้าก็เคยตรัส ความข้อนั้นแก้ภิกษุ ว่า *เรารู้ว่า กาม^{นี้}มีรสอร่อย น้อย มีทุกข์มาก ไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา แต่เราก็ละจากกาม^{นี้}ไม่ได้; เพราะว่าไม่ได้เข้าถึงปัตติสุข อันเกิดจากความไม่มีกาม.* เพราะฉะนั้นในโอกาสใดโอกาสหนึ่ง ที่ทำให้ไปพบเข้ากับปัตติหรือความสุข อันไม่เกี่ยวกับกาม มันจะทำให้ละกามได้ทันที; เพียงแต่เห็นอยู่ ว่า กามอย่างนั้น^{มี}รสอร่อยน้อย ไม่คุ้มกับความทุกข์ที่มีมากมาย; แม้จะมองเห็นว่าสกปรกน่าเกลียดอะไรก็ตาม มัน^{ยัง}จะไม่ได้, จนกว่าจะไปได้เสพรสของความตรงกันข้ามจากกาม; ที่นี้ก็กระโดดละไปจากกาม ไปอยู่ในระดับโน้น.

ผมก็กำลังนึกและสนใจอยู่เหมือนกัน ที่ว่ามีคนเขียนในหนังสือฝรั่ง Reader Digest อะไรพวกนี้ว่า *จะละอำนาจของเฮโรอีนได้ด้วยการของสมาธิ.* เขาเขียนโดยสรุปความว่าอย่างนั้น; สอนให้คนทำสมาธิ และรู้อรรถของสมาธิ เอรีตอรร้อยตามแบบรศของสมาธิ แล้วมันจะเกลียดครสของเฮโรอีนได้. โดยเหตุผลก็เป็นได้. แต่ที่นั่นมันมีว่าจะทำอย่างไร ให้เขาไปเสพรสของฉานหรือสมาธิได้.

นี่^{นี้}เพียงแต่เอามาบอกให้รู้ ว่า ลำพังความรู้ หรือความคิด ความคำนวณ ความสังเกต^{นี้}ไม่พอ ต้องเขียบไปทำให้มันได้ชิมรสของสิ่งโน้นฝ่ายโน้นที่ดีกว่า, แล้วมันจะละสิ่ง^{นี้}เอง.

ฉะนั้นการที่จะละวัฏฏะขึ้นไปได้ตามลำดับ ต้องทำอย่างนั้น, ต้องทำในลักษณะอย่างนั้น. บริโภครสของวัฏฏะชนิดที่ดีกว่า ประณีต สูงกว่า หรือจะเรียกกันเสียอีกที่หนึ่งว่า มีเหยือกกับไม่มีเหยือก. ถ้าเราได้เสพรสของความสุขชนิดที่ไม่มีเหยือก เราก็จะเกลียดความสุขที่มีเหยือก. นี้ก็เรียกว่า *สามิสสุข* — *สุขที่มีเหยือก* เช่น กามเป็นต้น. แล้ว *นิรามิสสุข* — *สุขที่ไม่มีเหยือก* เช่น ความสงบสงัดในขณะแห่งวิเวก หรือฉาน หรือสมาบัติ สุขนั้นไม่มีเหยือก. ถ้าเกิดได้ชิมสุขที่ไม่มีเหยือก แล้วจะเกลียดสุขที่มีเหยือกขึ้นมาทันที, ไม่ต้องมีการคำนวณหรือว่าใช้ปรัชญาอะไรกันอีกแล้ว, มันกลายเป็นวิทยาศาสตร์ไป. นี้ต้องได้ชิมรสที่เหนือกว่า จึงจะละรสที่เลวกว่า. โดยสรุปแล้ว ต้องได้ชิมรสของความสุขที่ไม่มีเหยือก จึงจะพอใจและละความสุขที่มีเหยือก.

เดี๋ยวนี้ โลกของเรามันจมอยู่ในความสุขที่มีเหยือก; พุคกันทั้งโลกเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสมัยนี้ สมัยเทคโนโลยีรุ่งเรืองนี้ มันยิ่งฝังจมลงไป ในความสุขที่มีเหยือกมากขึ้น ๆ, แล้วเหยือกนั้นมันก็ประณีตละเอียดคมมากขึ้น มันก็ลึกล้ำแล้ว มันก็ผูกมัดลึกล้ำ ฝังลึกล้ำ. ฉะนั้น โลกก็ไม่มีวันจะชะเง้อหาบัจฉัยแห่งพระนิพพาน; ก็ฝังจมไปในวัฏฏะ ๆ วัฏฏะเรื่อย จึงไม่มีใครหลุดถึงพระนิพพาน, หรือหลุดถึงสิ่งที่มันดีกว่าสิ่งที่เรากำลังมีอยู่ในบัดนี้. ถ้าเขาจะพูดว่าสิ่งที่ดีกว่าที่เรากำลังมี มันก็ไปในทางเดียวกัน คือไปในทางวัตถุทางเนื้อทางหนัง ให้รุนแรงขึ้นก็ได้, ไม่ทราบว่ามันจะเบือ หรือมันจะถึงขีดที่จะเลยไปถึงที่ไม่มีเหยือกได้อย่างไร. โลกเรา^{นี้} เต็มไปด้วยวิกฤตการณ์ทุกแบบ หลาย ๆ แบบ; เพราะว่ามันอยู่ในวัฏฏะ ที่เต็มไปด้วยเหยือก ไม่มีใครรู้จักสิ่งที่ตรงกันข้าม.

นี่เรารู้จัก ทั้งพระนิพพานและทั้งวัฏฏะ มีบัจฉัยให้ถึง ด้วยกัน
ทั้งนั้นแหละ บัจฉัยอย่างนั้นเป็นไปเพื่อนิพพาน, บัจฉัยอย่างนั้นเป็นไปเพื่อวัฏฏะ ;

บางที่ท่าเหมือน ๆ กันด้วย เช่น ทาน ศีล สมาธิ บัญญา ท่าเหมือน ๆ กัน แต่เจตนาต่างกัน ผลก็ต่างกัน ให้ทานรักษาศีลเพื่อวัฏฏะก็มี เพื่อนิพพานก็มี.

เราก็เลยคำนึงถึง มันก็เป็นความผันหรือความหวัง ที่ว่า เมื่อไรเราจะมีความไม่จมอยู่ในวัฏฏะ, ความก้าวหน้าไปทางของพระนิพพาน. ถ้าคนอื่นเขาไม่เอาก็ควรจะตามใจเขา, เราเขาก็แล้วกัน; เราศึกษาเข้าใจเรื่องนี้ รู้เรื่องทีคนอื่นเขาไม่รู้หรือไม่สนใจ. ถ้าเราเห็นว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องสูงสุดของมนุษย์ ก็ควรจะสนใจและพยายามในเรื่องนี้, ก็พยายามให้เป็นปัจจัยแก่พระนิพพานอยู่เรื่อยไป. ถ้ามีครอบครัว ก็ให้มันเป็นครอบครัวที่ล้วนแต่สะสมปัจจัยแห่งพระนิพพาน, ไม่เป็นครอบครัวที่จมอยู่ในวัฏฏะ. คุณเหมือนธรรมชาติก็สร้างมาอย่างนั้น ไม่ได้สร้างมาเพื่อให้จมปลักคักคานอยู่ที่ระดับไหน; ถ้ารู้ว่ามันมีการไปหรือต้องไป ก็ไปให้มันถูกต้อง, แล้วปลายทางของมันก็คือพระนิพพาน. ฉะนั้น การสนใจเรื่องปัจจัยแห่งพระนิพพาน ผมว่าถูกต้องแล้ว; แล้ว สนใจเรื่องของวัฏฏะบ้าง ก็เพื่อจะหลบหลีกเสีย ไม่ไปหลงกับมัน.

นี่การบวชชั่วคราวหนึ่ง จะเป็นการส่งเสริมสะสมปัจจัย เพื่อพระนิพพานหรือไม่, หรืออย่างน้อยเป็นการศึกษาเพื่อให้เข้าใจเรื่องปัจจัยแห่งพระนิพพาน แล้วทำได้หรือไม่? ก็รู้กันอยู่แก่ใจทุกคน ขอให้ทุกคนไปปรับปรุงของตัวเองตามที่ควรจะเป็น.

การบรรยายในวันนี้ ก็ยุติไว้แต่เพียงเท่านี้ เลยเวลาไปบ้าง หุตให้มันจบ.

ผลพลอยได้ที่เนื่องถึงกันและกันในโลก.

ท่านที่เป็นราชภักดิ์ ผู้ลาบวชทั้งหลาย,

ในการบรรยายเป็นครั้งที่ ๑๕ ในวันนี้ ผมจะพูดโดยหัวข้อว่า ผลพลอยได้ ที่เนื่องถึงกันและกันในโลก.

ข้อนี้ขอให้ทบทวนถึง เรื่องที่ได้ขอให้ทดสอบ เนื่องด้วยการบวชของแต่ละคน ๆ ว่า การบวชของเรา ทำให้เกิดผลพลอยได้ ไปยังผู้อื่น โดยไม่ได้ตั้งใจเจาะจงนั้น ก็มีอยู่อย่างไรบ้าง? ที่พลอยได้โดยเจาะจงโดยตั้งใจนั้น มันก็ไม่ใช่จะนำอสังขารย์, ขอให้นึกถึงผลพลอยได้ที่มันได้มากได้กว้างขวางเหลือประมาณ โดยไม่ได้ตั้งใจ. ว่าที่จริงความตั้งใจมันก็ไปไม่ได้ไกลดอก; ที่ไม่ได้ตั้งใจนี้ บางอย่างมันมีมากกว่าที่เราตั้งใจ. นี่ก็เป็นผลพลอยได้ ที่น่าสนใจที่สุด แล้วก็นเนื่องถึงกันและกัน กระทั่งมันทั่วไปในโลก. นี่เมื่อพูดถึงผลพลอยได้ จากการบวชของเรา, ก็จะดูเลยไปถึงผลพลอยได้อย่างทั่วถึง หรือทุกอย่างจะดีกว่า.

ต้องตรวจสอบดูผลพลอยได้ในการบวช.

สำหรับการบวชนั้น ก็ได้พูดกันแล้วว่า ถ้าการบวชนั้นประสบความสำเร็จ มันก็มีผลพลอยได้; เช่น จะทำให้มีผู้พลอยรู้พลอยชื่นชม พลอยได้ประโยชน์. นี่เป็นเรื่องที่ต้องทบทวนก่อน ว่าการบวชของเรา มันทำให้มีผู้พลอยรู้ ก็รู้อะไรมากขึ้นเพราะการบวชของเรา, แล้วพลอยชื่นชมยินดีได้บุญได้กุศล ที่เป็นเรื่องทางจิตใจ, แล้วก็พลอยได้รับประโยชน์ อย่างต่ำ อย่างสูง โดยตรง โดยอ้อม อะไรอีกบ้าง? จะต้องหาให้พบ ว่าการบวชของเรามันต้องมีผลในส่วนนี้ ถ้าไม่อย่างนั้นแล้วก็ควรจะถือว่า มันน้อยเกินไป ได้น้อยเกินไป, ตามปกติการบวชนี้ จะมีผลพลอยได้เหลือประมาณแก่ผู้อื่น.

ฉะนั้นขอให้ทดสอบดูให้ดี, เป็นสิ่งที่ควรทดสอบอย่างยิ่ง อย่าปล่อยให้มันเป็นเรื่องมง่าย ลับเลื่อนไป. พยายามขุดค้นขึ้นมาให้ได้ คือให้ประจักษ์อยู่แก่ใจของเรา ว่าบวชทั้งที่มีผลพลอยได้อีกมากมาย นอกจากผลโดยตรงแล้ว. ที่นี้ถ้าขยายผลพลอยได้ให้กว้างออกไปอีก; เพราะมันยังมีทางที่จะทำได้อีกมาก นี้ผมจึงได้หยิบเอาเรื่องนี้มาพูด แล้วขอร้องให้พิจารณากันถึงเรื่องนี้. ที่นี้ก็เป็นอย่างทีกล่าวแล้วว่า ถ้าจะพูดกันเรื่องอะไรก็พูดกันเสียให้สิ้นเชิง เป็นเรื่องๆ ไปเลย ดีกว่า คือจะไม่พูดเฉพาะในวงแคบ ที่เกี่ยวกับการบวชส่วนบุคคลเพียงคนเดียว.

ผลพลอยได้ได้มาจากอะไร.

เอ้า, ที่นี้ก็ต้องทบทวนขึ้นมา โดยพิจารณากันถึงคำว่า มันเป็นการได้จากอะไร หมายความว่าผลพลอยได้ ที่ว่าพลอยได้นั้น มันได้จากอะไร, จาก

อะไรกันก่อน. เมื่อมองดูตามธรรมดา ไม่เกี่ยวกับนั้นนี่โดยเฉพาะ เราก็ควรจะพูดได้ว่า พลอยได้ ๑ จากการที่มีอยู่ ของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง, ๒ จากการกระทำ ของผู้ใดผู้หนึ่ง, ๓ จากการประสบความสำเร็จ ของการกระทำของผู้ใดผู้หนึ่ง. นี่ น่าจะถือว่าเป็นหลักทั่วไปที่จะใช้สำหรับมอง; เพียงแต่การมีอยู่ ของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เท่านั้น มันก็มีผลพลอยได้ เสียแล้ว; เช่น การมีอยู่แห่งดวงอาทิตย์นี้ มัน มีไค้อยู่เพื่อเราคอก ก็อยู่ไปตามประสาของดวงอาทิตย์ ก็ได้ประโยชน์จากการมีอยู่ แห่งดวงอาทิตย์เป็นต้น.

ที่นี้ การมีอยู่แห่งศาสนา การมีอยู่แห่งภิกษุ เป็นผลพลอยได้ ไปถึง พวกที่เขาไม่ได้นับถือศาสนานี้, หรือไม่เคยมาบวชเลยก็ได้. เมื่ออยู่ในโลกร่วม กันมันเนื่องถึงกัน นี้เรียกว่ามันได้จากการที่มีอยู่ของสิ่งนั้นๆ; เพราะมันมีอะไรๆ อยู่ในโลกนี้ เราก็ได้รับประโยชน์ จากการที่มันมีสิ่งนั้นอยู่ในโลก.

ที่นี้จะมอง ในมุมกลับ มันก็แปลกออกไปตรงที่ว่า มันกลับตรงกัน ข้าม คือเป็นผลพลอยได้จาก การที่ไม่มีอยู่ ของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง; นี่มันตรงกันข้าม กับการมีอยู่. ถ้าการมีอยู่มันเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดผลพลอยได้อย่างหนึ่งๆ; ที่นี้การ ไม่มีอยู่ของสิ่งนั้น ก็ทำให้เกิดผลพลอยได้ อีกอย่างหนึ่งเป็นแน่นอน. ถ้าว่าไม่มี ดวงอาทิตย์ ผลอื่นก็จะเกิดขึ้นในทางตรงกันข้าม; ถ้าไม่มีศาสนาไม่มีธรรมะ หรือว่าไม่มีเสือไม่มีงูไม่มี โรคภัยไข้เจ็บ ก็ต้องมีผลอย่างใดอย่างหนึ่งมากเหมือนกัน. ฉะนั้นดูให้ดีๆ การมีอยู่แห่งอะไร และการ ไม่มีอยู่แห่งอะไร ทำให้เกิดผล อะไรขึ้นมา; แต่ส่วนใหญ่เราจะมองกันแต่ด้านที่มันมีอยู่ ไม่ค่อยจะมองกันถึง ด้านที่ไม่มีอยู่.

ที่นี้การกระทำก็เหมือนกันอีกแหละ เพราะมีการกระทำของใคร หรือของสิ่งใดก็ยังได้ มันก็มีผลอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา; ที่นี้เพราะละเว้นไม่กระทำ หรือไม่ได้มีการกระทำสิ่งนั้น มันก็มีผลอย่างอื่น. ถ้าเรากระทำบาป มันก็มีผลอย่างหนึ่ง ถ้าเราไม่กระทำบาป มันก็มีผลอีกอย่างหนึ่ง, หรือว่าถ้าคนงานในโลกนี้ เขาทำงานกันในโลกนี้ ก็มีผลอย่างหนึ่ง; ถ้าเขาเกิดไม่ทำงานขึ้นมา มันก็มีผลอีกอย่างหนึ่ง; ถ้ามันไม่เป็นเรื่องที่เจตนาโดยตรงแก่ใคร แล้วก็จะเรียกว่าผลพลอยได้สำหรับคนนั้น.

ที่นี้การกระทำนั้น มันไม่แน่ว่าจะได้ผลหรือไม่ได้ผล; ถ้ามันได้ผล มันก็มีผลพลอยได้อย่างอื่นออกไป; ถ้ามันไม่ได้ผล มันก็ได้ผลอย่างอื่น ซึ่งเป็นผลที่ไม่พึงปรารถนา แต่ก็เรียกว่าเป็นผลเหมือนกัน. แต่บางที่คำพูดมันก็กำกวม เช่น การกระทำที่ไม่ประสบผลสำเร็จของข้าศึก เราก็ได้ผลดี, ข้าศึกกระทำการของเขาไม่สำเร็จ เราก็ได้ผลดี คือข้าศึกทำอะไรแก่เราไม่ได้.

นี่เพียงแค่ต้องการให้มองดู ให้เหลือบมองดู ให้ทั่วทุกแง่ทุกมุม เกี่ยวกับสิ่งที่มันมีผล เนื่องถึงกันไปหมด นี่เป็นคำพูดกลางๆ. ถ้าเราจะมองอะไรให้หมดสิ้น เราก็ต้องใช้หลักกลางๆ นี้กันเสียก่อน. ในส่วนนี้ก็เป็นส่วนคำพูด.

ที่นี้ ได้ผลจากการมีอยู่ เป็นที่นี้ ก็จะต้องดูต่อไปว่า ได้ผลจากการมีอยู่ของใคร? พวกที่จะต้องดูต่อไป ก็คือว่าของใคร, หรือของอะไร? ก็จะได้ความขึ้นมาว่า จากการมีอยู่ของใคร, จากการกระทำของใคร, จากการทำไม่ได้ผลของใคร, หรือทำได้ผลของใคร? ก็ดูว่าเรามันเกี่ยวข้องกับอะไร, หรือเนื่องกันอยู่กับอะไร?

ถ้าที่จริงในสมัยนี้ ในโลกแห่งยุคปัจจุบันนี้ อะไรๆ มันเนื่องกันมากขึ้นไปกว่าแต่สมัยโบราณ.

ผลพลอยได้ของการมีอยู่แห่งความเป็นพุทธบริษัท.

ที่นี้เราจะพูดกันในวงแคบ ว่า ผลที่จะได้ ที่น่าเป็นที่พอใจ ของการมีอยู่แห่งความเป็นพุทธบริษัท กันก็คือว่า. ชั้นแรกจะเสด็จถึง ความเป็นพุทธบริษัท; ความเป็นพุทธบริษัทมันมีอยู่, มีอยู่ที่ไหนก็ตาม มันจะมีผลพลอยได้กว้างขวางมากมายนัก. กวระจะดูกันที่ ความหมาย ของคำว่า ความเป็นพุทธบริษัท นั้นเอง; บางทีเพราะเรามันสนใจเรื่องของเราน้อยเกินไป แล้วก็ยิ่งสนใจเรื่องอื่นที่กว้างออกไปน้อยไปเสียอีก, น้อยไปกว่านั้นอีก; แม้แต่ความเป็นพุทธบริษัทของเรา เราก็ยังไม่สนใจ เพราะเรามักจะใช้เวลาหัวเราะ เล่นหัว สรวลเสเฮฮา กันเสียมากเหมือนกัน, หรือเมื่อสนทนากัน ก็ไม่ค่อยสนทนากันถึงเรื่องที่ควรจะสนทนา เป็นเรื่องสรวลเสเฮฮาเสียหมด. ถ้าสนทนากันถึงเรื่องความเป็นพุทธบริษัทนี้ก็ดี; เพราะว่าความเป็นภิกษุนี้ ก็เป็นพุทธบริษัทอยู่ชนิดหนึ่ง. ที่จริง ความเป็นพุทธบริษัทนั้นขยายออกไปถึง ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา.

แต่ถ้าดูกันแต่ใจความของคำว่า พุทธบริษัทแล้ว มันก็เหมือนๆกับอยู่ในส่วนใจความ, ใจความ ก็คือ คำว่า พุทธะ นั้นเอง. พุทธะ นี้เป็นคำธรรมคาสามัญก็แปลว่า *ตื่นนอน*; ถ้าเป็นภาษาชาวบ้าน ที่พูดกันอยู่ตามธรรมดา ก็แปลว่า *ตื่นนอน*; แต่พอมาเป็นเรื่อง *ทางจิต ทางวิญญาณ ทางศาสนา* ก็

แปลว่า ผู้รู้ หรือ ผู้ตื่น หรือ ผู้เบิกบาน. ถ้าจะใช้คำว่า ตื่นนอน ก็คือตื่นจากหลับ กล่าวคือกิเลส; มันมีการนอนหลับทางวิญญาณ อีกชนิดหนึ่ง เขาเรียกว่า กิเลสนิทรา กิเลสนิทรา, กิเลสนิทรา หลับด้วยอำนาจแห่งกิเลส.

ทุกคน ธรรมดาที่หลับอยู่ด้วยกิเลสนิทรา ไม่เคยตื่น; ถ้าตื่นก็เป็นพุทธะขึ้นมา; จะปลุกให้ตื่นกันสักทีก็ทั้งยาก, อุทิศมาบวชทั้งทีนั้นก็เพื่อจะให้มันตื่น แล้วมันจะตื่นหรือไม่ตื่นก็ดูเอาเองก็แล้วกัน. ถ้ามาโลเลเหลวไหลกันเสีย มันก็ไม่มีความตื่น, จะมาบวชก็พรรษามันก็ไม่ตื่น. โលลปะปะทีโน เป็นคุณสมบัติของพระอริยสงฆ์ ที่เราสวดในบททำวัตร; โលลปะปะทีโน—ละเอียดแล้วซึ่งความโลเล; แต่ถ้าภิกษุมีความโลเลอยู่ มันก็ไม่มีความตื่น. ในทางวัตถุ ธรรมาคือ ตื่นนอน, ในทางธรรมะ ก็คือ ตื่นจากหลับคือกิเลส; นี่คือพุทธะ.

นี่คำว่า รู้ เป็นความหมายที่ ๒ ออกไป, ความหมายที่ ๑ คือตื่น ตื่นนอน. ถ้าตื่นนอนละก็รู้ละ มันไม่หลับนี่; มันก็ต้องรู้ นั่น รู้ นี่ รู้ อะไรขึ้นไป. ผู้ตื่นแล้วก็เป็นผู้รู้ เรื่องทางโลกๆ ก็รู้กิน รู้อาบ รู้ถ่าย รู้อะไร รู้อาชีพ รู้อะไรไป; แต่ในทางจิตทางวิญญาณ ก็รู้เรื่องไม่มีกิเลส, รู้เรื่องทำลายกิเลสให้หมดไป คือความรู้ที่แท้จริง, รู้ว่า ทุกข์เป็นอย่างไร, เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างไร, ความดับสนิทแห่งทุกข์เป็นอย่างไร, ทางให้ถึงความดับสนิทแห่งทุกข์เป็นอย่างไร, นี้เรียกว่ารู้. อย่าไปใช้คำพูดอย่างอื่น ถ้าถูกถามเกี่ยวกับว่า รู้—รู้—รู้ ของพุทธบริษัท ของพระพุทธรูปเจ้านี้ ให้รู้ ๔ อย่างนี้ไว้เสมอไป. ถ้ามีอวิชาครอบงำ มันก็ไม่รู้ ๔ อย่างนี้ได้; ถ้าทำลายอวิชาเสียได้ มันก็รู้ ๔ อย่างนี้ได้ คือรู้อริยสัจจสี่.

พอรู้แล้วมันก็ เบิกบานซี; เพราะมันไม่มีทุกข์นี่ มันก็เบิกบาน, เบิกบานด้วยวิชา, เบิกบานด้วยปัญญา, เบิกบานด้วยแสงสว่างแห่งพระธรรม, เบิกบานเหมือนดอกไม้บาน. แต่เป็นเรื่องทางวิญญาณ หมายถึงมีความสุข, โดยเฉพาะก็คือคำว่า เกษม. คำที่ควรจะสนใจไว้ก็คือคำว่า เขมะ, เขมะ แปลว่า เกษม, เกษมก็เกษมจากโยคะ คือเกษมจากกิเลส. เกษมนั้น มีค่าเท่ากับว่า เป็นอิสระด้วย, แล้วก็ไม่มีอะไรมาทำให้เรตกอยู่ใต้อำนาจ ก็เรียกว่าเกษมปลอดภัย.

หน้าที่ ๑ พุทธบริษัท ก็คือผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน นี่เราเรียงคำพูดกัน อยู่อย่างนี้. ถ้าที่ถูกต้องจะเรียงว่า ผู้ตื่น ผู้รู้ ผู้เบิกบาน จะถูกกับเรื่องมากกว่า ก็ไปขยายขยายเอาเองก็แล้วกัน. ความเป็นพุทธบริษัท ก็หมายถึง ความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน; ถ้าความเป็น พุทธบริษัทมัน มีอยู่ในโลก มันก็มีผลให้ ผู้อื่นพลอยได้ สิ่งที่ดีควรจะได้; จะได้อะไรบ้าง ก็ดูการกระทำของพุทธบริษัท, การกระทำของพุทธบริษัทนั่นเอง. ถ้าพุทธบริษัทเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ก็ต้องช่วยให้ผู้อื่นได้รู้ ได้ตื่น ได้เบิกบาน ตรงตามตัว.

หน้าที่ ๒ ที่นี้จะพูดให้ละเอียดออกไปสักหน่อย และ นอกจากจะเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานแล้ว ก็ยังจะต้องเป็นผู้ประสบความสำเร็จในหน้าที่ของตน. คำว่า รู้ ว่าตื่น ว่าเบิกบานนี้ ไม่จำเป็นจะต้องหมายถึงระดับสูงสุดเสมอไป, และ หมายถึงระดับสูงสุดด้วย. ฉะนั้น เรามีหน้าที่ที่จะประพฤติกระทำ ให้รู้ ให้ตื่น ให้เบิกบาน อยู่ตลอดเวลาที่มันยังไม่รู้ ไม่ตื่น ไม่เบิกบานถึงที่สุด; นี้ก็มีการ ประสบความสำเร็จในหน้าที่นี้อยู่ตามสมควร, อย่างน้อยที่สุดก็เป็นผู้ได้บุญ

มีบุญ และได้บุญ; เพราะฉะนั้นมันจึงให้ความชื่นชม พอใจ ยินดี แก่ผู้อื่น
ได้ค่าย.

ที่นี้ นัยที่ ๓ นี้พุทธบริษัทเขาเป็นผู้มีเมตตา กรุณา บำเพ็ญตนให้
เป็นประโยชน์อยู่เสมอ; เพราะฉะนั้นก็เป็นเหตุให้ผู้อื่นได้พลอยได้รับ
ประโยชน์โดยตรง; จะเป็นประโยชน์อะไรก็ตาม เป็นวัตถุก็ได้, เป็นเรื่อง
นามธรรม เช่นความรู้ ความฉลาด หรือประโยชน์สุข มรรค ผล นิพพานก็ได้.

ความเป็นพุทธบริษัทมีอยู่ที่ไหน คนข้างเคียงก็จะพลอยได้สิ่งเหล่านี้,
คือได้ความรู้ ความตื่น ความเบิกบาน, แล้วก็ได้ความชื่นชม; เพราะว่ามีความสำเร็จให้เห็นเป็นตัวอย่าง, แล้วก็ได้ประโยชน์นานาชนิดนานาแบบ หลากๆระดับ
อยู่ทั่วไป. อย่างว่ามีตัวอาวรามที่ถูกต้องตามวัตถุประสงค์อย่างหนึ่ง จะ
ได้อะไรบ้างก็ไปศึกษาก็แล้วกัน. ฉะนั้นความเป็นพุทธบริษัทมีอยู่ที่ไหน มันทำให้เกิด
เกิดผลพลอยได้ โดยไม่เจตนาหลาย ๆ อย่าง อย่างนี้ เพราะความมีอยู่ของพุทธบริษัท.

ที่นี้ ถ้าดูที่เพราะการกระทำของพุทธบริษัท ก็ยิ่งเห็น ว่าให้คนอื่นเขา
ได้รับตัวอย่าง เห็นตัวอย่างอยู่. ถ้าพุทธบริษัทได้รับผลของการปฏิบัติ ก็เป็น
เครื่องจูงใจที่ดียิ่งขึ้นไปอีก คือมีความสุขให้ดู. นี้ถ้าไม่มีพุทธบริษัทก็มีผล
เหมือนกัน เป็นผลที่ตรงกันข้าม; ไม่มีการกระทำของพุทธบริษัท ไม่มีการได้รับ
ผลของพุทธบริษัท ก็มีผลเกิดขึ้นเหมือนกันแหละ; แต่มันผลในทางตรงกันข้าม,
แล้วก็ไม่พึงปรารถนา, เราเลยไม่ได้รับประโยชน์อะไร จากการไม่มีอยู่ของ
พุทธบริษัท.

ผลพลอยได้จากการบวช.

ที่นี้คุณให้แคบเข้ามาสักหน่อย คือดูพวกเราโดยตรงที่เป็นภิกษุ; คำว่า พุทธบริษัทมันกว้างนัก คุณให้มันแคบเข้ามาดีกว่า. ว่าความเป็นภิกษุโดยตรงของเรา และโดยเฉพาะที่ลาบวชในระยะสั้น มีความเป็นภิกษุอยู่อย่างนี้ จะมีผลอะไรเกิดขึ้นแก่เรา ก็เป็นผลพลอยได้ แผลออกไปถึงผู้อื่น โดยไม่ได้เจตนา, แล้วจะไม่รู้จัก ไม่ได้พบเห็นกันด้วยซ้ำไป. ถ้าอย่างนี้เราก็ต้องดูกันในชั้นแรกเสียก่อนว่า ภิกษุทำอะไรบ้าง.

ถ้าเป็น ภิกษุจริง ก็มันต้องจริงอย่างที่ว่านี้, คือบวชจริง แล้วก็เรียนจริง แล้วก็ปฏิบัติจริง แล้วก็ ได้ผลจริง แล้วก็ ประกาศเผยแผ่ออกไปจริงๆ นับคุณก็จริง; อย่างน้อยก็ ๕ จริง, ผมพูดคำจริง ๆ ๕ คำนี้ไม่รู้ก็ร้อยก็พัน ครั้งแล้ว จะได้ผลสมตามที่พูดหรือไม่ ก็ช่วยกันดูก็แล้วกัน, ว่าบวชจริงคืออย่างไร, เรียนจริงคืออย่างไร, ปฏิบัติจริงคืออย่างไร, ได้ผลมาจริงๆ คืออย่างไร, แล้วสอนกันจริงๆ คืออย่างไร.

บวชจริง มันพอจะเข้าใจกันได้ แต่บวชเหลวไหลนี่ก็มีอยู่หลายแบบมากอย่าง; ไม่จำเป็นต้องเอามาพูดให้เสียเวลา, คือบวชหลอก บวชเล่นอะไรนี่. ที่นี้บวชจริงมันก็มีอยู่, แล้วก็มันมีปัญหาอยู่ว่าเรามันบวชจริงกันหรือไม่? บวชในระยะสั้นก็จริง แต่มันบวชจริงก็ได้ บวชไม่จริงก็ได้. ถ้าบวชจริงจะต้องทำอย่างไร? คำตอบเรื่องนี้มันอยู่ในหนังสือเรื่องนั้นๆ เรื่องสอนผู้บวช. แต่สรุปความแล้วก็สอนให้พ้นจากความเป็นฆราวาสจริง; อย่าคิดนึกใฝ่ฝันอย่างฆราวาสอยู่เลย, ในร่างกายที่กำลังหุ้มห่อด้วยผ้ากาสาเวะ มีศีรษะอันโล้นนี้ อย่าได้มีความผู้สีกคึกคึก

อย่างขมราวาสเหลืออยู่เลย, แล้วก็เว้นสิ่งที่ควรเว้นตามสิกขาวินัยต่าง ๆ พยายามทำหน้าที่ของบรรพชิต เรียกว่าบวชจริง.

ที่นี้เรียนจริง ถ้าบวชอย่างภิกษุนี้ก็ควรเรียนอย่างภิกษุ แล้วก็เรียนให้จริง ๆ. อย่าคิดเอาเปรียบ มาเป็นการพักผ่อน หรืออะไรอย่างนั้น, แล้วก็อย่าได้คิดว่า เรียนเรื่องของภิกษุนี้ไม่มีประโยชน์ เอาไปใช้ที่บ้านที่เรือนไม่ได้; นั้นยังเป็นคนหลับตา, และหลับตาพูดด้วย, คือไม่จริง มันไม่ตรง. เรียนอย่างภิกษุ เรียนเรื่องของพระพุทธเจ้า เพื่อสันนิทสนัน นั้นแหละ แล้ว ไปใช้ที่บ้านที่เรือนก็ได้. ใ้ได้อย่างไร? ก็เราพูดกันมาแล้วหลายครั้งหลายหน, ไม่ต้องพูดอีกแล้ว; โดยเฉพาะเรื่อง การบังคับตัว การไม่อยู่ได้อำนาจของกิเลส ต้องใช้ออยู่เสมอแหละ.

วิชาความรู้เรื่องโลกเรื่องอะไรก็เรียนกันอยู่แล้ว อยู่แผนกหนึ่งแล้ว, มันเป็นเรื่องของร่างกายทั้งนั้น อย่างก็กัณฑ์ กาม เกียรติ. พูดกันอย่างนี้ตรง ๆ; ถ้าเรียนเรื่องของภิกษุของศาสนานี้ มันเพื่อจิต วิญญานในระดับที่สูงไปกว่านั้น. ขอให้เรียนจริงในระหว่างที่เป็นเพศบรรพชิต, แล้วก็รู้จะไร่มาก สำหรับไปใช้เป็นประโยชน์เมื่อกลับออกไปครองเรือน ตลอดชีวิตเลย.

นี้เรียนจริงแล้ว ก็มาถึงปฏิบัติจริง; นี้ก็เห็นกันอยู่ ว่าไม่ค่อยได้ปฏิบัติอยู่. ที่ว่าไม่จริงนั้น มันก็คือ ไม่จริง คือบังคับตัวไม่ได้ พ่ายแพ้แก่กิเลส, เอาแต่ความสะดวกสบาย อย่างนั้นมันมารวมอยู่ที่นี้ทั้งนั้น. การปฏิบัติที่ไม่จริง คือโลเลเอาตามอำนาจของกิเลส; ถ้ามันเคร่งครัดไปตามธรรมวินัย มันก็เป็นการปฏิบัติจริง; เมื่อปฏิบัติจริงก็ได้ผลจริง ก็ตรงตามนั้น. เกี่ยว

นับว่าแล้วปฏิบัติไม่จริง มันก็ได้ผลไม่จริง, ก็ดูเอาเองก็แล้วกัน ว่าได้ผลไม่จริง คือได้อย่างไร; ไม่ตรงตามที่พระพุทธเจ้าประสงค์.

เรามันเข้าใจผิดในข้อนี้กันมากเหลือเกิน คือข้อที่ *พระพุทธเจ้าท่านตรัส* ว่า *พรหมจรรย์นี้มีวิมุตติหลุดพ้นจากกิเลสเป็นประโยชน์ เป็นที่มุ่งหมาย*. แต่เดี๋ยวนี้เรามาประพฤติพรหมจรรย์นี้เพื่อลาภ เพื่อสักการะ เพื่อสรรเสริญ เพื่อเกียรติยศเสียด; มันเป็นเสียอย่างนี้ แล้วครูบาอาจารย์บางคนก็มักจะสอนอย่างนั้นด้วย; แม้สอนพระนี้ ให้ปฏิบัติแล้วก็ได้มีลาภ มีสักการะ มีชื่อเสียง; สอนเพียงเท่านั้น. ที่จริงไม่ได้มุ่งหมายอย่างนั้น; *มุ่งหมายตามที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ ว่าพรหมจรรย์นี้มีวิมุตติเป็นอันสงส์ คือหลุดพ้นจากกิเลส ความทุกข์เป็นอันสงส์*. ลาภสักการะเลยเป็นของสกปรกน่าขยะแขยง.

การปฏิบัติเพียงศีล นี้ ก็เป็นผิวแห่งๆ ของต้นไม้, ปฏิบัติสมาธิ นี้ มันก็เพียงเปลือก ของต้นไม้, ปฏิบัติเป็นญาณทัสสนะรู้อะไรๆ นี้ แต่ไม่ถึงกับวิมุตติ ญาณทัสสนะเหล่านี้ เพียงกะพี้ ของต้นไม้ไม่ถึงแก่น. แก่นของต้นไม้ นั่นคือ วิมุตติ หลุดพ้นจากกิเลสจากทุกข์ทั้งปวง; ผลที่แท้จริงของการปฏิบัติอยู่ที่นั่น; ไม่ใช่เพียงมีศีล มีสมาธิ มีปัญญา. นี่ท่านตรัสว่าเพียงเปลือก เพียงกะพี้ เพียงเปลือกแห่ง เปลือกนอก เปลือกในแล้วก็กะพี้; ยังไม่ใช่ตัวแก่นของพรหมจรรย์.

ต้องดับทุกข์ได้ จึงจะถึงจุดวัตถุประสงค์ของพรหมจรรย์; ถ้าว่า ได้ผลจริง มันก็ต้องดับทุกข์ได้ ตามความมุ่งหมายทางจิตทางวิญญาณ; ไม่ใช่ว่าเป็นผู้มีชื่อเสียง แล้วร่ำรวยด้วยลาภสักการะ มีคนบำรุงบำเรอ.

ที่นี้ ได้ผลจริงก็ยังมีหน้าต่อไป ก็คือ ประกาศ คือทำให้ผู้อื่นเป็น
 อย่างนั้นบ้าง, ก็เรียกว่าประกาศออกไป, ประกาศพรหมจรรย์ ประกาศความ
 เป็นอย่างที่ได้ประสบแล้ว ให้แก่ผู้อื่นบ้าง. เรื่องประกาศนี้ต้องเป็น ประกาศ
 จริง คือสอนจริง เผยแผ่จริง; ประกาศจริงเหมือนกัน แต่ไม่ใช่จริงอย่างจะ
 เอาผลอย่างโลก ๆ; ถ้าไปประกาศไปสั่งสอนเพื่อลาภ เพื่อสักการะชื่อเสียง ก็
 เรียกว่าประกาศเท็จหรือปลอมอีก. ต้องประกาศจริง อย่างที่พระพุทธเจ้าท่าน
 ประสงค์อีกนั่นแหละ คือไปทำให้เขาได้รับความทุกข์; ประกาศเพียงให้เขารู้มาก ๆ
 เป็นนักปราชญ์หรือเป็นอะไรอย่างนี้ มันก็ไม่จริงก็มากน้อย, มันจริงในส่วน
 เบื้องต้น.

ถ้าประกาศเท็จจริงแล้ว ต้องประกาศให้บรรลุผลที่มุ่งหมายในพระพุทธ-
 ศาสนาทีเดียว, หรือว่าจะเขยิบลงมาก็คงว่าให้เป็นเพื่อสันติสุข สันติภาพของ
 มนุษย์จริงๆ. เคียงกับประกาศชนิดที่เรียกว่า ทำไปอย่างนั้น มันไม่มีผลเป็น
 สันติภาพหรือสันติสุขอันแท้จริงขึ้นมา แก่ผู้รับประกาศ; แต่ก็ยังดี ก็ว่ามันจะ
 ได้เหลืออยู่เป็นโครงสร้างอะไรอันหนึ่ง ซึ่งไม่สูญหายไปเสียทีเดียว, แล้วก็ค่อย ๆ
 ชยับขยายกันต่อไป จนจะได้ผลจริงได้.

นี่ภิกษุแท้จริง ก็คือบวชจริง เรียนจริง ปฏิบัติจริง ได้ผลจริง
 สอนจริงๆ เพื่อผลอันแท้จริง คือความดับกิเลสและความทุกข์ของสัตว์. นี่
 ความเป็นภิกษุโดยเฉพาะ การมีอยู่แห่งภิกษุชนิดนี้ มันจะมีผลอย่างไรบ้าง เกือบ
 ไม่ต้องอธิบายแล้ว; แต่เราอยากจะถูกกันถึงผลพลอยได้อีกส่วนหนึ่ง อย่างกว้าง
 ขวาง อย่างที่ไม่รู้จักมักคุ้นอะไรกัน มันพลอยได้.

การบวชทำให้โลกมีศาสนา.

ถ้าอย่างนี้ก็คงมองไปในแง่ที่ว่า การบวช ของเรานั้น คือการทำให้โลกนี้มีศาสนาหรือมีธรรมะ, หรือเป็นการสืบอายุของบรมธรรม. การบวชที่แท้จริง ก็คือการทำโลกนี้ให้มีศาสนา; บางคนอาจจะค้านว่า แล้วเราจะได้ประโยชน์อะไรละ เมื่อมันไปทำโลกนี้ให้มีศาสนา. มันมันหลับตามากเกินไป, มันเห็นแก่ตัวมากเกินไป จนมองข้ามตัวเอง. ถ้าโลกนี้มีศาสนาแล้ว คนจะอยู่ที่ไหนล่ะ? มันก็ต้องอยู่ในโลก ก็พลอยได้รับ; ฉะนั้นการ ทำประโยชน์ตนด้วยการบวชนี้ มันเป็นการทำให้โลกมีศาสนา.

ถ้าไม่เคยทราบเรื่องง่าย ๆ ง่ายๆ ปากคอก ก็ทราบเสียสักหน่อยก็แล้วกัน ว่า ศาสนาจะมีอยู่ได้ เพราะมีผู้เรียน, แล้วก็มีผู้ปฏิบัติ, แล้วก็จะมีผู้ได้ผลของการปฏิบัติ, แล้วก็ได้อสอน สืบ ๆ กันไป, ศาสนามีอยู่ได้ด้วยเหตุนี้; เรียกว่า *ปริยัติศาสนา* คือศาสนาแห่งความรู้เรื่องปริยัติ, *ปฏิบัติศาสนา* ก็ศาสนาที่เป็นตัวการปฏิบัติลงไปตรง ๆ, แล้ว *ปฏิบัติศาสนา* คือศาสนาที่เป็นมรรค ผล นิพพาน ที่เป็นผลของการปฏิบัติ. ต้องมีครบทั้ง ๓ อย่างนี้ จึงจะเรียกว่ามีศาสนาอยู่โดยสมบูรณ์.

ถ้าภิกษุเรามีเรียนจริง ปฏิบัติจริง ได้ผลจริง นั่นแหละ คือทำให้มีศาสนาแท้จริงโดยสมบูรณ์; แม้จะไม่มีโบสถ์ วิหาร วัฑฒนาอาราม พระเจดีย์ อะไรก็ยังมี. ให้มีศาสนาที่จริงกว่า แล้วมีการเรียนที่แท้จริง มีการปฏิบัติที่แท้จริง มีการได้ผลแห่งการปฏิบัติที่แท้จริง. เคียงนี้ก็จะละเลยส่วนนี้ หรือให้ความสำคัญแก่ส่วนนี้น้อยเกินไป, ให้ความสำคัญทางวัตถุ สวยงาม ครึกครื้น ไปเสียทางนั้น, แล้วเป็นเรื่องคนจำนวนคนอะไรเสียมากกว่า; ไม่มามองกันที่ของ

จริงที่อยู่ทั่วการศึกษา การปฏิบัติ และการได้ผลของการปฏิบัติ. ถ้าเป็นภิกษุ
จริงก็คือ บวชจริง เรียนจริง ปฏิบัติจริง ได้ผลจริง สอนจริง ในการกระทำนั้น
ก็ทำให้มีศาสนาอยู่ในโลกนี้.

การบวชเป็นการสืบอายุพระศาสนา.

ที่มองคู่อีกหนึ่งข้อไปอีก ก็คือว่า เป็นการสืบอายุพระศาสนา
ด้วย ทุกคนจะถือเอาเป็นช่วงตอนของตน ๆ. บวช ๓ เดือนก็เป็นช่วง ๓ เดือน
สืบอายุพระศาสนาไว้ ๓ เดือน, แล้วละออกไปเป็นฆราวาสกับมอบคนอื่นต่อไป;
ส่วนตนเองก็ไปสืบอย่างฆราวาสก็ได้, แต่สืบอย่างแท้จริงอย่างเป็นพระนี่ ก็มี
การสืบอยู่อย่างติดต่อกันมา จึงเหลือมาถึงเรา จึงได้เรียน ได้รู้ ได้ปฏิบัติ.
ฉะนั้นอย่าคิดทำเพื่อตัวเองล้วน ๆ เลย; ทำเพื่อศาสนาด้วย, สืบพระศาสนา
ด้วย, มันก็เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นและทั้งโลก.

ตรงนี้เราพูดเอาเปรียบหน่อย ที่ว่าถ้าศาสนายังมีอยู่ในโลก คนทั้งโลกก็
พลอยได้รับประโยชน์ จากการที่โลกมันไม่วินาศ. ฉะนั้นเขาจะมานับถือศาสนา
หรือนับถือศาสนาอื่นอะไรก็ตาม; ถ้าศาสนานี้มันทำให้โลกไม่วินาศได้ ก็เรียกว่า
เป็นประโยชน์แก่ทุกคนหรือทุกศาสนา, ซึ่งจะเป็นศาสนาไหนก็ตาม หรือคนที่ไม่
มีศาสนาเลยก็ตามเถอะ. ถ้าคนจำนวนหนึ่งมีธรรมะ มีศาสนา มีพระเจ้า มี
อะไรเหล่านี้ มันประพฤติปฏิบัติดี, กุศลการประพฤติปฏิบัติในโลกไว้ได้พอสมควร,
โลกนี้ก็ไม่วินาศ. แม้ว่าจะมีหลายคนที่จะพยายามทำให้โลกวินาศ มันก็วินาศไม่ได้
เพราะพวกที่ดำรงทรงไว้ มันมีดีกว่า มากกว่า; ฉะนั้นผู้ที่สืบอายุพระศาสนา
ไว้นี้ ต้องทำจริง มีความสามารถ แล้วก็ทำได้ดีกว่า.

เปรียบเทียบเหมือนกับว่าเรือลำใหญ่ ๆ ถ้าใครสักคนหนึ่งมันแก่งพอทที่จะไม่ให้เรือคว่ำลงไปได้, ทั้ ๆ ที่บางคนหรือหลายคนเขาจะพยายามให้เรือมันคว่ำ, แล้วมีคนหนึ่งที่แก่งพอทที่จะไม่ให้เรือมันคว่ำได้ แล้วมันก็ปลอดภัยไป. แล้วลูกเล็กเด็กแดงในนั้นมันก็พลอยปลอดภัยไป.

เขาให้ถือกันมาอย่างนี้ ว่า มีศาสนา นี้เหมือนกับว่ามี เครื่องคุ้มครองโลก อยู่ในโลกพอสมควร, แล้ว โลกทั้งโลกก็ปลอดภัย. แม้ว่ามีคนอันตรายอยู่ในโลก ก็ทำโลกนี้ให้วินาศไม่ได้, ก็เลยเป็นประโยชน์แก่ทุกคน, แก่คนที่หวังดีหรือหวังร้าย, แม้แต่ลูกเล็กเด็กแดงที่ยังไม่รู้หวังอะไร.

ก็อย่างนี้จึงจะเป็นคนไม่เห็นแก่ตัว, เรียกว่ามีความรู้สมกับมนุษย์ที่มีใจสูง. ถ้าไปเรียนมาหลายๆ เพื่อเห็นแก่ตัว, เพื่อเห็นแก่ปากแก่ท้องของตัวเองแล้ว ก็มันก็ไม่เป็นมนุษย์ที่มีใจสูงไปได้ มันเป็นเรื่องที่เห็นแก่ตัวทั้งนั้นแหละ. ไปเรียนให้มากจนตาย มันก็เป็นเรื่องเห็นแก่ตัว. ฉะนั้นจึงต้องมาเรียนเรื่องนี้นกันเสียบ้าง เรื่องที่ไม่เห็นแก่ตัวนี้ แล้วก็มีศาสนา แล้วก็มีอายุพระศาสนา, แล้วก็เป็นผู้ทรบวิษัตนเองละ ไม่ต้องบิ่คฉลาก ไม่ต้องแขวนป้าย.

ฉะนั้นเราจึงถือว่า ความมีอยู่แห่งพุทธศาสนา หรือพุทธบริษัทก็ตาม มัน มีผลพลอยได้กระจายไปทั่วโลก อย่างนี้, ผลพลอยได้ที่ได้แก่บิดามารดา บุตรภรรยา ที่เขาอยู่ที่บ้าน ที่ไม่ได้มาบวชนั้นมันน้อยนัก. แต่ถึงอย่างนั้น ก็ยังไม่ค่อยจะได้ เพราะทำกันไม่ค่อยจะถูกเรื่อง; ก็ทำให้มันถูกเรื่อง มีหน้าที่ที่จะต้องให้เขาได้ก่อน ก็ได้ก่อน แต่ว่าส่วนใหญ่ก็ต้องให้มนุษย์ทั้งหลายได้.

นี่ก็ต้องไปผูกกันถึง พระพุทธภชาติบทหนึ่ง ที่ตรัสว่า บรูชอาชาไนย เมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย รวมทั้งเทวดาและมนุษย์; ใช้คำว่า บรูชอาชาไนย เมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย ทั้งเทวดาและมนุษย์. คำพูดนั้นมันหมายถึงพระองค์เอง. แต่ว่าเป็นคำที่กล่าวไว้เป็นกลางๆ ว่าพระพุทธเจ้าองค์ไหนก็ได้ แล้วยังกลางๆ ถึงกับว่า บรูชอาชาไนยตัวน้อยๆ ก็ได้ มันก็เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ทั้งเทวดาและมนุษย์ด้วย เหมือนกัน.

บรูชอาชาไนยก็คือยอดของบรูช. คำว่า อาชาไนย เขาหมายถึง รู้ง่าย รู้เร็ว รู้ได้ถึงที่สุด, เป็นสัตว์เครื่องจักรก็เป็นอาชาไนยไปตามแบบของสัตว์เครื่องจักร. แต่เดี๋ยวนี้สัตว์อาชาไนยอย่างมนุษย์ รู้เร็ว รู้ง่าย รู้ได้ถึงที่สุด เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือว่าไปในเครื่องเดียวกัน เป็นพระอรหันต์เป็นอะไรก็ตาม. ถ้าเป็นบรูชอาชาไนยแล้ว ก็ต้องเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย ทั้งเทวดาและมนุษย์. นี่เราก็เป็นสมาชิกของท่าน ก็พยายามทำตนเป็นอาชาไนยเล็กๆ น้อยๆ ไปตามเรื่อง ตามความสามารถ, ให้มันมีชีวิตอยู่เพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย ทั้งเทวดาและมนุษย์.

ผู้ที่ได้รับผลพลอยได้.

เอ้า, ที่นี้ก็เลยไปถึงหัวข้อว่า ได้แก่ใคร, ผลพลอยได้นั้นได้แก่ใคร? เมื่อองค์ประเสริฐขึ้นมาได้แก่ใคร มันก็คือที่กำลังพูด; แต่เราจะดูให้มันเป็นลมหันกันลงไป, ผลพลอยได้มหาศาลนี้ จะได้แก่สัตว์ทั้งหลาย ทั้งเทวดาและมนุษย์ทั่วจักรวาลเลย. ที่นี้ ร่องลงไปก็ ได้แก่โลก โลกอย่างที่เรารู้จักในความหมาย

เดี๋ยวนี้, โลกนี้ ไม่ต้องโลกพระจันทร์โลกอื่นดอก; แล้วแคมเข้ามา ก็ได้แก่ประเทศไทยหรือบ้านเมืองของเราเองนี้ แคมลงมาอีก ก็ได้แก่ครอบครัววงศ์ญาติญาติของเรา ก็ต้องได้แก่คนในระดับเหล่านี้ แล้วนำขึ้นใจ ถ้าได้แล้วมันยกมือไหว้ตัวเองได้, จะได้หรือไม่ได้ก็ดูเอาเองซิ.

ข้อแรกที่ว่า ได้แก่สัตว์ทั้งหลายทั้งเทวดาและมนุษย์, หรือที่เรียกว่าทั่วจักรวาลนี้ มันจะมีที่หมิ่นโลกธาตุที่สุดแท้เถอะ เกี่ยวกับเรื่องนี้. ผมอยากจะให้บางท่านทราบเสียด้วย เพราะอาจจะไม่ทราบ เพราะเรียนมาอย่างอื่น, คือในพระคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ก็มีคำสำหรับเรียกเหมือนกัน เรียกว่าโลกธาตุ ซึ่งจะไปตรงกับคำว่า universe หรืออะไรก็สุดแท้ของฝรั่ง ของคำที่เขาใช้กันอยู่; แต่เรามีคำว่า โลกธาตุ. คำว่าโลกธาตุนั้นมัน หมายถึงกลุ่มแห่งโลกมากมาย, แล้วยังมีทั้งหมิ่นโลกธาตุ หรือ ๓ หมิ่นโลกธาตุ คือหมิ่นกลุ่มสามหมิ่นกลุ่ม แล้วประโยชน์หรืออิทธิพล หรือ แสงสว่างของพระพุทธเจ้านั้น แผ่ไปทั่วทุกโลกธาตุ; เขาใช้คำอย่างนี้. ฉะนั้นจึงมีใจความหมดเลย ไม่มีอะไรเหลือ ว่าเป็นประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลายทั้งเทวดาและมนุษย์; อย่างนี้มันก็หมายความว่าทุก ๆ โลกธาตุ.

สำหรับคำว่า เทวดาและมนุษย์นี้ อย่าไปตั้งข้อสงสัยอะไรให้มันเสียเวลา มันจะกลายเป็นคนงมงายไป ว่า *มนุษย์อยู่ที่ไหน* เห็น ๆ กันอยู่ แล้ว *เทวดาอยู่ที่ไหน* ก็เลยชักจะไม่เชื่อ, ไม่เชื่อเรื่องเทวดา, แล้วพลอยหาว่า คำที่กล่าวถึงเทวดาในพระบาลีก็พลอยเป็นคำเท็จไปด้วย; ไม่ต้องอย่างนั้น. เพราะว่าเมื่อได้พิจารณาโดยถี่ถ้วนแล้วมันก็พบว่า เทวดา นั้นมัน มีความหมายว่า มันสะดวกสบาย; ส่วน มนุษย์ นั้นมัน หมายถึงธรรมดา ต้องมีลำบาก ยุ่งยาก เหน็ดเหนื่อย มีเท่านั้นเอง.

ถ้าใครทำได้โดยไม่ต้องลำบาก ยุ่งยากเหน็ดเหนื่อย ก็เป็นเทวดาไป; ถ้ายังต้องลำบาก ยุ่งยาก เหน็ดเหนื่อย ก็เป็นมนุษย์ไป, ก็มี ๒ พวกเท่านั้น. สัตว์นรกอะไรทั้งหลาย ที่ยังลำบากทุกข์ร้อน ก็มาส่งเคราะห์ไว้ในพวกมนุษย์, เทวดา มาร พรหม อะไรก็ตามที่ไม่รู้จักกับความทุกข์อย่างโลก ๆ นี้ ไม่ต้องอาบเหงื่อต่างน้ำ ก็ให้เป็นเทวดาไป. เพราะฉะนั้นมีอยู่ที่นั่นก็ได้ อยู่ในโลกละก็ไม่ได้; กลางคืนเป็นเทวดา, กลางวันเป็นมนุษย์ก็ได้, เอาแต่ความหมาย.

เอาแต่ความหมายก็กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนานั้นเป็นประโยชน์ทั้งแก่บุคคลที่ยังมีภาระในเรื่องปากเรื่องท้อง และบุคคลที่ไม่มีภาระในเรื่องปากเรื่องท้อง; แล้วจะเอาไปใช้กับคำว่า นายทุนชนกรรมาชีพก็ตามใจ, มันมีความหมายอย่างเดียวกันแหละ. ถ้าหากว่าพวกนายทุนเขาไม่มีปัญหาเรื่องปากเรื่องท้อง สนุกสนานสบายไปได้.

แต่เดี๋ยวนี้มันไม่เป็นเช่นนั้นนี้ คำว่านายทุนหมายถึงคนที่ตกนรกทั้งเป็นอยู่ก็ได้, ก็จิตใจมันเร่าร้อน มันมีปัญหาทางวิญญาณ มันก็ฆ่าตัวตาย, มันก็ทำความชั่วอะไรอยู่บ่อย ๆ. นี่ต้องแบ่งกันโดยหลักเกณฑ์อย่างอื่น ว่าเป็นคนดีหรือคนชั่ว เป็นพาลเป็นบัณฑิต.

ถ้าแบ่งกันแต่เพียงว่า เทวดากับมนุษย์แล้วก็ เอาความหมายแต่เพียงว่า พวกหนึ่งมันไม่มีปัญหาเรื่องปากเรื่องท้อง เรื่องเหน็ดเรื่องเหนื่อย, พวกหนึ่งมันยังมีอยู่ มีปัญหาอยู่; ก็เป็นอันกล่าวได้ว่า ธรรมะในพระพุทธศาสนาใช้ได้ทั้งแก่คนที่ยังไม่อิ่มปากอิ่มท้อง, และคนที่อิ่มปากอิ่มท้องแล้ว.

เหตุที่ไม่ได้รับผลจากศาสนา.

ที่นั่นมันเป็นโชคร้ายของคนโง่ ที่เขาไปมองเสียว่า พุทธศาสนานี้ไม่มีประโยชน์อะไร แก่คนที่ยังไม่อิมปากอิมท้อง; แล้วก็ที่พูดกันอยู่ในกรุงเทพฯ นั้นเอง แล้วก็แถมพูดในมหาวิทยาลัยต่างๆ ทั้งหลายอยู่ด้วย ว่าพุทธศาสนานี้ไม่มีประโยชน์อะไรแก่คนที่ยังไม่อิมปากอิมท้อง. ฉะนั้นเราไปสนใจเรื่องเศรษฐกิจเรื่องอะไรต่างๆ กันก่อน ให้อิมปากอิมท้องแล้ว จึงจะมาสนใจกับธรรมะ; นี่มันผิดความจริงอย่างยิ่ง. ไปดูให้ที่จะพบว่า ที่ไม่อิมปากอิมท้องนั้น เพราะว่าขาดธรรมะในพระพุทธานุศาสน์ ในส่วนที่พระพุทธเจ้าท่านมีไว้ให้พวกมนุษย์.

ฉะนั้นเลิกเข้าใจผิดกันเสียที่ว่า พุทธศาสนานี้ไม่ได้มีไว้สำหรับคนจน; คนมันจนเพราะไม่มีธรรมะ, ถ้ามีธรรมะมันไม่จน. เพราะเขาไม่รู้ธรรมะที่สะอาดความจน; แม้ว่าจะถูกกดขี่ บีบคั้น เอาเปรียบอะไรก็ตามเถอะ; ถ้ามีธรรมะแล้วมันเอาตัวรอด หลุดออกมาได้ทั้งนั้นแหละ. เพราะว่าคนที่ร่ำรวยนั้น ที่แรกเขาก็เป็นคนจนเหมือนกัน แล้วก็มีความเป็นผู้ร่ำรวยที่ดีไปก็มี, เป็นผู้ร่ำรวยที่เลวที่เป็นอันธพาลก็มี, มันมีธรรมะหลายแบบ.

ถ้าเรามีความเป็นพุทธบริษัท หรือมีศาสนา หรือมีธรรมะอยู่ในโลก ผลพลอยได้จะได้แก่ทุกคนในโลก ในสากลจักรวาล ในระดับหนึ่ง ในความหมายหนึ่งทีเดียว.

ที่นั่นถ้าแคบเข้ามา เอาแต่เพียงในโลกนี้ ที่กำลังเป็นปัญหาอยู่ในเวลานี้ โลกกลมๆ ก้อนนี้ มีพลเมืองอยู่หลายพันล้านคน แล้วก็ยังมีปัญหาอะไร; ไม่มี

สันติภาพ. นี่ก็เพราะไม่มีธรรมชาติ หรือสิ่งที่เรียกว่าศาสนานันถูกต้อง. กิเลส กำลังครอง, พญามารชาทานกำลังครองโลก; ฉะนั้นโลกก็วุ่นวายระส่ำระสาย เตือครันอยู่ด้วยปัญหา ที่มนุษย์กำลังเอาเปรียบกัน แข่งขัน แย่งชิง ทำลายกัน. เอาเปรียบกัน ด้วยความเห็นแก่ตัว ซึ่งไม่ควรจะเรียกว่ามนุษย์คอก, เรียกว่า คนชนิดหนึ่ง ซึ่งหนาแน่นไปด้วยความเห็นแก่ตัว กำลังต่อสู้แย่งชิงแข่งขันทำลายกัน จนไม่มีสันติภาพในโลกนี้. โลกนี้ก็ไม่เป็นโลกของมนุษย์, เป็นโลกของคนชนิดหนึ่งเต็มไปด้วยปัญหา หรือความยุ่งยากลำบาก.

ถ้าธรรมชาติเข้ามา ศาสนาเข้ามา พระเป็นเจ้าของเข้ามา ปัญหาเหล่านี้ก็จะค่อยๆ หายไปๆ, จะมีความสงบเย็น อยู่กันด้วยสันติสุข จะเมตตากรุณาเป็นเบื้องหน้า. นี้ไม่ได้สอนกันเลย เรื่องเมตตากรุณา, สอนแต่ให้รู้ ให้เก่ง ให้ไปก่อน ให้ได้ก่อน ให้สามารถกว่า แล้วก็ไปกักตุน กวาดประโยชน์ทั้งหลายเอาไว้เป็นของตัวเองก่อนคนอื่น; สอนกันไปอย่างนั้น ไม่มีสอนเรื่องเมตตา กรุณา ตามความมุ่งหมายของศาสนาทุกศาสนา. เขาสอนแต่ให้มันเห็นแก่คนอื่น, เคียวนี้สอนแต่ให้เห็นแก่ตัวๆ.

ทีนี้เมื่อวิชาเทคโนโลยีมันเจริญ มันได้ผลทันอกทันใจเข้า ความเห็นแก่ตัวก็มันยิ่งเข้มข้น ขึ้นไปอีก ก็เลยมีแต่โลกแห่งตัวกู; แล้วธรรมชาติหรือศาสนา มันก็ไม่มีช่องไม่มีโอกาสที่จะเข้ามา ผลพลอยได้ก็ไม่มี. ฉะนั้นถ้าเราปล่อยให้โลกเป็นไปในร่มเงาของศาสนา ผลพลอยได้จากศาสนาก็จะมี. ความจริงมันมีอยู่อย่างนี้; แต่มันไม่มีใครสามารถจะปฏิบัติ ให้เป็นไปตามความจริงอันนี้ได้; ก็ได้แต่นั่งดูตาปริบๆ อยู่พวกหนึ่ง, แล้วพวกหนึ่งนั้นกำลังหลับตาไม่รู้ไม่ซีอะไรหมก นอกจากประโยชน์ของกู. โลกนี้มันเป็นอย่างนี้ ในเวลานี้.

ฉะนั้นถ้าเราจะคิดว่า จะเป็นผู้ประกอบประโยชน์กระทำประโยชน์กันจริงๆ แล้วก็ต้องคิดถึงข้อนี้, คิดถึงข้อที่ใช้ธรรมะ ให้เป็นประโยชน์แก่โลกหรือแก่มนุษย; แล้วโลกนั้นก็ได้รับประโยชน์นี้จริงเหมือนกัน. แม้ว่าประเทศไทยเล็ก ๆ เป็นพุทธบริษัทมีธรรมะกันจริง มันก็สามารถจะมีผลทั่วโลกได้; แต่ถ้าวุ่นใจเสียเอง มันก็เหมือนกันหมด ไม่ว่าประเทศไทย.

ที่นี้มองดูแคบเข้ามา ถึงประเทศไทยบ้านเมืองของเรา ถ้าว่ามีศีลธรรมมีศานากันจริง มันก็ไม่ใช่เป็นอย่างที่กำลังเป็นอยู่นี้. เคียงนี้ ไม่มีศีลธรรม ไม่มีร่มเงาแห่งศานา, ไม่มีการบวชจริง เรียนจริง จนรู้จริงถึงกับประกาศได้จริง จนทำให้พลเมืองส่วนใหญ่เป็นบัณฑิต เป็นพุทธบริษัทกันได้จริง.

ฟังดูแล้วคล้าย ๆ กับเรามาพูดในสิ่งที่ทำไม่ได้; แต่มันเป็นความจริงอยู่อย่างหนึ่งซึ่งมันทำได้ ส่วนที่มันยังทำไม่ได้นั้นก็เก็บไว้ก่อนก็แล้วกัน. ก็มาพูดถึง ความจริง ที่มันเป็นสิ่งที่ทำได้ ขอให้บวชจริง เรียนจริง อะไรจริงกันทุกคนเถอะ แล้วมันก็จะช่วยแก้ไขประเทศชาตินี้ ให้มีสันติสุขสันติภาพได้.

เคียงนี้คนก็เห็นแก่ตัว, แล้วก็ประชาธิปไตยชนิดบ้า ๆ บอ ๆ อะไรก็ไม่รู้, มันเปิดโอกาสแห่งความเห็นแก่ตัวมากเกินไป มันก็ยังไม่มีการธรรมะ. ต้องไปมีความรู้ ความตื่น ความเบิกบาน ให้ถูกต้องเสียก่อน, แล้วไปทำประชาธิปไตยชนิดที่มันถูกต้องเสียก่อน คือให้ประกอบไปด้วยธรรมะ นั่นเอง. มีประชาธิปไตยที่ประกอบไปด้วยธรรมะ ก็อยู่ในร่มเงาของศีลธรรมหรือศานา บัญหากก็ไม่มีคอก, ไม่ต้องมาเถียงกัน ทะเลาะวิวาทกัน แล้วผลลัคนันทำให้บ้านเมืองนี้มันอยู่ คนละแบบหลาย ๆ แบบ.

ผลที่ครอบครัวได้รับจากการบวช.

ที่นี้พูดถึงครอบครัวกันดีกว่า เพราะเหตุว่ามันอยู่ในขอบเขตหรือวิสัยที่พอจะควบคุมได้; เกี่ยวกับเรื่องนั้นก็พูดในการบรรยายครั้งอื่น ๆ มาบ้างแล้ว ว่าถ้าพ่อบ้านมีธรรมะ ก็จะควบคุมบ้านให้มีธรรมะ ก็เป็นครอบครัวที่มีธรรมะ ก็พอจะผ่านเห็นสันติสุขสันติภาพได้ แม้ยังทำไม่ได้ถึงนั้น.

เดี๋ยวนี้คงจะมีข้อแก้ตัวแทรกเข้ามาว่า ก็เดี๋ยวนี้เขามีสิทธิเสมอภาคระหว่างหญิงกับชาย ระหว่างบุรุษกับสตรี ระหว่างพ่อบ้านกับแม่บ้าน; แล้วพ่อบ้านก็ไม่สามารถจะทำได้ เพราะมันมีสิทธิเสมอกัน; เมื่อแม่บ้านเขาไม่ยอม ก็เลยวางมือเสีย. ถ้าพูดอย่างนั้นก็จะเป็นเรื่องแก้ตัวมากกว่า, หรือถ้ามันจริงตามนั้น ที่เขาจะนิยมนับถือกันอย่างนั้น มันก็ต้องถือว่ามันเป็นโซคร้าย โซคร้ายของมนุษย์; แต่มันไม่ถึงอย่างนั้นดอก. ไปดูให้คิดเถอะ มันจะต้องมีเพศตัวผู้เป็นผู้นำอยู่เรื่อยไป.

คุณดูสุนัขทุกฝูงในวัดนี้ ที่มันแบ่งเป็นน้อยๆ เป็นฝูงๆ มันมีตัวผู้นำฝูงทั้งนั้นแหละ สุนัขอื่นแปลกปลอมเข้ามาๆ ตัวผู้นำฝูง นะมันออกรับ, ออกต่อท้าย. ทำไมตัวเมียมันทำไม่ได้ล่ะ. วัว ควาย ในทุ่งนา ในป่า ในเขา อะไรก็ตามมันก็มีตัวผู้ที่แข็งแรงเป็นหัวหน้าฝูง มันจึงคุ้มครองกันอยู่ได้.

ถ้าให้ทำอะไรเหมือนกัน เท่ากัน ไปตัดรอนสิทธิของฝ่ายที่จะทำได้มากกว่าลงเสีย มันก็เป็นความโง่ของมนุษย์; ถ้าขึ้นกันทุรังถือหลักนี้ จะมีแต่เรื่องเสื่อมเสียทั้งนั้นแหละ. เรื่องสตรีกับบุรุษสิทธิเท่าเทียมกันนี้ เดี่ยวนี้ฝ่ายสามีมีสิทธิที่จะไปเที่ยวผู้หญิงค่าๆ คินๆ, ต่อไปฝ่ายภรรยาก็มีสิทธิที่จะไปเที่ยวผู้ชาย

ค่า ๆ คิน ๆ โดยเสมอกันได้ซี; แล้วเรื่องอะไรมันจะเกิดขึ้น คุณก็ไปศึกษาเอา; มันก็ต้องมีความจริงอะไรของมันอยู่อย่างหนึ่งตามธรรมชาติ ซึ่งจะเปลี่ยนไปจากนั้นไม่ได้.

ฉะนั้นขอให้ฝึกหรือถือไว้ก่อนดีกว่าว่า ผู้ชายจะต้องเป็นผู้นำของครอบครัวเสมอไป; อย่าแก้ตัวหรือว่าเล่นไม่ซื่อ เบี่ยงบ่ายความรับผิดชอบ; พยายามเตรียมตัวที่จะเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดี คือทำให้ครอบครัวมันมีธรรมะนั้นเอง ก็เตรียมศึกษาไว้ ปฏิบัติไว้ คั่นกว่า ทดสอบ ทดลอง อะไรไว้จะได้เป็นครอบครัวที่มีธรรมะ.

ฉะนั้นการที่เราจะบวชนั้น เราก็ได้ความรู้ สำหรับไปทำหน้าที่หัวหน้าครอบครัว เรียกว่าเป็นผลพลอยได้, ประโยชน์พลอยได้, แล้วก็ไปได้ถึงสมาชิกในครอบครัววงศ์สาคนาญาติ. ผลพลอยได้นี้ไม่ใช่เล็กน้อย แล้วก็มีค่ามากสำหรับคนที่ไม่เห็นแก่ตัว. ถ้าเห็นแก่ตัวคนเดียวแล้วก็ไม่ต้องพูดถึง, มันไม่มีเรื่องที่จะต้องพูดถึง; ฉะนั้นผลพลอยได้มีอยู่มาก มองข้ามกันไปเสีย มันก็คล้าย ๆ กับว่าไม่มี.

นี่เรากำลังพูดถึงว่า การบวชของเราซึ่งเป็น การสืบอายุพระศาสนา ทำให้โลกคงมีสิ่งคุ้มครอง มันมีผลพลอยได้หลายระดับ แก่สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง, แก่โลกทั้งโลก, หรือแก่ประเทศบ้านเมือง กระทั่งแก่ครอบครัว. นี่คือคำว่าแก่ใคร คือแก่พวกเหล่านี้.

ตัวผลพลอยได้.

ทีนี้จะพูดถึงตัวผลพลอยได้นั้นเองลงไปตรงๆ ว่ามันคืออะไร? ผลพลอยได้นั้นมันคืออะไร? มันก็อย่างเดียวกับที่พูดมาแล้วข้างต้น คือความรู้ คือ การปฏิบัติ คือ ผลของการปฏิบัติ. เพราะว่า การบวชนั้นมันทำให้รู้ รู้จริง, แล้วการบวชนี้ทำให้ปฏิบัติจริง, แล้วก็ ได้ผลของการปฏิบัติจริงๆ, สิ่งนั้นมันถูกถ่ายทอดไปยังผู้ที่จะพลอยได้.

๑. เกี่ยวกับความรู้ เราบวช มีความรู้ ก็ถ่ายทอดความรู้ให้ สอนให้รู้ ค้ำยันการสอนให้รู้ ถ้าเป็นความรู้ทางอาชีพ มันก็เป็นเพื่อประโยชน์ทางร่างกาย ทางฝ่ายร่างกาย ฝ่ายระบบร่างกาย ฝ่ายระบบวัตถุ; ถ้าเป็น ความรู้ทางฝ่ายธรรม ธรรมะ ซึ่งเป็นเรื่องของการบวช ก็เป็นความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่จิตแก่วิญญาณ แล้วก็ลงไปถึงกายด้วย. เนื่องจากความรู้ทางจิตทางวิญญาณมันสูง มันยาก จึงต้องสนใจเป็นพิเศษ แต่เนื่องจากว่า มีความรู้แต่ทางฝ่ายระบบกายระบบวัตถุอย่างเดียว มันไม่พอ มันไม่พันทุกซ์ได้ มันเต็มไปด้วยความทุกซ์; ฉะนั้นต้องมีความรู้ ระบบจิต ระบบวิญญาณ ฝ่ายธรรมะนี้เข้าไปประกอบอยู่ด้วย, เป็นความรู้ที่สมบูรณ์ ทั้ง ๒ ฝ่าย ทั้งฝ่ายวัตถุและฝ่ายจิต คือทั้งฝ่ายกายและฝ่ายใจ.

นี่ความรู้ที่จะได้ โดยตรงบ้าง เป็นผลพลอยได้บ้าง; ถ้าสอนกันตรงๆ ก็เป็นผลได้โดยตรง, ถ้ามีอยู่โดยอ้อมมันสอนกันอยู่โดยอ้อม พลอยได้ โดยอ้อม ก็เป็นผลพลอยได้ในที่นี้.

ที่นี้ ๒. เกี่ยวกับการปฏิบัติ พุทธบริษัทหรือภิกษุ ปฏิบัติจริง ก็ทำให้เขาได้มีการปฏิบัติ. การปฏิบัตินี้เราหมายถึงการกระทำ; ฉะนั้นเมื่อ

พูดถึงการปฏิบัติ เราจะไม่เรียกว่าสอนให้รู้จักทำ. แต่เราจะเรียกว่า ทำตัวอย่างให้ดู ก็ไม่ต้องพูดกันแล้ว, ไม่ต้องเอาสมุด หนังสือหนังสือตำรับตำรามาแล้ว; แต่มาทำให้ดู, แสดงบทบาทให้ดูอยู่ท่าตาทั้งวันทั้งคืน, อย่างนี้คือให้ ให้การปฏิบัติโดยตรง เรียกว่าทำให้ดูเป็นตัวอย่าง.

ฉะนั้น การที่มีภิกษุอยู่ในโลกนั้น หลักธรรมะแต่โบราณโบราณเขาถือว่า เป็นการให้ อยู่ตลอดเวลา เพียงแต่ได้เห็นสมณะเท่านั้น ก็เป็นมงคลอันสูงสุด คือเพียงแต่ได้เห็นพระอรหันต์เท่านั้นเป็นมงคลอันสูงสุด, ไม่ต้องพูดกัน เพราะว่าท่านแสดงด้วยการกระทำอยู่ที่เนื้อที่ตัว หรือเป็นตัวอย่าง ซึ่งพระพุทธรูปเจ้าก็เหมือนกัน. บางความหมายท่านมุ่งหมายอย่างนี้ ว่าการที่มีพระพุทธรูปอยู่ในโลกนี้พอแล้ว, แล้วคนในยุคปัจจุบันนี้ แต่ไม่ใช่ยุควันนั้นะ ยุคที่เรียกว่าถอยหลังไปสักหน่อย เขาก็ยังถือหลักอย่างนั้น ถือหลักว่าได้เห็นบุคคลนั้นเป็นอยู่อย่างไร ถือว่าอ่านหนังสือที่บุคคลนั้นเขียนเป็นหอบ ๆ หาบ ๆ.

ผมเคยอ่านข้อความนี้ในหนังสือเล่มหนึ่ง เมื่อผมยังเด็ก ๆ อยู่ เขาระบุชื่อคนประเทศชาติด้วย. เขาไปเพื่อจะเห็นการเป็นอยู่ของสุภาพบุรุษคนนั้น เพราะเขาเคยอ่านหนังสือของผู้นั้นมามาก แล้วมันก็ไม่พอใจ หรือถือว่าไม่ได้ผลเท่ากับไปดูสักแวบหนึ่ง. ถ้าจะพูดตรง ๆ อย่างนี้ก็ต้องพูดว่าถ้าได้เห็นพระพุทธรูปสักแวบหนึ่ง ถือว่าอ่านพระไตรปิฎกให้จบก็ได้; พูดอย่างนี้ก็ได้อีก เพราะว่าที่เนื้อที่ตัวของท่านมันแสดงตัวอย่างอยู่. ฉะนั้นมันจึงเป็นคนละเอียดอย่างกับที่สอนด้วยปากพร่ำสอนด้วยปากหรือเขียนให้อ่าน.

ที่มันมีอันที่ ๓ ที่ตีไปกว่านั้นอีกก็คือว่า มีผลของการปฏิบัติ แจกจ่ายให้ดู มันกลายเป็นว่า มีความสุขให้ดู. นี่มันซัดลงไปเลย เป็นผู้มีความสุข

อย่างยิ่งให้ดู พอแล้ว ให้มากเหลือเกินแล้ว, ให้เพียงเท่านี้ ไม่ต้องพูดไม่ต้องจา ไม่ต้องให้เงินให้ทอง, เป็นผู้มีความสุขให้ดู เป็นการให้ที่สูงสุด. ปฏิบัติให้ดู คือ ทำตัวอย่างให้ดู; ที่นี้มี ผลของการปฏิบัติให้ดู คือมีความสุขให้ดู อย่าเอาไปปนกันนะ ถ้าปฏิบัติให้ดู มันต้องทำอย่างนั้น ต้องทำอย่างนี้ ทำหลายๆอย่าง คือปฏิบัติอยู่ให้ดู.

เกี่ยวกับการปฏิบัตินี้ สรุปไว้ในถ้อยคำสัก ๓ คำก็ได้ : ปฏิบัติในทางที่จะละเสีย สำหรับสิ่งที่ควรละ, ปฏิบัติในทางที่จะสร้างให้มีขึ้น ทำให้มีขึ้นในที่มันควรจะทำ, แล้วก็ ปฏิบัติในทางที่รักษาเอาไว้ให้ได้ สิ่งที่สร้างขึ้นมาแล้ว คือมีความสุขอะไรก็ตามก็ต้องรักษา เท่านั้นพอ. คำว่าละความชั่วเสีย มันกินความไปถึงป้องกันถึงอะไรหมกหมุ่. อย่าให้มันเข้ามาได้ อย่าให้มีเข้ามาได้, ละเสียในส่วนที่จะต้องละ. ที่นี้ในส่วนที่จะต้องทำให้มีขึ้นก็ทำ ๆ, แต่แล้วมันยังต้องรักษาไว้อีกที่หนึ่ง ลักษณะปฏิบัติก็มีอยู่ใน ๓ ความหมายนี้.

ที่นี้ผลของการปฏิบัติ นี้ก็ไม่ต้องพูดกันแล้ว คือเป็นความสุข; สุขทางกาย ทางวัตถุ ระบบหนึ่งก็ได้, สุขทางจิต ทางวิญญาณ ทางทิฐิ ทางความรู้สึกรู้สึก อีกระบบหนึ่งก็ได้.

นี่สิ่งที่จะเป็นผลพลอยได้ คือได้รู้ แล้วก็ได้เห็นตัวอย่าง ทั้งในการปฏิบัติ และตัวอย่างทั้งในการที่มีความสุขให้ดู. สมมติว่ามีภิกษุในพระพุทธศาสนาที่แท้จริงอยู่ในโลกเท่านั้นพอแล้ว. ทางหนึ่งก็ สอนให้รู้, ทางหนึ่งก็ ทำตัวอย่างให้ดู, อีกทางหนึ่งก็ มีความสุขให้ดู, แล้วคนเขาก็จะทำตาม เพราะเขาไว้ใจ. เพียงแต่พูดแต่ปากให้ดูนี่เขาไม่ไว้ใจออก เพราะมันพูดเท่าไรก็ได้ มันพูดไม่จริง

ก็ได้; ฉะนั้นการสอนด้วยปากพูดนั้น ไม่ค่อยสำเร็จประโยชน์; แต่ถ้าทำตัวอย่างให้ดู หรือ มีความสุขให้ดู แล้วก็ มัน มีผลสำเร็จเต็มที่.

เอ้า, เป็นอันว่า เราพูดถึงผลพลอยได้ที่เนื่องถึงกันและกัน ก็ขอให้มองเถอะ มันสัมพันธ์กันทั่วไปหมด, โยงกันไปโยงกันมาทั่วถึงกันทั้งโลก. ทำผิดมันก็ร้ายเสียหายเกือบรอนไปทั้งโลก, ทำถูกมันก็ดีมีความสุขกันไปทั้งโลก. ทีเดียวมันก็กำลังเป็นไปในทางผิดมากกว่า; ไม่ใช่ผมจะอวดดี หรือว่าจะแกล้งชมผู้อื่นโลกในสมัยที่ก้าวหน้าแต่ทางวัตถุอย่างเดี๋ยวนี้ มันมีความผิดอยู่ คือมันส่งเสริมกิเลสมากเกินไป, นี้ก็จะต้องไปกึกกันเสียใหม่; ไปตัดทอนความมากเกินไปใน ส่วนวัตถุนี้ลงเสียบ้าง แล้วมาเพิ่มในทางฝ่ายจิตใจ ก็เรียกว่ามีความสุข สมดุลย์ ความรอดตัวมีอยู่ ได้เพราะความสมดุลย์ ระหว่างวัตถุกับจิตใจ.

ทำอย่างไรจะให้เกิดผลอัน^{นี้}ขึ้นมา คือความสุขอัน^{นี้}ขึ้นมา ระหว่างวัตถุ และจิตใจขึ้นมาในโลก^{นี้}? ก็พยายามให้มีจริยบุคคล นั้นแหละให้มากขึ้นในโลก มันจะเป็นเครื่องทำให้มีความถูกต้องขึ้นมาในโลก, สมดุลย์ขึ้นมาในโลก. เดียวนี้เราจะเรียกว่าพุทธบริษัท พวกอื่นเขาก็จะหาว่าเห็นแก่ตัว, พวกเข้าข้างตัวเองเปรียบ. แต่ถ้าเราจะพูดว่า พุทธบริษัท มันก็ควรจะถูกต้องแล้ว เพราะ ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ศาสนาไหนก็ได้ไม่จำกัด; แต่ขอให้มันรู้ ให้มันตื่น ให้มันเบิกบานจริงก็แล้วกัน.

ขอให้^{มี}พุทธบุคคลขึ้นมาในโลก แล้วผลพลอยได้ คือผลโดยอ้อม ก็^{จะ}แผ่ไปทั่วโลก อย่างนำ^{นำ}อัครรยยิ่งกว่าผลโดยตรงเสียอีก; ผลโดยตรงมันจะแคบกว่า, ผลพลอยได้^{นี้}มันจะกว้างกว่า มีอิทธิพลหรือมีอำนาจมากกว่า.

นี้เรามามองดูด้วยจิตด้วยปัญญา ไม่ใช่มองดูด้วยตา ถึงความที่ ผลพลอยได้มันเนื่องถึงกันและกัน ทั้งในทางเสียหาย และในทางดี ทางเจริญ; ถ้าทำผิดในทางผิด มันก็มีผลพลอยได้ถึงกันหมด; ถ้าทำถูกมันก็มีผลพลอยได้ถึงกันหมด; เพราะว่าโลกเดี่ยวนั้นมันยิ่งแคบเข้าทุกที. ฉะนั้นควรจะนึกถึงผลพลอยได้ในทางที่ดี เช่น ได้มาบวช ได้มาเรียน ได้มาเข้าถึงพระมหามรรย ถึงศาสนาเป็นพุทธบริษัท แล้วทำอย่างไร ให้ผลพลอยได้นั้นมันแผ่กระจายไปทั่วโลก ทั่วขอบเขตที่มันจะเป็นไปได้.

สรุป.

บททวนอีกทีหนึ่งสั้น ๆ ก็ว่า เราพูดถึงการบวชที่ประสบความสำเร็จ มีผลพลอยได้ ทำให้ผู้อื่นพลอยรู้, ทำให้ผู้อื่นพลอยชื่นชม, ทำให้ผู้อื่นพลอยได้รับประโยชน์. ผลพลอยได้นั้นมันได้จากการมีอยู่ ของสิ่งที่ควรจะอยู่ ได้จากการกระทำ ของผู้ที่กระทำที่ควรจะทำ แล้วก็ได้จากผลของการกระทำสำเร็จนั้น ของใครเล่า ของผู้รู้ ผู้ดี ผู้เบิกบาน ผู้ประสบความสำเร็จในหน้าที่ของตน มีเมตตา กรุณา ระบุเฉพาะความเป็นพุทธบริษัททั้ง ๔ แล้วระบุให้แคบเฉพาะเข้ามาอีก คือ :-

ความเป็นภิกษุ ที่สามารถบวชจริง เรียนจริง ปฏิบัติจริง ได้ผลจริง, แล้วประกาศออกไปจริงๆ ในลักษณะที่ว่า พยายามจะทำตนเป็นบุรุษอาชาไนย เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์แก่คนทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง แล้วแก่โลก แล้วแก่ประเทศชาติ แล้วแก่ครอบครัว; ตัวเองไม่พูด เอาไปทิ้งเสียเลย, อย่าพูดถึงตัวเองเป็นอันขาด ขึ้นพูดถึงตัวเองแล้วมิใช่บุรุษอาชาไนย.

ทำให้ทุกคนที่เกี่ยวข้องด้วย ได้รับความรู้ ได้รับตัวอย่างที่ดี ทั้งในการปฏิบัติ, และผลของการปฏิบัติ, มีความสุขให้ดู, ก็เท่านั้นก็พอ ก็ถือว่า มัน

มีอยู่หลายอย่างหรือแทบทั้งหมด มันไม่ได้มีไว้เพื่อประโยชน์แก่ใครคนใดคนหนึ่ง, แต่มันมีประโยชน์เพื่อทุกอย่าง ที่มันเข้ามาเกี่ยวข้องกับหรือเนื่องถึงกัน.

ถ้าจะเกิดตามขึ้นว่า พระพุทธเจ้าก็ดี พระสาวกของท่านก็ดี ท่านมีอยู่เพื่อประโยชน์อะไรกัน? ให้ผมถามท่านทั้งหลายเดี๋ยวนี้ก็ได้ว่า พระพุทธเจ้าก็ดี พระสาวกทั้งหลายก็ดี มีอยู่เพื่อประโยชน์อะไรกัน? ถ้าเข้าใจเรื่องที่พูดมาแล้วทั้งหมดก็ตอบได้, ถ้าไม่เข้าใจหรือลืมเสีย ก็คงไม่รู้เป็นแน่ ว่าพระพุทธเจ้านั้นมีไว้เพื่อประโยชน์อะไรกัน หรือพระสาวกทั้งหลายมีไว้เพื่อประโยชน์อะไรกัน? เพราะว่าจิตมันก็คอยคิดแต่ว่า เพื่อประโยชน์แก่กุชชี พระพุทธเจ้าของกู อะไรของกู มันก็เพื่อประโยชน์แก่กูไปเสียหมด. นี่คนมันก็เป็นโรคอย่างนี้กันเสียหมด ต้องให้พระพุทธเจ้านี้มีอะไรสมกับที่ท่านเป็นพระพุทธเจ้า, พระสาวกทั้งหลายก็เหมือนกันก็จะพูดเสียเลยว่า:—

พระพุทธเจ้าและคณะสงฆ์ของท่าน มีอยู่เพื่อเป็นดวงประทีปของโลก. อย่าได้ไปคิดว่า พระพุทธองค์ทรงมีพระพุทธประสงค์ เพื่อประโยชน์แก่ใครคนใดคนหนึ่ง พวกใดพวกหนึ่ง แล้วก็ระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง. ขอให้ถือว่าพระพุทธเจ้าท่านมีอยู่ เหมือนที่ดวงอาทิตย์มีอยู่; นี้อุปมานะ.

ดวงอาทิตย์มันเป็นเรื่องของวัตถุมีอยู่ในโลก มันมีอยู่ตามแบบของมันเอง ตามแบบของดวงอาทิตย์ แล้วประโยชน์ของมันก็แพร่ไป ตามที่ใครจะได้ประโยชน์อะไร จากดวงอาทิตย์ มากมายเหลือเกิน. ผู้ที่ศึกษาทางชีววิทยาหรืออะไรมาแล้วก็รู้ได้ดี ว่า; ถ้าปราศจากดวงอาทิตย์อย่างเดียว ไม่มีอะไรเกิดขึ้นในบรรดาสิ่งที่มีชีวิต หรือชีวิตที่มีอยู่ในเวลานี้ มันจะตายวูบเดียวหมดไม่มีเหลือ; ถ้าปราศจากดวงอาทิตย์หรือแสงสว่างของดวงอาทิตย์, หรืออะไร ๆ ต่าง ๆ

ที่มันเป็นปฏิกริยาออกมาจากดวงอาทิตย์. แต่ดวงอาทิตย์มันก็มีได้มีอยู่เพื่อคน
เหล่านี้ คนเหล่านี้เป็นผลพลอยได้จากการมีของดวงอาทิตย์.

นี่พระพุทธรูปก็เหมือนกันอีกแหละ เพราะท่านมี, พระพุทธรูปก็มี จึง
เกิดบุคลลชนิดที่คล้าย ๆ กับท่าน คือดับทุกข์ได้ ดับทุกข์ได้ ดับทุกข์ได้เพิ่มขึ้น ๆ
ตามมากตามน้อย; แม้จะไม่ใช่พระอรหันต์ ก็ยังเป็นผู้ที่มีความทุกข์น้อยพอ
สมควร ดวงอาทิตย์คือพระพุทธรูป มีอยู่เพื่อเป็นดวงประทีปของโลก. ที่
นี้ สวรรค์ทั้งหลายของท่าน ก็เป็นดวงประทีป ดวงน้อย ๆ ดวงน้อย ๆ เหมือน
กับดวงดาวทั้งหลายอะไรก็ตาม แล้วแต่ละจะเรียก มันเป็นดวงน้อย ๆ ลงไป.

ถ้าเราไม่เห็นแก่ตัว เราควรจะคิดว่า เราก็ควรจะเป็นดวงประทีป ที่
เป็นบริวารของพระพุทธรูปนี่ดีกว่า; ถ้าทำไม่ได้ก็เป็นคนธรรมดาไป; แต่ให้
เป็นคนธรรมดาที่มันมีแสงสว่าง มีความเป็นพุทธบริษัท ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานนั้น
เอง. ถ้าจะไม่ทำตนเป็นบริวารพระพุทธรูปในแง่ของดวงประทีปเป็นดวงประทีป
ที่เต็มที่สุด, มันก็ไปเป็นดวงประทีปน้อย ๆ อยู่ข้างเคียงกัน ในบรรดาสัตว์ที่
เขายังมีปัญหา มีทุกข์ มีร้อน มีอะไร ก็เห็นกันอยู่แล้ว ว่าไปครองเรือนเป็น
ฆราวาสนั้น จะต้องทำอะไร; แต่ถึงอย่างไรมันก็มีสิทธิ์มีหรือบารมีอะไรของ
พระพุทธรูปไปไม่พ้น. แสงสว่างแห่งธรรมของพระพุทธรูป จะส่องไปในที่ทุก
หนทุกแห่ง แม้ในครอบครัวที่ยากจนที่สุด.

ช่วยกันทำให้ผลพลอยได้อันนี้ มันมีได้ง่าย ๆ มีได้มาก ๆ มีได้เร็ว ๆ ก็
แล้วกัน ฉะนั้นผมจึงเอาเรื่องนี้มาพูด ให้ท่านที่เป็นราชภัญญ์ผู้ลาบวชทั้งหลาย
สังเกตดูให้ดี, ให้การบวชของท่าน มีผลพลอยได้ที่น่าชื่นใจ คือสูงสุดและมหาศาล.

เอาละการบรรยายในวันนี้ ก็ยุติไว้เพียงเท่านี้ ก็เลยเวลาตามเคย.

การส่งเสริมความมีอยู่แห่งศีลธรรม.

ท่านที่เป็นราชภักฎ ผู้ลาบวช ทั้งหลาย,

ในการบรรยายครั้งที่ ๑๖ นี้ ผมจะกล่าวโดยหัวข้อว่า การส่งเสริมความมีอยู่แห่งศีลธรรม.

ขอให้ทบทวนถึงเรื่องที่ได้อ่านมาตามลำดับ หลายเรื่องด้วยกัน ซึ่งล้วนแต่เป็นสิ่งที่จะพลอยได้ จากการบวชชั่วคราวของเรา; บางอย่างนั้นก็มีผลโดยตรง; แต่พร้อมกันนั้นก็มีผลโดยอ้อม หรือว่ามันเป็นผลที่อยู่ลึกลงไป ถ้าไม่ซุกกันแล้วก็จะมองไม่เห็น. สำหรับการบวชครั้งหนึ่ง แล้วลาสิกขาออกไปนี้ จะมีส่วนแห่งการส่งเสริมความมีอยู่แห่งศีลธรรม เป็นอย่างยิ่ง; หากแต่ว่าต้องสังเกตดูให้ดี ๆ.

เนื่องจากเห็นกันเสียว่า เรื่องศีลธรรมเป็นเรื่องเล็กน้อยกัน จะทั่วโลกก็ว่าได้; โดยเฉพาะพวกเรา ชาวพุทธประเทศไทยนี้ก็เหมือนกัน แต่ก็ยังเป็น

อย่างนั้นมากขึ้น โดยเฉพาะ ยุคปัจจุบัน วันหนึ่งแล้ว ก็ยังมองไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องมีศีลธรรม, หรือไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่าศีลธรรมในที่สุด. ถ้ารู้ก็รู้อย่างผิวเผิน ตามที่เคาเอาเอง ว่าศีลธรรมนั้นเป็นอย่างไร; ความสนใจมันก็น้อยลงทุกที, แล้วสิ่งอื่นที่เป็นข้าศึกของศีลธรรม มันก็ได้โอกาสมากขึ้นทุกทีๆ โดยไม่รู้สีก้าว, มันผลอยิ่งกว่าผลอ จนในที่สุดจะต้องพูดว่า หากศีลธรรมทำยาหยอกตากก็ไม่ได้, เป็นสำนวนไทยเรบ้านนอก. ถ้าพูดว่าหากทำยาหยอกตากก็ไม่ได้ หมายความว่ามันมีน้อยเกินไป นี่เขาใช้สำนวนอย่างนี้.

ความเข้าใจผิดต่อศีลธรรมมีมากขึ้น ทั้งโดยชนิดและปริมาณ คือความสนใจมันน้อย แล้วก็น้อยอย่างน้อยชนิด โดยความหมายที่มีขอบเขตมันแคบเข้า แล้วโดยน้ำหนักโดยปริมาณมันก็น้อยลงไปด้วย; ไม่รู้จักศีลธรรมในความหมายที่สมบูรณ์, และก็ประพฤติกระทำโดยน้ำหนักทั้งหมดทั้งสิ้น. นี่ความเข้าใจผิดอย่างนี้เกี่ยวกับศีลธรรม ก็ทำให้ศีลธรรมนั้นสูญหายไป. เกี่ยวกับจะได้พูดกันว่าศีลธรรมคืออะไร? ทำไม่จึงเรียกว่าถึงกับสูญหายไป. แต่เดี๋ยวนี้จะขอยืนยันล่วงหน้า อย่างที่เรียกว่าสมมุติฐานก็ได้ เพราะว่ายิ่งพูดกันไม่รู้เรื่อง, ก็ต้องมีสมมุติฐานไปก่อน คือจะมีสมมุติฐานว่า ไม่มีอะไรที่มีใช้ศีลธรรม ที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ บรรดาสิ่งที่มนุษย์ต้องทำ ต้องมี ต้องอาศัย ต้องอะไรต่างๆ นี้ ไม่มีอะไรที่มีใช้ศีลธรรม, จะเป็นศีลธรรมทั้งนั้น แล้วไม่มีใครมองอย่างนี้ แล้วถ้าพูดขึ้นก็ไม่มีใครยอมเชื่อเวลานี้. นี่จึงเป็นเหตุ ให้ไม่มีความสนใจในศีลธรรม.

ศึกษาคำว่าศีลธรรมให้ถูกต้อง.

ทีนี้จะพูดถึงคำว่า ศีลธรรม ก็ต้องสอนบาลีกันบ้างอีกเล็กน้อยตามเคย เพราะว่าบางท่านยังไม่รู้เรื่องเอาเสียเลย. สำหรับคำว่า *ศีล* หรือ *ศีลธรรม*, คำว่า

ศีลธรรมนี้เป็นภาษาไทย ผูกขึ้น ใช้ในประเทศไทย. ในภาษาบาลีหรือในพระไตรปิฎก ไม่มีคำอย่างนี้ใช้, คือไม่มีคำว่า ศีลธรรมใช้ ศีล ก็ศีล, ธรรม ก็ธรรม, แต่มันก็มีความหมายชัดเจนอยู่ว่า ศีละ คืออะไร, ธรรมะ คืออะไร. เทียบนี้เรามาเรียกกัน ในภาษาไทยว่า ศีลธรรม ก็อิงอาศัยความหมายเดิมๆ แต่มาประกอบเกิดคำขึ้นมาใหม่ว่า ศีลธรรม ก็ควรจะดูว่า แต่ละคำมีความหมายอย่างไร?

เอาคำว่า ศีละ กันก่อน *ศีละ* คำนี้แปลว่า *ปรกติ* คือไม่ผิดไปจากปรกติ, ไม่ผิดไปจากสภาพปรกติจึงเรียกว่าปรกติในทุกความหมายในทุกลำดับ คำว่า *ศีละ* นี้ต้องแปลว่า *ปรกติ* ทั้งนั้น การที่มีศีล รักษาศีล ก็เพื่อทำให้ปรกติ หรือมีความปรกติ. ส่วนคำว่า *ธรรม* นั้น เป็นคำที่ประหลาดที่สุดในบรรดาคำพูด ก็ว่ามันแปลว่าอะไรก็ได้ ได้ทุกอย่าง; อย่าง ในภาษาไทยก็จะตรงกับคำว่า *สิ่ง, สิ่ง, สิ่ง* นั้นแหละ มีชีวิตก็ได้ ไม่มีชีวิตก็ได้ เป็นเหตุก็ได้ เป็นผลก็ได้ อดีต อนาคต ปัจจุบัน อะไรก็ได้ทั้งนั้น, ก็เป็น *สิ่ง* ก็แล้วกัน คำว่า *ธรรม* ก็คืออย่างนั้นแหละ มีความหมายอย่างนั้น เมื่อมา รวมกันเป็น ศีลธรรม เกิดเป็นความหมายขึ้นมาได้อย่างน้อย ๓ ความหมาย:—

ความหมายอย่างแรก ที่สุดก็คือ เหตุแห่งความปรกติ, ศีลธรรม คือเหตุแห่งความปรกติ. เมื่อเราพูดกันว่า จงประพฤติศีลธรรม มาประพฤติศีลธรรม มาส่งเสริมศีลธรรมอะไรนี้; ศีลธรรมคำนี้ก็คือเหตุแห่งความปรกติ แล้วจึงปฏิบัติอย่างนั้นปฏิบัติอย่างนั้น แล้วก็เป็นที่เหตุให้เกิดความปรกติ.

ความหมายที่ ๒ มันเป็นผล ผลก็คือ ความปรกตินั่นเอง; เช่น เราพูดว่า มีศีลธรรมดี ก็เป็นอยู่กันสุขสบายดี ก็เรียกว่ามีศีลธรรมดี. นี่มัน

คือมีผลของการปฏิบัติศีลธรรมดี. บ้านนี้มีศีลธรรมที่อยู่กันอย่างสงบผาสุก หมายความว่ามันเป็นผลของการปฏิบัติศีลธรรม คำว่า ศีลธรรม อย่างนั้นมันเป็นผล คือผลแห่งความปรกดี.

ความหมายที่ ๓ ไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับมนุษย์, เป็นภาวะที่เป็นไปตามธรรมชาติ; อะไรมันเป็นไปตามธรรมชาติ ถูกต้องตามธรรมชาติ, นั่นแหละคือปรกดี; จะเป็นแผ่นดินทะเลป่าไม้อะไรก็ตาม ถ้ามันเป็นอยู่ของมันได้ตามธรรมชาติก็คือปรกดี. พอมืออะไรเข้าไปแทรกแซงกระทบกระทั่ง มันก็ผิดปรกดี. ภาวะที่มันเป็นปรกดีตามธรรมชาติ ก็เรียกว่าศีลธรรมได้เหมือนกัน; แต่ไม่เกี่ยวกับมนุษย์ แต่ถึงอย่างไรเราก็ชอบใช่ไหม? เราชอบให้ภาวะในโลกนี้ทุกอย่างเป็นปรกดี, หรือว่ามันจะมีการเปลี่ยนแปลง ก็ขอให้มันเปลี่ยนแปลงตามปรกดีเป็นปรกดี.

ที่นี้ความหมายอย่างที่ ๑ นั่นแหละ มันเป็นตัวปัญหา ตั้งอยู่ในฐานะที่เป็นตัวปัญหาในเรื่องที่เราจะพูดกัน คือ เหตุแห่งความปรกดีนั่นเอง ได้แก่ศีลธรรม ในฐานะที่เป็นปัญหาในปัจจุบันนี้ คือมันหายๆ ไป จนกระทั่งว่า หากทำหายออกตาก็คงจะไม่ได้.

ที่นี้เหตุแห่งความปรกดีนี้ ต้องหมายถึงการประพฤติปฏิบัติกระทำ ให้เป็นเหตุขึ้นมาก่อน แล้วจึงจะได้ผลเป็นความปรกดี. ถ้ามีความปรกดีก็เรียกว่ามีศีลธรรม ฉะนั้นการไม่ฆ่าเขา ไม่ลักของเขา ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มน้ำเมาอะไรก็ตาม, ล้วนแต่เป็นเหตุให้เกิดความปรกดี กระทั่งศีลอีกที่สืบข้อที่ร้อยข้อ ก็ล้วนแต่เป็นเหตุให้เกิดความปรกดีทั้งนั้น. ถ้ามันมีการไม่ฆ่า ไม่ลัก

ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มน้ำเมาแล้ว มันก็คือมีศีลธรรมในภาวะที่เรียกว่าเป็นผล.

นี่ส่วนที่เราต้องประพฤติ ต้องปฏิบัติ ต้องชวนกันทำให้มันเป็นอย่างนั้น, เรียกว่าศีลธรรมโดยตรง เป็นเหตุแห่งความปรกติ. นี่ก็ขยายตัวออกไปจาก ๔-๕ ข้อนี้นี้แหละ จนถึงการกระทำทุกอย่าง ที่ละเอียดปลีกย่อยออกไป; ถ้าทำเพื่อปรกติแล้วก็เป็นศีลธรรมทั้งนั้น. เดียวมันก็จะมองเห็นเองว่า ไม่มีอะไรที่มีใช้ศีลธรรม, หรือพูดอีกทีหนึ่งก็ว่า ไม่มีอะไรที่เราไม่ได้ทำเพื่อความปรกติ แม้แต่จะไปบ๊ากิเลสตัณหา หลงใหลในกิจกรรมทางเพศ ที่เรียกว่าสำเร็จความใคร่ นั่นก็คือว่า ก็เพื่อหาความปรกติเกี่ยวกับความใคร่ แต่มันเป็นชั่วขณะๆ.

ที่เราทำอย่างอื่นที่ต้องทำอยู่เป็นประจำ นี่ก็เพื่อให้มันอยู่ได้เป็นปรกติ: การกินอาหาร การนุ่งห่ม การอยู่อาศัย การบำบัดโรค อะไรก็ตาม มันเรื่องเพื่อให้มันปรกติทั้งนั้น แล้วมันอยู่ในรูปแห่งศีลธรรมทั้งนั้น. แต่ทำไมจึงไม่เรียกว่าศีลธรรม? มันเกี่ยวกับภาษาพูดของชาวบ้าน; แต่ตามความเป็นจริง หรือว่าชาวบ้านที่มีการศึกษา มีลูกตาฉลาด มันก็มองเห็นว่ามันเป็นศีลธรรมทั้งนั้น, การกินอาหารหรือที่เนื่องด้วยการกินอาหารให้มันถูกต้อง เกี่ยวกับนุ่งห่มให้ถูกต้องเกี่ยวกับใช้สอย อาศัยให้มันถูกต้อง เกี่ยวกับบำบัดโรคให้ถูกต้องนี้ ก็เป็นศีลธรรมทั้งนั้น.

ศีลธรรมมีรูปแบบต่างๆ กัน.

ที่นี้ คำว่า ศีลธรรมนี้มันมีรูปแบบที่ต่างกัน โดยการผันแปร แปรผันของมนุษย์นั่นเอง, คือมนุษย์มันเกิดมีความคิดที่ก้าวหน้า แต่มันไม่ได้ก้าวหน้า

ไปทางเดียวกัน มันก็แบ่งแยกกันไป ตามที่ใหญ่ — บัจจุบันมันจะส่งเสริม. ฉะนั้นเรา จึงมีความหมายที่เกิดขึ้นใหม่ๆ หรือบัญญัติกันขึ้น ให้มันชัดเจนลงไปเป็นส่วนๆ; เช่นคำพูดที่เราพูดว่า ในแง่ของศาสนาก็อย่างหนึ่ง, ในแง่ของสังคมก็อย่างหนึ่ง, ในแง่ของการเมืองก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง, หรือมันจะมีอีกที่แก่ก็ตามใจ. นี่ยกตัวอย่าง มาเพียง ๓ แ่ง ในแง่ของศาสนา ในแง่ของสังคม ในแง่ของการเมือง แต่ละแ่ง นั้นก็คือ ศีลธรรม.

ทำให้ถูกต้องในแง่ของศาสนา ก็เป็นศีลธรรม, ทำให้ถูกต้องในแง่ของ สังคมธรรมคาสัมมัญ นี้ก็เป็นศีลธรรม, ทำให้ถูกต้องในแง่ของการเมือง ก็ยังเป็น ศีลธรรมอยู่นั้นแหละ; เพราะฉะนั้น จึงมีศีลธรรมในรูปของศาสนา ในรูป ของสังคม ในรูปของการเมือง; ที่จริงมันเป็นอย่างนั้น. แต่แล้วมันค่อย ละเลย ละเลยไปๆ จนละเลยไปไม่คอยจะเห็นชัด, แล้วก็ทั้งคำว่า ศีลธรรม ออกไป ไกลออกไป, ไกลออกไป ไปเหลือในแง่ของศาสนา หรือว่าสังคม หรือว่า การเมือง.

นี่ขอให้สังเกตดูให้ดี ศีลธรรมในแง่ของศาสนา มันเนื่องอยู่กับศาสนา ตามแบบฉบับของศาสนา ตามคัมภีร์ของทางศาสนา แล้วก็ฝังแน่นอยู่ในจิตใจของ มนุษย์มากที่สุดสมัยหนึ่ง ทั้งฝ่ายตะวันออกฝ่ายตะวันตก หมายถึงยุคโบราณหน่อย. นี้ต่อมามันมีแง่สังคม เมื่อมนุษย์รู้จักสังคมวิทยาอะไรมากขึ้น มันมองกันในแง่ ของสังคม; แต่ถึงอย่างนั้นสิ่งที่เรียกว่าสังคมมันก็ต้องศีลธรรม. สังคมที่ยังค้ำอยู่มันก็ต้องศีลธรรม; เมื่อสังคมเลวลงมันก็ไม่ต้องการศีลธรรม แต่ถึง อย่างไรก็ดี ศีลธรรมในแง่ที่เกี่ยวกับสังคมนั้น ไม่เข้มข้นเท่ากับที่เกี่ยวกับศาสนา.

ที่นี้ ต่อมาในยุคที่เรียกว่าการเมืองมันขึ้นสมอง ขอบกั๊ผมใช้คำหาบบ ๆ เลว ๆ โสภโศกกับเขาเหมือนกัน เพื่อให้ฟังง่ายประหยัดเวลา ในยุคที่การเมือง หรือ spirit ของการเมืองมันพุ่งคูลังไปหมดในโลกนี้ มันก็สนใจการเมืองนี้มากขึ้น แข่งขัน หรือกวาดขันกันในแง่มากขึ้น; แต่ถึงอย่างนั้นมันก็ต้องการศีลธรรม. ถ้าเป็นการเมืองที่บริสุทธิ์มันก็มีศีลธรรมเต็มที.

ที่นี้การเมืองมันบริสุทธิ์อยู่ไม่ได้ เพราะมันเป็นเครื่องมือแห่งการทำลายล้างกันมากขึ้นทุกที; ฉะนั้นศีลธรรมในทางการเมืองนั้น มันก็เลยเป็นศีลธรรมจอมปลอม จนพวกนักการเมือง เขารับอย่างหน้าตาเฉยว่า ถูกแล้วเราไม่อาจถือศีลธรรมอยู่ได้ ในแง่ของการเมือง. เพราะฉะนั้นในที่ประชุมทางการเมืองไปคุเถอะ จะหาศีลธรรมยาก เขาเห็นแต่ประโยชน์ทั้งนั้น; จะมีศีลธรรมบ้างก็เพราะจนตรอก หรือว่าเพียงแต่ปากพูดมากกว่า.

นี้ก็เลยแยกทางกันเป็นสายๆไป ศีลธรรมในแง่ของศาสนา, ศีลธรรมในแง่ของสังคมมนุษย์, ศีลธรรมในแง่ของการเมือง, ศีลธรรมในแง่ของการเมืองนี้จางเต็มทีแล้ว, จางความเข้มข้นแห่งศีลธรรม จนกระทั่งไม่มี.

เครื่องกระตุ้นของศีลธรรม.

ที่นี้เรากลับ คุยย้อนกลับอีกทีหนึ่ง ถึงสิ่งที่เรียกว่าเครื่องกระตุ้น motive แปลว่าอะไรก็ไม่รู้ไปแปลเอาเอง, ผมก็ไม่ค่อยจะรู้เรื่องนี้ motive เหตุที่มันกระตุ้นให้มีอะไรขึ้นมา. นี้เราจะพูดถึง motive ของศีลธรรม เพราะทุกสิ่งมันต้องมี motive เป็นเครื่องกระตุ้น มันจึงได้ทำกันเต็มที.

นี้ถ้าว่าในแง่ของศาสนา ก็มองดูกันในเรื่องของศาสนา motive ของ ศีลธรรม ก็คือ ความกลัวบาป กลัวนรก อยากได้บุญ อยากไปสวรรค์ นั่นคือ motive แห่งศีลธรรม ในแง่ของศาสนา พวกเขายกเข้ากันได้ดีแล้ว, ไม่ต้องอธิบาย เพราะมันเห็น ๆ กันอยู่ ยิ่งกว่าที่จะเห็น แล้วก็ไม่ว่าศาสนาไหน.

ที่นี้ motive ของศีลธรรมในแง่ของสังคม มันไม่ใช่อย่างนั้นเสียแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมปัจจุบันนี้ ไม่ได้พูดถึง กลัวนรกอยากไปสวรรค์; มันเป็นเพียงอยากให้สังคมต้อนรับ อยากให้มีหน้ามีตา มีเกียรติ เป็นต้น. ศีลธรรมในแง่ของสังคมมันมีเพียงเท่านี้ มันมี motive เพียงเท่านี้, เพราะมันต้องการเพียงเท่านี้. ฉะนั้น คนอุทิศส่ำทำตนให้มีศีลธรรม ในแง่ของสังคม เพื่อให้สังคมเขาก่อนรับหรือไม่รังเกียจ ให้เขาให้เกียรติ ให้เขาเชิดชูตน; แต่แล้วมันก็เอาแน่ไม่ได้. ถ้าสังคมนั้นมันเป็นสังคมแล้วก็ได้ มันก็ให้เกียรติแล้ว เกียรติผิด ๆ, หรือไปคบหากันแต่ในพวกผิด ๆ ใช้ไม่ได้. แต่ถ้าพูดถึงถึงสังคมที่ปรกติ ก็ยังมีว่า motive ของศีลธรรมของพวกนี้ ก็มีแต่ความอยากจะให้สังคมต้อนรับ. เพราะฉะนั้นเดี๋ยวนี้เขามีสังคมนั้น สังคมนี้นั้นระหว่างชาติ จะไปออกชื่อเขาก็ไม่ดี สังคมโรตารี โลอันส์อะไรก็ตาม ที่อุทิศส่ำทำดีทำศีลธรรมกันนี้ ก็เพื่อให้สังคมก่อนรับ, ก่อนรับกันตามพวก จึงสรุปว่า motive ของศีลธรรมในทางสังคมนั้น ก็คืออยากให้สังคมก่อนรับ.

ที่นี้ motive ของศีลธรรมในทางการเมือง ถ้าการเมืองมันจะมีศีลธรรมอยู่บ้าง ก็มันยังยึดถือศีลธรรมกันอยู่ ศีลธรรมในแง่ของการเมืองนี้ มันก็มี motive ของมันแปลกออกไปอีก; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็คือ มัน อยากจะเหนือกว่า; ความอยากจะเหนือกว่า ในแง่ของอำนาจ หรือว่าอำนาจทางเศรษฐกิจการเงินอะไร

ก็ตาม ซึ่งเป็นเรื่องของการเมือง ฉะนั้น เขาก็นิยมศีลธรรมในส่วนที่จะทำให้เขามีอำนาจ ในแง่ของการเมืองและการเศรษฐกิจเป็นต้น. นี่จึงพูดว่า ศีลธรรมในแง่ของการเมือง ในสายของการเมืองนี้ มันจางออกไปทุกที จนจะไม่เป็นศีลธรรม; แต่เขาก็ยังพูดกันอยู่ ในที่ประชุมสหประชาชาติหรืออะไรก็ตาม ที่เป็นที่รวมของนักการเมือง ก็มีการพูดถึงศีลธรรม. แต่ในความหมายซึ่งใกล้เคียงกับในแง่ของศาสนา ก็จะอ้างศีลธรรมนี้เพียงเป็นเครื่องบังหน้า หรือว่าเอาเปรียบผู้อื่นหรืออะไรไปตามเรื่องของเขา, ถ้าจะไม่พูดถึงศีลธรรม ไม่ยอมรับศีลธรรมเสียทีเดียว มันก็เป็นนักการเมืองที่ไม่มีใครยอมรับ รับไม่ไหว บ้าบอเกินไป; แต่พอพูดถึงศีลธรรมก็ศีลธรรมที่ไม่บริสุทธิ์ ไม่ซื่อตรง ศีลธรรมแอบแฝง; เพราะเจตนา มันอยากจะข่มผู้อื่นตลอดเวลา อยากจะเอาเปรียบผู้อื่นตลอดเวลา ก็มีศีลธรรมเพื่อจะอยู่เหนือผู้อื่นเท่านั้น.

นี่เพียงเท่านั้น ก็เป็นตัวอย่างให้เห็นได้ ในข้อที่ว่า ศีลธรรมมีหลายรูปแบบ ดังนั้น motive ของศีลธรรมแต่ละแบบๆ มันจึงต่างกัน. นี่เรามีศีลธรรมอย่างไหนกันแน่? หรือต้องมีทั้ง ๓ อย่างก็ได้. ถ้ามันบริสุทธิ์แล้วมีได้ทุกอย่างเลย. อย่าเล่นตลกกัน แล้วควรมีได้ทุกอย่างไม่ว่าในแง่ไหน.

ทีนี้ ในแง่ของศาสนา ที่ว่ากลัวบาป อยากได้บุญ อยากไปสวรรค์นี้ มันยังใช้ได้อยู่หรือเปล่า? มันยังจำเป็นอยู่หรือเปล่า? ผมคิดว่าคงจะตอบได้เองทุกๆ ท่าน; เพราะว่าเดี๋ยวนี้มันไม่กลัวบาป ไม่อยากได้บุญ ศีลธรรมมันจึงเลวถึงขนาดที่เห็นๆ อยู่. เรื่องกลัวบาปอยากได้บุญ แม้จะถูกประณามว่าเป็นของงมงาย มันก็ยังมีสภาพพิเศษอัศจรรย์อยู่ ในข้อที่ว่า ถ้าคนยังมีศีลธรรมชนิดนี้แล้ว โลกนี้ดีกว่านี้แน่; โลกนี้ก็ไม่มี ความเบียดเบียนอย่างเดี๋ยวนี้อีกแล้ว ไม่ลง อะไรกัน

ไม่ได้; นี่เพราะเหตุที่มาคุณถูกศีลธรรมในแง่ของศาสนา ก็กลัวนรกอยากไปอยู่ สวรรค์กับพระเจ้า. มันดูเหมือนคุณถูกกันเสียหมด มันก็เปลี่ยนมาเป็นถือเนื้อหนัง ความเอรีตอร้อยทางเนื้อหนังเป็นหลัก, โลกมันก็เป็นอย่างนี้. นี่ศีลธรรมในแง่ของศาสนามันหมดไป เพราะ motive ของมันหมดไป, มันไม่กลัวบาป มันไม่อยากได้บุญ.

ทีนี้จะแก้ไขอย่างไร? ก็ช่วยทำให้คำว่าบาป ว่า บุญ ว่า นรก ว่า สวรรค์ นี่ มีความหมายที่ดีที่ถูกต้อง ที่ไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง ไม่รู้จักผิด. นรกคืออะไร? สวรรค์คืออะไร? อธิบายกันเสียใหม่ให้ดี; เช่นว่า นรกที่นี้และเดี๋ยวนี้มันมีอยู่จริง แล้วมันน่ากลัวยิ่งกว่านรกต่อตายแล้วเสียอีก. เพราะไปคำนึงถึงนรกต่อตายแล้ว แล้วมันยังไม่มาถึง; เขาก็เลยไม่กลัว ก็เลยไม่มีนรกไปเสีย. ถ้าเห็นตามที่มันเป็นอยู่จริง นรกที่นี้ ที่มันตกอยู่เป็นประจำวัน นรกกลัวที่สุด, ก็ดูเวลาที่เรานึกหรือสนใจ. อย่าลืมเสีย เตือนหรือสนใจเมื่อไร ก็เริ่มศึกษาความหมายของคำว่านรกเมื่อนั้นแหละ, แล้วคุณก็จะเข้าใจคำว่า นรกดี ที่มันใกล้เคียงกัน. เดรัจฉาน เป็ด อสุรกาย นี้ก็เหมือนกัน มีความหมายอย่างที่เคยพูดกันมาแล้ว ล้วนแต่น่ากลัวทั้งนั้นแหละ, ถ้าไม่เป็นอย่างนั้นถึงกับยกมือไหว้ตัวเองได้ นั่นแหละสวรรค์.

ศึกษาให้เข้าใจให้จริงจังๆ ก็จะชอบ, ชอบสวรรค์ แล้วก็กลัวนรก motive ของศีลธรรมในแง่ของศาสนาก็จะกลับมาใหม่, มากกระตุ้นเตือนมนุษย์ ให้มีศีลธรรมในแง่ของศาสนา.

สำหรับศีลธรรมในแง่ของสังคม นี้เกือบไม่ต้องอธิบายแล้ว มันก็กำลังเปลี่ยนแปลงเหมือนกัน; ผมพูดในฐานะที่มีอายุ ๗๐ ปี กับพวกคุณที่มีอายุไม่เกิน ๔๐—๕๐ ปี. ตอนเมื่อผมเด็กๆ ความที่อยากให้สังคมต้อนรับ ต้องทำตัวให้ดี ตามที่สังคมจะต้อนรับ; มันผิดกับเดี๋ยวนี้มาก การที่ทำตัวให้ดี เพื่อให้สังคมสมัยนั้นต้อนรับนั้น มันผิดกับการทำตัวให้ดี เพื่อให้สังคมสมัยนั้นต้อนรับ, มันผิดกันมาก ชั่วไม่กี่สิบปี. เช่น ความหมายของคำว่าเป็นสุภาพบุรุษ ครั้งกระโน้นมีความหมายไม่เหมือนกับเดี๋ยวนี้ ต้องเป็นสุภาพบุรุษในความหมายอย่างโน้นแหละ สังคมจึงจะต้อนรับนับถือ.

เดี๋ยวนี้สังคมมันเปลี่ยน ความเป็นสุภาพบุรุษหายไปเลย เข้ากลีบเมฆไปเลย มันมีแต่ใครมีเงินมาก มีกระเป๋าท่านั้น มันเป็นอย่างนี้. สังคมกระเป๋าทันต้อนรับคนกระเป๋าทัน; คนที่จะให้สังคมต้อนรับ มันก็เลยทำตนเป็นคนกระเป๋าทัน motive ทางสังคมมันก็เปลี่ยน, ศีลธรรมมันก็เปลี่ยนจนดูไม่ได้. ศีลธรรมทางสังคมก็จ่อมปลอมไป มากยิ่งขึ้นไปกว่าแต่ก่อน เพราะ motive มันเปลี่ยน; ถ้าเราอยากจะให้สังคมสมัยนั้นต้อนรับ ก็ทำให้เหมือนเขา แล้วเขาก็ทำกันอย่างไร ก็เห็น ๆ กันอยู่.

ที่นี้ สังคมทางการเมือง มันก็เหมือนกันอีก เพราะการเมืองมันกลายเป็นเรื่องหลอกลวงมากขึ้น, จนกระทั่งกลายเป็นเรื่องสกปรก ก็หา motive สกปรกมาใช้กันอีก. ที่จะเป็นเรื่องการเมือง ก็คือการหลอกลวงกันอย่างไม่รู้สึกรู้ชาติ, การข่มขู่กันอย่างไม่รู้สึกรู้ชาติ. แต่ถ้าว่าโดยที่แท้ที่จริง ตามกฎของธรรมชาติแล้ว การเมืองก็เป็นศีลธรรม เพราะมันเป็นการจัด ช่วยให้มีมนุษย์อยู่กันเป็นผาสุก คือสงบหรือปรกติ, นั่นคือการเมือง. เดียวนี้เขาก็ใช้คำว่าอย่างนั้นว่า การเมืองนี้จะจัด

โลกให้มีสันติภาพ ก็คือปรกติ คือสงบสุข; แต่แล้วคุณิมันเป็นอย่างไรมันกลับยิ่งไกลต่อปรกติ ยิ่งไกลต่อสันติภาพ เพราะ motive ทางการเมืองมันก็เปลี่ยนมากเหมือนกัน มันมิได้มุ่งหมายจะให้ชนะผู้อื่น ด้วยศีลธรรมที่เหมือนสมัยก่อน.

ในที่ประชุมทางการเมืองสมัยก่อนนั้น ถ้าเกิดอั้งศีลธรรมขึ้นมาอย่างมีเหตุผลแล้ว สมาชิกที่ประชุมจะยอมรับ, จะยอมรับเหตุผลที่ถูกต้องทางศีลธรรม. แต่ในที่ประชุมนักการเมืองแห่งยุคปัจจุบันนี้ ไม่ยอมรับคอก, แล้วก็เล่นไต่กินบนกินอะไรกัน เพื่อเอาเปรียบกันอย่างไม่มีศีลธรรม. ศีลธรรมในแง่ของการเมืองสมัยนี้ มันก็เลยเป็นเรื่องสกปรก, ไม่เป็นศีลธรรม. ถ้าว่ามันยังถูกต้องอยู่บริสุทธิ์อยู่ อย่างแบบเติมความหมายเติม ก็ต้องมีศีลธรรม ที่ตั้งให้การเมืองนั้นเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของศีลธรรมที่รับรองกันอยู่. เตียวนี้มันมีศีลธรรมกับันพูคอย่างโบราณก็ศีลธรรมกับัน, เตียวนี้มันศีลธรรมป็นใหญ่, ศีลธรรม—ปรมาณู, ศีลธรรม atomic bomb นั้น.

นี่ศีลธรรมในโลกมีอย่างไร, แต่ละอย่างๆ ใ้เปลี่ยนแปลงมาอย่างไร; เพราะว่า motive ของมันเปลี่ยน, motive มันเปลี่ยนเพราะว่าความต้องการของคนมันเปลี่ยน เราก็รู้ไว้. นี้ถ้าสมมติว่าเราจะอยากเป็นผู้มีศีลธรรมขึ้นมาแล้ว ก็ปรับปรุงสิ่งเหล่านี้ให้มันถูกต้อง, แล้วก็กลัวบาปก็บุญ ให้มันถูกต้อง, เรามีศีลธรรมในแง่ของศาสนา, แล้วเราก็ทำตัวให้สังคมที่เขาคืออันรับ, ็อันรับอย่างถูกต้องโดยสังคมที่ดี ศีลธรรมในแง่ของสังคมก็มีมาหา. หรือว่าเราคิดหลักที่ว่า จะถือความถูกต้องความจริงเป็นใหญ่ ยอมตายดีกว่าเสียความถูกต้อง; นั้นแหละมันจึงจะมีศีลธรรมกับการเมืองที่ดีที่ถูกต้องขึ้นมาได้. ถ้ามุ่งหมายแต่จะอยู่รอดหรือเอาเปรียบมันถูกต้องไม่ได้.

นี่ถ้าจะส่งเสริมศีลธรรม ก็ส่งเสริมที่ motive ให้ถูกต้อง, แก้ไขให้มันถูกต้อง, สอนลูกสอนหลานชักจูงเพื่อนฝูง ให้มันเข้าใจเรื่องศีลธรรมนี้ให้ถูกต้อง. ตั้งต้นที่ว่า ถ้าไม่มีศีลธรรมแล้วเป็นไม่มีปรกติ; พิสูจน์กันอย่างไรก็ตาม ให้หัวเตี้ยตันขาอย่างไรก็ตาม ก็พิสูจน์ได้ ว่าถ้าไม่มีศีลธรรมแล้วก็ไม่ไม่มีปรกติ, ไม่มีปรกติคือไม่มีสันติสุขหรือสันติภาพ. แล้วให้ทำไปเถอะ เอาศีลธรรมเป็นหลัก เป็นคอมมิวนิสต์ก็ได้ถ้ามีศีลธรรม, จะเป็นประชาธิปไตยแบบไหนก็ได้ สังคมนิยมแบบไหนก็ได้, นายทุนแบบไหนก็ได้ ถ้ามันมีศีลธรรม. ฟังคุณันแปลกดี ถ้ามันมีศีลธรรมมันก็จะใช้ได้กันทั้งนั้น. แต่เดี๋ยวนี้มันเป็นไปไม่ได้กระมัง; ถ้าจะให้ นายทุนมีศีลธรรม มันจะเป็นไปไม่ได้. หรือถ้ามันเป็นไปไม่ได้ ให้ นายทุนมีศีลธรรมได้ มันก็ดี, มันก็ไม่มีปัญหาอะไร.

ถ้าเราจะมาพูดกันอย่างนี้ คุณจะพอมองเห็น ว่าคนร่ำรวยเป็นจุดที่เพิ่งเล็ง; ถ้าคนร่ำรวยมีศีลธรรม ก็เป็นเศรษฐีใจบุญไป, ถ้าคนร่ำรวยไร้ศีลธรรม ก็เป็นนายทุนที่โหดร้าย. เขามีเงินเท่ากัน ถ้าเขามีศีลธรรมเขากลายเป็นเศรษฐีใจบุญ คนอื่นก็พลอยได้รับความสุข; ถ้าเขาเป็นคนไม่มีศีลธรรม ก็เป็นนายทุนที่ทารุณและโหดร้าย. เพราะฉะนั้นอย่าไปปรักปรำการมีเงิน, ไม่เป็นไรที่มีเงิน มันอยู่ที่ มีเงินอย่างมีศีลธรรมหรือเปล่าเล่า. ถ้าสมมติว่ารังเกียจคอมมิวนิสต์ ทั้งที่ยังไม่รู้ ว่าคอมมิวนิสต์คืออะไร; ผมมันรู้สึกอย่างนั้น; ไม่รู้ว่าคอมมิวนิสต์คืออะไร แล้ว ก็มารังเกียจมาสอนกันอย่างนั้นอย่างนี้. ก็เลยต้องพูดว่า ถ้ามันมีศีลธรรมแล้ว ใช้ได้, มันจะมีได้หรือไม่ได้ก็ไปดู. แล้วคอมมิวนิสต์มันก็หลายแบบ ถ้ามันรอกตัวอยู่ได้โดยปกติสุข มันก็ต้องมีศีลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง.

เดี๋ยวนี้เกิดมีคนที่พูดว่า ศีลธรรมที่ประเทศจีนแซงขึ้นหน้าประเทศอื่นไปแล้ว, หมายถึงศีลธรรมตามถนนหนทางในสังคมต่าง ๆ นั้น มันจะขึ้นหน้า

ประเทศอื่น. นี้ไม่ใช่ส่งเสริมคอมมิวนิสต์ แต่เอามาเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบให้ดูว่า ถ้ามันมีศีลธรรมแล้วก็จะใช้ได้ ยิ่งเผด็จการยิ่งดีมันเร็ว, มันเร็วกว่าประชาธิปไตย ไอ้ไอ้. ประชาธิปไตยก็มีศีลธรรมได้, เผด็จการก็มีศีลธรรมได้; ถ้าหากว่ามี ค้ำยันกันแล้ว อันหนึ่งมันก็จะฮิตอาด, อันหนึ่งมันก็จะรวดเร็ว.

ฉะนั้นถ้าที่ประเสริฐที่เลิศ อยู่ที่ศีลธรรมต่างหาก, ไม่ได้อยู่ที่ระบบ การเมืองที่มีชื่อว่าจะอย่างไร; ถ้ามันมีศีลธรรมก็เป็นอันใช้ได้. ให้มองดูกันให้ดีๆ พวกเราสมัยนี้ ช่วยกันชี้แจงซักจูงกัน ให้ดูลงไปทีศีลธรรม; ถ้ามีศีลธรรมเป็น ใช้ได้. รูปแบบนั้นจะเรียกชื่อว่าอะไรไม่แน่นอนนอก, แล้วคำว่าศีลธรรมก็ต้อง จริงนะ. ถ้าจะเป็นศีลธรรมในแง่ของศาสนาก็ต้องจริง อย่างที่ว่ากลัวบาปกลัวบุญ, ในแง่ของสังคมก็ต้องสังคมที่เป็นหลักเป็นเกณฑ์ เรื่องการเมืองก็ต้องมีความถูกต้อง ของมนุษย์ระหว่างประเทศ ให้มันมีศีลธรรมที่ถูกต้อง.

พิจารณาคำว่าศีลธรรม.

ที่นี้ อยากจะให้พิจารณาคือไป ถึงคำว่า ศีลธรรม ที่เราพูดกันอยู่นี้ หมายถึงศีลธรรมในรูปแบบของธรรมชาติ ที่ตั้งรากฐานขึ้นมาจากปรกติภาวะของธรรมชาติ; ฉะนั้นเราจึงมีศีลธรรมที่ไม่ฆ่า ไม่ลัก ไม่ทำชู้ ไม่อะไรต่างๆ นี; เพราะ พอมันผิดจากที่เคยมีตามธรรมชาติมันก็วุ่นวาย ฉะนั้นเราเอาหลักของธรรมชาติที่ปรกติ ขึ้นเป็นหลักเรื่อยๆ ขึ้นมา, เราจึงค่อยบัญญัติชื่อเสียงมันอย่างนั้น อย่างนี้. นี้ระบบศีลธรรมเข้ารูปกันเข้ากับธรรมชาติ, แล้ว เป็นเรื่องของการปฏิบัติโดยตรง.

ที่นี้มากุถึงคำว่า ศีลธรรมในปัจจุบันนี้ ที่เห็นอยู่ที่เช่นคำว่า moral, morality อะไรต่างๆ หลายนๆ คำนี้ เขาแปลกันว่าศีลธรรม; แต่พอไปคุยกับศีลธรรมตามที่อธิบายด้วยคำชนิดนั้น moral, morality อะไร นั้นมัน ไม่ใช่ศีลธรรมในแง่ของการปฏิบัติ คือไม่ใช่ตัวศีลธรรมเลย, เป็นปรัชญาของศีลธรรม, เป็นคำอธิบายในทางปรัชญาของสิ่งที่เรียกว่าศีลธรรมทั้งนี้. ผมก็พยายามอย่างยิ่งที่จะเข้าใจความหมายของคำเหล่านี้ ที่เขาใช้กันอยู่ในโลก ในพวกนักศีลธรรมของโลก คุยเท่าไรมันก็ไม่พบตัวระบบการปฏิบัติโดยตรง, มันพบระบบการพูด, การบัญญัติ ตามแบบของปรัชญาไปหมด. ฉะนั้นที่เขาเรียกว่า moral, morality นั้น ไม่ใช่ตัวศีลธรรม; ไม่ใช่อย่างเดียวกับที่เรากำลังพูด, มันเป็นปรัชญาของศีลธรรม philosophy of morality. บางทีไปรวมเรียกกันเสียว่า ethics เรียกให้มันสั้นก็เรียกว่า ethics ที่แท้ก็คือ philosophy ของ morality, ไม่มีรูปแบบของการปฏิบัติ, แล้วก็มีใ้ค้มุ่งหมายให้มันปรกติลงไปตามธรรมชาติ เหมือนความหมายสำหรับคำว่าศีลธรรม อย่างที่เราพูดกันอยู่.

ในภาษาไทยเรามีคำว่า ศีลธรรม อธิบายตามแบบวิธีของพุทธศาสนา มันก็เป็นอย่างที่เราว่า คือการกระทำทุกอย่างที่จะทำให้เป็นปรกติลงไป จนสงบสุข. ที่นี้ คำว่าศีลธรรมนี้แปลเป็น moral หรือ morality พอไปเบี๊ยกูที่คำนั้น มันกลายเป็นปรัชญาของศีลธรรม, พูดเพื่อเจ้อไปแต่ในแง่ของปรัชญา, ไม่มีตัวการปฏิบัติ; เช่นจะพูดถึงว่า ดีคืออย่างไร, ชั่วคืออย่างไร, ดีชนิดไหนจึงจะเรียกว่าดี, ความดีที่สุดคืออะไร, ที่มันพูดไปแต่อย่างนี้. แต่ก็น่าฟังเหมือนกัน น่าฟังอย่างยิ่งเหมือนกัน; แม้จะพูดไปในแง่ของปรัชญามากมายเพื่อเจ้อ แต่มันก็น่าฟัง.

เช่นว่า ความดียอดเยี่ยม หรือว่าจุดหมายของศีลธรรมก็คือ ความสุข ความเต็มเปี่ยมของวิชาการของมนุษย์. หน้าที่เพื่อหน้าที่ แล้ว ความรักสากล; แต่ก็ได้บอกไว้ว่า ทำอย่างไรจึงจะมีความสุข มีความเต็มเปี่ยมแห่งมนุษย์, ทำอย่างไร จึงจะบังคับตัวให้ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ได้, หรือว่าจะมีความรักสากล คือรักไม่เลือกหน้า รักไปเสียหมด เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นเพียง philosophy ไปในแง่หนึ่ง แง่หนึ่ง แง่โน้น ของคำว่าศีลธรรมนั่นเอง.

อย่าไปเข้าใจว่าศีลธรรมในภาษาไทยเรา ที่เรากำลังพูดนี้ คือสิ่งที่เรียกว่า moral หรือ morality ทั้งที่มันแปลว่า ศีลธรรม เหมือนกัน มันอยู่ในรูปแบบของปรัชญาสำหรับพูด, ตามวิธีปรัชญาบ้าง, วิธีตรรกบ้าง หลายๆ วิธี. เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้โลกในปัจจุบันนี้ มันไปหลงไหลแต่ในเพียง moral, morality แล้ว ไม่มีวันที่จะมีศีลธรรม, ก็คงฟังเพื่ออยู่ด้วยปรัชญาของศีลธรรม, แล้วเขาไม่ได้เอามาปฏิบัติเลย โลกเราก็ไม่มีศีลธรรม อย่างที่เห็นๆ กันอยู่.

คำว่าศีลธรรม ในความหมายที่ว่ามาแล้ว คือ เหตุแห่งความปรกดี; ต้องปฏิบัติเหตุแห่งปรกดีจนเกิดปรกดี, แล้วมีผลเป็นภาวะปรกดีขึ้นมา จึงจะเรียกว่า มีศีลธรรม. หนังสือที่ฝรั่งเขียนบางเล่มที่ผมเคยผ่านมา เขาว่า นิพพาน เป็นยอดสุดของศีลธรรมในพุทธศาสนา นี้ถูกอย่างยิ่ง ถ้าตามตัวหนังสือมันถูกอย่างยิ่ง; แต่ตามข้อเท็จจริงมันไม่ถูกเลย, ที่เขาพูดด้วยความรู้สึกของพวกฝรั่งว่า นิพพานเป็นยอดสุดของศีลธรรมในพุทธศาสนา; ก็พูดในแง่ของปรัชญา ว่าศีลธรรมสำหรับปฏิบัติในหมู่พุทธศาสนานั้นไปสุดอยู่แค่นิพพาน, ก็เป็นในรูปของปรัชญาอีกเหมือนกัน. ทั้งที่เขาไม่รู้ว่า ปฏิบัติเพื่อไปนิพพานนั้นปฏิบัติอย่างไร, ไม่รู้เอาเสียเลย.

ที่นี้ผมว่ามันถูกเหมือนกัน ถ้าเราจะดูอย่างแบบวิธีของเรา คือศีลธรรม
 ภาวะที่ปรกติ. ฉะนั้นพระนิพพานคือยอดสุดของภาวะที่ปรกติ ไม่มีเปลี่ยนแปลง
 มันถูกอย่างนั้น, มันถูกอย่างยิ่ง, พุคด้วยคำพูดอย่างเดียวกัน. แต่ความถูกต้อง
 มันอยู่กับคนละแ่ง; ฉะนั้นที่ฝรั่งเขาพูดนั้นระวังให้ทีละอะ มันจะไปโนแ่งของ
 ปรัชญาไปเสียหมด. ที่เราพูด มันจะไปโนแ่งของปฏิบัติธรรมหรือปฏิบัติศีล-
 ธรรมโดยตรง. คำพูดใช้รวมกันเช่นว่า นิพพานเป็นยอดของศีลธรรมอย่างนี้,
 แล้วระวังให้ที อย่าเป็นศีลธรรมทฤษฎีหรือปรัชญา, ขอให้เป็นศีลธรรมที่ประ-
 ยุกต์ที่ปฏิบัติ, แล้วมาอยู่ในรูปของความสงบแห่งจิตใจของคนเรา. ฝรั่ง
 เขาไม่เข้าใจคำว่า ศีลธรรมตามแบบของเรา, ตามความหมายของเรา. เขาเข้าใจ
 ตามความหมายของคำว่า moral, morality หรือ ethics หรืออะไรก็ว่าไปตามนั้น.

ที่นี้เราก็ศีลธรรมตามแบบของเราต่อไปอีก ศีลธรรมที่จะช่วยได้ คือ
 ประพฤติปฏิบัติลงไปเพื่อให้เกิดภาวะปรกติ. นี้ก็อยู่ในวงของพุทธศาสนาของพุทธ-
 บริษัทเรา ต่อไปอีก เพื่อประกันความไขว้ไขว.

ความสัมพันธ์ระหว่างศีลธรรมกับศาสนา.

ศีลธรรมกับศาสนานั้นต่างกันอย่างไร? นี้มันแล้วแต่ที่ว่า เราจะจำกัด
 ความให้แก่คำว่า ศีลธรรม อย่างไร? ถ้าเอาโนแ่งของสังคม เป็นศีลธรรมแห่งสังคม
 มี motive คือให้สังคมต้อนรับ นี่แหละที่เป็นอยู่โดยมาก. ในความหมายทั่วไป
 เรามีศีลธรรมกันโนแ่งนี้ ที่พูดจากันอยู่ตามถนนหนทาง ในภาษากฎหมายก็ดี ใน

ภาษาการเมืองก็คือ ศีลธรรมมันอยู่เพียงเท่านั้น คือให้ทำความปรกติกกันในแง่
 ธรรมดาสามัญ. แต่ถ้าให้คำนี้ไปใช้กับความหมายอันแท้จริงในพุทธศาสนาแล้ว
 มันก็เลื่อนน้ำหนัก เลื่อนความหมายของคำว่าปรกติ ให้สูงขึ้นไป, สูงขึ้นไปจนเป็น
 นิพพานคือปรกติอย่างยิ่ง ไม่มีกิเลสเหลืออีกไม่มีอะไรวุ่นวาย มันเป็นที่ทั้งนั้น; แต่
 ถ้าถามว่า ตามที่พูดกันอยู่ตามธรรมดา ในปะทานุกรมธรรมชา ศีลธรรมมีความหมาย
 อย่างไร? ก็ต้องอย่างที่มีอยู่ในปะทานุกรม คือแค่การประพฤติปฏิบัติพอยู่กัน
 เป็นผาสุกในสังคม เรียกว่าศีลธรรม.

แต่ที่นั่นมันควรจะสังเกตกันอีกอย่างหนึ่ง ในข้อที่ว่า หลักธรรมะที่เป็น
 หลักศาสนาแท้ๆ ที่ควรจะเรียกว่าหลักทางศาสนาแท้ๆ สูงสุดขึ้นไปถึงนิพพาน
 ทุกๆ หลัก ลดลงมาหรือว่าปรับปรุงคัดแปลงลงมา ให้อยู่ในรูปของศีลธรรมก็ได้
 เหมือนกัน; อย่างที่ผมพูดเรื่องนิพพานหลายๆ ความหมาย, นิพพานในบาง
 ความหมายก็คือแง่ของศีลธรรม มันเย็น ในความหมายว่าเย็นแล้วก็เป็นนิพพานได้.

แต่เดี๋ยวนี้เราอยากจะให้มองกันให้ชัดลงไปว่า หลักธรรมะข้อไหนก็ตาม
 ในพุทธศาสนา จะอยู่ในรูปแบบที่เป็นหลักธรรมะ เต็มรูปเต็มตัวก็ได้, จะลดให้
 จางลงให้เบาลง มาอยู่ในรูปของศีลธรรมตามถนนหนทาง ในบ้านในเรือนนี้ก็ได,
 ก็ไปคูเอเอง ทุกข้อจะมาได้.

ธรรมะมีชื่อต่างๆกัน นับตั้งแต่*สติสัมปชัญญะ สัจจะ จาคะ อะไร*
ทุกๆ ข้อ มันใช้ในรูปแบบของศาสนา มันก็นำไปสู่นิพพาน. แต่ทุกข้อนั้นแหละ,
 ดึงลงมาให้มันต่ำ มาใช้ที่บ้านที่เรือนก็ได้เหมือนกัน, มันจึงมาอยู่ในรูปแบบ
 ของศีลธรรมตามบ้านเรือน. ถ้ามันชินเข้าหนักเข้าๆ มันกลายเป็นวัฒนธรรม

ไปเสีย; ต่างกันอยู่แต่ว่า ที่มัน ใช้กันเป็นประจำ ไม่เรียกว่าศาสนา ไม่เรียกว่าศีลธรรม ก็กลายเป็นวัฒนธรรม; แต่แล้วมันก็มาจากศีลธรรม แล้วศีลธรรมนั้นก็มาจากศาสนา เช่นความรักความเมตตากรุณา นั้นมันตัวศาสนา ถ้าทำสูงสุดมันก็เป็นพรหมวิหาร ไปอยู่ในระดับพรหมโลก; นี่ถ้าทำในระดับศีลธรรม, มันก็คือรักใคร่กันในหมู่มนุษย์ทั่วไป. ถ้ามาอยู่ในรูปของวัฒนธรรม มันก็กว้างออกไปกว่านั้น; แม้จะจางลงไป แต่ก็กว้างออกไปกว่านั้น, เช่นจะพูดว่า คนไทยมีวัฒนธรรม เมตตาอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อยู่ในรูปของวัฒนธรรม.

ถ้าว่ามันจะต่ำลงไปอีก มันก็จะอยู่ในรูปของประเพณี หรือพิธีอะไรต่าง ๆ หรือขนบธรรมเนียมไป; ฉะนั้นไม่มีอะไรที่จะไม่ถอดรูปถอดแบบ ออกมาจากจุดดึกลับสูงสุดของศีลธรรมของธรรมชาติ, ของธรรมชาติอันเร้นลับ แล้วมาอยู่ในรูปของศาสนา แล้วก็มาอยู่ในรูปของศีลธรรม, แล้วร่วงลงมาอยู่ในรูปของวัฒนธรรมของขนบธรรมเนียม ประเพณีไป.

ฉะนั้นเมื่อเกิดถามขึ้นมาว่า ศาสนากับศีลธรรมเหมือนกันหรือเปล่า? ก็ต้องพูดกันให้ดีๆ แต่ถ้าดูปรากฏการณ์ที่นี้เดี๋ยวนี้แล้ว มันก็สูงต่ำกว่ากัน; แต่ถ้าดูในความหมายอันลึกอยู่ในภายในแล้ว มันก็มาสายเดียวกัน ถึงกับจะเป็นอันเดียวกันได้, ถ้าเข้าใจอย่างนี้ เราจะเข้าใจศีลธรรมได้ง่ายขึ้นพร้อมทั้งเข้าใจศาสนาได้ถูกต้องยิ่งขึ้น ไม่ขัดขวางกัน.

ยกตัวอย่างเช่นว่า เราให้ทานหรือทำทานอย่างนี้ ที่เป็นประเพณีก็มี ที่เป็นคำว่าวัฒนธรรมที่ต้องให้ ต้องทำก็มี, ที่เป็นศีลธรรมที่ทำกันอย่างขยันขันแข็ง หนักแน่น, ที่เป็นชั้นศาสนาจริงๆ ก็คือให้ในภายใน ให้ในทางจิตใจ ให้กิเลส

หมกไป เป็นนิพพานก็ได้. การทำทานนั้นทำให้กิเลสหมด แล้วเป็นนิพพาน
ก็ยิ่งได้. ฉะนั้นสิ่งๆเดียวกันนั้นแหละ เช่นว่าบริจาคหรือให้ทานนี้ มันอยู่ใน
รูปแบบของศาสนาที่เต็มรูปก็ได้, อยู่ในรูปของศีลธรรมก็ได้, วัฒนธรรมก็ได้,
ขนบธรรมเนียมประเพณีก็ได้, ฉะนั้นอย่าได้เถียงกันเลย ว่ามันขัดแย้งกันหรืออะไร
อย่างนั้น.

ให้จำไว้เป็นหลักสำหรับสังเกตกันต่อไป ว่า หลักธรรมะในศาสนา
ทุกข้อทุกแบบ ลงมาอยู่ในรูปของศีลธรรมได้ทั้งนั้นทุกแบบ จนกระทั่งกลายเป็น
เป็นวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี; มันก็เลยหมกบัพัญหากัน ที่ว่าจะมี
ศีลธรรมกันดี หรือไม่มีศีลธรรมมีศาสนาดี, มีศาสนาดี ไม่ต้องมีศีลธรรม นั้น
อย่าไปเถียงกันเลย.

แนวปฏิบัติ.

นี้จะคุยต่อไปถึง แนวปฏิบัติโดยสังเขป เป็นเพียงเค้าโครง, จะพูด
รายละเอียดก็ไม่ไหว แนวปฏิบัตินี้มันเป็น ศีลธรรมส่วนบุคคล, แล้วก็
ศีลธรรมส่วนสังคม, นี่เป็นหลักทั่วไป ที่เราจะแบ่งแยกอะไร ก็มักจะใช้หลัก
สองอย่างนี้ คือว่าเป็นส่วนบุคคลเป็นกันๆไป นี้อย่างหนึ่ง แล้วก็ส่วนสังคม
คือรวมๆกันหลายคน หลายร้อยหลายหมื่นคน, ทั้งประเทศหรือทั้งโลกนี้ก็
ได้. นี้ก็เรียกว่าส่วนสังคม. ศีลธรรมก็อยู่ในสองรูปนี้. แต่อย่าลืมว่า มันเนื่อง
กันมันเกี่ยวข้องกันอยู่ โดยข้อเท็จจริงอย่างยิ่ง เพราะถ้าแต่ละคนๆมันดี แล้วมัน
ก็มีสังคมดีขึ้นมาเองแหละ จะเหลืออยู่สำหรับการปฏิบัติเพื่อสังคมบ้างก็เป็นส่วน
น้อย เพียงแต่ว่าทุกคนมันดี แล้วมันอยู่ด้วยกันแล้ว มันก็เป็นสังคมดีขึ้นมา แต่ที่

มันเหลืออยู่ก็คือ หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน ในฐานะที่อยู่ร่วมกันนั้น มันก็ยังเหลืออยู่บ้าง; เพราะฉะนั้นจึงพูดถึงส่วนนี้ ในฐานะที่เป็นศีลธรรมส่วนสังคม. ดังนั้นเราจึงมองเห็นได้ง่าย ๆ ว่า ถ้าศีลธรรมส่วนบุคคล ก็คือภาวะปรกติในเรื่องส่วนบุคคล; ถ้าเป็นศีลธรรมส่วนสังคม ก็คือภาวะปรกติที่เกี่ยวกับสังคม.

ภาวะปรกติที่เกี่ยวกับบุคคลนี้ ก็ดูเอาเองได้ อะไรที่แต่ละคนจะต้องทำ เพื่ออยู่รอดชีวิต และอยู่เป็นปรกติ แล้วอยู่ด้วยความสุขทั้งตงามนำดู ก็ต้องนึกถึงสิ่งที่มนุษย์ต้องมีต้องทำ; เช่นเกี่ยวกับบัจจัย ๔ นั้นมันก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นตอก มันต้องนึกถึงก่อน : เรื่องอาหาร เรื่องเครื่องนุ่งห่ม เรื่องที่อยู่อาศัย เรื่องการบำบัดโรค นี่เป็นบัจจัย ๔ ซึ่งมันขาดไม่ได้จริงๆ, ก็เป็นภาวะปรกติเกี่ยวกับบัจจัย ๔ ในการหามาก็ดี ในการมีไว้ก็ดี ในการบริโภคก็ดี ซึ่งบัจจัย ๔ นั้นแหละต้องถูกต้อง จึงจะปรกติ. ถ้ามีปรกติในบัจจัย ๔ นี้แล้ว มันก็ไม่มีอะไรเป็นปัญหาเหมือนกัน; ถ้าเกินมันก็ต้องมีปัญหา, ถ้าขาดมันก็ต้องมีปัญหา ถ้าถูกต้องพอดีมันก็ไม่มีปัญหา.

เคียววันที่มันมีปัญหา ก็มักจะเป็นในทางเกิน แต่ละคนเข้าใจผิดหรืออะไรก็ตาม มันต้องการบัจจัย ๔ ในลักษณะที่เกิน มันก็เลยยุ่ง; ถ้าขาดมันก็ทนอยู่ไม่ไหว อาจจะตาย, ถ้าเกินมันก็ยุ่งอย่างอื่น ก็เลยไม่มีความปรกติที่เกี่ยวกับศีลธรรม. ฉะนั้นผมจึงพูด พูดอย่างที่เรียกว่าไม่เกรงใจ ไม่กลัวใครใครธว่าพวกที่แสวงหาหรือมีไว้ซึ่งส่วนเกินนั้น บาปทั้งนั้นแหละ, มันคนบาปทั้งนั้นแหละ; แต่เขาไม่ค่อยฟังให้ดี ที่ว่าเป็นส่วนเกินนั้นคืออย่างไร, ผมหมายความว่าอย่างไร.

เขาไปหมายความว่าเสียว่า *ให้กินข้าวจานแหมอย่างที่ว่านี้* เขาฟังไม่ดี เราไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น; ส่วนที่พอดีของแต่ละคน แต่ละพวก แต่ละอันดับ มันก็มีต่าง ๆ กันไป; ไม่ต้องกินข้าวจานแหมอย่างพระวัดนี้ ก็ไปกินเอาเอง.

เท่าไรเรียกว่าเกินสำหรับเรา ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีในจิตใจมันจะบอกให้เองว่า; มันเกินไปแล้วว้ย, ลดเสียบ้าง. ที่ไม่เกินและไม่ขาดนี่คือความถูกต้อง คือพอดีหรือสมดุล ของเรื่องเกี่ยวกับบัจจัย ๔ นี่จะเป็นรากฐานอันลึกซึ้งของความมีศีลธรรมในส่วนบุคคล.

ที่นี้บัจจัย ๔ นี้ ก็มีแบ่งแยกได้หลายระดับหลายชั้นเหมือนกัน ไปกินเอาเอง. คำๆ หนึ่งที่กว้างกว่าบัจจัย ๔ นี้ คือคำว่าอาหาร. คำว่า *อาหาร* ในภาษาบาลี ไม่ได้มีความหมายอย่างคำว่าอาหารในภาษาชาวบ้าน ภาษาชาวบ้าน พอพูดถึงอาหาร ก็คืออาหารที่กินทางปาก, ในภาษาบาลี คำว่าอาหารหมายถึงอย่างอื่นด้วย. ถ้า *กวิหิงการาหาร* คืออาหารที่กินทางปาก, *ผัสสาหาร* คืออาหารที่ *มากระทบทางผัสสะ*, *มโนสัญเจตนาหาร* นี่ยิ่งไปไกลแล้ว เป็นเรื่องความคิดนึก, กระทั่ง *วิญญาณาหาร* *วิญญาณ* นั้นเป็นอาหาร, นี่มันไปไกลอย่างนี้.

เพียงแค่ ๒ อย่างแรก มันก็เข้าใจได้ ว่าเรากินอาหารทางปากทางกาย เป็นคำๆ นี้ก็อย่างหนึ่ง มันก็เป็นสิ่งที่จำเป็นจะต้องมีผลทางร่างกายให้เนื้อหนังมันอยู่ได้, ส่วนผัสสาหาร คือการกระทบทางอายตนะนั้นก็เป็นอาหาร มันก็เลยเป็นอาหารที่เกี่ยวกับจิตใจเสียเป็นส่วนมาก. เรามีอาหารกินทางปากอย่างเดียวไม่พอ ต้องมีอะไรที่ทำให้สมองสบายด้วย, ความคิดความนึก การศึกษา หรืออะไรก็ตาม หรือแม้ที่สุดแต่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกระหว่างกายระหว่างจิต.

เช่นว่า ความรู้สึกความใคร่ทางเพศ ทางการสืบพันธุ์ ถ้าทำอย่างมีศีลธรรมมัน ก็เป็นอาหารชนิดหนึ่ง แล้วมันก็จะจำเป็นต้องมีอาหารชนิดนี้สำหรับคนธรรมดาสามัญ. แต่ก็ต้องทำให้ถูกศีลธรรม ในการที่สตรีจะบริโภครสของบุรุษ, หรือบุรุษจะบริโภครสของสตรี, อย่างนี้ มันก็เรียกว่าเป็นอาหาร เป็นผัสสาหารไปเหมือนกัน แต่ต้องมีศีลธรรม, ต้องบริโภครสอาหารนั้นอย่างมีศีลธรรม. พอลองไม่มีศีลธรรม ก็เป็นเรื่องไร้ศีลธรรม, แล้วก็เกิดอันตรายถึงกับวินาศฉิบหายไปได้.

ที่ว่า ความคิดเป็นอาหาร นั้น ก็ต้องคิดถูก มันจึงจะให้เกิดผล คือการกระทำที่ดี. ที่ว่า วิญญาณเป็นอาหาร นั้น ก็หมายความว่า เมื่อเรารู้สึกทางตา ทางหู ทางอะไรขึ้นมา เป็นวิญญาณขึ้นมา แล้วก็ต้องควบคุมให้ดี. ก่อนนี้ไปมันจะเป็นผัสสะเป็นเวทนา วิญญาณนี้จะต้องถูกควบคุมให้ดี มันก็จะเป็นผัสสะเวทนาขึ้นมาอย่างถูกต้อง คือไม่เป็นอันตราย ไม่เป็นกิเลสตัณหา; แต่เนิ่นมันไกลเกินไปแล้วสำหรับคำว่าอาหาร.

เดี๋ยวนี้จะรู้แต่เพียงว่าอาหารแท้ๆ ที่กินด้วยปาก คำข้าว แล้วอาหารที่เป็นผัสสะที่มากกระทบทางผัสสะ ไม่ได้กินทางปาก ก็ต้องระงับให้ดี เรียกว่าอาหารทางระบบที่เหนือไปจากกาย ระบบจิต ระบบอะไรก็แล้วแต่จะเรียก ก็ต้องมีการเกี่ยวข้องกับสัมผัสส่วน กับรูปที่สวยงาม, กับเสียงที่ไพเราะ กับกลิ่นที่หอม กับรสที่อร่อย ซึ่งมันจะต้องมี มันหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ให้มันมีสวยหรืออร่อยที่เป็นศีลธรรมยิ่งขึ้น ๆ. ส่วนอาหารของมันสมองนั้นก็คือ ความรู้หรือสติปัญญา คือ ธรรมะ นั้นแหละ ที่มันเหมาะสมแก่การศึกษา ก็ทำให้จิตหรือวิญญาณที่ไกลออกไปนั้น ได้รับอาหารที่ดี เป็นดวงวิญญาณที่มันสูง ที่มันประเสริฐขึ้นมา.

นี้ต้องการ กินอาหาร ในความหมายต่างๆ เหล่านี้ให้ถูกต้อง จึงจะเรียกว่ามีศีลธรรม; จะแสวงหากดี จะกินก็ดี จะเก็บไว้ก็ดี ล้วนแต่ต้องเป็นความถูกต้อง ก็เรียกว่ามีศีลธรรมเกี่ยวกับอาหาร. ผมได้พูดแล้วว่า พูดได้แต่เพียงเท่านี้พอ พูดโดยรายละเอียดไม่ได้; เพราะฉะนั้นโดยเท่านี้ก็ไปแยกแยะเอาเอง จะมีที่ร้อยก็พันอย่างก็พันชนิด ก็แล้วแต่ที่มันจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับอะไร. นี้แนวปฏิบัติเกี่ยวกับศีลธรรมส่วนบุคคล ก็คือ ความประพฤติเป็นไปอย่างถูกต้องเกี่ยวกับบ้จจัย ๔ หรือในอีกความหมายหนึ่ง ก็คืออาหาร.

ทีนี้ในแง่ที่สอง ก็คือ ศีลธรรมส่วนสังคม. อย่าลืมนะที่พูดแล้วว่า ถ้าคนทุกคนมันดี มันก็เป็นสังคมดีขึ้นมาเอง, อย่าห่วงอะไรมาก นี่ก็จำไว้ ทุกคนตั้งหน้าทำดีก็แล้วกัน แล้วมาอยู่ใกล้ๆกัน, รวมกันเป็นสังคมก็เป็นสังคมดี. แต่เกี่ยวนี้อาจจะให้มากไปกว่านั้นอีก คือให้เกิดมีหน้าที่ที่จะต้องเข้มแข็งแข่งขัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันขึ้นมามาก ถ้าต่างคนต่างดีแล้วไม่ร่วมมือไม่ช่วยเหลือกัน มันยังมีผลน้อยกว่า.

เราจึงพูดถึงการร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน; แม้แต่การทำให้บุคคลแต่ละคนดีขึ้น มันก็ยังจะเร็วขึ้น, ถ้าเราจะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ฉะนั้นจึงมีศีลธรรมส่วนสังคม หรือหน้าที่ทางศีลธรรมของสังคมที่ว่า จะต้อง ระมัดระวังไม่ให้กระทบกระทั่งกัน ในการทำหน้าที่ส่วนบุคคลแต่ละบุคคลเกี่ยวกับบ้จจัยสี่; ต่างคนก็ต่างขยันขันแข็งที่จะทำให้ตัว แต่ต้องระวังอย่าให้เกิดกระทบกระทั่งกันกับผู้อื่น มันก็เกิดเป็นศีลธรรมระบบที่เกี่ยวกับสังคมขึ้นมา.

สรุปความอยู่ที่ว่า จะไม่ปล่อยให้เกิดการเบียดเบียนขึ้นมาได้ เมื่อบุคคลที่สองเข้ามาแล้ว สิ่งที่ต้องระวัง ก็คืออย่าให้เกิดการเบียดเบียนขึ้นมาได้; นับตั้งแต่การอธิบายหรือว่าอะไรก็ตาม ซึ่งมันมักจะมี ก็มันเหลืออยู่นอกออกไปจากศีลธรรมส่วนบุคคล มันยังมีเหลืออยู่ เพราะยังไม่มีปัญหาที่เกี่ยวกับบุคคลอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง; ต่อเมื่อมีปัญหาคือบุคคลอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง มันจึงจะเกิดปัญหาขึ้น. ฉะนั้นยังต้องระมัดระวังศีลธรรมส่วนสังคม; ศีลธรรมส่วนสังคมเราจึงไปวางรากฐานเข้าที่กฎเกณฑ์อันหนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่องทางศาสนาโดยเฉพาะ ก็อบทที่ผมพูดซ้ำแล้วซ้ำเล่า : *สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น*. เอาความหมายแห่งประโยคนี้ มาวางไว้เป็นรากฐานของศีลธรรมทางสังคม, แล้วก็หมดเรื่องแน่นอน; ฉะนั้นก็ช่วยกันพิจารณาด้วย.

ช่วยกันนึกถึง, ช่วยกันทบทวนสอบสวนให้อยู่เสมอว่า *สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น* นั้นมันมีความหมายอย่างไร; ทำกันได้เพียงไร, หรือว่าไม่มีเสียเลย. ผมอยากจะพูดโดยไม่ขอกฎว่า สมัยนี้มันไม่มีใครที่จะนึกถึงประโยคนี้, คนสมัยนี้ไม่ฝันถึงประโยคที่ว่า *สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น* แม้ในขอบเขตของชาวักโนวักนี้ มันก็ไม่ค่อยนึกเสียแล้ว นับประสาอะไรกับคนกลางถนน ตามบ้านตามเมือง, หรือในที่ประชุมการเมืองที่เขาจะมานึกถึงประโยคนี้.

ถ้าในสังคมที่มีอิทธิพล เช่นสมาคมสหประชาชาติ เป็นต้น เขารู้ถึงข้อนี้ เขานึกถึงข้อนี้กันอยู่ในจิตใจแล้ว โลกไม่เป็นอย่างนี้หรอก. พูดแล้วก็เหมือนกับว่าเขาไม่ฝันไม่อะไรกันเสียเลยว่า *สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น*. ที่นั่นมันเป็นบ่อนแห่งการข้อยแย้งประโยชน์ ใครเก่งมันก็ข้อยแย้ง

ประโยชน์ได้มากกว่าเท่านั้นเอง, ไม่ได้มานั่งดูว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น แล้วทำไปให้ถูกต้อง กับการที่สัตว์ทั้งหลาย เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย.

คำว่าช่วยเหลือหรือสงเคราะห์มันเพื่อในสังคมชนิดนี้, แต่มันช่วยเหลือแบบลงทุนทั้งนั้น; เราไม่ยอมรับคอกในแง่ของศีลธรรม; เราไม่ยอมรับสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นการช่วยเหลือ เพราะมันเป็นการลงทุนเพื่อเอาเปรียบ, หรือลงทุนเพื่อซื้อหน้า ซื้อเกียรติ ซื้อเครดิต ให้แก่ตัวเอง, เราไม่เรียกว่าการช่วยเหลือแท้จริงในส่วนของศีลธรรม. ได้ยินคำว่าช่วยเหลืออยู่บ่อยๆ ระหว่างชาติ ระหว่างอะไรก็ตาม แต่ดูให้ถี่เถอะ มันเป็นการช่วยเหลืออย่างศีลธรรมหรือว่าช่วยเหลืออย่างการเมือง?

เท่าที่พุกมานี้ มันจะพอเข้าใจได้ ว่าไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ศีลธรรม, ไม่มี การกระตุกกระตักเคลื่อนไหวชนิดไหน ที่ไม่เป็นไปเพื่อศีลธรรม ถ้ามันทำไปด้วยเจตนาดี. ฉะนั้นจึงต้องระมัดระวัง. การดำรงชีวิตในทุกแห่งทุกมุม, ต้องให้เป็นเรื่องของศีลธรรม. นี่เป็นหลักใหญ่, แล้วนอกนั้นเป็นบริวารของการดำรงชีวิต ก็ให้เป็นเรื่องของศีลธรรม เช่นจะจับใครมาลงโทษ ก็ให้เป็นเรื่องของศีลธรรม, จะสั่งประหารชีวิตนักโทษ ก็ให้เป็นเรื่องของศีลธรรม, จะรบราฆ่าฟันกันอย่างไรที่เรียกว่าทำสงคราม ก็ต้องให้อยู่ในขอบเขตของศีลธรรม, ไม่เช่นนั้นเป็นการบ้าหลังชนิดหนึ่ง เป็นการเลวร้ายชนิดหนึ่ง.

เดี๋ยวนี้พวกค้าสงครามมันก็พูดเหมือนกันว่า สงครามนี้ทำเพื่อสันติภาพของโลก ก็จริง ถ้าทำเพื่อศีลธรรมถูกต้องตามศีลธรรม, มันจะเป็นไปเพื่อสันติภาพ

ของโลก; เพราะว่าการทำสงครามที่บริสุทธิ์นั้นเป็นศีลธรรม. ผมพูดหลายหนแล้ว ก็มีคนไม่เข้าใจ ตามหรือแย้งอยู่เสมอว่า ทำสงครามมันจะเป็นศีลธรรมได้อย่างไร? เราก็บอกว่า สงครามชนิดที่เป็นศีลธรรมมันก็มีอยู่ เพื่อต่อสู้เพื่อรักษาความถูกต้อง ความเป็นธรรมอะไรเอาไว้ในโลกนี้; สงครามชนิดนี้จะเป็นศีลธรรม แต่เดี๋ยวนี้ไม่มีใครทำสงครามอย่างนี้ มันทำสงครามเพื่อให้คนได้ประโยชน์, แล้วอย่างไม่เป็นธรรมด้วย.

ถ้าเข้าใจได้ถึงกับว่า การทำสงครามก็เป็นศีลธรรมแล้ว ก็ไม่ยาก จะเข้าใจได้ว่า แม้การเมืองนั้นก็เป็นศีลธรรม; เพราะว่าเจตนารมณ์ของการเมืองทุกแขนง มันต้องการให้เกิดสันติภาพสันติสุขขึ้นในโลก, คือ มันต้องการความปกติเหมือนกัน จึงมีระบบการเมืองตั้งแต่โบราณโบราณมา โดยเจตนาจะให้เกิดปกติสุขในหมู่มนุษย์; แต่แล้วมันเกิดการจอมปลอมขึ้นมา เป็นการเมืองเรื่องหาประโยชน์แก่ตน, แก่พวกตนเรื่อย จนไม่มีศีลธรรม. นี่การเมืองกับศีลธรรมเลยแยกไกลกันจนไม่รู้จักกัน, ทั้งที่แต่ก่อนมันเป็นสิ่งเดียวกัน; เพราะว่ามันในยุคแรกๆ ที่จะมีการจัดอะไรแปลกออกไป มันก็ทำเพื่อแก้ไขปัญหา, คือความไม่สงบหรือไม่ปกติที่มันเกิดขึ้นมา เขาจึงจัดมีระบบนี้ระบบนี้แก้ไขปัญหานั้น. ฉะนั้นการแก้ปัญหานั้นขึ้นมา ก็คือศีลธรรมทั้งนั้นแหละ; เพราะฉะนั้นจึงเป็นศีลธรรมทุกอย่าง ที่มนุษย์ทำไปเพื่อให้เกิดสันติสุข นับตั้งแต่ระดับต่ำที่สุดแล้วไปถึงขนาดกลาง ขนาดสูงสุดคือนิพพาน.

ฉะนั้นขอให้เลือบคู้ตั้งแต่ต้นว่า ที่เราเกิดมาต้องกินอาหาร, ต้องหาอาหาร, ต้องอาบน้ำ ต้องขับถ่าย ต้องไปทำทุกอย่างให้มันถูกต้อง, นี่เป็นศีลธรรมเล็กๆ ส่วนบุคคล. ฉะนั้นจึงมีบทบัญญัติทางศีลธรรมว่า จะกินอย่างนั้น จะอาบน้ำ

อย่างนั้น, จะถ่ายอย่างนี้ จนกระทั่งว่าต้องประพาศทางกาย ทางวาจา ทางใจที่สูงขึ้นไป ๆ จนเลยถึงว่า จะต้องทำต่อเพื่อนมนุษย์กันอย่างไร ก็เป็นศีลธรรมหมด.

เราจึงมองกันลึกจนพูดได้ว่า ไม่มีอะไรที่มีใช้ศีลธรรม ถ้ามันเป็นไปเพื่อความปรกตติ; แม้ที่สวดแต่จะจัดระบบโสภณในโลกนี้ให้มันถูกต้อง, มันก็เป็นศีลธรรมได้เหมือนกัน; เคี้ยวนี้ปล่อยมันอย่างกิเลสตัดเหา มันก็เลยเป็นระบบที่สวดปรก. ในสมัยโบราณเขามีเรื่องที่น่าคิดน่านึก คือว่ายุ่งย่องระบบโสภณในฐานะเป็นเครื่องเซ็ดหน้าซูดตาของประเทศนั้น ๆ โดยเฉพาะประเทศวัชชี ของชาววัชชี ว่าระบบโสภณดีที่ที่สุด ไม่เป็นของที่รังเกียจหรือประณาม ใช้กันแต่ในหมู่กษัตริย์และเศรษฐีเท่านั้น, แล้วก็หัวหน้าโสภณคนหนึ่งสร้างอัมพารามถวายพระพุทธรเจ้า. อย่างที่กรุงเทพฯ เขาก็มีอยู่หนึ่งวัด ทำนองเดียวกัน แต่คงไม่ใช่ระบบที่จัดเหมือนกัน. นี้ผมพูดถึงครั้งพุทธรกาล นี้จะเพ่งแสงศีลธรรมเป็นหลักใหญ่; ทำอะไร ๆ ก็ทำไปให้มันเป็นเรื่องของศีลธรรม ให้มันเกิดความปรกตติสุข; แม้ว่ามันจะจำกัดอยู่ในคนบางจำพวก, ก็ให้มันเป็นความปรกตติสุขแก่คนทั้งเมืองทั้งประเทศ.

นี่พูดเพื่อเปรียบเทียบ, ให้ตัวอย่างที่เปรียบเทียบ, ไม่ใช่ว่าจะส่งเสริมให้กลับมา. จะพูดว่าให้มันเกิดความปรกตติแล้ว ก็เรียกว่าเป็นศีลธรรมหมด. นั้นเป็นคำที่กลางที่สุด นับตั้งแต่ว่าเป็นอยู่ส่วนบุคคลก็เป็นศีลธรรม, ที่เกี่ยวข้องกัน เช่นว่ามีการปกครอง มีการดูปกครองอะไรก็ตาม ต้องเป็นศีลธรรม.

เศรษฐิกิจนี้จัดให้เกิดปรกตติในหมู่ชนที่อยู่กันมาก ๆ; ถ้าไม่จัดมันไม่เกิดความปรกตติได้; มันก็ต้องจัดให้ถูกต้อง ให้มันเกิดความปรกตติทางบัจฉัยของการ

กินอยู่เป็นอยู่ ที่เรียกว่าเศรษฐกิจ มันก็เป็นศีลธรรม เศรษฐกิจรูปนี้. ที่นี้
เที่ยวว่าเขาไปจับเศรษฐกิจสำหรับเป็นเครื่องมือที่จะทำลายผู้อื่น ที่จะสับเล็ดผู้อื่น.
มันก็เป็นเศรษฐกิจที่มีใช้ศีลธรรม เป็นเรื่องบาปกรรมหรือเรื่องอะไรไปเสีย.

ถ้าทำถูกต้องตามความมุ่งหมายเดิมแล้ว, การจับทุกอย่างของมนุษย์นี้
มันจับเพื่อปกคิสุขของมนุษย์นั่นเอง, จึงถือว่าเป็นศีลธรรม, แม้ว่าจะเป็นความหวัง
ที่เลื่อนลอยหรือยากเต็มที ที่ใครจะมามองเห็นอย่างนี้ ผมก็ต้องพูด; เพราะว่า
เท่าที่ศึกษามา หรือสังเกตกันแล้วมา อะไรก็ตาม มันบ่งแต่อย่างนี้, ฉะนั้นจึงหมาย
มันอยู่แต่อย่างเดียว ว่า ศีลธรรมเท่านั้นจะช่วยได้.

การกลับมาแห่งศีลธรรมเท่านั้น พวกเราจึงจะไม่วินาศ, ขอให้ศีลธรรม
ก็แล้วกัน จะเรียกมันว่าสังคมนิยม หรือประชาธิปไตย หรือคอมมิวนิสต์ หรือ
เผด็จการหรืออะไรก็ตามใจ ขอให้มันมีศีลธรรมอย่างเดียวกับเท่านั้น แล้วมันจะช่วยได้.

ส่วนปัญหาที่ว่า ถ้าอย่างนั้นไม่มีศีลธรรมนั้นก็ไปพิสูจน์กันที่อื่น. ที่นี้
เราจะยืนยันแต่ว่า ขอให้มันมีศีลธรรมเท่านั้น ให้เป็นข้อเท็จจริงในตัวมันเอง, แล้ว
ก็จะช่วยให้รอดได้; ฉะนั้นขอให้ศีลธรรมเผด็จการเถอะ ไม่ต้องให้มนุษย์เผด็จการ
ก็ได้, ให้กฎแห่งศีลธรรมเป็นผู้เผด็จการ, ให้มีผู้ใช้เผด็จการของศีลธรรม แล้ว
โลกนี้ก็พลิกกลับมาสู่โลกที่มีสันติสุขสันติภาพ.

ฉะนั้นระบบใดๆ ที่จัดกันอยู่ในโลก ถ้าบริสุทธิ์ถูกต้องตามความหมาย
เดิมแล้ว มันจะเป็นไปเพื่อปกคิสุข; พอมันเกิดกิเลสเห็นแก่ตัว มันก็บิดพลิ้ว
คัดแปลงไปหาประโยชน์ส่วนตัว มันก็เป็นเรื่องไม่มีศีลธรรมไป; ฉะนั้นการ

กระทำที่ กระทำอยู่อย่างเดียวกันแท้ๆ ในรูปแบบอย่างนี้ มัน เป็นศีลธรรม
ก็ได้, ไม่เป็นก็ได้, มันแล้วแต่เจตนา.

ที่นี้เรารู้เรื่องศีลธรรม หรือความหมายของคำว่าศีลธรรมดี แล้วก็
ช่วยกันหน่อย ช่วยเพื่อการกลับมาแห่งศีลธรรม ซึ่งตามหัวข้อนี้เราเรียกว่า “การ
ส่งเสริมความมีอยู่แห่งศีลธรรม” ให้มีศีลธรรมอยู่ในโลก บางทีก็พูดว่าการกลับมา
แห่งศีลธรรม เพราะมันหายไปมากจนหาทำยาก ก็ช่วยให้กลับมาอย่างเป็นล่ำเป็น
สัน. ฉะนั้นการได้บวชของท่านทั้งหลายทุกคน แม้ชั่วขณะเวลาอันสั้นนี้ ก็ขอ
ให้ได้ประโยชน์อันนี้ด้วย คือ รู้จักสิ่งที่เรียกว่าศีลธรรมดีขึ้น ก็จะสามารถ
ขยับขยายออกไป จนถึงกับว่า ช่วยกันส่งเสริมความมีอยู่แห่งศีลธรรมได้
ตามสมควร.

การบรรยายในวันนี้ก็ขอยุติไว้แต่เพียงเท่านี้.

ราชโกวิทาท
อบรมพระที่มาจากวัดชลประทานฯ
๒๓ ตุลาคม ๒๕๑๘

ธรรมะกับปัญหาในโลก.

ท่านที่เป็นราชภัฏ ผู้ลาบวช ทั้งหลาย,

ท่านที่ได้มาเยี่ยมสวนโมกขพลาราม แล้วยังมีความประสงค์จะให้ผมพูดข้อความสักเรื่องหนึ่งที่จะเป็นประโยชน์ แก่ผู้ที่จะลาสิกขา, ผมก็รู้สึกยินดีที่ได้พบ และได้รับคำขอร้องชนิดนี้; ยินดีก็ในฐานะที่เป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน, ถ้าว่าจะช่วยกันได้อย่างไร ก็ยินดีที่จะช่วย, และยินดีที่ได้มีโอกาสที่จะช่วย อย่างนี้เป็นต้น. เดี่ยวนี้เราก็เป็นเพื่อนสหธรรมิกในพุทธศาสนา ซึ่งมีความรับผิดชอบร่วมกัน ในหน้าที่การงานที่มันเกี่ยวกับพุทธศาสนา, ก็ยังเป็นเหตุผลที่จะต้องช่วยกันมากยิ่งขึ้นไปอีก. นี่ช่วงเวลาเล็กน้อยในการพบกันครั้งหนึ่งนี้ มันก็ต้องพูดได้แต่ที่มันจำกัดอยู่กับเวลา ฉะนั้นจึงต้องนึกเลือกเรื่องให้มันพอเหมาะพอดีกัน.

เราควรจะทำความเข้าใจกันว่า เรื่องบวชชั่วคราวนี้ มันก็เป็นเรื่องที่มีประโยชน์ หรือว่าจำเป็นอยู่มากเหมือนกัน. สำหรับเราในสมัยนี้, มันมีเรื่อง

ที่จะต้องทราบอยู่หลายอย่าง สำหรับจะเป็นมนุษย์ที่มีประโยชน์ไม่มีปัญหา; รวมความแล้วก็เห็นว่า ควรจะผูกกันเรื่องธรรมะกับปัญหาในโลก.

ทุกสิ่งเป็นธรรมะ.

ธรรมะ คือ สิ่งที่มีมันเป็นตัวมันเอง สิ่งหนึ่ง เรื่องหนึ่ง แล้วก็ปัญหาในโลกที่จะเกิดขึ้นแก่มนุษย์ นั้นมันก็เป็นสิ่งที่เป็นตัวมันเองเหมือนกัน, แล้วมันก็คือธรรมะด้วยเหมือนกันแหละ. คำว่าธรรมะนั้นทำยุ่ง ตรงที่ว่าหมายถึงอะไรก็ได้, ไม่มีอะไรที่มีใช้สิ่งที่เรียกว่าธรรมหรือธรรมะโดยภาษาบาลี, เกิดมีว่าธรรมะที่เป็นสัจจะสำหรับจะรู้กันทั่วๆ ไป นั่นก็มี, ที่เป็นกฎของธรรมชาติก็มี. ธรรมะส่วนหนึ่งกันเอามาเฉพาะเท่าที่คนเราควรจะรู้ สำหรับจะแก้ปัญหิต่าง ๆ ที่มีมันเกิดขึ้น.

ปัญหาต่าง ๆ ที่มีมันเกิดขึ้นนี้ มันก็คือธรรมะอีกชนิดหนึ่งเหมือนกัน, มันเป็นเรื่องของธรรมชาติ, เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ก็เรียกว่าธรรมะด้วยเหมือนกัน. ถ้าจะแก้ปัญหิตหรือธรรมะชนิดนั้น มันก็ต้องแก้ด้วยธรรมะที่มีมันถูกฝาดถูกตัวกัน, ซึ่งจะเรียกว่าอีกชนิดหนึ่งก็ได้ มันเลยกลายเป็นว่า เรามีธรรมะที่เป็นตัวปัญหา, แล้วก็ธรรมะที่จะใช้แก้ปัญหิตเหล่านั้น, ฉะนั้นเราจึงมองเห็นได้เลยว่า มีธรรมะสำหรับจะแก้ปัญหิตในโลก คือธรรมะส่วนที่มีมันจะเป็นปัญหิตขึ้นมาในโลก.

ถ้าพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า *ธรรมะ* แล้ว มันไม่ใช่สิ่งที่มัจฉ มีชีวิต มีวิญญาณ มีความรู้สึกอะไร, มันเป็นสิ่งที่ประหลาดอันหนึ่ง คือมัน *เป็นตัวธรรมชาติ*, แล้วก็ในฐานะที่มันเป็นกฎของธรรมชาติ มันมีอำนาจที่จะให้สิ่งต่างๆ เป็นไป, มันมีอำนาจจะต้องเรียกว่าพระเจ้า หรือพระเป็นเจ้า หรือสิ่งสูงสุด. นี่ก็คือ *ธรรมะ* ในฐานะที่เป็นกฎของธรรมชาติ เรียกว่าเป็นตัวใหญ่ที่สุด, เป็นทั้งหมดของทั้งหมดเลย, แล้วมันก็บันดาลให้สิ่งต่างๆ เป็นไป. เช่นบันดาลให้มนุษย์เกิดขึ้นมา; เมื่อก่อนก็ไม่มีมนุษย์, แต่ธรรมชาติอันเล็กกลับขนาดที่เป็นพระเจ้ามันมีอยู่แล้ว มันมีอยู่ก่อน ทุกสิ่งมันมีอยู่ตลอดกาลนิรันดร บันดาลให้เกิดเป็นโลกขึ้นมา, ให้มีมนุษย์ขึ้นมา มันก็เป็นเรื่องเล็กน้อย จะเป็นชั้นผงชนิดหนึ่งก็ได้ ในบรรดาเรื่องๆ ที่เรียกว่าธรรมะทั้งหลาย. ฉะนั้น *เรื่องที่มีอะไรเกิดขึ้นนี้ ก็เป็นเพียงปฏิกิริยาเล็กๆ น้อยๆ* ตามอำนาจของธรรมะสูงสุด *คือกฎของธรรมชาติ* นั่นเอง.

พอมันเกิดมีโลกขึ้นมา มันก็เริ่มมีปัญหามากกว่ามีโลกขึ้นมา, พอมีมนุษย์ขึ้นมาในโลก มันก็มีปัญหาเพิ่มขึ้น. ที่นี้พอมนุษย์วิวัฒนาการมากขึ้น ก็มีปัญหาแปลกออกไป, แปลกออกไป, แล้วก็มากขึ้นๆ จนกระทั่งทุกวันนี้เรียกว่ามนุษย์กำลังมีปัญหาเกือบจะสุดเหวี่ยงอยู่แล้ว, สูงสุดเกือบจะสุดเหวี่ยง.

ปัญหาเกิดเพิ่มขึ้นตามวิวัฒนาการ.

คำว่าปัญหา หมายความว่า *สิ่งที่ไม่พึงปรารถนา*; มันไม่ทำความสงบสุข จึงได้เรียกว่าปัญหา, เป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้ทนอยู่ไม่ได้, เป็นสิ่งที่ต้องค้นรณแก้ไขให้หมดไป นั่นแหละคือปัญหา. พอมนุษย์วิวัฒนาการขึ้นมา มันก็มีปัญหา

เกิดขึ้น ปัญหาเกิดขึ้น เพิ่มขึ้น ๆ ตามวิวัฒนาการ แล้วมันก็เป็นไปในสองทาง
คือว่า : ไปในทางที่จะสะดวกสบายใจก็ได้, ไปในทางที่จะเป็นทุกข์เดือดร้อน
ระส่ำระสายก็ได้, ไปดูเอาเองซิ ศึกษาเรื่องนี้เอาเอง.

เดี๋ยวนี้ เราก็กำลัง มีปัญหาที่เป็นความเดือดร้อน มากขึ้นตามวิวัฒนา-
การ; แต่เราก็เห็นว่าเป็นความก้าวหน้า เป็นความเจริญ แล้วก็ยังชอบความ
ยุ่งยากเหล่านี้; เพราะว่าเราไม่รู้จักสิ่งทั้งปวง, ไม่รู้จักแม้แต่ปฐมเหตุ คือกฎของ
ของธรรมชาติหรือพระเจ้านั่นเอง; แล้วก็เกิดมาในกระแสแห่งกฎธรรมชาติทั้งนั้น
แล้วโดยไม่รู้จักรักตัวกฎหรือตัวอำนาจอันนั้น; ทั้งที่ว่าเราก็เป็นมา, เป็นมา, เปลี่ยน
แปลงมา ตามอำนาจปรุงแต่งของกฎธรรมชาติเหล่านี้.

ดูให้ดี มนุษย์เรานี้มันก็เหมือนกับตัวหนอน ที่เกิดในน้ำเน่า น้ำครำ
น้ำสกปรก. พูดย่างนั้นมันเห็นง่ายและเข้าใจง่าย ๆ หนอนที่เกิดในน้ำเน่า น้ำครำ
น้ำสกปรก, มันไม่รู้ ไม่รู้เรื่อง น้ำเน่า น้ำครำ น้ำสกปรก. แล้วไม่รู้ว่าเป็นน้ำเน่า
น้ำครำที่น่ารังเกียจด้วยซ้ำไป. บางทีก็เห็นเป็นที่สุขสบายสบายอารมณ์ที่สุด; แต่
ใจความสำคัญอยู่ที่ตรงที่ มันไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นเหตุให้เกิดขึ้น ให้เกิดมา ให้เป็นอยู่
หรือแควคล้อมอยู่, หรือบำรุงรักษาหรือเลี้ยงมันอยู่, มันก็ไม่รู้.

นี่เช่นเดียวกับเรามันเกิดมาในกระแสของกฎธรรมชาติ, ที่บางพวกเขา
เรียกกันว่าพระเจ้า, เราเรียกว่ากฎธรรมชาติก็แล้วกัน. เป็นธรรมะสูงสุด เป็น
กฎของธรรมชาติ ทำให้เป็นมา—เป็นมา—เป็นมา—เป็นมา; สมมติว่าสักแสนปี
สองแสนปีอะไรนี่ก็ไม่รู้ว่า มาจากอะไร อยู่ในอะไร เพื่ออะไร โดยอะไร มันก็รู้
เท่าที่หนอนสกปรกเหล่านั้นมันจะรู้ คืออะไรอร่อยมันก็กินเข้าไป กินเข้าไป ถ้าย

ออกมา หรือถึงกับว่ามันเจริญวิวัฒนาการไปตามแบบนั้น. ถ้ามันมีเรื่องทำให้ต้องตาย มันก็ตายไป มีเรื่องทำให้ยังอยู่ได้มันก็อยู่ไป, มันก็มีเท่านั้นเอง. นี่มนุษย์ก็ไม่แปลกไปจากนั้นนัก; อยู่มาด้วยความไม่รู้ต้นเหตุ, ไม่รู้ปัจจุบัน, กระทั่งไม่รู้อนาคต อย่างถูกต้องตามที่เป็นจริง.

ปัญหาเกิดเพราะความเห็นผิด.

ทุกอย่างธรรมะสูงสุดในพระพุทธศาสนา มันก็อยู่ไปตามความรู้สึก ความคิดนึกความคิดเห็น ที่เรียกว่า ทิฏฐิ ที่มันเกิดขึ้นทุกวัน ๆ ทุกยุคทุกสมัย, ตามที่ว่า มันได้มีการสัมผัสต่อสิ่งทั้งหลายทั้งปวงอย่างไร; เรามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สัมผัสอยู่กับสิ่งภายนอกเป็น รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ กระทั่ง รั้วมารมณฺ์ คือความคิดนึกประเภทที่เป็นความรู้สึก.

พอสิ่งเหล่านั้นมันมากระทบเข้าที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันก็ปรุงเป็น ความรู้สึกคิดนึก, ก็สำเร็จรูปเป็นว่า อะไรเป็นอย่างไร, อะไรเป็นอย่างไร ตามที่ ตนรู้สึก, ซึ่งมันเป็นเพียงความจริง ว่ามันเป็นเช่นนั้น มันรู้สึกอย่างนั้น แต่มัน ไม่เป็นไปดังกับว่าถูกต้อง ว่าเราควรจะรู้จักสิ่งเหล่านั้นอย่างไร, หรือปฏิบัติต่อสิ่ง เหล่านั้นอย่างไร ส่วนนี้เราไม่รู้อย่างถูกต้อง, เรารู้แต่เพียงว่า สัมผัสนั้นมันมา ทำให้เรารู้สึกสบาย เราก็ชอบใจเราก็หลงใหล; เราก็จะเอาแต่สัมผัสชนิด นั้น. สัมผัสที่ไม่สบายไม่ถูกใจ เราก็ไม่เอา. เราก็เกิดมีความคิดแต่เพียงอย่างนี้, ความคิดที่มันฝังแน่นเป็นทิฏฐิเป็นความเห็นประจำตัว มันก็เป็นอย่างนั้น.

ฉะนั้น สัตว์โดยมากจึงเป็นไปในทางหลงในสิ่งที่เป็นรสอร่อย – เป็นอัสสทาหะ ยั่ววนใจ, หลงหนักขึ้นไปทุกที ตามวิวัฒนาการฝ่ายนี้ แล้วเกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง เกิดความเห็นผิดอย่างสูงสุด เช่นความเห็นแก่ตัวทำเดียว. แล้วเราก็มองแต่ความคิดเห็นของตัวทำเดียว โดยคิดว่าความคิดความเห็นของเราถูกต้อง; ทหารู้ไม่ว่าความคิดเห็นเหล่านั้นมันเป็นไปตามอำนาจของผัสสะของแต่ละคน ๆ ทำให้เกิดความคิดเห็นที่ถูกต้อง, ให้เกิดความคิดเห็นที่ผิดก็มี.

ส่วนมากมันเป็นไปในทางความคิดเห็นที่ผิด : หลงรักที่น่ารัก, หลงเกลียดที่น่าเกลียด; มันไม่ฉลาดถึงกับว่า ไม่ต้องหลงรักในสิ่งที่น่ารัก, ไม่ต้องหลงเกลียดในสิ่งที่น่าเกลียด; ความคิดมันไม่ได้มาในรูปแบบนี้, หรือมันไม่มาถึงขนาดนี้. มันจะไปหลงรักแต่ที่น่ารัก, และหลงเกลียดแต่ที่น่าเกลียด มันไปเสียรูปแบบนี้. เราก็มีความเห็นที่ครอบคลุมแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ในเรื่องความรัก ความเกลียด ความได้ ความเสีย ความแพ้ ความชนะ เป็นเรื่องทั่วๆ ไป เป็นเรื่องของกูแน่นแฟ้นหนักขึ้น. ฉะนั้นความเห็นของคนคนหนึ่ง มันก็เป็นตัวเขาตัวเอง ตัวบุคคลคนหนึ่งก็คือความคิดเห็นของคนนั้นเอง, มันเป็นไปตามความคิดเห็นอันนั้น.

เมื่อต่างคนต่างมีความคิดเห็น แล้วต่างคนต่างมีความต้องการเป็นของตน มันก็ต้องเกิดการกระทบกระทั่งกันขึ้นเป็นของธรรมดา นี่เรียกว่าปัญหาทางสังคมมันก็เกิดขึ้น เพิ่มให้มากไปกว่าปัญหส่วนบุคคลหรือส่วนตัว; เราก็เลยมีปัญหาทั้งส่วนตัว หากความสงบสุขไม่ได้, แล้วปัญหาสังคมที่พุกกันไม่รู้เรื่อง ไม่สามารถจะสร้างความสงบสุขขึ้นมาในโลกนี้ได้. นี่ปัญหาในโลกมันก็คืออย่างนั้น ใช้คำสั้น ๆ เรียกมันว่า ปัญหาในโลก.

ปัญหาส่วนตัวบุคคล ไม่รู้คามที่เป็นจริงเกี่ยวกับตนเอง, แล้วทำผิด เกิดความเดือดร้อนอยู่ด้วยกิเลสตลอดเวลา; มันก็เนื่องไปถึงคนทุกคนที่อยู่ด้วยกัน ก็มีปัญหาทางสังคม ซึ่งเพิ่มความยุ่งยากลำบาก หรือการเดือดร้อนร่วมกันมากขึ้นไปอีก.

ปัญหาในโลก โดยใจความมันก็มีอยู่อย่างนี้ แล้วเดี๋ยวนี้เราก็เห็นกันอยู่ว่าอะไรบ้าง, ก็ดูเอาเองก็แล้วกัน, แล้วมันก็สูงขึ้นสูงขึ้น เพราะว่ามันมีคนมากขึ้น. เมื่อคนมากขึ้น ความคิดเห็นที่แตกต่าง มันก็มากขึ้น, ความต้องการมันก็ขัดแย้งกันมากขึ้น จนเต็มไปทั่วความขัดแย้ง.

นี่เป็นส่วนธรรมะฝ่ายที่จะก่อให้เกิดทุกข์, ธรรมะฝ่ายความทุกข์ ฝ่ายที่จะก่อให้เกิดความทุกข์ มันพุ่งพรวดๆ ขึ้นไปอย่างนี้.

หลงอร่อยทางอายตนะจึงเกิดปัญหา.

ที่นี้ธรรมะส่วนที่จะให้รู้สิ่งเหล่านี้ตามที่เป็นอย่างจริง ไปทำเสียให้ถูก. อย่าให้ความทุกข์เกิดขึ้น; นั่นมันไม่ก้าวหน้า มันไม่วิวัฒนาการ, มันเคยเกิดขึ้นและมีวิวัฒนาการมาแล้วเหมือนกัน; เช่นว่าเกิดบุคคลที่เป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมาในโลกอย่างสูงสุด รู้เรื่องนั่นดี ชี้ทางแก้ปัญหาลำบากได้ แล้วก็มีผลดี ทำให้คนอยู่เหนือความทุกข์ เหนือปัญหาทั้งหลายได้. แต่มันก็เป็นเพียงจำนวนหนึ่ง หรือว่ายุคหนึ่งสมัยหนึ่งเท่านั้นเอง.

ทำไมมันจึงเกิดคนรู้เรื่องนี้? พง์พระพุทเจ้าเข้าใจ คับทุกข์ได้ แต่เพียงจำนวนน้อย. ทำไมจึงไม่เป็นอย่างพร้อมพรั่งกันไปทุกคนทั้งโลก แม้ในสมัยพุทธกาล? ก็เพราะว่าธรรมชาติที่มันจะปรุงให้เกิดความทุกข์ จะยั่วให้เกิดความทุกข์ มันมีแรงมาก; แล้วมันตรงกับความรู้สึกตามสัญชาตญาณ ของสิ่งที่มีชีวิตที่ยิ่งไถ่ยงหลง. ส่วนธรรมชาติส่วนที่จะคับทุกข์ได้นั้น มันตรงกันข้าม ที่เขาเรียกว่ามันทวนกระแส; ฉะนั้นคนส่วนใหญ่ มันจึงเป็นไปตามอำนาจของธรรมชาติประเภทที่ส่งเสริมให้เกิดความทุกข์, ไม่ต้องมีใครสอน เป็นไปได้เอง ตามสัญชาตญาณที่จะไปหลงรักหลงมัวเมาในเรื่องความเอร็ดอ่อยทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หรือทางเนื้อหนัง.

ความอ่อยเหล่านี มันเป็นเรื่องที่ธรรมชาติอีกส่วนหนึ่ง หรือกฎธรรมชาติส่วนหนึ่งมันใส่ให้. คือใช้ความเอร็ดอ่อยนี้จ้างสิ่งที่มีชีวิตนี้ให้หลงไหลในความเอร็ดอ่อย เพื่อการสืบพันธุ์ อย่าให้สิ่งที่มีชีวิตสูญหายไป; เพราะธรรมชาติส่วนนี้มันมีอยู่อย่างนี้ แล้วมันยังเหลืออยู่จนกระทั่งทุกวันนี้. เพราะฉะนั้นสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย ทั้งคนไม่ ทั้งสัตว์ ทั้งคน มันก็มีการสืบพันธุ์ โดยมีความเอร็ดอ่อยทางอายตนะนี้เป็นค่าจ้าง.

ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เราเรียกว่าอายตนะ ความเอร็ดอ่อยทางอายตนะมีมาก สูงมาก เป็นค่าจ้าง เพื่อให้มนุษย์มุ่งมันในการสืบพันธุ์; มันจึงเป็นสัญชาตญาณที่มีอำนาจแรงกล้า, แล้วคนหรือสัตว์แม้แต่ต้นไม้ มันก็ยังหลงในความเอร็ดอ่อยทางอายตนะ มันก็มีการสืบพันธุ์ ไม่ให้สูญพันธุ์ไป; แล้วปัญหา มันก็เกิดขึ้น จากการที่มีพืชพันธุ์มากขึ้น คือช่วยทำให้มีคนไถ่ยงคนหลงในรสอ่อยทางอายตนะนี้มากขึ้น ๆ.

เราจะมองดูสิ่งนี้กันสักนึกหนึ่ง ว่ามันจะเป็นแง่ดีหรือแง่ร้าย ถ้ามองดูในแง่ร้าย ก็จะเห็นว่า มันทำให้เรายุ่งยากลำบาก ให้หลงใหล; แต่ถ้ามองดูในแง่ดี ก็จะเห็นว่า ถ้ามันไม่มีสิ่งนี้ สิ่งมีชีวิตจะสูญพันธุ์ไปนานแล้ว, จะไม่มีพวกเราที่ได้มาเกิด และมานั่งคุยกันอยู่ที่นี่ มันจะไม่มีคอก. เพราะเหตุที่การสืบพันธุ์มันมีค่าจ้างอย่างเหนือเมฆ อย่างสูงสุด คอยจ้างให้มีการสืบพันธุ์ยิ่งขึ้นไปอยู่เสมอ สิ่งที่มีชีวิตจึงไม่สูญพันธุ์ทุกคน ทั้งสัตว์ ทั้งคนไม้ นี่ก็ควรเรียกว่าเป็นแง่ดีของธรรมชาติ, คือให้พันธุ์มันเหลืออยู่ ไม่อย่างนั้นมันจะไม่มีอะไรเหลืออยู่.

ปฏิบัติให้ถูกต้องกับธรรมชาติจะไม่มีปัญหา.

ทีนี้ถ้าว่าจะมองลงไปตรงกลาง ก็คือว่า มันต้องทำให้ถูกต้อง อย่าให้เป็นปัญหา ชนิดนั้นขึ้นมา คือมันมีแง่ดีที่ทำให้มนุษย์เกิดขึ้นมา, เป็นพืชพันธุ์มากขึ้น แล้วมนุษย์ก็ต้องรู้จักอย่างถูกต้อง, สวมรอยกับมันให้ถูกต้อง โดยเป็นมนุษย์ชนิดที่ไม่หลงใหลในสิ่งเหล่านี้ แล้วก็อยู่กันเป็นผาสก.

เกี่ยวมันมาธรรมชาติส่วนนี้ คือธรรมชาติที่จะทำให้มนุษย์รู้ข้ออื่นอย่างถูกต้อง แล้วควบคุมไว้ได้, ไม่ปล่อยไปตามอำนาจของสัญชาตญาณอันเลวทราม, ควบคุมความรู้สึกทางการสืบพันธุ์ไว้ให้ได้. อย่าเป็นทาสทางอายตนะ แม้จะมีการสืบพันธุ์ มันก็เป็นการสืบพันธุ์ที่บริสุทธิ์; เหมือนพระอริยเจ้าทั้งหลายที่ท่านมีการสืบพันธุ์ มันก็มีเหมือนกัน. พระอริยเจ้าในชั้นที่ยังไม่ถึงพระอรหันต์ก็มีการสืบพันธุ์ มีลูกหลานอยู่ไม่สูญพันธุ์; แต่มันเป็นเพียงการสืบพันธุ์ที่บริสุทธิ์

ไม่เหมือนกับสัตว์เลวร้ายทะเลกามารมณ์ คือคนสมัยนี้ ที่เกี่ยวข้องกับระหว่างเพศนั้น มันไม่ใช่เพื่อการสืบพันธุ์; มันเพื่อความเอร็ดอร่อยทางอายตนะ, แล้วมันก็หลงเป็นทาส มัวเมาในสิ่งนั้น; อย่างนี้มันไม่ใช่การสืบพันธุ์.

แยกออกดูให้เห็นว่า มันเป็นคนละเรื่อง ซึ่งเห็นได้ชัดว่า มนุษย์สมัยนี้ อยากจะมีการบริโภคเพศรส คือรสรระหว่างเพศให้มากที่สุด, แล้วไม่ต้องการจะมีลูก. นี่หมายความว่า มันเป็นคนละเรื่องกัน; มันต้องการจะบริโภคลุ่มหลงมัวเมาในกามรส เพศรสนั้นมากกว่า, ต้องการแต่อย่างนั้นเป็นส่วนใหญ่. การสืบพันธุ์โดยวิธีสุทธินั้นไม่ประสงค์ กลับเห็นว่าเป็นการลำบาก ที่จะต้องเลี้ยงลูกเลี้ยงหลาน, อย่างทำนองนี้.

มนุษย์เป็นทาสของกิเลสตัณหาจึงมีปัญหา.

นี่คือการทำผิดต่อกฎของธรรมชาติ ซึ่งมีความมุ่งหมายอย่างแรง ที่จะไม่ให้สัตว์มีชีวิตนี้สูญพันธุ์ มันก็ต้องใส่สิ่งที่เป็นค่าจ้างให้มนุษย์คงสืบพันธุ์ แต่ไม่ต้องการให้หลงไหล ขนาดที่เป็นคนบุชากามารมณ์ over sex เหมือนคนสมัยนี้; ธรรมชาติไม่ได้ต้องการอย่างนั้น. คนบ้ำสมัยหินมันก็มีบทบัญญัติเรื่องตาบุมว่า over sex นั้นเป็นตาบุม เป็นความเลวทราม เป็นบาปอย่างยิ่ง. นี้คนบ้ำสมัยหินนะ มีตาบุมกฎเกณฑ์อย่างนี้; แต่คนสมัยนี้กลับไม่เห็นอย่างนั้น, บุชากามารมณ์เพื่อที่เรียกว่า over sex free sex อะไรก็ตาม.

นี่ก็ลองคิดดูเถอะ มนุษย์มัน ทำผิด ขึ้นทุกที หรือ ทำถูก ยิ่งขึ้นทุกที ที่เกี่ยวกับสัตตชาติญาณแห่งการสืบพันธุ์? เกี่ยวกับปัญหาหมันอยู่ที่นี้, ทั้งโลกมันมี ปัญหาอยู่ที่นี้. อย่าไปมกมายมองเห็นว่า ปัญหาอยู่ที่เศรษฐกิจการเมืองอะไรก็ตาม; เศรษฐกิจการเมืองเขาทำเพื่อให้เกิดชัยชนะ, ไขชัยชนะแล้วก็จะหาบัจจัย เพื่อ ประโยชน์แก่การเป็นอยู่ด้วยกามารมณ์. นักเศรษฐกิจ นักการเมือง นักอะไร ทั้งหลาย ล้วนเป็นทาสของกามารมณ์. เขาคำเนินเศรษฐกิจการเมือง การอะไร ก็ตาม เพื่อประโยชน์สุดท้าย คือกามารมณ์, เป็นทาสของกามารมณ์. ฉะนั้น ปัญหาหมันจึงหลายชั้นหลายชั้น, ตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา นั้นเป็นปัญหา ประจำ. ที่นี้มันก็ชวนชายเพื่อให้ใส่สิ่งเหล่านั้นด้วยอุบายต่างๆ, ทางการเมือง การเศรษฐกิจ การทหาร การทุกอย่างที่กระทำกันอยู่นี้, เพื่อบัจจัยแก่กามารมณ์. นี่ปัญหาส่วนนี้มันก็มากขึ้นอีกหลายชนิดหลายอย่าง; โลกจึงเต็มไปด้วยปัญหา ที่เกิดมาจากการเป็นทาสของอายตนะ, เป็นทาสเป็นขี้ข้าของอายตนะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งเป็นบัจจัยแห่งการบริโภคนกามารมณ์.

นี่พูดทีเดียวตลอด ตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้เห็นว่า ปัญหาในโลกนี้มีอยู่อย่างไร. คนโง่อาจจะคิดว่า นี่เป็นปัญหาทางธรรมะมากเกินไป ไม่ใช่ ปัญหาทางโลกๆ; แต่ที่แท้มันก็เป็นปัญหาเดียวกัน, ปัญหาที่ทำให้มนุษย์ได้ รับความยุ่งยากลำบาก แล้วก็จะเรียกว่า ปัญหาโลกก็ได้ปัญหาธรรมก็ได้, มัน เหมือนกันแหละ เพราะโลกมันก็คือธรรมชนิดโง่เง่ามกมาย, เป็นธรรมฝ่ายคำ ธรรมฝ่ายผิดธรรมฝ่ายที่สร้างปัญหา. ธรรมะแท้คือ ธรรมฝ่ายที่จะปลดปล่อย ปัญหาออกไป. ภาษาชาวบ้านเขาพูดว่า โลกธรรม, โลกกับธรรม มันเป็น ๒ อย่าง

ต่างกันอย่างตรงกันข้าม แต่ตามธรรมชาติแล้วก็เรียกว่าธรรมชาติเหมือนกัน. เรื่องโง่อย่างโลก ๆ ก็เป็นธรรมชาติ, เรื่องฉลาดอย่างธรรมะก็เป็นเรื่องธรรมชาติ, ก็เรียกว่าธรรมเสมอกัน. เคียงวันเราใช้คำพูดอย่างธรรมดา ก็เรียกว่าธรรม, นี้ก็หมายถึงสิ่งที่แก้ปัญหาลงโลกเรา, แล้วก็เรียกปัญหาต่าง ๆ ในโลกนี้ ว่าเป็นปัญหาในโลก, คือธรรมะฝ่ายที่เป็นปัญหา, เป็นตัวปัญหาเป็นฝ่ายผิด.

ถ้ามนุษย์รู้จักสิ่งทั้งสองนี้ ก็จะสามารถใช้ธรรมะแก้ปัญหาลงโลกได้ เรื่องมันก็หมดไป, แล้วมันก็ตรงกับความมุ่งหมายของธรรมชาติ ไม่ฝืนกันกับกฎของธรรมชาติ; คือธรรมชาติต้องการให้มนุษย์ไม่สูญพันธุ์, มนุษย์ก็ไม่สูญพันธุ์ แต่มีปัญญาพอที่จะเป็นมนุษย์อยู่อย่างถูกต้อง, อย่างที่ไม่มีปัญหา, อย่างที่ไม่มีความทุกข์. สติปัญญาที่ถูกต้องมีอยู่อย่างไร ก็ทำไปตามนั้น ให้มนุษย์จะไม่สูญพันธุ์ด้วย, แล้วก็อยู่กันอย่างที่สมกับว่าเป็นมนุษย์ คือสัตว์ที่จิตใจสูงพอที่จะไม่มีปัญหา.

โลกมีปัญหาลงทุกระดับเนื่องจากบุชากามารมณ์.

นี่เคียงนี้มันเต็มไปด้วยปัญหานี้, มันเต็มไปด้วยปัญหาทุกชนิดทุกระดับ, จนว่ามันจะเป็นโลกที่ระอุเป็นไฟ เคืองอร้อน นี่ต้องถือว่ามันยังผิดอยู่ในส่วนนี้, มันถูกตามความประสงค์ของธรรมชาติเพียงส่วนเดียว คือไม่สูญพันธุ์, แล้วก็ทวีพันธุ์มากเกินไป, เร็วเกินไป. ความจริงธรรมะก็สร้างสิ่งควบคุมการทวีพันธุ์นี้ ไม่ให้มากเกินไปอยู่แล้ว; ถ้ามันเป็นไปตามธรรมชาติ มันก็ไม่มากเร็วเกินไป. เคียงวันมนุษย์มันฉลาดจะแก้ไขให้ผิดธรรมชาติ, ให้รอกชีวิตอยู่ หรือให้ทวีพันธุ์

มากเร็วเกินไป, แล้วอีกทางหนึ่ง ก็ไม่มีสติปัญญา ไม่มีความรู้ที่จะป้องกันปัญหา อันจะเกิดขึ้นจากการที่มนุษย์มันทวีพันธุ์เร็วเกินไป; แล้วมันยิ่งกว่านั้นอีก ก็คือ ใจเวลาในส่วนนี้. ต่างคนต่างเห็นแก่ตัว เห็นแก่กิเลสของตัว บุษากามารมณ์ เป็นพระเจ้า แล้วมันก็นำมาคิดในการที่จะทำลายผู้อื่น, กระทั่งทำลายตัวเองในที่สุด.

นี่คือภาพที่เรามองเห็น จะเรียกว่าภาพพจน์หรือภาพจริงอะไรก็ตาม, ที่เรามองเห็นว่ามนุษย์มีปัญหาอย่างนี้, มนุษย์กำลังเป็นมนุษย์ที่ไม่เป็นมนุษย์ เพราะมีปัญหาอย่างนี้. ถ้าเป็นมนุษย์จริงตามคำว่ามนุษย์ ก็ต้องมีจิตใจสูงอยู่เหนือปัญหาเหล่านี้. เวลานั้นมนุษย์ไม่ได้เป็นมนุษย์ เป็นเพียงแต่คนที่เกิดพลุ่งๆ ออกมามากขึ้น ๆ. หลับหูหลับตาต่อธรรมะ ต่อธรรมชาติ ต่อกฎของธรรมชาติ ต่อพระเป็นเจ้า ก็เลยเป็นมนุษย์ที่เต็มไปด้วยปัญหาและมีความทุกข์; ต่างแข่งขันกันหาประโยชน์แก่ตนเพื่อตน อย่างไม่มีธรรมะ มันจึงเบียดเบียนกันอย่างง่ายดาย อย่างไม่น่าที่จะเป็นไปได้, ยิ่งกว่าน่าทุเรศเสียอีก, ต่อไปนี้การที่เบียดเบียนกัน มันก็จะรุนแรงถึงขนาดที่เรียกว่า น่าทุเรศเหลือประมาณ จนกระทั่งวินาศกันไปหมด; เดียวนี้มันกำลังเป็นอย่างนั้น. ฉะนั้นถ้าธรรมะมาไม่ทัน, ถ้าการกลับตัวของมนุษย์ เป็นไปไม่ทัน ในการที่จะเข้าไปหาธรรมะแล้ว มนุษย์ต้องวินาศเป็นแน่นอน.

คนโบราณตามที่กล่าวไว้ในพระคัมภีร์, ก็กล่าวไว้อย่างที่เห็นได้ว่า ท่านเหล่านั้นสมัยนั้นก็มองเห็นอย่างนี้; ฉะนั้นจึงได้เขียนไว้เป็นคัมภีร์, เป็นพระคัมภีร์ว่า มนุษย์จะถึงวินาศด้วยอาการอย่างนั้น ๆ จนเกือบจะหมดไปทั้งโลก. ที่เหลืออยู่เล็กน้อยนี้ มาตั้งต้นกันใหม่เป็นมนุษย์ที่ดีถูกต้อง ตามกฎของธรรมะ ประจำโลก; มันก็เลยมีมนุษย์ที่ดีเพิ่มขึ้น ๆ เพิ่มขึ้นอีก เป็นโลกที่น่าดูกันไปอีก

สักกระษะหนึ่ง, จนกว่ามนุษย์จะเหยียบย่ำธรรมะ เพราะไปหลงแก่เนื้อหนัง ไปหลงแก่อายตนะอีก, แล้วมันก็จะวินาศอย่างนั้นอีก เป็นวงๆไป.

เดี๋ยวนี้เราก็มองเห็นได้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องเชื่อใคร ว่ามนุษย์กำลังเป็นทาสของกิเลสตัณหา จึงบูชาเรื่องของกิเลสตัณหา คือบูชาเนื้อหนังบูชากามารมณ์, มีกามารมณ์เป็นพระเป็นเจ้าหรือเป็นสิ่งสูงสุด, ก็ต้องรับบาปกันไปอย่างที่เห็นๆกันอยู่ ถ้ามัน กลับตัวไม่ได้, ไม่มีอะไรมาช่วยให้กลับตัวทันท่วงที มนุษย์นี้จะต้องวินาศเป็นแน่นอน. นี้ไม่ใช่เรื่องแข่ง แล้วก็ไม่ใช่เรื่องพยากรณ์อย่างหมอดู, เป็นเรื่องที่มีมองไปตามเหตุผลที่มันเป็นอยู่จริง, ตามกฎเกณฑ์ที่มันได้เป็นมาแล้ว เป็นมาแล้วแต่หนหลัง. เพราะมนุษย์ก้าวหน้าแต่ในทางที่จะส่งเสริมกิเลสตัณหาทางอายตนะ, มนุษย์ไม่ก้าวหน้าในทางของธรรมะ ที่จะแก้ไขปัญหาท่างๆเหล่านั้น.

ฉะนั้นขอให้มนุษย์นี้ มีความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการยิ่งกว่าเดี๋ยวนี้, ยิ่งกว่าเทคโนโลยีสมัยปัจจุบันนี้สักร้อยเท่า พันเท่า หมื่นเท่า แสนเท่า, มันก็วิ่งไปหาความวินาศเร็วเข้าๆเท่านั้น คือมันจะเห็นแก่ตัวเอาเปรียบผู้อื่นรุนแรงขึ้นๆ ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ในที่สุดก็ต้องวินาศ แม้ไปโลกพระจันทร์ได้ โลกพระอังคาร โลกพระศุกร์ ได้ทุกโลกมันก็ไม่มีความประโยชน์อะไร, มันไม่มีความมุ่งหมายที่จะแก้ปัญหอันแท้จริงของมนุษย์ มันสามารถแต่ในทางที่จะเป็นทาสของกิเลสตัณหามากขึ้นไปอีก. ความก้าวหน้าทางวัตถุมันเป็นไปเพื่อผลทางวัตถุ, แล้วไม่มีธรรมะมาประคับประคอง มันก็ไปตามทางของกิเลสตัณหา ของอวิชชา ของความโลภ ความโกรธ ความหลง ยิ่งขึ้นๆ. ฉะนั้นอย่าไปหวังว่า ถ้ามนุษย์จะไปทั่วสากลจักรวาลได้

แล้วมันจะแก้ปัญหาลงโลกนี้ได้ มันคนละเรื่องกัน นั่นมันเป็นเรื่องทางวัตถุ; ยิ่งไปเล่นกับมัน ก็ยิ่งทำให้หลงในวัตถุมากขึ้น.

ต้องศึกษาปฏิบัติธรรมจึงจะแก้ปัญหาลงได้.

นี่ต้องมาเล่นกับธรรมะ ซึ่งมันเป็นเรื่องทางจิตใจที่ถูกต้อง ที่เกี่ยวข้องกับวัตถุอย่างพอดี เราไม่อาจจะอยู่ได้โดยปราศจากวัตถุ, เพราะว่า ร่างกายมันก็เป็นวัตถุ จิตใจมันก็เป็นเรื่องของจิตใจ มันต้องมีความถูกต้องพอดีระหว่างกัน รวมกันเสียเป็นอันเดียวกันแล้วกัน. ร่างกายกับจิตใจรวมกันเป็นสิ่งเดียวกันเสีย เรียกว่า กายใจ หรือใจกายอะไรก็ตาม, อย่าแยกกัน ให้มีความถูกต้องระหว่างสิ่งนั้น หรือจะเรียกว่าสิ่งทั้งสองนั้นก็ตามใจ, มันก็จะเป็นกายใจที่เต็มอยู่ด้วยสติปัญญา ที่มองเห็นธรรมะแล้วก็ควบคุมกายใจนี้อยู่ในคลองแห่งธรรมะ คือความถูกต้อง ก็จะเป็นมนุษย์ที่ดี, รู้จักทำให้ถูกต้องและพอเหมาะพอดี สำหรับความเป็นมนุษย์ ที่อยู่กันเป็นผาสุกไม่มีความทุกข์ชนิดที่กำลังเป็นปัญหาอยู่ในเวลานี้.

พูดแล้วมันก็จะกลายเป็นเรื่องของพระอรียเจ้า หรือเป็นโลกของพระอรียเจ้าไป; แต่มันก็เป็นอย่างนั้น. ถ้ามนุษย์ไม่มีปัญหาไม่มีความทุกข์ ปุ่ดุษนก็กลายเป็นมนุษย์ชนิดอรียเจ้าไปเท่านั้นเอง, ไม่มีอะไร. ทีนี้ถ้ามีความทุกข์มาก มีปัญหามาก ก็เป็นปุ่ดุษนมากขึ้นจนเป็นอันธพาล, ปุ่ดุษนอย่างอันธพาล จนเป็นภูตผีปีศาจไป อย่างเกี่ยวมันก็หลงไหลบูชาการมรดณ์ ถึงขนาดเป็นภูตผีปีศาจไปแล้ว, ไม่มีความเป็นมนุษย์แล้ว แต่เขาก็ยังเข้าใจว่านี่เป็นมนุษย์ที่เจริญ เป็นมนุษย์ที่ก้าวหน้า.

นี่ก็ทำให้เห็นพอสมควรแล้วว่า ธรรมะเป็นอย่างไร ปัญหาในโลกเป็นอย่างไร, คือปัญหาของมนุษย์เป็นอย่างไร, แล้วปัญหาของมนุษย์นี้จะสามง่ามได้หรือแก้ไขได้ ทำลายให้หมดไปได้ ด้วยสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ; ถ้าผู้ใดมองเห็นประโยชน์ของธรรมะแท้จริง ก็จะยินดีในการที่จะศึกษาธรรมะ ปฏิบัติธรรมะ แล้วก็ช่วยเหลือ ก็ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในโลกนี้ทั้งโลก ให้มันมีธรรมะ.

นี่พวกคุณเข้ามาบวชนี้ เพื่อประโยชน์อันนี้หรือเปล่า? ผมก็พูดไม่ได้. คุณรู้ของคุณเองแต่ละคน ๆ ว่า คุณ เข้ามาบวชนี้เพื่อประโยชน์ที่จะรู้ธรรมะอันนี้ และ ปฏิบัติธรรมะ อันนี้ หรือเปล่า? ถ้าเข้ามาบวชเพื่ออยากจะได้รู้ธรรมะอันนี้, เพื่อจะแก้ไขปัญหาในโลกในชีวิตให้หมดไป ก็เป็นความถูกต้อง, นำอนุโมทนา นำสรรเสริญ นำบูชา เทวตาและมนุษย์ก็จะอนุโมทนา บูชาพวกคุณที่เข้ามาบวชด้วยความหวังว่าจะได้ธรรมะอันนี้. ถ้าผิดจากนี้เข้ามาบวชอย่างโง่เขลาหลงงาย เพื่อ ๆ กันไปก็ไม่ได้, บวชตามประเพณี หรือบวชด้วยความหวังว่า จะได้ประโยชน์อะไรก็ถือกุศลแก่การทำมาหากินอย่างโลก ๆ ไป ก็ยังไม่ดีเท่าไรหรอก มันไม่ใช่จุดประสงค์อันแท้จริงของการบวช.

จุดประสงค์ของการบวชก็เพื่อช่วยแก้ปัญหา.

ฉะนั้นการบวชเข้ามา จุดประสงค์แท้จริง เพื่อจะรู้สิ่งที่แก้ปัญหามนุษย์ในโลกได้; ถ้าเราไม่มาบวช มันก็ยากที่จะเข้าถึงธรรมะในระดับนี้; เพราะมันยุ่ง หรือมันยุ่งอยู่กับหน้าที่อย่างฆราวาส, ใจของมันก็พลอยระส่ำระสาย

ยุ่งไปด้วยธุระการงาน ยากที่จะเข้าใจธรรมะนี้ได้. แต่มันก็ไม่ใช่ว่าจะไม่มีทางเสียเลย; มันเพียงแต่มันยาก ยากที่จะเข้าใจธรรมะนี้ได้. ถ้ามาบวชมันก็ได้โอกาส ได้ความเหมาะสม ที่จะศึกษาพิจารณา ให้เข้าใจสิ่งเหล่านี้; ฉะนั้นระหว่างที่บวชอยู่ มันก็ควรจะใช้โอกาสนี้ให้มันถูกต้อง, คือศึกษาให้มองเห็นให้เข้าใจ เรื่องที่สำคัญที่สุด คือเรื่องนี้ให้กระจ่างชัด จนสามารถจะควบคุมตนเองได้.

อย่าให้มันไปตกจมอยู่ในนรกหมกไหม้ คือความผิดพลาด ความร้อนอก ร้อนใจในชีวิต ในครอบครัว ในอะไรต่างๆ นั่นคือนรกที่แท้จริงนรกที่น่ากลัว, น่ากลัวกว่านรกที่เขาเขียนไว้ว่าจะไปถึงต่อตายแล้ว โลกุมภี อเวจีอะไร มันก็น่ากลัวเหมือนกันแหละ แต่มันจะเป็นเรื่องน่ากลัวอย่างเด็กอมมือ ของเด็กอมมือ สำหรับเด็กอมมือมากกว่า, ส่วน นรกที่แท้จริง ที่น่ากลัวกว่าและมีอยู่จริง ก็คือ ความร้อนใจเหมือนไฟเผา อยู่ที่นี่ เคี้ยวนี้ ในโลกนี้, ในครอบครัวในความมีเกียรติ มีกาม มีอะไรก็ตาม; นั่นแหละนรกอันแท้จริง. **พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัส** อย่างนี้, หรือท่านจะตรัสไว้ลึกเกินไป จนฟังกันไม่ออกก็ได้ ว่า **นรกอันแท้จริงนั้น คือนรกที่มาจากการไม่รู้ปฏิบัติสมุปบาท.** พอพูดอย่างนี้ก็ยิ่งไปไกลกันใหญ่ เพราะไม่รู้ปฏิบัติสมุปบาท จึงมีนรกที่น่ากลัวที่สุดเกิดขึ้น ก็ยิ่งฟังไม่ถูก เพราะไม่รู้ว่าการปฏิบัติสมุปบาทคืออะไร.

ปฏิบัติสมุปบาทคือ เรื่องของความทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร, ความทุกข์ดับไปอย่างไร, นั่นคือเรื่องปฏิบัติสมุปบาท, เพราะไม่รู้เรื่องปฏิบัติสมุปบาท ก็มีนรกเกิดขึ้น เป็นนรกที่ยิ่งกว่านรกใด เป็นนรกที่ทำการเผาผลาญทรมานยิ่งกว่านรกใด; ที่เป็นกันอยู่เป็นประจำวัน แล้วก็ไม่รู้เรื่องกิเลสตัณหา, ไม่รู้เรื่องความทุกข์

ก็ทำไปจนกระทั่งมีแต่ความทุกข์เป็นประจำวัน ในตัวเอง ในครอบครัว ในบ้านเมือง. นี่มันคืออนรก ซึ่งเป็นผลของการที่ไม่รู้ธรรมะ ไม่มีธรรมะสำหรับแก้ปัญหานั้นในโลกนี้ ในชีวิตนี้ ในครอบครัวนี้. ฉะนั้น จึงหวังว่าพวกคุณ ที่มาบวช ทุกคนนั้น ควรจะได้ความรู้ในเรื่องนี้ไปพอสมควร, ถ้าไม่อย่างนั้นก็เรียกว่าเสียที่บวช, เสียผ้าเหลือง เสียเวลา, เสียอะไรทุกอย่างแหละ; ถ้าไม่ได้รับความรู้ ช้อนไป คือความรู้ธรรมะที่จะแก้ปัญหานั้นได้.

ถ้าจะกล่าวกันอย่างตรงไปตรงมา ตามความมุ่งหมายของการบวชแล้ว ก็เพื่อให้รู้ว่าอะไรเป็นอย่างไร ใช้แก้ไขปัญหาต่างๆ; ถ้าสึกกลับออกไป เป็นฆราวาส ก็ไปแก้ปัญหานั้นจะเผชิญกันในความเป็นฆราวาส; จะอยู่เป็นภิกษุต่อไป ก็แก้ปัญหานั้นไป ซึ่งมันละเอียดกว่า มันสูงกว่า สำหรับความเป็นมนุษย์, อยู่อย่างเป็นบรรพชิต จนกว่าจะไม่มีความทุกข์เหลืออยู่เลย, คือบรรลุ มรรค ผล นิพพาน ไปในที่สุก แล้วยังสามารถสั่งสอนผู้อื่น ให้แก้ปัญหานั้นได้ด้วย. นี่ประโยชน์ของการบวชก็มีอยู่อย่างนี้.

ถ้ายังคงอยู่ต่อไปเป็นบรรพชิต ก็ทำไปอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งมันสูงขึ้นไป, แก้ปัญหานั้นสูงขึ้นไป, ถ้าสึกกลับออกไปเป็นฆราวาส ก็แก้ปัญหานั้นในระดับของฆราวาส คือมนุษยธรรมศาสนาด้วย. ถ้าแก้ได้จริง ก็เป็นการบรรลุ มรรค ผล นิพพาน ในฆราวาสได้เหมือนกัน, แล้วก็ค่อยปลีกตัวออกไป แยกตัวออกไป ไปอยู่ตามแบบของบุคคลที่มีจิตใจอย่างนั้น ก็เป็นอันว่าอันความรู้ทางธรรมะนี้ มันก็อย่างเดียวกัน เรื่องเดียวกัน ทั้งสำหรับบรรพชิตหรือสำหรับฆราวาส คือเอาชนะกิเลส ตัณหาให้ได้ เอาชนะความโง่ให้ได้ ให้ความทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร ความทุกข์ดับไปอย่างไร, เรื่องเดียวกัน.

บวชทั้งที่ต้องศึกษาหาธรรมะที่จะช่วยแก้ปัญหา.

ฉะนั้น ระหว่างที่บวชอยู่พรรษาหนึ่ง ถ้าสนใจกันจริงๆ, ก็คงจะพอได้เค้าเงื่อนหรือพอมองเห็น ชนิดที่เรียกว่า เป็นการตั้งต้นที่ดี, เป็นการตั้งต้นที่จะก้าวหน้าไปในทางที่ถูกต้อง, ไม่กลับไปหาความผิดพลาดอีก. นี่ถ้าพลาดไปแล้ว ผมอยากจะพูดกันเป็นส่วนตัวว่า แม้คุณ สึกไปแล้ว ก็คงพยายามปลีกตัวหาเวลาศึกษาเพิ่มเติม ให้มันมีความรู้ในเรื่องนี้ ให้ถึงระดับที่เรียกว่าเป็นการตั้งต้นที่ดี หรือเพียงพอ ท้ายอีกเหมือนกัน, ถ้ามีฉะนั้นแล้วการบวชทั้งที่ มันจะเกือบไม่มีประโยชน์อะไร, มันกลับไปเท่าเดิม. การบวชทั้งที่ควรจะพบเงื่อนงำของธรรมะ ชนิดที่แก้ปัญหาในโลกได้; ถ้ามันถึงขั้นนั้นแล้ว ที่มันก็ไม่ดอยกลับ มีแต่จะก้าวไปข้างหน้า ปัญหาที่จะน้อยลง, ในที่สุดก็จะเป็นมนุษย์ที่อยู่เหนือปัญหาในโลกนี้. ถ้าทุกคนเป็นอย่างนี้ มันก็เป็นสังคมที่ดี ภายในประเทศก็ดี, หรือว่าทั้งโลกก็ดี, เพราะเต็มไปด้วยมนุษย์ชนิดนี้ ไม่มีการเบียดเบียน.

เดี๋ยวนี้ ไม่มีใครมองเห็นใจความของเรื่อง หรือต้นเหตุอันแท้จริงแห่งปัญหาของมนุษย์, ก็ไปหลงใ้งมงายเรื่องปลีกย่อย เรื่องปลายเหตุ ต่อสู้รบราฆ่าฟันกันไม่มีที่สิ้นสุด, เป็นเรื่องปลายเหตุ ไม่ทำให้เกิดความสงบสันติภาพอะไรขึ้นมาได้.

ความจริงใน เวลานี้ก็อยู่ในฐานะที่เรียกว่า โชคร้าย, โชคร้ายของมนุษย์ คือกำลังมีนเมา กำลังเล็ดเข้าตา, กำลังพูดกันไม่รู้เรื่อง; เพราะความมีนเมา, มีนเมาด้วยความไม่รู้ หรือความรู้ที่ไม่มีประโยชน์อะไร, คือมีนเมา

ในความคิดของตนเอง โดยเฉพาะทฤษฎีความคิดความเห็น เฉพาะหมู่เฉพาะพวก; มันเหมือนกับว่าสัตว์ตัวเล็ก ๆ ที่มีมุมมองเห็นอะไรแต่อย่างเดียว. นี่มันก็ทำไปตามความเห็นอันนั้น เหมือนกับที่ว่าจับมดมาให้กัดกัน, จับจิ้งหรีดมาให้กัดกัน, จับปลากัดมาให้กัดกัน อะไรอย่างนี้ เพราะสัตว์เหล่านั้นมันไม่รู้ มันไม่ได้รู้สึกอะไร มันมีอัสมีมานะ ทั่วๆ — ของกู่อยู่ในใจ; ยู่ให้มันกัดกันได้โดยง่าย ถึงไม่มีใครยุมันก็ต้องกัดกันวันหนึ่งจนได้; เพราะมันมีกิเลส. ทีนี้ถ้ามันไปเกิดมีพรรคมีพวก คอยยุคอยแหย่คอยอะไรกันเข้า มันก็ยิ่งหลงใหลมากขึ้น, ฉะนั้นต้องกัดกันมากขึ้น หากความสงบสุขไม่ได้, เพราะเหตุที่ไม่รู้ว่า ธรรมชาติอันแท้จริงนั้นเป็นอย่างไร.

บางคนก็พูดว่า ต้องแก้ได้ด้วยวัตถุ, ทำวัตถุให้เจริญเต็มที่ บางคนก็พูดว่า ต้องแก้ด้วยจิตใจ, ทำจิตใจให้สูงสุดให้เจริญเต็มที่ เพียงเท่านั้นมันก็มากพอที่จะกัดกันแล้ว จะทะเลาะกันแล้ว, มันไปยึดมันเป็นความคิดความเห็นอันตั้งโดยส่วนเดียว, ตั้งโดยส่วนเดียว ไม่มีความถูกต้อง ภาษาบาลีเขาเรียกสิ่งนี้ว่า *สังจาภินิเวส* คือความจริงที่ผู้นั้นมีเฉพาะตัว ยืนยันสำหรับต่อต้านความคิดเห็นอันอื่น. ทุกคนมีทฤษฎีอย่างนี้เป็นของประจำตน ทั้งนั้น มีไว้สำหรับตนหลงใหล; มีไว้สำหรับตนต่อต้านความคิดเห็นอันอื่นของผู้อื่น; ฉะนั้นเขาจึงพูดอยู่ตลอดเวลาว่า *อิหิ สจฺจํ โมขมณฺเฑ* — *นี่เท่านั้นจริง อันไม่จริง, นี่เท่านั้นถูก อันไม่ถูก.* นี่พูดแต่อย่างนี้ทั้งที่ตัวเองก็ไม่มีอะไรถูก, ถูกแต่ตามความคิดของตัวเอง แล้วก็ถึงจนไม่ฟังเสียงใคร.

เดี๋ยวนี้ลัทธิการเมืองหรืออุดมคติการเมือง นั้นมักจะเป็นเสียอย่างนี้ ไม่ฟังเสียงใคร, ไม่มีการทำความเข้าใจ, ไม่มีการประนีประนอม, เพราะเหตุไร? ข้อนี้ไม่ใช่เพราะเหตุว่าเขาจะไม่มี ความฉลาดเสียเลย; ที่จริงเขาก็มีความฉลาดพอ

จะรู้อะไรได้, แต่เดี๋ยวนี้ประโยชน์ของตนเองมันมาก มันมีอำนาจมาก, มากเกินไป, เขาเห็นแก่ประโยชน์ของเขาเองมากเกินไป, จึงคุ้มไปแต่ในทางที่จะหาประโยชน์ของตน รักษาประโยชน์ของตน ป้องกันประโยชน์ของตนและต้องการกันอย่างไม่รู้จักเพียงพอ. ทำไมจึงไม่เพียงพอ; ก็เพราะไปหลงรสอร่อยทางอายตนะ อย่างที่ได้ผูกกันแล้วขั้นต้น. เขากำลังเป็นทาสของอายตนะ ซึ่งหมายถึงกามารมณ์ในหลายๆ ความหมาย มันก็ผูกกันไม่รู้เรื่อง.

ในเมื่อभवเข้ามาทั้งที ก็ควร รู้จักสิ่งที่เรียกว่ากามารมณ์นั้นกันเสีย ให้ถูกต้อง ก็จะเป็นการดี ว่าไม่ใช่เป็นสิ่งสำหรับบุชชาหลงไหลติดทวนอย่างกับพระเจ้า. คนที่เขาบูชากามารมณ์, เขาบูชากามารมณ์เป็นพระเจ้า; ไม่มีพระเจ้า ไม่มีศาสนาอื่นสำหรับบุคคลนั้น. เขามีกามารมณ์เป็นพระเจ้า; ถ้าใครไปหลงอะไรนี้ มันก็บูชาอันนี้เป็นพระเจ้า. ที่ว่าบูชาลัทธิการเมืองนั้น มันเป็นเรื่องเล่นตลก, ตัวเองไม่รู้ เนื้อแท้ันั้นก็บูชากามารมณ์ ก็ใช้ลัทธิการเมืองหาประโยชน์ หาปัจจัย หาอะไรต่างๆ มา ในที่สุดก็เพื่อกามารมณ์ ในความหมายใด ความหมายหนึ่ง.

นี่เขาเรียกว่า พวกที่ตกอยู่ใต้อำนาจอิทธิพลของสิ่งที่เรียกว่ากาม; กามะหรือกาม คือกามารมณ์, เขาเรียกเป็น *บาลีว่า กามาวจร*, กามาวจร แปลว่า *มันมีจิตใจที่จะตั้งลงสู่กามารมณ์โดยส่วนเดียว*; พวกนี้เรียกว่าพวกกามาวจร, ไม่ต้องมีธรรมะ, ไม่ต้องมีอะไรเข้ามาแทรกแซง, มันจะมีแต่กามารมณ์อย่างเดียว. ถ้าจะเรียนธรรมะเขาก็จะเรียนเพื่อได้กามารมณ์ มันเป็นเสียอย่างนี้, ก็เลยเป็นทาสของกามารมณ์. นี่ขอให้รู้จักกามารมณ์ไว้อย่างนี้ก่อน, แล้วก็รู้ต่อไปว่า พุทธศาสนาไม่ได้สอน ให้คนไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่ากามารมณ์, เพราะสิ่งที่

เรียกว่ากามารมณฺ์ก็เป็นธรรมชาติอันหนึ่ง, ซึ่งจะต้องเกี่ยวข้องกันอยู่กับสิ่งที่มีชีวิต เป็นธรรมชาติ, ก็เกี่ยวข้องกันกับกามารมณฺ์ แต่เท่าที่ถูกต้องหรือสมควร ตามที่ธรรมชาติ มีกฎเกณฑ์ไว้อย่างเด็ดขาด, เกี่ยวข้องอย่างไรจึงจะถูกต้อง จึงจะพอดี, จึงจะไม่ เกิดเรื่อง แล้วไปเกี่ยวข้องอย่างไร จะหลงใหลมากไป ก็จะไม่เกิดเรื่อง.

ต้องมีศีลธรรมเพื่อควบคุมเรื่องทางกามารมณฺ์.

ศีลธรรมในโลกมีขึ้นมา สำหรับควบคุมความรู้สึกทางกามารมณฺ์ ทุกศาสนา; โดยเฉพาะศาสนาในประเทศอินเดียหลาย ๆ ศาสนาจะมีศีลธรรม เพื่อให้มนุษย์รู้จักควบคุมความรู้สึกทางเพศ มาตั้งแต่ก่อนแต่ออก จึงมีระเบียบ, มีศีล มีสิกขาบททำให้ปฏิบัติอย่างนั้น, ให้ศึกษาอย่างนั้น, ให้พูดอย่างนั้น, ให้ทำเพียงอย่างนั้น. อย่าไปทำอย่างนั้นเป็นอันขาด นี้เพื่อจะควบคุมความรู้สึกทาง กามารมณฺ์ ให้มันอยู่ในร่องในรอย, จะไปเกี่ยวข้องกันกับกามารมณฺ์ได้ตามธรรมชาติ ที่ ธรรมชาติต้องการ. ฉะนั้นจึงมีการเกี่ยวข้องระหว่างเพศ, มีการสืบพันธุ์ มีบุตร มีหลาน มีอะไรก็ได้. แต่ไม่มีปัญหาเกิดขึ้น, เหมือนกับพวกที่กามารมณฺ์เพื่อหรือ บุษากามารมณฺ์เป็นพระเจ้า.

ถ้าจะกล่าวอย่างธรรมชาติหรืออย่างวิทยาศาสตร์ ก็ต้องกล่าวได้ว่า, กามารมณฺ์ในระดับที่พอดี นั้นก็เป็นอาหารชนิดหนึ่ง ซึ่งสัตว์ที่มีชีวิตมันจะ ต้องเกี่ยวข้อง เหมือนกับหิว, หิวข้าว หิวอาหารก็ต้องกินอาหารอย่างนั้น; มัน ก็ต้องเกี่ยวข้องเพียงเท่านั้น. นี้ถ้ามันต้องการความรู้สึกสบายทางตา ทางหู ทาง จมูก ทางลิ้น ทางผิวหนัง อะไรบ้าง, มันก็เกี่ยวข้องเท่าที่มันเหมาะสม ที่จะไม่ทำ

ตัวเองให้เคียดแค้น จะไม่ทำผู้อื่นให้เคียดแค้น. ถ้าเอามาสำหรับทำตัวเองให้เคียดแค้น แล้วมันจะมีประโยชน์อะไร, ฉะนั้นเขาจึงมีระบบทางศีลธรรมจำกัดไว้ชัดเจนว่า เด็ก ๆ จะต้องประพฤติอย่างไร, หนุ่มสาวจะต้องประพฤติอย่างไร, สูงอายุแล้วจะต้องประพฤติอย่างไร, สิ่งที่เราเรียกว่ากามารมณ์จะไม่เกิดเป็นอันตรายขึ้นมา. นี้ก็เรียกว่าศีลธรรมในส่วนนี้.

เดี๋ยวนี้มนุษย์ไม่ถือศีลธรรมในส่วนนี้ กลับเหยียบย่ำว่า ไม่จำเป็นไม่ต้องการ เราจะเอาตามที่กิเลสต้องการ, ก็โดยไม่มีศีลธรรม ที่จะควบคุมเรื่องเกี่ยวกับกามารมณ์; นี้คือสถานะอันแท้จริงสำหรับโลกสมัยปัจจุบัน. ฉะนั้นโลกสมัยปัจจุบันจึงเป็นทาสของกามารมณ์, บุชากามารมณ์, ให้กามารมณ์นี้ชักจูงไปสำหรับทำลายตัวเอง ทำลายผู้อื่น ทำลายสังคม ทำลายสันติภาพของโลกเสียเลย; มันมีอยู่อย่างนี้ แล้วมนุษย์มีความรู้สึก ก็ต้องเป็นทุกข์เป็นสุขไปตามความรู้สึก. แต่ธรรมชาติมันมันไม่มีความรู้สึก มันก็เสมอกัน, เป็นเพียงว่าเมื่อทำอย่างนี้ผลก็ต้องเกิดขึ้นอย่างนี้, ทำอย่างนี้ผลก็ต้องเกิดขึ้นอย่างนี้, อย่างที่เรียกว่า อิทัปปัจจยตา หรือปฏิจจสมุปบาท. ถ้าทำลงไปอย่างนี้ ผลก็เกิดขึ้นอย่างนี้, ทำลงไปอย่างนี้ ผลก็เกิดขึ้นอย่างนี้.

ตัวธรรมชาติเองไม่รู้สึกว่าเป็นสุขหรือเป็นทุกข์, ไม่รู้สึกว่าเป็นหรือว่าชั่ว; แต่ที่จิตใจของมนุษย์นั้นมันรู้สึก อย่างนี้มันร้อนเป็นไฟ, อย่างนี้มันยังสงบเย็นอยู่บ้าง. ถ้าถูกใจตัวก็ว่าดี ไม่ถูกใจตัวก็ว่าไม่ดี อย่างนี้. แต่ถ้าหากนรู้ผู้รู้เป็นหลัก ก็ต้องตั้งนิมิตที่ว่า ไม่ทำให้ใครเคียดแค้นเลย มันจึงจะดี, ชั่วคือทำให้ทุกคนเคียดแค้น แล้วก็ไปประวังเอาเองซิ.

ถ้าทำให้ตัวเองเดือดร้อนผู้อื่นเดือดร้อน ก็ต้องเรียกว่าเลวว่าชั่ว อย่าไป
ทำเข้า; ถ้าตัวเองก็ไม่เดือดร้อนผู้อื่นก็ไม่เดือดร้อน นั้นแหละคือดี ก็ต้องทำ;
ฉะนั้นถ้าต้องเสียสละ มันก็ต้องเสียสละ เช่นจะต้องเสียสละความเอริศร่อยของ
กิเลส ก็ต้องเสียสละ เพื่อความปกติสุขของจิตใจที่ถูกต้อง. ฉะนั้นจึงต้องมี
ศีลธรรมทำให้เราต้องยอมเสียสละ ความบ้าหลังความมัวเมา ในสิ่งต่างๆ ที่เป็น
ที่ตั้งแห่งความมัวเมาเสีย, แล้วก็อยู่ในสภาพที่ปกติหรือเป็นสุขได้; นี่คือศีลธรรม
ทำให้เกิดความปกติอยู่ ทั้งทางกาย ทางวาจา ทางจิต ทางความกตัญญูความนึก รู้สึก
อะไรก็ตาม มันปกติอยู่มันไม่ว่าง.

นี่บวชเข้ามาที่หนึ่ง ก็ศึกษาข้อนี้ จนมองเห็นแจ่มแจ้ง ว่ามันเป็น
อย่างนี้ ก็เอาไปปฏิบัติได้จริงอยู่ตลอดเวลาในอนาคต. อย่าให้มีปัญหา อย่าให้กลายเป็น
เป็นคนโง่คนหลง ไปบูชาฤทธิผีปีศาจ คือ *มิจฉาทิฏฐิ* - *ความเห็นผิดต่าง ๆ* นั้น ก็อยู่
ในร่องในรอยของสัมมาทิฏฐิ ความกตัญญูความเห็นที่มันถูกต้อง; มีความถูกต้องตาม
ขั้นมาจนครบถ้วนทั้งแปดประการ.

ปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ จะแก้ปัญหาลोकได้.

ฉะนั้นไปศึกษาเรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ ก็เรื่อง ความถูกต้องทั้งแปด
ประการนั้น แล้วก็ปฏิบัติอยู่ตลอดเวลา; เรียกວ່ານั้นคือปฏิบัติธรรมะที่แท้จริง
เป็นธรรมะที่จะสามารถจะแก้ปัญหาลोकได้.

ใจความมันก็มีสั้น ๆ ว่า สัมมาทิฏฐิ นี้ มันต้องมีความรู้ถูกต้อง ความรู้ ความคิด ความเห็น ความเข้าใจ ความเชื่อ อะไรก็ตาม แล้วแต่จะเรียก ถูกต้องมาก่อน. อย่างไรเรียกว่าถูกต้อง? ถูกต้อง หมายความว่า ถ้าทำตาม นั้นแล้วไม่มีใครเดือดร้อน มีแต่ความสงบสุข; ถ้าทำแล้วตัวเองก็เดือดร้อน ผู้อื่นก็เดือดร้อน ต้องถือว่านั่นผิด, หลักเกณฑ์อันนั้นผิด, ทฤษฎีอันนั้นผิด, ความรู้อันนั้นผิด. นี่เอาอย่างนี้เป็นหลัก เรียกว่าสัมมาทิฏฐิ—ความเห็นถูกต้อง สรุปความว่า ความทุกข์เกิดขึ้นมาอย่างไร, ความทุกข์ดับลงไปอย่างไร, ถ้าเห็นชัด ช้อนนี้เรียกว่ามี สัมมาทิฏฐิ.

เมื่อใจมีสัมมาทิฏฐิ อย่างนี้แล้ว มันจะง่าย จะง่ายตาย; ต่อนั้นมัน จะเป็นไปของมันได้โดยอัตโนมัติ คือ เมื่อมีความเข้าใจ ความคิดเห็น ความเชื่อ ถูกต้องแล้วเรียกว่าสัมมาทิฏฐิ แล้ว สัมมาสังกัปปะก็เกิดขึ้น คือความปรารถนา ความไม่ฝืน ความต้องการ ความจำนงหวังอะไรก็ตาม ที่เรียกว่าสังกัปปะนี้ มันก็ จะถูกต้อง; เพราะความคิดอันเดิมมันถูกต้องเสียแล้ว ความกึชชันรากฐานมัน ถูกต้องแล้ว มันก็มีความหวัง ความตั้งใจ ความปรารถนา อะไรก็ตามถูกต้อง. นี้ก็เรียกว่า ความถูกต้องที่ ๒ คือ สัมมาสังกัปปะ.

ต่อไปจากนั้นเป็น สัมมาวาจา การพูดจามันก็ถูกต้อง เพราะพูดไป ตามความรู้ ความเข้าใจ ความปรารถนา ก็เรียกว่า สัมมาวาจา คือการพูดจานั้น ถูกต้อง. ต่อไปนั้นก็ สัมมากัมมันโต การกระทำทางกายมันก็ถูกต้อง ไม่ไปฆ่า ไม่ไปลัก ไม่ไปประทุษร้ายของรัก ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มหน้าเมา ไม่ทุกอย่างทุกประการ การกระทำทางกายมันก็ถูกต้อง. ที่นี้ สัมมาอาชีโว เลี้ยงชีวิตอยู่ ดำรงชีวิตอยู่, หามาเลี้ยงชีวิตอยู่ ดำรงชีวิตอยู่ อย่างถูกต้องอีก เพราะมันรู้ถูกต้องในที่แรก

เรียกว่า สัมมาอาชีโว. ถัดไปอีก ก็ สัมมาวาจาโม ความพากเพียรพยายามอยู่
อย่างถูกต้อง, ไม่มีผิดพลาด แม้จะทำอย่างตัวเป็นเกลียวก็ไม่มีผิดพลาด เพราะ
ความรู้ก็เต็มมันถูกต้อง. มีสัมมาสติ มีสติอย่างถูกต้อง ความรู้สึกสมปกติ
สัมปชัญญะทั้งหลาย มันเป็นไปอย่างถูกต้อง ไม่มีทางผิดพลาดได้ มันควบคุมตัว
อย่างถูกต้อง ก็เพราะข้อนี้. สัมมาสมาธิ ความตั้งมั่นแห่งจิตใจก็ถูกต้อง เป็นครบ
ทั้งแปด.

อย่าเห็นว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องของคนอยู่วัด หรือคนอยู่ป่า หรือเป็นเรื่อง
สองพันสามพันปีมาแล้ว, มันเป็นเรื่องที่ยังจำเป็นอยู่สำหรับคนสมัยนี้. คนสมัยนี้
กำลังขาดสิ่งนี้ เพราะฉะนั้นโลกนี้มันจึงเป็นโลกของนรกหมกไหม้ ไม่มีความสงบสุข
ยิ่งชนทุกที่; เพราะมันขาดความถูกต้อง ๘ ประการนี้. บวชเข้ามาทั้งที่
อย่างน้อยต้องรู้จักการปฏิบัติข้อนี้ จึงจะเรียกว่า วัชรธรรมะสำหรับดับทุกข์,
บวชแล้วมาวัชรธรรมะสำหรับดับทุกข์.

นี่ผมก็เห็นว่า ไม่มีเรื่องอันอะไรที่ไหน ที่ดีกว่าเรื่องที่กำลังพูดอยู่นี้
สำหรับท่านทั้งหลายที่เป็นราชภัฎลาบวช เพื่อจะได้รู้อะไรที่มีประโยชน์ สำหรับ
ออกไปเป็นฆราวาสต่อไป. ขอย้ำอีกทีหนึ่งว่า มันเป็นกฎตายตัวของธรรมชาติ;
แต่ที่เขาเรียกว่าพระเจ้า ก็เพื่อให้มันศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น, เพื่อจะง่ายแก่การพูดกับคน
ที่เขาไม่สติปัญญาหน่อย, ให้เชื่ออย่างเชื่อพระเจ้า. แต่ถ้ามีปัญญาแล้ว ก็ให้เชื่ออย่าง
เป็นกฎของธรรมชาติที่ตายตัว ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ทำผิดไม่ได้ ต้องทำให้ถูกต้องเดียว;
เมื่อเราไม่เข้าใจก็รีบทำให้เข้าใจเสีย แล้วก็ให้มันเข้าใจจริง เข้าใจถูกต้องจริงๆ อย่าให้
มันเล่นตลกหลอกตัวเอง กลายเป็นทฤษฎีเฉพาะตัว สำหรับถือค้ำ ไม่ยอมฟังความ
ถูกต้องอะไรเลย.

ฝึกเป็นเกลอกับธรรมชาติบ้าง.

เดี๋ยวนี้ท่านทั้งหลายก็มาที่สวนโมกข์; ฉะนั้น ขอให้รู้จักคำว่า สวนโมกข์ คือที่เห็น ๆ อยู่นี้ ในทางรูปธรรมฝ่ายวัตถุ มันแสดงอยู่ด้วย ต้นไม้ ก้อนหิน แผ่นดิน ในสภาพตามธรรมชาติอันปรกติ. ฉะนั้น ขอให้ได้รับความปรกติ ใ้รู้สึกต่อความปรกติ ในทางฝ่ายรูปธรรม คือฝ่ายร่างกาย. แล้วก็ให้ความหมายของความสงบปรกตินี้ มันแวดล้อมจิตใจ ให้จิตใจมันสงบตามลงไป ก็สงบกาย แล้วก็สงบใจ. ในขณะที่ความรู้สึกนึกคิดนั้นจะถูกต้องอีกทีหนึ่ง คือปัญญาหรือทิวฐิจะถูกต้อง อยู่โดยอัตโนมัติ; เพราะว่าธรรมชาติชนิดนี้ มันไม่ปรุงแต่งความรู้สึกประเภทตัวกู—ของกู ถึงแม้คุณจะไม่พยายามทำอะไรเลย ปล่อยไว้ตามธรรมชาตินี้ มันก็จะไม่เกิดความรู้สึกประเภทตัวกู—ของกู; เว้นไว้แต่จะไปทำให้มันผิดเสีย จนธรรมชาติมันช่วยไม่ได้. ถ้าปล่อยให้ธรรมชาติมันช่วยได้ มันก็จะไม่เกิดความรู้สึกประเภทตัวกู—ของกู; ฉะนั้นเมื่อเราอยู่กับธรรมชาติอย่างนี้ มันจึงไม่เกิดความรู้สึกประเภทตัวกู—ของกู. ความคิดนึกมันก็เป็นไปอย่างถูกต้องเอง โดยอัตโนมัติ คือมันไม่คิดที่จะโลก จะโกรธ จะหลง อะไรได้ เพราะมันไม่มีความรู้สึกแห่งตัวกู—ของกู นี้เราเรียกว่าธรรมชาติช่วย.

เราจัดสวนโมกข์ก็เพื่อให้เป็นโอกาส ที่ธรรมชาติมันจะช่วย; ฉะนั้นคุณมาชิมเสียบ้าง ช่วงขณะหนึ่งก็ยิ่งดี ก็จจะรู้จักพระพุทธเจ้ามากขึ้น. เพราะว่าพระพุทธเจ้าท่านอยู่ มีชีวิตอยู่ ดำรงชีพอยู่ อย่างที่เรียกว่า เป็นเกลอกับธรรมชาติ; ผมก็จะย้ำคำว่า เป็นเกลอกับธรรมชาติ นี้เรื่อย ๆ ไป ไม่กลัวใครเบื่อ; เพื่อว่าเราจะได้เป็นอยู่อย่างเดียวกับพระพุทธเจ้า. เมื่อเราเป็นอยู่อย่างเดียวกันกับพระพุทธเจ้า มันก็ง่ายขึ้นมาก ที่จะเกิดความรู้สึกนึกคิด อย่าง

เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า หรือว่าอย่างน้อย เราจะเข้าใจความคิดนึกของพระพุทธเจ้า ได้ง่ายขึ้น เพราะว่าเราได้ปรับปรุงทุกอย่าง ให้เป็นการอนุโลมกันแก่พระพุทธเจ้า เรื่องกิน เรื่องอยู่ เรื่องหลับ เรื่องนอน เรื่องแวดล้อมทั้งหลายนี้ มันคล้ายกันกับ ที่พระพุทธเจ้าท่านเป็นอยู่.

ที่เราจะต้องนึกกันอยู่เสมอๆ ก็ว่า พระพุทธเจ้าประสูติกลางดิน, ท่าน ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าก็กลางดิน, ท่านปรินิพพานก็กลางดิน, ท่านสอนสาวก อย่างที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เรียกว่า กลางดิน ที่ตรงไหนก็ได้; แม้โรงธรรม ธรรมสถานนั้นก็กลางดิน, แล้วกุฎที่อยู่ของพระพุทธเจ้าก็พื้นดิน. ไปดูได้เดี๋ยวนี้ ร่องรอยที่ยังเหลืออยู่ กุฎิพระพุทธเจ้าก็พื้นดิน. ฉะนั้นท่านจะประทับบรมมบน กลางดินด้วยผ้ารองบ้าง หรือว่าจะบนเตียงเตี้ยๆ อย่างเตียงแขกเตี้ยๆ นั้นบ้าง ก็สุดแท้ เรียกว่าประสูติกลางดิน ตรัสรู้กลางดิน นิพพานกลางดิน สอนกลางดิน เป็นอยู่ กลางดิน กุฎิก็พื้นดิน; แต่พวกเราสมัยนี้ มันอยากอยู่บนกุฎิ บนเครื่องปูลาด บนที่นั่งที่นอนอันสบาย อย่างที่เห็นกันอยู่นั้นแหละ, แล้วบางคนยังมากไปกว่านั้น ไกลไปกว่านั้น คืออยากอยู่บนวิมาน ทำบุญกุศลต่างๆ ก็อุทิศให้ไปเกิดในวิมาน อย่างนั้นมันอยากไปอยู่วิมาน, แล้วจะพบกับพระพุทธเจ้าได้อย่างไร. คนหนึ่งมัน อยากอยู่บนวิมาน, พระพุทธเจ้าท่านอยู่กลางดิน นี่มันไม่มีทางจะพบกัน.

ฉะนั้นขอให้ภิกษุสามเณรทั้งหลายนี้ คำนึงถึงข้อนี้ไว้ให้มาก ว่า ให้ เป็นอยู่ ชนิดที่เป็นเกลอกับธรรมชาติ ให้มันต่ำที่สุดเท่าที่จะต่ำได้ในทางรูป ธรรม; ฉะนั้น ที่ที่เราจึงมีคำสำหรับยึดถือ motto หรืออะไรที่ว่า กินข้าวจานแมว อาบน้ำในคู เป็นอยู่อย่างทาส เป็นต้น; เพื่อให้มันมีการเป็นอยู่ที่ต่ำที่สุดในทาง รูปธรรม มันจะได้คล้ายกับที่พระพุทธเจ้าท่านเป็นอยู่ แล้วจิตใจมันก็สูงเอง; เพราะ

ว่าจิตใจมันไม่มาเป็นทาสของวัตถุนั้นแหละ มันจึงสูงไปได้ เมื่อเรามีการเป็นอยู่ทางวัตถุต่ำ ถ้าคุณอยากจะอยู่ห้องแอร์ อยากจะอยู่บนฟูกเบาๆ เมาะหมอน กินอยู่อย่างเศรษฐีนี้ จิตใจมันไปเป็นทาสของวัตถุเหล่านั้นเสียแล้ว; มันจะสูงได้อย่างไรล่ะ; มันต้องทำให้จิตใจไม่มีทางที่จะไปเป็นทาสของอะไร มันจึงจะสูงได้.

ฉะนั้น ถ้าบวชทีหนึ่ง อย่างน้อยก็ให้ได้ชิมชีวิตชนิดนี้กันเสียบ้าง ก็ดิแม้ไม่ทุกวัน ก็ขอให้เป็นบางครั้งบางคราว ก็ยังจะพอรู้สึกได้ ว่าเป็นอยู่อย่างต่ำๆ นี้ จิตใจมันสูงอย่างไร, ถ้าร่างกายเป็นอยู่อย่างต่ำนี้ จิตใจมันก็สูงอย่างไร.

เดี๋ยวนี้คุณนั่งอยู่กลางคืน ช่วยสังเกตความรู้สึกนึกคิด ในจิตใจของตัวเองกันดูบ้าง ว่าคุณนั่งอยู่กลางคืน มันต้องมีความผิดปกติอะไรกันบ้าง ที่คุณจะนั่งบนตึกหอเรียน หรือบนเก้าอี้ลาดด้วยเครื่องลาด. เดี่ยวนี้เรานั่งกลางคืนพยายามให้ใกล้กับพระพุทธเจ้า ด้วยความเป็นอยู่, ใต้นั่งกลางคืนทีไร ก็ขอให้นึกถึงพระพุทธเจ้านั้นว่าเดี๋ยวนี้เป็นอย่างไร, เราจะรู้สึกได้เอง. ฉะนั้น ขอให้นึกถึงพระพุทธเจ้า ในฐานะที่เป็นผู้มีความสูงสุด ในทางจิตทางวิญญาน, แล้วมีความเป็นอยู่ต่ำที่สุด ในทางฝ่ายรูปธรรม, การกิน การอยู่ การอะไรต่างๆ.

เมื่อได้บวชมันก็ได้ลองอย่างนี้; ถ้าไม่ได้บวชมันก็ได้ลองอย่างนี้ หรือว่าเผอิญจะไปนั่งกลางคืนบ้าง มันก็ไปนั่งด้วยความอึดอัด ขัดใจ ไม่รู้สึกพอใจ. เดี่ยวนี้ถ้าเราจิตนึกคิดอย่างนี้ ว่านั่งกลางคืนเรารู้สึกสบายใจ ว่าใต้นั่งใกล้พระพุทธเจ้า, ใต้นั่งในอาสนะของพระพุทธเจ้า ใต้นั่งในความหมายอย่างเดียวกับพระพุทธเจ้า; ฉะนั้นควรจะนั่งกลางคืน นอนกลางคืน อะไรงกลางคืน กัน

เสียบ้าง มันจะได้เกิดความรู้สึกที่ถูกต้อง ไม่ใช่ทำด้วยความจำเป็น. บางทีมันจำเป็นต้องไปนั่งกลางคืนนอนกลางคืนเพราะความยากจนมันก็มีเหมือนกัน แต่มันไม่เกินความรู้สึกอย่างที่ว่านี้.

ฉะนั้นเกี่ยวเนื่องเรามาเป็นเกลอกับธรรมชาติ ในความหมายเดียวกันกับพระพุทธเจ้า ที่ท่านพยายามที่จะเป็นอยู่อย่างเป็นเกลอกับธรรมชาติ; เพราะว่าคุณธรรมะนั้นมันคือ ตัวกฎของธรรมชาติ; ถ้าเราเป็นเกลอกับธรรมชาติ เราก็รู้จักธรรมชาติได้โดยง่าย. ฉะนั้น ธรรมชาติอันสูงสุดคือพระธรรม ก็ปรากฏแก่บุคคลชนิดนี้ได้โดยง่าย. การเป็นเกลอกับธรรมชาติ มันก็มีประโยชน์อย่างนี้.

ฉะนั้นที่สวนโมกข์นี้ เราพยายามจัดให้มันมีโอกาส ที่จะเป็นเกลอกับธรรมชาติ ให้มากที่สุดเท่าที่เราจะทำได้. เราเรียกชื่อว่า *โมกขพลาราม* อารามนี้แปลว่า *ป่าไม้*, *ทะเล* แปลว่า *กำลัง*, *โมกชะ* แปลว่า *ความหลุดพ้น*; *โมกขพลาราม* — *ป่าไม้ตามธรรมชาติ* ช่วยสนับสนุนแก่ความหลุดพ้น ก็มีอย่างนี้เอง. ฉะนั้นขอให้เข้าใจความหมายของคำว่าสวนโมกข์ แล้วก็ถือเอาความหมายนั้น ให้มันติดอยู่ในใจ ว่าเป็นอยู่อย่างเป็นเกลอกับธรรมชาติ, จะช่วยให้รู้จักธรรมชาติ เข้าถึงธรรมชาติ อย่างเดียวกับที่พระพุทธเจ้าท่านทราบ ท่านรู้สึก, ท่านตรัสรู้ แล้วก็สอนพวกเรา.

ที่นี้จะต้องพูดอีกนัยหนึ่ง ก็คือว่า การเข้าถึงธรรมะในลักษณะอย่างนี้ เรียกได้ว่าเป็นการได้สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้; ฉะนั้นคุณควรจะจำคำนี้ไว้ด้วย ว่าเกิดมาชาติหนึ่งอย่าให้มันเสียชาติเกิด คือให้มันได้สิ่งที่ดีที่สุดใน

มนุษย์ควรจะได้. ถ้าไม่อย่างนั้นละก็มันเสียชาติเกิด ไม่ต้องมีใครมาค่า ค่าตัวเองได้ ธรรมชาตินั้นค่าให้ได้ ว่าคนเสียชาติเกิด, เกิดมาทีหนึ่ง ไม่ได้สิ่งที่ดีที่สุกที่มนุษย์ควรจะได้, มีแต่ความเป็นทาสของกามารมณ์. นี่มันกลับจะเลวไปกว่าระดับธรรมดาเสียอีก. ฉะนั้น เราจึงต่อสู้ต้านทานอะไรไปตามความสามารถที่จะให้ได้สิ่งที่ดีที่สุกที่มนุษย์ควรจะได้, คือจิตใจที่เป็นอิสระ จากสิ่งที่บีบคั้นต่างๆ ให้มันอิสระจากสิ่งเหล่านี้ แล้วมันก็จะมีความสะอาด สว่าง สงบ เยือกเย็น, เป็นลักษณะของสิ่งที่ดีที่สุกที่มนุษย์ควรจะได้.

แต่คำว่าดีในที่นี้ ดีในความหมายนี้ ไม่ใช่ดีอย่างที่ชาวบ้านเขาว่าๆ กัน เป็นดีชนิดที่เกินกว่าที่จะพูดว่าดี. แต่ถ้าพูดอย่างนั้นไม่มีใครฟังถูก ก็ต้องพูดว่าดีนั่นแหละ; จะใช้คำว่าสูงสุกก็ได้ อย่าใช้คำว่าดี. ให้ได้สิ่งสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้ ก็ยังชั่วหน่อย; ถ้าว่าได้ดี เคี้ยวก็จะดีที่เงินทองข้าวของไปบูชากามารมณ์กันเสียอีก, คืออย่างนั้นมันไม่ใช่ความหมายอย่างนี้. ฉะนั้นจึงเรียกว่าสิ่งสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้ คืออยู่เหนือปัญหาโดยประการทั้งปวง ไม่มีความทุกข์อีกต่อไป ไม่ว่าในกรณีไหน; เป็นจิตใจที่แปลกประหลาดที่สุด ก็คือว่าไม่มีความทุกข์อีกต่อไป ก็เรียกว่า สิ่งที่สูงที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้, ใครได้แล้วก็ไม่เสียชาติเกิด. ถ้าทุกคนมุ่งหมายแต่สิ่งนี้กันอย่างนั้นแล้ว โลกนี้ก็มีสันติภาพ ไม่มีรบราฆ่าฟัน ขบถกักกันอย่างสัตว์เดรัจฉาน หรือยิ่งไปกว่าสัตว์เดรัจฉานเสียอีกอย่างที่กำลังทำกันอยู่ในโลกในเวลานี้; เรื่องมันก็มีเท่านั้นเองกล่าวโดยห้วนๆ แล้ว.

ฉะนั้นขอให้ทุกคน ที่ตั้งใจมาที่สวนโมกข์เป็นการเยี่ยมเยือนชั่วคราว, แล้วต้องการฟังผมพูด ผมก็พูดอย่างนี้, ก็บอกให้เข้าใจเรื่องของสวนโมกข์อย่างนี้;

ให้รู้ความหมายหรือความมีคุณค่าของพระธรรม เพื่อนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ได้
 ทุกๆ ท่าน. และขออวยพรให้ท่านทั้งหลายทุกๆ องค์นี้ ประสบความสำเร็จใน
 ความมุ่งหมายอันนี้; โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความมุ่งหมายของการบวช เพื่อจะได้
 อะไร ก็ขอให้ได้สิ่งนั้น, และได้สิ่งนั้นแล้ว ไปประพฤติปฏิบัติให้ถึงที่สุด ของ
 ประโยชน์ที่จะพึงได้จากสิ่งนั้น แล้วมีความเจริญงอกงามก้าวหน้าในทางของพระ-
 ธรรม อยู่ทุกทีพิจาราตรีกาลเทอดู.



โปรดแก้คำในหนังสือราชกิจจานุเบกษา
 (การนับบรรทัดให้นับลงมาจากบรรทัดบนสุด ตั้งแต่บรรทัดของเลขหน้า
 ถ้ามี จล. ให้นับขึ้นมาจากล่าง)

หน้า	บรรทัด	คำผิด	แก้เป็น
๕	จล. ๒	มน	มัน
๕๓	๓	ไท	ให้
๗๕	จล. ๕	ทง	ง
๑๑๓	จล. ๗	ผว	ผัว
๑๒๙	๔	ำกัก	จำกัด
๑๓๔	๓	วนาศ	วินาศ
๑๓๖	จล. ๙	ถก	ถูก
๑๔๔	๔	แม	แม่
๑๖๙	จล. ๒	นี่เป็น	นี่ผิด
๑๗๔	จล. ๘	ไค	ไค้
๑๗๕	๔	ธรรมคา	ธรรมตา
๑๙๐	จล. ๑	จักร	จักร
๑๙๖	จล. ๗	มน	มัน
๒๑๑	จล. ๘	รุรว	รุรวัว
๒๑๓	๔	อนุสัย	อนุสัย
๒๓๕	จล. ๓	ควย	คว้ย
๒๔๒	จล. ๖	หว	ห้ว
๓๑๙	จล. ๑	ไค	ไค้
๓๗๖	๑๑	วกฤต	วิกฤต
๓๘๑	จล. ๖	กเลส	กิเลส
๔๑๐	จล. ๗	จักร์	จักร
๔๒๘	๑๑	นพพาน	นิพพาน